MUZEUL
JUDEŢEAN
ARGEŞ

ARGESIS
XXI

STUDII ŞI COMUNICĂRI

SERIA
ISTORIE

PITEŞTI - 2012

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ

ARGESIS

Studii şi comunicări
Seria Istorie
XXI



EDITURA ORDESSOS
PITEŞTI
2012

ARGESIS
Seria Istorie
Analele Muzeului Judeţean Argeş
Piteşti

ARGESIS
History Series
Annals of the Argeş County Museum
Piteşti

EDITORI:
CONSILIUL JUDEŢEAN ARGEŞ
MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
Adresa redacţiei: Str. Armand Călinescu, nr. 44, 110047 Piteşti
tel./fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro

EDITORS:
THE ARGEŞ COUNTY COUNCIL
THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM
Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, 44, 110047, Piteşti
Phone/Fax: 0248/212561
e-mail: muzeuarges@yahoo.com www.muzeul-judetean-arges.ro
PITEŞTI - ROMÂNIA

Culegere şi tehnoredactare: **Ionel DOBRE**
Traduceri în limba engleză: **Dan ZAVULOVICI**

I. S. S. N. 1453 - 2182

S U M A R

ARHEOLOGIE

ISTORIE MEDIEVALĂ

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

C O N T E N T S ● S O M M A I R E

ARCHAEOLOGY

MEDIEVAL HISTORY

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

HISTORY OF CULTURE AND PERSONALITIES

REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ARHEOLOGIE

O BISERICĂ MEDIEVALĂ LA MARGINEA NORDICĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI. CERCETĂRILE ARHEOLOGICE PREVENTIVE DE LA BĂRĂȘTI (PUNCTUL „SĂLIŞTE"), COMUNA CICĂNEȘTI, JUDEŢUL ARGEŞ. CAMPANIA 2012*

MARIUS PĂDURARU**
ION DUMITRESCU

Localitatea Cicăneşti este situată la aproximativ 17 km nord-vest faţă de oraşul Curtea de Argeş, iar punctul „Sălişte" se află în partea de nord a satului Bărăşti, aparţinător comunei Cicăneşti. Zona în care se situează perimetrul cercetat are aspectul unui platou întins, delimitat în partea de vest de valea Bărasca.

Primele menţiuni despre prezenţa unor vestigii arheologice în locul numit „Sălişte" le găsim în răspunsul învăţătorului satului Cicăneşti, N. Diaconescu, din 15 iunie 1871, la chestionarul arheologic iniţiat de către Alexandru Odobescu. Învăţătorul precizează că într-un loc numit „Sălişte", s-ar fi aflat un „orăşel […] prăpădit dintr-o bătaie ce a fost între români şi tătari". În lupta dintre români şi tătari, care a avut loc în ziua de Paşti, s-au folosit săgeţi, care „s-au găsit pe la anu ‹1›850 de locuitori, arând cu plugul". În răspunsul la o altă întrebare a aceluiaşi chestionar, învăţătorul oferă o descriere a săgeţilor: „iară forma acelor săgeţi, au fost lungi de o şchiopă, şi făcute ca suliţa, şi cu urechi dinapoia, şi bucea". Tot în acest loc „se cunoaşte şi ceva ruine de pietre, pe unde au fost case ale strămoşilor noştri, şi un ocolu de pietre, ca la trei prăjini de locu, unde a fost o biserică şi morminte, împrejuru, de oameni". Învăţătorul ne mai informează că „mai la vale de această poeană, […] se află ca la cinci grămezi de bolovani, care au fost cuptoare de sticlărie, unde s-au fabricat sticle din piatră după apa Bărasca, care acum se găseşte cioburi de oale de topit, care poartă numele acel loc ‹‹La sticlărie››"[1].

Într-una din perieghezele întreprinse la fața locului în anul 2008, de către Gheorghe Păun și Spiridon Cristocea, în contextul elaborării monografiei comunei Cicănești, pe locul lăcașului, într-o aglomerare de bolovani, aflată în proximitatea

* Cercetările arheologice s-au desfăşurat în perioada 18-26 iunie 2012, în baza autorizaţiei nr. 77/18.04.2012, emise de Ministerul Culturii şi Patrimoniului Naţional, fiind executate de către o echipă de arheologi de la Muzeul Judeţean Argeş; responsabil de șantier, arheologul expert conf. univ. dr. Spiridon Cristocea, directorul instituției menționate.

** Muzeul Județean Argeș, Pitești.

1 Spiridon Cristocea, Marius Păduraru, *Comuna Cicăneşti, judeţul Argeş. File de istorie,* Piteşti, 2009, p. 21-26; Ioana Cristache-Panait, *Biserici de lemn din județul Argeş*, Pitești, 2009, p. XIV.

fundațiilor peretelui de nord-vest al naosului, a fost găsit unul de gresie (Pl. VI/1), în greutate de circa 20 de kg, de formă neregulată (L = 35 cm, l = 25 cm, h = 15 cm). Pe una dintre feţe (Pl. VI/2), în partea lăţită a pietrei, a fost incizată o cruce latină (L = 6,5 cm, l = 4,2 cm), cu barele care alcătuiesc brațul orizontal inegale. Descoperirea a confirmat relatările învățătorului Diaconescu și a grăbit inițierea campaniei arheologice.

Iniţiativa deschiderii unui şantier arheologic în punctul „Sălişte" i-a aparţinut domnului academician Gheorghe Păun***. Obiectivul cercetărilor arheologice a fost acela de a stabili, în primă fază, natura vestigiilor (cronologie, tipul de construcţie).

La deschiderea campaniei, pe zona unde erau concentraţi cei mai mulţi bolovani, am trasat o secţiune (S1) lată de 1,50 m şi lungă de 17 m. Ea a fost orientată pe direcţia vest-est, fiind delimitată în capătul vestic, către drumul comunal, de gardul de împrejmuire a proprietății, capătul estic fiind extins până în punctul unde pornea panta unei mici vâlcele. Pe această pantă, la un metru faţă de capătul estic al S1, am trasat o a doua secţiune (S2) orientată nord-sud, oarecum perpendiculară pe S1 (vezi Pl. I).

În S2 au apărut doar câteva pietre dispuse haotic, fără să alcătuiască vreo structură, foarte probabil prăvălite sau antrenate de plug, singurele materiale arheologice descoperite fiind două potcoave de bovideu şi câteva cuie.

În S1, imediat după înlăturarea stratului vegetal, la –0,20 m, au apărut fragmente ceramice şi câteva obiecte din fier, iar în capătul vestic, la aceeaşi adâncime, a fost surprinsă o fundaţie constituită din bolovani, lată de 1,10-1,15 m, care marca latura unei construcţii. Către capătul estic al secţiunii, a fost identificată o concentrare de bolovani care indica o a doua latura a aceleiaşi construcţii.

Dată fiind această situaţie, pentru a delimita clar construcţia în plan, am deschis nouă casete (vezi Pl. I), dispuse de-o parte şi de alta a secţiunii S1 (C1 - 7,5×3 m, ulterior extinsă; C2 - 7,5×3 m; C3 - 4,50×3 m; C4 - 3×2 m; C5 - 5×4,50; C6 - 2×2 m; C7 - 2×2 m; C8 - 3×2 m; C9 - 3×2 m; C10 - 6×1 m).

Prin intermediul casetelor C2 şi C4 a fost pusă în evidenţă clar latura sudică a construcţiei. Lăţimea fundaţiei acesteia coincidea cu cea a laturii identificate în capătul estic al S1, respectiv, măsura 1,10 m. Prin castele C5, C3 şi C1, a fost evidenţiată latura nordică, însă traseul ei a putut fi doar dedus. În timp, pietrele care constituiau fundaţia laturii nordice au fost dislocate de plug.

Prezenţa mormintelor, dar şi forma construcţiei, aproximativ dreptunghiulară, ne-au condus la concluzia că fundaţiile scoase la lumină în timpul cercetărilor arheologice aparţin unei biserici.

Cantitatea mare de cuie apărute în săpătură, lipsa mortarului şi a cărămizilor (cu excepţia uneia descoperite în caseta C1) indică faptul că elevaţia bisericii era în întregime din lemn. De asemenea, nu au fost depistate nici resturi de moloz, ceea ce arată că pereţii nu erau tencuiţi.

Fundaţiile pe care se ridica elevaţia de lemn, destul de bine conturate pe latura sudică, erau constituite din unul-două rânduri de bolovani de mari dimensiuni (15-40

*** Fiu al locului, pasionat de istorie şi de cunoaşterea trecutului comunei sale natale, domnia sa a achiziţionat terenul din punctul „Sălişte" în scopul investigării sale din punct de vedere arheologic, finanţând, totodată şi campania arheologică preventivă.

cm), aşezaţi ordonat, pe lat. De remarcat, prezenţa printre bolovanii aşezaţi în fundaţie, a unor bulgări de zgură de fier. Lăţimea fundaţiei varia între 1,10-1,15 m. Excepţie face caseta C2, unde fundaţia a apărut sub forma unei platforme de piatră, mult lăţită în exteriorul bisericii (în dreptul altarului). Întrucât această structură se lăţea în zona unde panta începea să coboare, considerăm că rolul constituirii sale a fost acela de a conferi mai multă stabilitate construcţiei. Planul bisericii a fost stabilit cu destul de multă dificultate, pentru că latura nordică a fost aproape în totalitate distrusă, iar bolovanii din fundaţia absidei altarului au fost şi ei puternic deranjaţi (pl. II/1). Totuși, ținându-se seamă de dispunerea mormintelor faţă de latura nordică, s-au putut aproxima dimensiunile bisericii. Ea măsoară pe axul longitudinal 14 m, iar în lăţime 7 m (dimensiuni luate la exterior), edificiul reprezentând o biserică obişnuită pentru mediul rural medieval.

Biserica avea plan de navă, cu absida altarului semicircular, fiind compartimentată în naos şi altar. Despărţirea dintre altar şi naos era marcată de câteva pietre dispuse relativ ordonat. O piatră cu formă paralelipipedică, de dimensiuni mari, este posibil să marcheze un prag. La interior, naosul măsura, pe axul longitudinal, 7,30 m, iar altarul, 3,40 m.

Așadar, din punct de vedere al tipologiei Crețeanu, considerăm că biserica se încadra în tipul I, fără a putea însă preciza în care din cele șase variante (a, b, c, d, e sau f) se încadrează[2], întrucât lăcaşul propriu-zis nu se mai păstrează.

În casetele C1, C5, C6, C8 şi C9 au fost identificate nouă morminte. Toate erau orientate est-vest, în conexiune anatomică, cu uşoare deviaţii în unele cazuri. Solul acid în care au zăcut oasele a făcut ca starea lor de conservare să fie foarte precară (Pl. II/2).

Mormântul 1 (M1). A apărut în caseta C5, la nord de biserică, la adâncimea de – 0,95 m; din corpul defunctului s-au păstrat doar cutia craniană, femurul şi tibia membrului drept; lungimea păstrată a scheletului a fost de 1,20 m; prezenta urme din lemnul sicriului; lipsit de inventar.

Mormântul 2 (M2). A fost descoperit în caseta C1, la nord de biserică, la adâncimea de –0,80 m; din corpul defunctului s-au păstrat părţi din cutia craniană şi femurul drept; lungimea păstrată a scheletului a fost de 1,05 m; prezenta urme din lemnul sicriului; lipsit de inventar.

Mormântul 3 (M3). A fost găsit în caseta C6, la sud de biserică, la adâncimea de –1 m; din corpul defunctului s-au păstrat cutia craniană, toracele şi membrele superioare; lungimea păstrată a scheletului a fost de 1,20 m; prezenta urme din lemnul sicriului; în zona abdomenului a fost găsit un inel de bronz realizat dintr-o verigă simplă (Pl. III/3).

Mormântul 4 (M4). A fost identificat în caseta C6, la sud de biserică, la adâncimea de –1 m; din corpul defunctului s-au păstrat parţial, cutia craniană şi bazinul; în zona bazinului au apărut patru bumbi realizaţi din metal (bronz) şi suflaţi cu argint. Ei au formă sferică, uşor aplatizaţi, prevăzuți cu o tortiță de prindere. Pe doi dintre bumbi, în jurul tortiţei s-au păstrat fire provenind de la veşmântul pe care l-a

[2] Radu Crețeanu, *Biserici de lemn din Muntenia*, București, 1968, p. 10-11.

purtat defunctul (Pl. III/4). Bumbii asigură datarea mormântului în secolul XVI, piese similare fiind descoperite în necropola Bucureşti-Bârzeşti[3].

Mormântul 5 (M5). A fost descoperit în caseta C1, la nord de biserică, la adâncimea de –0,80 m; din corpul defunctului s-au păstrat cutia craniană şi femurul drept; lungimea păstrată a scheletului a fost de 0,75 m; prezenta urme din lemnul sicriului; lipsit de inventar.

Mormântul 6 (M6). A apărut în caseta C1, la nord de biserică, la adâncimea de –0,75 m; din corpul defunctului s-au păstrat cutia craniană şi femurul drept; lungimea păstrată a scheletului a fost de 1,10 m; prezenta urme din lemnul sicriului; lipsit de inventar.

Mormântul 7 (M7). A fost găsit în caseta C9, la nord de biserică, la adâncimea de –0,60 m; din corpul defunctului, s-au păstrat cutia craniană şi femurul stâng; lungimea păstrată a scheletului a fost de 0,90 m; prezenta urme din lemnul sicriului; groapa, clar vizibilă, de formă rectangulară, cu fundul albit, avea dimensiunile 1,65×0,50 m; lipsit de inventar.

Mormântul 8 (M8). A fost descoperit în caseta C9, la nord de biserică, la adâncimea de –0,60 m, la o distanţă de 0,40 m faţă de M7. Din corpul defunctului s-au păstrat cutia craniană şi femururile; lungimea păstrată a scheletului a fost de 1,10 m; în zona craniului s-a păstrat o porţiune dintr-o scândură provenind de la sicriu; groapa, clar vizibilă, de formă rectangulară, cu fundul albit, avea dimensiunile 1,70×0,70 m; lipsit de inventar.

Mormântul 9 (M9). A fost descoperit în caseta C8, la nord de biserică, la adâncimea de –0,90 m; din corpul defunctului s-au păstrat cutia craniană, femururile, precum şi părţi din oasele membrelor superioare; lungimea păstrată a scheletului a fost de 0,90 m; lipsit de inventar.

Din cele nouă morminte cercetate, doar M4 a putut fi datat pe baza inventarului, şapte morminte erau lipsite de inventar, iar în majoritatea cazurilor au fost observate urme provenind de la sicriu – fragmente de lemn putred. Mormintele cu inventar erau dispuse la sud de biserică, către colţul sud-vestic. Adâncimea la care au apărut, varia între –0,60 şi –1 m.

Cea mai mare parte a materialului arheologic a fost descoperit în interiorul bisericii. Au fost recuperate câteva obiecte de fier şi ceramică (toată în stare fragmentară). Dintre piesele de fier amintim: un cuţit, un pieptene (modern?) de fier, posibil de la o țesală (Pl. III/2) şi o unealtă (Pl. III/1) realizată dintr-o bară de fier, prevăzută cu lamă de formă triunghiulară, cu tăiş convex şi mâner torsadat şi terminat printr-un inel. Piese similare cu cea de la Cicăneşti au apărut la cetatea Poienari, în săpăturile lui Gh. I. Cantacuzino[4], şi în aşezarea medievală de la Străuleşti-Măicăneşti[5]. Autorii cercetărilor de la Străuleşti-Măicăneşti consideră că unealta era utilizată în

[3] Panait I. Panait, Aristide Ştefănescu, *Situl Bîrzeşti*, în „Cercetări arheologice în Bucureşti”, IV, 1992, p. 157, Pl. I.

[4] Gheorghe I. Cantacuzino, *Cetatea Poienari*, în „Studii şi Cercetări de Istorie Veche”, tom 22, nr. 2, 1971, p. 281, fig. 11/5, nota 63.

[5] Margareta Constantiniu, P. I. Panait, *Şantierul Băneasa-Străuleşti. Sectorul Măicăneşti (1964-1966)*, în „Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie”, 6, 1968, p. 75, fig. 14/2, 14/6.

apicultură, pentru desprinderea fagurilor[6]. În cazul nostru, considerăm că unealta era folosită pentru curăţirea sfeşnicelor de ceară. În general, piesele de acest tip au apărut în contexte databile în secolele XIV-XVI. Spre exemplu, la Coconi, comuna Mănăstirea, astăzi în județul Călărași, astfel de răzuitoare au fost descoperite în inventarul mai multor bordeie, fiind utilizate încă în secolul XX „de gospodine la curățirea de aluat a coveților de pâine și poartă denumirea străină de ‹‹gripci››”[7]. Astfel de unelte, cu aceeași denumire, se folosesc și în dogărit, cu particularitatea că în acest caz prezintă lama triunghiulară, îndoită în unghi de 90º.

Ceramica a apărut într-o cantitate relativ mică. Cele mai multe fragmente provin de la oale şi căni. Predominante sunt vasele nesmălţuite, cele smălţuite reducându-se la câteva fragmente. Dintre piesele nesmălţuite, remarcăm prezenţa unor oale cu buza evazată, îngroşată în exterior (în formă de guler) şi cu o șănțuire pe faţa exterioară (Pl. IV). Ele îşi găsesc analogii în descoperirile din aşezările de la Străuleşti-Măicăneşti[8], Tânganu[9], de la cetatea Poienari[10], Câmpulung[11] şi se datează în secolele XIV-XV. Dintre piesele smălţuite amintim două fragmente ce pot proveni de la două farfurii cu decor realizat în tehnica *sgrafitto* (Pl. V/2, 5), databile în secolul XVI-XVII şi un castronaş (fragmentar) databil în secolele XVII-XVIII (Pl. IV/3), acesta din urmă cu analogii în descoperirile de la Bucureşti (str. Smârdan)[12].

În caseta C4, către latura sudică a bisericii (în naos) a apărut un fragment dintr-o cahlă-disc nesmălţuită (Pl. IV/1). Astfel de piese au fost descoperite la: Străuleşti-Măicăneşti – o piesă, într-un bordei şi datată de autorii săpăturilor în secolele XV-XVI[13]; la Poienari – o piesă, datată pe bază de analogii tot în secolele XV-XVI[14] şi în săpăturile recente din Bucureşti (str. Lipscani, nr. 30) – o piesă datată în secolul XVI[15].

Pe baza materialului descoperit, considerăm că biserica de lemn de la Cicăneşti a fost edificată în veacurile XV-XVI (cahla, ceramica şi inventarul mormântului M4 constituie elemente importante de datare) şi a fost mutată la începutul secolului al XVIII-lea sau chiar mai devreme. Susţinem ideea mutării lăcaşului de cult,

[6] M. Constantiniu, P. I. Panait, Ioana Cristache-Panait, *Şantierul arheologic de la Băneasa – Străuleşti*, în „Cercetări arheologice în Bucureşti”, II, 1965, p. 212, fig. 103/2-3.

[7] Nicolae Constantinescu, *Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân. Studiu arheologic şi istoric*, Bucureşti, 1972, p. 92-93.

[8] *Ibidem*, p. 213, fig. 114/1-2.

[9] P. I. Panait, Mioara Turcu, Iulia Constantinescu, Paul Cernovodeanu, *Complexul medieval Tânganu (Cercetări arheologice, numismatice şi istorice)* în „Cercetări arheologice în Bucureşti”, II, 1965, p. 244, fig. 4/1-2.

[10] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 283, fig. 12/1-8.

[11] Gh. I. Cantacuzino, Maria Venera Rădulescu, Ştefan Trâmbaciu, *Cercetări arheologice la Câmpulung, în zona vechii reşedinţe domneşti. 2000-2005*, în „Materiale şi Cercetări Arheologice”, s.n., II, 2000-2006, p. 95-143, fig. 52.

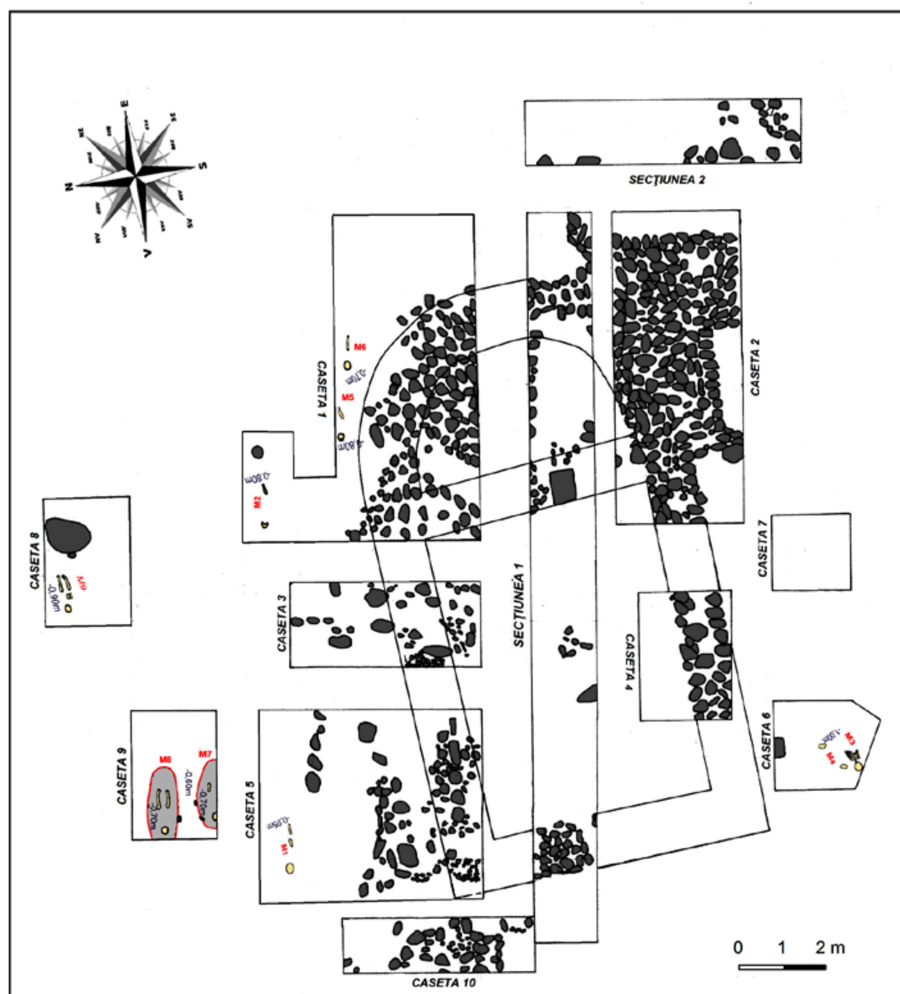
[12] Gheorghe Mănucu-Adameşteanu, Andrei Măgureanu, P. I. Panait, Adina Boroneanţ, Elena Gavrilă, V. Rădulescu, Meda Toderaş, Ana-Maria Velter, Toth Boglarka, Botar Istvan, *Bucureşti – Centrul istoric. Campania 2007. Raport preliminar privind cercetările arheologice efectuate pe strada Smârdan*, în „Materiale şi Cercetări Arheologice”, s.n., III, 2007, fig. 3/4.

[13] M. Constantiniu, P. I. Panait, I. Cristache-Panait, *op. cit.*, p. 218, fig. 116.

[14] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 282.

[15] Gh. Mănucu-Adameşeanu, Raluca-Iulia Popescu, E.-Florentina Gavrilă, Cristina Mitroi, Cristina Nestorescu, A. Măgureanu, *Bucureşti – Str. Lipscani, nr. 30*, în „Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2011”, Târgu-Mureş, 2012, p. 187-188.

întrucât nu au fost surprinse urme de distrugere (strat de arsură), după cum nu au fost identificate nici urme provenind de la bârnele de lemn putred, ceea ce ar fi indicat o abandonare a edificiului[16].



***Planşa I**. Bărăşti, comuna Cicăneşti, judeţul Argeş, punctul „Sălişte”.*
Cercetări arheologice (2012) – plan general /
***Planche I**. Bărăști (Cicănești, dép. Argeș), lieu-dit «Săliște».*
Fouilles archéologiques (2012) – plan général.

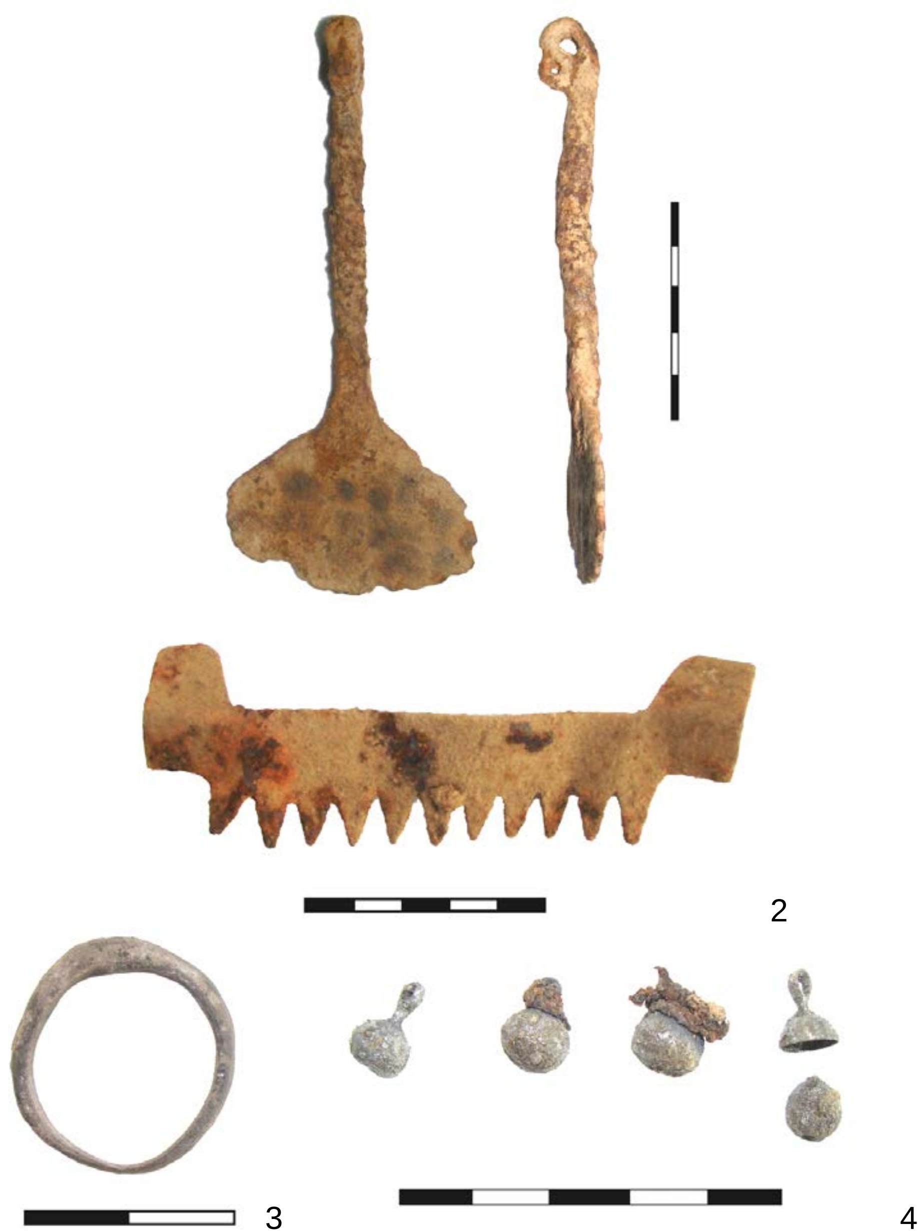
[16] Acest material a fost redactat în cadrul proiectului de cercetare *Expresivitatea arheologică a periferiei*, coordonat și sprijinit de CNCS-UEFISCDI (PN-II-RU-TE-2011-3-0078).


1

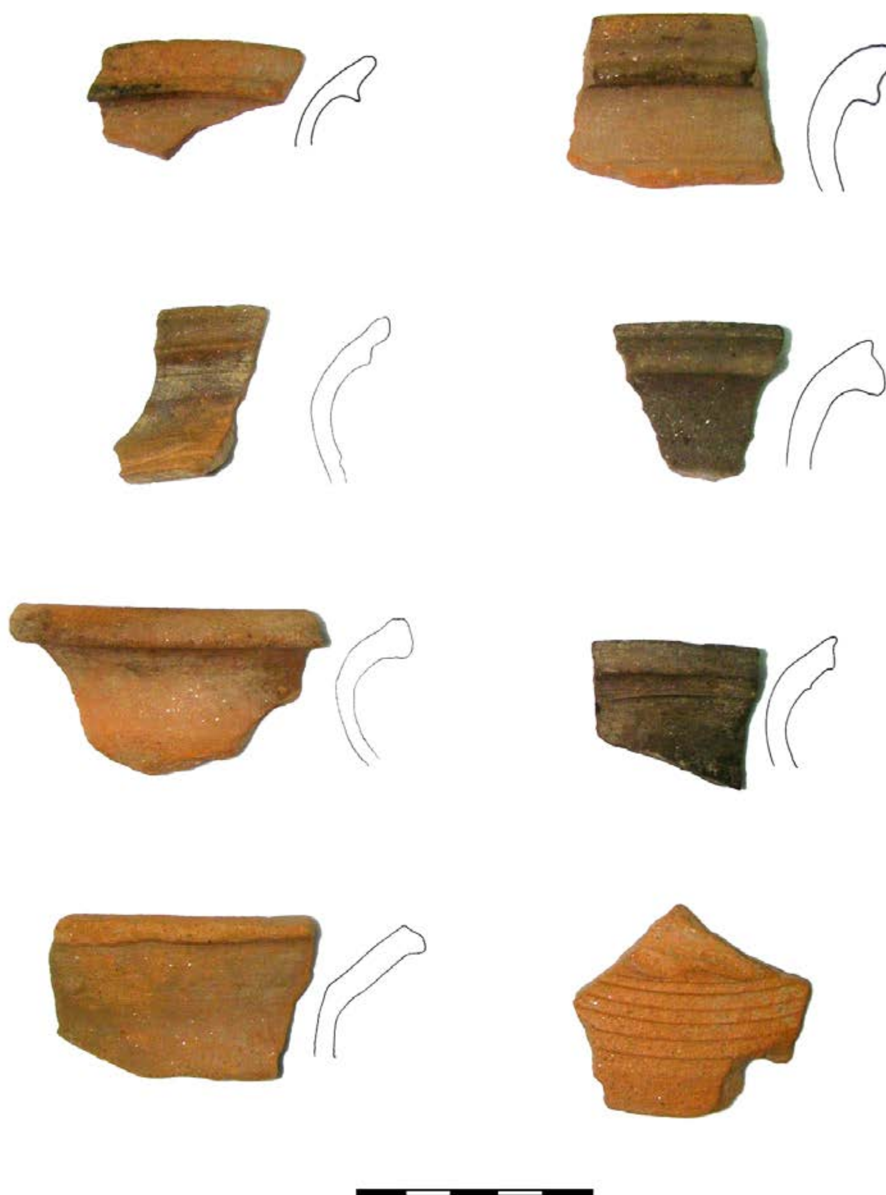


2

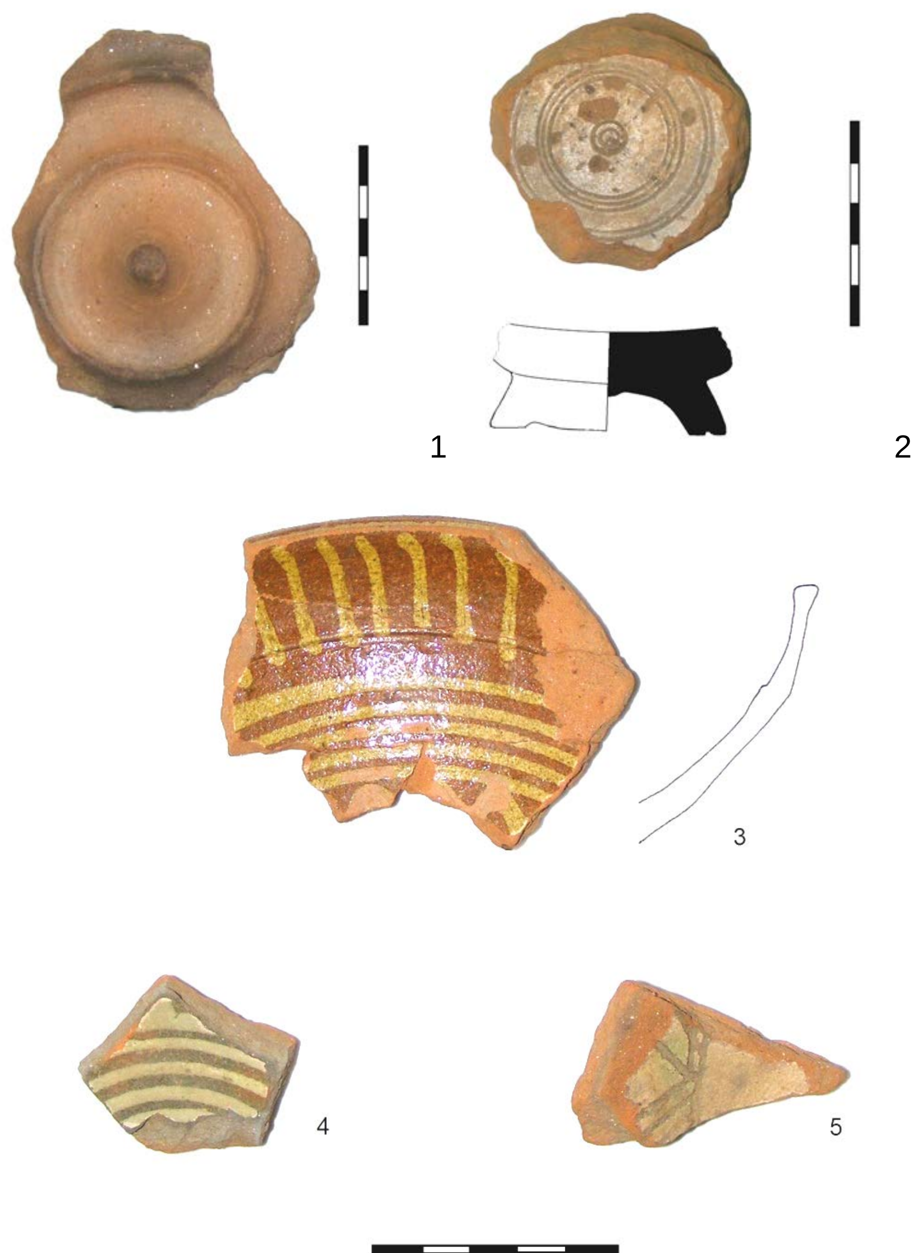
***Planşa II**. 1. Săpăturile arheologice de la Bărăşti, comuna Cicăneşti – vedere generală. 2. Mormintele M8 şi M2. / **Planche II**. 1. Les fouilles archéologiques de Bărăşti (Cicănești) – vue générale. 2. Les tombes T8 et T2.*



Planşa III. *Piese de metal: 1. Obiect de uz casnic. 2. Pieptene. 3. Inel de bronz descoperit în M3. 4. Bumbi de metal descoperiţi în M4. /*
Planche III. *Mobilier métallique: 1. Pièce d'usage commun. 2. Peigne. 3. Bague en bronze découvert dans la tombe T3. 4. Boutons métalliques découvert dans la tombe T4.*



***Planşa IV**. Ceramică din secolele XIV-XV /*
***Planche IV**. Céramique (XIVème – XVème siècles).*



Planşa V*. 1. Cahlă-disc. 2-5. Ceramică smălţuită.* /
Planche V*. 1. Carreau de poêle. 2-5. Céramique émaillée.*


1


2

Planşa VI. *1. Bolovan de gresie descoperit pe locul bisericii.*
2. Detaliu cu crucea incizată pe bolovan. /
Planche VI. *1. Rocher de grès découvert place de l'église.*
La Croix incisée sur la grès (détail).

UNE ÉGLISE DU MOYEN AGE AU PÉRIFERIE NORDIQUE DE LA PAYS ROUMAINS. EXCAVATIONS ARCHEOLOGIQUES PREVENTIVES À BĂRĂȘTI (CICĂNEȘTI, DÉP. ARGEȘ), LIEU-DIT «SĂLIȘTE» (2012)

Résumé

Les fouilles archéologiques effectuées dans le village Cicăneşti (Argeş), lieudit «Sălişte», ont mis aux jours neuf tombes et les fondations en pierre d'une église, dont les murs avaient été bâtis en bois. L'église, composée d'une nef et d'un autel, avait un plan simple, en forme de navire. Elle mesurait, a l'extérieur, 14 mètres en longueur et 7 mètres en largeur.

Les tombes, sauf deux (T3 et T4), manquaient d'inventaire funéraire.

D'après le mobilier archéologique l'église datant du XVème/XVIème-XVIIIème siècles.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ISTORIE MEDIEVALĂ

LOCALIZAREA BĂTĂLIEI DE LA POSADA

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU*

Istoria omenirii a fost plină de confruntări armate, ceea ce demonstrează caracterul agresiv al speciei. Dacă iniţial dominau motivele legate de asigurarea necesităţilor materiale prin jaf, evoluţia intelectuală a permis formularea unor motive de ordin religios sau politic. Forţa credinţelor mistice a împins masele de războinici în expediţii ce n-ar fi avut nicio utilitate imediată pentru militari. Religia creştină, tolerantă în teorie, încuraja violenţa pentru obţinerea de noi adepţi pentru mântuirea sufletelor păcătoase. Idei de regi apostolici sau cruciadă au prins imediat şi datorită elementelor practice (obţinerea de noi supuşi şi teritorii). Din păcate, noul stat Ţara Românească se afla la o falie a celor ramuri ale creştinismului, ura religioasă fiind mai puternică decât raţiunea. Cum forţa militară părea destul de lipsită de importanţă, distrugerea proaspătului centru de putere şi aducerea la modelul catolic şi occidental se impunea. Domnitorul Basarab I nici nu era suficient de fidel şi nici nu prea era interesat de sfânta religie romană. Anul 1330 a oferit prilejul pentru realizarea unei campanii în adâncimea teritoriului inamic şi încheierea unei situaţii conflictuale.

Confruntarea decisivă dintre armata munteană condusă de voievodul Basarab I şi oastea ungară în frunte cu regele Carol Robert de Anjou a rămas o enigmă în ceea ce priveşte locul desfăşurării. Orice enigmă atrage atenţia specialiştilor şi a amatorilor dornici de o rezolvare senzaţională. Teoria clasică susţine o amplasare a locului pe drumul dintre Curtea de Argeş şi Sibiu, undeva în zona localităţii Perişani[1]. Alţi istorici au împins amplasarea luptei în culoarul Rucăr-Bran. Poziţionarea ţine şi de un fel de patriotism local. Mai aproape de adevăr a fost istoricul Constantin Rezachevici prin alegerea drumului îngust dintre Orşova şi Mehadia[2].

---

* Colegiul Naţional „Alexandru Odobescu“, Piteşti.

[1] Vintilă Purnichi, *Lupta de la Posada (9-12 noiembrie 1330) între marile bătălii ale istoriei europene*, în *Muşcelul*, Revistă de istorie, nr. 3, mai 2011, p. 6. Unii autori se mulţumesc să afirme că a fost pe pământ argeşean (Florian Tucă, *Semnificaţia istorică a bătăliei de la Posada din 9-12 noiembrie 1330,* în *Muşcelul,* nr. 3, mai 2011, p. 8; Nicolae Stoicescu, Florian Tucă, *1330 Posada*, Editura Militară, Bucureşti, 1980, p. 121). Există şi varianta în care autorii se mulţumesc doar să amintească descrierea scurtă a încleştării şi rezultatul (Vladimir Zodian, Adrian Pandea, Mihai Zodian, *Enciclopedie de istorie militară*, Editura Militară, Bucureşti, 2006, p. 274). Obsesia identificării Posadei cu orice preţ merge până la interpretări copilăreşti ale elementelor obişnuite ale mediului natural. Astfel, în regiunea dorită a Perişanilor există mai multe toponime ce fac trimitere la culoarea roşie, imediat pusă în legătură cu sângele vărsat în valuri sub lovituri de bolovani, săgeţi şi săbii (Petru Demetru Popescu, *Basarab I*, Editura Militară, Bucureşti, 1975, p. 115. Ideea a fost lansată de Andrei Pandrea). Nu se observă simplul fapt al prezenţei oxizilor de fier folosiţi de oameni din vremuri imemoriale pentru obţinerea de vopsea roşie.

[2] Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarab I şi Carol Robert (1330); în Banatul de*

Nu trebuie să uităm că Munţii Carpaţi nu sunt obstacole absolute din punct de vedere militar şi orice corp de oaste uşor înarmat poate să realizeze o învăluire. Trecerea de la Baia de Aramă spre valea Cernei era perfect posibilă, dar inamicul era obligat să urmeze drumul principal din cauza coloanelor de transport.

Observăm că domnitorul Basarab a făcut o alegere strategică perfectă. Comandamentul advers nu se mai aştepta la o bătălie pe un teren ce părea controlat de propriile forţe după ocuparea Severinului. Soldaţii se gândeau mai mult la familii decât la o nouă pagină de glorie militară. Maghiarii aveau fortificaţii la Severin, Orşova şi Mehadia, deci aveau liniile de comunicaţii aparent asigurate. Chiar dacă nu aveau cunoştinţele geografice actuale, conducătorii munteni din secolul al XIV-lea ştiau că oastea regală nu avea decât un singur drum de întoarcere. Nu trebuia decât să se aştepte intrarea în capcană.

Retragerea pe Dunăre ar fi fost dificilă din cauza stâncilor din fluviu, capcane mortale pentru navigatorii lipsiţi de experienţă sau de noroc. Nici numărul de ambarcaţiuni n-ar fi fost suficient pentru o oaste regală însoţită de multe bagaje şi cu o numeroasă cavalerie. Dar interpretarea despre bătălia din 9-12 noiembrie 1330 nu este complet satisfăcătoare. Distanţa dintre cele două localităţi rămâne prea mică pentru o încleştare pe aliniamente succesive timp de patru zile şi nu s-a observat existenţa unui sector montan mult mai dificil spre nord.

Izvoarele istorice sunt relativ imprecise, dar informaţiile oferite par că descriu Poarta Orientală şi valea Timişului, adică aproximativ o distanţă de 20 de kilometri extrem de dificili. Zona abruptă şi împădurită era singura rută de retragere a armatei maghiare şi oştenii lui Basarab voievod au atacat-o permanent până la zdrobirea administrată la ieşirea din defileu. Soldaţii maghiari erau obligaţi să forţeze apărarea românească pas cu pas deoarece nu existau rute alternative.

Locul îngust favoriza subţierea coloanei, ceea ce permitea lovirea în orice punct fără a exista posibilitatea unei reacţii rapide. A fost un dezastru complet, regele abia scăpând cu viaţă. *Cronica pictată de la Viena* a fost analizată pe toate părţile, dar nu s-a remarcat prezenţa cheii localizării bătăliei în exprimarea aparent confuză. Luptătorii maghiari erau prinşi ca într-o corabie, ca într-o vârşă, ceea ce arată clar locul confruntării. Autorul a vrut să spună că bătălia s-a dat acolo unde se trec munţii printr-un pas extrem de îngust. Descrierea se potriveşte de minune cu regiunea dintre nord Mehadia până aproape de Caransebeş.

Lungimea traseului îngust Mehadia – Slatina ar fi pe drumul contemporan de circa 47 km. Poarta Orientală, zona Teregova şi defileul Timişului de la Armeniş erau perfecte pentru capcane. Cheile Teregovei au o lungime actuală de 2,4 km şi o

Severin (I-II), în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A. D. Xenopol*, Iaşi, XXI, 1984, p. 73-87 şi tom XXII, 1985, p. 391-407. Distanţa relativ redusă şi relieful destul de accesibil nu sunt factori favorizanţi ai acestei teorii lansate de către P. Drăgălina la 1899 (Nicolae Stoicescu, Florian Tucă, *1330 Posada*, Editura Militară, Bucureşti, 1980, p. 107). În plus, inamicul mai avea un loc de refugiu şi manevră spre Orşova, ceea ce nu se mai putea face dincolo de Mehadia. Teoria a fost imediat combătută de către N. Constantinescu (*Basarab I şi contribuţia sa la consolidarea Ţării Româneşti*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A. D. Xenopol*, Iaşi, tom XXIII, 1986, partea a II-a, Iaşi, 1986, p. 553-570). Autorul menţionat consideră totuşi teoria domnului Rezachevici drept *temerară*. Bibliografia bogată a celor două opere istoriografice ne permite să economisim spaţiul tipografic.

îngustime uimitoare. A fost nevoie să se taie şoseaua în peretele muntelui[3]. Calea ferată nici n-a mai avut loc şi a fost nevoie să se recurgă la realizarea unui tunel. Pantele cu înclinaţii de 60-70^0 permit existenţa pădurilor de foioase[4].

Călătorul Friedrich Uhl era impresionat în secolul al XIX-lea de pereţii verticali din zona Teregova[5], accesul fiind dificil în lipsa unor localnici. Ploaia şi întunericul puteau să îngrozească orice invadator. Grohotişul putea să provoace în orice moment o alunecare în prăpastie[6]. Drumul spre satul Armeniş a fost un coşmar. Cheile Armenişului au aspectul interesant al combinării pereţilor verticali cu zonele împădurite[7], copacii fiind perfecţi pentru realizarea abatizelor greu de străpuns de o armată aflată sub tirul arcaşilor.

Românii au ocupat din timp poziţiile dominante de unde puteau lansa cu mare efect suliţe, săgeţi, buşteni sau bolovani. Marele strateg Sun Tzu a scris că nu trebuie să lupţi decât coborând. Respectând legile fizicii, proiectilele lansate de pe înălţimi au o energie cinetică mai mare şi, implicit, o forţă de penetrare superioară. Înaintarea inamicului era încetinită prin îngrămădiri de pietre sau prăbuşiri de copaci. Drumuri mai bune au apărut aici abia în epoca austriacă, o amintire a celor romane din vechime. Să nu uităm că şi armata romană condusă de experimentatul împărat Traian a înaintat cu maximă prudenţă în anul 101, drumurile fiind protejate de castre pentru a se evita surprizele în terenul accidentat. S-a preferat chiar folosirea a două coloane de atac, trupele debarcate în regiunea de la vărsarea Cernei în Dunăre fiind secundare în raport cu cele ce ocoleau Munţii Banatului. Cronicarul medieval a amintit o cale cotită închisă pe ambele părţi de râpe înalte[8], drumul prin defileu urmând toate meandrele râului Timiş[9]. Cum între regiunile accidentate există porţiuni mai largi, ostaşii munteni puteau să realizeze uşor abatize, prisăci, folosind toporul, unealtă şi armă obişnuită din dotarea armatelor medievale româneşti.

O luptă asemănătoare a fost descrisă în detaliu de către cunoscutul istoric roman Titus Livius. Armata romană a fost obligată să străpungă apărarea unui defileu pentru a pătrunde în Macedonia regelui Filip. Soldaţii romani au reuşit să înfrunte

[3] Mihai Grigore, *Defileuri, chei şi văi de tip canion în România*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 223.

[4] *Ibidem*. Arcurile medievale aruncau săgeţi periculoase până la 200 m (*Istoria infanteriei române*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 120), ceea ce înseamnă că pedestraşii valahi puteau să realizeze un tir încrucişat în valea îngustă, adică o maximă eficienţă a loviturilor. Pierderile cumanilor pot fi explicate prin loviturile venite din cel puţin două direcţii, ceea ce nu permitea protecţia cu scuturile mici. Doar pavezele grele ale infanteriei erau suficient de rezistente pentru a opri o lovitură de săgeată indiferent de distanţa de la care a fost trasă. Nici armurile grele nu ofereau suficientă protecţie împotriva loviturilor directe. Specialiştii militari din epoca modernă şi contemporană au încercat sau încearcă în permanenţă să execute acest tip de tir.

[5] *Călători străini despre Ţările Române*, serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 605.

[6] *Ibidem*.

[7] Mihai Grigore, *op. cit.*, p. 224. Izvoarele istorice amintesc fortificaţiile pasagere din copaci doborâţi (prisăci sau abatize) realizate de soldaţii români în punctele mai uşor accesibile luptătorilor inamici (N. Constantinescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 566). Nu este exclus ca prin doborârea unor copaci să se fi izolat părţi din oastea maghiară (C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1977, p. 160), trupele mici fiind mai uşor de nimicit.

[8] *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977, p. 36; N. Constantinescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 566.

[9] Mihai Grigore, *op. cit.*, p. 223.

ploaia de săgeţi cu ajutorul scuturilor dispuse în stilul broască ţestoasă. Nici bolovanii de dimensiuni mici şi medii nu reuşeau mare lucru dacă formaţia de asalt îşi păstra coeziunea. Pierderile mari au fost suferite de ostaşii maghiari fără echipament defensiv greu, cetele de cumani fiind decimate. Scenariul bătăliei de la Posada, păstrăm denumirea intrată în uzul istoricilor, a constat în măcinarea dispozitivului inamic pe întreaga porţiune a defileului, iar atacul decisiv s-a dat cu forţe proaspete la ieşirea din strâmtoare, atunci când trupele maghiare erau complet epuizate.

Dacă avem o durată exactă a bătăliei, patru zile de tentative de spargere a aliniamentelor defensive a dus la o prăbuşire a moralului celor loviţi de un inamic greu de atins. Orice militar suferă crize de încredere atunci când armele din dotare sunt aproape complet ineficiente. Dezastrul a fost total. Acest atac final trebuie să fie plasat în preajma aşezării Slatina-Timiş. Resturile armatei regelui Carol Robert au fugit spre Caransebeş şi apoi spre Timişoara. Rezultatul bătăliei nu poate fi contestat de către cineva. A fost o victorie zdrobitoare a românilor. Cronicarul medieval scria că „a fost aici un cumplit dezastru, căci au căzut o mulţime de ostaşi, de principi şi de nobili şi numărul lor nu se poate socoti". Au fost luaţi şi mulţi prizonieri, iar capturile în arme, bani şi obiecte de podoabă au asigurat îmbogăţirea oastei muntene[10]. Nici regele Carol Robert de Anjou nu şi-a adus aminte cu plăcere de încleştarea din munţi, un coşmar rămas până la sfârşitul vieţii.

Voievodul Basarab I Întemeietorul a dovedit că este unul dintre cei mari strategi din istoria militară, locul bătăliei fiind ales perfect după criteriile elaborate de gânditorul chinez Sun Tzu. A ocupat singurul drum de acces, poziţiile dominante şi a atacat atunci când adversarul avea moralul scăzut şi era cu gândul la liniştea căminului. Retragerile repetate ale oştenilor munteni au dus la apariţia unei siguranţe ce a adormit vigilenţa luptătorilor maghiari. Să nu uităm că războaiele medievale se caracterizau prin campanii destul de scurte din cauza marilor cheltuieli şi nu exista interes pentru manevre şi bătălii pe timp de iarnă.

Dar oare putea voievodul Basarab I să aibă o cultură militară pe lângă o intuiţie nativă? Răspunsul nu poate să fie decât unul pozitiv. Conducătorii din spaţiul românesc erau în strânse legături cu statul bizantin, urmaşul Romei şi centru de spiritualitate ortodoxă. Chiar Menumorut invoca legături cu Constantinopolul. Este evident faptul că relaţiile nu se mărgineau doar la o colaborare simbolică în plan politic. Exista o circulaţie a cărţilor din diferite domenii. Metoda ocupării traseului retragerii inamicului este perfect descrisă în lucrarea *De velitatione bellica* din secolul al X-lea[11]. Aproape că se vede textul din Cronica pictată de la Viena. Kekaumenos recomanda evitarea folosirii unui singur drum de ducere şi întoarcere, inamicul pregătind capcana mortală la ieşirea din ţară[12].

Se poate concluziona că bătălia de la Posada s-a desfăşurat între localităţile Mehadia şi Slatina şi poate denumirea corectă ar fi Bătălia din defileul Timişului. Armata maghiară a fost prinsă în valea strâmtă şi n-a avut posibilităţi de manevră, singura soluţie fiind spargerea succesivă a aliniamentelor româneşti. Dezastrul n-a

[10] *Culegere de texte pentru istoria României*, vol. I, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1977, p. 37; C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, p. 160.
[11] *Pagini din gândirea militară universală*, vol. II, Editura Militară, Bucureşti, 1985, p. 91/92.
[12] *Ibidem*, p. 103.

putut să fie evitat. Regiunea extrem de accidentată şi-n secolul al XX-lea a împiedicat armata română în 1916 să încerce o forţare a defileului, comandamentul român fiind mulţumit cu ocuparea poziţiilor fortificate de la graniţă şi a localităţilor din valea Cernei până spre Mehadia[13].

Voievodul Basarab I a mai profitat de o eroare strategică a regelui Carol Robert de Anjou. Acesta se considera pe teren propriu în Banatul de Severin, dar populaţia din regiune era aproape în totalitate formată din români[14]. Politica regilor angevini nu prea era acceptată de localnici din mai multe motive. Se acordau diplome de proprietar străinilor din slujba monarhului. Sistemul feudal se extindea prin creşterea numărului de iobagi. Se ştie că orice om încearcă să-şi apere libertatea prin toate mijloacele. Dările mari către rege, biserică şi proprietari nu erau pe placul oamenilor aspri de la munte. Peste secole, stăpânirea austriacă a fost întâmpinată cu ostilitate asemănătoare în Oltenia. Politica de promovare a catolicismului n-a picat bine conducătorilor locali. Se ştie că poporul sârb a preferat să sprijine cu armele trupele sultanului Baiazid în timpul cruciadei de la Nicopole (1396). Oastea munteană a fost primită cu bucurie şi ajutată în ceea ce priveşte pregătirile pentru ambuscadă. Documentele cancelariei maghiare amintesc mereu că lupta s-a desfăşurat la ieşirea noastră din această ţară[15], deci un ţinut de frontieră disputat.

Considerăm că în acest moment enigma bătăliei de la Posada a fost dezlegată. Plasarea în regiunea Argeşului sau Muscelului nu ţine decât de un obişnuit patriotism local. Călătorii străini găseau drumul de la Curtea de Argeş spre Sibiu drept impracticabil chiar şi la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Doar existenţa a o sută de poduri de diferite dimensiuni permitea trecerea carelor spre vama austriacă de la Câineni[16]. Cum situaţia drumului trebuie să fi fost mult mai rea în secolul al XIV-lea, regele Carol Robert de Anjou a preferat să se retragă pe drumul cunoscut, adică pe unde venise. Ipoteza forţării înaintării spre Câmpulung nu are o bază solidă, invadatorul fiind pus în situaţia avântării în necunoscut spre un drum greu de parcurs prin defileul Rucăr-Bran. În plus, râurile erau tot perpendiculare pe traseul de înaintare, ceea ce ar fi complicat manevrele carelor de transport şi ale infanteriei, presupus obosită după o campanie în adâncimea Ţării Româneşti. Dacă analizăm orice expediţie militară din epocile anterioare motorizării, constatăm că viteza de deplasare scădea drastic pe măsură ce traseul era mai lung. Cum soldaţii maghiari aveau echipament defensiv greu, se presupune cu temei instalarea unei oboseli cronice.

Scenariul campaniei nu poate să fie decât următorul. Oastea condusă de regele Carol Robert de Anjou trebuia să rezolve problema stăpânirii teritoriilor locuite de români în regiunile de munte şi s-a înaintat spre cetatea Severinului. Fortificaţiile de la

[13] Kiriţescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 236.
[14] Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 453.
[15] N. Constantinescu, *op. cit.*, în *loc., cit.*, p. 567.
[16] *Călători străini despre Ţările Române*, supliment I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2011, p. 278. Unii autori mută bătălia spre regiunea Boişoara – Câineni (N. Constantinescu, *op. cit.*, în *op. cit.*, p. 568), dar nu se ţine cont de dificultatea unor drumuri de munte. Actualele rute de transport pot induce în eroare prin accesul facil. Documentele păstrate în arhivele argeşene amintesc de starea proastă a şoselelor chiar şi la 1944-1945, când populaţia din regiunea argeşeană cuprinsă între râurile Argeş şi Olt nu intrase încă în sistemul circulaţiei mărfurilor şi trăia aproape în autarhie, mai ales atunci când vremea era nefavorabilă.

Mehadia, Orşova şi Severin erau puncte de sprijin pentru regalitatea maghiară. Cum Basarab I nu se supunea politicii angevine, invazia a continuat în adâncimea teritoriului muntean, dar nu s-a ajuns la o ciocnire decisivă. Se poate presupune că s-a aplicat tactica pământului pârjolit şi nimicirea unor mici detaşamente de cercetare şi jaf. Cum anotimpul era destul de înaintat (nu se cunoaşte situaţia meteorologică din perioada campaniei, foarte importantă în luarea deciziilor), regele a dat ordin de retragere spre baza de plecare pe traseul parcurs şi cunoscut. În mod normal, orice armată lasă detaşamente pentru apărarea liniilor de comunicaţii şi depozite cu alimente greu perisabile. Cum voievodul Basarab I părea un războinic laş prin evitarea luptelor corp la corp după idealul cavaleresc din Occident, regele Carol Robert a avut un sentiment de siguranţă. Nu este exclus ca domnitorul muntean să fi ordonat încetarea atacurilor asupra armiei inamice, ceea ce a amplificat încrederea în sfârşitul fericit al campaniei. Apropierea întâlnirii cu familiile, cu liniştea căminului conjugal, sporea lipsa de atenţie. Oare de câte ori nu s-au întâlnit de-a lungul istoriei astfel de demobilizări spre terminarea campaniilor militare? A urmat blocarea coloanei intrate în defileu, cu lovituri puternice din flancuri. Şocul fatal a fost dat chiar în zilele de 9 şi 10 noiembrie când a pierit floarea nobilimii maghiare şi o mulţime de preoţi catolici. Cum coloanele de aprovizionare erau vulnerabile, pedestrimea valahă a lovit şi aici cu putere. Lovitura a fost dată în defileul de la Teregova. Prinsă în capcană, oastea maghiară a fost obligată doar să pareze loviturile venite din toate părţile, iniţiativa tactică fiind a românilor. În final, în următoarea strâmtoare, regele a scăpat cu greu cu doar o parte din oastea mândră cu care intrase în Ţara Românească. Cei rămaşi în defileu au căzut sub armele grele ale asaltatorilor[17] sau au fost luaţi în captivitate pentru plata unei răscumpărări, o metodă obişnuită în Europa acelor vremuri.

Indiferent de poziţionarea în spaţiu, bătălia de la Posada a fost o mare victorie românească, recunoscută ca atare de către străini şi chiar de către regele Carol Robert (din păcate, sursele interne s-au pierdut sau eroii au preferat să fie modeşti şi să nu se laude din considerente religioase), darnic cu toţi cei care l-au salvat din cel mai mare coşmar al domniei. Umbra dezastrului l-a urmărit până la sfârşitul vieţii şi ecouri se mai găsesc şi în timpul domniei lui Ludovic de Anjou.

Bătălia de la Posada reprezintă intrarea românilor pe scena marilor confruntări militare din perioada medievală. Basarab I, voievodul Ţării Româneşti, a ieşit din conul de umbră şi a intrat în galeria marilor comandanţi de oşti. Spre deosebire de mulţi regi şi împăraţi, n-a dorit să cucerească popoare străine şi fapte glorioase de arme i-au fost şterse de necruţătoarea trecere a timpului. Manualele integrate de istorie desăvârşesc opera de distrugere a gloriei militare prin motivul că autorii români au dat dovadă de un naţionalism exagerat în scrierea istoriei.

[17] *Istoria infanteriei române*, vol. I, p. 121. Dacă istoricul C. C. Giurescu recomanda cercetare aeriană pentru identificarea locului bătăliei spre Câineni sau Rucăr-Bran (C. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1977, p. 162), acum doar săpăturile arheologice pot confirma teoria prezentată în studiul de faţă. Deschiderea de şantiere pentru tronsoane de autostradă în viitorul mai mult sau mai puţin îndepărtat s-ar putea să aducă la lumină obiecte din inventarul oastei maghiare neobservate de ostaşii munteni în 1330, poate chiar celebrul sigiliu regal.

THE LOCALISATION OF THE BATTLE FROM POSADA

Abstract

The present paper discusses about the localisation of the battle from 1330 known in the Romanian historiography as the Battle from Posada. Analyzing the description of the events in the springs of the time by comparison to the elements of relief, the author considers the placing of the battle in the Argeş area as being incorrect and sustains that the Hungarian disaster happened in the area situated between Mehadia and southern Caransebeş.

The battle lasted for a long period of time (9-12 November 1330), fact that clearly indicates that it took place in a narrow path, a place where the army from the valley was forced to penetrate the defence of the enemy at any cost. The Hungarian army did not succeed and the king Charles Robert d'Anjou barely escaped.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

MELHISEDEC - PRIMUL EGUMEN AL MÂNĂSTIRII DLĂGOPOLSKIA („NEGRU VODĂ" DIN CÂMPULUNG)

MARIA-VENERA RĂDULESCU*

Edificiul ecleziastic din oraşul actualmente argeşean, Câmpulung, ctitorie a primilor voievozi munteni, biserică de curte, necropolă a lui Nicolae Alexandru Basarab (1351 p. sept. 1 - a. 1352 aug. 31 - 1364 nov. 16) şi poate chiar a lui Basarab I (1324 a. iul. 26 - 1351 p. sept. 1 - a. 1352 aug. 31), mai apoi biserică de mir, se afla în primele decenii ale secolului al XVII-lea în stare de ruină.

O nouă etapă de construcţie a lăcaşului de cult se va desfăşura în perioada 1635-1636[1], ctitor fiind, de astă dată, Matei Basarab (1632-1654). Hrisovul din 10 aprilie 7155 (1647) ne lămureşte că biserica a rămas bună „până când vechimea şi cutremurul pământului cuprizând-o din toate părţile cu crăpături, surpatu-s-au şi s-au răsipit până la pământ, purtând într'acea vreme cursul anilor 7136 (1628). Iar după surparea ei, zăcut-au piatra grămadă până în şapte ani"[2]. În continuare, documentul ne spune că „[...] acea grămadă de pietre ce zăcea deasupra temeliei dând-o în lături, până la faţa pământului şi bine curăţind locul bisericii, aşa tocmai din faţa pământului, pe aceeaşi temelie, cu aceleaşi pietre, început-am a o zidi în cursul anilor 7143 (1635) şi cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu sprijinul Preacuratei, săvârşitu-o-am în văleat 7146 (1638) întru slava celui slăvit"[3]. Lucrările de zidărie terminate în 1636 au fost urmate, timp de doi ani, de pictarea şi amenajările din interior. După definitivarea lucrărilor, Matei Basarab va transforma întregul ansamblu arhitectonic în mânăstire de călugări şi va introduce încă de la început, ca formă de organizare monahală, „obştejitia". Hrisovul amintit spune: „[...] pre această biserică, care au fost mai înainte biserică de mir, făcutu-o-am mănăstire şi nu proastă, ci adevărată obştejitie, cărei obştejitii ales-am întâiu să fie egumen ieromonah Melhisedec şi neşte pravile îi legiuim şi-i punem, care să cade a fi unde iaste chinovia, care pravile necălcate şi neclătite trebuiesc a se păzi în mănăstire până când va fi, care pravile acestea sunt: întâi, mănăstirea să fie obştejitie şi fraţii toţi la unul; a doua, de va vrea cineva să vină din altă parte să se egumenească acolea, în mănăstire, cu mită sau în alt chip meşteşugind, nici într-un chip să nu se pue,

* Bucureşti.

[1] Vezi textul celor două inscripţii puse de Matei Basarab la biserică, după terminarea rezidirii, în: Ioan Răuţescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 74-77.

[2] Biblioteca Academiei Române (BAR), Doc. ist., CLIX /4. Textul documentului după Ioan Răuţescu, *op. cit.*, p. 77- 80.

[3] *Ibidem.*

fără numai din aceia ce vor fi puşi într'aceeaşi mănăstire; dintr-aceia să se aleagă cu săborul. Nici iarăşi să fie volnic egumenul a face rea cheltuială cu lucrurile şi cu averea mănăstirii în trebile lui deosebi, spre a-şi hrăni rudele lui cu bucatele mănăstirii; a treia, care călugăr va fi iubitor de ceartă şi cu nărav, făcător de bântuiale, de va face cu năravul lui cel rău turburări şi gâlceavă obştejiei, către Domn sau către Mitropolit, călugăr ca acela dezlipit să fie de către soborul obştejitiei; a patra, nu fie cuiva din aceia ce va alege Dumnezeu, după noi, Domni sau mitropoliţi, a îndrăzni de a închina mănăstirea aceasta metoh altei mănăstiri de aiurea sau măcar şi de aicea din ţară, pentru ca nu cumva să se dea uitării pomeana ctitorilor şi ostenelile fraţilor să se dea periciunii şi mănăstirea să fie dată jafului şi obştejitia să se strice"[4]. Urmau apoi alte puncte: să fie cântat paraclisul Preacistii de trei ori pe săptămână, egumenul şi fraţii să aibă grijă de călugării bolnavi şi de stareţii neputincioşi, să fie gonit din mânăstire cel ce va arăta vreo necredinţă sau hiclenie în veniturile mânăstirii, cum s-ar zice furtişag sau altceva den bazaconii, călugărul venit din altă parte la mânăstire să fie întrebat şi ispitit foarte amănunţit, pentru a se şti ce fel de om este, iar călugărul ce va pleca afară din mânăstire pentru vreo treabă a lui să primească cartea obştejitiei de blagoslovanie[5].

Voievodul fixase un adevărat cod pentru călugării din acest locaş monahal. Hrisovul reaminteşte o serie de danii domneşti precum şi proprietăţile cumpărate până la acea dată, necesare bunei funcţionări a mânăstirii: vama şi pârcălăbia târgului din Câmpulung, cu tot venitul, păhărnicia din acelaşi oraş, vama *zborului* (bâlciului) ce se face în ziua de Sfântul Ilie, jumătate din vama domnească de la *schila Rucărului şi a Dragoslavelor* şi cu judecata de acolea şi cu tot vinăriciul domnesc de la satul Brătuleşti, în judeţul Muscelului, 1.000 bolovani de sare de la ocnele cele mici de lângă Târgovişte, jumătate din satul Bădeni, cumpărat de domn, cu rumânii şi cu munţii şi cu tot venitul, trei părţi din satul Voineşti, cumpărat de domn, cu rumâni, cu munţi şi cu tot venitul, satul Grădiştea, cu tot hotarul, cinci părţi cumpărate de Melhisedec, iar o parte închinată mânăstirii de Tatul sluger, pentru pomană.

Între proprietăţile mânăstirii era amintit şi satul Izvorani, ocină cu 15 delniţe cu vie, cu casele lui Muşat vistiernicul, cu pivniţă, cu heleşteu şi cu doi rumâni, cu tot venitul. La Izvorani, trei delniţe erau cumpărate de domn şi 12 delniţe erau cumpărate de părintele egumen Melhisedec. Domnul întărea mânăstirii toate dăjdiile şi dijmele anuale din satele Bădeşti şi Groşani[6].

Melhisedec (Fig. 1), primul egumen al mânăstirii, fusese numit de domn în anul 1638, aşa cum reiese din hrisovul datat 28 iulie 1650: „şi am pus egumen pe Melhie, dintâi denceputul mănăstirii, fiind de atunci până acum 12 ani"[7]. Domnul îl laudă în mai multe hrisoave pentru realizările sale. Astfel, în documentul din 12 ianuarie 1648 (7156), Matei Basarab aminteşte că Melhisedec a fost orânduit „nastavnic" la mânăstirea Dălgopolea, ales cu tot sfatul, după ce a ridicat şi a zidit

[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), M-rea Câmpulung, LXI/20; *Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului* (*CDŢR*), vol. VII (1650-1653), volum întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Melentina Bâzgan, Bucureşti, 1999, doc. 189, p.80.

mânăstirea, încă „până erau numai zidurile”[8]. Se arăta în continuare, că Melhisedec era un om destoinic şi vrednic, care a pus toată cheltuiala lui şi a adăugat mânăstirii bucate, dobitoace, moşii şi multe alte lucruri.



Fig. 1. Melhisedec, primul egumen al Mânăstirii din Câmpulung (1638-1651), frescă, M-rea „Negru-Vodă”, Câmpulung Muscel, sec. XIX.

Domnul, împreună cu toţi dregătorii, preţuindu-l pentru întreaga sa osârdie, socotea că „mănăstirea să nu fie lipsită niciodată de egumenul Melhisedec, nici să fie dat afară din ea, până la moartea lui, ci să fie nastavnic şi egumen până la bătrâneţe, când, dacă va dori să pună alt egumen, să-l aleagă din soborul mănăstirii, cum scrie hrisovul domniei mele cel mare şi acesta să-l cinstească pe Melhisedec până la moarte, căci tot câştigul lui, dinainte vreme, l-a pus la mănăstire”[9] (Fig. 2). Trei luni mai târziu, la 20 aprilie 1648, însuşi Paisie, patriarhul Ierusalimului, întărea hotărârea voievodului valah pentru ca Melhisedec să fie egumen pe viaţă la mânăstirea Câmpulung[10] (Fig. 3).

---

[8] ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/16; *CDŢR*, vol. VI (1645-1649), volum întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă şi Silvia Vătafu-Găitan, Bucureşti 1993, doc. 1027, p. 333.
[9] *Ibidem.*
[10] ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/17; *CDŢR*, vol. VI, doc. 1105, p. 405.

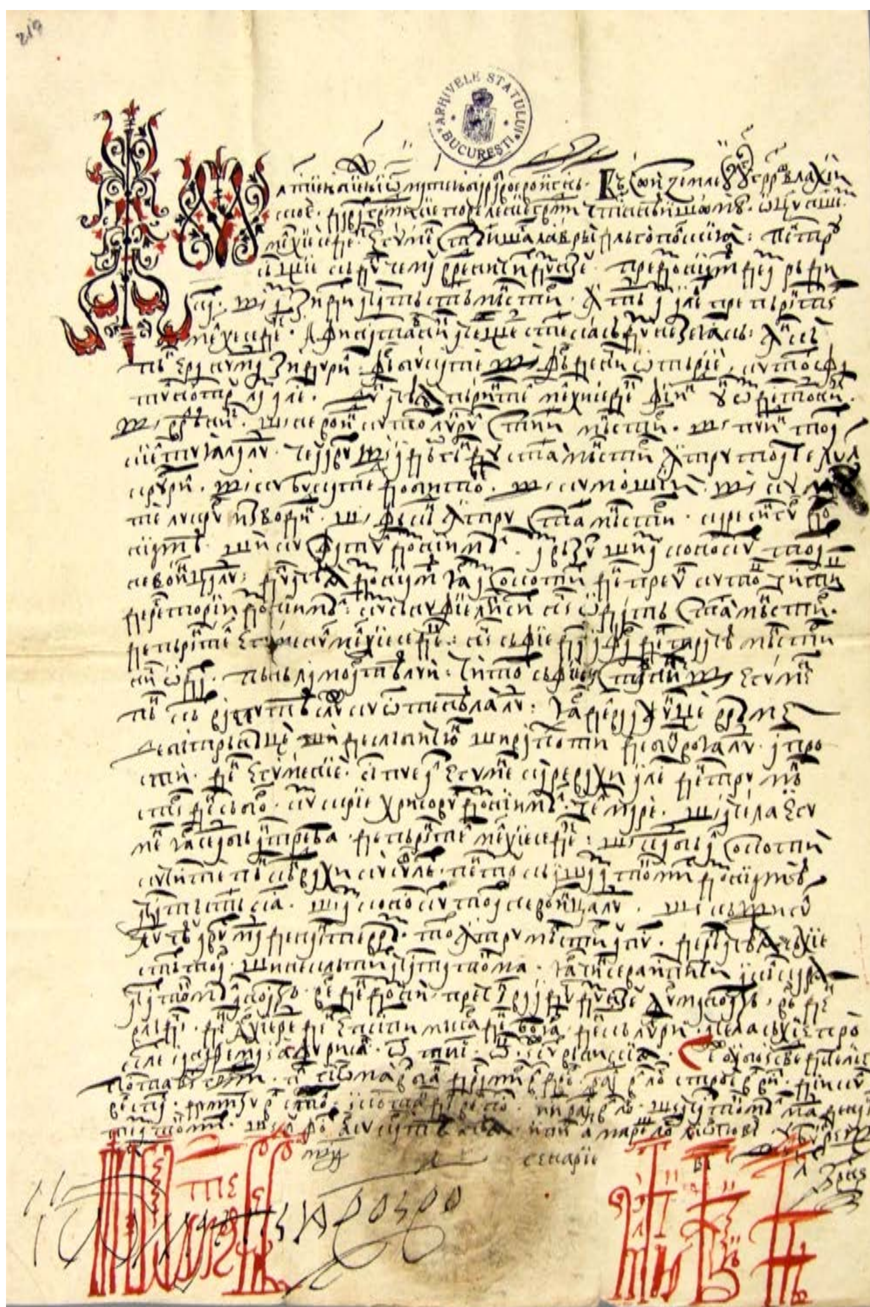


Fig. 2. Matei Basarab orânduieşte pe Melhisedec egumen, până la bătrâneţe, la M-rea Dlăgopolskia, 1648 (7156) ianuarie 12 (ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/16).

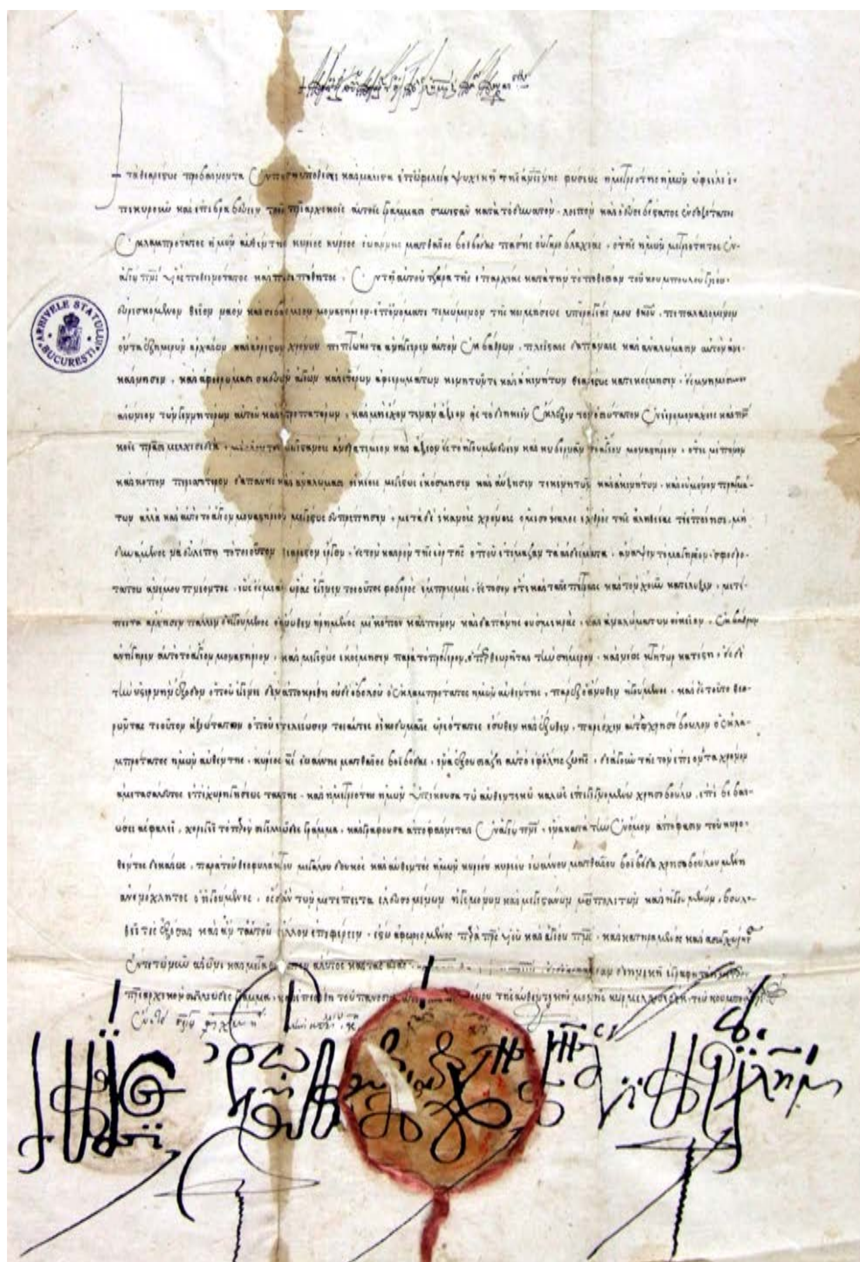


Fig. 3. Paisie, patriarhul Ierusalimului, întăreşte hotărârea lui Matei voievod ca Melhisedec să fie egumen pe viaţă la M-rea Câmpulung, 1648 (7156) aprilie 20 (ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/17).

Documentul aminteşte, în context, incendiul ce devastase mânăstirea, când un duşman al egumenului, care nu vedea cu ochi buni zelul lui, în timp ce se făcea pregătire pentru un praznic, a dat foc bucătăriei, iar incendiul groaznic ce s-a iscat atunci topise într-o oră şi pietrele şi pământul din jur. Egumenul a refăcut biserica şi i-a sporit averea, fără ca domnul să-l mai ajute cu ceva[11].

Melhisedec Peloponezianul, de origine grec din Moreea, a fost probabil monah la Sfântul Munte, unde a învăţat şi carte religioasă grecească. Numele său va apare timp de un deceniu în documentele epocii, remarcându-se în istoria mânăstirii prin strădania de a organiza şi sporii averea acesteia cu o serie de proprietăţii şi cu mână de lucru (rumâni, ţigani) dar, îndeosebi, prin munca asiduă desfăşurată în nou înfiinţata tipografie domnească de aici, unde au fost scoate de sub teasc patru cărţi religioase, spre „îndreptarea sufletelor creştineşti".

Proprietăţile mânăstirii în timpul egumeniei lui Melhisedec. Averea mânăstirii creşte printr-o serie de danii, făcute atât de voievodul Matei Basarab cât şi de unii boieri, precum şi prin cumpărări de terenuri, rumâni şi ţigani. Astfel, în hrisovul din 15 ianuarie 1644, Matei Basarab întărea Mănăstirii Câmpulung ocina din satul Bădeşti şi din muntele Preotesele, pe hotarele bătrâne, „ocină de moşie din zilele lui Neculae Alexandru voievod care este îngropat în mănăstire"[12]. Prin hrisovul din 18 aprilie 1645 (7153), voievodul Matei Basarab întărea aceleiaşi mânăstiri moşie în satul Morteni, județul Vlaşca, cu rumânii Dumitru, cu feciorul Voico, şi alţii, care au fost slobozi şi s-au vândut domnului, fiecare cu partea lui, cu 3 000 de aspri gata, iar voievodul i-a dăruit mânăstirii. În acelaşi hrisov, Matei Basarab întărea mânăstirii moşie tot la Morteni, partea lui Stroe diaconul, cumpărată de egumenul Melhisedec, de la Cazan din Morteni, cu 3000 aspri gata, apoi moşie în satul Uda, județul Vlaşca, partea Radului vătaf, de baştină şi cumpărătoare, 350 de stânjeni, cu vad de moară peste Călnişte, numită moara Udeanilor, cumpărată de domn cu 12 400 aspri gata, moşia fiind, în lung, din hotarul Costei până într-al pitarului şi în lat, din hotarul Botenilor până într-al Câmpuşorului, şi miluită mânăstirii[13].

La 21 august acelaşi an, voievodul întărea mânăstirii de la Dlăgopol şi egumenului Melhisedec dijma de pe moşia satelor Bloturii şi Gurguiţi, de la orişicine va fi arat, „căci le-a dat mănăstirii cu tot venitul"[14]. La 1 iulie 1646 (7154) Matei Basarab întărea mânăstirii Dlăgopoliu şi egumenului Melhisedec muntele Clăbucetul, cu tot venitul şi cu stânele ce vor fi, „şi să oprească pe toţi boierii care s-au ţinut de acel munte"[15].

O altă importantă danie a lui Matei Basarab pentru mânăstire este consfinţită în documentul din 1647 (7155) ianuarie 20. Domnul întărea mânăstirii din Câmpulung şi egumenului Melhisedec moşie la Voineşti, județul Muscel, cu munte şi rumâni, cumpărate de la Mihai spătarul şi de la jupâneasa sa, muntele Zănoaga, până la Clăbucetul şi Luţele, apoi moşie la Bogăteşti, jumătate din tot hotarul, cu rumâni şi cu munţii Leaota, jumătate, Pietrile Albe jumătate, care a fost a mânăstirii „încă de la

[11] *Ibidem.*
[12] ANIC, M-rea Câmpulung, VII/1; *CDŢR*, vol. V (1640-1644), întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca-Tinculescu, Silvia Vătafu-Găitan, Bucureşti, 1985, doc. 1219, p. 515.
[13] *CDŢR*, vol. VI, doc. 110, p. 62-63.
[14] ANIC, M-rea Câmpulung, XVI/1; *CDŢR*, vol. VI, doc. 242, p. 111.
[15] ANIC, M-rea Câmpulung, XXXVI/1; *CDŢR*, vol. VI, doc. 548, p. 214.

zidirea pământului”, jumătate de moşie la Bădeni, cumpărate de domn de la Coman Inăşescu şi fratele său, cu rumâni, munţii de pe Valea Stredii, Gruiul Ursului, Rătâiul, cumpărate de domn de la Frăcea[16].

În acelaşi an, 1647, la 22 iunie, Matei Basarab întărea mânăstirii de la Câmpulung şi egumenului Melhisedec ocină în satul Creţuleşti, dată şi miluită de Para paharnic, încă de la moartea sa, căci s-a îngropat în acea mânăstire, moşie în Ghimpaţi, jumătate de sat, partea mânăstirii, ocină la Morteni, cu rumâni, jumătate cumpărată de domn, jumătate de Melhisedec, lângă moşia Ciupa a mânăstirii, ocină în satul Vultureşti, cumpărată de Melhisedec[17]. Proprietățile menţionate fuseseră măsurate şi stabilite ca întindere de 12 boieri hotarnici, cu douăzeci de zile înainte de emiterea hrisovului domnesc[18].

Dintre daniile boiereşti, un loc deosebit îl ocupă cele ale paharnicului Para şi ale jupânesei sale, Elina. Într-un act din 1640 (7149) septembrie 1, jupâneasa Elina, văduva paharnicului Para, adeverea Mânăstirii Câmpulung, egumenului Melhisedec şi întregului sobor, că soţul ei a dăruit lăcaşului, la moartea lui, un sălaş de ţigani, 100 de oi şi căruţa lui cu doi cai. Asemenea, dă şi ea mânăstirii, unde este îngropat soţul ei, moşie mai bună, Creţuleştii, cu case, grădină, moară şi livezi, fără rumâni, căci i-a iertat el la moarte. Dania cuprindea şi obiecte de orfevrărie. Se spune că a mai lăsat soţul ei să dea un pahar de argint la mânăstire, iar ea a vândut două pahare şi a cumpărat o cădelniţă de argint, de 290 de dramuri. Jupâneasa a mai dat mânăstirii un pahar mare, de 300 de dramuri, lăsat iniţial de paharnic să fie dat voievodului, dar cum acesta a refuzat, piesa era dăruită mânăstirii. Dania continua cu o stupină cu 40 de stupi, cinci iepe, patru boi, o moşie la Ghimpaţi, 80 de ughi, cu care Melhisedec cumpărase nişte vii la Izvorani. În încheiere, se preciza că acest zapis era o refacere a altuia, mai vechi, care fusese parţial distrus atunci când a ars mânăstirea. Martori erau Teofil arhimitropolit, Ignatie arhiepiscopul Râmnicului, Ştefan arhiepiscopul Buzăului, precum şi boieri mari şi mici ai Divanului[19] (Fig. 4).

O altă formă de mărire a averii era cea a cumpărării de noi suprafeţe de teren. În 1644 (7152) iunie 15, uncheaşul Vlaicu Comcea din Câmpulung (Dălgopol) vindea egumenului Melhisedec un loc pe lângă mânăstire, din moară până în ţigănie, cu 10 ughi bani gata[20]. Un an şi jumătate mai târziu, la 28 ianuarie 1646 (7154), Vlaicu Comcea şi fiii săi, Gherhina şi Necula, vindeau egumenului Melhisedec un alt loc, lângă moara mânăstirii, pentru șapte ughi[21]. Terenul era, probabil, în întregirea celui cumpărat anterior. Aflăm, astfel, că pe râul Târgului mânăstirea deţinea o moară, foarte utilă în buna gospodărire a obştei de călugări de acolo.

În ‹1648› mai 20, Dochia, împreună cu feciorii ei, vindea lui Melhisedec de la „sfânta lavră Dalgopolea”, o moşie cu 20 de ughi, cumpărată de ea de la Stanciul al lui Lăudat din Câmpulung[22].

---

[16] *CDŢR*, vol. VI, doc. 729, p. 280.
[17] ANIC, M-rea Câmpulung, XII/7; *CDŢR*, vol. VI , doc. 878, p. 334-335.
[18] ANIC, M-rea Câmpulung, XII/6; *CDŢR*, vol. VI, doc. 853, p. 324-325.
[19] ANIC, M-rea Câmpulung, XII/4; *CDŢR*, vol. V, doc. 184, p. 89-90.
[20] ANIC, M-rea Câmpulung, LIII/3; *CDŢR*, vol. V, doc. 1370, p. 571.
[21] ANIC, M-rea Câmpulung, LIII/4; *CDŢR*, vol. VI, doc. 377, p. 153.
[22] ANIC, M-rea Câmpulung, LIII/22; *CDŢR*, vol. VI, doc. 1132, p. 416.



Fig. 4. Actul de danie al jupânesei Elina pentru M-rea din Câmpulung Muscel, 1640 (7149) sept. 1 (ANIC, M-rea Câmpulung, XII/4).

În aceeaşi perioadă, lângă acest teren, mânăstirea cumpăra de la Stanciul, fiul lui Lăudat, o moşie mai mare, pe care se afla o pivniţă şi o grădină, plătind 4 000 de aspri. Noua proprietate achiziţionată, situată în apropierea mânăstirii, era întărită, la 1 iunie 1648 (7156), printr-un hrisov domnesc[23]. La 20 iunie 1648 (7156), Melhisedec cumpăra de la Vişa şi de la soţul ei o funie de ocină în Cornet, vecină cu moşia Ciupa a mânăstirii, pentru 20 de ughi. Moşia era stearpă, „fără oameni şi fără rumâni”[24].

Viile constituiau o altă importantă avere. Într-un document din 1646 (7154) aprilie 13 se arată că Stanciul din Izvorani vinde egumenului Melhisedec de la mânăstirea Dolgopol o vie în dealul Izvoranilor, lângă via cea mare a mânăstirii. Preţul era de nouă ughi şi jumătate[25]. În 1650 (7158) mai 20, Mihăilă şi Maria, fiii preotului Şărban din Izvorani, vindeau egumenului Melhisedec viile din Huma, cu pivniţă, jgheab, teasc şi cu alte „nămestii”, cu 40 de ughi bani gata[26].

Documentele amintesc cumpărarea de către mânăstire şi a unor munţi, care se adăugau daniilor domneşti. Pădurile ofereau lemn de construcţie sau/şi pentru foc, iar pajiştile loc de păşunat pentru vite. Actul din 1646 (7154) aprilie, f. z. pecetluia vânzarea de către Radul Urmălan, Brătilă, Ratiia şi alţii către egumenul Melhisedec, de la mânăstirea din Dălgopol, a două părţi din muntele lor Muşuroele, a treia parte fiind dată de aceştia ca pomană mânăstirii „ca să le scrie moşii la pomelnic”[27]. Actul de vânzare/cumpărare era întărit printr-un hrisov domnesc la 1646 (7154) mai 29[28].

În legătură cu mâna de lucru necesară, aflăm că în 1642, Iane postelnicul dăruia Mânăstirii Câmpulung şi egumenului Melhisedec două ţigănci, ce au fost de zestre ale răposatei sale soţii[29]. La 1647 (7156) octombrie 31, Iane postelnic dă de pomană egumenului Melhisedec de la Mânăstirea Câmpulung încă o ţigancă[30]. Dania era întărită printr-un hrisov domnesc la 12 ianuarie anul următor, 1648. Conţinutul documentului ne dezvăluie amănunte despre firea milostivă a egumenului. Se spune că Iane postelnic din Dălgopoliu, care între timp murise, ajunsese văduv, în mare slăbiciune, nevoie şi lipsă, fără căutare de la nimeni, iar egumenul l-a îngrijit timp de opt ani, până la vremea morţii şi l-a îngropat în mânăstire[31].

În anul 1642, Creaţa Mantei cu fiul ei, Ghiorman, vindeau egumenului Melhisedec şi la tot soborul, pe ţiganul Bejan cu ţiganca Chera şi feciorii, cu 4 000 de aspri gata[32].

În anul 1643 (7152) noiembrie 21, rumânii din Morteni, Dumitru cu fiul Voicu şi alţii se vând Mânăstirii Câmpulung şi egumenului Melhisedec, cu partea lor de moşie, cu câte 15 ughi de cap[33].

---

[23] ANIC, M-rea Câmpulung, LIII/5; *CDŢR*, vol. VI, doc. 1142, p. 419-420.
[24] *CDŢR*, vol. VI, doc. 1161, p. 426.
[25] ANIC, M-rea Câmpulung, XLVI/ 20; *CDŢR*, vol. VI, doc. 442, p. 174.
[26] ANIC, M-rea Câmpulung, L/1; *CDŢR*, vol. VII, doc.126, p. 59.
[27] ANIC, M-rea Câmpulung, XXXIV/1; *CDŢR*, vol. VI, doc. 468, p. 183-184.
[28] ANIC, M-rea Câmpulung, XXXIV/3; *CDŢR*, vol. VI, doc. 511, p. 200-201.
[29] *CDŢR*, vol. V, doc. 852, p. 367.
[30] ANIC, M-rea Câmpulung, LXII/17; *CDŢR*, vol. VI, doc. 983, p. 367.
[31] ANIC, M-rea Câmpulung, LXII/16; *CDŢR*, vol. VI, doc. 1028, p. 383.
[32] ANIC, M-rea Câmpulung, LXIII/17; *CDŢR*, vol. V, doc.795, p. 347.
[33] ANIC, M-rea Câmpulung, XII/35; *CDŢR*, vol. V, doc. 1164, p. 489.

La 20 august 1646 (7154) Dobre ţiganul şi ţiganca sa, Neaga, vând egumenului Melhisedec şi soborului mânăstirii pe fiica lor, Stancea, cu 17 ughi bani gata, „deoarece a luat un ţigan al mănăstirii”[34].

Un document din 15 noiembrie 1646 (7155) ne spune că jupâneasa Ancuţa şi feciorii ei din Pietroşani vindeau egumenului Melhisedec de la Dălgopole un rumân, Ion ‹Tângire›, cu feciorii lui, cu 37 de ughi bani gata[35].

La 26 ianuarie 1650 (7158) un copil de ţigan, ai cărui părinţii erau deja ai mânăstirii, era cumpărat de Melhisedec de la postelnicul Condilo şi de la jupâneasa sa, Stanca[36].

Unele acte erau emanate chiar de cancelaria mânăstirii. La 10 mai 1644 (7152) Melhisedec ieromonah, cu tot soborul întărea iertarea de rumânie a lui Iarciul cu feciorii săi, din satul Ciupa, sat cumpărat de Matei Basarab şi dat mânăstirii, ocazie când voievodul îl iertase pe acesta de rumânie, fiind daţi mânăstirii, în schimb, trei ţigani, cumpăraţi din Câmpulung, cu 66 ughi fiecare. Documentul poartă semnătura în limba greacă a egumenului[37] (Fig. 5). La 15 februarie 1650 (7158) se încheia un act între ieromonahul Melhisedec egumenul şi Mareş logofăt prin care se făcea schimb între două ţigănci[38]. Documentul poartă iscălitura egumenului şi era întărit cu sigiliul ecleziastic (Fig. 6). Pecetea redă compoziţia *Adormirea Maicii Domnului*, hramul sfintei mânăstiri, iar în exergă, inscripţia include anul 7146 (1637-1638). Ocazional, în anul 1646, egumenul întreţine corespondenţă cu Michael Goldschmidt, judele Braşovului, fie în problema aprobării ca o ţigancă a mânăstirii să poată pleca, în urma căsătoriei, la Braşov[39], fie pentru trimiterea la Câmpulung a unor ţigani, ca martori, într-o cercetare judiciară[40].

*

* *

[34] ANIC, M-rea Câmpulung, LXII/14; *CDŢR*, vol. VI, doc. 591, p. 230.
[35] ANIC, M-rea Câmpulung, LXII/15; *CDŢR*, vol. VI, doc. 654, p. 251.
[36] ANIC, M-rea Câmpulung, LXII/20; *CDŢR*, vol. VII, doc. 31, p. 27.
[37] ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/12; *CDŢR*, vol. V, doc. 1329, p. 554-555.
[38] ANIC, M-rea Câmpulung, LX/26; *CDŢR*, vol. VII, doc. 48, p. 33; Şt. Andreescu, *Documente privitoare la Mareş Băjescu şi la ctitoriile sale*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-8, 1966, p. 699-700.
[39] Arhivele Statului Braşov, Primăria Braşov, Colecţia Stenner, seria slavă, doc. 612; *CDŢR*, vol. VI, doc. 563, p. 220.
[40] Arhivele Statului Braşov, Primăria Braşov, Colecţia Stenner, seria slavă, doc. 542; *CDŢR*, vol. VI, doc. 656, p. 251-252.

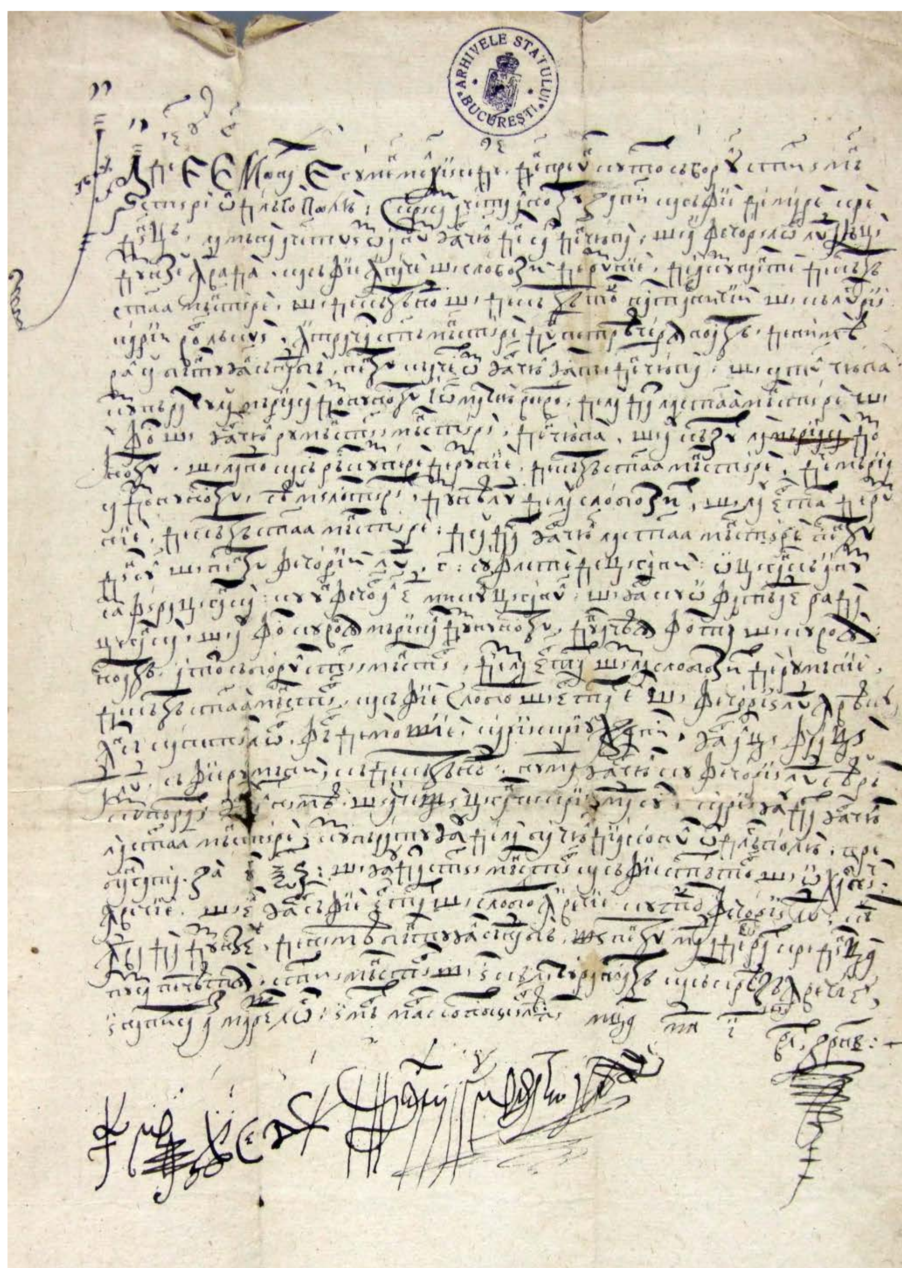


Fig. 5. Melhisedec, ieromonah, egumen al M-rii Câmpulung, întăreşte iertarea de rumânie a lui Iarciul cu feciorii săi, 1644 (7152) mai 10. Documentul are semnătura în limba greacă a egumenului (ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/12).

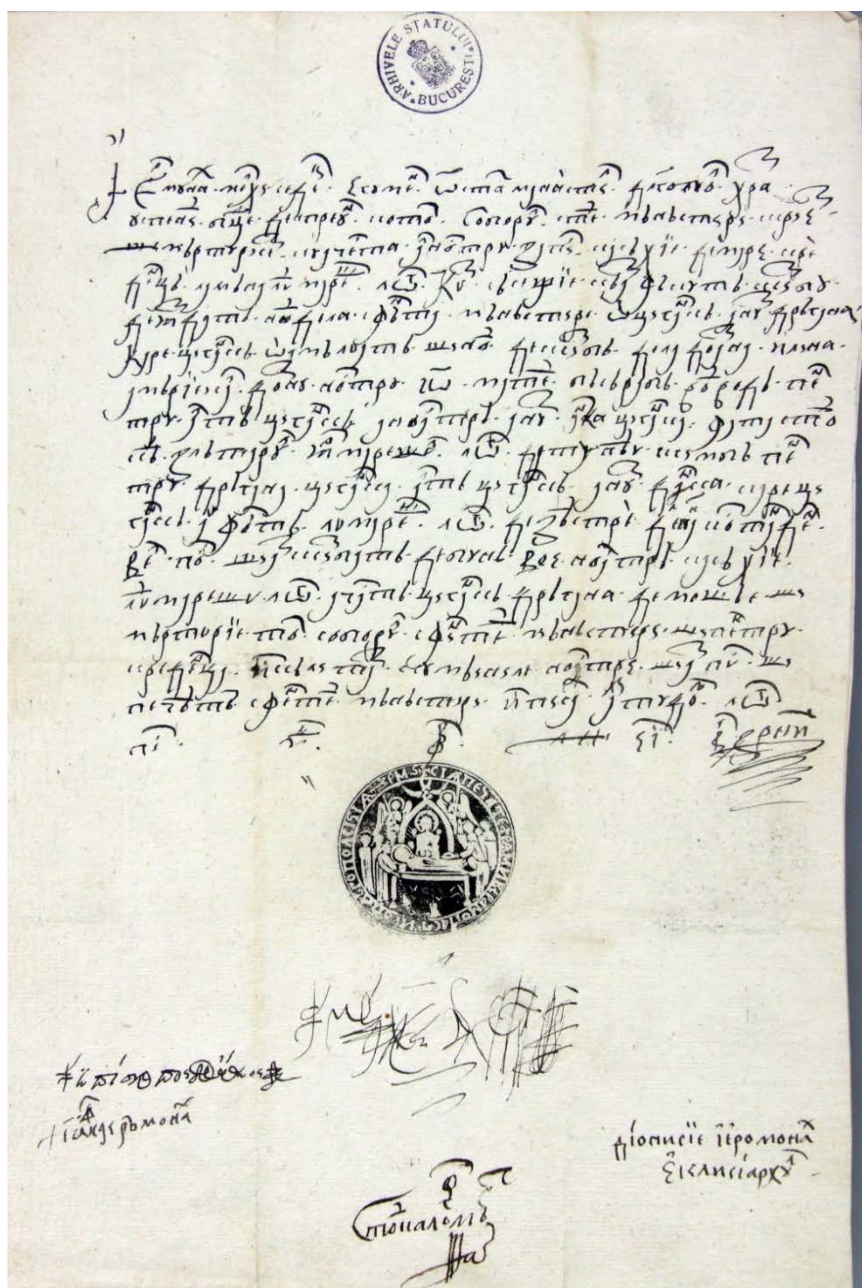


Fig. 6. ***Melhisedec, ieromonah, egumen al M-rii Câmpulung şi soborul acesteia, fac cu Mareş logofăt schimb între două ţigănci, 1650 (7158) februarie 15. Documentul are sigiliul ecleziastic al mânăstirii (ANIC, M-rea Câmpulung, LX/26).***

În alte cazuri, numele egumenului apare doar ca martor în diverse acte de vânzare/cumpărare, precum la 7 iulie 1644 (7152)[41], în două documente din 18 august 1645 (7153)[42], la 24 octombrie 1645[43], în două documente din 15 noiembrie 1645 (7154)[44], în actul din 8 ianuarie 1646 (7154)[45] sau în cel din 13 noiembrie 1646 (7155)[46]. Pe aceste documente se păstrează semnătura lui Melhisedec, precum şi sigiliul său (Fig. 7).



Fig. 7. Sigiliul inelar şi semnătura egumenului Melhisedec pe un document din 1645 (7154) noiembrie 15 (BAR, Doc. Ist. XXIX/219).

Matei Basarab a urmărit cu multă atenţie bunul mers al mânăstirii. În vara anului 1650 trimisese acolo pe Ştefan, mitropolitul ţări, şi pe Ghinea clucer cu scopul de *a lua sama pe amănunt* asupra veniturilor şi cheltuielilor mânăstirii şi a prezenta apoi domnului o informare scrisă. Strădania egumenului şi a călugărilor în administrarea averii (moşii, odăjdii, bucate şi dobitoace) era apreciată de domn care hotăra ca mânăstirea să rămână *obştejitie* cum a fost şi până atunci, egumenul să fie pus din mânăstire, dintre călugări, venitul şi cheltuielile să fie controlate doar de către mânăstire, cu stareţii şi bătrânii acesteia[47]. În spatele conţinutului acestui document bănuim că se ascunde ultima perioadă din viaţa egumenului. Bătrân şi probabil bolnav Melhisedec trezise oarecari nelinişti domnului care făcea acum un bilanţ al perioadei de doisprezece ani de egumenie şi lua, în consecinţă, unele hotărâri pentru viitorul mânăstirii.

---

[41] BAR, Doc. ist., MDL/36; *CDŢR*, vol. V, doc. 1391, p. 583.
[42] BAR, Doc. ist., XXIX/189; XXIX/192; *CDŢR*, vol. VI, doc. 236, doc. 237, p. 109.
[43] BAR, Doc. ist., XXIX/194; *CDŢR*, vol. VI, doc. 305, p. 128.
[44] BAR, Doc. ist., XXIX/ 182, 219; *CDŢR*, vol. VI, doc. 320, 321, p. 133.
[45] BAR, Doc. ist., XXIX/193; *CDŢR*, vol. VI, doc. 364, p. 148.
[46] *CDŢR*, vol. VI, doc. 653, p. 251; Şt. Andreescu, *Trei veacuri de la întemeierea Mânăstirii Cornet şi a bisericii de la Băjeşti*, în "Mitropolia Olteniei", nr. 7-8, 1966, p. 677.
[47] ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/20; *CDŢR*, vol. VII, doc. 189, p. 80; I. Răuţescu, *op. cit.*, p. 83.

Penultimul document în care apare numele egumenului Melhisedec poartă data de 6 iunie 1651 (7159). Este un hrisov al lui Matei Basarab prin care întărea Mânăstirii Câmpulung (Dălgopol) cumpărăturile făcute de egumenul Melhie: *o vie în dealul Piteştilor la Huma, de la fiii popii Şerban din Piteşti, cu 8000 aspri gata, un răzor de vie în dealul Izvoranilor, lângă via cumpărată de domn mănăstirii, de la Parasco negustor şi de la Stati Grecul, cu 8600 aspri gata, un loc de casă lângă mănăstire, în oraş, din moară până la ţigănie, de la Vlaicu Comcea cel Bătrân din Câmpulung, cu 2000 aspri gata, un rumân, Ion, cu fiii lui - Tudoru, Mardarie şi Ghinea, de la jupâniţa Ancuţa şi de la fiii ei* (...), *cu 7400 aspri gata, un sălaş de ţigani* (...) *de la Creaţa a lui Manta şi de la fiul ei, cu 4000 aspri gata* (...)*, o fată de ţigan, Stancea* (...) *cu 3400 aspri gata* (...)[48]. Este de înţeles că foarte apropiat de acea dată destoinicul egumen trecuse la cele veşnice. Mormântul său, din păcate încă neidentificat, se află desigur în incinta ansamblului monahal unde slujise.

Melhisedec şi tipografia domnească de la Mânăstirea Câmpulung. Activitatea tipografiei domneşti din Câmpulung a început înainte de numirea lui Melhisedec ca egumen. În anul 1635 se scotea de sub teasc prima carte, *Molitvenicul slavonesc*[49].

Până la apariţia unei noi tipărituri vor trece şapte ani, timp în care evlaviosul egumen se sileşte la traducerea din greceşte în limba română a unor norme morale de convieţuire socială, numite de el *învăţături sufleteşti.* Astfel, în septembrie 1642 apare cartea *„ Învăţături preste toate zilele alese pre scurt den multe dumnezeeşti cărţi de folosinţa tuturor creştinilor, prepuse de pre limbă grecească pre limbă rumânească”*[50]. Tipărirea se făcuse cu îngrijirea şi cheltuiala ieromonahului Melhisedec, egumenul Sfintei Mânăstiri de la *Dlăgopoli* (Fig. 8). Cartea propovăduia iubirea dintre oameni, înlăturarea urii, răbdarea şi umilinţa, înlăturarea lăcomiei, milostenia, pocăinţa şi spovedania.

Peste un an, la 11 octombrie 1643, tipografia domnească de la mânăstire terminase cea de a treia carte. Era un *Antologhion*, în limba slavonă, cuprinzând slujbele pentru sărbătorile sfinţilor, pe fiecare zi[51] (Fig. 9). Tipăritura, scoasă la lumină cu *silinţa şi nenumărata cheltuială* a egumenului este însoţită de două *predoslovii* scrise, în numele egumenului, de învăţatul umanist Udrişte Năsturel, al doilea logofăt. Este lăudată domnia înţeleaptă a lui Matei Basarab, *stăpân şi voievod al acestei ţări dacice*, ctitor de multe biserici şi mânăstiri, şi arătată importanţa morii de hârtie şi a tiparului. Se sublinia că *nu altfel, nici prin alt chip, ci numai prin tipografie ne va fi cu putinţă să împlinim cele de datoria noastră*[52].

---

48 ANIC, M-rea Câmpulung, L/2; *CDŢR*, vol. VII, doc. 390, p. 145.

49 Ioan Bianu şi Hodoş Nerva, *Bibliografia românească veche, 1508-1830* (în continuare BRV), I (1508-1716), Bucureşti, 1903, nr. 35, p. 103-104. Un exemplar se păstrează la Biblioteca Academiei Române (CVR, 35) iar altul exista la Mânăstirea “Negru-Vodă” din Câmpulung Muscel (*Cf.* I. Răuţescu, *op. cit.*, p. 80; Dan I. Simonescu, *Viaţa literară şi culturală a Mânăstirii Câmpulung (Muscel) în trecut*, Câmpulung, 1926, p. 26-27).

50 BRV, I, doc. 43, p. 125-127. Un exemplar se păstrează la B A.R. (CVR, doc. 43).

51 BRV, I, doc. 44, p. 128-135. Un exemplar se păstrează la BAR (CVR, doc. 44).

52 BRV, I, p. 131.

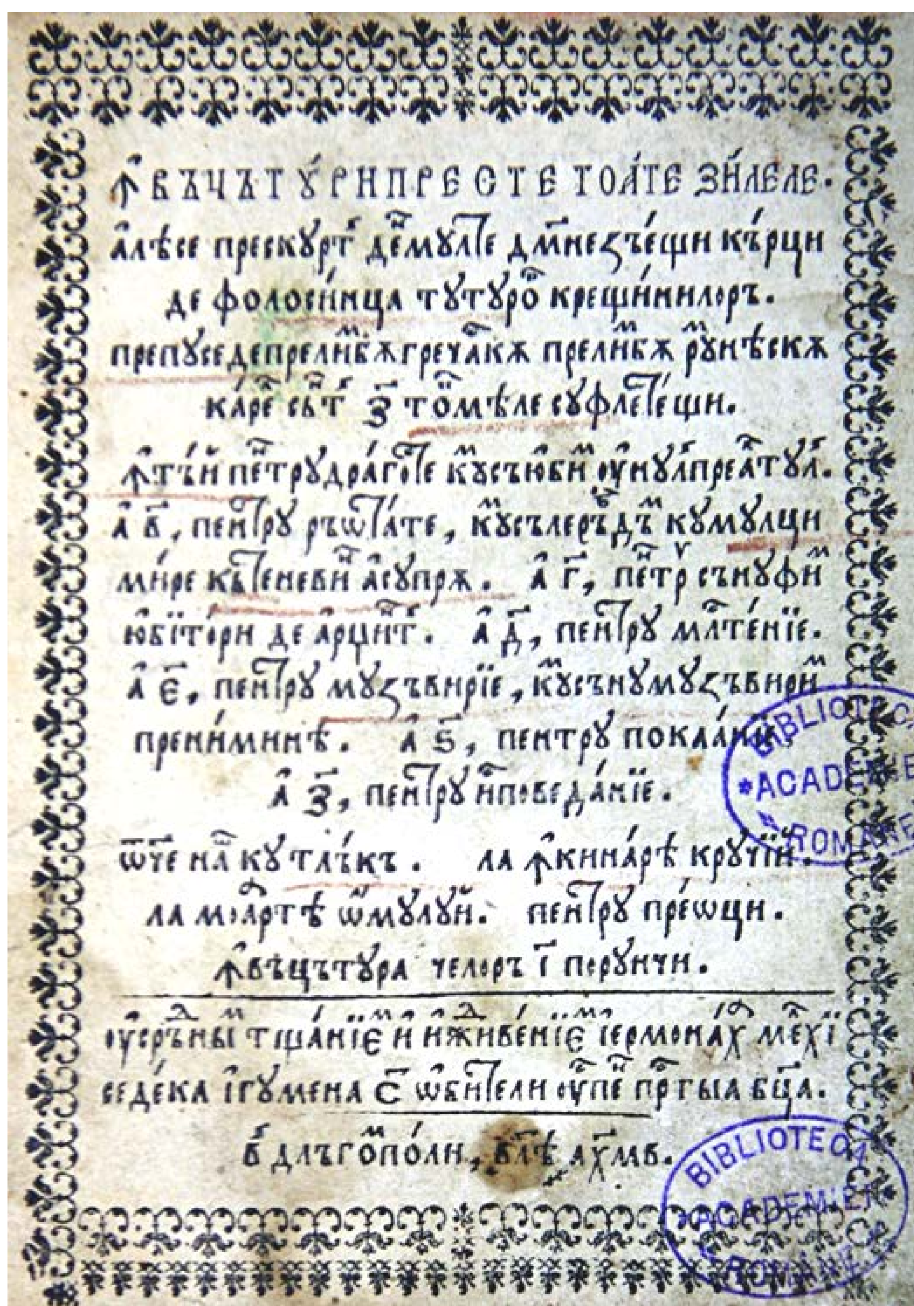

ꙟВЪЧЪТУРИ ПРЕСТЕ ТОАТЕ ЗИЛЕЛЕ·
алѣсе пресКурт де мꙋлте дмнезъещи кърци
де фолосинца тꙋтꙋрор крещинилоръ.
препꙋсе де пре лимбъ грецаскъ пре лимбъ рꙋмѣнѣскъ
каре сꙋнт з томꙋле сꙋфлетещи.
ꙟтѫи пентрꙋ драгостеа кꙋ каре юбим ꙋн ꙋмпъратꙋл.
а в, пентрꙋ ръшꙋтате, кꙋ каре дъ кꙋмꙋлци
минре кꙋ ...еневи а сꙋпра. а г, пентрꙋ съноуфи
юбиторꙋ де арцинт. а д, пентрꙋ митение.
а є, пентрꙋ мꙋзъврїє, кꙋ съноумꙋзъвнои
преннимнит. а ѕ, пентрꙋ покаанїє.
а з, пентрꙋ ипобедание.
ѿте на кꙋтаꙋкъ. ла ꙟкинаре крꙋчїи.
ла моарте ѡмꙋлꙋи. пентрꙋ преѡци.
ꙟвѫцѫтꙋра челоръ ї породичи.
оусръны тщанїє и иждивенїє ієромонах мехї
седека ігꙋмена ѿ ѡбителїи оуспенїе прчтыꙗ бцꙑ.
в длъгополи, влѣ ахмв.

Fig. 8. Învăţături preste toate zilele, Câmpulung, 1642 (BAR, CVR, nr. 43).

Fig. 9. Antologhionul slavonesc, Câmpulung, 1643 (BAR, CVR, nr. 44).

În anul 1650 era tipărită la Câmpulung cea de a patra carte religioasă, *Psaltirea slavonă*[53]. Cartea era folositoare nu numai feţelor bisericeşti dar şi mirenilor. Se cuvine a aminti aici truda smeritului ieromonah Dionisie Eclisiarhul, ajuns mai târziu, e drept pentru scurt timp, mitropolit al Ungrovlahiei[54], precum şi truda celui mai mic în tipografie, Preda Stancovici din Câmpulung. După această dată tipografia îşi încetează activitatea. În anul următor, cel ce întreţinuse flacăra acestor roade ale culturii, egumenul Melhisedec, trecea la cele veşnice. Chipul său, redat într-o frescă din secolul al XIX-lea din biserica mânăstirii, întâmpină şi astăzi enoriaşii.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Melhisedec, primul egumen al Mânăstirii din Câmpulung (1638-1651), frescă, M-rea „Negru-Vodă”, Câmpulung Muscel, sec. XIX.
Fig. 2. Matei Basarab orânduieşte pe Melhisedec egumen, până la bătrâneţe, la M-rea *Dlăgopolskia*, 1648(7156) ianuarie 12 (ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/16).
Fig. 3. Paisie, patriarhul Ierusalimului, întăreşte hotărârea lui Matei voievod ca Melhisedec să fie egumen pe viaţă la M-rea Câmpulung, 1648 (7156) aprilie 20 (ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/17).
Fig. 4. Actul de danie al jupânesei Elina pentru M-rea din Câmpulung Muscel, 1640 (7149) sept. 1 (ANIC, M-rea Câmpulung, XII/4).
Fig. 5. Melhisedec, ieromonah, egumen al M-rii Câmpulung, întăreşte iertarea de rumânie a lui Iarciul cu feciorii săi, 1644 (7152) mai 10. Documentul are semnătura în



Fig. 10. Pocal dăruit de Matei Basarab M-rii Câmpulung, 1641-1642 (C. Nicolescu, Argintăria, 1968).

[53] BRV, I, doc. 58, p. 177-178; D. I. Simonescu, *op. cit.*, p. 31.
[54] Vezi Tudor Teotoi, *Activitatea desfăşurată în Ţara Românească de viitorul mitropolit Dionisie al Ungrovlahiei (1672)*, în vol. „Argeşul şi Ţara Românească între medieval şi modern. Studii de istorie şi arheologie. Prinos lui Spiridon Cristocea la 70 de ani”, Brăila-Piteşti, 2013, p. 329-343.

limba greacă a egumenului (ANIC, M-rea Câmpulung, LXI/12).
Fig. 6. Melhisedec, ieromonah, egumen al M-rii Câmpulung şi soborul acestuia fac cu Mareş logofăt schimb între două ţigănci, 1650 (7158) februarie 15. Documentul are sigiliul ecleziastic al mânăstirii (ANIC, M-rea Câmpulung, LX/26).
Fig. 7. Sigiliul inelar şi semnătura egumenului Melhisedec pe un document din 1645 (7154) noiembrie 15 (BAR, Doc. Ist. XXIX/219).
Fig. 8. *Învăţături preste toate zilele*, Câmpulung, 1642 (BAR, CVR, nr. 43).
Fig. 9. *Antologhionul slavonesc*, Câmpulung, 1643 (BAR, CVR, nr. 44).
Fig. 10. Pocal dăruit de Matei Basarab M-rii Câmpulung, 1641-1642 (C. Nicolescu, *Argintăria*, 1968).

MELHISEDEC – THE FIRST ABBOT OF THE DLAGOPOLSKIA MONASTERY („NEGRU VODĂ" IN CÂMPULUNG MUSCEL)

Abstract

Extensive activities of Prince Matei Basarab (1632-1654) as a benefactor include, among his most important achievements, the rebuilding of the Princely Court in Campulung (XIV[th] century) between 1635-1636 and its transformation into a monastery of monks. In 1638, the Prince appointed Melhisedec the Peloponnesian the first abbot of the monastery. The Princes and boyars' charitable bequests, acquisition of new lands and hiring new hands provided a thriving economic base to the monastery.

Cultural life of the period is characterized by the princely print shop from the Campulung Monastery where, under abbot Melhisedec's care, will be published in September 1642 "*Teachings for all days*", translated by the abbot from Greek into Romanian, an *Antologhion* written in Slavonic, on October 11[th], 1642, and the *Slavonic Psalter* in 1650.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

O VECHE CTITORIE DIN „MOLDOVLAHIA” DE PESTE PRUT: CĂPRIANA I (C. 1425 - C. 1542)

NICOLAE CONSTANTINESCU[*]

Argument

Cu două decenii în urmă, la Chişinău, mi s-a propus (în chip neaşteptat!) să cercetez arheologic vatra Mănăstirii ***Căpriana***[1]. *Ce a devenit iniţiativa regretatului, de astăzi. a distinsului profesor şi arheolog din 1991*, **Ion Hâncu -** *aici, în cele de faţă.*

N.C.

O retrospectivă, aşadar (necesară în ce mă priveşte, deşi întârziată), aducând la lumină fapte şi întâmplări care au pregătit şi chiar au însoţit, în etape, un efort ştiinţific de oarecare anvergură, iar în unele privinţe, aş putea zice, chiar deschizător de drumuri[2]. Toate acestea dezvăluind, pe alocuri întărind cu probe materiale de nedezminţit, soarta (dacă nu şi **umilinţa**) unui sit monastic din Codrii Lăpuşnei, pe Işnovăţ, în chip repetat oropsit de istorie, cum am consemnat, fie aluziv, fie neechivoc, în monografia deja apărută (din păcate cu ecou pasager aici, dincoace de Prut…)[3].

De la sine înţeles, în disputa (cu diferite faţete) ivită în ultimii ani, fie că este vorba de atribuiri ctitoriceşti, de încadrări cronologice şi chiar de identificări

[*] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan“, Bucureşti.

[1] Aflat în deplasare oficială, împreună cu Prof dr. ***Ion Hâncu*** am avut o întrevedere cu decanul Fac. de Istorie a Universităţii de Stat din Chişinău, Prof. dr. H. **Ion Niculiţă** (aprilie, 1991), de faţă fiind Prof.dr. **Dumitru Protase** (Cluj-Napoca) şi dr. **Ion Ioniţă** (Iaşi). Necesitatea unei investigaţii arheologice la Căpriana a fost unanim sprijinită de cei prezenţi.

[2] Dovadă emulaţia ce caracterizează literatura de specialitate din R. Moldova ulterioară anilor 1993-96 (v.n.urm.).

[3] Gh. Postică, N. Constantinescu, **Căpriana.** Repere arheologice, Chişinău, Ştiinţa, 1996, 112 p., cu un ***Cuvânt înainte*** de Prof. dr. Petre Alexandrescu (88 fig., rez. franc., erata; bibliografie aproape la zi) /Academia Română, Institutul de Arheologie *„Vasile Pârvan”*; Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Arheologie şi Istorie Veche; Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Direcţia principală Patrimoniu cultural, Arte Plastice; Universitatea Liberă Internaţională din Moldova/- **Lucrare tipărită - de precizat - cu sprijin financiar din partea Guvernului României.** - Altminteri, în urmă cu un deceniu a apărut valoroasa monografie (totuşi, cu unele interpretări eronate), cu bogată bibliografie /160 de titluri!/ şi mai ales documente (cele în ruseşte, din păcate, nu prea ne sunt accesibile) vezi Andrei Eşanu (coordonator), Valentina Eşanu, Nicolae Fuştei, Valentin Pelin, Ion Negrei, **Mănăstirea Căpriana** (sec. XV-XX). Studiu istoric, documente, cărţi, inscripţii şi alte materiale, Pontos, Chişinău, 2003, 564 p. (ilustr. h.t., indice) - citată în continuare: ***Eşanu /alii***, 2003**.**

geografice - îmi voi expune opiniile (atenuând sau corectând, după caz, cele înfăţişate în monografia din 1996).

În sfârşit, prin cele de faţă - menite nu doar să informeze pe cititorul din Ţară, ci mai cu seamă să îi ofere acestuia un set de imagini lămuritoare (câteva absolut inedite), inclusiv un documentar pur tehnic (anume desenat). De altfel, abătându-mă de la „tipicul" unei elaborări ştiinţifice de rutină, prezint mai întâi şi comentez ce se vede astăzi în vatra M-rii Căpriana, pe baza unui set ilustrativ selectat, urmând apoi să mă pronunţ asupra temei principale: cum s-a ivit şi ce a devenit ctitoria mai veche, Căpriana I**?**

(1). Ce vedem şi ce stă încă ascuns în vatra M-rii Căpriana?

(**1**.1) După cele convenite în incinta Universităţii din Chişinău - în aprilie 1991, prezenţa subsemnatului la Căpriana a fost pregătită - sau, mai degrabă jalonată - de un prealabil şi totodată inevitabil parcurs oficial (de exact doi ani şi asupra căruia am informaţii disparate…) - de, **preliminarii** să le zicem, la care am participat doar în ultima etapă. Problema investigaţiei arheologice de la Căpriana era cu certitudine în atenţia unor foruri decizionale - Ministerului Culturii de la Chişinău, deopotrivă, posibil, şi în a Institutului de Arheologie al Academiei din R. Moldova. Fapt este că abia la data de 3 III 1993 (urmare solicitării către Institutul de Arheologie *„Vasile Pârvan"* din Bucureşti şi Protocolului de colaborare încheiat) am ajuns la faţa locului, alături de o întreagă Comisie[4].

S-a ivit însă o neaşteptată poticneală, într-un fel şi amuzantă, căci fiind în chip cert prevenit, egumenul de atunci al M-rii, Iuvenalie, ne aştepta cu o servietă în mână, totuşi gata de plecare undeva… În **Fig. 1**/1-2 redau scene din întâlnirea memorabilă: călugărul cu spatele, avându-l în faţă pe dr. Gh. Postică, iar alături pe viceprimarul din sat /îmi scapă numele/ şi pe dr. Ion Hâncu, iar în altă secvenţă o vedem argumentând pe distinsa Silvia Ciubotaru (reprezentanta Ministerului); dar egumenul ni se înfăţişa cu o vădită ostilitate: se opunea cercetării arheologice /*„Specialist din România? N-avem nevoie, ştim totul…, sunt documente la Athos…"*/[5]. Imaginea următoare (3) sugerează deja că lucrurile erau aşezate (se convenise între timp Protocolul cu Institutul academic bucureştean, din 12 III 1993), dovadă vizita pe şantier (23 VII 1993) a bunului român, Ministrul Culturii de atunci, dl **Ion Ungureanu**. Sub astfel de auspicii s-a desfăşurat în acel an investigaţia istorico-arheologică de la M-rea Căpriana.

(**1**.2). Tematica privitoare la situl monastic din Codrii Lăpuşnei prezintă şi o componentă strict geografică, parţial supusă interpretărilor şi, de înţeles, unor controverse. În **Fig. 2**/1**,** localizarea aşezării pe o hartă-tip sovietică: am întărit marea buclă a aşa-zisei **„trasă"** în plan local, adică a şoselei strategice venite din Transnistria, ocolind aşezările, şi debuşând la Prut… /de reţinut, în centru am încercuit menţiunea de sub satul Bursuk: *san. Gânku,* cruciuliţa indicând M-rea Hâncu, ajunsă „sanatoriu", precum şi Căpriana, o vreme…/. În harta **2**/2 (uz polonez, încep. sec. XX?), mai aerisită, linia Bâcului clar definită şi tot astfel a Pârâului Işnovăţ, cu obârşia chiar în

[4] În afară de Gh. Postică şi Ion Hâncu, au participat - citez din memorie: d-nele Silvia Ciubotaru, arh. Codreanu şi arh. Terzioglu; d-nii arh. Răileanu şi ing. Stoian, precum şi vice-primarul. din Căpriana /îmi scapă numele/, Comisie întrunită în dimineaţa zilei de 3. III. 1993. Târziu, peste ani, aflu de reticenţa de moment a călugărului Iuvenalie Brăguţa: avea probleme disciplinare şi chiar de ordin penal, cf. ***Eşanu/alii***, 2003, p. 371, 375. A şi fost înlocuit din funcţie (august, 1993).

[5] Nu este cazul să arăt cum anume, vorbindu-i, am îndreptat pozitiv jenanta situaţie…

vatra Căprianei, cum vom regăsi acest detaliu din teren în alte ilustraţii… Altminteri, ambele reproduceri ne oferă o imagine de ansamblu cu privire la localizarea moşiilor principale ale M-rii Căpriana (la origine, se ştie, ale lui Oană vornic din 1420, v. infra).

- (**1**.3). Scrutând îndeaproape ambianţa aşezământului monastic redată în **Fig. 3,** atrage atenţia situarea topografică a satului omonim: acces dinspre NE (întrebare firească: cumva dinspre ***S*** *în* vechime, urcând amonte pe Işnovăţ?), adică prin Pănăşeşti /în vechime *Voloseni*/ şi cătunul Cebanca (o prelungire, recent amenajată, spre SV către M-rea Condriţa situată pe „trasă” - ambele drumuri asfaltate mult după 1993). Ansamblul mănăstiresc de la Căpriana e mărginaş, în partea de SE a satului, la câteva sute de metri de *„obârşia Işnovăţului”* (menţiune din 1429, v-infra; cum indică şi săgeata, care corectează localizarea din ***Căpriana***, 1996, p. 13, 18-19, Fig. 2). Cercul negru de lângă m-re redă în zilele noastre starea reală din teren, respectiv şi fotografic, chiar cursul firav al Işnovăţului (sus) şi scurgerea din iazul situat la poarta aşezământului (jos). /Detalii topografice în ilustraţia următoare/.

- (**1**.4). Era şi cazul, mai cu seamă că ilustraţia din **Fig. 4** oferă detalii semnificative - şi chiar îndeamnă la o scrutare distributivă tocmai în plan strict topografic: ca aşezare, satul Căpriana e situat la confluenţa Işnovăţului cu un alt curs de apă denumit *Târnauca* (menţiune hotarnică în 1420 /*„poiana Târnauca”*/, şi 1429 /*„de-a* curmezişul *la Târnauca”*/; „coasta Târnaucii” - denumire în toponimia locală (cf. **Căpriana**, 1996, l.c., unde consideram totuşi, eronat, că pe sub coasta amintită curge chiar Işnovăţul; de aceea şi semnele de întrebare, ca memorie retrospectivă, care însoţesc în ilustraţie malurile apei)[6].

(**1**.4.1). De asemenea, ca imagine sintetică, **Fig. 4** redă starea din primăvara anului 1993: configuraţia incintei principale a M-rii Căpriana - contur de incintă, vag patrulater neregulat, iar în privinţa componentelor principale am indicat numeric doar cinci, toate, exceptând biserica Adormirii - şi ea refăcută (1), datând din epocă târzie, de după raptul ţarist din 1812 şi îndeosebi după prefacerile şi adaosurile în stil rusesc din acel secol - de unde şi încetăţenirea percepţiei, strecurată cu asiduitate şi încurajată politiceşte de regimul bolşevic instalat între Prut şi Nistru: exista pe Işnovăţ un **„pamjatnik vosemnadskogo veka” /„**monument de secol 18“!!/, cum stătea scris cu doar câţiva ani înainte de 1993 pe poarta de intrare (ca de altfel şi pe unele documente topografice şi relevee folosite aici!!).

Atrage atenţia clădirea alungită situată la sud de biserică, aparent unitară - de fapt fiind vorba de trei corpuri contigue: chilii actuale, dar în vechime **posibile case egumeneşti dacă nu şi domneşti** (2) şi (2’), cu beciuri intacte (cel dinspre V inundat din păcate de pânza freatică existentă[7]), fie (3) Paraclisul Sf. Gheorghe, c. 1840 /din

[6] L-am convins în aceleaşi privinţe pe colegul-colaborator, vezi broşura Gh. Postică, Mănăstirea Căpriana (de la întemeiere până în zilele noastre), Ediţia a II-a, revăzută şi completată, Chişinău, 2003, p. 13-14 (cu unele confuzii privind apa Târnaucei). În schimb, vederi cu totul greşite încearcă să acrediteze despre situaţia topografică şi toponimică a zonei harnicul arh. Sergius Ciocanu - vezi articolul ***„Mănăstirea de pe Vişnevăţ şi Căpriana. - Aşezăminte monastice distincte. Hotarele moşiei Căpriana”***, în „Tyragetia”. Anuarul Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie al Moldovei, Chişinău, 2007, p. 31-43 (am avut la îndemână doar mss. dact., cu două hărţi, oferit de autor). Voi reveni.

[7] Asupra acestor construcţii care ridică serioase probleme de analiză şi mai ales de încadrare cronologică, cf./Arh./ Alexandru Tofan, ***„Proiect de restaurare a edificiilor chiliilor cu pivniţe, componentă importantă în cadrul complexului monahal - mănăstirea Căpriana”***, Patrimoniu, AD 8 /1998, /Chişinău/, p. 30-31 (Extras), cu planuri, secţii şi alte detalii.

1903 Sf. Nicolae/, clădit de egumenul athonit Ilarion. Spre E şi SE, pe o terasă mai înaltă la care urcă scări impunătoare, se detaşează de la sine monumentalele construcţii: **Casa stăreţiei**, construită sub egumenul Cosma, 1862, azi complet refăcută din temelii /de stareţul **Filaret Cuzmin**/ (4), alături fiinţând ctitoria din domnia lui Nicolae al II-lea, catedrala **Sf. Gheorghe,** 1903-1905, azi şi aceasta restaurată (5). Ca amănunt semnificativ: cimitirul indicat în colţul de NE al incintei mai era în 1993 complet răvăşit de buldozer…

- (**1**.5). În schimb, biserica din vale ni se prezintă ca înfăţişare sub semnul destinului amarnic prin care a trecut, după cele întâmplate cu două secole în urmă… Consacrată hramului (preluat conform practicii ortodoxe de la lăcaşul mai vechi peste care s-a ridicat) - **Adormirea Maicii Domnului** /*15 August* pe stil gregorian, dar 28 august pe cel iulian, practicat încă între Prut şi Nistru…/ sau ***Uspeniia.***

Cum sugera în al XVII-lea veac (şi doar în treacăt) **Ureche vornicul**, zidirea bisericii s-a datorat lui **Petru Rareş Vv**. (1527-1538, 1541-1546). Mărturia, de excepţie, se întâmpla a fi consemnată cu un an înainte de moartea renascentistului voievod (vezi splendida pisanie de la Sf. Dumitru din Suceava!), pe un monument de patrimoniu (înstrăinat…). Pe faţa (scoarţă sau *„doască”*, ziceau cei vechi) argintată, cândva şi aurită a Manuscrisului dăruit lăcaşului (**Fig. 5**), pe chenar stă gravată inscripţia slavonă, care (apud **Murzakevici**, 1844) ne arată - (în trad.):

„† Binecinstitorul şi de Hristos iubitorul Ioan Petru voievod, din mila lui Dumnezeu Domn a toată Ţara Moldovlahiei şi Doamna lui Elena şi fiii Domniei mele şi Iliaş voievod şi Ştefan voievod şi Constantin şi au făcut şi au împodobit această Tetraevanghelie şi am dat-o spre ruga Domniei mele în Mănăstirea noastră nou zidită numită Căpriana, în anul 7053<1545> luna octombrie”[8]. Limpede şi fără echivoc, aşadar, în ce priveşte **„nou zidita”** biserică! Imaginii din vremea noastră (vederea dinspre E - fotografie de ing. Laurenţiu Spoială, 1999, alăturat: panorama mai veche, destul de răspândită, publicată şi în 1996 - din arhiva Gh. Postică) i s-au dat replici diferite, respectiv, încercări de restituire, precum modelul prezentat aici, deja publicat tot în 1996 şi realizat de arhitecţii Eug. Bâzgu şi Gr. Burciu.

- (**1**.6). „Destin amarnic”, am scris mai sus; s-ar cuveni să fie şi aici amintite cele simţite şi scrise, cu amărăciune şi revoltă, de adânc - şi universalul cunoscător Nicolae Iorga cu privire la monumentele religioase:

„Cine a vrut, a fost lăsat să preschimbe, să prefacă şi să schilodească”, iar mai departe: ***„în biserici şi mănăstiri se păstrează însă slovele săpate în aur şi argint, prin lespezile ce acopăr morminte, prin pomelnice săpate în piatră la altare, prin piatra cu slove aşezate deasupra uşilor, - amintirea trecutului nostru, ori de-a fost bun, ori de-a fost rău, ori de cuprinde în el mari nenorociri, ori de vădeşte şi câte o clipă de fericire”*** (**Inscripţii**, I, 1905, p. V-VI) / Subl. N. C. /. Câte dintre toate acestea s-au păstrat în ctitoria voievodală de pe Işnovăţ?

(**1**.6.1). Radical modificată în stil rusesc, îndeosebi pe dinafară - turla masivă

---

[8] Şt. Gr. Berechet, *„Mănăstirea Căpriana”,* „Anuarul CMI. Secţia din Basarabia”, Chişinău, 1928, p. 3-4 (şi n. 1, citată *„Zapiski…”.*, vol. 1, Odessa, 1844, p. 292-93) şi p. 7-8 (reproduceri desen dar cu legende inversate: scena Adormirii şi inscripţia gravată se află nu pe faţa I a Evangheliarului, ci pe dosul scoarţei II, cum probează şi cele patru pietre preţioase montate pe colţuri). Aici însă, folosesc ilustraţia ap. ***Căpriana,*** 1996, p. 24, Fig. 5. Detalii interesante privind conţinutul manuscrisului liturgic la **Eşanu/alii**, 2003, p. 384-86.

de pe naos, clopotniţa etajată peste pridvor (implicând, în sprijin, adaosul zidăriei de pe latura V, contraforturile fiind refăcute), modificarea cornişei, a învelitorilor, iar pe faţade ancadramente schimbate la ferestre ş.a. - dar şi în interior (eliminarea pereţilor gropniţei, rămânând doar patru pilaştri): toate acestea, deşi s-au păstrat contraforturile de model moldovenesc, au dat totuşi o înfăţişare tipic rusească bisericii lui Rareş Vv.; astfel au fost poruncile venite de sus, de la Sinodul de departe, date *arhitektor*-ului din 1819 de către Mitropolitul-Exarh **Gavriil Bănulescu-Bodoni,** respectiv arhimandritului **Kiril Adrianopolitis** (de amintit că ambii sunt înmormântaţi pe latura exterioară de S a lăcaşului)[9]. În **Fig. 6**./1 - primele săpături arheologice, din 1993 /redau şi traseul marelui şanţ de drenaj, 2003 - proiect abandonat ulterior…/, iar în **Fig. 6**/2 - o imagine sugestivă a înfăţişării Uspeniei moldoveneşti cu chip rusificat, alături de o altă replică - restituire (autor arh. Sergius Ciocanu).

(**1**.6.2). Spre a nu ieşi din contextul acestui **„ destin amarnic",** de menţionat şi chiar de evidenţiat anume corolarul acestuia, desăvârşit spre finalul veacului al XVII-lea când, precum şi dincoace, în Ţară, fenomenul distructiv al **„mănăstirilor închinate"** a atins şi aşezământul de pe Işnovăţ. Cumpănind sfatul chiriarhilor de la Suceava, Rădăuţi, Roman şi Huşi, al boierilor mari mici, Antioh Constantin Cantemir Vv., Domnul Moldovei, se vede nevoit să închine Căpriana lavrei athonite Zograful - motivaţiile de căpetenie: *„Deoarece a slăbit foarte şi a văduvit această sfântă mănăstire, şi a rămas fără venit şi cele trebuincioase pentru hrana lăcaşului acestuia, din pricina nelucrării şi a proastei chibzuieli a leneşilor şi netrebnicilor lui Dumnezeu călugări, care trăiesc în el"***.**

(1.6.2.1). Document semnificativ, dar din alt unghi: e de luat în considerare faptul, de un anume interes istoric, că tot în acest al XVII-lea veac era deja consolidată în Moldova faima de unic-ziditor (**şi oriunde)** a Domnului **Ştefan cel Mare şi Sfânt**, căruia, explicit, i s-a atribuit şi ctitoria Căprianei! Astfel, ştiind că Vasile Lupu Vv a închinat M-rea Dobrovăţ celei de la Zograful - şi din aproape aceleaşi motive, Antioh Constantin Vodă (altminteri, ştiut lucru, un analfabet!) justifica astfel închinarea către Sf. Munte: *"Deci, mai înainte, sfântrăposatul Io Ştefan voievod cel bătrân şi bun, tatăl sfântrăposatului Io Bogdan voievod, ce-a fost ctitorul sfântului locaş Zograf, reînnoind şi miluind /…/ acest fost ctitor, sfântrăposatul domn mai sus-scris, Ştefan voievod, sfântului locaş, Zograf de la Sfântul Munte Şi să fie această mănăstire mai sus-scrisă, Căpriana, veşnic metoh sfântului locaş Zograf de la Sfântul Munte şi a fost ctitor şi fondator al acestor două mănăstiri, Căpriana şi Dobrovăţ, făcute de el* /**ot nego săzdani**, în originalul slavon - subl. N. C. Vezi şi infra, **2**.5/" (7206/1698, ian. 30)[10].

De reţinut, altminteri, că Biserica Pogorârii Sf. Duh de la Dobrovăţ a fost ultima (sau penultima, precum cea de la Reuseni) din viaţa lui Ştefan cel Mare, zidirea începând la 27 IV 1503 şi terminată, potrivit pisaniei, în anul 1504 /*„al Domniei lui, anul patruzeci şi o lună din al optulea curgător"* - Iorga, **Inscripţii**, II, 1908 (= „Studii şi Documente…", XV), nr. 586, p. 206; cf. şi atât de cunoscuta lucrare a lui G. Balş, **Bisericile lui Ştefan cel Mare**, 1926, (p. 118 (= BCMI, XVIII/ 1925, fasc. 43-46)/. (Subl. N.C.).

---

9 Şt. Berechet, *op.cit*., p. 9, 21.

10 Şt. Berechet, *„Documente privitoare la Mănăstirea Căpriana"*, „Luminătorul", LVIII / 1925, /Chişinău /, p. 17-18; cf. **Eşanu/alii,** 2003, p. 162-64.

- (**1**.7). Alte detalii asupra monumentului de arhitectură în **Fig. 7**, accent pe microzona intrării de S (secţiunea arheologică din 2005 direcţionată spre scara intrării şi contrafortul de SV, reconstruit în 1819; şi aici se mai păstrează trotuarul din jurul lăcaşului, amenajat din pardoseala de cărămizi pătrate scoase din interior = etapa eventual Vasile Lupu Vv.).

(**1**.7.1). // **NOTA SPECIALĂ**: schelele din imagini sunt din anul 2005, când se realiza proiectul de restaurare a ctitoriei lui Rareş Vv. Nu cunosc însă noua faţă redată bisericii, dar ştiu că nu s-a renunţat la clopotniţă, astfel încât imaginea a rămas încă departe de cea a Probotei-surori (cu care, la origine, era aproape perfect comparabilă, inclusiv dimensiunile)… Zadarnice, prin urmare, încercările de restituire //închipuite **pe temeiuri curat moldoveneşti,** chiar folosind şi sugestiile computerizate[11] - v. **Fig. 8 …**//.

- (**1**.8). Dar la cele prezentate mai sus mai sunt de adăugat şi câteva probe vizuale care nu trebuie ocolite, deoarece privesc nemijlocit trecutul vetrei mănăstireşti. Aşa, de pildă, în **Fig. 9** /1 este redată o parte din secţiunea arheologică paralelă cu faţada de V a Biserica Adormirii (la capătul ei de N va fi localizată microzona vechii clopotniţe - v. mai jos); se văd rămăşiţe de construcţii, demolate în etapa Bodoni - 1819, din aceeaşi etapă datând şi masivul strat de moloz, vizibil în peretele secţiunii - moloz localizat altminteri şi în lunca pârâului (cercetări 2003-2005: am căutat zadarnic eventuale resturi ale obişnuitei *Pisanii* ctitoriceşti…).

O fotografie din anul 2005 ne dezvăluie (2) şi un registru stratigrafic, mai exact: din microzona de S a bisericii, cu legătură către construcţia presupusei case egumeneşti 2’ (supra, Fig. 4); în preajmă stă falnicul copac unde, în 1993, ne tocmeam cu fostul stareţ… care le ştia pe toate! (o imagine mai cuprinzătoare a locului respectiv, infra, **Fig. 11**). Am ezitat îndelung dacă e cazul să ofer tiparului imaginea parţială (3) realizată în anul 2002 de colegul dr. Gh. Postică - o vedere din interiorul pronaosului: câteva din zecile de morminte localizate (în spatele semnatarului de faţă - mormintele cu nr. 49 şi 50, al lui **Dumitru Buzo, vel pitar** (mort la 10 XII 1607 în luptă cu tătarii) şi, respectiv, al soţiei sale, cneaghina **Cristina,** de care m-am ocupat cu alt prilej, descoperind un neaşteptat arc, în spaţiu şi timp, cu un trist epilog domnesc în cripta de lângă Târgovişte, a Dealului!)[12]; în fine, ca o completare (4), de data aceasta, bordura trotuarului Bodoni 1819-1821 (microzona N, altar).

- (**1**.9). Noutatea absolută (*summa summarum)* din anul 2005 ne-a fost oferită în chip neaşteptat: **descoperirea vechii clopotniţe (Fig. 10):** situată cam la 35 m SV de biserică /marcaj, aici, pe un „topoplan” - M. Zoti, din august 1992/, construcţia are trei laturi masive (6, 60/c. 2 m) lucrate din piatră legată cu mortar consistent; este întărită cu câte un contrafort la colţuri (1,50/1,45 m). În scurt. o ruină grav deteriorată de conductele reţelei de termoficare din mănăstire (vezi în ordine imaginile laterale - foto: grupa de soldaţi în lucru, înregistrarea ruinei - la planşetă dr. Gh. Postică, la măsurători dr. Ion Tentiuc, iar ca asistent-privitor dr. arh. Sergius. Ciocanu[13]; întreaga microzonă a

[11] Posibili autori: arh. Eugen Bâzgu şi arh. Gr. Burciu.

[12] *Cf.* ***Târgovişte. Reşedinţa voievodală,*** 2009, p. 105-106, cu bibl.

[13] Care s-a grăbit cu publicarea descoperirii - vezi S. Ciocanu, *„Fortificaţii şi edificii medievale la Mănăstirea Căpriana”*, „Arta”.Seria Arte vizuale, Arte plastice, Arhitectură /2008, Chişinău, 2008, p. 53, fig. 2-3 (plan, secţii). Voi reveni.

fost reacoperită cu pământ (inclusiv rămăşiţele clopotniţei!!), cum am constatat la faţa locului (30 XI 2005, v. ilustr. următoare).

(**1**.9.1.). Într-adevăr, memoria fotografică, necruţătoare şi nedezminţită vreodată, depune o mărturie mai mult de cât evocatoare - una de substanţă simbolică: *toate imaginile* din **Fig. 11** au fost realizate înainte de data calendaristică subliniată mai sus, cu excepţia celei din stânga-jos, realizată în acea zi de toamnă târzie, a Sf. Andrei, după calendarul nostru. Ce vedem în fotografie? În afară de construcţii şi de tristeţea copacilor desfrunziţi - un amănunt semnificativ: aleea asfaltată ce venea către Casa Stăreţiei, proaspăt amenajată special, căci a fost prilejuită de vizita Patriarhului din Moscova în R. Moldova şi, evident, la M-rea Căpriana. Atunci, s-a crezut de cuviinţă că relictele clopotniţei voievodale, urâţite de vremuri, nu meritau în nici un chip să fie văzute - necum **şi conservate** la suprafaţa solului. (Subl. N.C.).

Dar să ne vedem de treabă şi să trecem mai departe.

(2). Date istorico-arheologice despre Căpriana I.

Era necesar, metodologic, acest ocol informativ, întrucât aproape nimic nu se mai vede[14] din ceea ce va fi fost ridicat cândva - în ***„poiana lui Chiprian"*** - un mai vechi şi dintâi locaş de închinare, purtând tot hramul Adormirii Maicii Domnului şi cunoscut o vreme drept ***„mănăstirea de la Vişnevăţ"***. Deşi până prin 1993 număram pe degete cele pronunţate şi scrise în legătură cu astfel de menţiuni (şi, în general, despre M-rea Căpriana) - astăzi, indiscutabil şi datorită cercetărilor arheologice la care am contribuit, te întâmpină o întreagă şi împrăştiată literatură (inclusiv opinii dintre cele mai de neînţeles, care pun de regulă în încurcătură pe cititor, îndeosebi pe cel neavizat)[15]; astfel încât consider că este cazul să insist, fie şi rezumativ, asupra acestor menţiuni.

- (**2**.1). Prima, din uricul voievodului Alexandru cel Bun prin care îl miluia pe înaltul dregător **Oană vornic** (din Tulova)**,** pentru credincioasă slujbă, cu mai multe moşii în dreapta Bâcului, respectiv pe afluentul Bâcovăţ /supra, hărţile din Fig. 2/ şi în împrejurimi (între hotare: *„iar de la Fântâna Mare, pe deasupra la poiana Târ<n>aucăi şi de la poiana lui Chiprian la gura Pituşcăi, la seliştea lui*

---

[14] Cu excepţia pronaosului actualei biserici, golit (complet!) în vederea amenajării în subteran a unui spaţiu muzeal/funerar şi unde se pot vedea şi analiza părţi întregi din structura fundaţiei I.

[15] Supra, n. **3, 6, 13.** ***Rezumativ.*** Argumente dintre cele mai diverse, cu totul aleatoriu folosite, dar **teziste în toată regula** (subl. N.C.) sunt evocate, fiind aproape aceleaşi, în toate opiniile contrare celor de faţă, aici susţinute. Astfel, deşi nu ni se spune cum arăta şi unde se afla ctitoria din vremea lui Alexandru cel Bun, înzestrată cu multe averi, totuşi se afirmă că *„prima biserică de piatră"*: /respectiv **Căpriana I,** n. N.C./ s-a ridicat pe *„loc viran, defrişat de pădure"* şi se datorează lui Ştefan cel Mare /zidită după 1470, *„la rugămintea"* călugărilor de la Neamţ, probabil între *„1491 şi 1496"*/; a suferit *„distrugeri "* - *„Petru Rareş şi Elena Doamna au refăcut din ruine biserica şi mănăstirea în urma invaziei otomane din 1538"* (**Eşanu /alii,** 2003, p. 15-25/ argumente: tipul de construcţie şi planimetria evoluată, tradiţia, actul din 1698, Pomelnicul -*„Mileana"* şi *„ Alexandru"*(infra, n. **32**) sunt copii ai lui Ştefan cel Mare!, etc. etc. /.

Cu vederi similare - arh. S. Ciocanu, mai ales în ultimul studiu, invocând *„argumente în favoarea existenţei în secolul al XV-lea pe moşia Prisaca lui Căprian* (sic*) /Căpriana/ a două aşezăminte monastice"*, primul, amintit documentar drept *„mănăstirea de pe Vişnevăţ"*, în 1429 şi 1470, *„abandonat din motive deocamdată rămase neclare spre finele secolului al XV-lea",* fundaţiile bisericii de zid descoperite arheologic se datorează lui Ştefan cel Mare /edificiul avea însă defecte construcţie, suferind probabil de pe urma unui cutremur, sau în urma invaziei otomane din 1538/, pe locul lor zidind Petru Rareş actuala biserică mănăstirească, terminată la 1542 - v. *op. cit,* 2008, p. 51 şi urm.

Tigomir…etc.”, **25 IV 1420)**[16]. (Subl. N. C.).

- (**2**.2). Următoarea, în actul de donaţie al aceluiaşi voievod (indiciu de substanţă: amestecul direct al Domniei în edificarea lăcaşului de pe Işnovăţ!): *„am cugetat cu gândul nostru bun şi cu bunăvoia noastră cea bună şi* ***am dat soţiei noastre cnea<ghinei> Marena mănăstirea de la Vişnevăţ, unde este <eg>umen Chiprian****, ca să-i fie ei uric, cu tot venitul şi cu toate folosinţele <care> ascultă <de> această mănăstire,* ***ei, şi copiilor ei, iubitul nostru Petru <şi> altor fii şi fiice a noastre, care vor fi din cneaghina Marena...***” (**10 II 1429)**[17] (Subl. N. C.).

(**2**.2.1**)** Cât de justificate sunt sublinierile de mai sus? Simplu: ne obligă nu doar faptul că un nou personaj istoric apare în diplomatica lui Alexandru cel Bun Vv. (el însuşi, redat miniatural în aleasa cusătură de pe un odor liturgic, alături de soţia ultimă: **Marena Doamna,** vezi infra, **Fig. 15**), ci mai ales împrejurarea că în plan strict, al devenirii istorice, ca un nemaipomenit arc în spaţiu şi timp, tocmai fiica noului cuplu Domnesc din Suceava se va numi **Chiajna**, iar aceasta va ajunge la rându-i soţia unui alt personaj, direct implicat în complicata ţesătură din acel veac al XV-lea… (v. infra. **2**.7).

(2.3). Fundarea Lăcaşului. Este de admis că acest călugăr, popa Chiprian, îndeplinea încă înainte de 1420 un vot al său, dar cu certitudine şi un îndemn (de presupus chiar participativ) dinspre Domnie (infra, prezenţa gropniţei!), defrişând un colţ de pădure, cu ajutorul focului - aşa cum se obişnuia în acele vremuri în toată Europa**[18]** şi hărăzind „poiana” rezultată (îi va purta şi numele) ridicării unui locaş; în fruntea căruia se va afla el însuşi, ca egumen, în 1429 (totuşi, ceva neobişnuit: nici în 1429 şi nici mai târziu, în 1470, hramul vechii ctitorii **/Uspeniia/** de la Căpriana nu este deloc menţionat). De asemenea, privind în epocă, nu bate la ochi nici faptul (în parte insolit, ce-i drept) că acest nou aşezământ mănăstiresc este dăruit de voievod soţiei sale (o probă decisivă care întăreşte ceea ce am sugerat mai sus: implicarea Domniei în apariţia fundaţiei religioase de pe Işnovăţul de Sus). Toate acestea, reunite, vor reliefa ulterior un şi mai pronunţat context familial, prin amintita Chiajnă, context cu relevanţă dramatică ivit mai târziu, implicând direct şi destinul Căprianei[19]. (Subl. N.C.).,

(**2**.3.1). Fapt este, cum se constată şi astăzi, că terenul ales pentru noua construcţie era în pantă accentuată dinspre E[20], pe alocuri chiar denivelat; **Fig. 12**. arată lămurit acest ultim aspect (de reţinut pozarea construcţiei lui Rareş Vv - respectiv **Căpriana II**: pe toate laturile grosimea zidăriei după demolarea fostei **Căpriana I** este

---

[16] ***Documenta Romaniae Historica*** /DRH/, **A**. Moldova, I, 1975, doc. 47, p. 67-68. Despre dorohoianul de origine, Oană /Vană/ vornic, vezi. Gonţa, ***Satul în Moldova medievală. Instituţiile,*** Ed. Şt. şi Encicl., Bucureşti, 1986, p. 272 şi urm; cf. Mihai Costăchescu, *„Satele lui Oană dvornic de Suceava şi satele lui”*, Extras din „Cercetări istorice”, I, Iaşi, 1929. Marele boier şi dregător a fost şi ctitorul vechiului Humor - v. /Arh/ Ştefan Balş, Mănăstirea Umor, ed. a 2-a, Bucureşti, 1967, p. 6. Avea curtea la **Tulova**, pe pârâul omonim - dar sondajul arheologic din anii ’70 nu a oferit nimic concludent, v. M-D. Matei, Ioan Emandi, ***Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare. Secolele XI-XVII***, Ed. Academiei, 1982, p. 104 şi urm.

[17] **DRH,** A. Moldova, II, doc. 84, p. 124-127.

[18] Vezi discuţia şi indicaţiile bibl. în **Căpriana.,** 1996, p. 13-15.

[19] Cu amănunte, infra, (**2**.5 - **2**.7).

[20] E de regretat că în 1993 şi mai târziu nu s-a realizat un profil schematic al sitului monastic, respectiv pe aliniamentul E-V (coborând aşadar chiar din deal, din preajma unui popas notoriu: **„Izvorul lui Avram”,** până în lunca Işnovăţului).

mai mică, cea veche fiind aşadar excedentară / plan de situaţie din 1993, vezi în continuare, spre exemplificare, **Fig. 13/** 1-3)[21]. Cât priveşte unghiul de pantă, faţă de acelaşi reper + / - 0, diferenţa de nivel dintre cota de fundare - **Căpriana I,** la Altar (**Fig. 12** / I) şi la Pridvor (**Fig. 12** / VIII) este de c. 2, 70 m (pe o lungime din vechea construcţie de c. 34 m!), reper stratigrafic principal fiind tocmai *dunga de cenuşă şi cărbuni* rezultată prin defrişare /redată grafic printr-o şuviţă marcată cu puncte masate, conturul sinuos, gradat, sugerând chiar configuraţia terenului în etapa fundării/. De altfel, faţă de cota/ reper menţionată, şi trotuarul-Bodoni (1819), ca nivelment, pare a fi aşezat în trepte - în realitate adaptându-se pantei (**Fig. 12** / I-X). //***NOTA***. Am indicat secţiunile I - X, practicate în anul 1993 în sectorul **A,** iar după caz, profilele de Nord şi Vest //. Cu precizările de mai sus, putem stărui acum asupra detaliilor de plan, specifice vechiului monument din vremea lui Alexandru cel Bun.

(**2**.4). Din ceea ce se păstrează - fundaţii şi pe alocuri asize din elevaţie (pe o înălţime de o, 80 m, de pildă, în pronaos-ul actual, mai exact: sub pragul de piatră al impunătorului **portal** păstrat de la Petru Rareş Vv), construcţia din jurul anului 1425 a folosit cu precădere piatra de carieră, tiranţi de lemn, iar ca liant, un mortar destul de consistent /var hidraulic, nisip şi prundiş/; stratul de construcţie se află peste dunga de defrişare (de pildă, la adâncimea de exact 1, 75 m faţă de cota superioară a pragului amintit, măsurând la rându-i o, 30 m (în secţiune).

(**2**.4.1). Configuraţia lăcaşului este de **plan triconc**: pridvor, pronaos, camera mormintelor /gropniţă /, naos cu abside, altar (încăperile subliniate nu erau, în epocă, o noutate, v. infra, n. **22** şi **28**) şi prezintă o masivitate pronunţată, nelipsind acel element de sprijin, perechea de **contraforturi** - pe laturi, încadrând şi absidele, iar la colţurile de NV /SV ancorat în obişnuitul unghi obtuz (la absida de E, însă, contrafortul lipseşte, ca de altfel şi la **Căpriana II**, **Fig. 14**/2).

Masivitatea construcţiei iese în evidenţă mai cu seamă datorită fundaţiei, cu grosimii neobişnuite, respectiv: **2,90** m (latura V, aceeaşi grosime la zidul-despărţitor E pridvor), **3,00** m pe laturile de N şi S, **3,50** m (absida Altar!!), **1,80-2,00** m (ziduri-despărţitoare gropniţă). Câteva alte repere dimensionale, comparate cu edificiul mai nou vădesc de la sine specificul structiv al fostei ctitorii şi sunt deci de reţinut. Astfel: ax longitudinal **Căpriana I** măsoară **37,00** m /fundaţie/, iar **Căpriana II** respectiv 34, 5 m /exterior; ax transversal **11,5 m** /pronaos, fundaţie/ (**I**), respectiv 10,00 m /exterior/ (**II**); ax transversal **16,00** m /abside, fundaţie N./ (**I**), respectiv 14, 2 m /exterior/ (**II**) etc. /**NOTA**. Desenul-color din **Fig. 14/** 2 redă, computerizat, înregistrări /interpretări din anii 1993-96…/ (Subl. N.C.).

(**2**, 4.1.1). Un detaliu de planimetrie caracterizează îndeosebi configuraţia sânurilor laterale, care prezintă, din construcţie (aşadar *ab origine*) o aşa-numită ***fundaţie continuă***, explicându-se nemaipomenitul ax transversal de la absida de N, de **5,00** m! Tehnic /istoriceşte, la **Căpriana I** nu se inova în materie de construcţie, căci anterior vremii lui Alexandru cel Bun şi lui Chiprian-călugărul un astfel de detaliu de construcţie este deja înregistrabil la renumita ctitorie din veacul al XIV-lea, a voievodului Ţării Româneşti, Radu I, la **Tismana** (**Fig. 14**/1)[22]. Este de admis (dacă nu

[21] Preluări din ***Căpriana***, 1996.

[22] Apud /Arh./ Cristian Moisescu, **Arhitectura românească veche**, I, Meridiane, Bucureşti, 2001, p. 125 (Fig. 139), care corectează interpretarea arheologului Gh. I. Cantacuzino /SCIVA, 47, 4, 1996, 357/. Cu

chiar de la sine înţeles) că pe solida fundaţie (impusă de starea terenului) se ridicau ziduri mai reduse în grosime, iar conca absidelor, în semicerc interior, era o realitate, potrivit cerinţelor de cult.

(**2**.5). **O dispută: problema ctitorilor.** Am văzut că de timpuriu se consolidase deja numele lui Ştefan cel Mare în legătură cu zidirea Căprianei, explicându-se şi faptul că, figurativ, chiar mai târziu - la **Zograful** athonit, binefăcătorul Domn e menţionat drept *„ktitor Dobrovetskii i Kaprianskii”* şi va fi redat ca atare în fresca din anul 1817, alături de Alexandru Lăpuşneanu şi de Vasile Lupu[23] (Subl. N.C.) Altminteri, o tăcere îndelungată ne întâmpină după 1429 în legătură cu noua ctitorie de pe Işnovăţ - nici o menţiune în acte de cancelarie sau în vechi cronici, inclusiv de la Ştefan cel Mare (cu zeci de pisanii ctitoriceşti).

(**2**.5.1). Un posibil izvor al legendei ce se va ivi şi se va răspândi (cu un „focar” al ei chiar pe malul Işnovăţului, unde şi astăzi ni se arată locul unde a crescut „Stejarul lui Ştefan cel Mare”) ar ţâşni din acele documente-duplex, astfel zicând, ambele emanate de cancelaria domnească, în acelaşi an dar la interval de o lună. Astfel,

(**2**.5.1.1). **1. IV 1470,** Suceava. Ştefan cel Mare: ***„am dat şi am întărit mănăstirii noastre de la Neamţ*** */…/, unde este egumen rugătorul nostru popa chir Siluan, în ţara noastră, în Moldova, prisaca lui Chiprian, la Botne,* ***şi cu mănăstirea care este la obârşia Vişnivăţului*** *şi cu toate prisăcile şi prisăcioarele câte sunt în acest hotar, pe care le-a stăpânit popa Chiprian…”* (se indică hotarul şi sunt întărite alte sate, inclusiv Timişeştii şi Cristianeştii de la vărsarea Neamţului în Moldova / de reţinut: încă în 1407 ambele sate erau întărite mănăstirii de la Neamţ de către Alexandru cel Bun, care a clădit aici vechiul edificiu de zid, demolat în 1497- pentru circumstanţe, v. infra, n. **26**! /; de asemenea, sunt menţionaţi nominal ţiganii cu sălaşele lor). Act original, slavon - ca martori, primii înşiraţi: *„credinţa panului Stanciul şi a fiului său pan Mârza”,* nimeni alţii decât fiul, respectiv nepotul fostului Oană vornicul, dar acum, în 1470, /coincidenţă întâmplătoare?/ soţul şi, neîndoielnic, fiul amintitei mai sus, **Chiajna**..![24]. (Subl. N.C.). Dar lucrurile au căpătat o neaşteptată turnură, într-adevăr.

(**2**.5.1.2). - **7 V 1470**, Suceava. Ştefan cel Mare, prin „cartea” sa face cunoscut: *„/…/ a venit înaintea noastră şi înaintea mitropolitului nostru, chir Teoctist şi înaintea boierilor noştri, mari şi mici, bătrâni şi tineri,* ***mătuşa noastră, Chiajna****, de bunăvoia ei şi nesilită de nimeni, şi a dat ocina sa dreaptă, pentru sufletul părintelui ei,* ***Alexandru voievod****, şi pentru sufletul mamei ei,* ***Marina,*** *şi pentru sufletul şi sănătatea ei, mănăstirii noastre de la Neamţ, unde este hramul Înălţării domnului dumnezeului şi mântuitorului nostru, Iisus Hristos, unde este egumen rugătorul nostru, chir popa Siluan, în ţara noastră, în Moldova,* **prisaca lui Chiprian, la Botne.** */…/. Iar hotarul acestei prisăci să fie începând din jos, de unde cade Molovateţul în Vişnivăţ, apoi în sus pe Vişnivăţ, până la obârşie, şi poienile de la obârşia Vişnivăţului, toate până la* ***hotarul cneaghinei,*** *iar de la mănăstire drept la* Târnauca, *apoi peste Târnauca, drept*

regretatul arhitect, receptiv la noutăţile în domeniu, am discutat despre configuraţia şi structura planului vechii ctitorii de la Căpriana (despre care, evident, nici subsemnatul nu eram la curent privitor la acel detaliu de construcţie, ivit chiar după data la care distinsul autor îmi oferea sinteza sa, în 8 IV 2002). *Un gând pios i se cuvine în acest loc.*

[23] Cf, Căpriana**.,** 1996, Pl. 2 (cu bibl.).

[24] **DRH,** A. Moldova, II, doc. 163, p. 241-243.

la Cârlani, înapoi la hotarul cneaghinei. Acesta îi este tot hotarul". (Subl. N.C.). Act original, slavon /„se afla în 1879 la m-rea Căpriana.".n. edit./, ca martori, în frunte, credinţa aceloraşi Stanciul şi Mârza[25]**.**(Subl. N.C.).

//**NOTA.** Este redată aici moşia principală a vechiului aşezământ monastic - areal ilustrat cât se poate de limpede mai ales în **Fig. 2**/2; *Cârlanii* din vechime, sunt Stejărenii de astăzi, ibid. **2**/1, iar *„hotarul cneaghinei"*, poate şi *„şanţul"* amintit ne trimit indiscutabil la documentul/donaţie din 1429//.

(**2.**5.2). Aşa cum am şi presupus[26], ceva neobişnuit s-a petrecut atunci, în primăvara anului 1470: Domnul, în virtutea stăpânirii superioare /**dominium eminens**/ întăreşte Neamţului, ca metoh, mănăstirea de pe Işnovăţ care, atenţie!, nu e „a noastră", nimic despre hram, despre egumenul-rugător, nici o menţiune despre stăpânirea urmaşei Doamnei Marena! Explicaţie plauzibilă: o dispută, dacă nu cumva şi o ceartă se va fi petrecut în Casa dinastică din Suceava. Acolo, unde, în final (şi peste numai o lună de zile) a precumpănit voinţa lui Ştefan! Într-adevăr, ca fapt real oglindit de al doilea document: deşi acesta dovedeşte că este **moştenitoare** a maicii sale în ce priveşte stăpânirea moşiei, a vechii mănăstiri, pe Chiajna, mătuşa lui Ştefan */tiotka naşa*/, în pofida eufemismului diplomatic (*„nesilită de nimeni")* **o vedem consimţind la înstrăinarea Căprianei I - aceasta fiind şi semnificaţia actului din 7 V 1470…**! (Subl. N.C.). //**NOTA**. Nu cunosc, din păcate, nimic din arhiva M-rii Neamţul (cea veche, demolată şi înlocuită la 1497 de actualul monument), pentru stabili dacă şi **cum** anume e înregistrabil transferul din 1470 - catastife, pomelnic etc.//.

(**2.**5.3).În scurt, nimic din cele întâmplate în primăvara anului 1470 nu încurajează ipoteza unui aport ctitoricesc al lui Ştefan cel Mare în edificarea unui **nou** locaş mănăstiresc la Căpriana - în sensul, că biserica popii Chiprian din 1429 (pe care o avem aici în vedere) ar fi dispărut (arăta altfel, era de lemn, etc.), cum se admite[27]. Dimpotrivă, absolut totul - **din unghi strict tehnic/arhitectural/,** prin fundaţia **Căprianei I,** prin structura planimetrică a acesteia ni se dezvăluie tocmai acea etapă artei construcţiilor religioase (ultimul sfert al sec. XIV - prima jum. a sec. XV) - una de căutări şi soluţii, cum dovedesc cu prisosinţă noile interpretări asupra unor vechi lăcaşuri, unele investigate arheologic, precum **Probota I (din prima jum. a sec. XV; avea şi gropniţă** (a înlocuit edificiul vechi, probabil de lemn: Sf. Nicolae din Poiană, c.1375 /, apoi **Bistriţa I**, **ante 1407** şi alte câteva[28] - **toate,** în funcţie de cerinţe şi mai

[25] **DRH,** A. Moldova, II, doc. 165, p. 245-247.

[26] **Căpriana,** 1996, p. 19-22. Cf. **Eşanu/alii,** 2003, p. 9 şi urm. cu interpretări discutabile (era posibil ca popa Chiprian să mai trăiască în 1470, dar faptul, în sine, ar fi fost consemnat în ambele documente - el fiind unul din ctitori!). Cert, Marele Domn sărise în 1470 în ajutorul călugărilor de la Neamţ; să nu scăpăm din vedere un fapt: ţinutul învecinat, îndeosebi, devenise teatru de război, el trăise evenimentele legate de invazia lui Mathias Corvinul, din 1467 (învins în lupta de la Baia!) Altminteri, cum arăta „marea" mănăstire de la Neamţ, la 1470, se poate vedea din analiza planului pe care îl avea biserica zidită de Alexandru cel Bun - vezi Cr. Moisescu, op.cit., p. 163 (Fig. 196: o construcţie de abia 10 m lungime!). Desigur, lucrurile se schimbă radical, o dată cu ridicarea impozantei ctitorii a lui Ştefan cel Mare, din 1497.

[27] Supra, n. **15** (arh. S. Ciocanu...).

[28] Cr. Moisescu, *op. cit,* p. 161 (Fig. 192 -193), cu remarca interesantă privitoare la evoluţia (sau mai degrabă adaptarea) deja-cunoscutului plan triconc din sec. XIV: „După cum s-a constatat arheologic, între *prima biserică de la mânăstirea Bistriţa,* ctitorită de Alexandru cel Bun nu cu mult înainte de anul 1407, şi cea de la Probota, există frapante asemănări în forma triconcă a planului alungit prin intercalarea unei camere a mormintelor şi în marcarea cu câte un rezalit exterior a absidelor laterale" (subl. Cr. M., care /n, 540 / citează cercetările efectuate de Lia şi Adrian Bătrâna). La **Căpriana I,** rezalitul exterior lipseşte, arcuirea absidelor

ales de posibilităţi materiale pregătind cristalizarea în arta construcţiilor religioase a faimosului **„stil moldovenesc”**, din plin reprezentat de ctitoria renascentistului Domn, Petru Rareş Vv.(Subl. N.C.).

(**2.**6). Altminteri, este evident că vechea **ctitorie** a rămas în umbra izvoarelor mai bine de un secol **-** cu fondator aievea **neidentificat** altcumva, ca persoană, decât în legătură cu des-amintitul **Chiprian,** despre care nu ştim cine a fost de fapt[29] (a purtat un alt nume, ca mirean, iar cel călugăresc, cu specific alogen /*'om din Cipru'*/ a condus în plan local, printr-o ciudată mutaţie, la o derivaţie asociativă prin toponimul ***Căpriana,*** deja înregistrabil sub Petru Rareş Vv.; supra, **Fig. 5** şi n. **8;** Subl. N.C.).

Dar Mănăstirea de pe Işnovăţul de Sus a apărut în timpul unui Domn-ctitor şi binefăcător la rându-i în atâtea locuri din Moldova medievală - **Alexandru cel Bun** (1400-1432), astfel încât nu e deloc hazardat să admitem că donatorul din 1429 era de fapt şi unul din ctitorii/ constructori! (Subl. N.C.).

(**2.**6.1).Voievodul şi soţia sa, **Marena Doamna,** îşi dovedesc şi altfel munificenţa chiar în vremea când se ridica din temelie **Căpriana I:** prin splendida, migăloasa ţesătură (lucrată poate în atelierul Doamnei) a ***Epitrahilului*** zis *„de la Staraia Ladoga”* **/c.1427-1432/,** probabil hărăzit, potrivit inscripţiilor greceşti, unui lăcaş din Sud (bizantin/athonit?), piesă de patrimoniu moldav înstrăinată într-un târziu pe pământ rusesc… Cuplul donator este redat jos, la poale (**Fig. 15)**, Domnul în dreapta / respectiv stânga privitorului /, Doamna de partea cealaltă. Să-l urmăm deocamdată, în descriere şi comentarii, pe N. Iorga:

„Alexandru cel-Bun apare numai pe epitrahilul din Rusia, supt desemnuri bisericeşti. Poartă aceeaşi pălărie ca Împăratul Ioan Paleologul ori, în Apus, Ludovic al XI-lea, regele Franciei. Îmbrăcămintea e arhierească bizantină. Figură lungă, cu părul bogat, ochii mari, musteţi pleoştite şi barba de Hristos. În jur /de fapt redată columnar, majuscule pe patru şiruri; o reproduc aici transliterat, n. N.C./: **Io Alexandroy** (*nu* **Alexandros**, *deci meşterul român)* **Voevonda** **/**sic, n. N.C./ **aytokrator pases Moldovlaheias kai Parathalasias /** ***„****Io Alexandru voevod autocrat a toată Moldovlahia şi a Maritimei” (deci afirmarea posesiunii Cetăţii Albe). În faţă un portret al Doamnei, încoronată, ceiace dovedeşte originea ei bizantină, princiară, în foarte bogate rochii lungi şi inscripţia:* ***Marina aytokratoresa pases Moldovlaheias kai Parathalasias*** *(Maina autocrată a toată Moldovlahia şi a Maritima /*sic */”.* [30] (**NOTA.** Cusătura redă într-adevăr Voev**ond**a., cu omega şi acest **nd** care ar fi trebuit să fie **nt /** de multă vreme şi în epocă redând în greaca târzie pe **d(**elta) /. Particularitate de stil, aşadar, cu totul semnificativă fiind şi afirmarea stăpânirii până la Marea cea Mare, redată prin **„Parathalasia”**…).

Interpretări corecte ale marelui savant - cu o excepţie, poate esenţială: **Marena** /sau **Marina nu a fost nicidecum o prinţesă bizantină, ci o moldoveancă neaoşă!** Posibil chiar ***„di pi loc”***, cum glăsuiesc moldovenii, deci **Lăpuşneancă!** A avut şi un

reproducând de la sine, limpede, planul triconc (alungit, prin adăugarea pridvorului - cunoscut în Valahia, cf. Târgovişte, încep. sec. XV) şi a gropniţei.

29 **Eşanu/alii,** 2003, p. 29-30 încearcă totuşi un ipotetic tablou, reunind crâmpeie cu privire, cert, la un cărturar omonim de la Neamţ.

30 N. Iorga, ***Domni Români după portrete şi fresce contemporane***, Sibiu, 1930, p. V /Comisiunea Monumentelor Istorice/.

frate, pe nume **Bratul,** mare boier, martor în Sfatul domnesc (1428-1429)[31]. În *Pomelnicul* de mai târziu al M-rii Căpriana, pictat pe lemn („prescrieri” din 1821-1860), la loc de cinste sunt menţionate numele Doamnei Marena şi al soţului ei, la ***Răposaţii,*** îndată după *„Ştefan* /cel Mare/ *Voevod, Maria Doamna, Bogdan,* ***Melieana*** /sic! /, ***Alexandru Voevod”***[32].

(**2.**7). Posteritatea a voit (şi nu e vorba aici de hazardul istoriei, ci de o **potriveală semnificativă a unor destine!**), ca fiica lui Alexandru şi a Marinei, numita **Chiajna**, să deţină nu doar rolul de moştenitoare /donatoare la Căpriana, ci să aibă un statut de vază în alt plan: cel social - politic propriu-zis! Într-adevăr, *tiotka* lui Ştefan din 1470 era deja în vârstă înaintată, dar ea era de multă vreme căsătorită[33] - cu cine?, într-adevăr, cu nimeni altcineva decât acelaşi **Stanciul,** fiul beneficiarului (din 1420) **Oană vornic!** Martor, am văzut, în uricul din 1429 - acest mare boier, menţionat de multe ori şi **Stanciul Marele**[34] ne oferă şi cheia dezlegării problemei: cum de au ajuns satele şi pământurile întărite de Alexandru cel Bun în 1420, ca înainte de 1470 şi după această dată să fie reunite ca **moşii** ale Căprianei. Simplu, ***de la tată la fiu/fiică, prin moştenire şi, mai cu seamă, prin mariajul Stanciul-Chiajna***[35]. (Subl. N.C.).

În fine, întrucât am folosit de atâtea ori acest termen, adesea fatidic, **destin,** cum să apreciem faptul că ambii amintiţi până aici şi-au aflat, pe rând, la câteva zile, odihna veşnică? *Letopiseţul de la Bistriţa* consemnează: ***„Într-acelaşi an /1479/. August în 8. Duminică seara, răposat-au roaba lui Dumnezeu, Chiajna, fata lui Alexandru Voievod, iar Marele Stanciul răposă 3 zile după dânsa”***[36].

O lume şi un trecut istoric doar în parte destăinuit se regăsesc sub oropsita ctitoriei lui Petru Rareş Vv. de la Mănăstirea Căpriana. Ultimul cuvânt este încă departe de a fi găsit şi rostit, dar convingeri şi o fărâmă de adevăr am găsit de cuviinţă să fie înfăţişate în aceste pagini.

/**NOTA**. Ilustraţia procesată de dl Mihai Vasile /.

---

[31] Trei menţiuni ca martor în Sfatul domnesc - 1428, XII, 4, Suceava: *„credinţa panului Bratul fratele doamnei”;* 1429, VI, 1, Suceava: *„credinţa panului Bratul şi a copiilor lui“;* 1429, VI, 19 Suceava: *„credinţa panului Bratul fratele doamnei şi a copiilor lui”* (DIR, Veacul XIV, XV **A**. Moldova, vol. I /1384-1475/, doc. 82, p. 72, doc. 92, p, 82, respectiv doc. 94, p. 85. Este cumva acelaşi cu **Bratul cel Mare,** frate cu **Neagoe** de după anul 1443?- cf. valoroasa lucrare postumă a regretatului Alexandru I. Gonţa, ***Documente privind istoria României. A. Moldova.*** *Veacurile XIV-XVII (1384-1625).* ***Indicele numelor de persoane,*** Ediţie îngrijită şi Cuvânt înainte de **Ion Caproşu**, Ed. Academiei, 1995, p. 82-83, s.v. /Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”/.

[32] **Eşanu/alii**, 2003, p. 431-435.

[33] În istoriografie s-a admis o primă căsnicie a Chiajnei cu voievodul Vlad Dracul al Ţării Româneşti - cf. Const. Cihodaru, ***Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 - 1 ianuarie 1432)***, Junimea, Iaşi, 1984, p. 269 (*„viitorul ginere al lui Alexandru cel Bun”)*, mai explicit la p. 280: hărăzită de Alexandru, în 1431, lui Zwidrigaillo al Lituaniei /n. 35: Şt. S. Gorovei, ***Muşatinii,*** 1976, 49/, Chiajna, a doua fiică a voievodului *„a fost soţia lui Vlad Dracul. După moartea cestuia* /înainte de 4 XII 1447, omorât de Vladislav II din ordinul lui Iancu de Hunedoara, la Bălteni, n. N.C. /, *a devenit soţia lui Stanciul cel Mare, fiul lui Oană, vornicul de Suceava”* (în n. 35 mai sunt citaţi Ilie Minea /1928 „p. 134, n. 1”, corect. *p. 74 (n. 1)*, n. N.C./, Virgil Ciocâltan/1976), citaţi ca atare de subsemnatul în ***Târgovişte…***, 2009.

[34] Alex. I. Gonţa. *op.cit*., p. 520 (**Oană**), 633-34 (**Stanciul**).

[35] Aspect ocolit, culmea!, chiar în monografia citată - vezi **Eşanu/alii**. 2003, Indice, s.v. *Stanciul pan, 155-156* (fiind vorba doar de faptul că amintitul mare boier e martor în Sfat, la 1470…).

[36] Ioan Bogdan, ***Cronice atingătoare de istoria românilor,*** Bucureşti. 1895, p. 42, 56 şi facsimil X.

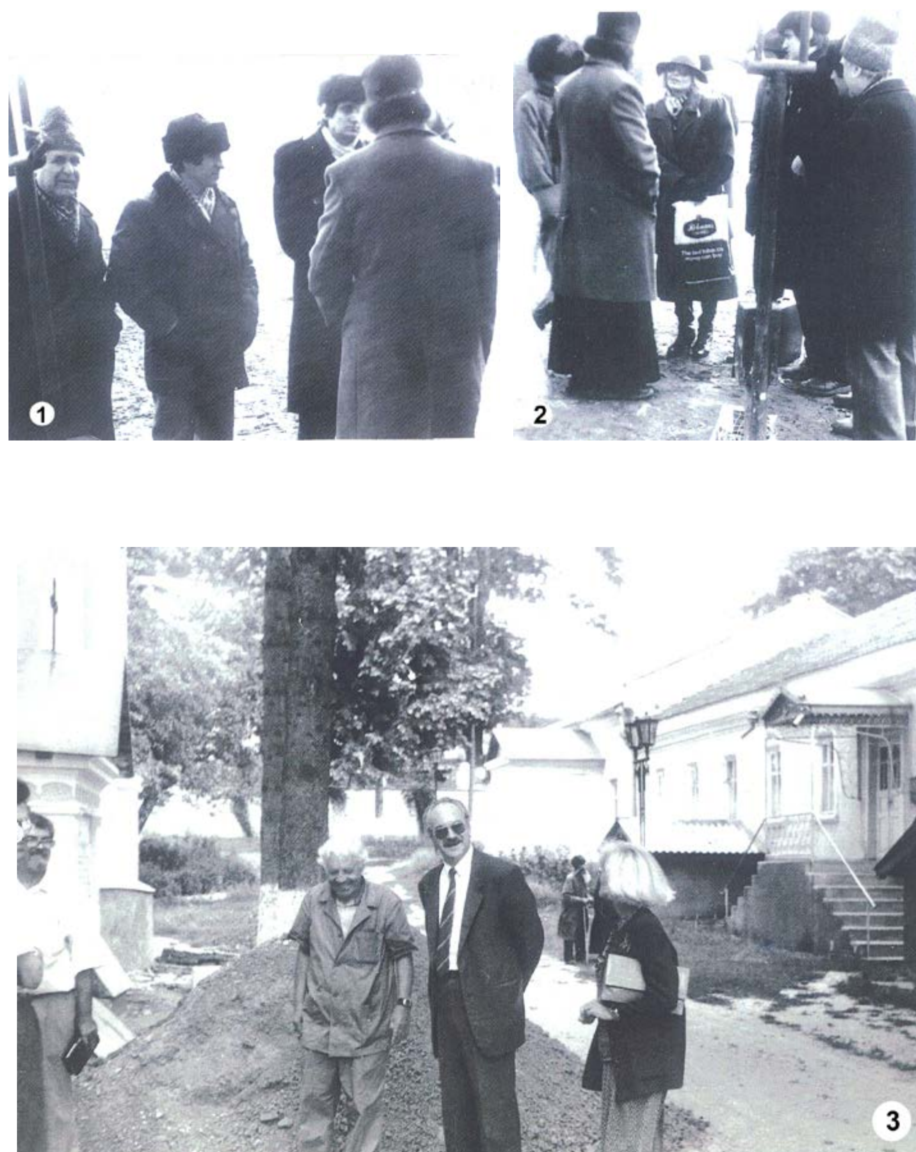


Fig. 1.


Селиште
Вулкэнешть
Шендрень
Долна
Миклеушень
Лозова
Ворничень
Пэнэшешть
Чобанка
Стежэрень
Бурсук
Юрчень
Ниспорень
Кристешть
Солтэнешть
Секэрень
Болцун
Перень
Пашкань
Корнешть
Шишкань
Грозешть
Хородка
Дрэгушений-Ной
Чучулень
Бобейка
1


Wojnowo
Nokacz
Gorodeszty
Sadowa
Pietuszka
Zubreszti
Tatareszty
Delauza
Recza
Wornitczeni
Lozowa
Czebanka
Kortuczeni
Straszeni
Dolna
Kirlani
Jurczeni
Nisporeni
Kresteszty
Gorodka
Kondrica
Skoreni
2

Fig. 2.

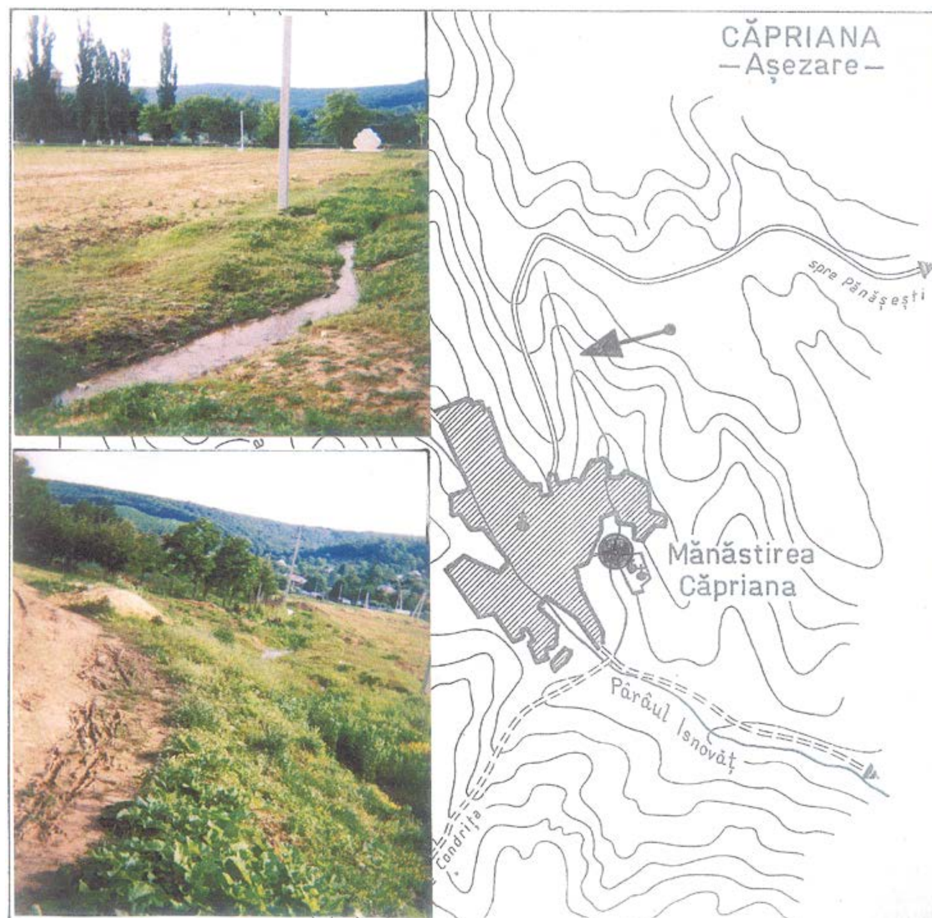

CĂPRIANA
—Așezare—
spre Pănășești
Mănăstirea
Căpriana
Pârâul Isnovăț
Condrița

Fig. 3.

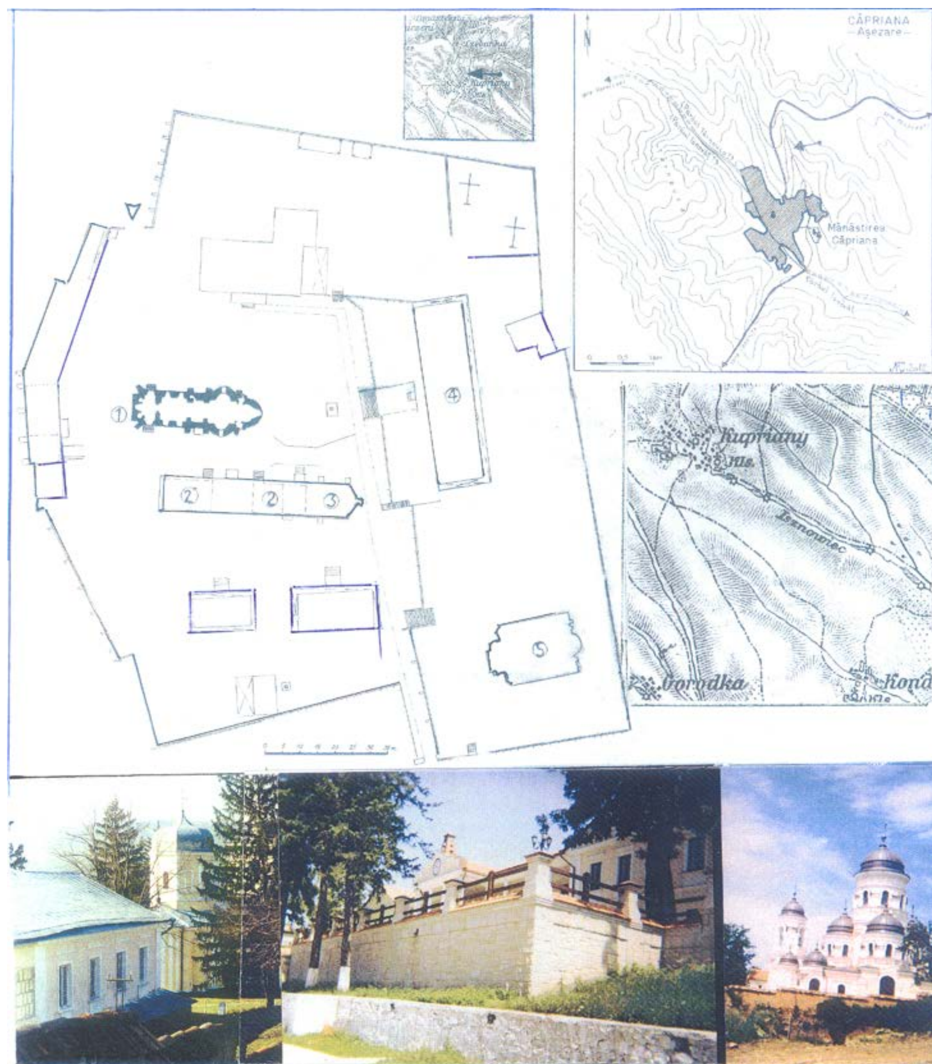

CĂPRIANA
—Aşezare—
N
Mănăstirea
Căpriana
Kuprianу
Hls.
Isznowiec
Gorodka
Kond

Fig. 4.

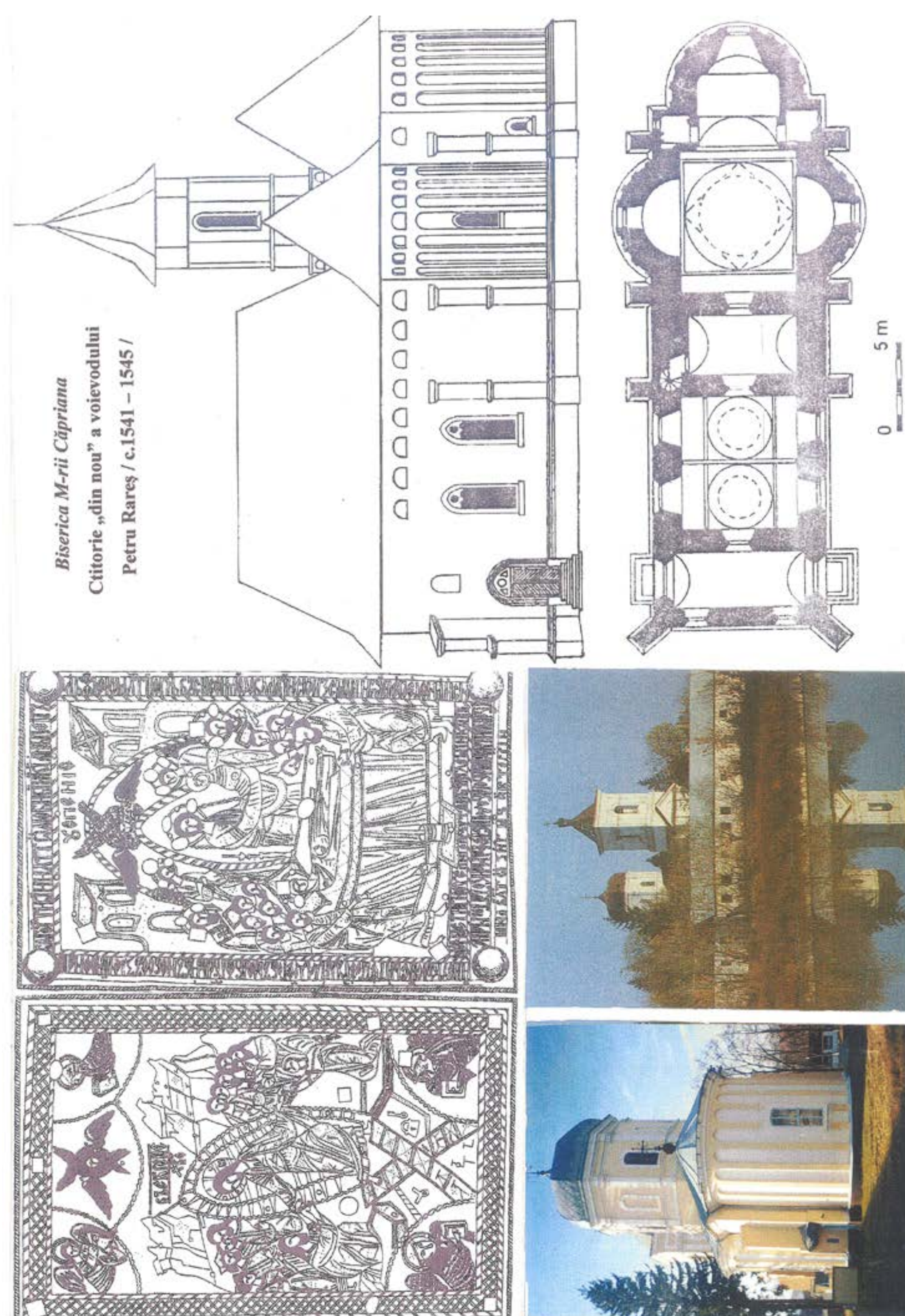
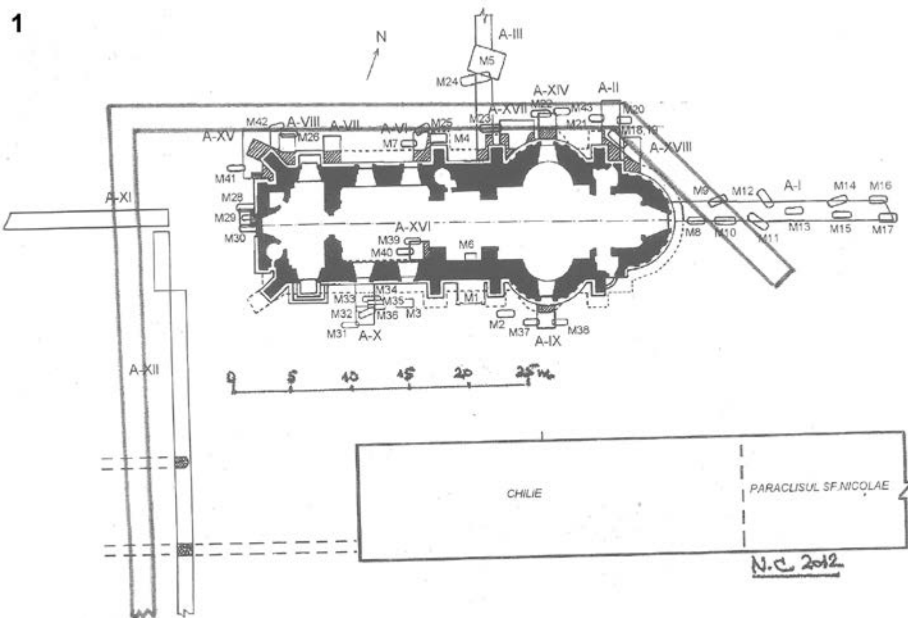

Biserica M-rii Căpriana
Ctitorie „din nou” a voievodului
Petru Rareş / c.1541 – 1545 /
0 5 m

Fig. 5.

1


N
A-III
M5
M24
A-XIV
A-II
A-XVII
A-XVIII
A-XV
A-VIII
A-VII
A-VI
M4
M7
A-XI
A-XVI
A-I
M6
A-X
A-IX
A-XII
0 5 10 15 20 25 m.
CHILIE
PARACLISUL SF.NICOLAE
N.C. 2012

2

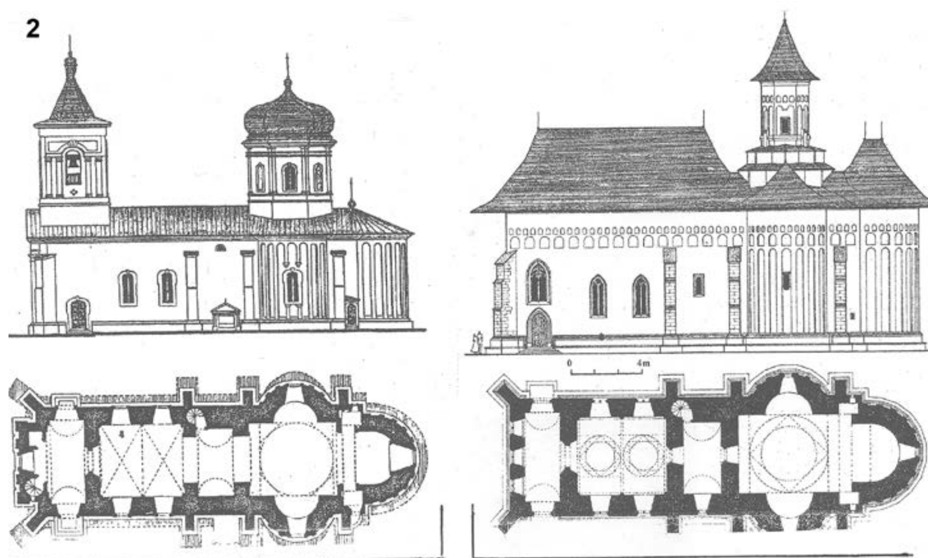

0 4m

Fig. 6.



Fig. 7.

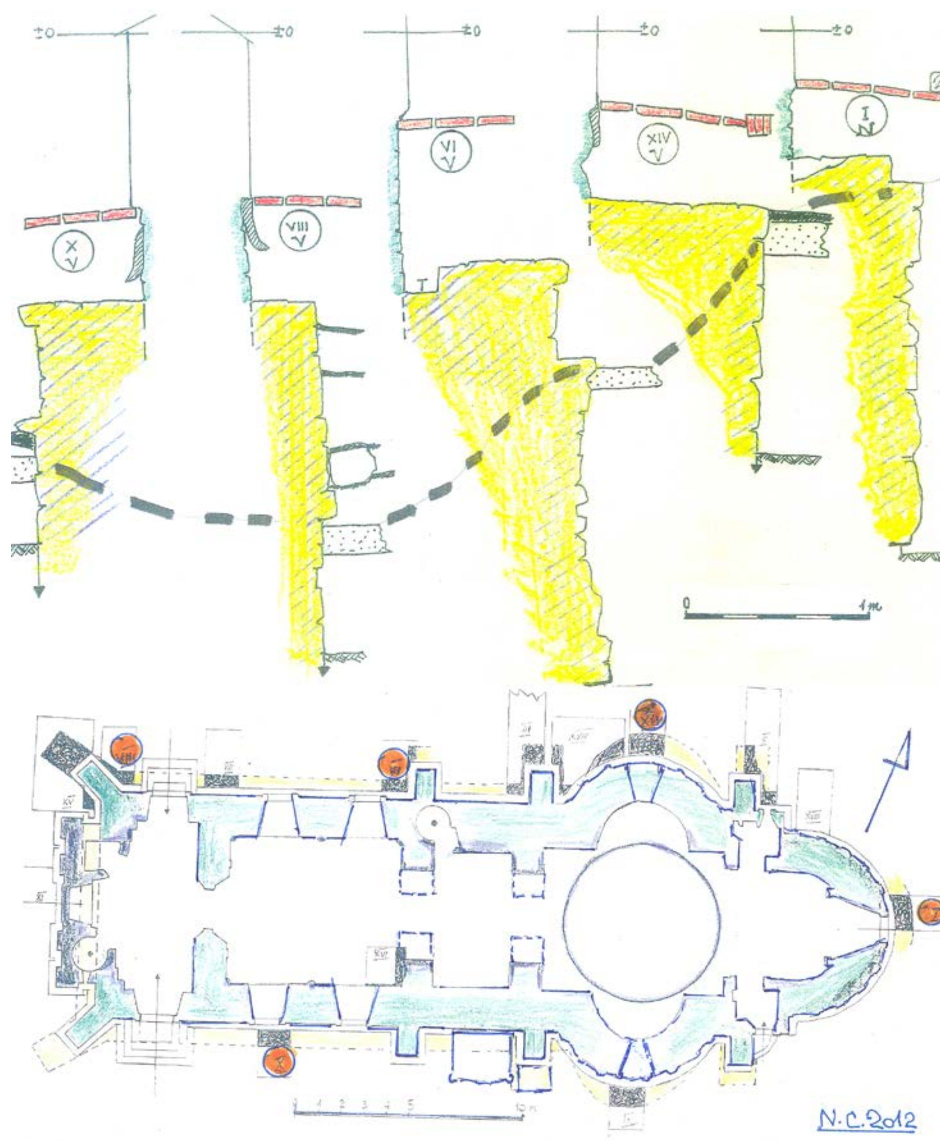


Fig. 8.

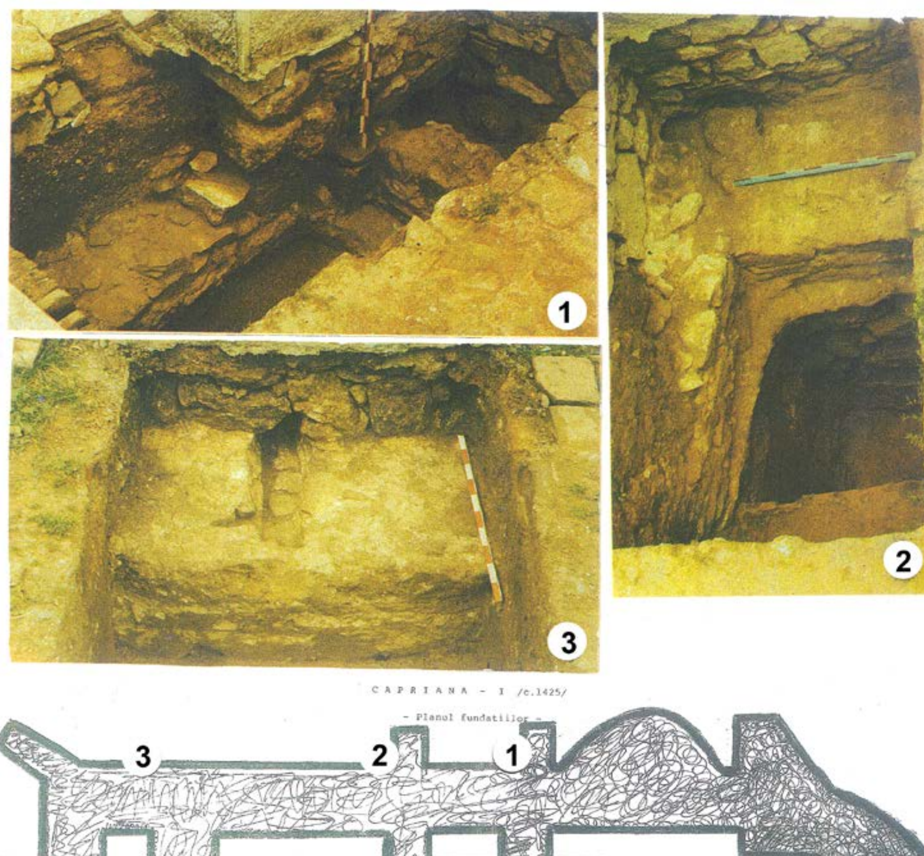


Fig. 9.

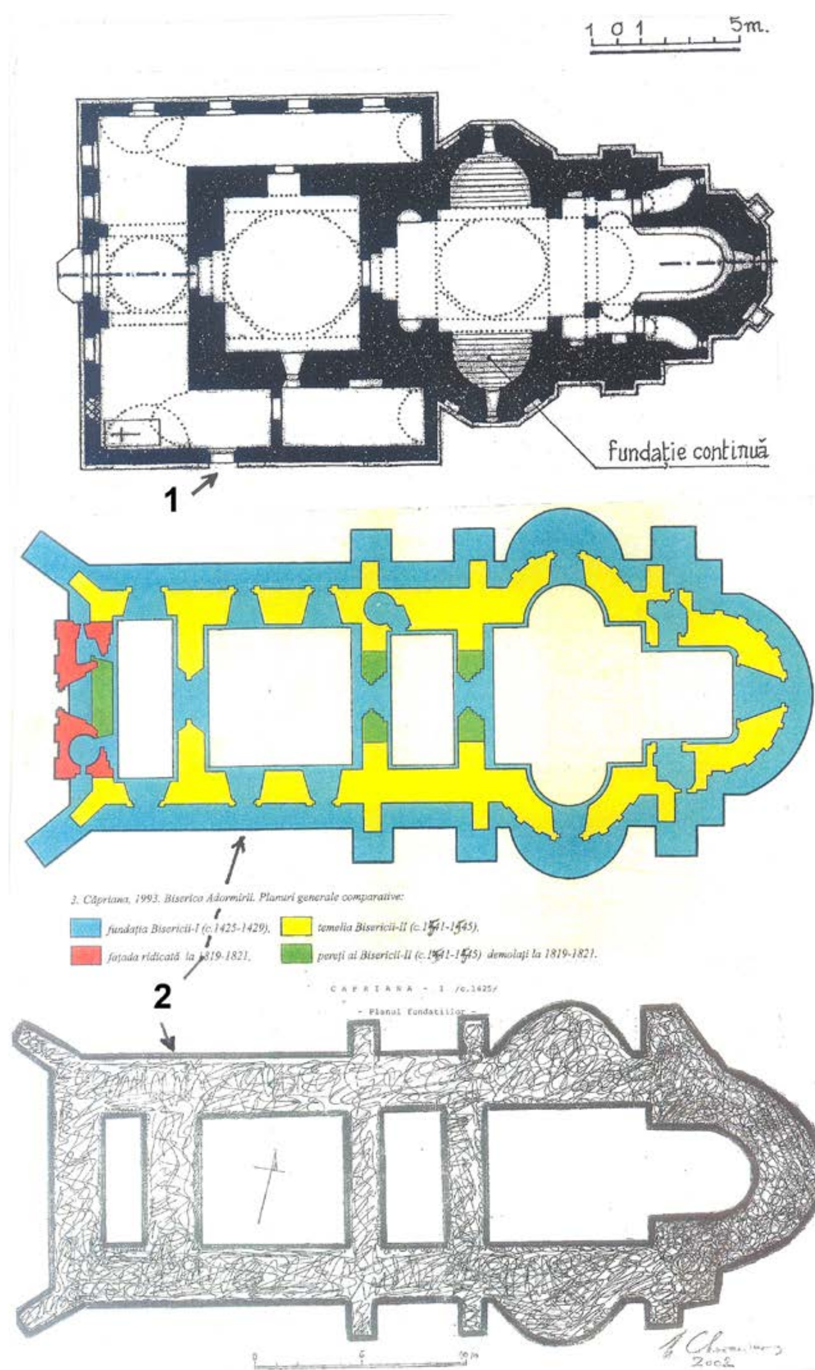

1 0 1 5m.
fundație continuă
1
3. Căpriana, 1993. Biserica Adormirii. Planuri generale comparative:
fundația Bisericii-I (c.1425-1429).
temelia Bisericii-II (c.1541-1545).
fațada ridicată la 1819-1821.
pereți ai Bisericii-II (c.1541-1545) demolați la 1819-1821.
2
CAPRIANA - I /c.1425/
- Planul fundatiilor -
2002

Fig. 10.

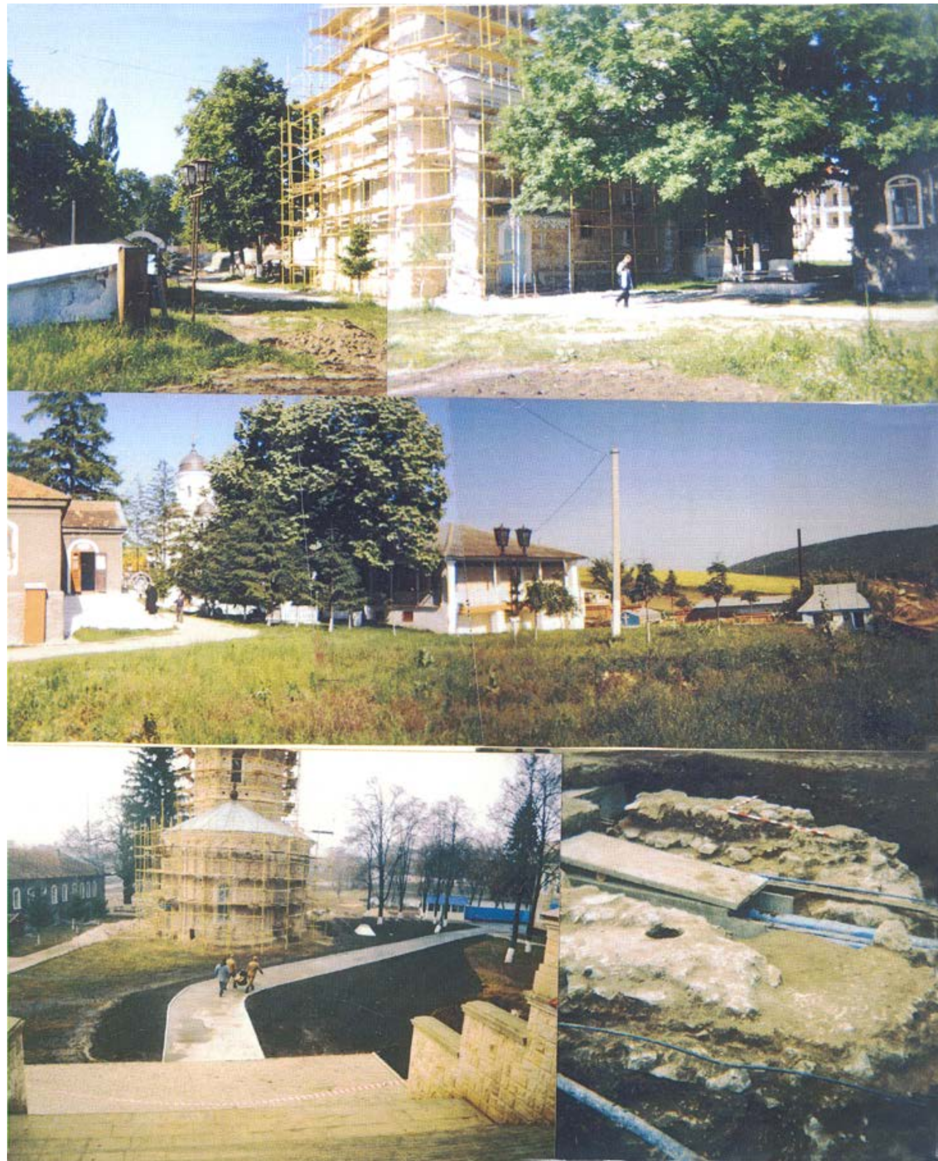


Fig. 11.

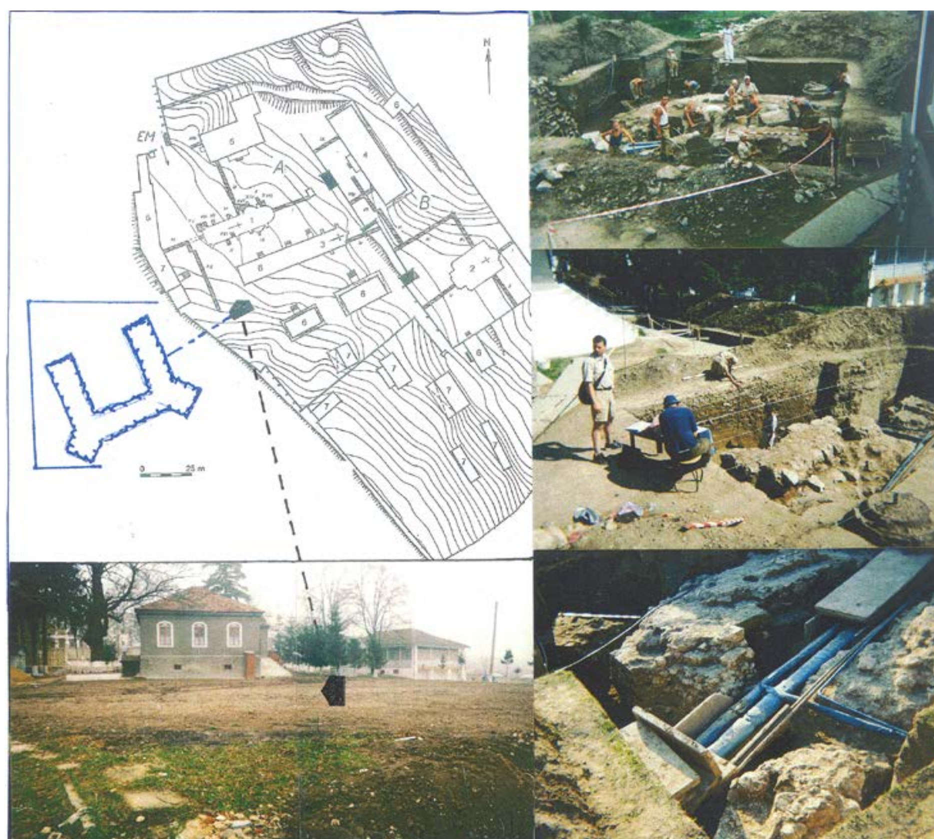


Fig. 12.

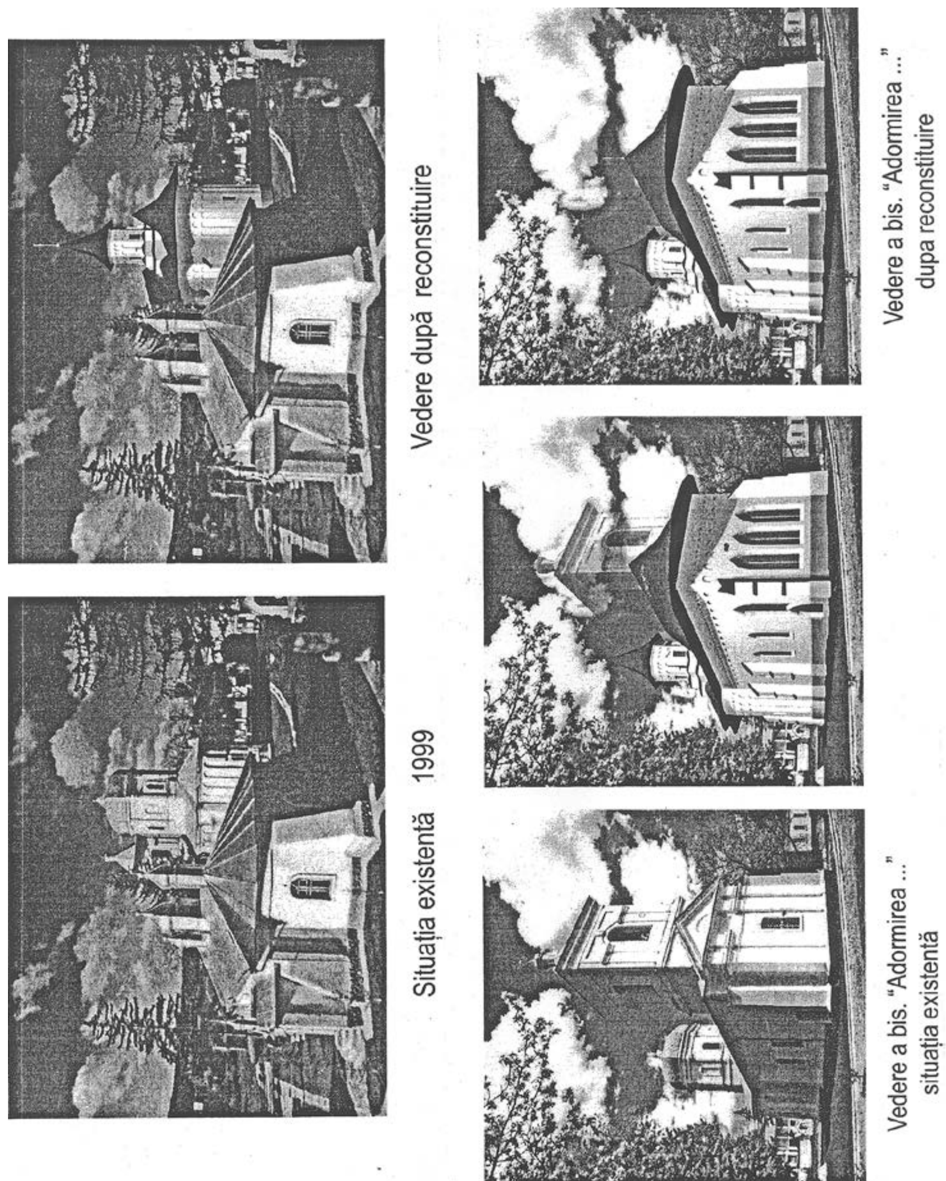

Vedere după reconstituire
Situația existentă 1999
Vedere a bis. "Adormirea ..."
dupa reconstituire
Vedere a bis. "Adormirea ..."
situația existentă

Fig. 13.



Fig. 14.

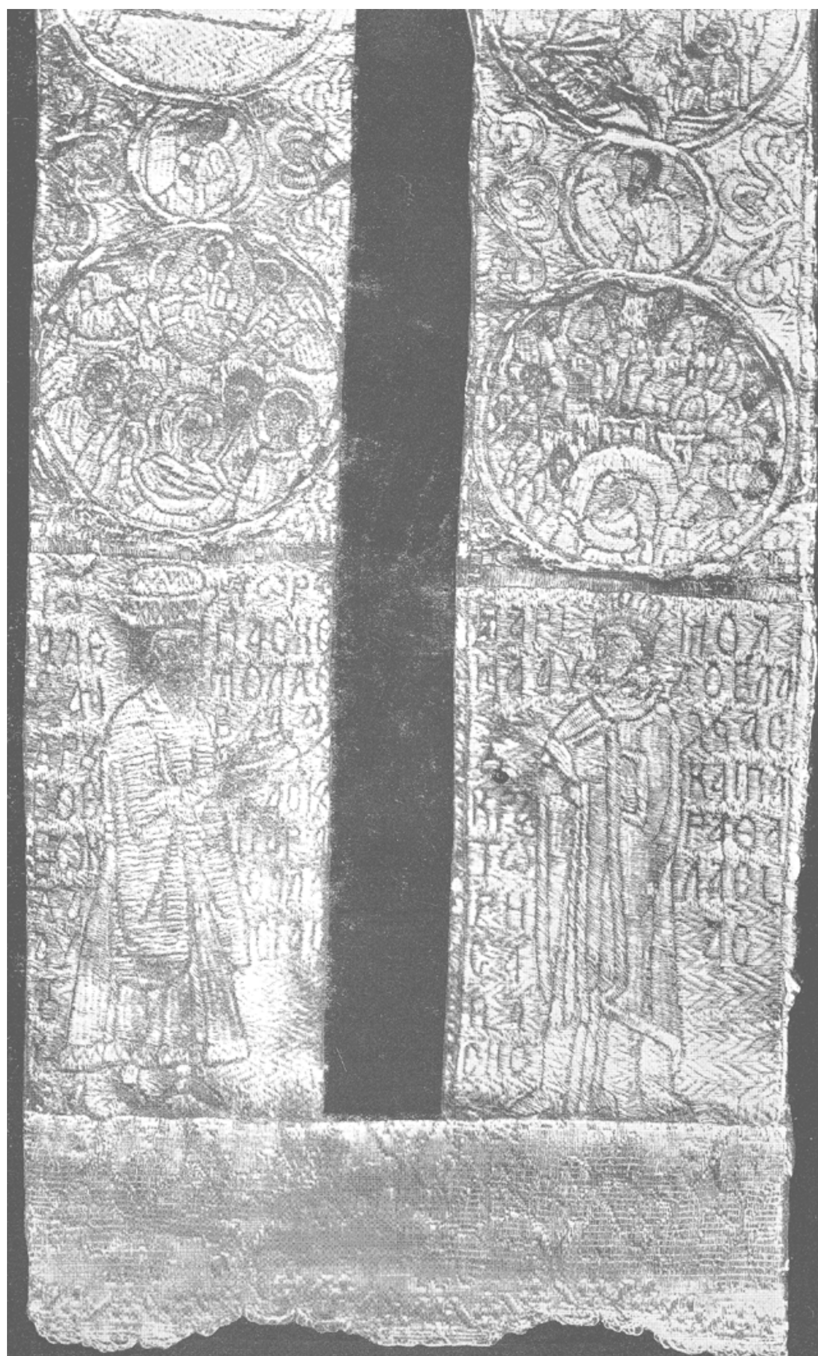


Fig. 15.

AN OLD FOUNDATION FROM ”MOLDOVLAHIA”
FROM BEYOND THE PRUT RIVER: CĂPRIANA I (C. 1425 - C. 1542)

Abstract

Presentation / synthesis and illustration of the author’s own opinions, who participated at the historical and archaeological exploration from Căpriana Monastery (R. Moldova) beginning in the spring of 1993. There are presented both the geographical position (Fig. **2-3**) and the configuration of the actual monastic site – the church of Petru Rareş Vv. /c.1542, having as patron the Holy Virgin, or *Uspeniia* v. Fig. **5 /**, old houses with cellars /from the 16-th century the earliest/ and a chapel / 1840 /, the Abbey /1862, today completely re-built /, St. George Church/ 1905 / and other buildings from the Western side (Fig. **4, 7-8).**. The archaeological research began in 1993 (Fig. **6/**1, **9-10**.) revealed the presence of a cemetery not only around the old church, but also inside it (narthex and porch), and of a bell-tower, demolished in 1819-21, when the church was modified following the Russian style.

But the main discovery confirmed the old documentary sources (1420, 1429, 1470 and the 16-th – the 18-th century) which talks about the ”*poiana lui Chiprian”* and *„mănăstirea de la obârşia Vişnivăţului”* / or *„de la Vişnivăţ”,* having the same Chiprian as Superior. (v.n, **14**): the solid foundations (Fig. **13**) of a tryconc plan church / important is the ***continuous foundation*** from the lateral absis, v-n. **22, 28**/, with porch, narthex, the mortuary chamber, nave, and altar (Fig. **12, 14**/2). Contrary to some opinions (see bibl.), based mainly on tradition (already noticed in the 17-th century) which affirm that it is the foundation of the great voivode Ştefan cel Mare şi Sfânt – in fact, and it is also almost proved from an archaeological viewpoint, it is a foundation of **Chiprian** and, certainly, it is a foundation of t the Lordly House from Suceava, through the person of the voievode **Alexandru cel Bun** /1399-1432 / and of his wife **Marena** (a native, v.n. **31**), both of them represented in a miniature style on a church garment/ *Epitrahilion*, c.1427-31, with the special mention, in Greek, that the maritime area was owned, ***Parathalasia,*** Fif. **15**). It is important to be mentioned an interesting family context: **Stanciul,** the son of the beneficiary from 1420, **Oană** Minister for Internal Affairs de Suceava, will marry **Chiajna**, the daughter of Alexandru Vv. And Marena (they will die in 1479), the fortune inherited by this couple was almost directly owned by **Căpriana I,** and then by another foundation of Petru Rareş Vv., **Căpriana II** (the first one dedicated as succursal of Neamţului Monastery, 1470, and the second one to that from Zograful-Athos, 1698…).

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ORĂŞENII DIN CÂMPULUNG ŞI NEAGOE BASARAB. CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 500 DE ANI DE LA URCAREA ACESTUIA ÎN SCAUNUL DOMNESC

RADU OPREA[*]

Ascensiunea pe tron a lui Neagoe Basarab, înfăptuită după 23 ianuarie 1512[1], a avut loc în contextul unor grave crize interne prin care treceau puterile suzerane ale Ţării Româneşti. Tulburările dinastice, ce nu se încheiaseră încă, aduseseră Imperiul Otoman în pragul celei mai acute crize pe care o cunoscuse după bătălia de la Ankara, cu o sută zece ani în urmă[2]. Iar frământările declanşate în Regatul Ungariei, la începutul secolului al XVI-lea, au avut drept consecinţă un pustiitor război ţărănesc intern[3]. Acestea erau condiţiile politice externe de care au profitat cu abilitate Craioveştii, cel mai bogat, mai influent şi mai puternic neam boieresc din toată Ţara Românească, pentru a-l propulsa în scaunul de la Târgovişte pe reprezentantul său, fostul mare-postelnic, apoi comis, fiul drept al marelui-vornic Pârvu Craiovescu, tânărul de cca 30 de ani, Neagoe, care-şi luase numele de *Basarab* tocmai pentru a-l evoca, chipurile, pe presupusul său tată domnesc, defunctul Basarab cel Tânăr Ţepeluş[4].

Dar dacă conjunctura politică externă favorizase oarecum ascensiunea la tron a lui Neagoe, nu acelaşi lucru s-ar putea spune despre rezistenţa opusă de gruparea boierimii din interiorul şi din afara hotarelor, susţinătoare îndârjită a succesiunii la domnie a descendenţilor lui Mihnea cel Rău[5]. Tocmai din această direcţie s-a

---

[*] Direcţia pentru Cultură şi Patrimoniul Naţional a Judeţului Argeş.

[1] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1905, p. 101; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. 2, Bucureşti 1976, p. 227; Dr. Radu – Ştefan Ciobanu, *Neagoe Basarab*, Bucureşti, 1986, p. 62; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova a. 1324 – 1881*, I, Bucureşti, 2001, p. 144 – 145; *Istoria românilor*, vol. IV, ed. a II-a, revăzută şi adăugită, coord.: acad. Ştefan Ştefănescu, acad. Camil Mureşanu, acad. Ioan – Aurel Pop, Bucureşti, 2012, p. 481.

[2] Robert Mantran (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, trad. de Cristina Bârsan, Bucureşti, 2001, p. 121.

[3] G. Gűndisch şi P. Binder, *Frământări în Transilvania în preajma războiului ţărănesc din 1514. Răzvrătirea lui Ioan Secuiul*, în „Studii”. Revistă de istorie, tom. 20, 1967, nr. 2, p. 289 – 305; Gernot Nussbächer, *Contribuţii privitoare la mişcările sociale din sud-estul Transilvaniei la începutul secolului al XVI-lea*, în „Revista de istorie”, tom. 32, 1979, nr. 7, p. 1315 – 1326; Pál Engel, *Regatul Sfântului Ştefan. Istoria Ungariei medievale 895 – 1526*, trad. din limba maghiară de Aurora Moga, ed. îngrijită de Adrian Andrei Rusu şi Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006, p. 364, 376 – 379; Ioan-Aurel Pop, *Istoria românilor*, Bucureşti, Chişinău, Cluj, 2010, p. 94.

[4] Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, Bucureşti, 1971, p. 26; Dr. Radu-Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 41.

[5] N. Iorga, *Istoria românilor. Vol. IV: Cavalerii*, vol. îngrijit de Stela Cheptea şi Vasile Neamţu, Bucureşti, 1996, p. 206; Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 55 – 56, 70 – 72, 79 – 80; Dan Pleşia, *Neagoe Basarab – originea,*

manifestat o anume încordare a relaţiilor pe care le-a avut Neagoe Basarab cu regalitatea ungară, cu autorităţile transilvane (îndeosebi cu municipalitatea Braşovului) şi cu Moldova, în prima jumătate a domniei sale, până prin anul 1517.

Obişnuiţi să adăpostească un pretendent sau altul, pe care-l foloseau apoi ca mijloc de permanentă presiune şi şantaj în raporturile lor politice şi economice cu voievozii munteni, cu scopul de a obţine de la aceştia condiţiile şi privilegiile comerciale dorite, orăşenii saşi din sudul Transilvaniei – îndeosebi cei din Braşov – au încercat să aplice procedeul amintit şi în relaţiile cu Neagoe Basarb, mai cu seamă în prima parte a guvernării sale. De regulă, totul se petrecea cu acordul şi chiar la îndemnul voievodului transilvan şi, desigur, al suveranului de la Buda.

La rândul său, Bogdan al III-lea, domnul Moldovei, nu uita o clipă faptul că tatăl său, marele Ştefan, i-a dat la naştere şi numele *Vlad*, nume care trimetea îndată la descendenţa acestuia din ramura Drăculească a dinastiei Basarabilor, ceea ce implica şi pretenţii directe la ocuparea tronului muntean. De altfel, mama lui Bogdan, doamna Maria Voichiţa, fiica lui Radu cel Frumos, era persoana apropiată care-l incita, mai tot timpul, pe fiul său să pornească cu război asupra lui Neagoe, un neavenit fiu de boier ajuns domn, când mai nimerit ar fi fost să-l instaleze în scaunul de la Târgovişte pe nepotul său de văr, Mircea pretendentul, fiul lui Mihnea cel Rău, ce hălăduia în tot acest timp când la Buda, când la Braşov, când în cetăţile transilvane de graniţă ce aparţineau lui Bogdan (Ciceu şi Cetatea de Baltă)[6].

Aşa se face că în primii cinci ani de domnie ai lui Neagoe Basarab relaţiile comerciale cu oraşele sud-transilvane, în special cu Sibiul cu care avuseseră o foarte bună înţelegere rudele sale Craioveşti, n-au încetat cu totul dar – cele cu Braşovul, de pildă – au fost destul de reduse ca pondere, tocmai datorită unei anume încordări a raporturilor politice[7].

Dar lucrurile aveau să capete un făgaş relativ normal odată cu începutul anului 1517, când o solie braşoveană solicita domnului muntean confirmarea vechilor lor privilegii în comerţul cu Ţara Românească. Scrisoarea de răspuns a lui Neagoe Basarab[8], datând se pare din perioada ianuarie – februarie 1517[9], respingea în mod categoric solicitările braşovenilor, subliniind faptul că acestea lezau direct interesele fundamentale ale negustorilor munteni şi chiar ale domniei: „n-am putut să juruim pentru lucrul neguţătorilor şi al târgurilor, fiindcă aţi poftit domnia voastră ca să umble

---

familia şi o scurtă privire asupra politicii Ţării Româneşti la începutul veacului al XVI-lea (II), în „Studia Valachica”, II, Târgovişte, 1970, p. 124-125, 126; Dr. Radu-Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 91-96.

[6] N. Iorga, *op. cit.*; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 228; Constantin A. Stoide, *Legăturile dintre Moldova, Ţara Românească şi Transilvania la începutul secolului al XVI-lea*, în „Archiva Moldaviae”, I, 2009, p. 388 – 398.

[7] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 70 – 72; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*; Dr. Radu-Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 128 – 129.

[8] Ioan Bogdan, *Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în secolele XV – XVI*, Bucureşti, 1902, doc. LXXXII, p. 80 – 82, document datat eronat 1474 şi atribuit lui Basarab Laiotă, vezi şi Grigore G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346-1603)*, Bucureşti, 1931, doc. 267, p. 256-258; Radu Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (Secolele XIV-XVI)*, Bucureşti, 1965, p. 61-63 şi n. 3; Ştefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *Relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul 1369-1803. Inventar arhivistic*, Bucureşti, 1986, doc. 107, p. 48.

[9] Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 61.

oamenii domniei voastre şi să vânză marfă prin toate târgurile şi prin toate oraşele din ţara noastră şi să cumpere peşte prin gârle ca şi neguţătorii noştri. Aceasta n-o putem face, căci vedeţi bine şi domnia voastră, dacă vom slobozi pe neguţătorii domniei voastre să cumpere şi să vânză prin oraşele noastre, atunci săracii şi neguţătorii noştri cum se vor mai hrăni şi cui vor vinde peştele şi cum se vor înlesni să se plătească de dajdia domniei mele?". În continuare, domnul le făcea cunoscut că, împreună cu sfatul boierilor, au hotărât: „ca să fie volnici neguţătorii domniei voastre să vânză în scaunul domniei mele, la Târgovişte şi la Târgşor şi la Câmpulung, dar să vânză oamenilor noştri cu ridicata, iar prin alte târguri să nu umble".

Cu acelaşi prilej, voievodul le mai scria saşilor braşoveni că ar accepta totuşi cererea lor numai cu condiţia îndeplinirii unui mai vechi deziderat al negustorilor munteni: „Dacă veţi slobozi însă domnia voastră pe neguţătorii noştri să cumpere şi să vânză peste tot prin ţara înălţimei sale craiului şi la Orade, şi la Cluj, şi la Timişvar, şi în Râjnov, şi în Ţara Bârsei, atunci vom slobozi şi noi pe oamenii domniei voastre peste tot în ţara noastră, să fie volnici să vânză şi să cumpere în ţara noastră… Deci, orice veţi slobozi şi veţi sfătui, domnia voastră să trimeteţi un om uşor, ca să facem carte de credinţă şi jurământ, cum au făcut şi ceilalţi domni dinaintea noastră"[10].

Aşadar, preluând unele încercări făcute de-a lungul timpului de Vladislav al II-lea, Vlad Ţepeş, Radu cel Frumos şi Basarab Ţepeluş, Neagoe Basarab a impus restricţii libertăţii de mişcare a negustorilor braşoveni, care nu mai aveau voie să vândă sau să cumpere decât în aşa-zisele „iarmaroace de graniţă"[11], denumire nu tocmai potrivită în opinia unor cercetători de azi, deoarece iarmarocul era un târg anual, în timp ce pieţele în care veneau braşovenii erau permanente (pe lângă bâlciurile anuale), aşa că mai nimerită ar fi, după aceşti istorici, formularea „târguri de hotar", Câmpulungul, Târgoviştea şi Târgşorul fiind pentru braşoveni primele oraşe pe care le întâlneau în cale, dacă luau drumul Dâmboviţei sau al Prahovei[12]. Aşa se face că cele trei oraşe primeau, cu această ocazie, drept de depozit, contrabalansând într-un fel vechiul drept de depozit al Braşovului, care data de pe vremea lui Ludovic cel Mare, în timp ce orăşenii din Câmpulung, de pildă, se bucurau de anumite scutiri doar în propriul oraş, dar pe care le aveau cel puţin din timpul lui Mircea cel Bătrân sau al fiului său, Mihail, asociat la domnie[13].

În privinţa răspunsului pe care trebuiau să-l dea la scrisoarea lui Neagoe Basarab, braşovenii nu au fost de acord cu condiţiile puse de voievodul muntean care-i priva astfel de vechile lor privilegii şi-i aducea la un statut de egalitate cu negustorii autohtoni. Astfel că, în tratatul încheiat între Ţara Românească şi Ungaria, la 17 martie 1517, problema relaţiilor comerciale dintre cele două părţi a fost formulată în aceeaşi termeni în care apăreau şi în textul scrisorii lui Neagoe către braşoveni. Tocmai de

---

[10] Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 80-81; Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 62-63; Şerban Papacostea, „Începuturile politicii comerciale a Ţării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum şi stat", în idem, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Cluj Napoca, 1988, p. 151-180, aici p. 180; Laurenţiu Rădvan, *Noi interpretări cu privire la raporturile comerciale dintre Ţara Românească şi Braşov (a doua jumătate a secolului XIV- începutul secolului XVI)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", tom. XLIII-XLIV, 2006-2007, p. 45-46.

[11] Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 55.

[12] Laurenţiu Rădvan, *op. cit.*

[13] *Ibidem*. p. 40-41.

aceea, autorităţile municipiului de sub Tâmpa au încercat să facă tot felul de şicane neguţătorilor munteni, nedându-se înapoi de la obstrucţii, hărţuiri, intimidări, ameninţări, neplata datoriilor etc. Ca urmare, domnul intervenea de fiecare dată, pe lângă magistratul braşovean, apărându-şi supuşii şi cerând, adesea pe un ton imperativ, să li se facă dreptate în temeiul vechilor cutume. Aşa, de pildă, într-o scrisoare emisă la Piteşti, probabil în vara anilor 1517-1519, când este atestată prezenţa domnului în scaunul de aici, Neagoe Basarab roagă autorităţile braşovene „în privinţa afacerei unui om al nostru, anume Dobromir din Dălgopole (Câmpulung), căci iată cum noi am scos pe turcii negustori care au fost în Câmpulung, aşa ei au avut datorii la omul nostru mai sus-zis Dobromir; şi când acum, apoi turcii l-au tras pe omul nostru Dobromir pentru datoriile ce el este dator, iar Dobromir are iarăşi datorii acolo la oameni de-ai domniei voastre"[14]. Cu alte cuvinte, domnul îi roagă pe braşoveni să-i determine pe debitorii lui Dobromir din Câmpulung să-şi restituie datoriile, pentru ca Dobromir să-şi plătească, la rândul său, datoriile către negustorii turci, alungaţi de curând de către voievod din Câmpulung.

Cu alt prilej, Neagoe Basarab îi roagă pe braşoveni să-i sprijine pe supuşii săi, Stoica şi Stanciu din Câmpulung, însoţiţi de sluga sa Negre, ca să-şi redobândească sumele de bani împrumutate unor locuitori din Braşov, pentru a putea restitui o datorie faţă de un negustor turc „Iar dacă vă este Stanciul vinovat şi strâmb, apoi domnia voastră să trimiteţi carte şi un om al domniei voastre către domnia mea, aşa domnia mea voi lua de la dânsul şi nu veţi avea domnia voastră pagubă, şi veţi avea legea dreaptă."[15] O altă scrisoare a domnului Ţării Româneşti, către magistratul oraşului Braşov, este cea din 24 iunie, prin care cere salvconduct pentru supusul său, Popa Petru, din Câmpulung: „cum ca el să aibă ispravă, să umble slobod şi în pace pentru treburile sale, cum umblă şi oamenii domniei voastre în ţara domniei mele. Şi dacă va avea cineva cu el vr-o treabă, acela să vie de faţă înaintea domniei mele; domnia mea îi voi ţine lui legea dreaptă, iar din drum să nu-l bântuiţi"[16].

Dar cea mai cunoscută personalitate muşceleană ce a activat în domeniul negoţului, în vremea lui Neagoe Basrab, cel care a intrat deja în istoria culturii româneşti, este cunoscutul Neacşu din Câmpulung. El a intrat în relaţii de afaceri, dar şi de prietenie şi colaborare amiabilă, cu persoane influente ce făceau parte din categoria patriciatului braşovean, încă de la începutul veacului al XVI-lea (din anul 1503) şi până aproape de jumătatea celui de-al treilea deceniu al acestui secol, ultima menţiune cunoscută a lui aflându-se în registrul de socoteli al castelanilor cetăţii Bran, pe anul 1534[17]. Ca urmare a mesajului transmis autorităţilor braşovene, prin intermediul celebrei sale scrisori, Neacşu a determinat luarea unor măsuri urgente pentru a preîntâmpina primejdia invaziei otomane: convocarea, la 12 iulie 1521, a adunării Ţării

[14] Ioan Bogdan, *Documente şi regeste*, doc. LV, p. 260; Grigore G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române*, doc. 265, p. 253-254; Ştefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *Relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul*, doc. 328, p. 111.
[15] Ioan Bogdan, *op. cit.*, doc. LXXVIII, p. 266; Grigore G. Tocilescu, *op. cit.*, doc. 261, p. 250-251; Ştefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *op. cit.*, doc. 302, p. 105.
[16] Ioan Bogdan, *op. cit.*, doc. LXXII, p. 265; Grigore G. Tocilescu, *op. cit.*, doc. 250, p. 239-240; Ştefan Suciu, Gernot Nussbächer, Monica Cincu, *op. cit.*, doc. 308, p. 106.
[17] *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbűrgen*, Kronstadt, vol. II, p. 477 (se va cita: *Quellen Kronstadt).*

Bârsei pentru pregătirea planului de apărare, trimiterea unei informări către vicevoievodul Transilvaniei, strecurarea unei iscoade în Ţara Românească, transportul unor puşcaşi la Bran, paza în munţi efectuată de locuitorii din Baciu în pasul Timiş[18]. Dar cea mai însemnată urmare a scrisorii lui Neacşu a fost faptul că însuşi Johannes Benkner, judele primar al Braşovului, împreună cu senatorul Johann Beer, au venit la curtea lui Neagoe Basrab, pentru a se înţelege asupra celor ce se petreceau în realitate. S-ar putea ca tocmai boala necruţătoare care-l măcina pe voievod, în acel timp, să-l fi determinat să se folosească de legăturile directe şi eficiente pe care le avea supusul său, Neacşu din Câmpulung, cu negustorii şi magistratul din Braşov, pentru a transmite un mesaj urgent despre iminentul atac otoman.

După cum se vede, Neagoe Basarab a fost mereu alături de supuşii săi ce practicau negoţul, atât pe piaţa Braşovului, cât şi în bazarul oraşului Sibiu, aşa cum îi stătea bine unui adevărat principe umanist, ai cărui supuşi erau trimişi în solie de la Veneţia la Raguza, de la Roma la Florenţa, în toată lumea renascentistă din Europa celui de-al XVI-lea veac.

Şi totuşi, ca o concluzie, am putea spune că, în ciuda neîmplinirii visului dinastic din timpul scurtei şi intensei sale vieţi, Neagoe Basarab, primul domn muntean descinzând dintr-o familie boierească, va reuşi peste ani, în zorii veacului viitor, să legitimeze întemeierea unei noi dinastii a ţării, ai cărei reprezentanţi – trăgându-se tot din Craioveşti – se vor revendica, deschis, ca urmaşi ai săi[19].

THE INHABITANTS OF CÂMPULUNG & NEAGOE BASARAB. THE CELEBRATION OF 500 YEARS SINCE HE BECAME A VOIVODE

Abstract

In a pact with the Hungarian Kingdom, on the 17-th of March 1517, Neagoe Basarab restricted the freedom of trading for the merchants from Braşov, who could perform their activities only in the "fairs from the borders" from Câmpulung, Târgovişte & Târgşor. Because the authorities from Braşov were unsatisfied because of this situation, they tried to hinder the merchants from Walachia in various ways such as obstructions, harassing, and intimidations etc.; consequently, the voivode was forced to intervene to the magistrate of Braşov in order to help various townsmen from

[18] *Quellen Kronstadt,* I, p. 345-347; Gernot Nussbächer, *Din cronici şi hrisoave. Contribuţii la istoria Transilvaniei*, Bucureşti, 1987, p. 77; Radu Oprea, *La o aniversare a scrierii române: 490 de ani de la redactarea Scrisorii lui Neacşu din Câmpulung*, în „Argesis”. Studii şi comunicări. Seria Istorie, tom. XX, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2011, p. 76-77.

[19] Manole Neagoe, *Neagoe Basarab,* ed. cit., p. 27; Dr. Radu-Ştefan Ciobanu,, *Neagoe Basarab*, ed. cit., p. 42; Tahsin Gemil, *Românii şi otomanii în secolele XIV-XVI*, Bucureşti, 1991, p. 161; *Istoria românilor,* vol. IV, ed. cit., p. 482.

Câmpulung who had been wronged: Dobromir, and the merchants Stoica & Stanciu, and even Popa Petru.

After he had fixed the issue, Neagoe Basarab sent to the inhabitants of Braşov, in 1521, through the famous letter written by Neacşu from Câmpulung, a well known merchant of the time, a message that determined the taking of some decisions in order to prevent the danger of an imminent Ottoman invasion.

Neagoe Basarab has always supported his subordinates merchants who used to trade both in Braşov and Sibiu.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

PRIVIREA LUI MATEI BASARAB CĂTRE EUROPA ORIENTALĂ

RADU ŞTEFAN VERGATTI*

În secolul al XVII-lea, în special după începerea războiului de 30 de ani (1618-1648), s-a pus problema definirii noțiunii de Europa. Ea a apărut ca o necesitate pentru politologi, pentru teologi, pentru istorici, pentru toți cei încadrați în termenul general, dar ambiguu, de umaniști și intelectuali[1]. Poate definiția cea mai clară și mai modernă pentru continentul european a fost formulată de Henri Maximillien de Sully[2], fost ministru al regelui francez Henri IV (1589-1610). În anul 1628, când și-a definitivat lucrarea „Le grand dessein d'Henri IV", a arătat că cercetările lui în domeniul istoriei, politicii, demografiei, teologiei etc. îi permit să încadreze pământul lui Jaffet între Oceanul Atlantic și Munții Urali, între Oceanul Înghețat de Nord și Marea Mediterană[3].

Era o formulă îndrăzneață a unui om care prezenta viziunea despre Europa a vârfurilor conducătoare din regatul francez. El s-a apropiat de gândirea actuală, de definiția dragă generalului Charles Maurice De Gaule.

În cancelariile marilor puteri continentale s-a acceptat, oarecum, noțiunea propusă de Henri Maximillien de Sully. Concomitent cu impunerea termenului de *latinitate orientală*, devenit o realitate palpabilă pentru umaniști, mai ales, după acțiunea temerară a lui Mihai Viteazul (1593-1601). Totodată, a început să se discute redivizarea Europei. De aici au apărut noțiunile de Europa Occidentală, Europa Centrală și Europa Orientală. Jacques Le Goff a propus ca Europa Occidentală să suprapună aria dominată de confesiunea catolică[4]. Pornind de la aserțiunea lui, pentru discuția de față propun să fie integrată în noțiunea de Europa Orientală acea suprafață unde populația majoritară crede în confesiunea ortodoxă.

În această parte a continentului se încadrează și românii.

Am pus astfel problema, deoarece m-am gândit la majoritatea populației dintr-o zonă unde se interferează mai multe confesiuni. Numai în felul acesta se poate întreprinde o investigație științifică de succes. Cred că în alt mod nu poate fi abordată tema, căci minoritățile confesionale sau religioase nu puteau fi determinante în luarea deciziilor. Îmi sprijin afirmația pe situația existentă în secolul al XVII-lea în Transilvania, unde populația majoritară era de confesiune ortodoxă. Ea a impus

* Universitatea „Valahia", Târgovişte.
[1] Jacques Le Goff, *Les intellectuels au Moyen Âge*, Paris, 2004, passim.
[2] Cf. Jean-Baptiste Duroselle, *L'Idée d'Europe dans l'histoire*, Paris, 1965, p. 97-98.
[3] *Ibidem*.
[4] Cf. Jacques Le Goff, *La civilisation de l'Occident médiéval*, Paris, 1964, Introduction, p. V-VI.

totdeauna să se ţină seama de interesele ei, cu toate eforturile făcute pentru a se afirma confesiunile recepte. Situaţia din Transilvania era asemănătoare cu aceea din sud-estul continentului. Şi acolo populaţia majoritară era de confesiune ortodoxă, cu toate că stăpânirea politică aparţinea Sublimei Porţi. Totdeauna, însă, sultanii au ţinut seama de cuvântul Bisericii Ortodoxe şi de voinţa populaţiei majoritare.

Matei Basarab (1632-1654), când a venit pe tron, s-a arătat conştient de această situaţie. Şi-a dat seama, din timpul anilor 1630-1632, petrecuţi în lupta pentru ocuparea tronului, că trebuia să încheie alianţe solide pentru a putea cuceri şi menţine puterea. Avea nevoie de oameni în care să se poată încrede, să-i fie o bază în momente grele. A căutat să se sprijine pe doi stâlpi ai societăţii: pe Biserică şi pe boierimea legată prin interesele ei de ţară. El proceda astfel, deoarece îşi dădea seama de puterea şi capacitatea clerului şi de influenţa marii boierimi de ţară. În condiţiile în care cunoştinţele de scris şi citit erau puţin răspândite în societatea românească – circa 5-10% dintre locuitori erau alfabetizaţi – cuvântul preoţilor avea mare greutate. El se bucura de mare audienţă, fie când se rosteau predicile duminicale, se oficiau slujbe la sărbători sau în cazul Sfintelor Taine. Domnul a înţeles că trebuia să se bazeze pe clerul românesc, care îi putea fi devotat, transmiţând planurile lui de la gură la ureche, în diverse forme. A procedat în acest mod, deoarece o bună parte a mănăstirilor şi bisericilor din Ţara Românească fuseseră închinate către Muntele Athos şi Muntele Sinai[5]. În această situaţie, o mare parte din bunurile agonisite de clerul ortodox din ţările române plecau către meleaguri străine. În vederea opririi scurgerii bogăţiilor românilor, pe acele canale, domnul Matei Basarab într-un prim hrisov din anul 1639, după ce i-a acuzat pe greci că au încălcat obiceiurile mănăstirilor şi pravilele ctitorilor, că şi-au „spurcat mâinile cu orbitoarea mită”, că se ocupă cu „vinderea” şi că „începură a (...) cârciumări sfintele mănăstiri şi lavrele domneşti a le pune metoaşe dajnice altor mănăstiri de pre în Ţara Grecească şi de la Sfetagora, făcându-le hrisoave de închinăciune fără ştirea sveatului şi fără de voia săborului”, interzice închinarea a 22 de mănăstiri mari din ţară, 5 dintre acestea fiindu-i ctitorie[6], numărul lor ajungând la 39 ca urmare a semnării altor hrisoave[7].

Apoi a trecut direct la sprijinirea instituţiei eclesiastice româneşti. Analiza hrisoavelor şi cronicilor a dovedit că Matei Basarab a fost cel mai mare ctitor din Evul Mediu în Ţara Românească[8]. A construit din temelii sau a reparat circa 40 de mănăstiri şi lăcaşuri de cult din Ţara Românească, la care se adaugă cele din sud-estul Europei, din Transilvania, din Moldova, precum şi ctitorii şi daniile către locurile sfinte Athos,

[5] Ion Bodogae, *Ajutoarele româneşti la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1940, passim; Pierre Ş. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains*, Roma, 1986, passim; Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1988, p. 94-125.

[6] I. Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate şi călugării greci*, Bucureşti, 1861, p. 135-142; dintr-un hrisov al patriarhului Ierusalimului, Paisie, datat 3 iulie 1638, rezultă că Matei Basarab a luat o serie de măsuri pentru protejarea lăcaşurilor sfinte româneşti de lăcomia clericilor greci (cf. Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Fond Mănăstirea Tismana, XCVII/19). Acestor prime hrisoave le-au urmat şi altele, pentru ajutorarea clericilor români din bisericile orientale.

[7] *Hrisovul lui Mateiu Voievod Basarab pentru desrobirea sfintelor monastiri închinate, din anul de la facerea lumii 7149 iar de la Hristos 1641, dat în scaunul Târgoviştei*, Bucureşti, 1889.

[8] C. C. Giurescu, *Matei Basarab, cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru. Ştiri noi despre lăcaşurile lui*, în vol. *Prinos la sărbătorirea a optzeci de ani de vârstă I.P.S. Arhiepiscop şi Mitropolit Nicodim, Patriarhul României*, Bucureşti, 1946, p. 167-176.

Sinai etc. Nu trebuie uitat cazul micii și fermecătoarei Mănăstiri Arnota. Legenda spune că în zilele în care lupta pentru cucerirea tronului, Matei Aga din Brâncoveni a fost urmărit de dușmani. Atunci, un arnăut care-l însoțea a schimbat caftanul cu el. Urmăritorii, înșelați de aparențe, l-au ucis pe arnăut. În locul unde a căzut, la doi ani apoi, în 1633, domnul Matei Basarab va porunci să se înalțe mănăstirea pe care a numit-o evocator Arnota, cerând ca ea să-i fie loc de veci[9]. De altfel și planul bisericii mănăstirii, de cruce greacă înscrisă, arată că aceasta a fost destinată ceremoniilor de rang aulic[10].

Dintre lăcașurile de cult, ctitorite de Matei Basarab, trebuie amintite, în primul rând, Mănăstirea Brâncoveni[11]. Ea a format un complex monastic a cărui reparație a început-o domnul în 1635, împreună cu ruda sa, Preda Brâncoveanu, bunicul lui Constantin vodă Brâncoveanu (1688-1714)[12]. Alături de acest monument plin de magnificență pot aminti ca fiind mărturii de piatră și de zid lăsate de Matei Basarab, prin ctitorire, reparare, înzestrare: Mănăstirea Comana (Giurgiu)[13], Mănăstirea Sadova (Județul Dolj), Mănăstirea Căldărușani (Județul Ilfov), Mănăstirea Măxineni (fostul Județ Râmnicu Sărat), Mănăstirea Plătărești (Județul Ilfov), Mănăstirea Strehaia (Județul Mehedinți), Mănăstirea Cornățel (satul Mănăstirea, Județul Ilfov), Mănăstirea Negoești (Județul Ilfov), Mănăstirea Brebu (Județul Prahova), Schitul Bărbătești (Județul Dâmbovița), Mănăstirea Plumbuita (în marginea orașului București), Mănăstirea Cârnul (Județul Buzău), Mănăstirea Drăgănești (în apropierea orașului Râmnicu-Vâlcea) etc.[14]. În anii domniei, din porunca lui Matei Basarab a fost reparată

---

9 Pentru redarea legendei, v. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1982, p. 43-44.

10 Inițial, domnul Matei Basarab a fost înmormântat în pridvorul Bisericii Domnești înălțată de Petru Cercel în Târgoviște. Ulterior, către sfârșitul domniei lui Mihnea al III-lea (1658-1659), osemintele deshumate ale domnului Matei Basarab au fost mutate la Mănăstirea Arnota (cf. D. Cristescu, *Sfânta Mănăstire Arnota*, Râmnicu-Vâlcea, 1937, p. 133; Victor Brătulescu, *Monumente de artă din Târgoviște. Morminte voievodale de la Târgoviște și Arnota*, în „Glasul Bisericii”, nr. 3-4, 1967, p. 291-322.

11 Cf. *Călători străini despre Ţările Române*, coord. M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M. Holban, P. Cernovodeanu, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 208; Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România. Vol. II, De la sfârşitul veacului al XVI-lea până la începutul celui de al cincilea deceniu al veacului al XX-lea*, Bucureşti, 1965, p. 119; Dorin Teodorescu, *Brâncovenii lui Constantin Basarab voievod*, în vol. *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Slatina, 2004, p. 31-35.

12 Virgil Drăghiceanu, *Curţile domneşti Brâncoveneşti, V. Lămuriri asupra curţii din Brâncoveni, după planuri contemporane*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice” (BCMI), VI, 1913, p. 132-133 (planurile şi descrierea inginerului Weiss); *idem*, *Palatul de la Brâncoveni*, în BCMI, VIII, 1915, p. 192 şi urm.; T. G. Bulat, *Ştiri noi cu privire la fundaţiile Brâncoveneşti oltene (Brâncoveni, Mamul şi Hurez),* în „Mitropolia Olteniei”, nr. 9-10, 1964, p. 746-747, 750-751.

13 În Mănăstirea Comana, Matei Basarab a făcut mici reparații și, în anul 1640, a adus osemintele rudelor sale, ale domnului Radu Șerban și ale domnului Nicolae Pătrașcu (fiul lui Mihai vodă Viteazul); domnul Radu Șerban fusese înmormântat inițial la Viena în domul Sf. Ștefan, mutat apoi la Györ, de unde l-a adus la Comana Matei Basarab. Nicolae Pătrașcu, la rândul lui, a fost și el îngropat tot la Györ. De acolo, a fost adus în țară, cu concursul aceluiași domn Matei Basarab. Transportarea resturilor pământești ale celor doi domni s-a făcut cu ajutorul Ancăi (Ancuța), fiica lui Radu Șerban și soția lui Nicolae Pătrașcu. Osemintele celor doi domni au fost puse într-o criptă comună din Mănăstirea Comana. Ele au fost acoperite de o lespede din piatră dispărută în 1854, din inconștiența călugărilor greci care au făcut o reparație, în realitate destructivă, pentru Mănăstirea Comana. Lespedea omagia pe cei doi domni care „amândoi tare și vârtos pentru lege și pentru moșie cu păgânii turci, tătari și cu eretici unguri s-au bătut” (cf. Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României, I, Orașul București*, București, 1965, p. 526).

14 A se vedea N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 94, 98-102 și notele aferente.

clădirea Mitropoliei Ungro-Vlahiei din Târgovişte, care l-a impresionat pe diaconul sirian Paul din Alep[15]. Pe aceeași linie, a îngrijirii mănăstirilor, se înscrie și repararea ctitoriei ridicate de Neagoe Basarab (1512-1521), voievodul-model pentru Matei Basarab, reparând și clopotnița și chiliile splendidei Mănăstiri din Curtea de Argeş[16]. A reparat și refăcut Mănăstirea Slobozia (Județul Ialomița)[17], Mănăstirea Tismana (Județul Gorj), Mănăstirea Govora (Județul Vâlcea), catedrala din Râmnic, bisericile Sărindar (București) și Sfinții Împărați (Târgoviște), Sf. Nicolae (Târgovșite), Sf. Nicolae Andronești (Târgoviște), Sfinții Apostoli (Ploiești), Sf. Procopie (Gherghița), biserica Domnească (Caracal)[18].

În afara hotarelor țării românești Matei Basarab a ctitorit Mănăstirea Soveja sau Dobromira, în anul 1645, ca urmare a împăcării cu domnul moldovean Vasile Lupu[19], biserica Turnu Roşu sau Porceşti (Transilvania), bisericile Sf. Apostoli din Șiștov, Sf. Paraschiva și Sf. Pantelimon din Vidin (Bulgaria)[20]. În același timp, a reparat, renovat, repictat mai multe așezăminte eclesiastice la Muntele Athos: Sf. Mihail al Sinadelor din Marea Lavră[21], biserica mare a Mănăstirii Xenophon, Biserica Mănăstirii Dionisiou (1647), trapeza Mănăstirii Hilandar (1645), biserica Mănăstirii Simopetra (1640-1650), paraclisul Maicii Domnului de la Rusicon (1645) și al Mănăstirii Kutlumuz (1640), chiliile Mănăstirii Pantocrator (1637-1641)[22]. Concomitent, a dat 7000 groși pentru refacerea acoperișului bisericii din Bethleem[23].

Desigur că amintirea tuturor acestor așezăminte eclesiastice arată clar că pe suprafața Țării Românești ele formau o rețea. Ea acoperea toată suprafața țării cu fortificații, căci multe din mănăstirile ctitorite ori reparate de Matei Basarab erau înconjurate de șanțuri și ziduri puternice. Însemnat este și că influența Bisericii Ortodoxe se întindea mai departe de hotarele Țării Românești, în sud-estul Europei și în Transilvania. Prin legăturile ei, Biserica Ortodoxă românească și-a întins autoritatea și către est, spre Ucraina și Rusia. Ierarhii Bisericii Ortodoxe, izvorâți din mănăstirile românești, au fost folosiți de domn și pentru misiuni diplomatice și pentru crearea de legături între curtea lui Matei Basarab și monarhii din Europa orientală și centrală, interesați în dominarea acestei părți a continentului.

Astfel, Teofil, episcopul Râmnicului, viitor mitropolit, a îndeplinit în 1631 o primă misiune către Matei Basarab. Din însărcinarea lui Leon vodă Tomșa, în acel an, a venit la boierii pribegi aflați în Țara Făgărașului, în frunte cu Matei Aga din Brâncoveni și le-a cerut să revină în Țara Românească[24].

---

15 *Călători străini despre țările române,* vol. VI, Partea I, Paul de Alep, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, București, 1976, p. 118-120.
16 Cf. Grigore Ionescu, *Curtea de Argeş. Istoria oraşului prin monumentele lui*, Bucureşti, 1940, p. 136 şi urm.
17 A se vedea Ştefan Grigorescu, *Ialomița medievală***,** Slobozia, 2004, passim; idem, *Așezări și monumente ialomițene*, Slobozia, 2006, passim; idem, *Mănăstirea „Sfinții Voievozi” Slobozia*, Slobozia, 2009, passim.
18 Cf. Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 98-102, inclusiv notele.
19 *Ibidem,* p. 102.
20 *Ibidem.*
21 *Ibidem*; în biserică Matei Basarab este pictat în portretul votiv, în calitate de ctitor.
22 Pierre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains*, ed. cit., p. 70, 80, 150-151, 265-266.
23 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. XIII bis, publ. de G. Murnu și C. Litzica, București, 1914, p. 469, 471 (se va cita Hurmuzaki).
24 Cf. Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române,* vol. II, București, 1982, p. 42.

În anul 1635, Matei Basarab a cerut, tot prin preoți, ajutorul mitropolitului Kievului, Petru Movilă. L-a rugat pe acesta să-i dea o tipografie pentru Țara Românească. Imediat, i s-a răspuns pozitiv. A fost expediată o tipografie la Câmpulung Muscel. Ea era însoțită de meșteri tipografi, în frunte cu Timotei Alexandrovici Verbițki de la Lavra Pecerska din Kiev[25]. El a rămas în Țara Românească până în anul 1642, când a fost înlocuit de tipograful Ioan Kunotovici[26]. Atunci, din porunca lui Matei Basarab, care și-a dat seama de însemnătatea cărții în raport cu manuscrisul, au început să iasă de sub teascuri numeroase tipărituri.

În același an, 1635, din delegația Țării Românești, care la Alba-Iulia a semnat tratatul cu principele Transilvaniei Gheorghe I Ráckóczi (1630-1648), au făcut parte și preoți ortodocși. Era firesc. Preoții știau să scrie și să citească și vorbeau limbile de circulație internațională. Caracterul tratatului semnat la Alba-Iulia a fost deosebit[27].

El stabilea raporturi de vasalitate de tip *planum*, adică Țara Românească putea avea doi suzerani, sau mai mulți, în același timp: Sublima Poartă și Principatul Transilvaniei. Pluralitatea vasalică era o practică obișnuită în dreptul feudal[28], din păcate nerelevată până în prezent.

Forța dată Țării Românești de existența unei rețele de așezăminte eclesiastice a fost evidentă pentru toată Europa orientală. Era clar că Matei Basarab avea posibilitățile materiale pentru a înălța și întreține ctitoriile sale.

În condițiile existenței orașelor deschise în Țara Românească, multitudinea lăcașurilor de cult constituia și un element al apărării teritoriale[29]. În incintele lor se putea adăposti populația, se puteau ascunde tezaurele, se puteau depozita provizii. Este un aspect care face parte din politica practicată de țările din Europa orientală, în care se înscria și Matei Basarab.

Memoria colectivă a reținut preocuparea domnului pentru construirea de mănăstiri și biserici, în scopuri multiple. Semnificative în această direcție sunt cuvintele scrise de Radu Popescu: „Matei viind în scaun, altă grijă nu avea și făcea mănăstiri pretutindeni și biserici întru lauda lui Dumnezeu, carii se văd până acum. Până la acest domn puține zidiri au făcut domnii cei mai dinainte, iar Matei au înfrumusețat țara cu tot fealiul de zidiri: mănăstiri, besearici, case domnești care să pomenesc și până astăzi”[30].

Slujitorii clerului din Țara Românească erau purtătorii cuvântului domnului Țării Românești și, ca atare, în continuă mișcare. La Alba-Iulia, în anul 1640, mitropolitul Ungrovlahiei, Teofil, l-a cunoscut pe mitropolitul ortodox al Transilvaniei, Ghenadie. Ca urmare, i-a trimis o tipografie din Țara Românească. Apoi, după anul

---

[25] *Ibidem*, p. 47; cu el au sosit meșterii Ivan Kunotovici din Kiev, Ivan Glebkovici etc. Ei au pregătit ucenici români (*ibidem*, p. 286).
[26] *Ibidem*.
[27] Pentru acest tratat, v. Endre Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori, vol. IX (1614-1636)*, București, 1937, p. 343-344.
[28] Cf. Robert Boutruche, *Seigneurie et féodalité*, vol. II, Paris, 1970, p. 165-166, 168 și urm.; Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa Apuseană*, București, 1974, p. 251-254.
[29] Pentru dispoziția teritorială, strategică, a mănăstirilor construite și reparate de Matei Basarab, a se consulta Emil Condurachi, Vladimir Dumitrescu, Mircea D. Matei, *Harta arheologică a României*, București, 1972, p. 78.
[30] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țări Românești*, introducere și ediție critică întocmite de Const. Grecescu, București, 1963.

1642, a imprimat pentru Transilvania, la cererea mitropolitului Ghenadie, Pravila de la Govora[31]. Tipărirea pe unele exemplare a numelui mitropolitului din Alba-Iulia arată clar că-i era destinat acel cod de legi. Impunerea aceloraşi norme pentru toţi românii dovedeşte orientarea lui Matei Basarab spre Europa răsăriteană. La sfârşitul anului 1640, la Târgovişte, acelaşi mitropolit Teofil l-a hirotonisit pe Ilie Iorest ca mitropolit al Transilvaniei[32].

Nemulţumit de comportarea lui Gheorghe I Rákóczi, care nu respecta contractul vasalic, în anii 1637-1638 Matei Basarab a decis să depăşească limitele Europei orientale şi să se adreseze suzeranului superior, împăraţilor germani Ferdinand II şi Ferdinand III[33].

Trebuie să remarc, cum nu s-a făcut până în prezent, că domnul Ţării Româneşti a acţionat pe baza principiilor dreptului feudal. Făcea apel la suzeranul superior pentru a cere pedepsirea prin judecată aceluia care nu respecta contractul vasalic. Cei doi împăraţi germani nu au reacţionat. Erau prea ocupaţi cu războiul de 30 de ani, cu manevrarea lor de către „l'Éminence grise", părintele Joseph du Tremblay şi de elevul său, cardinalul de Richelieu. Poate Matei vodă ar fi trebuit să ţină seama de cele gândite, spuse şi apoi scrise de Jan Kemeny în jurnalul său: „alianţa noastră cu românii va fi spre paguba noastră, pentru că suntem prea slabi, atât noi, cât şi ei spre a ne putea apăra unii pe alţii"[34].

Dezamăgit de refuzul împăraţilor germani şi de demersurile profesorului Johann Heinrich Bisterfeld din Alba Iulia[35], Matei Basarab a încercat, în 1638-1640, să se adreseze Veneţiei[36]. Nici aici nu a avut succes. În consecinţă, Matei vodă a decis să se ocupe exclusiv de relaţiile cu Europa orientală. În acest sens, avea să folosească al doilea instrument al său pentru politica externă: boierimea. Încă din anii luptei pentru cucerirea tronului, Matei aga încheiase alianţe solide. Ele prevedeau consolidarea domnului pe tron prin blocarea pătrunderii otomanilor în ţară. S-a remarcat în scris, ca un curent de opinie generală, schimbarea mentalităţii referitoare la turcii otomani. Solul polon Jerzy Krasinski nota la 2 aprilie 1636 în „jurnalul" său: „în acel timp am aflat şi marea sa ură faţă de turci, precum şi puternica sa dorinţă de dezrobire a creştinilor de sub jugul păgân. Întrucât nu ar putea-o realiza prin propriile sale puteri, ar dori foarte mult să contribuie la aceasta, cel puţin, cu averile sale"[37].

Această stare de spirit a domnului, transmisă solului, a fost confirmată şi întărită, puţin apoi, în anul 1640, de Angelo Petrica din Sonnina[38] şi de episcopul catolic din Bulgaria, Petre Deodato Baksič[39].

[31] Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche* (B.R.V.), vol. I, Bucureşti, 1903, p. 39.
[32] M. Păcurariu, vol. II, ed. cit., p. 64 şi urm.
[33] E. Veress, *op. cit.*, vol. X, p. 84-86, 91-92, doc. 49, 54; Ion Sîrbu, *Mateiŭ-Vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen. 1632-1654. (Zur Geschichte des europäischen Orients)*, Leipzig, W. Friedrich, 1899, p. 74, 79-83; D. C. Giurescu, *Matei Basarab diplomat*, în *Matei Basarab şi Bucureştii*, Muzeul de Istorie a Municipiului Bucureşti, Bucureşti, 1983, p. 61.
[34] *Călători străini*, vol. V, ed. cit., p. 143-144.
[35] Cf. *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 163, 298.
[36] I. Sîrbu, *op. cit.*, p. 254-255; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 61.
[37] *Călători străini*, vol. V, ed. cit., p. 121.
[38] *Ibidem*, p. 59.
[39] *Ibidem*, p. 207.

Era firesc. Matei-aga, împreună cu boierii pământeni conduşi de Lupu Mehedinţeanu şi Barcan stolnicul, luptaseră împotriva invadării Ţării Româneşti de către greci şi levantini. Aceştia veniseră după asasinarea lui Mihai Viteazul ca o reacţie răzbunătoare a Sublimei Porţi. Atunci fuseseră aduşi pe tron domni greci de înaltă şi perfidă şcoală politică stambuliotă, ca Radu Mihnea sau Leon Tomşa. Unul dintre principalii aliaţi boieri ai lui Matei Basarab a fost Constantin Cantacuzino. Deşi grec de origină, el s-a integrat rapid şi total în tabăra românească prin căsătoria cu domniţa Elina, fiica mezină a fostului domn Radu Şerban (1601; 1602-1611). Mai mult, a devenit conducătorul boierilor pămînteni[40], acţionând împotriva lui Stroe Leurdeanu şi a Bălenilor[41]. El a fost boierul care l-a ajutat pe Matei Basarab să stabilească bune raporturi cu puternicul Abaza-paşa din Silistra. Relaţiile postelnicului Constantin Cantacuzino cu turcocraţia au permis ca sultanul să recunoască darea caftanului de domn de către Abaza-paşa lui Matei Basarab[42].

Era un fapt neobişnuit. Domnul ar fi trebuit să fie întronat, învestit cu cafatan de către sultan, sau de delegaţii acestuia. Or, acum se încălca această regulă. Matei Basarab, cu ajutorul lui Constantin Cantacuzino, a reparat această greşeală, dublată de alungarea trimisului sultanului pentru tron, Radu Iliaş. S-a dus la Istanbul cu daruri bogate şi a cumpărat tronul[43]. La 16 martie 1633 Matei Basarab a intrat în Bucureşti ca domn recunoscut de sultan[44].

Drept răsplată, lui Constantin Cantacuzino i s-a redat şi întărit dregătoria de vel postelnic, pe care o va deţine toată domnia lui Matei Basarab[45]. Paul din Alep a consemnat în relaţia sa de călătorie că marele postelnic Constantin Cantacuzino venea zilnic la palatul domnesc, îl sfătuia pe Matei Basarab, iar acesta nu lua nicio hotărâre de unul singur.[46] Fiind un om discret, măsurat, cu ştiinţă în a lua decizii în viaţa politică, marele postelnic nu s-a afişat niciodată în primul plan. El l-a sfătuit pe domn cum să procedeze, îndreptându-l, în special, spre Europa orientală.

Desigur, influenţa marelui boier, lăsată în umbră până în prezent, deşi pusă în adevărata ei lumină de Paul din Alep, de relaţiile altor călători străini şi de corespondenţă sau de hrisoave[47] a fost mult mai însemnată ca a măruntului preot Ignatie sârbul din Nicopole[48]. Acestuia i s-a atribuit o pondere prea mare în obţinerea tronului de către Matei Basarab[49]. Adevăratul creier al marii boierimi pământene a fost Constantin Cantacuzino. Acesta l-a însărcinat pe preotul din Nicopole ca în anul 1631

[40] Cf. R. Şt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 39-40.
[41] Cf. Spirion Cristocea, *Marele vornic Stroe Leurdeanu*, Brăila, 2011, passim.
[42] *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. critică întocmită de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 101 precizează că Abaza-paşa „numaidecât l-au îmbrăcat cu caftan"; Radu Ştefan Vergatti, *Matei Basarab şi postelnicul Constantin Cantacuzino*, în Analele Universităţii din Craiova, Seria Istorie, 2006, p. 103-113.
[43] Pentru o oarecare detaliere a faptelor, v. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 26-31, 32-33 şi notele aferente.
[44] Ibidem.
[45] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 135.
[46] Cf. *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, partea I, ed. cit., p. 147.
[47] Cf. Radu Ştefan Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului...*, ed. cit., p. 40 şi urm.
[48] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. XXIV (1633-1634), întocmit de Damaschin Mioc, Sava Caracaş, Constantin Bălan, Bucureşti, 1974, p. 215.
[49] Cf. N. Stoicescu, *Matei Basarab*, ed. cit., p. 22-23.

să plece în Ţara Făgăraşului pentru a-l înştiinţa pe pribeagul Matei aga despre acceptul lui Abaza-paşa, aflat în Rusciuc, de a-l căftăni ca domn[50]. Pentru preot fost o simplă solie. Alegerea mesagerului este explicabilă uşor. Un banal preot de ţară, de origină sârbă, de la o biserică din Nicopole, nu atrăgea atenţia printr-o deplasare a lui. Dar de la ducerea unei scrisori, până la conţinutul ei, este o distanţă lungă. Cei care au trimis şi au negociat mesajul au fost marii boieri.

Matei Basarab, pentru care haina recunoştinţei nu a fost prea grea, l-a răsplătit pe Ignatie sârbul, făcându-l în 1636 episcop al Râmnicului şi, apoi, în 1653 mitropolit, iar pe fiul său, Voicu, paharnic[51]. A procedat astfel, deoarece Ignatie se dovedise un om ascultător. El putea ajuta la dezvoltarea relaţiilor cu Europa orientală, unde ţinea seama de confesiunea căreia-i aparţineau românii.

Ţinându-se cont de criza în care intrase Sublima Poartă, de orientarea sultanilor Murad IV (1623-1640) şi Ibrahim I Deli (1640-1648) către frontul din Orientul Apropiat – Irak, de evoluţia războiului de 30 de ani, principele Transilvaniei, Gheorghe I Rákóczi şi regele Poloniei Wladislaw IV au decis să iniţieze o „cruciadă" târzie antiotomană[52]. Folosind firele nevăzute ale diplomaţiei ţinute în mână de marele postelnic Constantin Cantacuzino s-a încercat să fie atras în joc şi Matei Basarab. Acţiunea făcea parte din politica Europei orientale. Au fost utilizaţi şi fraţii lui Constantin Cantacuzino din Moldova, Toma şi Iordache Cantacuzino. Ei aveau o poziţie influentă la curtea domnească, fiind mult lăudaţi de Miron Costin.[53]

Pentru a-l flata şi a-l atrage pe înţeleptul Matei Basarab i s-a oferit, în perspectivă, titlul onorific de *generalisim* al Orientului[54].

Jocul diplomatic, în care a fost implicat şi Matei Basarab, nu a dat rezultat. Seimul polonez s-a opus unui război cu Sublima Poartă. A mers până la a-l ameninţa pe regele Wladislaw IV că-l va detrona dacă încearcă să continue dăunătoarele lupte cu Sublima Poartă[55]. În anul 1648 au murit şi Wladislaw IV şi Gheorghe I Rákóczi, promotorii ideii de cruciadă, aşa că planul unei ample lupte antiotomane a încetat.

În schimb, curtea de la Bucureşti a continuat să se orienteze spre Europa orientală. Acolo, Regatul Poloniei se afla în plină decădere, iar în locul său se ridica Imperiul ţarilor. Printr-o politică înţeleaptă, ţarul Alexei Mihailovici (1645-1676) a reuşit ca la 8 ianuarie 1654, prin hotărârea Radei de la Periaslav, în Catedrala Adormirii Maicii Domnului, să alipească la Imperiul ţarist Ucraina cazacilor zaporojeni, practic o regiune de margine a Regatului Poloniei[56]. Unul dintre argumente şi criterii a fost cel al credinţei comune în confesiunea ortodoxă. Invocând acelaşi argument, al apartenenţei la ortodoxie, la 7 februarie 1654 ţarul Alexei Mihailovici i-a

---

[50] Radu Ştefan Vergatti, *Matei Basarab şi postelnicul Constantin Cantacuzino*, *loc. cit*., p. 105 şi urm.

[51] Cf. Aurelian Sacerdoţeanu [Şerban Răzeşul], *Iarăşi despre mitropolitul Ignatie Sîrbul*, în „Biserica Ortodoxă Română", nr. 11-12, 1964, p. 1085-1097.

[52] Cf. *Călători străini despre ţările române*, vol. V, ed. cit., p. 374, 377.

[53] „Ce oameni au fost aceşti doi aicea, în ţara aceasta, ales Iordache vistiernicul, fără scrierea mea crez că va trăi numele lor în veci, într-această ţară de pomenirea oamenilor, de om în om... Capite ca acelea abia de au avut ţara cândva sau de va mai avea" (Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, vol. I, publicat de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 169).

[54] Cf. *Călători străini despre ţările române*, vol. V, ed. cit., p. 374, 377.

[55] Cf. Miron Costin, *op. cit*., p. 126.

[56] Fac această afirmaţie, deoarece Ucraina este o denumire care arată o regiune de margine. În cazul de faţă, indică zona hotarului de răsărit a Regatului Poloniei.

scris lui Matei Basarab[57]. A repetat ceea ce solicitase puțin înainte hatmanul Bogdan Hmelnițki în altă scrisoare către Matei Basarab. Țarul, într-un limbaj și o formă mult mai clare, voia o unire a tuturor ortodocșilor în lupta contra semilunei. Era o fundamentare a planului de lungă durată a expansiunii rușilor către cucerirea Istanbulului. Țara Românească accepta mult mai bine integrarea în acest plan convenabil Bisericii Ortodoxe și marii boierimi.

Au fost un proiect și o direcție trasate pentru politica Țării Românești din a doua parte a secolului al XVII-lea până la instaurarea definitivă a domniilor fanariote. A fost meritul lui Matei Basarab de a fi înțeles care trebuia să fie orientarea țării sale, spre lumea ortodoxă, spre Europa orientală. Nu s-a scris până acum, dar și în această direcție, a liniei ortodoxe, domnul a fost un deschizător de drum. Din păcate, la 9 aprilie 1654 domnul a pierit. Era bătrân, suferind din cauza rănilor provocate în lupta de la Finta, infectate artistic cu otrava picurată de boierii hicleni[58], mâhnit de intrigile mitropolitului Ștefan, pe care de altfel a mai avut puterea să-l caterisească[59]. Însă în acest domeniu, al politicii externe, al relațiilor cu Europa orientală, domnul a avut grijă să lase urmași vrednici[60], dintre care, poate, cel mai de seamă s-a dovedit stolnicul Constantin Cantacuzino[61].

MATEI BASARAB'S ORIENTATION TOWARDS THE EASTERN EUROPE

Abstract

The voivode Matei Basarab (1632-1654), one of the most important figures of the 17-th century in Walachia, was focused on Argeş & Muscel as main support in practicing his power . Here he had a strong church and faithful boyars he could rely on. Other basis for his approach were represented by the population of the cities, especially that of Pitești, who began to emancipate, as well as a strong agricultural basis capable to sustain the economy. From here he began to orient his policy toward the Eastern Europe. He oriented toward that side of Europe because he had been disappointed by the attitude of the Western Europe towards him.

[57] Cf. *Istoriceskie sviazii narodov SSSR i Rumânii v XV-naceale XVIII v. Dokumentî i materialî, v treh tomah//Relaţiile istorice dintre popoarele URSS şi România în veacurile XV-începutul celui de-al XVIII-lea. Documente şi materiale în trei volume*, tom II, 1633-1673, Moscova, 1968, p. 241-244.

[58] Georg Krauss, *Cronica Transilvaniei. 1608-1665*, traducere și studiu introductiv de G. Duzinchevici, E. Reus-Mârza, București, 1965, p. 160-162.

[59] Hurmuzaki, XIV/1: 1320-1716, ed. N. Iorga, București, 1911, p. 195-197.

[60] Matei Basarab nu a avut norocul să poată impune pe tron un om dorit de el: Mihai Pătraşcu, nepotul lui Mihai Viteazul (înmormântat în Mănăstirea Comana, împreună cu mama lui, Anca), Istratie Leurdeanu (însurat cu Ilinca, sora lui Mihai Pătrașcu, deci și ea nepoata lui Mihai Viteazul), Mateiaș (mort de tânăr, după ce fusese înfiat de Matei Basarab, nepot al soției domnului și fiu al lui Udrişte Năsturel), Diicu Buicescu (o rudă a lui Matei Basarab dinspre mamă).

[61] Pentru activitatea lui de creator al cancelariei moderne a Țării Românești, v. R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, ed. cit., p. 233-240 și urm.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

JUPÂNIŢA DESPA HRISTODORA, STRĂ-STRĂNEPOATA BOIERILOR VLĂICULEŞTI DIN PISCANI-ARGEŞ ŞI PRESUPUSUL EI MORMÂNT DIN BISERICA ACESTUI SAT

TEODOR DINA[*]

Într-un articol publicat în revista Mitropolia Olteniei, distinsul cercetător, regretatul Radu Creţeanu, referindu-se la „Monumentele religioase de pe Valea Râului Doamnei”, printre care şi biserica „Sf. Nicolae” din Piscani (com. Dărmăneşti, judeţul Argeş), scoate în relief o serie de date cu privire la trecutul acestui important monument de cult creştin ortodox, multe dintre ele necunoscute, sau neconfirmate documentar până în prezent[1].

Deşi unele dintre datele prezentate nu sunt confirmate documentar, exemplu afirmaţia potrivit căreia biserica ar fi fost schit de călugăriţe, cu denumirea „Schitul Pisculeşti”, afirmaţie preluată din lucrarea cunoscutului istoric şi folclorist muscelean, Constantin Rădulescu-Codin: „Muscelul nostru” (1922), articolul menţionat devine interesant, în special, prin valoarea ipotezei cu privire la identificarea personajului înhumat în pronaosul bisericii[2].

Cităm: „Ca element de interes, în biserica din Piscani, trebuie menţionată şi o piatră de mormânt aflată în pronaos care, după elementele sculptate, în relief slab - o rozetă mare şi o cruce cu suport şi două braţe orizontale, din care una oblică - precum şi literelor din fragmentul de inscripţie conservat, este mult anterioară epocii de construcţie a bisericii, dovedind existenţa unui locaş de cult anterior[3].

---

[*] Piscani, judeţul Argeş.

[1] Radu Creţeanu, *Monumente religioase de pe Valea Râului Doamnei*, în revista Mitropolia Olteniei nr. 1-2/ 1969, p. 45.

[2] C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, Tipografia Vlădescu Câmpulung, 1922, p. 48. Despre Schitul Pisculeşti (neidentificat până în prezent) vezi şi Fraţii Tunusli, *Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti până la 1774*, Bucureşti, 1863, p. 174, carte rară, în fondurile Bibliotecii Academiei Române. cercetată de autor la data de 10 august 1976.

[3] Biserica din Piscani a fost ctitorită iniţial de Vlaicu mare logofăt Piscanul între anii 1534-1536, în acelaşi timp cu biserica mânăstirii Valea (Ţiţeşti-Argeş) ctitoria domnitorului Radu Paisie (1535-1545) la construcţia căreia, împreună cu fraţii săi, Mihnea stolnic şi Badea sluger, a fost ispravnic din dispoziţia domnitorului. Mormântul din pronaos, a cărui lespede masivă dovedeşte cert că este mai veche decât actualul locaş de cult (reconstruit în secolul al XVIII-lea de către Epraxia monahia, stareţa schitului Valea Mare-Podgoria, împreună cu fraţii săi, Constantin Potoceanu şi Ion „brat ego”) aparţine sigur ctitorului iniţial, Vlaicu Piscanul, cum rezultă din cercetările efectuate de către arheologul prof. dr. Flaminiu Mârţu în 1971. Fragmentul de inscripţie păstrat pe lespede (fiindcă restul scrisului de pe acesta a fost distrus, prin martelare, în secolul XIX, în disputa pentru moşii, dintre boierul Barbu Bellu şi Ioanichie Văleanu, stareţul mânăstirii Valea) conţine doar două cuvinte: „MIRCEA VOIVODA”, numele domnitorului Mircea Ciobanul, în timpul domniei căruia a fost lucrată lespedea respectivă pentru mormântul ctitorului Vlaicu Piscanul.

Identificarea mortului este imposibilă deoarece, din motive necunoscute, întreaga inscripţie care era în chenar, a fost tăiată, rămânând numai două cuvinte: „(A)LIXANDRU VOIVODA”. Despre care Alexandru voievod este vorba şi căruia dintre boierii din Piscani, atestaţi între 1568 (începutul domniei lui Alexandru Mircea) şi 1627 (sfârşitul domniei lui Alexandru Coconul) trebuie atribuită piatra (de mormânt, n.ns.) este bineînţeles, greu de precizat[4]. Cu titlu de ipoteză ne-am putea gândi la Jupaniţa Despa, stră-strănepoata lui Mihnea pârcălab, fratele lui Vlaicu mare logofăt Piscanul care, se ştie, că a murit în anul 1623, când domnea (în Ţara Românească, n.ns.) Alexandru Coconul. Date comunicate de Dan Pleşia”[5].

Înainte de a o identifica pe „Jupaniţa Despa”, stră-strănepoata lui Mihnea pârcălab din Piscani, pe care „o cunoaştem” cert din conţinutul documentului din 25 iulie 1631, căreia ilustrul profesor Radu Creţeanu îi atribuie (ipotetic!) mormântul din pronaosul bisericii din Piscani, se cuvine să amintim de adevăratul beneficiar al acestui locaş de veci, Vlaicu mare logofăt Piscanul, precum şi despre moartea tragică a acestuia, la 1 octombrie 1544.

Se ştie că Vlaicu a îndeplinit iniţial funcţia de clucer, în domnia lui Radu de la Afumaţi.

Asemenea, datorită calităţilor sale, a fost înălţat în treapta de mare logofăt în timpul domniei lui Vlad Vintilă (1532-1535), funcţie pe care a îndeplinit-o şi în prima jumătate a domniei lui Radu Paisie (1535-1545).

În aceşti ani de vârf ai carierii sale politice, pe lângă domnitorii menţionaţi, Vlaicu a devenit un boier bogat, cumpărând mai multe moşii, sate şi părţi de sate, printre care (în 1532) şi „din Piscani, jumătate, şi din a doua parte, a şasea parte…”[6].

Din păcate, cu toată atenţia de care se bucura din partea domnitorului Radu Paisie, care l-a menţinut în treapta de mare logofăt (şeful cancelariei domneşti) şi i-a încredinţat chiar conducerea lucrărilor de reconstrucţie a ctitoriei sale, mânăstirea Valea, boierul din Piscani nu s-a arătat loial până la sfârşit voievodului.

„… În vara anului 1539 a avut loc încercarea lui Şerban Banul din Izvorani (…) de a-l scoate din domnie pe Radu Paisie. Silit iniţial să părăsească domnia, voievodul se reîntoarce cu ajutor otoman şi se răzbună crunt pe boierii „hicleni” cărora le confiscă averile”[7].

Vlaicu din Piscani deşi nu a luat parte făţiş la încercarea de scoatere din domnie a voievodului legiuit, de către rebelii conduşi de Banul Craiovei, Şerban din Izvorani, este bănuit ca partizan al acestora şi, treptat (în câteva luni) a fost marginalizat, după 15 octombrie 1540 fiind eliminat din Sfatul Domnesc.

După eliminarea din Sfatul Domnesc, fostul mare logofăt se retrage pentru scurt timp de la Târgovişte la conacul său de la Piscani, pentru a se ocupa de averile

[4] După anul 1623, respectiv, după moartea boierilor Vlăiculeşti, când moşia Piscani a intrat în stăpânirea mânăstirii Valea, până la începutul secolului XX, când s-au stabilit boierii Crăsăneşti, nu au mai fost boieri în acest sat. Partea de est a satului cu moşia din „Lunca Mânăstirii” şi cu Dealul Iudei au fost administrate de vechili ai mânăstirii Valea, iar partea de vest, cu moşia din Lunca Râului Doamnei au rămas în stăpânirea moşnenilor piscăneni, până în primele decenii ale secolului XIX, când au intrat în stăpânirea vistierului Ştefan Bellu.

[5] Radu Creţeanu, loc. cit. p. 45.

[6] *Documente privind istoria României* (*D.I.R.*) B. sec. XVI. vol. II. p. 115-118.

[7] Stoica Niculăescu, *Domnia lui Radu Paisie voievod*, Craiova, 1938, p. 20.

sale, puse acum în dispută de către noii dregători domneşti ai lui Radu Paisie. Un document din 29 aprilie (1541-1544?) emis de cancelaria lui Radu Paisie pentru Borcea şetrar şi Radu vistier (din Goleşti) întăreşte acestora stăpânirea „peste toate averile ce le-au ţinut Părşanu vornic şi Vlaicu (mare) logofăt (…) anume, Vierăşul şi Mărăcinenii, cu morile şi alte averi, şi ţiganii, şi morile de la Goleşti ce au fost ale lui Vlaicu (mare) logofăt…”[8].

Cu siguranţă toate averile „rău agonisite” de Vlaicu Piscanul, cumpărate sau dobândite de acesta prin danii domneşti „pentru dreaptă şi credincioasă slujbă” au fost confiscate pe seama domniei şi dăruite apoi altor dregători credincioşi domnitorului.

Domeniul Vlăiculesc, constituit în decurs de două decenii, din mai multe moşii şi sate (17 sate, 17 părţi de sate, 3 munţi, 7 mori şi 26 de sălaşe de ţigani robi) începe acum să se destrame, nemaiputând fi reconstituit vreodată de către urmaşi[9].

O nouă încercare a boierilor ostili lui Radu Paisie, de a-l scoate din domnie şi a-l înlocui cu un domn favorabil intereselor lor, a avut loc în iunie 1544. Fugar în Transilvania, în 1543, Vlaicu Piscanul se raliază şi el cu pretendentul Laiotă Basarab şi cu pribegii munteni care se alăturaseră acestuia: Stroe din Floreşti, Stanciu, fiul lui Toma din Pietroşani (Prahova), Manole, Mihalcu şi încă mulţi alţii[10].

„Iar aceştia împreună cu Laiotă vodă, care era acolo fecior de domn, însoţiţi de o trupă de mercenari, au intrat în ţară. În prima luptă dintre (mercenarii lui) Laiotă şi (oştile lui) Radu Paisie, a biruit Laiotă şi a luat domnia la Târgovişte. În acest timp a înălţat pe Stroe spătarul la rang de mare Ban al Craiovei, iar pe Stanciu postelnic, la rang de mare vistier…”[11].

„Radu vodă - completează cronica ţării - a fugit cu boierii la Nicopol şi a venit domn Laiotă Basarab (…) Iar peste două luni iarăşi a venit (Radu Paisie, n.ns.) cu mulţime de turci, şi a avut (iarăşi) război cu Laiotă, la Fântâna Ţiganului, şi a fost izbânda Radului vodă”[12].

În această luptă „… Laiotă Basarab a fost tăiat luptând (în luptă, n.ns.) şi tăiaţi au fost de Radui Paisie şi toţi boierii prinşi alături de Laiotă ca: Vlaicu logăfot din Piscani, Stroe Banul şi Stanciu vistier…”[13].

Oricât de sumar, lucrarea lui Stoica Niculăescu şi alte lucrări apărute în timp, bazate pe documente şi cercetări în teren[14], au consemnat că lupta de la „Fântâna Ţiganului” a pus punct biografiei lui Vlaicu mare logofăt Piscanul, acesta fiind prins împreună cu învinşii şi tăiat odată cu aceştia din porunca domnitorului Radu Paisie[15].

Deşi „ctitor” al mânăstirii Valea, la reconstrucţia căreia fusese ispravnic, în 1535, şi căreia îi făcuse danie încă din timpul vieţii jumătate din satul Racoviţa (Mioveni-Argeş) „… şi cu moara şi cu un sălaş de ţigani, anume Grozea cu copiii

[8] *D.I.R.*, B. sec. XVI. vol. II. pag. 278.
[9] În 1532, Vlaicu clucer stăpânea 3 sate, 6 silişti (părţi de sate) 2 munţi şi 6 sălaşe de ţigani, iar în anul 1540, când a fost eliminat din Sfatul Domnesc, stăpânea 17 sate, 17 silişti, 3 munţi, 7 mori şi 26 sălaşe de ţigani robi, conf. *D.I.R.*, B. sec. XVI, vol. II, Introducere, p. 16.
[10] I. C. Filitti, *Banatul Olteniei şi Craioveştii*, în Arhivele Olteniei, nr. 11/ 1932, p. 170.
[11] Stoica Niculăescu, *op. cit.* p. 21.
[12] Letopiseţul Cantacuzinesc (cronicari munteni) vol. I. 1961. p. 116.
[13] Stoica Niculăescu, *op. cit.* p. 21.
[14] Ion Nania, *Date noi cu privire la lupta de la Fântâna Ţiganului*, în Studii şi comunicări de istorie, Bucureşti, 1965, p. 375-379.
[15] Valentin Gheoca, *Radu Paisie, un domnitor controversat*, în Magazin istoric, nr. 3/1985, p. 27-30.

lui…” Vlaicu Piscanul nu a fost înmormântat în acest locaş de cult. Radu Paisie, ctitorul principal, împotriva căruia Vlaicu complotase împreună cu învinşii de la Fântâna Ţiganului, nu a permis ca „trădătorul Iuda” să-şi afle odihna veşnică în locaşul ctitorit de el[16].

Mormântul lui Vlaicu Piscanul, în biserica din Piscani, ctitorită de el, a fost determinat cert de către arheologul Prof. Dr. Flaminiu Mârţu, fost director al muzeului orăşenesc C-lung, adus special de autor în anul 1976, când au fost cercetate la suprafaţă şi urmele conacului său, în „Deal la Dospina”[17].

Acest mormânt din pronaosul bisericii actuale din Piscani a stat mult în atenţia cercetătorilor, cu toţi fiind de acord că acesta aparţine ctitorului principal al locaşului de cult, fără însă, a-l şi nominaliza pe acesta din lipsa unor date istorice certe.

Fragmentul de inscripţie păstrat pe lespedea masivă care acopere enigmaticul mormânt al ctitorului, a fost eronat citit şi interpretat, fapt ce a generat o serie de contradicţii cu privire la persoana celui care îşi doarme, de peste 460 de ani, somnul de veci în biserica închinată marelui ierarh Nicolae al Mira Lichiei.

Unii cercetători, citind (eronat) fragmentul de inscripţie păstrat, respectiv: „(A)LIXANRU VOIVODA” au concluzionat că este vorba de domnitorul Alexandru Ipsilanti (1774-1782) în timpul căruia ar fi putut trece la „cele veşnice” ctitorul restaurator din sec. XVIII, Constantin Potoceanu[18]. Studiul, cu multă seriozitate, al unor documente inedite din fondul mânăstirii Valea, coroborate cu cercetări în teren, au confirmat ipoteza că urmele conacului din Dealul Iudei, ca şi mormântul din pronaosul bisericii, aparţin lui Vlaicu mare logofăt Piscanul.

Dacă pe lespedea mormântului din pronaos ar fi scris Alexandru voievod, şi acesta ar fi fost un domnitor în timpul căruia a decedat Constantin Potoceanu, ctitorul din secolul XVIII, a cărui moşie, rămasă bisericii din Piscani (închinată schitului Valea Mare-Podgoria) şi preluată prin schimb de către marele vistier Ştefan Bellu, în 1817, se pune firesc întrebarea; cine şi de ce a distrus inscripţia de pe lespedea de mormânt?

Călugării de la Valea, vecini cu moşia lui Belu? În nici un caz, fiindcă biserica era (rămasă) pe moşia lor încă din 1577, de când a fost „închinată” de către Vlaicu logofăt (cel mic). În faţa bisericii era încă din 1707 piatra de hotar între cele două moşii, menţionată în timpul a cel puţin trei hotărnicii: 1707, 1736 şi 1777.

Barbu Bellu? În nici un caz. Tabloul ctitorilor cu portretele Potocenilor (nemaivorbind de actele de care dispunea) demonstra cert că biserica era ctitorită (în sec. XVIII) de Potoceanu şi sora sa Epraxia monahia „chiar pe moşia lor”, acum în stăpânirea lui Barbu Bellu, prin schimbul de moşii făcut de bunicul său (Ştefan Bellu) cu călugăriţele de la schitul Valea Mare în 1817[19].

---

[16] În biserica mânăstirii Valea este înmormântată soţia acestuia „logofetiţa Neaga”, fiul adoptiv al acestuia, Vlaicu logofăt (cel mic) şi soţia acestuia Moma, călugărită sub numele de „Monahia Maria”. Cercetări recente (din păcate, foarte sumare) executate de prof. dr. Spiridon Cristocea, director general al Muzeului Judeţean Argeş, au descoperit şi mormântul jupaniţei Anca, mama lui Vlaicu Piscanul, trecută la cele veşnice în anul 1536, când fiul său, marele logofăt, era în graţiile domnitorului ctitor Radu Paisie.

[17] Teodor Dina, *Taina vechilor zidiri*, Piteşti, 2012, p. 67.

[18] Radu Creţeanu, *loc. cit.* p. 48.

[19] Arhivele Naţionale Bucureşti, Manuscrisul nr. 683 (Condica de moşii Ştefan Bellu, 1817) fila 96. Copia în colecţia autorului.

Şi dacă lucrurile s-au lămurit, fragmentul de inscripţie păstrat pe lespedea de mormânt: „MIRCEA VOIVODA”, reprezentând numele domnitorului Mircea Ciobanul (1545-1559, cu întreruperi) în timpul căruia a fost lucrată şi pusă pe mormântul lui Vlaicu Piscanul, ucis pentru trădare cu câteva luni înainte de venirea la tron a acestuia, (17 martie 1545) se pune firesc întrebarea: Cine era jupaniţa Despa şi de ce s-a presupus că mormântul din pronaosul bisericii din Piscani îi aparţine?

Se ştie că în anul 1532, s-au puţin mai înainte, Vlaicu clucer (mai târziu mare logofăt) împreună cu fraţii săi, Mihnea pârcălab şi Badea slujer, au cumpărat de la moşnenii piscăneni „din Piscani jumătate, iar din a doua parte, a şasea parte” cum rezultă din hrisovul din 29 decembrie 1532[20]. Întrucât Badea slujer s-a căsătorit la Găvăneşti, „pe apa Teleormanului” stăpânirea efectivă a moşiei Piscanilor a rămas fraţilor săi Vlaicu clucer şi Mihnea pârcălab.

Deşi locuia cu familia la Târgovişte, în preajma domniei, unde avea un rol deosebit, fiind iniţial clucer, iar mai târziu mare logofăt, Vlaicu a acordat un interes deosebit moşiei de la Piscani, construind aici conac şi dependinţe gospodăreşti, o „curte” de fapt, cu rol de reşedinţă rurală, cum aveau toţi boierii mari din vremea sa.

Tot el a ctitorit şi biserica din acest sat între anii 1534-1536, în care a fost şi înmormântat, după tăierea sa, pentru trădare, la 1 octombrie 1544.1) Neavând copii, Vlaicu Piscanul a înfiat pe nepotul său, Vlaicu (cel mic) fiul fratelui său Mihnea pârcălab „… pe care l-a făcut fiu al său, lăsându-i toate averile sale, iar Vlaicu, nepotul său, să-i facă lui pomeni după moarte”.

La rândul său, Vlaicu (cel mic) neavând nici el copii, „… a lăsat la moartea sa, toate averile sale, soţiei sale Moma, însă numai cât va fi ea vie, iar după moartea ei, toate aceste averi să-i fie sfintei mânăstiri Valea…”[21].

Aşadar, toate averile lui Vlaicu mare logofăt Piscanul (sate, moşii, mori pe apă, sălaşe de ţigani robi etc.) împreună cu moşia de la Piscani „jumătate, şi din a doua parte, a şasea parte” au intrat în stăpânirea mânăstirii Valea, prin „dania” făcută de Vlaicu (cel mic) înainte de moartea sa fără urmaşi.

Mihnea pârcălabul, fratele lui Vlaicu Piscanul, a avut doi fii: pe Vlaicu (cel mic) logofăt de cancelarie, şi pe Mihnea armaşul. Vlaicu cel mic, împreună cu Moma, soţia sa, au fost înmormântaţi la mânăstirea Valea, mormintele lor fiind descoperite în timpul cercetărilor arheologice din anul 1969[22].

Mihnea armaşul (fiul lui Mihnea pârcălab) a stăpânit doar jumătate din averile tatălui său, neavând drept de succesiune la averile unchiului său Vlaicu Piscanul, averi pe care acesta le-a lăsat cu testament nepotului său Vlaicu cel mic.

Neavând nici el copii (eu am şapte!) a lăsat la moartea sa, partea sa de moşie din Piscani, la doi nepoţi colaterali: Hristodor diaconul şi Dumitru logofăt din Târgovişte. Acestor nepoţi ai lui Mihnea armaşul, le confirmă Mihai Viteazul printr-o

---

[20] Teodor Dina - Biserica „Sf. Nicolae” din Piscani-Argeş, Piteşti, 2010, p. 20-25.

NOTĂ. Profesoara Adela Păunescu, fiica învăţătorului emerit Vasile Popescu din Retevoieşti (Pietroşani) Argeş, m-a informat că printre documentele păstrate de la tatăl său există o notă din care rezultă că Vlaicu Piscanul, împreună cu învinşii de la Fântâna Ţiganului, au fost reţinuţi câteva luni (din iunie până la 1 octombrie 1544) la Mânăstirea Tismana-Gorj.

[21] *D.I.R.,* B. sec. XVII. vol. IV. p. 308.

[22] Flaminiu Mârţu, *Mânăstirea Valea (Ţiţeşti-Argeş) în lumina controverselor istoriografice şi a cercetărilor arheologice,* în Mitropolia Olteniei, nr. 7-9/ 1971, p. 630-640.

„carte”, din 16 martie 1595, stăpânirea asupra acestor proprietăţi funciare, ameninţate de călugării de la mânăstirea Valea, care insistau, de jure şi de facto, să acapareze întregul domeniu Vlăiculesc din Piscani.

Hristodor diaconul şi fratele său Dumitru logofăt, nepoţii lui Mihnea armaşul, au locuit efectiv o mare parte din viaţă la Târgovişte, în capitala ţării. Ei nu au venit la dreptul de moştenire din Piscani decât în momentul în care partea lor de moşie (arendată, desigur unor moşneni locali) a fost ameninţată cu acapararea de către mânăstirea Valea, efectiv după moartea boierilor Vlăiculeşti.

În anul 1595, în divanul prezidat de Mihai Viteazul, ei câştigă o judecată cu mânăstirea Valea, iar în timpul domniei lui Radu Şerban (1602-1610) îşi „aleg” partea lor de moşie din „rămăşiţele” domeniului Vlăiculesc, şi o stăpânesc până în toamna anului 1623, când, printr-o judecată arbitrară, Alexandru Coconul şi tatăl său, Radu Mihnea, domnitori ai Ţării Româneşti, dau câştig de cauză mânăstirii.

„… am cercetat şi am judecat după dreptate şi după lege - cităm din hrisovul lui Radu Mihnea - şi am adeverit că umblă (nepoţii lui Mihnea armaşul, n.ns.) cu cărţi (acte) mincinoase, şi nu au nici o treabă cu satul Piscani. Aşa au rămas de lege şi de judecată, Radu, Tudora şi Tudpran (copiii lui Hristodor diaconul şi Dumitru logofăt, n.ns.) înaintea domniei mele. Şi am dat domnia mea ca să fie moşia Piscani sfintei mânăstiri Valea…”[23].

Dumitru logofăt „din Piscani” a locuit cu familia mult timp la Târgovişte, fiind logofăt de cancelarie, având şi modeste proprietăţi funciare (ogradă cu pomi şi răzoare cu vie) pe Dealul Târgoviştei, cum cităm dintr-un document din 25 iulie 1631[24].

A fost căsătorit cu Dobra din Româneşti (com. Bălileşti-Muscel) cu care a avut doi copii: Radu şi Tudoran, menţionaţi în hrisovul din 2 septembrie 1623, când au pierdut dreptul de moştenire în Piscani. A decedat tânăr „când a fost în zilele lui Şerban voievod” (Radu Şerban, n.ns.) în anul 1602, fiindcă în anul următor, soţia sa „jitelniţa Dobra”, văduvă fiind, cumpăra singură părţi de moşii în satele Negreni şi Tămăşeşti (Dârmăneşti)[25].

După moartea lui Dumitru logofăt din Piscani, Dobra s-a recăsătorit cu Badea din Româneşti şi a mai dat naştere la doi copii: Leca şi Paraschiva, pe care (mai târziu) îi găsim în judecată cu Radu, fratele lor vitreg, în divanul prezidat de Matei Basarab[26].

„Fiindcă Badea din Româneşti, după moartea lui Dumitru logofăt din Piscani, a luat-o pe Dobra şi a făcut-o soţia lui. Şi a cheltuit Badea toată strânsura şi toată averea lui Dumitru logofăt, şi hainele şi sculele (bijuteriile, n.ns.) lui toate…”[27].

Amândoi, şi Badea şi Dobra, au decedat, în condiţii neelucidate complet, în timpul domniei lui Leon Tomşa (1630-1632).

Hristodor diaconul, era fratele mai mare al lui Dumitru logofăt din Piscani. Amândoi au locuit mult timp la Târgovişte unde, pe lângă funcţiile pe care le deţineau

[23] *D.I.R.,* B. sec. XVII, vol. IV, p. 308. Mânăstirea Valea, beneficiara averilor lui Vlaicu Piscanul nu avea nici un drept juridic asupra averilor lui Mihnea pârcălab (fratele său) respectiv, nepotul său, Mihnea armaşul, care, neavând copii, le-a lăsat moştenire la doi nepoţi colaterali. Hristodor diaconul şi Dumitru logofăt.
[24] *Documenta Romaniae Historica* (D.R.H.), vol. XXIII, doc. 259, din 25 iulie 1631.
[25] *D.I.R.,* B. sec. XVII. vol. I. p. 350.
[26] *D.R.H.* vol. XXIII, doc, 278.
[27] *Ibidem.*

(primul eclesiast, celălalt logofăt de cancelarie) au avut şi modeste proprietăţi funciare în afara oraşului.

Nu ştim, din păcate, cu cine a fost căsătorit. Documentele de care dispunem sunt sărace în conţinut (uneori contradictorii) de aceea se impun a fi acceptate cu prudenţă. Ştim sigur că a avut 3 fete (eu am 7!) două căsătorite cu funcţionari din treptele inferioare ale aparatului de stat feudal: Mitrea pitar şi Cârstea logofăt din Căţăiani „ale căror jupânese sunt vere primare cu Radu, fiul lui Dumitru logofăt" şi una mai mică, Despa (Despina) născută mai târziu, prin 1603-1604, care a fost înfiată de Dragomir din Târgovişte.

„… Scris-am şi mărturisim cu această carte a noastră - cităm din documentul din 25 iulie 1631 - ca să fie la mâna lui Nica căpitan, ca să se ştie că a cumpărat el 4 (patru) răzoare cu vie în Dealul Târgoviştei, pe coasta Mânăstirii Dealul, den jos, de la Dragomir, care fost tatăl de suflet al Despei, fata lui popa Hristodor, fratele lui Dumitru logofăt din Piscani (…) Pentru că aceste 4 răzoare de vie, fost-au moşie lui popa Hristodor. Deci la apropiatul lui de moarte, le-a dat fiicei sale Despa, şi a dat-o şi pe Despa, mică de numai două săptămâni, fată de suflet lui Dragomir, pentru lipsă şi de sărăcie, în zilele lui Şerban voievod (Radu Şerban, 1602-1610 n.ns.)

Şi au hrănit-o Dragomir pe Despa 20 de ani, până ce s-a căsătorit Iar apoi, la vremea ei de moarte, pentru multă căutare şi bine ce au avut de la Dragomir (*sic!*) i-au dat şi i-au lăsat ea aceste 4 răzoare (cu vie) pentru pomană, ca să-i fie lui de moşie. Apoi Dragomir le-a vândut lui Nica căpitanul, cum scrie mai sus (…)

Iar după aceea, când a fost în zilele domnului nostru Leon voievod (Tomşa, 1629-1632, n.ns.) după moartea lui Dragomir, un nepot al popii Hristodor, anume Radu, fiul lui Dumitru logofăt din Piscani, el a scornit pâră pentru această vie şi s-a judecat cu Nica căpitanul, în divan, înaintea domnului nostru…"[28].

Aşadar, Despa, fiica lui Hristodor diaconul, a decedat înaintea lui Dragomir, tatăl său vitreg, care (din dragoste!) îi răpise şi cele 4 răzoare cu vie lăsate de tatăl său, Hristodor, când a dat-o de suflet.

Nu ştim, din păcate, cu cine a fost căsătorită. Ştim sigur că a decedat foarte tânără, în timpul domniei lui Alexandru Coconul, prin 1623-1624, cum rezultă din documentul din 25 iulie 1631. Nu a fost (în nici un caz) înmormântată în pronaosul bisericii din Piscani, locurile de veci în locaşurile de cult fiind rezervare ctitorilor acestora.

Ea nu poate fi confundată cu Despa vistierniceasa, soţia lui Iane, vistierul lui Leon Tomşa şi Matei Basarab, aceasta fiind grecoaică, ca şi soţul său, înmormântat la mânăstirea Valea[29].

La data de 23 iulie 1643, domnitorul Matei Basarab (1632-1654) o scuteşte de dijmă, respectiv de impozit „… de stupi, de oierit, de goştinărit, de cai de olac, de toate dăjdiile şi de toate mâncăturile, câte sunt în ţara domniei mele, deoarece este străină şi săracă şi fără soţ şi feciori, ajungând-o vremea bătrâneţii aici în ţară.

[28] *D.R.H.* (1630-1632) vol. XXIII, doc. 259 cercetat la Biblioteca judeţeană Piteşti, 19 iulie 1993. NOTĂ. Radu, fiul lui Dumitru logofăt din Piscani era văr primar cu Despa-Despina, părinţii lor fiind fraţi. Întrucât Despa mai avea două surori, căsătorite, cererea lui pentru aceste 4 răzoare cu vie pare nejustificată.

[29] Flaminiu Mârţu - loc. cit. p. 42. NOTĂ. Despa vistierniceasa şi soţul său Iane vistier, au avut conac chiar în apropierea bisericii din satul Hârteşti (Bucşeneşti, com. Ţiţeşti-Argeş) păstrat acum ca rezervaţie arheologică, cercetată de mai multe ori (la suprafaţă) de autorul acestui articol.

Şi cât va fi în viaţă să stea în căscioarele rămase de la bărbatul ei, iar după moartea ei, acestea să rămână mânăstirii Valea, după cum au fost făgăduite[30].

Căscioarele, despre care menţionează Matei Basarab în „cartea" sa din 23 iulie 1643, „făgăduite" de Iane vistier mânăstirii Valea, pentru a i se îngădui să-şi afle „odihna veşnică" în sfântul locaş şi pentru a fi pomenit la „sfântul jertfelnic cât va fi sfânta mânăstire" au fost „închinate" în 1647, de Despa, mânăstirii Cotroceni, ctitoria Cantacuzinilor.

Nemulţumiţi de atitudinea a vistiernicesei, văduva lui Iane grecul, călugării de la Mânăstirea Valea o cheamă în judecată pentru a câştiga dreptul lor de proprietate, rămas de la acesta, susţinând că Despa, neavând copii, sau alţi moştenitori direcţi, nu putea stăpânii decât o singură cameră din locuinţa-conac până la moartea sa[31].

Încurajată de puternica familie a cantacuzinilor munteni, Despa nu se lasă intimidată de călugării de la Valea, şi la 22 aprilie 1670, dăruieşte lui Şerban Cantacuzino, viitorul domn (1678-1688) satul Hârteşti, „cu casele de piatră" şi cu biserica din apropiere[32].

Decedată după această „dăruire" către mânăstirea Cotroceni, care a generat un lung conflict între cele două aşezăminte monahale, Despa va fi fost înmormântată în preajma bisericii din Hârteşti (Bucşeneşti) aproape de conacul său.

THE YOUNG TITLED LADY DESPA HRISTODORA, THE GREAT-GREAT-GRANDAUGHTER OF THE VLĂICULEŞTI BOYARS FROM PISCANI-ARGEŞ AND HER SUPPOSED TOMB FROM THE VILLAGE CHURCH

Abstract

Based on archive documents the author tries to contribute to the finding of the real tomb of the young titled lady Despa Hristodora. The great professor Radu Creţeanu (hypothetically!) considers that the tomb from the narthex of the church from Piscani is hers, the great-great-grandaughter of Mihnea chief magistrate from Piscani, who we certainly know from the document from 25 July 1631.

The person buried in this tomb seems to be, though, Vlaicu Great Chancellor Piscanul, after his tragic death, on the 1-st of October 1544. He was high lord steward at the beginning of his career, under the reign of Radu de la Afumaţi.

The tomb of Vlaicu Piscanul, in the church from Piscani, that he himself had founded, was certainly discovered by the archaeologist Professor Flaminiu Mârţu Ph.D., ex-manager of the Câmpulung City Museum.

[30] Arhivele Naţionale Bucureşti, Mânăstirea Valea, fotocopie, XVII/3, 1643, traducere de prof. dr. Nicolae Leonăchescu. Vezi şi „Catalogul documentelor Ţării Româneşti din Arhivele Statului Bucureşti, vol. V. doc. nr. 1086, în colecţia autorului.

[31] Vicenţiu Daniel Pascu, Gabriela Olteanu, Bianca Floriana Pascu, *Însemnări monografice, Comuna Ţiţeşti, judeţul Argeş*, Editura Tiparg, 2007, p. 40.

[32] Idem, p. 48.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

CRIZA POLITICĂ DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI ATITUDINEA MARILOR PUTERI, UNGARIA ŞI IMPERIUL OTOMAN, ÎN PRIMA JUMĂTATE A VEACULUI AL XV-lea

LUCIAN CONSTANTIN PALADE*

După moartea lui Mircea cel Bătrân, pentru Ţara Românească a început o perioadă de criză politică, statele vecine, Ungaria şi Imperiul Otoman, găsind prilejul să intervină frecvent în politica sa internă[1].

Un izvor important cu privire la situaţia politică internă a Ţării Româneşti în răstimpul 1418-1456 este reprezentat de *Cosmografia* lui Aeneas Sylvius Piccolomini, cunoscut ca papă sub numele de Pius al II-lea (1458-1464): ,,Printre valahi în vremea noastră au fost două facţiuni, una a Danilor şi cealaltă a Dragulilor, dar cum aceştia erau mai slabi decât Danii şi erau asupriţi de ei în tot felul, au chemat pe turci în ajutor şi, ajutaţi de forţele acestora, au zdrobit pe Dani aproape nimicindu-i. Iar Danii, primind ajutor de la Ioan de Hunedoara, care cârmuia Ungaria, acesta ‹prin acţiunea sa› nu i-a reinstalat într-atât pe aceia, cât a dobândit pentru sine însuşi glorie şi bogăţii, ca unul care, smulgând pământurile Danilor de sub puterea turcilor, le-a ocupat el, reţinându-le ca posesiuni perpetue pentru sine şi pentru urmaşii săi”[2].

Potrivit mărturiei lui Pius al II-lea, desele schimbări în scaunul domnesc al Ţării Româneşti în perioada 1418-1456 s-au datorat confruntării interne dintre două grupări rivale, una a sprijinitorilor ,,Danilor” (Dăneştilor-urmaşii lui Dan I), cealaltă a susţinătorilor ,,Dragulilor” (Drăculeştilor - descendenţii lui Mircea cel Bătrân, desemnaţi după numele lui Vlad Dracul)[3].

La 25 august 1419, regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, a hotărât să declanşeze o ofensivă antiotomană[4]. Probabil că tot acum, Mihail I (1418-1420)[5] a încetat să mai plătească tribut turcilor[6].

---

* Liceul cu Program Sportiv, Câmpulung.

[1] Vasile Pârvan, *Istoria statelor româneşti până la 1526*, în Idem, *Studii de istorie medievală şi modernă*, ediţie îngrijită, note şi indici de Lucian Nastasă, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1990, p. 217; Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I ,,Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1970, pp. 59-60; Lucian Constantin Palade, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria şi Imperiul Otoman în secolul al XV-lea*, ediţia a II-a, Bucureşti, Ed. Ars Docendi, 2011, pp. 33-47.

[2] Aeneas Sylvius Piccolomini, *Cosmografia*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968, p. 472 şi p. 474.

[3] A se vedea A. D. Xenopol, *Lupta între Drăculeşti şi Dăneşti*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice*, seria a II-a, tom. XXX, Bucureşti, 1907, pp. 183-272; Ştefan Andreescu, *Vlad Ţepeş (Dracula). Între legendă şi adevăr istoric*, ediţia a II-a, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1998, p. 14.

[4] Ilie Minea, *Informaţiile româneşti ale cronicii lui Ian Dlugosz*, Iaşi, Inst. de Arte Grafice ,,Viaţa Românească”, 1926, p. 16.

Avertizat de ameninţarea care se profila la Dunărea de Jos, sultanul Mehmed I a trimis o armată condusă de *beğ*-ul de Vidin împotriva Severinului, dar, după ce a distrus această cetate, a fost respinsă peste Dunăre de comitele de Timişoara, Pipo Spano de Ozora[7].

În august 1419, domnul Ţării Româneşti, având sprijinul regelui Ungariei, a respins atacul turcesc îndreptat împotriva Banatului de Severin[8].

Cu scopul de a întări apărarea Transilvaniei dinspre sud, în toamna anului 1419, Sigismund de Luxemburg a anexat Severinul[9] şi castelul Bran[10] la Ungaria. Cum pe bună dreptate a observat istoricul E. Denize, „acest comportament anexionist din partea Ungariei în dauna statelor creştine mai mici cu care trebuia să se alieze pentru a putea lupta cu succes împotriva turcilor, nu a făcut decât să semene suspiciuni şi neîncredere în rândul acestora, să fie o frână în calea realizării unei adevărate coaliţii creştine antiotomane”[11].

După ce pacificase provinciile asiatice şi înăbuşise mişcarea bedreddinistă, sultanul Mehmed I a organizat „un mare război sfânt” împotriva Ţării Româneşti, întrucât domnul acesteia „s-a răzvrătit din nou, devenind neascultător şi a încheiat înţelegere cu craiul unguresc”, încălcând astfel „tratatul (*ahid*) şi pactul (*misak*)” încheiat cu Poarta[12]. Pornită în aprilie sau la începutul lunii mai 1420[13], expediţia, realizată prin cooperarea flotei cu armata de uscat, a antrenat efective impresionante, conduse de însuşi sultanul Mehmed I[14]. În acest sens, cronicarul turc, Kodja Husein, a relatat: a fost strânsă „oastea de Anatolia, cu oştile principilor de Karaman şi Kastamonu şi oastea de Rumelia, cu toţi conducătorii şi emirii lor şi cu *gazii*[15] şi *acângii* şi cu toată oastea de pedestraşi”[16].

---

[5] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Ţara Românească şi Moldova a. 1324-1881*, vol. I, *Secolele XIV-XVI*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2001, p. 84.

[6] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană a ţărilor române în anii 1419-1420*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca*, tom. XIX, 1976, p. 61.

[7] Eugen Denize, *Românii între leu şi semilună. Relaţiile turco-veneţiene şi influenţa lor asupra spaţiului românesc (sec. XV-XVI)*, Târgovişte, Ed. Cetatea de Scaun, 2003, p. 34.

[8] Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş (1418-1456)*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creştină către Europa „patriilor”*, Ştefan Ştefănescu şi Camil Mureşanu (coord.), Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2001, pp. 304-305.

[9] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, *De la Mircea cel Bătrân şi Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, ediţie îngrijită de Dinu C. Giurescu, Bucureşti, Ed. All Educational, 2003, p. 7.

[10] Radu Lungu, *Domnitori şi principi ai Ţărilor Române. Cronologie ilustrată*, Bucureşti, Ed. Paideia, 2010, p. 22.

[11] Eugen Denize, *op. cit.*, p. 34.

[12] Kodja Husein, „Beda' i ul-veka' i (Evenimentele minunate)”, în *Cronici turceşti privind Ţările Române, Extrase*, vol. I, *Sec. XV - mijlocul sec. XVII*, volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, Bucureşti, Ed. Academiei, 1966, pp. 446-447.

[13] Faptul rezultă din relatarea pe care regele Poloniei, Wladyslav Jagello, a trimis-o lui Sigismund de Luxemburg la 27 iulie 1420 în care se arăta că turcii „mânaţi de furie au invadat şi năpădit cu totul pământurile Ţării Româneşti cu întreaga putere a armatelor lor; trecând totul prin foc şi sabie, după multe şi de nepovestit omoruri şi jafuri le-au supus în întregime şi, fiindu-le smulse jurăminte de credinţă prin îngrozitoare siluiri, au primit tributuri şi dări îngrozitoare” (Apud Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor*, p. 85).

[14] Viorica Pervain, *op. cit.*, în loc. cit., p. 71; Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş (1418-1456)*, în loc. cit., p. 305.

[15] Termen arab folosit pentru a-i desemna pe războinicii care participau la raziile de jaf organizate împotriva triburilor inamice. În secolul al XIV-lea, gaziii îşi vor face simţită prezenţa, odată cu înaintarea otomană în

Nu există niciun indiciu dacă atacul s-a realizat dintr-o singură direcţie sau din mai multe, dar cert este faptul că acesta a fost îndreptat împotriva celor mai importante cetăţi de la hotarele sudice ale Ţării Româneşti, Giurgiu şi Turnu, şi a două cetăţi din Dobrogea, Isaccea şi Enisala[17].

La sfârşitul lunii iulie sau la începutul lui august 1420, turcii au cucerit şi distrus cetatea Severinului şi au prădat Banatul, Mihail I aflându-şi sfârşitul în cursul acestei campanii[18]. O însemnare în limba greacă, contemporană evenimentelor, probabil datorată diaconului Ioannes Eugenikos din Thessalonic, de pe un codice din secolul al XIII-lea, Parisinus Graecus, menţionează că: „În anul 1420 [...] Mai ales în luna iulie cutremure puternice şi mari au pricinuit aproape un cataclism, ameninţând tot oraşul Thessalonic cu pierderi mari şi numeroase; apoi au urmat căderea Valahiei Mari sub turci şi uciderea copiilor lui Mircea Voievod, a lui Mihail şi a altor copii ai săi”[19].

În ansamblu, campania lui Mehmed I a însemnat pentru Ţara Românească pierderea Dobrogei şi prejudicierea gravă a independenţei ţării, atât prin pierderea liniei de apărare a Dunării, cât şi prin impunerea unui domn favorabil turcilor în lupta pentru influenţă desfăşurată aici între Ungaria şi Imperiul Otoman[20]. Pentru otomani şi în cursul veacurilor următoare, Dunărea a continuat să reprezinte frontiera ce despărţea „teritoriul necredincioşilor” de „ţările islamice”[21].

Potrivit opiniei istoricului Alexandru V. Diţă, în anul 1420, şi nu mai devreme, trebuie să vedem momentul unui început: „Începutul «seriei istorice» în care «închinarea şi tributul» către Înalta Poartă se instaurează treptat ca mod românesc de convieţuire - în limite reciproc consimţite - cu o forţă politico-militară copleşitoare, căreia îi va mai trebui însă peste o jumătate de secol de luptă susţinută pentru a permanentiza această situaţie juridică a Ţării Româneşti, o dată cu domnia lui Basarab Laiotă”[22], consemnat de tradiţie a fi acela „care au închinat ţara turcilor”[23].

Europa, la frontiera cu statele creştine din Balcani, iar apoi la graniţa cu Ungaria şi Imperiul habsburgic. Pentru o perioadă de circa două sute de ani, de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi până la sfârşitul secolului al XVI-lea, gaziii şi Dunărea au avut o istorie comună, care a implicat drept elemente esenţiale ideea de „război sfânt”, prada şi martirajul. *Gazî-ii* erau prin excelenţă cei care aveau misiunea de a lupta împotriva „necredincioşilor”. De-a lungul secolelor XV-XVII, denumirea de *gazî* a fost aplicată tuturor participanţilor la „expediţiile sfinte” otomane, întrucât din punct de vedere juridic şi religios, toate conflictele dintre Imperiul otoman şi statele europene erau considerate a fi părţi integrante ale „războiului sfânt” (*cihâd*) (Viorel Panaite, *Dreptul păcii şi războiului în Islamul Otoman. Glosar şi bibliografie*, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2008, pp. 76-77).

[16] Kodja Husein, *op. cit.*, în loc. cit., p. 447.

[17] Radu Ştefan Vergatti (Ciobanu), *Lupta domnilor români de la Mihail la Vlad Ţepeş pentru apărarea unităţii cu Dobrogea (1418-1456)*, în *Muzeul Naţional*, nr. IV, 1978, pp. 84-85.

[18] Eugen Denize, *op. cit.*, p. 36.

[19] „Acte Minore”, în *Fontes Historiae Daco-Romanae. Izvoarele istoriei României*, vol. IV, *Scriitori şi acte bizantine. Secolele IV-XV*, publicate de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae Şerban Tanaşoca, Tudor Teoteoi, Bucureşti, Ed. Academiei, 1982, p. 341.

[20] Eugen Denize, *op. cit.*, p. 36.

[21] Viorel Panaite, *Dunărea, apă de gazii*, în *Miscellanea in honorem Radu Manolescu Emerito*, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 1996, p. 176.

[22] Alexandru V. Diţă, *Mircea cel Mare. Între realitatea medievală şi ficţiunea istoriografică modernă*, Bucureşti, Ed. Publiferom, 2000, p. 457.

[23] *Istoria Ţării Româneşti (1290-1690). Letopiseţul Cantacuzinesc*, ediţie critică de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, Ed. Academiei, 1960, p. 4.

Momentele cele mai dificile, de la sfârşitul veacului al XIV-lea şi din deceniul al doilea al secolului al XV-lea, când direcţia principală a invaziei otomane viza cucerirea Ţării Româneşti, fuseseră depăşite însă prin acţiunile lui Mircea cel Bătrân şi lupta dusă până la sacrificiu a fiului său, Mihail I[24]. Energia atacurilor otomane de la sfârşitul deceniului al doilea al secolului al XV-lea s-a consumat la hotarul dunărean al Ţării Româneşti, şi Ungaria şi-a putut astfel pregăti apărarea şi apoi trecerea la ofensivă în al doilea sfert al secolului[25].

Dispariţia lui Mihail I în împrejurările confruntărilor maghiaro-otomane din 1420 a deschis seria luptelor pentru succesiune în Ţara Românească[26].

În contextul internaţional din secolul al XV-lea şi al luptelor interne pentru tron, Ţara Românească s-a găsit ameninţată permanent de trupele otomane de akincilar staţionate în sudul Dunării, trupe îndreptate spre teritoriul ei ori de câte ori voievodul sprijinit de otomani fusese detronat de un altul sprijinit de unguri[27].

După campania sultanală din anul 1420, situaţia politică a Principatului sud-carpatic a cunoscut o înrăutăţire mai ales în privinţa raporturilor cu Imperiul Otoman, Radu Praznaglava, un fiu nelegitim al lui Mircea cel Bătrân, devenit domn după moartea prematură a lui Mihail I, arătându-se dispus la concesii faţă de turci[28]. Astfel, noul domn a încheiat o înţelegere cu aceştia, admiţând să plătească haraci şi să permită trecerea prin Ţara Românească a trupelor otomane care în anul 1421 au devastat Ţara Bârsei[29].

Ieşirea Ţării Româneşti din sfera de influenţă a Ungariei şi ameninţarea implicită a Transilvaniei în 1420 şi 1421, au determinat activizarea politicii regatului maghiar faţă de lupta antiotomană[30].

Sigismund de Luxemburg a manifestat un interes statornic pentru situaţia de la Dunărea de Jos, interes politic, având în vedere rolul Ţării Româneşti de avanpost natural al Ungariei, şi interes economic, ce ţinea seama de necesităţile comerciale ale oraşelor din sudul Transilvaniei[31]. Proiectul comercial al regelui maghiar, schiţat la 1412 şi reluat după 1418, urmărea redeschiderea vechiului drum comercial bicontinental ce lega Orientul de Europa răsăriteană şi centrală prin intermediul tătarilor, a coloniilor genoveze de la Marea Neagră şi a văii Dunării; funcţionalitatea acestui drum impunea cooperarea celor două ţări române, ce deţineau controlul gurilor fluviului şi de-a lungul cărora se făcea legătura între bazinul Mării Negre şi Europa

[24] Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI. Evoluţia unui concept în contextul vremii*, Bucureşti, Ed. Albatros, 1998, p. 182.
[25] *Ibidem.*
[26] Bogdan Alexandru Halic, *Pace şi război în Ţara Românească în secolele XIV-XVI*, Bucureşti, Ed. Comunicare.ro, 2003, p. 180.
[27] Viorel Panaite, *Dreptul păcii şi războiului în Islamul Otoman*, p. 29.
[28] *Documenta Romaniae Historica, D. Relaţii între Ţările Române*, vol. I (*1222-1456*), volum întocmit de Ştefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, Bucureşti, Ed. Academiei, 1977, doc. 48, pp. 95-98.
[29] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitóre la istoria românilor*, vol. I, partea a II-a, *1346-1450*, Bucureşti, 1890, doc. CCCCXXV, p. 515.
[30] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca*, tom. XXVI, 1983-1984, p. 87.
[31] *Ibidem*, p. 88.

centrală[32]. În scopul apărării acestor interese a fost firesc ca Ungaria să sprijine mişcarea de rezistenţă ce a luat naştere în Ţara Românească împotriva facţiunii prootomane a lui Radu Praznaglava, pentru înlocuirea acestuia cu un domn favorabil luptei antiotomane[33].

După moartea lui Mehmed I (1421)[34], în Imperiul Otoman au urmat trei ani de criză politică, timp în care Murad al II-lea a luptat în Rumelia şi Anatolia cu cei doi pretendenţi Mustafa, primul, unchiul, al doilea, fratele noului sultan[35].

Legat de asediul turcesc asupra Constantinopolului (1422)[36], în izvoare apare numele lui Dan al II-lea. Cronicarul bizantin, Ducas, în cadrul relatărilor privitoare la Vlad Dracul, a consemnat că „un nepot de-al lui Mircea, care se numea Dan [...] se găsea împreună cu Murat, care lupta împotriva Constantinopolului. Cum era gata pentru orice faptă de arme, mergea împreună cu turcii, în ambuscade. El s-a strecurat pe ascuns în oraş, s-a făcut cunoscut împăratului [Ioan al VIII-lea Paleologul], a mers alături de bizantini şi a săvârşit fapte de vitejie împotriva turcilor. Dar, cum Murat a oprit asediul oraşului şi n-a reuşit ceea ce îşi dorise, ci şi-a greşit scopul, Dan s-a închinat împăratului şi i-a cerut permisiunea de a pleca pe drumul cel mai drept acasă. Împăratul l-a cinstit, l-a urcat pe una dintre cele mai mari corăbii şi l-a trimes pe Marea Neagră la Cetatea Albă. Boierii care se aflau acolo l-au proclamat domn şi l-au pus în scaunul bunicului său"[37].

În acest context, împotriva opţiunii politice promovate de Radu Praznaglava, care tindea să transforme Ţara Românească într-un stat vasal turcilor, a avut loc reacţia unei bune părţi a marii boierimi care, în toamna anului 1422 l-a adus în scaunul de

[32] *Ibidem*. A se vedea Florin Constantiniu, Şerban Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) şi situaţia internaţională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în *Studii*, XVII, nr. 5, 1964, pp. 1136-1137; Şerban Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismond de Luxemburg*, în *Revue roumaine d'histoire*, nr. 3, 1976, pp. 422-427.
[33] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*", în loc. cit., p. 88.
[34] Mehmed I a murit la numai 32 de ani în timpul unei vânători, ca urmare a unei crize cardiace. Se impune a aminti în acest context şi opinia potrivit căreia Mehmed I ar fi murit în urma unei răni foarte grave primită în cursul campaniei sultanale din Transilvania şi Ţara Românească (Bogdan Alexandru Halic, *op. cit.*, p. 159, n. 3).
[35] În 1422 Murad al II-lea l-a învins pe unchiul său, care înaintase din Rumelia împotriva lui, în fruntea beğilor de frontieră. Adunându-şi toate forţele sale, între 2 iunie şi 6 septembrie 1422, Murad al II-lea a asediat Constantinopolul, care îl sprijinise pe rivalul său. În acest context, toţi prinţii supuşi din Anatolia s-au revoltat şi l-au instigat pe fratele mai tânăr al noului sultan, Mustafa, să încercuiască Bursa, capitala otomană. Ridicând asediul Constantinopolului, la 20 februarie 1423 Murad al II-lea l-a învins pe fratele său, pedepsindu-i, totodată, pe conducătorii anatolieni care l-au incitat pe Mustafa (Halil Inalcik, *Imperiul Otoman. Epoca clasică, 1300-1600*, ediţie îngrijită de Mihai Maxim, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1996, pp. 63-64).
[36] „Conducătorii oştirii au aşezat cetele turcilor în rânduială în faţa cetăţii, aşa cum le poruncise profetul lor mincinos. Ei au poruncit arcaşilor nenumăraţi ai turcilor să tragă cu toţii deodată asupra cetăţii şi a zidurilor din faţă spre a lua şi ucide romei, spre a-i înspăimânta pe ceilalţi şi a-i face să fugă de la ziduri, şi în felul acesta să-şi deschidă drum, să intre fără împotrivire musulmanii şi să cucerească oraşul. Văzând maşinile de război şi de luptă ale turcilor, mulţimea de neamuri nenumărate a oştirii lor, avântul tătarilor, îndrăzneala musulmanilor şi puţinele succese proprii, deoarece turcii ucideau unii romei înăuntrul şanţurilor şi pe alţii în afara lor, lângă porţi, poporul romeilor s-a înspăimântat grozav şi cei mai mulţi se gândeau să fugă" (Ioannes Cananos, „Povestire despre războiul împotriva Constantinopolului din anul 1422", în *Fontes*, vol. IV, p. 357).
[37] Ducas, „Cronica turco-bizantină", în *Fontes*, vol. IV, p. 425.

domnie pe Dan al II-lea[38], înscăunarea acestuia însemnând reluarea luptei împotriva turcilor, în scopul restabilirii situaţiei din vremea lui Mircea cel Bătrân[39].

Se impun a fi făcute două precizări. Pe de o parte, trebuie subliniat faptul că intervalul 1420-1422 reprezintă începutul unei lungi serii de conflicte dinastice în Ţara Românească în care atât otomanii, cât şi maghiarii s-au implicat în mod direct[40]. Al doilea aspect care trebuie evidenţiat este opţiunea antiotomană a factorilor decizionali ai Principatului sud-carpatic; practic, în momentul în care condiţiile au permis-o, principii români, indiferent cine îi susţinu-se să ia domnia, se raliază, sub diferite forme, efortului de cruciadă antiotomană[41]. De fapt, menţinerea unui relativ echilibru între Ungaria şi Poartă va constitui elementul de continuitate a opţiunilor de politică externă a Principatului sud-carpatic.

Anton Verancsics (1504-1573), umanistul şi diplomatul de origine dalmată, ajuns arhiepiscop de Esztergom şi primat al Ungariei, a menţionat în lucrarea *De situ Transilvaniae, Moldaviae et Transalpinae* că în Ţările Române „ … aceşti principi erau întăriţi de regii Ungariei, care, câteodată, puneau alţi principi sau îi aduceau din nou în scaun pe cei alungaţi ... faţă de aceşti regi, principii se legau solemn jurând credinţă regilor şi le plăteau un tribut anual sau ascultau de ei”[42].

În condiţiile în care Murad al II-lea (1421-1444; 1446-1451) a iniţiat o politică ofensivă în Moreea, cucerind Serbia răsăriteană şi supunând Bosnia şi Herţegovina, apărarea liniei Dunării, şi ca atare a Europei Centrale şi Orientale, a revenit domnilor Ţărilor Române şi forţelor militare în bună parte româneşti din Banat şi Transilvania, conduse de florentinul Filippo Scolari (Pippo Spano de Ozora) şi apoi de românul Iancu de Hunedoara, beneficiind şi de resursele militare ale regatului maghiar[43].

Întrucât Imperiul Otoman a privit înscăunarea lui Dan al II-lea ca un gest ostil, de rupere a relaţiilor stabilite cu Ţara Românească în vremea domniei lui Radu Praznaglava, la începutul anului 1423, o oaste turcească condusă de *beğ*-ul Mehmed a trecut Dunărea cu scopul de a-l readuce pe Radu Praznaglava la domnia Ţării Româneşti[44]. La 26 februarie 1423, fiind susţinut de contingente bănăţene comandate de Filippo del Scolari, comitele de Timiş, Dan al II-lea a obţinut o importantă victorie, invadatorii fiind constrânşi să se retragă la sud de Dunăre[45].

După asediul Constantinopolului, în 1422, sultanul Murad al II-lea şi-a concentrat atenţia spre supunerea principatelor anatoliene (1423-1429, 1435/1436, 1443, 1444), lăsând hotarul european pe seama *beğ*-ilor de margine, pe care îi numea dintre apropiaţii săi, şi a comandanţilor de *akângii* meniţi să macine rezistenţa Ţărilor

---

[38] La 23 octombrie 1422, Dan al II-lea era instalat în scaunul domnesc de la Târgovişte (*D.R.H.*, D., I, doc. 136, pp. 221-222).
[39] Eugen Denize, *op. cit.*, p. 38.
[40] Bogdan Alexandru Halic, *op. cit.*, p. 181.
[41] *Ibidem.*
[42] Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV-XVIII)*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1973, p. 88.
[43] Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană*, p. 184 şi p. 437.
[44] Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş*, în loc. cit., p. 307.
[45] N. Iorga, *Biruinţa din 1423 a lui Dan Vodă contra turcilor*, în *Revista istorică*, tom. 22, nr. 4-6, 1936, p. 112; Ioan Haţegan, *Banatul şi începuturile luptei antiotomane (1389-1426). Rolul lui Filippo Scolari*, în *Revista de istorie*, tom. 31, nr. 6, 1978, p. 1035; Nicolae Stoicescu, *Dan II – viteaz apărător al independenţei Ţării Româneşti*, în *Magazin istoric*, XX, nr. 10, 1986, p. 4.

Române şi a Ungariei[46]. Faptul că Murad al II-lea a petrecut mult timp în Anatolia, supunând din nou principatele anatoliene Aydin, Menteşe, Teke, Germiyan şi o parte din Kastamonu şi aducând sub protectoratul său Karamanul, nu numai că n-a slăbit presiunea otomană asupra nordului Dunării, ci, dimpotrivă, a sporit-o, prin încurajarea acţiunilor prădalnice ale trupelor de frontieră şi prin aducerea pe frontul european a forţelor Anatoliei redobândită în cea mai mare parte[47].

Urmărind consolidarea poziţiei Ţării Româneşti în alianţa politico-militară antiotomană şi în dorinţa de a trece la o acţiune mai hotărâtă împotriva turcilor, în condiţiile luptelor interne din Anatolia şi a dispersării forţelor din Rumelia pe mai multe fronturi[48], regele Ungariei a decis să organizeze, pentru vara anului 1423, o campanie împotriva turcilor, a cărei desfăşurare a fost cunoscută datorită unor scrisori raguzane, în care unele informaţii au ajuns prin intermediul negustorilor întorşi din Ţara Românească sau de la Vidin şi Belgrad: la 8 octombrie s-a ştiut la Raguza că regele Ungariei a trimis o mare oaste în Bulgaria, unde înainta în chip fericit; la 25 octombrie 1423, raguzanii, răspunzând scrisorii lui Sigismund din 2 septembrie, îl înştiinţau că-i trimit veşti bune despre armata pe care regele a chemat-o înapoi din Boemia pentru a o trimite în părţile Bulgariei şi ale Ţării Româneşti, unde înainta cu succes, şi că, în urmă cu puţine zile, au primit vestea că această armată a luptat cu o oaste de 15.000 de turci, oastea regală având un succes total[49].

În zonele rămase încă greceşti ale Peninsulei Balcanice presiunea otomană a continuat. Astfel, Salonicul, al doilea oraş al Imperiului Bizantin, care era apărat de Andronic, fiul împăratului Manuil al II-lea, a fost asediat în 1423 de fiii lui Evrenos *beğ* şi de Turahan *beğ*[50]. În faţa ameninţărilor otomane tot mai mari, guvernatorul bizantin a cedat acest important oraş veneţienilor[51]. Încercând să explice sultanului de ce a ocupat Salonicul, Senatul veneţian l-a trimis în solie pe Niccolò Giorgio, cu misiunea de a susţine că cetatea lagunelor a ocupat Salonicul pentru ca acesta să nu fie cucerit de o putere ostilă turcilor, iar dacă nu ar fi reuşit să-i convingă pe turci, trebuia să-l contacteze pe domnul Ţării Româneşti, Dan al II-lea, pentru ca acesta să-i atace pe turci în primăvara anului 1424, ajutat, bineînţeles, de forţe navale veneţiene[52]. Evident, Veneţia, posesoarea unei diplomaţii excelente, cunoştea foarte bine poziţia politică şi militară a domnului muntean şi dorinţa sa de a lupta împotriva turcilor. Din păcate, ajuns la Adrianopol, Niccolò Giorgio a fost arestat la 7 martie 1424, astfel încât acesta nu a mai putut să-l contacteze pe domnul Ţării Româneşti[53].

După ce a vizitat Veneţia şi Milano, în scopul obţinerii unor ajutoare materiale şi a acordului de participare a statelor italiene la lupta antiotomană, împăratul bizantin, Ioan al VIII-lea Paleologul, a ajuns, în iunie 1424, în Ungaria, la Buda, unde a solicitat

---

46 Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană*, p. 182.
47 *Ibidem*, pp. 182-183.
48 Pentru invaziile turceşti în Moreea şi Albania, conflictul cu Veneţia pentru Salonic şi luptele interne din Anatolia din anul 1423, a se vedea Halil Inalcik, *Imperiul Otoman*, p. 64.
49 Apud V. Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în loc. cit., p. 93.
50 Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 86.
51 Eugen Denize, *op. cit.*, p. 38.
52 *Ibidem*, pp. 38-39.
53 *Ibidem*, p. 39.

alianţa regatului maghiar în lupta împotriva turcilor[54]. În septembrie 1424, aflat în drum spre Chilia, împăratul bizantin a trecut prin Ţara Românească pentru a trata cu Dan al II-lea probleme legate de lupta antiotomană, acest fapt constituind un indiciu a situaţiei relativ stabile a Principatului sud-carpatic[55]. Referindu-se la această acţiune, cronicarul bizantin, Georgios Sphrantzes, a relatat: „Şi la sfârşitul lunii octombrie a anului 33 [Anul 6933, luna octombrie, 1424], împăratul chir Ioan [Ioan al VIII-lea Paleologul] s-a întors la Constantinopol dinspre numita Chilia de la râul Dunărea, după ce au plecat într-acolo corăbii de la Constantinopol.

Căci trimisese din Ungaria un om de altă limbă şi de alt neam ca să vină pe uscat cu un mesaj cifrat. Când acesta a sosit, a cerut să-l vadă pe împărat [Manuil al II-lea Paleologul] pentru că avea de spus ceva neapărat. Cum s-ar fi putut aceasta, ca un asemenea om, singur singurel, să-l vadă pe împăratul care era bolnav, căci zăcea la pat?

Deci, după multe discuţii, au fost trimişi în sfârşit la acest om doi dintre tovarăşii mei care i-au spus omului, arătându-mă pe mine: «Sau vrei să-i spui acestuia de aici, sau du-te unde vrei».

Atunci, luându-mă deoparte, mi-a dat scrisoarea cifrată şi mi-a destăinuit şi de unde şi de când a plecat. De îndată ce am potrivit cifrul şi m-am dus să-l citesc, am declarat că cer o răsplată, deoarece voi anunţa o mare bucurie, de faţă fiind slăvita stăpână [Elena Dragasses, soţia împăratului Manuil al II-lea] şi nora sa, iar despotul lipsea, fiind plecat la o vânătoare. Când am citit scrisoarea, care spunea că e sănătos şi că porneşte cu bine înspre părţile de la marea Ţară Românească şi să se trimită corăbii la locul numit Chilia, ca să-l ia şi să-l aducă, toţi s-au bucurat foarte tare”[56].

În primăvara anului 1424, în Ţara Românească a avut loc o nouă incursiune turcească, Radu Praznaglava fiind reinstalat în scaunul de domnie: „… în anul 1424 - menţionează marele istoric, Constantin C. Giurescu, – Radu e din nou domn, cu sprijinul unei armate turceşti. Şi de data aceasta, Sigismund trimite ajutor protejatului său; Dan este însă cumplit bătut şi abia scapă cu viaţă, trebuind să se refugieze în Ardeal. Cu treizeci de ani mai înainte şi Mircea cel Bătrân trebuise să se retragă peste munţi, la Braşov, dar ce deosebire de situaţie! În timp ce Mircea discuta de la egal la egal cu regele Ungariei, Dan este un vasal …”[57].

Semnificativ în acest sens este un document emis la 10 iulie 1424 de regele Sigismund de Luxemburg, cu referire la evenimente recente: „[...] foarte de curând, pomenitul Nicolae de Chaak, în urma poruncii maiestăţii noastre, a trimis o mare parte din oamenii săi de oaste în Ţara noastră Românească, în ajutorul credinciosului nostru, a măritului Dan, voievodul Ţării noastre Româneşti, împotriva năvălirii sălbaticilor turci, care atunci unelteau să intre în pomenita ţară, şi când sus-însemnatul Ladislau zis Forro, care era atunci căpitanul sau conducătorul acelor oameni ai lui Nicolae de Chaak, a suferit răni grele şi nu puţine, odată cu măcelărirea sau moartea unora dintre scumpii lui fraţi şi slujitori, în lupta făcută şi dusă cu turcii cei sălbatici de către pomenitul Dan voievodul”[58].

[54] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în loc. cit., p. 94.
[55] *Ibidem*, p. 95.
[56] Georgios Sphrantzes, *Memorii, anii 1401-1477*, în *Fontes*, vol. IV, pp. 439-441.
[57] Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, p. 8.
[58] *D.R.H.*, D, I, doc. 140, p. 225.

Potrivit opiniei istoricului Viorica Pervain, după 15 august 1424 s-a desfăşurat campania antiotomană condusă de Pippo de Ozora, în zona Orşova-Severin, aflată în vecinătatea Vidinului, unul dintre cele mai însemnate centre otomane de la Dunăre[59]. Noul caracter al expediţiei este relevat de actul regesc din 16 octombrie 1424, în care „se menţiona expediţia noastră ostăşească pentru ridicarea, înnoirea şi refacerea cetăţii noastre a Severinului şi a altor întărituri de graniţă”[60].

În vederea apărării fortificaţiilor recent întărite, în luna noiembrie, vicecomitele de Timiş, Mecksei Emeric, a fost însărcinat, probabil de Pippo de Ozora, cu recrutarea şi trimiterea de ostaşi la Severin şi în insula Saan, ceea ce dovedeşte că cetatea Severinului nu a fost dată domnului Ţării Româneşti, Dan al II-lea, în aceasta fiind instalată o garnizoană ungară[61].

Succesele luptei antiotomane din anii 1422-1424 de la Dunărea de Jos l-au determinat pe Murad al II-lea să încheie, spre sfârşitul anului 1424, un armistiţiu pe doi ani cu Ungaria[62], în scopul concentrării forţelor sale în lupta cu veneţienii pentru Salonic[63]. Acest armistiţiu a cuprins, probabil, şi clauze referitoare la Ţara Românească, care a continuat să rămână în sfera de influenţă a Ungariei, după cum rezultă din privilegiul lui Dan al II-lea pentru braşoveni din 10 noiembrie 1424[64].

Tratativele turco-maghiare din 1424 nu au fost însă viabile, ambele părţi privind cu neîncredere armistiţiul, semnificative fiind evenimentele ce au avut loc la Dunărea de Jos în anul 1425 când Ţara Românească a fost supusă unui atac otoman din mai multe direcţii[65]. Proporţiile însemnate ale forţelor otomane precum şi faptul că au trecut prin Ţara Românească prin mai multe vaduri, rezultă din trimiterea, la porunca lui Sigismund de Luxemburg, a două oştiri, din Banat şi din Transilvania, una înaintând pe la Severin de-a lungul Dunării, cealaltă, probabil, de la Braşov, prin munţi, spre Ţara Românească; la 3 septembrie 1425, regele Ungariei le scrisese raguzanilor că a trimis trei armate puternice împotriva duşmanilor săi, din care una împotriva husiţilor, alta împotriva turcilor, sub comanda lui Pippo de Ozora, iar a treia, de asemeni, împotriva turcilor, în ajutorul lui Dan al II-lea, sub comanda lui Nicolae de Csák, voievodul Transilvaniei[66].

În opinia unor reputaţi istorici, în anul 1425, încercând să imite modelul marelui său înaintaş, Mircea cel Bătrân, Dan al II-lea ar fi iniţiat, în colaborare cu Sigismund de Luxemburg o ofensivă de anvergură împotriva turcilor, domnul muntean ocupând câteva cetăţi şi obţinând o frumoasă victorie lângă Vidin[67]. Oastea victorioasă

[59] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în loc. cit., p. 96.

[60] *Ibidem*, p. 97.

[61] *Ibidem*. A se vedea V. Motogna, *Banatul românesc în prima jumătate a veacului al XV-lea*, în *Revista Institutului social-politic Banat-Crişana*, an XIII, mai-august 1944, Timişoara, p. 456.

[62] Nicolae Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, Gotha, Friedrich Andreas Perthes, Aktiengesellschaft, 1908, p. 391.

[63] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în loc. cit., p. 98.

[64] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. I, *(1247-1500)*, întocmit de Petre P. Panaitescu şi Damaschin Mioc, Bucureşti, Ed. Academiei, 1966, doc. 55, p. 109.

[65] V. Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în loc. cit., pp. 98-99.

[66] *Ibidem*, p. 99.

[67] Ştefan Ştefănescu, *Criza politică din al doilea sfert al veacului al XV-lea*, în *Istoria Românilor*, vol. IV, *De la universalitatea creştină către Europa „patriilor”*, Ştefan Ştefănescu, Camil Mureşanu şi Ioan-Aurel Pop (coord.), ediţia a II-a, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2012, p. 336.

era însoţită de un fiu al fostului ţar bulgar, Šišman, pretendent pe care Sigismund îl aşezase la Lipova, urmând a fi înscăunat ca ţar al Bulgariei eliberate: este vorba de Eufrosin, numit şi Fružin, căruia sursele veneţiene îi spun ,,domn al Zagorei"[68]. În acest context, documentele vremii menţionează pentru prima dată folosirea mercenarilor[69] în oastea Ţării Româneşti[70].

Referindu-se la participarea domnului muntean Dan al II-lea la expediţiile organizate în Peninsula Balcanică, istoricul Constantin Rezachevici a consemnat: ,,Campaniile sud-dunărene, purtate adesea în 1423-1426 împreună cu Filipo Scolari sau Nicolae Csáki, în cursul cărora a dus lupte de la Silistra la Vidin şi a încercat să restaureze ţaratul bulgar… l-au făcut să intre nu numai în folclorul balcanic, sub numele Dan «cel Viteaz», ci să câştige faimă în întreaga Europă"[71].

Pregătirile de cruciadă organizate de regele maghiar, Sigismund de Luxemburg, care conta pe colaborarea Ţărilor Române, a Poloniei şi a flotei veneţiene[72], precum şi întărirea poziţiilor Ungariei în Serbia[73] şi Bosnia l-au determinat pe sultanul Murad al II-lea să contraatace[74].

Semnele unei noi crize politice în Principatul sud-carpatic s-au manifestat în 1426 când, după reuşita iniţială de a rezista trupelor turceşti ce îl susţineau pe Radu Praznaglava[75], Dan al II-lea a fost învins (30 mai)[76] şi nevoit să se retragă la Râşnov, în Ţara Bârsei, de unde, la 24 ianuarie 1427, împreună cu Dom Pedro[77], fiul regelui Portugaliei, Ioan I, şi cu oşti maghiare, a pornit spre Ţara Românească pentru alungarea lui Radu Praznaglava[78]. În acest context, domnul Moldovei, Alexandru cel Bun, a atacat şi a cucerit Chilia (1426), acest eveniment marcând începutul seriei confruntărilor armate cu Dan al II-lea[79].

---

[68] *Ibidem.*

[69] Ostaşi profesionişti, angajaţi cu leafă şi, în schimbul unei părţi din pradă (în condiţii de război) într-o oaste străină, fiind specializaţi în mânuirea unei arme (Mihai Manea, *Mic dicţionar de termeni istorici*, Bucureşti, Ed. All Educational, 1999, p. 165).

[70] Costin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, Bucureşti, Ed. Nemira, 1997, p. 186.

[71] Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană*, pp. 185-186.

[72] La 31 octombrie 1425, Veneţia a răspuns favorabil propunerii lui Sigismund de Luxemburg privind realizarea unei ligi antiotomane (Eugen Denize, *op. cit.*, p. 39).

[73] Prin tratatul încheiat la Tata, în mai 1426, între Ungaria şi Serbia, Sigismund l-a recunoscut pe Gheorghe Branković, nepotul despotului Ştefan Lazarević, moştenitor la tronul Serbiei, în schimbul unor importante cetăţi sârbeşti, printre care Belgrad, Mačva şi Golubać (Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427*, în loc. cit., p. 103, n. 89).

[74] În primăvara anului 1426, Imperiul Otoman a organizat ofensiva împotriva Ţării Româneşti, a Serbiei şi Bosniei, ajungând până în Croaţia (*Ibidem*).

[75] *D.R.H.*, D., I, doc. 149, pp. 238-240; Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş*, în loc. cit., p. 308.

[76] Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe*, Bucureşti, Inst. de Arte Grafice *Carol Göbl*, 1899, p. 84; Idem, *Locul românilor în istoria universală*, ediţie îngrijită de Radu Constantinescu, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 210.

[77] A se vedea Nicolae Iorga, *Un prinţ portughez cruciat în Ţara Românească a secolului al XV-lea*, în Idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, pp. 194-197.

[78] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor*, p. 88.

[79] *Enciclopedia bătăliilor din istoria românilor*, George Marcu (coord.), Bucureşti, Ed. Meronia, 2011, pp. 65-66.

În 1426, Dan al II-lea a încheiat un tratat de alianţă defensivă cu regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg[80]. La 5 noiembrie, regele maghiar a hotărât trimiterea unui ajutor bănesc pentru întreţinerea a 1.000 de mercenari români (100 de călăreţi şi 900 de pedestraşi) în sprijinul voievodului muntean Dan al II-lea: „[...] Aşadar noi [...], după sfatul sus-amintitului comite Pippo ‹Spano› şi a celorlalţi baroni ai noştri, am hotărât că pentru siguranţa şi apărarea osebită a acelui Dan voievodul trebuie să păstrăm tot timpul la acel Dan voievodul 1.000 de oameni, adică 100 de călăreţi şi 900 de pedestraşi”[81].

La sfârşitul anului 1426, Radu Praznaglava a fost instaurat de către turci, pentru scurtă vreme, în scaunul de domnie al Ţării Româneşti[82].

O grea lovitură pentru creştini şi pentru lupta antiotomană a fost reprezentată de decesul lui Pippo Spano, survenit la 27 decembrie 1426, la Lipova, când se pregătea o nouă expediţie împotriva turcilor în Ţara Românească[83].

Războiul turco-veneţian (1425-1430) şi prefigurarea unei coaliţii antiotomane la care urma să participe şi regele Ungariei au fost evenimentele care au influenţat direct situaţia Principatului sud-carpatic[84]. Astfel, în primăvara anului 1427, profitând de faptul că forţele principale ale sultanului Murad al II-lea erau îndreptate împotriva Salonicului[85] şi primind ajutor din partea lui Sigismund de Luxemburg, Dan al II-lea l-a alungat definitiv pe Radu Praznaglava din scaunul domnesc al Ţării Româneşti[86], relevant, în acest sens, fiind un document datat Câmpulung, 6 aprilie 1427: „… meritele şi faptele vitejeşti ale credinciosului nostru Ioan, fiul lui Nicolae, fiul lui Leukus de Kallo prin care (fapte), el, sub steagul credinciosului şi iubitului nostru, măritul bărbat Ioan de Maroth, ban de Maevo, stăpânul nostru, înfruntând bărbăteşte întâmplările soartei, în mai multe rânduri, ei fără a ocoli primejdiile ameninţătoare, în Ţara noastră Românească, dimpreună cu pomenitul său stăpân, împotriva fiilor vicleniei, adică a turcilor, prigonitorii cei cruzi ai lui Hristos şi ai întregii credinţe ortodoxe (care) unelteau, în dispreţul maiestăţii noastre, să pună în fruntea voievodatului acelei Ţări Româneşti pe necredinciosul nostru Radul, poreclit

[80] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României. 1354-1920. Texte rezumate, adnotări, bibliografie*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1975, doc. 40, p. 25. Nicolae Iorga l-a numit „tratat formal de apărare reciprocă” (Cf. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, *Cavalerii*, volum îngrijit de Stela Cheptea şi Vasile Neamţu, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1996, p. 12).

[81] *D.R.H.*, D., I, doc. 151, p. 244.

[82] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor*, p. 88.

[83] George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Ţările Române şi Italia până la 1600*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1972, p. 65.

[84] Eugen Denize, *op. cit.*, p. 40.

[85] Pentru a împiedica declanşarea unui război cu turcii, Senatul veneţian l-a însărcinat pe Pietro Loredano, învingătorul din 1416, să negocieze o nouă pace cu Murad al II-lea, oferindu-i un tribut anual între o mie şi două mii de ducaţi. Loredano trebuia, de asemenea, să-şi ducă flota în faţa portului Gallipoli pentru a-l presa pe sultan şi a-l obliga să-şi divizeze forţele, şi să încerce să-i ridice împotriva lui Murad al II-lea pe Ismail, nepotul său, pe emirul de Smirna, Gazi Djuneid (1419-1424) şi pe cel de Karamania, Ibrahim. Şi această misiune a eşuat, astfel încât, în 1425 a început cel de-al doilea război turco-veneţian, care va dura până în 1430. Astfel, în mai 1425, turcii au început asediul Salonicului. În 1426 şi 1427, Veneţia a încercat să salveze oraşul prin încheierea unei păci cu sultanul, dar acesta a refuzat (*Ibidem*, pp. 39-40). Pentru acest război al Salonicului a se vedea Camillo Manfroni, *La marina veneziana alla difesa di Salonicca*, în „Nuovo Archivio Veneto”, nuova serie, XX, 1908, pp. 1-68; Halil Inalcik, *Imperiul Otoman*, p. 64.

[86] Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş*, în loc. cit., p. 308.

Praznaglava, iar pe credinciosul înălţimii noastre, din inimă iubit (de noi), pe vrednicul de cinste şi măritul bărbat Dan, pus de noi ca voievod al zisei noastre Ţări Româneşti să-l lipsească şi să-l alunge din stăpânirea acelor (părţi), s-au străduit din toate puterile lui să fie pe placul nostru şi a sfintei noastre coroane regeşti şi să se facă pe sine iubit şi plăcut (nouă).

Astfel, stăruinţa, iscusinţa şi veghea lui Ioan banul, cu vitejiile lui, precum şi faptele îndatoritoare ale zisului Ioan şi ale altor slujitori ai pomenitului Ioan banul, au deschis calea dobândirii din nou a zisei noastre Ţări Româneşti şi a apărării (noastre) de năvălirile duşmănoase ale zisului Radul şi ale turcilor; în felul acesta, datorită slujbelor vrednice de laudă şi altor fapte vitejeşti şi iscusite ale lui Ioan banul şi ale zişilor lui slujitori, întorcându-ne noi iarăşi în Ţara noastră Românească şi, din osebita poruncă a maiestăţii noastre, Ioan banul şi mai sus-zisul Ioan, precum şi ceilalţi slujitori şi oameni ai lor, rămânând ca soldaţi în acea Ţară a noastră Românească. Şi pomeniţii Radu Praznaglava şi turcii fiind puşi pe fugă de acolo, pomenitul Dan voievodul a fost pus din nou în stăpânirea voievodatului său, după dorinţa noastră. Foarte mulţi dintre locuitorii acelei Ţări a noastre Româneşti şi anume românii care au luat partea lui Radu Praznaglava şi a turcilor şi s-au abătut, ca nişte rătăciţi, din calea adevăratei credinţe, lepădându-se de greşelile lor, au fost siliţi să se întoarcă la statornicia credinţei pe care ne-o datoresc şi pe care ei trebuie să ne-o păstreze nouă şi sfintei noastre coroane regeşti”[87].

Într-un document datat 19 mai 1427, emis la Feldioara, se menţionează că „acum, în timpul din urmă, păşind în Ţara noastră Românească, cu două sute şi douăzeci şi cinci de lăncieri, recrutaţi de asemenea pe cheltuiala sa, dând ascultare maiestăţii noastre ‹Sigismund de Luxemburg›, ca să pună din nou în stăpânirea sa pe măritul Dan voievod, pe care duşmanul său, Radul, cu un alt nume numit Praznaglava, venind cu putere turcească, îl alungase din Ţara Românească, ‹păşind dar› în aceste părţi cu alţi credincioşi de-ai noştri, baroni, nobili şi oşteni, şi alungând pe pomenitul Praznaglava, a pus din nou în stăpânirea sa paşnică, dimpreună cu alţi pomeniţi credincioşi de-ai noştri, pe Dan voievodul”[88].

Succesul domnului Dan al II-lea în Ţara Românească şi pregătirile cruciate de la Dunărea de Jos l-au determinat pe sultanul Murad al II-lea să intervină, în primăvara anului 1427, edificatoare în acest sens fiind scrisoarea căpitanului general veneţian, Andreea Mocenigo, către ducele Cretei, din 3 aprilie 1427, care menţiona, printre altele, că oastea de uscat a turcilor se pregătea „a merge spre Dunăre, pentru a se împotrivi puterilor Ungariei şi ale românilor, care aşezaţi acum la zisa cale, vor să treacă în Grecia”[89]. Profitând de tergiversările regelui Sigismund de Luxemburg, Murad al II-lea a atacat din nou Ţara Românească pe la Severin, probabil în mai 1427[90]. Constantin Filozoful, biograful despotului sârb Ştefan Lazarević, a relatat

[87] Gheorghe Pârnuţă, Ştefan Trâmbaciu, *Documente şi inscripţii privind istoria oraşului Câmpulung-Muşcel,* vol. I *(1215-1699)*, Bucureşti, Editura Semne, 1999, doc. 14, pp. 143-144.

[88] *D.R.H.,* D., I, doc. 158, p. 254.

[89] Apud Alexandru A. Vasilescu, *Urmaşii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş, 1418-1456,* I, *De la moartea lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Dracul, 1418-1437*, Extras din *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, XV, Bucureşti, 1915, p. 32.

[90] Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427,* în loc. cit., p. 113.

sosirea sultanului la Vidin, de unde, trecând Dunărea, oştile sale au asediat „cetatea Severinului şi au cucerit Insula ungurilor" împreună cu corăbiile aflate acolo[91].

În aşteptarea rezultatelor tratativelor cu teutonii şi cu veneţienii, regele Ungariei menţiona, în actul emis la 1 iunie 1427, la Măgheruş, despre „oastea noastră regească pe care noi o vom ridica în curând, cu ajutorul lui Dumnezeu, spre Ţara noastră Românească, împotriva prea sălbaticilor turci"[92]. La 4 iulie, acesta a cerut teutonilor să urgenteze trimiterea ajutoarelor, deoarece, în august urma să înceapă ostilităţile cu turcii[93].

Cu o oaste puternică, Sigismund de Luxemburg a intrat, după 12 iulie 1427, în Ţara Românească şi s-a îndreptat spre Severin, noul centru de greutate al luptelor de la Dunărea de Jos[94].

Scrisoarea trimisă de rege legatului apostolic, cardinalul Henric de Beaufort, la 27 septembrie 1427, din tabăra de lângă Belgrad, a dezvăluit caracterul acestei expediţii şi cauza ce a determinat schimbarea lui: „toată vara aceasta ne-am trudit şi ne trudim zilnic împotriva turcilor, duşmanii crucii lui Christos şi necredincioşi, care asediind cetatea noastră Severin, din ţara Valahiei, încercau s-o cucerească cu asalturi războinice ‹şi›, grăbindu-ne în ajutorul acesteia, voiam, încurajaţi de înalta dreaptă a lui Dumnezeu, să purtăm acolo războiul. Dar, răspândindu-se zvonul despre moartea despotului Serbiei, principele şi slujitorul nostru cel mai credincios, turcii nemaiaşteptându-ne pe noi puţin, părăsind asediul cetăţii şi atraşi cu lăcomie de ţara Serbiei, pe dată s-au întors împreună cu întreaga lor armată spre Serbia"[95].

În opinia istoricului V. Pervain, „lupta antiotomană purtată la Dunărea de Jos în anii 1422-1427 şi, mai ales proiectul de cruciadă, conturat în anii 1426-1427 au relevat câteva aspecte caracteristice, printre care strânsele legături economice şi politice dintre Ţările Române şi Ungaria, tratativele purtate în vederea realizării unei cooperări a flotei apusene în Marea Neagră şi pe Dunăre, colaborarea potenţială a albanezilor şi a grecilor, tactica deschiderii ostilităţilor în timpul iernii, neprielnică modului otoman de a purta lupta, şi planul de a folosi Ţara Românească ca loc de trecere pentru ofensiva în Imperiul otoman, pentru a scurta astfel drumul prin teritoriul inamic, aspecte ce se înscriu ca precedente ale mişcării de cruciadă conduse de Iancu de Hunedoara"[96].

La moartea despotului Ştefan Lazarević (19 iulie 1427), în Serbia s-a declanşat o criză politică[97]. În aceste condiţii, pentru a împiedica ocuparea totală a acestei ţări de către turci, Sigismund de Luxemburg a amânat aplicarea proiectului de cruciadă preconizat şi s-a îndreptat cu oastea spre Serbia, dar a fost învins de otomani la Golubać (3 iunie 1428)[98]. Iată ce a consemnat istoricul N. Vatin referitor la acest eveniment: „[...] Sigismund venise să ocupe Belgradul, în timp ce otomanii cucereau

---

[91] *Ibidem.*
[92] *D.R.H.,* D., I, doc. 159, p. 256.
[93] E. Joachim, *König Sigmund und der deutsche Ritterorden in Ungarn, 1429-1432,* în *Mitteilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschungen,* 1912, fasc. 1, p. 94.
[94] Edificator în acest sens este actul dat de regele Ungariei la 22 iulie 1427, „în tabăra de la Rapiz, în Valahia" (Apud Alexandru A. Vasilescu, *op. cit.*, pp. 32-33).
[95] Apud Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de Jos în anii 1422-1427,* în loc. cit., p. 114.
[96] *Ibidem,* p. 115.
[97] Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş,* p. 309.
[98] Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor,* vol. II, p. 9.

Alacahisar şi Golubac (*Gügercinlik*) pe Dunăre. În iarna 1427-1428, regele Ungariei a început asediul acestui oraş. Însă întăririle trimise, sub comanda beilerbeiului Sinân, i-au pus pe fugă pe unguri, lăsând în urmă numeroşi morţi şi prizonieri”[99].

În virtutea tratatului de alianţă defensivă încheiat cu Sigismund de Luxemburg în 1426, Dan al II-lea a participat la luptele pentru cetatea Golubać[100].

A urmat o nouă invazie turcească în Ţara Românească, în cursul căreia şi-a pierdut viaţa Radu Praznaglava[101]. Nu avem însă nicio ştire a vremii despre momentul şi felul în care a murit acest fiu al lui Mircea cel Bătrân, care, spre deosebire de ilustrul său părinte, s-a menţinut în scaun doar cu ajutorul turcilor[102].

Relaţia nesigură cu Sigismund de Luxemburg, care i-a retras dreptul asupra cetăţii Bran (1427) şi i-a aşezat la Severin pe Cavalerii teutoni (1429-1432), dar şi creşterea puterii partidei filo-otomane în interior, l-au determinat pe Dan al II-lea să accepte plata „tributului întreg” *(integrum censum)* către Poartă[103].

La 3 iunie 1428, Dan al II-lea a încheiat pace cu turcii, prin aceasta fiind consacrată poziţia de autonomie a Ţării Româneşti, fapt ce a tensionat raporturile dintre domnul muntean şi Sigismund de Luxemburg[104].

În februarie 1429, prin tratatul încheiat de Ungaria cu Imperiul Otoman, a fost reconfirmat statutul de autonomie al Ţării Româneşti[105].

După plecarea guvernatorului Andronic în Moreea, raporturile turco-veneţiene s-au deteriorat, în interiorul oraşului Salonic începând animozităţile între ortodocşi şi catolici[106]. În acest context, sultanul Murad al II-lea a trimis oastea din Anatolia, comandată de *beğlerbeğ*-ul Hamza *beğ* şi cea din Rumelia, sub comanda *beğlerbeğ*-ului Sinan *beğ*, pentru a începe asediul Salonicului (februarie 1430)[107], acesta fiind cucerit la 29 martie 1430[108]. În aceste condiţii, la 4 septembrie 1430, cetatea lagunelor a fost obligată să încheie pacea cu Imperiul Otoman[109].

Aşa cum pe bună dreptate a arătat istoricul E. Denize, „începând cu secolul al XV-lea, situaţia internaţională a Ţării Româneşti depindea într-o măsură destul de importantă şi de starea de pace sau de război dintre Veneţia şi Imperiul otoman. În general, pacea dintre cele două puteri avea consecinţe negative asupra spaţiului românesc, în vreme ce declanşarea războiului aducea o uşurare pentru ţările române, le permitea să profite de faptul că armatele otomane erau prinse în luptă cu trupele veneţiene pe teatre de operaţiuni îndepărtate şi nu puteau să mai ameninţe teritoriul de la nord de Dunăre”[110]. Astfel, războiul turco-veneţian din 1425-1430 a favorizat pe Dan

---

[99] Nicolas Vatin, *Ascensiunea otomanilor (1362-1451)*, în Robert Mantran (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, Ed. Bic All, 2001, p. 63.
[100] Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană*, p. 186.
[101] Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Mircea cel Bătrân până la Vlad Ţepeş*, p. 309.
[102] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor*, p. 88.
[103] *Enciclopedia bătăliilor din istoria românilor*, p. 112.
[104] Ştefan Ştefănescu, *Istoria Medie a României*, Partea a II-a, *Principatele Române. Secolele XIV-XVI*, Bucureşti, 1992, p. 105.
[105] Idem, *Criza politică din al doilea sfert al veacului al XV-lea*, în loc. cit., p. 337.
[106] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, p. 86.
[107] *Ibidem*, p. 87.
[108] Eugen Denize, *op. cit.*, p. 40.
[109] *Ibidem.*
[110] *Ibidem*, p. 41.

al II-lea şi gruparea boierească antiotomană din Ţara Românească, care au obţinut victoria împotriva susţinătorilor lui Radu Praznaglava[111].

Înainte de 8 februarie 1431, Vlad Dracul, un fiu nelegitim al lui Mircea cel Bătrân[112], a fost chemat la Nürnberg de către regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, care l-a investit cu domnia Ţării Româneşti[113], conferindu-i totodată şi două ordine prestigioase, cel al Sfântului Ladislau şi cel al Dragonului, de unde i se trage şi cognomenul Dracul, cu forma populară Dracula[114].

În luptă cu o parte a nobilimii maghiare anarhice, şi pe fondul luptelor pentru stăpânirea Bosniei, regele Sigismund de Luxemburg şi regina Barbara Cilli au creat, la 12 decembrie 1408, Ordinul Dragonului, menit în primul rând să adune în apărarea regelui şi a familiei sale o bună parte a marii nobilimi din Ungaria în frunte cu familia Gara şi Cilli[115]. Ordinul îşi propunea apărarea crucii şi distrugerea duşmanilor acesteia, simbolizaţi de vechii dragoni (*Draconis tortuosi*) cu ajutorul Sfântului Gheorghe[116]. Membri fondatori au fost 24 de mari nobili ai regatului, în frunte cu despotul Ştefan Lazarevič, conducătorul Serbiei, între care Nicolae de Gara, palatinul Ungariei; Ştibor de Striboricz, voievodul Transilvaniei; Pipo de Ozora, banul de Severin, etc., în general marii dregători de curte şi cei teritoriali[117].

Au fost primiţi şi membri străini în calitate de aliaţi, care nu depuneau jurământ de fidelitate faţă de Sigismund de Luxemburg, precum regele Poloniei, Vladislav Jagiello; Witold, marele cneaz al Lituaniei; Henric al V-lea, regele Angliei; reprezentanţi ai caselor italiene Carrara della Scala; conducători ai Veneţiei, Padovei şi Veronei[118].

La 1 iunie 1431, Dan al II-lea a murit eroic într-o luptă împotriva turcilor[119], criza politică ce s-a declanşat în Ţara Românească finalizându-se cu instalarea pe tronul muntean a lui Alexandru Aldea[120], un alt fiu nelegitim al lui Mircea cel Bătrân[121], care avea sprijinul domnului Moldovei, Alexandru cel Bun[122]. Edificatoare în acest sens este relatarea istoricului I. Minea: „Prea strânsă apare domnia lui Alexandru al II-lea Vodă de scopurile politice moldoveneşti, încât putem admite că

---

[111] *Ibidem*, p. 166.

[112] Sergiu Columbeanu, Radu Valentin, *Vlad Dracul (1436-1442; 1443-1447)*, Bucureşti, Ed. Militară, 1978, p. 21.

[113] *D.R.H.*, D., I, doc. 179, pp. 280-281.

[114] Ilie Minea, *Vlad Dracul şi vremea sa*, Extras din *Cercetări istorice*, IV, Iaşi, „Viaţa Românească", 1928, p. 87; Aurel Răduţiu, *Despre numele „Drakula"*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, tom. 35, 1996, pp. 25-33.

[115] Constantin Rezachevici, *De la Ordinul Dragonului la Dracula*, în *Magazin istoric*, XXXII, nr. 2, 1998, p. 60.

[116] *Ibidem.*

[117] *Ibidem.*

[118] *Ibidem.*

[119] Dan Berindei, *Istoria românilor din paleolitic până în 2008. Cronologie*, Bucureşti, Ed. Cartex 2000, 2008, p. 39.

[120] Alexandru Aldea a fost instalat pe tronul Ţării Româneşti cu concursul unei armate otomane, comandată de *beğlerbeğ*-ul Anatoliei, Hamza *beğ*, albanez de origine, împreună cu Firuzbeyoğlu Ali *beğ* şi Karaca paşa (Cf. Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, p. 87). A se vedea Tiberiu Ciobanu, *Domnitori români mai puţin cunoscuţi*, Timişoara, Ed. Excelsior Art, 2005, pp. 28-36.

[121] *D.R.H.*, D., I, doc. 191, pp. 290-291.

[122] *Istoria poporului român*, coord: Andrei Oţetea, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1970, pp. 141-142; Petre P. Panaitescu, *Istoria românilor*, p. 104.

trupe moldoveneşti au instalat noua domnie şi acelaşi Alexandru cel Bun a făcut tot posibilul pentru ca această domnie să dăinuiască"[123].

Domnia lui Alexandru Aldea a reprezentat victoria marilor boieri asupra autorităţii domneşti, aceştia tutelând pe domn prin exponentul lor, Albul „cel Mare", care conducea politica Ţării Româneşti, impunându-i lui Aldea să renunţe la organizarea rezistenţei faţă de turci, să lărgească privilegiile boierimii, contribuind astfel la limitarea puterii domneşti[124].

THE POLITICAL CRISIS IN WALACHIA AND THE ATTITUDE OF HUNGARY AND OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE FIRST HALF OF THE 15-TH CENTURY

Abstract

After Mircea's death (31st of January 1418), the Romanian Country experienced a period of political crisis, thus the neighbour states, Hungary and the Ottoman Empire, having the opportunity to interfere with its internal policy. In order to prevent the installing on the Wallachia throne of the claimers sustained by Hungary and implicitly preventing the increasing of the Hungarian kingdom influence in the Romanian Country, the Turks organized expeditions in the North of the Danube, by suporting their own favourites.

The intensification of the Ottoman influence into the South Carpathians principality during the reign of Radu Praznaglava (1420-1422; 1426-1427) generated a strong resistance movement, whose exponent became Dan II. Here a series of fights took place, being associated with the internal conflicts between the boyars groups gathered around the two rulers: Dan II being helped by the king of Hungary, Sigismund of Luxembourg.

[123] Ilie Minea, *Vlad Dracul şi vremea sa*, p. 43.

[124] *Istoria Medie a României*, partea I *(sec. al X-lea - sfârşitul sec. al XVI-lea)*, Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1966, p. 178.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

TEZAURUL MONETAR DE LA FÂLFANI, JUDEŢUL ARGEŞ - SEC. XVIII

ROMEO MASCHIO[*]

În anul 1964 în satul Fâlfani, comuna Stolnici[1], jud. Argeş, într-un punct neprecizat topografic a fost găsit un tezaur de monede turceşti[2].

Tezaurul se compune din 56 de monede emise de Ahmed III (1703-1730; 1115-1143 H) - 1, Mahmud I (1730-1754; 1143-1168 H) - 29, Osman III (1754-1757; 1168-1171 H) - 3, Mustafa III (1757-1774; 1171-1187 H) - 23.

Catalog

1. Yirmilik - Mustafa III, anul 11, 1767, inv. 297
Av. Tugra
Rv. Duribe fi Islâmbol 1171
Istambul; AR; G = 9 g; D = 31 mm; ↖; puţin tocită
N. P., nr. 636[3].

2. Yirmilik - Mustafa III, anul 10, 1766, inv. 307
Idem
Islambol; AR; G = 9,16 g; D = 31 mm; ↑; bună
N. P., nr. 636

3. Onluk - Mahmud I, an 1, 1730, tocită, inv. 294
Av. Sultanül berreyny ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
Rv. Tugra, duribe fi Kostantiniye 1143
Constantinopol; AR; G = 4,70 g; D = 25 mm; ↑; tocită; inv. 294
N. P., nr. 575

4. Onluk
Idem
AR; G = 5,60 g; D = 25 mm; ↑; tocită; inv. 295
N. P., nr. 575

5. Onluk
Idem

---

[*] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Comuna Stolnici atestată documentar la 22 noiembrie 1557 (cf. *DIR*, XVI, B. Ţara Românească, vol. III, doc. 88).
[2] Alte informaţii despre condiţiile descoperirii sau persoane care au găsit monedele nu se cunosc. Tezaurul a fost donat muzeului de Miliţia Costeşti.
[3] Nuri Pere, *Osmanlilarda madenî paralar*, Istambul, 1968.

AR; G = 4,54 g; D = 25 mm; ↑ ; tocită; perforată; inv. 296
6. Onluk
Idem
AR; G = 4,56 g; D = 26 mm; ↙ ; tocită; inv. 300
7. Onluk
Idem
AR; G = 4,80 g; D = 25 mm; ↖ ; tocită; perforată; inv. 334
8. Onluk
Idem
AR; G = 4,80 g; D = 25 mm; ↖ ; bună; inv. 305
9. Onluk
Idem
AR; G = 5,78 g; D = 25 mm; ↖ ; tocită; perforată; inv. 316
10. Onluk
Idem
AR; G = 4,40 g; D = 25 mm; ↖ ; puţin tocită; inv. 322
11. Onluk
Idem
AR; G = 5,40 g; D = 25 mm; ↖ ; tocită; inv. 325
12. Onluk
Idem
AR; G = 5,20 g; D = 25 mm; ↑ ; tocită; inv. 326
13. Onluk
Idem
AR; G = 5,41 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 327
14. Onluk
Idem
AR; G = 4,90 g; D = 25 mm; ↑ ; puţin tocită; inv. 329
15. Onluk
Idem
AR; G = 4,90 g; D = 26 mm; ↖ ; tocită; inv. 308
16. Onluk
Idem
AR; G = 5,30 g; D = 25 mm; ↗ ; bună; perforată; inv. 323
17. Onluk
Idem
AR; G = 4,90 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 335
18. Onluk. Osman III, anul 1, 1754
Av. Sultanül berreyny ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
Rv. Tugra, duribe fi Kostantiniye 1168
Constantinopol; AR; G = 5,38 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 331
N. P. nr. 600
19. Onluk - Mustafa III, anul 2, 1758; bună
Av. Tugra

Rv. Duribe fi Islâmbol 1171
AR; G = 4,90 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 298
N. P. nr. 637
20. Onluk
Idem
AR; G = 4,24 g; D = 25 mm; ↑ ; puţin tocită; inv. 330
21. Onluk
Idem
AR; G = 4 g; D = 25 mm; ↖ ; tocită; inv. 332
22. Onluk
Idem
AR; G = 3,70 g; D = 25 mm; ↑ ; tocită; inv. 333
23. Onluk
Idem
AR; G = 3,98 g; D = 24 mm; ↖ ; tocită, perforată; inv. 324
24. Onluk - Mustafa III, anul 4, 1760
Av.-Rv.: idem nr. 19
AR; G = 4,23 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 314
25. Onluk - Mustafa III, anul 5, 1761
Av.-Rv.: idem nr. 19
AR; G = 4,48 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 312
26. Onluk
Idem
AR; G = 4,90 g; D = 25 mm; ↘ ; bună; inv. 293
27. Onluk - Mustafa III, anul 6, 1762
Av.-Rv.: idem nr. 19
AR; G = 3,92 g; D = 25 mm; ↑ ; puţin tocită, tăiată; inv. 323
28. Onluk - Mustafa III, anul 7, 1763
Av.-Rv.: idem nr. 19
AR; G = 4,20 g; D = 24 mm; ↑ ; bună; inv. 306
29. Onluk
Idem
AR; G = 4,48 g; D = 25 mm; ↑ ; puţin tocită; inv. 308
30. Onluk - Mustafa III, anul 8, 1764
Av.-Rv.: idem nr. 19
AR; G = 4,60 g; D = 24 mm; ↑ ; bună; inv. 310
31. Onluk - Mustafa III, anul 9, 1765
Av.-Rv.: idem nr. 19
AR; G = 4,30 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 313
32. Onluk - Mustafa III, anul 10, 1766
Av.-Rv.: idem nr. 19
AR; G = 4,27 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 319
33. Onluk
Idem

AR; G = 4,50 g; D = 25 mm; ↑ ; bună; inv. 299
34. Beşlik, Ahmed III, anul, 1703
Av. Sultanül berreyny ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
Rv. Tugra, duribe fi Kostantiniye 1115
AR; G = 3,07 g; D = 20 mm; ↑ ; tocită, jumătate; inv. 335
N. P., nr. 335
35. Beslik, Mahmud I, anul, 1730
Av. Sultanül berreyny ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
Rv. Tugra, duribe fi Kostantiniye 1143
AR; G = 2,38 g; D = 19 mm; ↓ ; tocită, perforată; inv. 342
N. P., nr. 376
36. Beslik
Idem
AR; G = 2,77 g; D = 20 mm; ↗ ; bună; inv. 345
37. Beslik
Idem
AR; G = 2,46 g; D = 20 mm; ↑ ; puţin tocită, perforată, ruptă; inv. 292
38. Beslik
Idem
AR; G = 2,57 g; D = 20 mm; ↖ ; bună, perforată; inv. 301
39. Beslik
Idem
AR; G = 2,70 g; D = 20 mm; ↑ ; bună; inv. 302
40. Beslik
Idem
AR; G = 2,41 g; D = 20 mm; ↗ ; tocită; inv. 315
41. Beslik
Idem
AR; G = 2,40 g; D = 20 mm; ↗ ; puţin tocită, perforată; inv. 320
42. Beslik
Idem
AR; G = 2,88 g; D = 20 mm; ↑ ; bună; inv. 337
43. Beslik
Idem
AR; G = 2,40 g; D = 20 mm; ↙ ; bună; inv. 338
44. Beslik
Idem
AR; G = 2,70 g; D = 19 mm; ↖ ; tocită; inv. 339
45. Beslik
Idem
AR; G = 2,20 g; D = 19 mm; ↖ ; tocită, perforată; inv. 340
46. Beslik
Idem
AR; G = 2,20 g; D = 20 mm; ↙ ; tocită; inv. 341

47. Beşlik
Idem
AR; G = 2,50 g; D = 20 mm; ↙ ; tocită; inv. 313
48. Beslik
Idem
AR; G = 2,60 g; D = 20 mm; ↘ ; bună; inv. 346
49. Beslik - Osman III, anul 1, 1754
Av. Sultanül berreyny ve hakanül bahreyni essultan bin essultan
Rv. Tugra, duribe fi Kostantiniye 1168
Constantinopol; AR; G = 2,30 g; D = 20 mm; ↑ ; tocită; inv. 311
N. P., nr. 601
50. Beslik
Idem
AR; G = 2,94 g; D = 20 mm; ↑ ; bună; inv. 344
51. Beslik - Mustafa III, anul 1, 1757
Av. Tugra
Rv. Duribe fi Islâmbol 1171
Istambul; AR; G = 2,80 g; D = 20 mm; ↑ ; puţin tocită; inv. 291
N. P., nr. 638
52. Beslik
Idem
AR; G = 1,91 g; D = 20 mm; ↖ ; puţin tocită, perforată; inv. 317
53. Beslik - Mustafa III, anul 2, 1758
Av.-Rv. Idem
AR; G = 2,10 g; D = 20 mm; ↑ ; puţin tocită; inv. 303
54. Beslik
Idem
AR; G = 2 g; D = 20 mm; ↖ ; bună; inv. 304
55. Beslik - Mustafa III, an 7, 1763
Av.-Rv. Idem nr. 51
AR; G = 1,70 g; D = 19 mm; ↑ ; puţin tocită; inv. 309
56. Beslik - Mustafa III, an 8, 1764
Av.-Rv. Idem nr. 51
AR; G = 2,31 g; D = 20 mm; ↑ ; bună, perforată; inv. 321

Tezaurul se eşalonează pe o perioadă de 64 de ani 1703-1767 şi cuprinde trei nominaluri din sistemul monetar otoman - yirmilik[4], onluk[5], beşlik[6], de valoare mijlocie şi mică. Monedele sunt emise în capitala imperiului cunoscute sub cele două denumiri Kostantiniye şi Islâmbol, având pe avers o formulă augurală la adresa sultanului, iar pe revers locul şi anul de batere.

4 Yirmilik = 20 parale.
5 Onluk = 10 parale.
6 Beşlik = 5 parale.

Deşi Ahmed III, continuatorul reformei monetare întreprinse de Mehmed IV (1648-1687) extinsă de Mustafa II (1693-1703) a avut o activitate monetară însemnată - a bătut emisiuni cu nominaluri diferite, unele ajungând să fie tezaurizate în acumulări cu punct terminus în sec. XIV - în tezaur nu apare decât o singură monedă emisă de acesta. Celelalte 55 au fost bătute în perioada 1730-1767, iar acest hiatus dintre prima şi următoarele monede care se succed cu regularitate creează impresia că acest depozit nu conţine toate monedele descoperite.

Secolul XVIII a însemnat pentru Ţara Românească circulaţia a numeroase monede , variate ca tip şi origine datorită lipsei monedei autohtone. Deşi în aparenţă se aprecia existenţa unei profunde dezordini monetare în realitate a funcţionat un sistem monetar dominat de moneda turcească.

Un alt fenomen monetar însemnat al acestui secol a fost transformarea treptată a leului în monedă de calcul fixată la 40 parale sau 120 de bani.

Compoziţia tezaurului furnizează şi unele informaţii privitoare la posesorul acestui depozit. Probabil a fost o persoană modestă care a lucrat cu monedă măruntă acumulând-o în cote relativ mici.

Cele 56 de piese reprezentau un capital de 11 piaştri şi 25 de parale[7].

Sumarul tabel de preţuri pe care îl redăm mai jos permite să ne facem o idee despre ce se putea cumpăra cu această sumă după 1767: 13.000 bucăţi şindrilă - 10 piaştri; 1 oaie - 3-4 piaştri; 1 vacă cu viţel - 8 piaştri; 1 pereche cizme - 1 piastru 17 parale; 1 chintal păcură - 3 piaştri.

În ceea ce priveşte cauzele îngropării tezaurului, acestea nu sunt clare, dar evenimentele care s-au derulat după 1768 (războaiele ruso-austro-turce) au contribuit la ascunderea acestui depozit monetar.

THE MONETARY TESAURUS FROM FÂLFANI, ARGEŞ COUNTY - THE 18-TH CENTURY

Abstract

The thesaurus discovered at Fâlfani, Stolnici Parish, Argeş County in 1964 has 56 coins issued in the Ottoman Empire between 1703 and 1767.

Their value was not very high. They were very much used in Walachia of that time; it was a financial phenomenon that led to the usage of the “leu” for calculation.

It is not clear why the thesaurus was hidden. The most plausible reason can be considered the events that followed the Russian-Austrian-Turkish Wars (after 1768)

[7] 1 piastru = 40 parale. Mai multe amănunte privind circulaţia monetară şi echivalenţele dintre monede în sec. XVIII vezi: A. Berciu Drăghicescu, Dinică Ciobotea, *Viaţa economică a Ţării Româneşti în epoca lui Constantin Brâncoveanu*, în „Revista Arhivelor“, 4, 1993, p. 370-423; Toma Rădulescu, Veronica Predoi, *Tezaurul monetar de la Frăsinet - Teleorman (sec. XVII-XVIII)*, în „Oltenia“, Studii şi comunicări, Arheologie-istorie, vol. XV, 2004, p. 54-58.

C A T A L O G



Inv. 297. Avers/Revers



Inv. 296. Avers/Revers



Inv. 307. Avers/Revers



Inv. 300. Avers/Revers



Inv. 294. Avers/Revers



Inv. 334. Avers/Revers



Inv. 295. Avers/Revers



Inv. 305. Avers/Revers


Inv. 316. Avers/Revers


Inv. 329. Avers/Revers


Inv. 322. Avers/Revers


Inv. 308. Avers/Revers


Inv. 325. Avers/Revers


Inv. 335. Avers/Revers


Inv. 326. Avers/Revers


Inv. 331. Avers/Revers


Inv. 327. Avers/Revers


Inv. 298. Avers/Revers




Inv. 330. Avers/Revers




Inv. 312. Avers/Revers




Inv. 332. Avers/Revers




Inv. 293. Avers/Revers




Inv. 333. Avers/Revers




Inv. 323. Avers/Revers




Inv. 324. Avers/Revers




Inv. 306. Avers/Revers




Inv. 314. Avers/Revers




Inv. 308. Avers/Revers


Inv. 310. Avers/Revers


Inv. 342. Avers/Revers


Inv. 313. Avers/Revers


Inv. 345. Avers/Revers


Inv. 319. Avers/Revers


Inv. 292. Avers/Revers


Inv. 299. Avers/Revers


Inv. 301. Avers/Revers


Inv. 335. Avers/Revers


Inv. 302. Avers/Revers




Inv. 315. Avers/Revers




Inv. 340. Avers/Revers




Inv. 320. Avers/Revers




Inv. 341. Avers/Revers




Inv. 337. Avers/Revers




Inv. 313. Avers/Revers




Inv. 338. Avers/Revers




Inv. 346. Avers/Revers




Inv. 339. Avers/Revers




Inv. 311. Avers/Revers



Inv. 344. Avers/Revers



Inv. 304. Avers/Revers



Inv. 291. Avers/Revers



Inv. 309. Avers/Revers



Inv. 317. Avers/Revers



Inv. 321. Avers/Revers



Inv. 303. Avers/Revers

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, STUDII ŞI COMUNICĂRI, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

BRĂTĂŞEŞTI, UN SCHIT ARGEŞEAN UITAT

SPIRIDON CRISTOCEA*

În satul Brăteşti, din comuna Albeştii de Argeş, judeţul Argeş, departe de obştea sătească actuală, se păstrează biserica schitului Brătăşeşti. Aşa cum se prezintă astăzi această biserică este un lăcaş edificat din cărămidă, de plan trilobat, compus din altar, naos, pronaos şi un pridvor deschis, singura turlă înălţându-se peste pronaos, acoperişul fiind de şiţă.

În anul 1863, cu ocazia vizitei pe care a efectuat-o în judeţul Argeş, H. Trenk[1] a poposit şi la schitul Brătăşeşti, pe care l-a imortalizat într-una din picturile sale, oferindu-ne astfel o frumoasă imagine a acestui lăcaş (Fig. 1).

Pisania de piatră[2] din 1819 aflată în pridvor, deasupra uşii de intrare în biserică, ne arată că schitul „celu vechiu“ zidit de paharnicul Ioan Vâlsănescu „iaste acum stricat şi părăsit“, iar al doilea lăcaş „din temelie au ridicat cu cheltuiala sa, părintele Parthenie arhimandrit şi prin silinţa părintelui Varlam“, fiind târnosit de episcopul Argeşului Iosif. Deşi biserica fusese sfinţită după 13 decembrie 1793, când Iosif devine episcop, în scurt timp, în 1813, ea a fost „meremetisită“ de către Dorotheu arhimandrit care a făcut „tâmpla, pridvorul şi altele ce au trebuit şi beserica de nou peste tot s-au învălit; 2 clopote de nou s-au făcut şi s-au aşăzat…; s-au făcut şi pre afară şi alte lucruri mai multe precumu chiliile şi cişmeao ce să află-n curte“ (Fig. 2).

Schitul este menţionat în lucrări apărute în secolul al XIX-lea, cum ar fi cele ale lui Dionisiu Fotino[3] sau cea editată de Fraţii Tunusli[4] când printre metocurile ce

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.

[1] Muzeul Naţional de Artă al României, Stampe, D. R. III, 4210, 4314.

[2] Textul pisaniei a fost publicat de Constantin Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României Judeţul istoric Argeş (sec. XIV-1848),* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994, p. 139-140: „Întru slava lui Dumnezeu ce în Sfinti Troiţă să slăveşte şi-ntru cinstea Naşterii Sfântului Ioannu Botezătoriului, ce să prăznuiaşte schitul celu vechiu, ce iaste acum stricat şi părăsit, de păharnicul Ioan Vîlsănescul[2] întîi au fostu ziditu. Apoi al doilea ctitorŭ după acesta au urmat şi într-acestu loc din temelie au ridicat cu cheltuiala sa, părintele Parthenie arhimandrit şi prin silinţa părintelui Varlam, ce s-au ostenit şi fără zăbavă au luatu săvîrşire şi de zugrăvit. Iar de preao sfinţiia sa 1-ul episcopu Argeşului s-au târnosit, adecă de chir Iosifu, stăpânul nostru s-au sfinţitu şi s-au mai adaos şi alt hram, a celor 2 mucenici Sfinţii Serghie şi Vacŭ, ca să-i prăznuim aici, acum. Iar la leat 1813 s-au meremetisitŭ prin Dorotheu smeritul arhimandrit şi prin blagosloveniia acestui stăpân arhiereu m-amŭ silit din câtă putere am avutu şi eu făcînd tîmpla, pridvorul şi altele ce au trebuit şi beserica de nou peste tot s-au învălit; 2 clopote de nou s-au făcut şi s-au aşăzat prin ajutorirea şi altora ce s-au îndemnatŭ; s-au făcut şi pre afară şi alte[2] lucruri mai multe precumu chiliile şi cişmeao ce să află-n curte. Ci şi de acumu înnainte cei ce vor mai ajutora, plată şi pomenire ca cei dinutîi vor avea; 1819“

[3] Dinosie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau Transilvaniei, Ţerei Munteneşti şi a Moldove,* Împrimeria Naţională a lui Iosef Romanov et companie, Bucureşti, 1860, p. 161

existau atunci în Muntenia se afla şi schitul Brătăşeşti.

Câteva pagini îi consacră I. Neda care menţionează că schitul a fost clădit de Ioan Vâlsănescu în domnia lui Grigore Ghica (1733-1735), că la 25 martie 1759 este închinat mănăstirii Curtea de Argeş de nepoţii acestuia, şi că Parthenie arhimandritul a refăcut lăcaşul[5].



Fig. 1. Schitul Brătăşeşti, după pictura lui H. Trenk, 1863.

Numărul relativ mare de documente aflate în arhive ne permit să reconstituim cât de cât istoricul acestui lăcaş monahal. Primul document ce se păstrează este o scrisoare (Fig. 3) a lui Ioan Vâlsănescu, din 25 martie 1735, dată „ermonahului chir… şi călugăraşilor câţi să află lăcuitori la schitul nostru de la Brădăşăşti", prin care emitentul le dăruia o roată, din cele două, de la moara de pe apa Vâlsanului, făcută de „răposatul unchiu-mieu, Leca slugeriul Mălureanul". Deşi emitentul precizează în partea finală a scrisoarei că o va întări cu „iscălitura şi peceatea mea", el n-a iscălit-o, ci a aplicat numai pecetea, care parţial este acoperită de un fragment de hârtie aplicat pentru a întări actul ce este deteriorat. Pecetea este identică cu cea aplicată pe actul din 22 septembrie 1735 şi aparţine ctitorului Ioan Vâlsănescu. Scrisoarea ne arată că schitul, care se numea Brădăşăşti, nu Brătăşeşti ca astăzi, era deja construit, ctitorul fiind Ioan Vâlsănescu[6].

O altă scrisoare, a aceluiaşi Ioan Vâlsănescu (Fig. 4), din 22 septembrie 1735, ne aduce noi date despre construirea acestui schit. Menţionând că a „ridicat din

---

[4] Fraţii Tunusli, *Istoria politică şi geografică a Ţerei Romaneşti de la cea mai veche a sa întemeere până la 1774,* Typographia Naţionale a lui Stefan Rassidescu, Bucureşti, 1863, p 174.

[5] I. M. Neda, *Date despre schitul Brătăşeşti (Argeş),* în „Revista Istorică Română", IX, 1939, p. 296-303.

[6] Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare: DANIC), Episcopia Argeş, V/4.

temelie acest schitişor de piatră, de sihastri“, ctitorul arată că moşia pe care l-a clădit fusese „cumpărată de strămoşul nostru, Vucina marele păharnic, de la Badea din Argeş şi cu rumânii“. După moartea Vucinei, jupâneasa lui, Neaga, a dat-o zestre unei nepoate, Marica, care, la rândul ei, a vândut-o marelui logofăt Grigorie Albescul de la care, după moartea acestuia, a ajuns la nepoata sa, Chiajna, şi la soţul ei, Pârvul căpitan Câmpinean. Făcând moşia vânzătoare şi ştiind că se trage de la Vucina, cei doi au vândut-o lui Ioan Vâlsănescu care a ridicat un „schitişor“ în zilele lui Grigorie Ghica voievod, cu blagoslovenia mitropolitului Stefan[7].



Fig. 2. Pisaniile bisericii schitului Brătăşeşti.

Potrivit primului document prezentat, schitul Brătăşeşti a fost construit de Ioan Vâlsănescu între 5 aprilie 1733, data când şi-a început domnia Grigore al II-lea Ghica, şi 25 martie 1735.

În scrisoarea lui, din 22 septembrie 1735, Ioan Vâlsănescu menţionează că a făcut un „schitişor de piatră“, dar în pisania din 1819 nu se menţionează materialul din care arhimandritul Parthenie a făcut acest lăcaş, care după cum se vede astăzi este din cărămidă. Dar într-o catagrafie din 26 ianuarie 1795 sunt menţionate „*Cărţile i odăjdiile schitului celui vechiu, ce s-au dat la besearica cea noao de lemn ce s-au făcut la Brătăşăşti*“[8], ceea ce ne arată că la această dată există aici un lăcaş făcut din acest material.

Probabil că, după ce „schitişorul de piatră“ al lui Ioan Vâlsănescu s-a „stricat şi părăsit“, a fost ridicată o biserică de lemn, ce exista la 26 ianuarie 1795, după care arhimandritul Parthenie a ridicat lăcaşul de zid menţionat în pisania din 1819. Râmâne ca descoperirea unor noi documente să confirme sau să infirme ipoteza existenţei la Brătăşeşti a trei biserici, una de piatră, a lui Ioan Vâlsănescu, una de lemn, şi cea de a treia din piatră făcută de arhimandritul Parthenie, potrivit pisaniei din 1819.

Despre acest Ioan Vâlsănescu, aşa cum reiese din documentele de mai sus, putem spune că era un boiernaş local, ajuns la o anumită stare materială care i-a permis să construiască un lăcaş monahal.

---

[7] DANIC, Episcopia Argeş, V/5.
[8] DANIC, Episcopia Argeş, LXVIII/10.

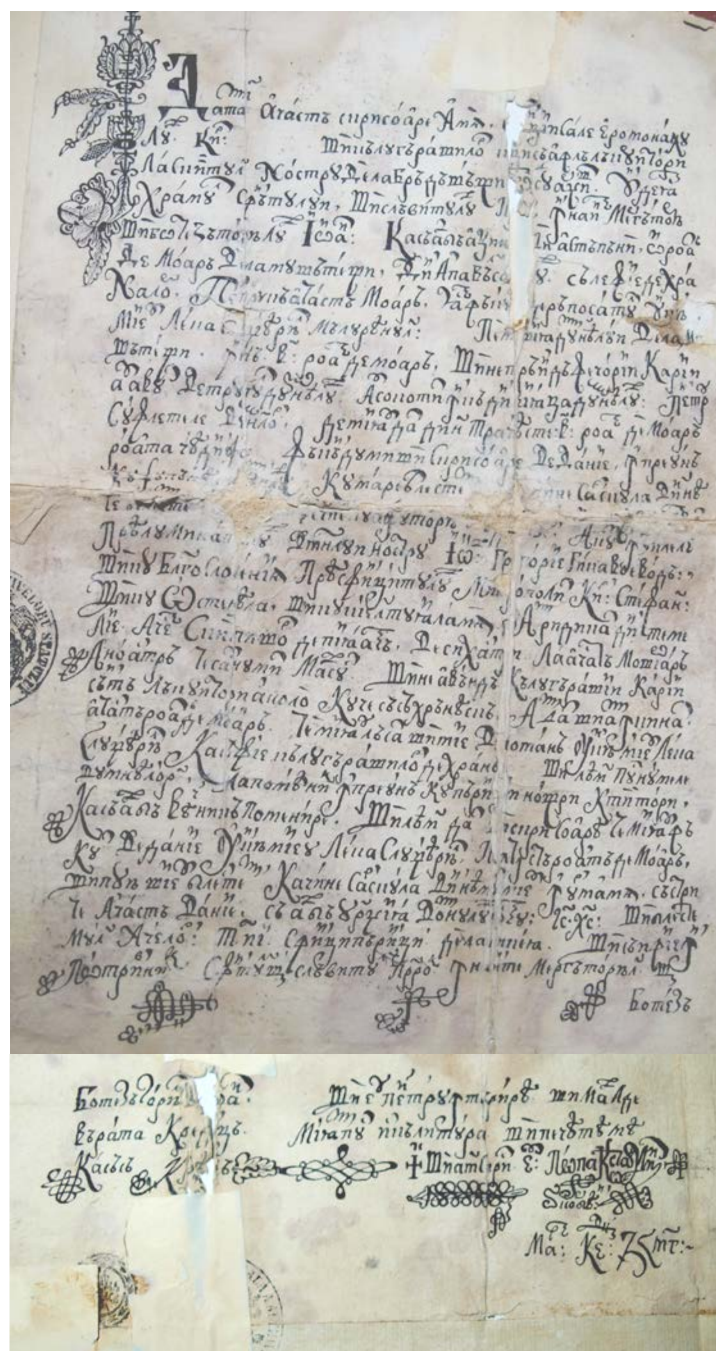


Fig. 3. Scrisoarea lui Ioan Vâlsănescu din 25 martie 1735.

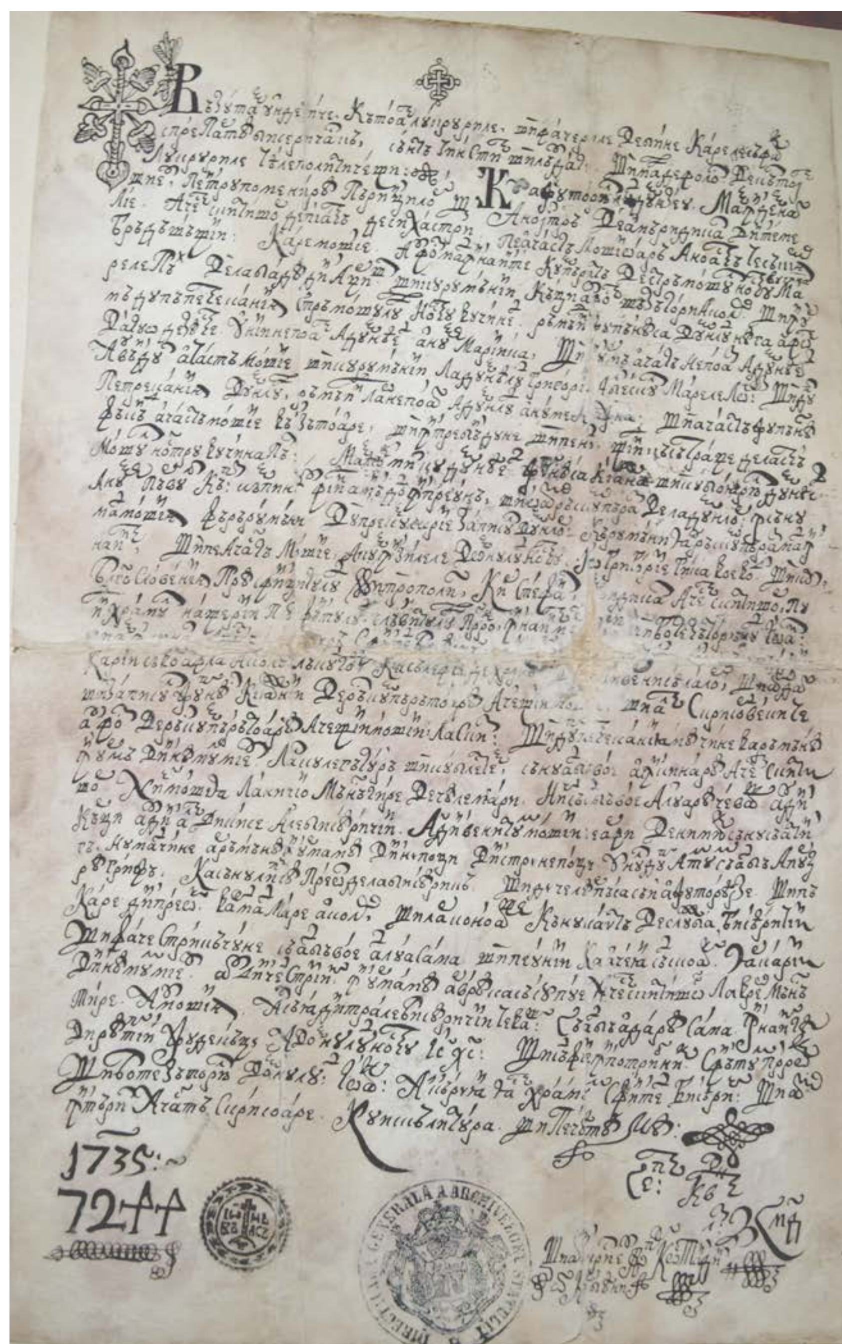


Fig. 4. Scrisoarea lui Ioan Vâlsănescu din 22 septembrie 1735.

Pentru a-şi afirma poziţia sa socială el şi-a confecţionat şi un sigiliu pe care l-a aplicat pe cele două documente, din 25 martie şi 22 septembrie 1735, dar pe care nu le-a semnat. De formă rotundă, sigiliul (Fig. 5) are în câmp o cruce, având de o parte şi de alta a braţului vertical inscripţia cu litere chirilice: ЇОНЬ/ВЬЛСЬ (Ion Vâlsănescu).



Fig. 5. Sigiliul lui Ioan Vâlsănescu.

Peste aproape 25 de ani, la 24 iunie 1759, trei nepoţi ai ctitorului, Grigorie Vâlsănescu postelnic, Ghiorghie comis Vâlsănescu şi Ioniţă Vâlsănescu, văzând „multa supărare ce are acest sfânt schit de unii de alţii… ca să aibă de acum înainte acest schit oareşce razim şi apărare", îl închină mănăstirii de la Argeş „cu toate moşiile şi hodoarăle ei, atât mişcătoare cât şi nemişcătoare, ca să fie supt supunerea şi chiverniseala egumenului argeşean". Printre condiţiile închinării, în act se menţionează că egumenul argeşean putea îndepărta pe omologul său de la Brătăşeşti dacă-l găsea „neharnic", dar nu putea „a să întinde sau a luoa câtuş de cât din bucatele schitului… ci numai să aibă a-şi luoa embadichiul, cel rânduit de noi, adică schitul să aibă a da, din an în an, câte ocă cinci de ceară la sfânta mănăstire"[9].

Ctitorind lăcaşul monahal, Ioan Vâlsănescu l-a înzestrat cu „cele trebuincioase odoară bisericeşti şi cu parte de moşie înprejurul schitului", dar şi cu „un petecel de moşioară, ce se numeşte Vasalaţii", în judeţul Ilfov. Întrucât această moşioară, „fiind foarte depărtată, nici cu un venit n-au putut a să folosi schitul", la 2 septembrie 1781 se face un schimb cu vtoriii vistierul Costandin care a primit moşia Vasalaţii şi a dat schitului moşia Valea Rea din judeţul Argeş. Actul de schimb, întărit şi de mitropolit, a fost semnat de 22 de persoane, printre care egumenul Parthenie de la Argeş, egumenul Dionisie de la Brătăşeşti, doi urmaşi ai ctitorului, G Vâlsănescu biv vt. comis şi Ion Vâlsănescu, ceilalţi fiind monahi de la respectivul schit[10].

Ca şi în cazul altui schit, Bădicenii, terenul pe care a fost zidit schitul Brătăşeşti nu a fost bine ales, astfel că, „din slăbiciunea locului, s-au fost crăpat peste tot, nemaifiind nădejde de a să mai putea sluji întrânsul". Diata, din anul 1795, a lui Parthenie arhimandritul Episcopii Argeş ne furnizează multe date despre reconstruirea bisericii din Brătăşeşti, dar şi a schitului din Bădiceni. Astfel, pentru „ca să nu rămâie pomenirea numitului ctitor uitată", Parthenie a zidit la Brătăşeşti „alt schit din temelie, cu cheltuiala mea, la alt loc mai temeinic, tot pe moşiia numitului schit celui vechiu", la primul hram, Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul, adăugând încă unul, Sf. Mucenici Serghie şi Vach, ale căror moaşte, capetele, s-au aflat o perioadă la Episcopia Argeşului.

În afară de construirea schitului, Parthenie l-a „înfrumuseţat cu zugrăveală şi cu odoară bisericeşti şi cu din dobitoace şi cu alte locuri ce am mai cumpărat, tot alăturea cu ceailaltă moşie a schitului". De asemenea, a mai dat schitului 500 stânjeni de moşie la Cacaleţii de pe Vâlsan, din care 150 fuseseră cumpăraţi de nepotul său, Isaia monah (Iacob logofătul), care la moartea sa i-a dat un zapis ca din toată averea sa

[9] DANIC, Episcopia Argeş, V/8.
[10] DANIC, Mitropolia Bucureşti, XV/36.

„să să facă o beserică" şi ce va prisosi să rămâie danie aceştia, ca „şi părţile de moşie ce le-au mai avut cumpărate la Bădiceni, cu o roată de moară".

Neputându-să face biserică la Bădiceni „numai cu avuturile răposatului" s-a mai primit ajutor din satul Corbii, donatorii fiind trecuţi în pomelnic. Părţile de moşie ale lui Isaia monah din Cacaleţi, ca şi cumpărătorile făcute de Parthenie, au fost date danie schitului Brătăşeşti, iar părţile de moşie din Bădiceni, cu roata de moară, urmau să fie stăpânite de celelălat nepot al său, Pavel postelnicul, iar după moartea lui rămâneau schitului Bădiceni. Tot Parthenie a mai dat schitului Brătăşeşti moşia Topliţa pe care el a răscumpărat-o de la Răducanu Budişteanu, întrucât arhimandritul Damaschin îi era dator 635 de taleri, ca şi vii în Dealul Piteştilor ş. a.

După cum menţionează în diată, la zidirea schitului Parthenie a „fost numai cu cheltuiala, dar toată purtarea de grije şi alte ajutoare s-au făcut prin cuviosul părinte Varlaam ieromonah şi înpreună cu mine l-am priimit ctitor". De aceea, Parthenie a hotărât ca părintele Varlaam să aibă şi „purtarea de grije, ca până va trăi sfinţia sa să fie schitu asupră-i cu toată iconomia, având înpreună şi pe nepotul mieu, Dorothei ierodiaconu, carele şi el iaste călugăr cu metania din Sfânta Episcopie". În situaţia când Varlaam va vrea „a să depărta de la schit sau a să trage din treaba iconomii sau de să va întâmpla chemare de la Dumnezeu din viiaţa aceasta", Episcopia nu putea să „orânduiască pe altul, ci să fie nepotul mieu, Dorothei, cât va trăi". În caz că Episcopia nu-l va orândui pe Dorothei, acesta urma să stăpânească „atât părţile de moşie ot apa Vâlsanului, cât şi moşiia Topliţa, până va trăi, iară, după petrecaniia sa, iarăşi să rămâe ale numitului schit". În privinţa vieţuitorilor din schit, Parhenie hotăra ca „să fie preot ieromonah şi cu trei patru monaşi, adecă câţi să va socoti că vor putea să să chivernisească".

Lăcaşul zidit de Parthenie a fost târnosit de episcopul Argeşului, Iosif, care, la 19 aprilie 1795, a întărit „acest aşezământ ce din buna voia sa au făcut ca întocma să se urmeze".

Deci potrivit documentelor prezentate mai sus prima biserică de la Brătăşeşti a fost construită de Ioan Vâlsănescu între 5 aprilie 1733 şi 25 martie 1735, iar al doilea lăcaş a fost ridicat de arhimandritul Parhenie înainte de 19 aprilie 1795, fiind târnosit de episcopul Argeşului, Iosif, între 13 decembrie 1793 şi 19 aprilie 1795.

Documentele cercetate de noi ne-au dat posibilitatea să cunoaştem numele numai a unora din egumenii care au administrat schitul Brătăşeşti după 1795, primul fiind Varlaam.

Egumenul Varlaam. Ajutându-l pe arhimandritul Parthenie la construirea bisericii, Varlaam a fost lăsat de acesta, prin diata din 1795, ca să aibă „purtarea de grije" a schitului, cât timp va trăi. La 21 mai 1795 episcopul Iosif dă voie schitului Brătăşeşti şi cuviosului ieromonah Varlaam să facă două roate de moară în vadul Episcopiei, de pe apa Vâlsanului, unde schitul Robaia avea o roată, urmând să dea pe fiecare an câte două oca de ceară[11].

În timpul cât era purtător de grijă, schitul Brătăşeşti a avut o pricină pentru un hotar cu Păţiţii, de aceea Varlaam s-a jeluit ispravnicului de Piteşti, pan Ştefănică, care a poruncit zapciului Iordache Balotă şi facă cercetare la faţa locului. De faţă fiind şi postelnicul Nicolae din Corbeni au fost chemaţi locuitori din Brăteşti care n-au vrut să

[11] DANIC, Episcopia Argeş, V/31.

primească carte de blestem, arătând că pârcălabul Preda cel Bătrân ştie hotarele. Întrucât Preda n-a putut veni, fiind bătrân şi orb, a trimis pe „nepoţii lui, oameni de credinţă, spuindu-le şi semnele“. Ca urmare la 28 octombrie 1799 sătenii şi cu Păţiţii s-au învoit „cu părintele pă aceste semne mai sus arătate“[12]

Nu ştim cine era egumen la 18 decembrie 1800 când popa Marin cu fiii săi, Costandin şi Ion din Bohari, iscălesc un zapis prin care adeveresc că au pus zălog 50 de stânjeni la Cacaleţi, ce se aflau pe lângă moşia schitului Brătăşeşti, pentru 70 de taleri. Dacă în soroc de trei ani nu restituiau talerii, Episcopia urma să devină „stătătoare“ asupra stânjenilor. Cum se întâmpla mai în toate situaţiile, cei doi fraţi n-au putut să restituie banii, de aceea la 26 aprilie 1808 Costandin semnează pe acelaşi zapis că pentru 25 de stânjeni a primit 40 de taleri de la schitul Brătăşeşti, iar celălalt frate, Ion, semnează, la 21 octombrie 1817, că a primit 45 de taleri pentru cei 25 de stânjeni[13].

Nici la 12 martie 1801 nu ştim cine era egumen, când monahia Elisaveta cu fetele ei, Ilinca şi Dobra, din satul Goleştii de Argeş, fac danie schitului Brătăşeşti „o sălişte de pomi i câtvaş loc, care l-am avut şi eu de cumpărătoare…, ca să-mi fie de pomenire mie şi părinţilor miei şi la tot neamul mieu“[14].

La 11 ianuarie 1804, trei locuitori din satul Cacaleţi, vecini cu moşia schitului Brătăşeşti de aici, dau un zapis părintelui Dorotheu, episcopul Argeşului, în urma învoielii pe care au făcut-o în faţa ispravnicilor: „să fim volnici a sămăna orii ce vom voi pe numita moşie şi să dăm şi noi ajutori la schit de casă câte trii zile de clacă şi din sămănăturiile ce vom sămăna pe moşie din toate să răspundem dijma după obicei, adecă din grâu, din porumbu, din meiu i din altele din zăce una, iar din fân din şasă copită una. Încă ne-au dat voie să fiim slobozi a căra lemne uscate de foc din pădure, iar la verză… când vor avea trebuinţă de a ne face vreo namestiie la casăle noastre să ne învoiască cu omul schitului cu tocmeală să plătească şi aşa să tăiem. Jir şi ghindă, când să va face în pădure, să fim slobozi a mânca râmătorii noştri plătind ghindăritu… suhat de capre încă să nu plătim, iar când să vor găsi de isprăvnicelu schitului tăind de la pământ copaci sau dărâmând să avem a plătii de capre câte cinci parale. Aşijdărea să fim volnici a nu suferi pă alţii din alte sate a mânca în moşie cu vitele lor şi când pe uni ca aceaia i-ar prinde vitele au a să învoi cu noi, iar nu cu schitul“[15].

La 19 iulie 1809, ginerele comisului Gheorghiţă Vâlsănescu dă un zapis în urma schimbului pe care l-a făcut cu schitul Brătăşeşti. Astfel el a dat schitului două delniţe pe care le avea în Brătăşeşti de la socrul său, dând acestuia „o părăsişte de vie în Dealu Bădeştilor“[16].

Egumenul Dorothei. Nu ştim când şi-a încetat activitatea Varlaam şi nici când a venit succesorul lui, dar la 17 august 1806 cel ce era purtător de grijă al schitului era chir Dorothei. Acestuia îi vinde un urmaş al ctitorului, pentru 50 de taleri, partea sa, jumătate din roata de moară şi din jumătate de roata de piuă de la moara pe care a avea în tovărăşie cu răposatul popa Marin din Bohari[17].

---

[12] DANIC, Episcopia Argeş, V/35.
[13] DANIC, Episcopia Argeş, V/36.
[14] DANIC, Episcopia Argeş, V/37
[15] DANIC, Episcopia Argeş, V/39.
[16] DANIC, Episcopia Argeş, V/43
[17] DANIC, Episcopia Argeş, V/41.

În anul 1814 stareţul schitului Brătăşeşti (Fig. 6), unde locuiau 20 de călugări, era tot Dorothei. Acesta împreună cu tot soborul trimit o jalbă domului în care cereau să le dea „liude câţiva oamani, ca să fiie întru posluşania acestui sfânt schit". Ca urmare, domnul Ioan Gheorghe Caragea, având în vedere că „sânt strâmtoraţi pentru cele de trebuinţa hrani, fiind loc de munte, păduri şi piiatră, unde nu să poate ajunge ca să-şi facă agonisita vieţi" s-a „milostivit", la 22 octombrie 1814, „ca să ţie liude şase oamnei streini şi neîntraţi la vreo orânduială"[18].



Fig. 6. Biserica schitului Brătăşeşti înainte de restaurare.

Un alt domn care s-a milostivit în urma jalbei călugărilor de la Brătăşeşti este Alexandru Şuţu care, la 19 iunie 1819, pe lângă cei „liude şase oameni străini" , le mai dă câte 100 bolovani de sare pe fiecare an ca să-i ia de la ocnele de peste Olt[19].

În timp ce stareţ era Dorothei, un Pandelică, fiul popei Calciul din oraşul Argeş, „din bun cuget şi neîndemnaţi de nimini", face danie schitului Brătăşeşti, la 5

[18] DANIC, Episcopia Argeş, V/49.
[19] DANIC, Episcopia Argeş, V/53.

mai 1817, „zece răzoară dă vie şi cu tot pometu din poalele acestor răzoare“ de la Goleşti, judeţul Ageş. Părţile donate fuseseră ale unchilor lui, preoţii Hera şi Sima, şi în urma alegerii lor, din 1799, Pandelică le-a cumpărat şi le-a stăpânit cu bună pace, dar acum, văzând că „viia s-au părăginit şi noi încă ne-am îngreoiat“, le-a dăruit schitului. Văzând dania făcută de Pandelică, vărul său, Gheoca, a dăruit şi el, la 5 mai 1817, partea de vie ce o avea de la tatăl său Ioan, fratele popii Calciul[20].

În catagrafia din 9 aprilie 1823 a Episcopiei Argeş figurează şi schitul Brătăşeşti, întrucât era închinat acestei mănăstiri. În catagrafie sunt menţionate moşiile (Brătăşeşti, Cacaleţi, Bădiceni, Cerbureni) şi viile (o vie în Dealul Goleştilor, o vie la Ciofrângeni), ca şi două silişti de pruni de la Goleşti, toate aceste proprietăţi aflându-se în fostul judeţ Argeş[21].

În timpul „răzmeriţei“ din 1821 arhimadritul Dorothei de la Argeş a dus la schitul Brătăşeşti o parte din „alămurile bisericii i alte mărunţişuri“ pentru a le adăposti de apostaţi sau de turci, dar s-au furat şi de aici[22]

Porfirie iconom. Despre un Porfirie, pe care documentele ni-l prezintă ca iconom al schitului Brătăşeşti, aflăm dintr-o jalbă a monahului Alecsie primită la Episcopie la 25 septembrie 1851. Călugăr la Brătăşeşti de 40 de ani, Alecsie reclama că fiind bucătar „s-au întâmplat de m-am bolnăvit şi nu am putut îndeplini ascultarea mea cu care eram însărcinat, rămâind numai o seară slujbaşii sfântului schit fără bucate gătite de mine“. A doua zi, Porfirie s-a prezentat la chilia unde zăcea Alecsie cerându-i să meargă la cuhnie spre a-i găti bucate. Răspunzându-i că este bolnav, Porfirie „au început cu feluri de hule bătându-mă nemilostiv, încât mi-au adăugat boala“. De aceea, văzând „asemenea asprime, am fost silit a-mi strânge calabalâcul şi a mă strămuta la alt schit, unde să-mi aflu oarecare mângâere acum al vârsta bătrâneţilor, unde şi am găsit la sfântul schit Robaia“. La cele reclamate de Alecsie, Episcopia îi scrie lui Porfirie, la 25 septembrie 1851, ca „să nu silească numitul reclamant a face mai mult decât puterile-l ajută, fiind om bătrân şi neputincios“.

Dar Episcopia îi scrie şi pitarului N. Popescu, la 30 septembrie 1851, ca să-l anunţe pe Porfirie „să înceteze cu desăvârşire de a mai supăra pă oricine“, iar dacă nu se astâmpăraă „să-l isgoneşti din schit cu desrădăcinare ca pă un netrebnic“.

La 12 decembrie 1851 N. Popescu răspunde la porunca Episcopei, din 30 septembrie 1851, arătând că Porfirie „să află venit de aiuria aicia în schit“ la recomandaţia protosinghelului şi iconomului Episcopiei, chir Gherasim, şi că întrucât „nu s-au părăsit dă relele lui purtări… s-au şi isgonit din schit cu desăvîrşire“.

O adresă a episcopului Climent trimisă, la 21 decembrie 1851, protopopului plăşilor Argeş, Loviştea, Topolog şi Olt, ne dă mai multe detalii despre acest Porfirie. Venit de la mănăstirea Câmpulung, Porfirie fusese primit la Brătăşeşti „ca să lucreze nişte sfeşnice pă la mai multe biserici de aici, având meşteşugul strungăriii“. Fiind însă „om răsvrătitor, supus la patima băuturilor spirtoase şi alte netrebnicii“, a fost alungat din schit, la 12 decembrie, pentru a merge la mănăstirea Câmpulung de unde venise. Întrucât „poate să va fi pripăşit la vreunul din schiturile aceştii eparhii sau prin sate“, episcopul îi cere protopopului să cerceteze dacă s-a pripăşit pe undeva „şi găsindu-l să-

[20] DANIC, Episcopia Argeş, V/52.
[21] DANIC, MCIP, dos. 1/1823, f. 2 r-21 v.
[22] DANIC, MCIP, dos. 1/1823, f. 13 r-15 v.

l rădice cu tot calabalâcul ce va avea şi aducându-l la cucernicia ta să-l porneşti cu întradins la urma sa“[23].

De abia numit episcop al Argeşului, la 17 ianuarie 1845, Samuil Tărtăşeşcu Sinadon, fost stareţ al mănăstirii Vieroş şi al schitului Buliga din Piteşti[24], avea de gând să se retragă, după încetarea activităţii, la schitul Brătăşeşti, intenţie pe care i-o face cunoscută şi mitropolitului Neofit prin raportul 363, care din păcate nu s-a păstrat. Răspunzând raportului lui Sinadon, mitropolitul aprecia, la 9 iulie 1845, ca „fiind de laudă“ dorinţa acestuia de a se retrage „la un loc de linişte unde să vă petreceţi rămăşiţa zilelor, aţi ales acest schituleţ având poziţie bună şi aer curat“. Pentru „aducere în stare bună“, întrucât se afla în „desăvârşită dărăpănare“, episcopul a „orânduit pe pitarul Nicolae Popescu, omul Episcopii, să caute de biserică“. Încă din 28 aprilie 1845 Cârmuirea Episcopii Argeş dăduse schitul Brătăşeşti sub îngrijirea pitarului Nicolae Popescu pe o perioadă de cinci ani, între 23 aprilie 1845 şi 23 aprilie 1850. Conform acestui aşezământ pitarul trebuia să facă următoarele: „o roată de moară din nou pă apa Vâlsanului. Să învălească clopotniţa bisericii cu şiţă. Să facă curtea schitului de jur înprejur cu pari despicaţi şi îngrădirea cu nuele şi străşiniţă şi cu porţi în dooă canaturi de scânduri de brad. Un grajd din nou cu păreţi de vârghini învălit cu şiţă cu încăpere de şase cai. Dooă crămi la amândooă viişoarele. Schitul de la Ciofrângeni şi Goleşti să le meremetisească şi să le învălească cu şiţă. Un slon din nou, cu doosprezece furci, învălit cu şiţă pentru ţinere în păstrarea buţilor schitului şi a teascului de unt de nucă. Un şopron din nou, în patru furci, învălit cu şiţă, pentru adăpostirea trăsurilor. Să indatorează dumnealui să ţie biserica schitului în bună stare, cu toate cele trebuincioase, să poarte grija de vitele casi şi să lucreze viile bine, ca să le aducă în stare bună“[25].

Starea proată a schitului reiese şi dintr-o adresă, din 7 iulie 1845, a eclisiarhului Episcopiei, Silivestru, prin care informa Cârmuirea Episcopiei că duhovnicul de la Brătăşeşti arătase că „sfântul antimis ce este acolo e foarte rupt şi ponosit cu totul“. Ca urmare, la 9 iulie 1845, Cârmuirea îi scria lui Silivestru că-i trimite „un sf. antimis vechi, cu care să să slujească deocamdată, până vor veni cele noă de la Bucureşti“[26].

În anul 1849 Ioniţă Sterioiu din Băiculeşti, printr-o jalbă înaintată Judecătoriei Argeş, a cerut un codru de loc din moşia Topliţa care a fost călcată de către schitul Brătăşeşti. Prin cartea de hotărâre 40/1849 Judecătoria Argeş a dat câştig de cauză lui Ioniţă Streioiu, însă prin ofisul Domnului 412/11 aprilie 1849 pricina a intrat în cercetarea Curţii Apelative Civile, Secţia 1[27].

Ca şi la alte lăcaşuri monahale, după secularizarea averilor mănăstireşti şi reforma agrară din 1864, clădirile lor au intrat într-o proces de degradare, cele mai multe ruinându-se, fenomen care s-a întâmplat şi la Brătăşeşti, mai ales că la un moment dat schitul şi-a încetat existenţa.

---

[23]Serviciul Judeţean Argeş al Arhivelor Naţionale (în continuare: SJAAN), Episcopia Argeş, 128/1851, f. 1-8
[24] Teodor Mavrodin, *Episcopia Argeşului 1793-1949,* Piteşti, 2005, p. 18.
[25] SJAAN, Episcopia Argeş, dos. 50/1845, f. 1-2, 12.
[26] SJAAN, Episcopia Argeş, dos. 50/1845,, f. 8-9.
[27] SJAAN, Episcopia Argeş , dos. 143/1850, f. 2-3, 514.

La 18 iunie 1870 îngrijitorul bisericii din Brătăşeşti, preotul Ioan sachelarie, făcând cunoscut ministrului Cultelor că „învălitoarea după biserica schitului Brătăşeşti din multa vechime au ajunse în ruină, încât când ploă pică în biserică“, cerea să i se facă reparaţie.

La ordinul trimis de ministru prefectului de Argeş, la 26 iunie 1870, de a se face deviz pentru reparaţie acesta a delegat specialişti pentru a constata starea bisericii. La 29 august 1870 s-a încheiat un proces verbal, semnat de primarul G. Popescu, preotul Ion şi experţii Oprea Sima, Ion Nicul, Gheorghe Marin, în care au menţionat că acoperişul nu se mai poate repara şi trebuie făcut altul din nou. De aceea, la 5 septembrie 1870, prefectul îi răspundea ministrului că nu s-a putut face deviz deoarece „învelitoarea bisericii Brătăşeşti nu se mai poate repara, fiind cu desăvârşire ruinată“. Dar la 11 septembrie 1870 ministrul îi cerea prefectului să facă un deviz pentru învelitoarea bisericii din Brătăşeşti, document pe care prefectul N. Nanoescu îl trimite la 19/3 februarie 1871. Înaintat arhitectului G. Bureli spre a-l analiza, acesta îi răspunde ministrului, la 23 martie 1871, că „devizul[28] nu este susceptibil de nici un fel de verificare“, dar că este de părere ca să se încuviinţeze „essecutarea acestei lucrări, condiţionând însă ca antreprenorul să nu fie achitat decât după ce lucrarea va fi revizuită şi controlată de către arhitectul ce ministrul va delega întru aceasta“.

Întrucât repararea acoperişului nu începea, la 6 iulie 1871 preotul Ioan sachelarie scria ministrului că „fără să învelească din nou, putinţă nu mai esistă, căci altfel se ruinează“, la care acesta îi răspundea, la 11 august 1871, că „estimp nu sunt fonduri pentru asemenea reparaţiuni“.

La aproape trei ani de la prima adresă, preotul Ioan sachelarie îi scria ministrului, la 6 martie 1873, că „învelitoarea sfintei biserici, precum şi a odăilor ce se găsesc înprejurul bisericii, sunt în complectă ruină şi de s-ar întâmpla a se porni niscarea ploi şi zidurile s-ar strica“. Răspunsul ministrului, din 21 martie 1873, nu diferea de cel din 11 august 1871: „fondul asigurat în bugetul anului curent pentru asemenea reparaţiuni s-a distribuit pentru îmbunătăţirile altor aşezăminte religioase“.

Cu ocazia reviziei făcute bisericilor din zonă, episcopul Iosif al Argeşului a constatat şi starea bisericii din Brătăşeşti, de aceea, la 1 octombrie 1873, el scrie ministrului că „atât învelişul bisericei au ajuns în complectă stricăciune, cât şi încăperile din înprejur“, cerând să se repare cât mai repede „căci astfel acest schit, fiind isolat de comună, biserica va rămânea în părăginire, căci nu ar avea unde să locuiască servitorii lui şi chiar arendaşul moşii, carii astăzi locueşte acolea, însă cu pericolul vieţii“.

O nouă adresă îi trimite pr. Ioan sachelarie ministrului, la 6 martie 1875, în care menţiona că „şiţa învălitori dupe dânsa astăzi să află tare ruinată“, răspunsul, din 8 aprilie 1875, fiind acelaşi: „fondul asigurat … pentru asemenea cheltueli este sleitu“.

În vederea reparării acoperişului, preotul Ioan sachelarie s-a adresat şi mitropolitului arătând în raportul său că biserica, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul, „fiind construită tare din vechime, învălită cu şiţă, astăzi a devenit învelitoarea într-o sigură ruină, astfeliu că la orice ploi pică pe toate părţile pe bolte“.

---

[28] Devizul în valoare de 1157,10 lei conţinea: 60.000 şiţă mare de Argeş - 600 lei, 80 oca cuie - 133,60 lei, bătutul şiţii - 120 lei, 300 tinichele de brad pentru facerea saceacului bisericii - 174 lei, 20 ocă cuie pentru bătutul tinichelelor - 59 lei, lucru saceacului - 70,50 lei.

Cu toate acestea nu s-a întreprins nimic pentru repararea acoperişului, astfel că, la 13 septembrie 1876, episcopul Ghenadie se adresa din nou ministrului menţionând că, „mai lăsându-se în starea în care se găseşte acum, peste puţin timp se va ruina cu desăvârşire". La adresa episcopului, ministrul îi răspunde acestuia, la 28 septembrie 1876, că încă din 28 aprilie 1876 îi ceruse prefectului să facă deviz şi să-l trimită. Întrucât devizul înaintat de prefect, la 11 iunie 1876, se pierduse, ministrul îi cere prefectului, la 9 octombrie 1876, să facă altul. La devizul trimis de prefect ministrului, la 3 noiembrie 1876, acesta îi răspunde, la 15 noiembrie 1876, că „nu poate fi admis pentru motivul că nu se arată suprafacia pătrată de învelitoare". Un nou deviz este întocmit şi trimis de prefect ministrului, la 5 februarie 1877, valoarea lui fiind de 865 lei. O nouă jalbă înaintează episcopul Ghenadie ministrului, la 27 aprilie 1877, în care se arată că, „de s-ar mai lăsa în starea de ruină în care se găseşte astăzi, s-ar deteriora cu totul".

După şapte ani de adrese, la 26 mai 1877 ministrul trimite o adresă Monitorului Oficial să se publice anunţul că în ziua de 30 iunie se va ţine licitaţie cu oferte sigilate pentru darea în antrepriză a facerii acoperişului învelitoarei schitului Brătăşeşti. Dar la 29 septembrie 1877 prefectul îl anunţă pe ministru că la licitaţie nu s-a prezentat nici un amator, şi de aceea cere o altă zi de licitaţie. Ca urmare, la 4 octombrie 1877, ministrul cere din nou Monitorului Oficial să anunţe că pe 22 octombrie va avea loc o nouă licitaţie. Din adresa înaintată ministrului de prefect, la 25 octombrie 1877, aflăm că nici de data aceasta nu s-a prezentat nici un concurent, astfel că ministrul hotărăşte amânarea pentru primăvara lui 1878, „timpul fiind trecut a se mai ţine nouă licitaţie".

Văzând că nu se face nimic pentru reparare, preotul Ioan sachelarie trimite un raport prefectului, la 28 decembrie 1877, prin care-l anunţa că „mă însărcinez a face însumi în regie toate acele reparaţiuni prevăzute în deviz cu suma oferită de onor ministru al cultelor de lei 868". La 18 iunie 1878 preotul Ioan sachelarie înaintează un raport episcopului prin care-l anunţa că se angajează ca să efectueze reparaţiile cu suma de 868 lei şi de aceea îi cerea să intervină la minister pentru a se obţine această aprobare. De abia la 2 august 1878 ministrul îl anunţa pe Ioan sachelarie, ca şi pe episcop, că a autorizat pe îngrijitor să facă reparaţiile „sub privegherea prea sânţiei voastre"[29].

Întrucât nu se mai păstrează documente nu ştim când s-au făcut reparaţiile la biserica fostului schit Brătăşeşti (Fig. 7) şi cât timp au mai fost locuite clădirile anexe. Prin decretul regal 4320/1920 schitul Brătăşeşti a fost subordonat mănăstirii Robaia care a aşezat aici un ieromonah. O pisanie din 1928, scrisă cu vopsea sub cea din piatră[30], ne arată că lăcaşul a fost părăsit de 10 ani, şi către între 1924 şi 1928 a fost refăcut din nou prin strădania părintelui superior al mănăstirii Robaia, protos Teodosie Oprescu, ajutat şi de alţi creştini.

[29] DANIC, MCIP, dos. 715/1865, f. 2-6, 13-16, 20-21, 25-26, 28, 30-31, 35-37, 41-45, 53-60, 69-71, 78-82.

[30] Pisania în limba română cu alfabet latin are cuprinsul: „Acest sf. şi dumnezeesc lăcaş, fiind părăsit timp de 10 ani, s-au refăcut din nou prin stăruinţa şi ajutorul părintelui superior al monastirii Robaia, protos Teodosie Oprescu, în cursul anilor 1924-1928, cu toată podoaba din interior şi exterior, fiind ajutat de alţi creştini 1928"



Fig. 7. Biserica schitului Brătăşeşti, foto Daniel Răcăşanu, 2012.



Fig. 8. Hramul din 7 octombrie 2009.

Întrucât schitul a fost desfiinţat în 1959, biserica a devenit lăcaş de mir al locuitorilor din satul Brăteşti. După 1998 când a revenit mănăstirii Robaia, schitul a intrat într-un amplu proces de consolidare şi restaurare, astăzi fiind un frumos şi autentic monument argeşean.

Din anul 2007 viaţa călugărească şi-a reluat firul întrerupt mai mult de 40 de ani, stareţa de la mănăstirea Robaia, Petronia Dobrescu, cu binecuvântarea episcopului Argeşului şi Muscelului, Calinic Argeşeanul, aşezând aici câteva maici aduse de la schitul Robaia care ţin aprinsă flacăra credinţei şi a vieţii duhovniceşti (Fig. 8).

Aşezat departe de obştea sătească din Brăteşti, lăcaşul monahal de la Brătăşeşti, situat într-un superb cadru natural, constituie un lăcaş de credinţă pentru credincioşii din această parte a judeţului Argeş. Păcat că astăzi puţini credincioşi îl frecventează, întrucât distanţa din Brăteşti până aici, chiar dacă nu este prea mare, nu poate fi parcursă decât cu piciorul.

1 **1735 martie 25**

Dat-am această scrisoare a mia sfinţii sale ermonahului chir…[31] şi călugăraşilor câţi să află lăcuitori la schitul nostru de la Brădăşăşti, ot sud Argeş, unde iaste hramul Sfântului şi Slăvitului Proroc Înnainte mergătoriu şi Botezătorului Ioan, ca să aibă a ţinea şi a stăpâni o roată de moară de la Muşăteşti, din apa Vălsanului, să le fie de hrana lor.

Pentru că această moară iaste făcută de răposatul unchiu-mieu, Leca slugeariul Mălureanul, pe moşia dumnealui de la Muşăteşti, încă 2 roate de moară. Şi netrăind feciorii carii au avut de trupul dumnealui, au socotit, încă din viiaţa dumnealui pentru sufletele dumnealor, de mi-au dat, dintr-aceste 2 roate de moară, roata cea din jos, făcându-mi şi scrisoare de danie, înpreună cu jupâneasa dumnealui, cu mare blestem, ca cine s-ar scula din nea…[32] cu ajutoriu …[33] acum, în zilele prea luminatului domnului nostru Ion Grigorie Ghica Voevod, şi cu blagosloveniia prea sfinţitului mitropolit chir Stefan şi cu osteneala şi cu cheltuiala mia am ridicat din temelie acest schitişor de piiatră de sihastri, la această moşioară a noastră ce s-au numit mai sus.

Şi neavănd călugăraşii, carii sănt lăcuitori acolo, cu ce să să hrănească, am dat şi am închinat această roată de moară, ce mi-au lăsat şi mie de pomană unchiu-mieu, Leca slugeariul, ca să fie călugăraşilor de hrană. Şi le-am pus numele dumnealor la pomeanic înpreună cu părinţi noştri ctitori, ca să aibă veacinică pomenire. Şi le-am dat şi scrisoarea ce mi-au făcut de danie unchiu mieu, Leca slugeariul, pe această roată de moară.

Şi puiu şi eu blestem, ca cine s-ar scula din neamul mieu, în urma mia, să strice această danie, să aibă urgia domnului nostru Is Hs şi blestemul acelor 318 sfinţi părinţi de la Nicheia şi să-i fie înpotrivnic Sfântului şi Slăvitului Proroc Înainte Mergătoriul şi Botezătoriul Ioan.

Şi eu, pentru întărirea şi mai adevărata credinţă, mi-am pus iscălitura şi peceatea mea, ca să să crează.

Şi am scris eu, popa Costandin ot Corbeani, mart<ie> 25 dni, 7243

DANIC, Episcopia Argeş, V/4

[31] Loc alb.
[32] Loc rupt.
[33] Loc rupt.

2 **1735 septembrie 22**

Văzut-am unde zice că toate lucrurile şi facerile de bine, carele să fac spre partea bisericească, sânt cinstite şi lăudate şi mai de folos decât toate lucrurile ceale politiceşti.

Cu ajutoriul lui Dumnezeu, m-am îndemnat şi eu, pentru pomenirea părinţilor şi a noastră, de am ridicat din temelie acest schitişor de piatră, de sihastri, pe această moşioară a noastră, ce să chiamă Brădăşăştii, care moşie au fost mai înnainte cumpărată de strămoşul nostru Vucina marele păh<arnic> de la Badea din Argiş şi cu rumânii, câţi au fost şăzători acolo.

Şi în urmă, după petrecaniia strămoşului nostru Vucinei, rămâind jupăneasa dumnealui, Neaga, au fost datu-o de zestre unii nepoate a dumneaei, anume Mariica. Şi în urmă, această nepoată a dumneaei au vândut această moşie şi cu rumânii la dumnealui Grigorie Albescul marele log<o>f<ă>t. Şi dup<ă> petrecaniia dumn<ea>lui, rămâind la o nepoată a dumnealui, anume Cheajna, şi această jupăneasă făcănd această moşie vănzătoare şi întrebându-ne şi pe noi, ştiind că să trage de la strămoşul nostru Vucina păh<arnic>, m-am tocmit cu dumneaei jupăneasa Chiajna şi cu boiariul dumneaei, anume Părvul căpt<itan> Cămpinean, fiind amândoi înpreună, şi o am răscumpărat de la dumnealor, însă numai moşiia, fără rumâni, dupre cum scrie zapisul dumn<ea>lor, că rumânii i-au răscumpărat mai înnainte.

Şi pe această moşie, acum, în zilele domnului nostru Io Grigorie Ghica Voevod, şi cu blagosloveniia prea sfinţitului mitropolit chir Ştefan …[34] ridicat acest schitişor, puind hramul Naşterii prea Sfântului Slăvitului Pr<oo>roc Înainte Mergătoriu şi Botezătoriului Ioan. Şi am închinat acest …[35] carii să vor afla acolea lăcuitori, ca să le fie de hrană şi de chiverniseala lor.

Şi am dat şi zapisul jupâneasi Cheiajnii de răscumpărătoarea aceştii moşii şi alte scrisori vechi ce au fost de răscumpărătoarea aceştii moşii la schit.

Şi după petrecaniia mea, cine va rămânea în urmă din neamul mieu, las cu legătură şi cu blestem să nu aibă voe a închinarea acest schitişor, nici moşiia, la nici o mănăstire de ceale mari, nici să aibă voe a luarea cevaş, au din cărţi, au din alte dichise ale bisearicii, au din venitul moşii ce ar fi, de nimic să nu să atingă, numai cine ar rămânea în urma mea din nepoţi, din strănepoţi, unul după altul să aibă a purtarea grijă, ca să nu lipsea<scă> preot de la bisearică şi de ce le-ar păsa să-i ajutoreze. Şi pă care din preoţi va fi mai mare acolo şi l-ar conoaşte că nu caută de slujba bisearicii şi face stricăciune să aibă voe a-i lua sama şi pe unii ca aceia să-i scoaţă. Iar carii din neamul mieu, au din cei striini, în urma mea, ar vrea ca să supue acest schitişor la vreo mănăstire, au moşiia, au să ia dintr-ale bisearicii cevaş, să aibă a darea sama înaintea direaptii judecăţi a domnului nostru Is Hs şi să-i fie înpotrivnic Sfântului Pr<oo>roc şi Botezătoriul Domnului Ioan al căruia iaste hramul sfintei bisearici.

Şi am întărit această scrisoare cu iscălitura şi pecetea mea, sept<emvrie> 22 dni, lt. 7244.

1735-7244

Şi am scris eu, popa Costandin ot Corbeani

DANIC, Episcopia Argeş, V/5. Sigiliu rotund, în tuş.

3 **1759 iunie 24**

Grigorie Vâlsănescu post<elnic> i Ghiorghie comis Vâlsănescu i Ioniţă Vâlsănescul. Dat-am scrisoarea noastră sfintei şi dumnezăeştii mănăstiri Argeş, unde să cinsteaşte şi să prăznuiaşte hramul sfintei Adormiri a prea sfintei Născătoarii de Dumnezeu P<u>r<ur>ea Fecioarei Mariei, şi sfinţii sale părintelui arhimandritului chir Nichifor, nastavnicul aceştii sfinte

[34] Loc rupt.
[35] Şters un rând.

mănăstiri, şi a tot soborul. Precum să să ştie că avându noi un schitişoriu, *anume Brădăşăşti ot Argeş*[36], făcut şi zidit din temeliia lui de unchiul nostru, Ioan Vâlsănescul, şi înzăstrat cu ce s-au putut, care schit, până acum, au fost de sineşi neînchinat nimănui, dar văzând noi multa supărare ce are acest sfânt schit de unii de alţii, însăşi de egumenaşi, care mai înnainte era necăutat, ca să aibă de acum înnainte acest schit oareşce razim şi apărare, ca să nu fie călcat de toţi, ne-am îndemnat, de bună voia noastră, de am închinat acest sfânt schit la sfânta mănăstire Argeşul, cu toate moşiile şi hodoarăle ei, atât mişcătoare cât nemişcătoare, ca să fie supt supunerea şi chiverniseala eg<u>m<enului> argeşan.

Şi eg<u>m<enul> de la schit, sfinţiia sa, să aibă volnicie a-i lua seama şi găsindu-l neharnic a-l scoate şi a pune alt. Însă şi părintele eg<u>menul Argeşului să nu aibă a să întinde sau a luoa cătuş de căt din bucatele schitului, au din moşii, au din ţigani, au dintr-alte venituri, ci numai să aibă a-şi luoa embadichiul, cel rânduit de noi, adică schitul să aib<ă> a da din an în anu câte ocă cinci de ceară la sfânta mănăstire, iar mai mult nimic.

Şi pentru aceasta am dat această carte de închinăciune, întărită cu iscăliturile şi peceţile noastre, ca să să crează, ionie 24 dni, 1759

G. Vălsănescu post<elnic>
G. Vălsănescu comis
Methodie ierm<o>nah eg<u>m<en> …[37]
Toma Răt<escu> biv vel şat<rar>, mărturie[38]

DANIC, Episcopia Argeş, V/8.

4 **1781 septembrie 2**

Sfântul schit Brătăşăştii, de aici din sud Argeş, unde să prăznueşte hramul Naşterii Sfântului Ioan Botezătorul, care schit iaste zidit şi înălţat din temelie de răposatul şufarul Ioan Vâlsănescul, înzestrându-l cu cele trebuincioase odoară bisericeşti şi cu parte de moşie înprejurul schitului, mai dându-i şi în sud Ilhov un petecel de moşioară, ce să numeşte Vasalaţii, stânj. …[39].

Şi din râvnă d<u>mnezeiască au închinat acest sfânt schit metoh sfintei mănăstiri Argeş, înpreună şi cu mai sus numitele moşioară, cu enbatic hotărât ce să dea pe anu la sfânta mănăstire şi sfânta mănăstire să poarte grija de toate cele trebuincioase.

Deci această moşioară Vasalaţii, fiind foarte depărtată, nici cu un venit n-au putut a să folosi schitul. Şi aşa văzând că pentru dăpărtarea nu să poate agonisi cu nici un venit, ne-am înştiinţat cum că alăturea cu acest petec de moşie are şi dumnealui vt<orii> vist<ier> Costandin sin …[40] un hotar de moşie a dumnealui, l-am rugat de ne-au găsit altă moşie, aici în sud Argeş, ce să chiamă Valea Rea, luată schimbu de la sfânta Mitropolie, care moşioară să alătură cu Fleştii, tot ai sfintei Mitr<opolii>, despre apa Baţcovului. Şi mai întâi luând în voe de la prea sfinţiia sa părinte mitropolitu ţării, chirio chir Grigorie, şi cu voia dumnealor boerilor ctitori, carii sânt tot de un neamu cu mai sus numitul ctitor, am făcut schimbu cu dum<nealui> vt<orii> vist<ier> Costandin de i-am dat această moş<ie> Vasalaţii în locul moşii Valea Rea, pre care ne-au dat zapis ca să o stăpânească sfântul schit în veaci. Deci şi dumnealui să aibă a stăpâni această moş<ie> Vasalaţi în veci, atât dumnealui cât şi coconii dumnealui, cât Dumnezeu îi va dărui, pe semnele cele vechi, după cum au stăpânit şi sfântul schit.

La care schimbu am rugat şi pe prea sfinţiia sa părintele mitropolit de au întărit acest zapis. Aşijdearea şi noi, cu totă obştea sfinti mănăstiri, am întărit cu iscăliturile noastre înpreună

[36] Adăugat pe margine.
[37] Indescifrabil.
[38] Semnături autografe.
[39] Loc alb.
[40] Loc alb.

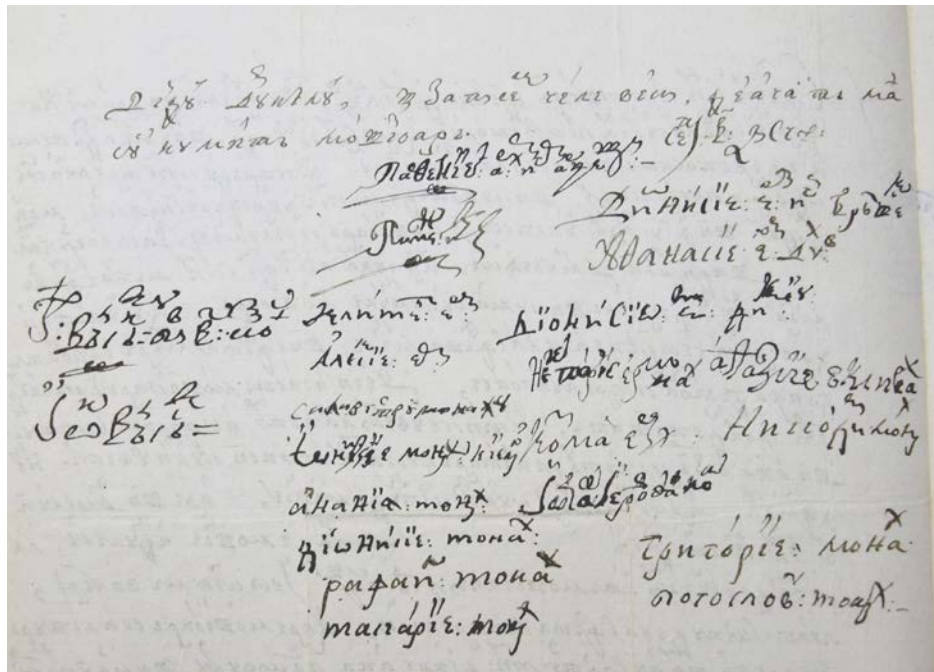
şi cu ai dum<nea>lor boerilor ctitori, ca să fie de mare credinţă, dându-i dumnealui şi zapisele cele vechi de această mai sus numită moşioară.

Sept<emvrie> 2, 7290

Parthenie arh<i>m<andrit> ig<u>m<e>n argeşan
Pimen ic<ono>m
Dionisie erm<onah> ig<u>m<en> brătăşesc
Athanasie erm<onah> duh<o>v<nic>
G. Vălsănescu biv vt<orii> comis
Ion Vălsănescu
Climent erm<onah>
Alecsie erm<onah>
Silivestru monahu
Ionichie mon<a>h chielar
Ananiia monah
Dionisie monah
Rafail monah
Macarie monah
Dionisie erm<onah> dichiu
Nectarie ermonah
Athanasie eclisarh
Coman erm<ona>h
Nicodim monah
Iosaf ierodiacon
Grigorie monah
Bogoslav monah[41]

DANIC, Mitropolia Ţării Româneşti, XV/36

[41] Semnături autografe.



5 **1795 ianuarie 26**

CĂRŢILE I ODĂJDIILE SCHITULUI CELUI VECHIU, CE S-AU DAT LA BESEARICA CEA NOAO DE LEMN CE S-AU FĂCUT LA BRĂTĂŞĂŞTI

1 antimis nou ce s-au dat de prea sf. părintele episcop chir Iosif Argeşanul; 1 Evanghelie rumânească; 2 mease de pânză pă sf. preastol, vechi; 1 Liturghie rumânească; 1 sfântă cruce, veache; 2 sfite de bogasiu, vechi; 1 stihari de cit, vechiu; 2 părechi rucaviţe de cit, vechi; 1 poias, făr de paftale; 1 sfânt potiriu de cositori; 1 discos i o zveazdă i lingură de cositori; 2 procoveaţe de mătase, vechi; 1 aer de mătase, vechiu; 1 cădealniţă de alamă; 3 dveri de cit; 1 poală de iconostas de cit; 1 poală de tetrapodul cel mic, de cit; 1 Minei Anthologhion rumânesc, pe 12 luni; 1 Ohtoih, de ceale mici, rumânesc; 1 Apostol rumânesc; 1 Triod rumânesc; 1 Ceaslov mare, dezlegat.

Cărţi i odăjdii i alte lucruri date de mine arh. la schitul cel nou Brătăşeşti. 1 sfânt antimis nou, cu sfinte moaşte, dat de pomană de prea sf. părintele Iosif episcop Argeş; 1 masă de pânză, pă sfântul preastol; 1 masă de cit cu sângif roşu, de bogasiu, noao, pă sfântul preastol; 1 rând de sfinte vase de argint potir, zveazdă, discos, lingură; 1 sfită noao albă, cu flori de calemcheri; 1 sfită, ipac de cit; 1 stihar roşu cit de tocat; 1 epetrafir de cutnie, cu trei ciucuri de ibrişim; 2 părechi rucaviţe, de cit; 1 poias, prost, cu paftăluţe de alamă; 3 procoveţe de calemcheri, cu aerul; 1 masă, de cit, la proscomidie; 3 dveri, de cit, cu vărgi de tocat roşu; 1 masă mare roşie, de cit, de tocat, pentru învălişul sf<â>ntului preastol; 1 perdea, la uşa besearici, de carton; 1 poală, la iconostas, de carton; 1 poală, la tetrapodul cel mic, de carton; 2 sfeaşnice de fier, făcute de părintele Varlaam; 2 sfeaşnice mari de lemn, proaste, cu şase făclii de ceară; 1 iconostas, încheiat de scânduri de anin; 6 tocuri de candele de alamă, cu sticlele lor; 1 cădelniţă de alamă; 1 păreache mucări, de ceale mari, de stinsul făcliilor; 1 analoghion pentru cetitul Sfintei Evangheliei; 6 ferestri de sticlă, puse în cerceveale şi cu ţâţâni, puse în stâlpii ferestrilor; 2

sfeaşnice de alamă la oltari; 1 peşchir, la sfântul oltariu; 1 cârlig de fier, pentru rădicatul candelelor; 12 Minee lunovnice rumâneşti, date de pomană de răposatul părintele Rafail iermh igumenul hurezanul, care din pricina răzmeriţii s-au fost strămutat şi le-au răscumpărat alt părinte, Bogoslov iermh, numai opt, şi le-au dat schitului, iar patru s-au dat de mine arhm. din care cumpărasem la Sf. Episc. şi prisosea; 1 Sf<â>ntă Evanghelie rumânească, noao; 1 Apostol rumânesc, nou; 1 Ohtoih rumânesc, nou, de ceale mari, dat de părintele episc. Argeş; 1 Liturghie rumânească, mică, veache; 1 Molitveanic rumânesc; 1 Triod rumânesc; 1 Penticostari rumânesc; 1 Ceasoslov rumânesc; 1 Psaltire rumânească; 1 carte a Sfântului Isac Sirul; 1 carte a Sfântului Grigorie Sinaitul; 1 carte a Sfinţilor Ierarhi; 1 carte pentru sfânta ascultare, s-au răpus; 1 Alfa Vita, cu tipariu; 1 Minunile Preacestii cu puţintel tâlc din Psaltire, s-au răpus; 1 carte a lui Ilie Miniiat; 1 carte Ioan Scărariul

Vitele ceale date de mine arhimandritul. 6 vaci mari; 2 boi de jug; 3 gonitoare în primăvară; 40 oi mari; 25 râmători mari.

2 tingiri mari de aramă; 2 tingiri, ipac, de mijloc; 6 talere de cositoriu; 1 masă vărgată de pânză supţire; 6 părechi cuţite, cu linguri, ipac de cositori.

Moşioarăle. 1 moşiia cu siliştea de pomi Brătăşăştii, pă care iaste zidit schitul, de la ctitorul cel dintâiu, Ioan Vălsănescul.

8 pogoane, tot alăturea cu a schitului, de la Stanciul Eşanu, cumpărată de mine arh. cu tl. 40, s-au făcut schimb cu alte locuri de livade de la Oprea Marinescul i din Martalogul.

1 livade Baltelor, ipac cumpărată de mine arh. cu tl. 50, de la Barbul Brătescul, statornică.

1 ipac, altă livade de la Matei Brătescul, cumpărată, drept tl. 30.

1 moşioară, la Cacaleţi, pă Vâlsan, stânjăni 500, cumpărată de mine arh. i de nepotumieu, răposatul Isaiia monah.

1 moşiia Topliţa să o stăpânească după coprinderea zapisului, răscumpărată cu tl. 400 din rămasele arhm. Damaschin, tot de mine arh.

1 moşiia Bădiceni, cu o roată de moară, are a o stăpâni schitul, iarăşi după coprinderea zapisului.

1 bucată moşie din hotarul Muşăteştii al Sf. Episc., ce să chiamă Poeniţele, adecă muchia Burdemanului, spre schitul Robaia, pe plaiu, până în apă, şi de aici în jos, pă apă, până în hotarul Căloteştilor, care moşiie, fiindcă au avut schitul cel vechiu altă moşie Vasilaţii, la sud Ilfov, între alte moşii ale sfintei Mitropolii, au luat cu schimb şi au dat altă moşie la Valea Rea, lângă Fleşti, în sud Argeş, care moşie fiind depărtată schitului şi fiind de trebuinţă Sf. Episc<opii> pentru îndemnarea lucrului viei ot Piteşti, s-au priimit la sf<â>nta Episcopie şi au dat această mai sus numită bucată de moşie sf<â>ntului schit.

1 viişoară la Goleşti, rămasă de danie de la un părinte Savatie monah, pentru care s-au priimit de Sf. Episcop<ie> un rozor mare, alăturea cu viia Sf. Episc<opii> ot Piteşti, din viia mea a arh. să-l stăpânească Sf. Episcopie de acum până în rozorul de supt guşă la brâu, însă vie bună, lucrată.

2 case de lemn, la un loc alăturea cu schitul cel nou, făcute de părintele Varlaam, cu sobele lor, cu cuptoriu în tindă şi coperite cu şise, la care au ajutat şi răposatul d<u>hovnicul Athanasie de la Brădet, cu t<a>l<eri> 40.

1 vie, pe Valea Bădeştilor, la sud Muşcel, dată de ctitorul cel dintâiu[42].

Ţiganii. 1 Radul ţiganul Ostroveanul, cu un copil al lui, Dumitraşcu, care i-am cumpărat, cu tl. 240, de la postelnicul Ioniţă Dănicelul, iar pe alt copil al lui, anume Hrizea, cumpărându-l eu şi pe acela cu tl. 120 l-am vândut prea sf. părintelui episcop, iar mumă-sa iaste rumâncă; 1 ipac Radul ţiganul cumpărat tot de la numitul boiar, cu tl. 80; 1 Pavel sin Cârstea, al schitului celui vechi, dat de ctitorii cei dintâi, adecă neamul acestui ţigan, iar ţiganga lui,

[42] Scris de altă mână.

Dobrica, iaste a Sf. Episcopii, însă Pavel ţiganul au mai avut o soră în ţigăniia Episcop<iei>, după un ţigan Costandin brat Uţă croitoriul şi murind i-au rămas o copilă în loc; 1 ţigancă Ştefana, a Sf. Episc<opii>, dată după Radul ţiganul, cel mai sus zis numit, însă fiindcă soacra vătafului Ştefan iaste bună a schitului celui vechiu şi mai are feate care prisosesc peste aceaste doao ţigance ale Sfintei Episcopii.

3 capete de vite, însă o vacă mare, doi boi de jug, din vitele ceale vechi ale schitului.

1 tavă mică de aramă.

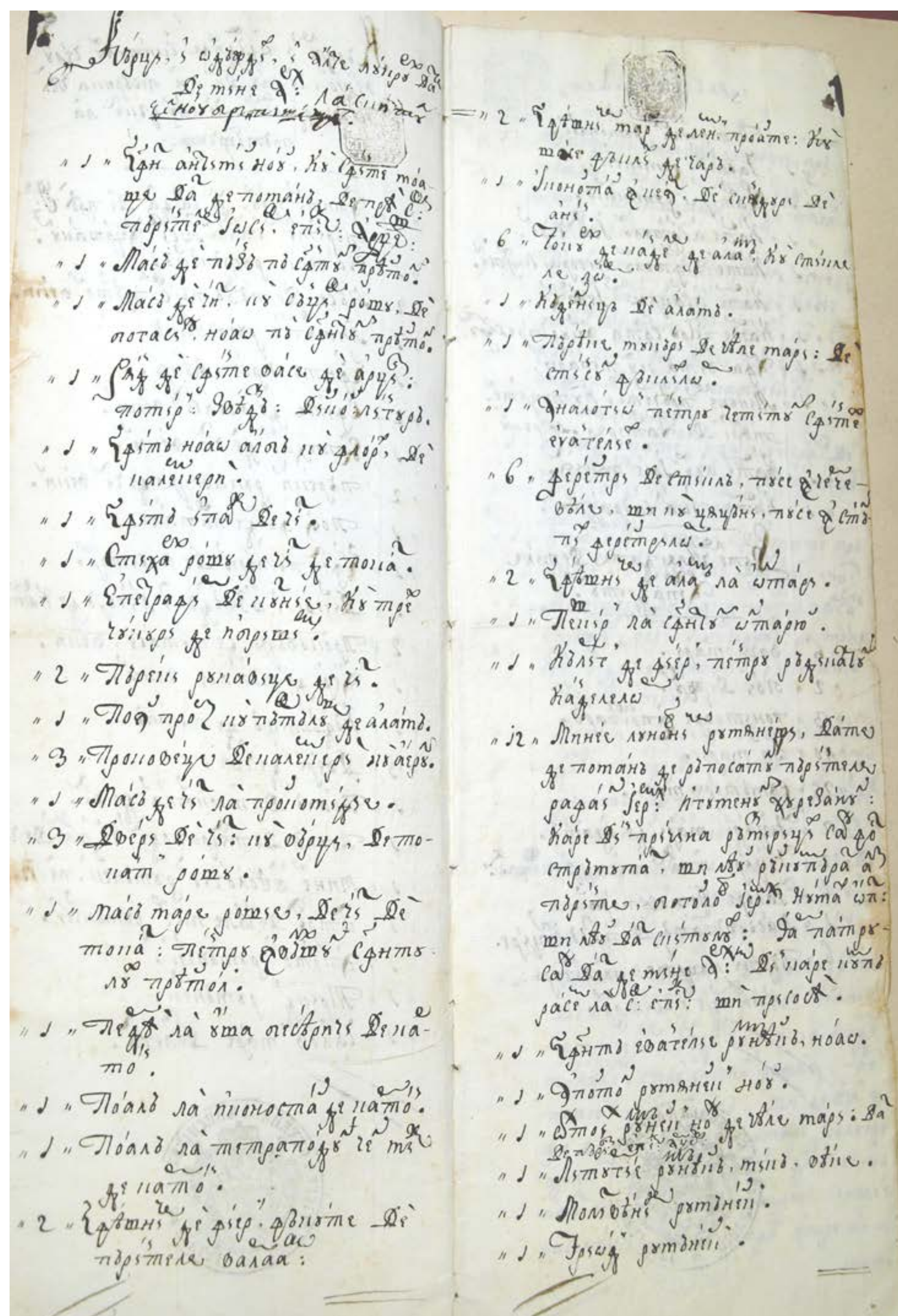
Ceale adaose prin părintele Varlaam. 2 boi de jug; 1 vacă cu viţel; 1 vacă stearpă; 20 capre fătătoare; 15 oi mari, cu 5 de danie de la răposatul Nicodim mon<a>h, osebit de 5 oi, ce au făgăduit Ion Bucel a da şi el de danie; 1 vacă, de la moş Roman, de danie; 8 mătci de stupi; 5 putini mari, seci, pentru prune, din care doao sânt cu varză; 4 buţi mari, seci, pentru prune; 4 butoae, ipac seci, de vedre 30; 1 cazan de aramă, de vedre 7, cu ţăvile lui; 2 tigăi de aramă; 1 car, cu 8 cercuri de fier i cu bleavurile lui; 1 plug cu fiarăle lui; 4 căldări, de câte doao ocă de aramă; 4 sahane spoite de aramă; 4 topoară de casă, 2 mai mari; 1 lanţ de fier pentru car, cu zale 50; 2 cârceae la car, cu vârtejul lor; 6 hârdae de brad; 4 veadre, ipac de brad; 40 talere de lemn, cu lingurile lor i cu 80 străchini.

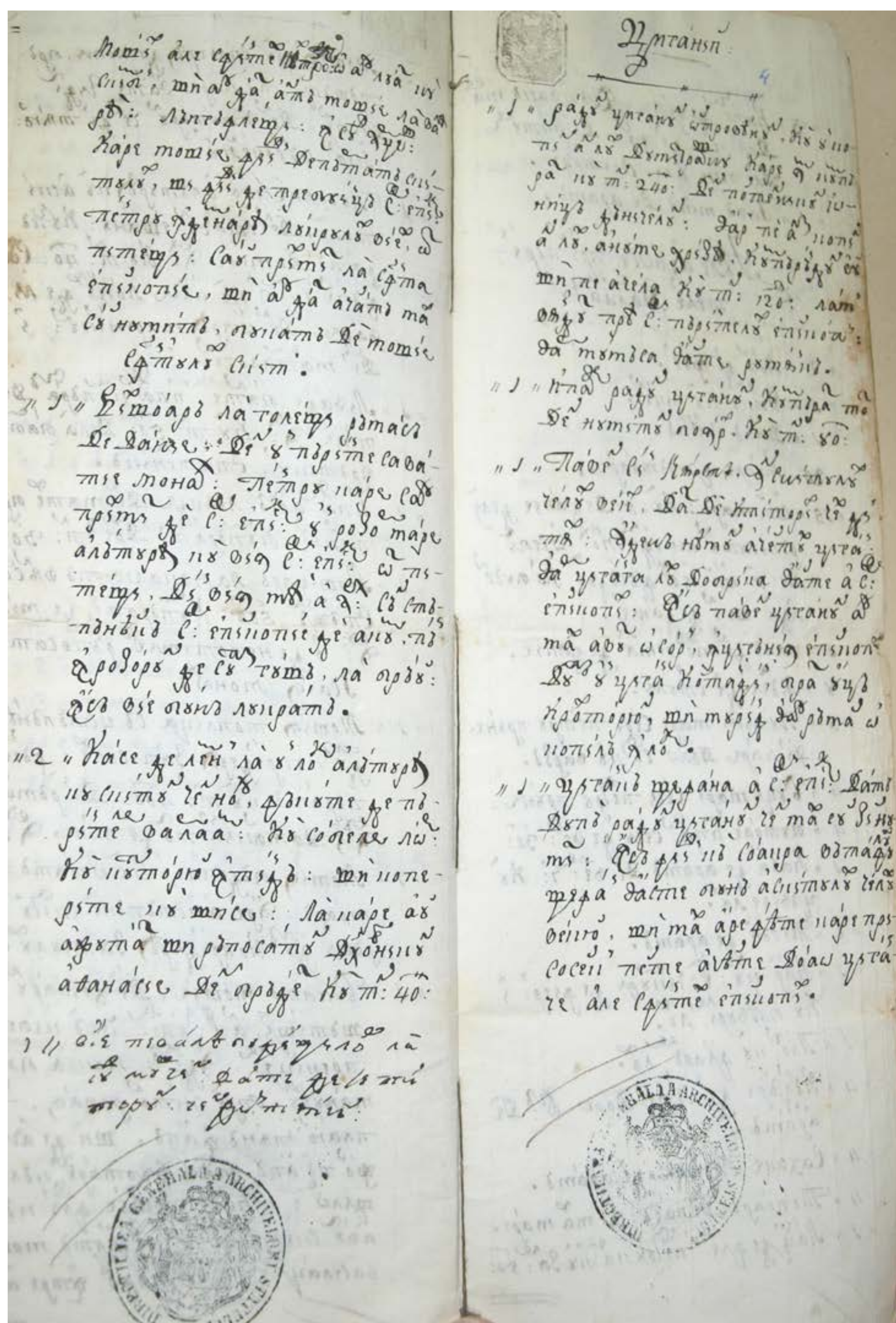
Şi la vreamea eşiri meale dintr-această vremealnică viaţă orice voi mai lăsa cu diată să fie iarăş ale numitului schit[43], *95 ghenrie 26*

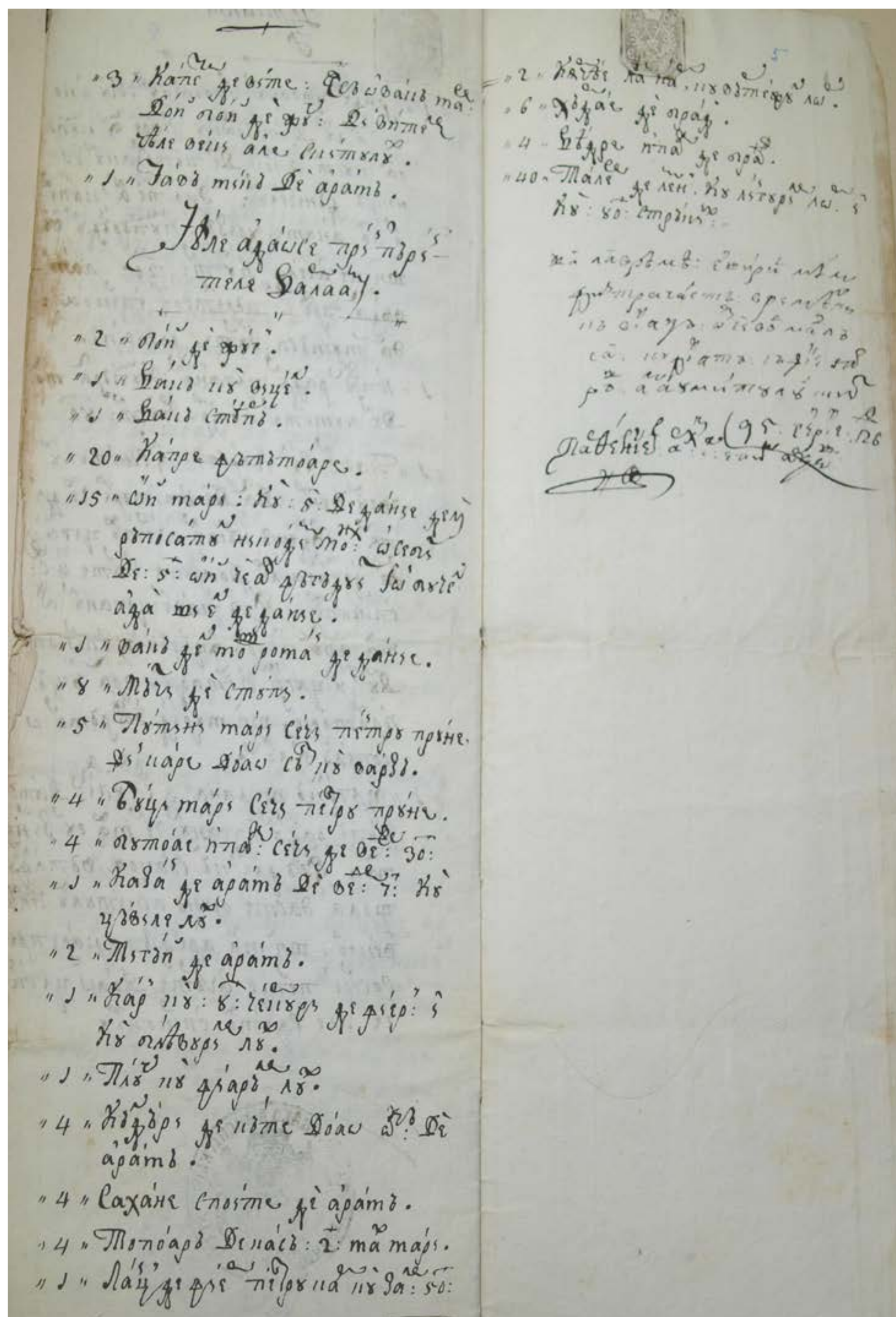
Parthenie arhm<imandrit> ig<umen>, episc. Argeş[44]

DANIC, Episcopia Argeş, LXVIII/10

[43] Scris de altă mână.
[44] Semnătură autografă.







6 1795 aprilie 19

De vreame ce prea cuviosul arhimandrit al Sfintei Episcopii, chir Parthenie, din râvnă d<u>mnezeiască îndemnându-se, au zidit din temelie acest sfânt lăcaş din agonisita sa, carele cu ajutoriul lui D<u>mnezeu s-au tărnosit de noi, întărim acest aşăzământ ce din bună voia sa au făcut, ca întocma să se urmeze, şi rugăm şi pre cei ce după noi de la Dmnezeu vor fi orânduiţi episcopi acestui sfânt scaun ca să să păzească şi de frăţiia lor nestrămutat, nici mai adăogând, nici mai scăzând aceasta.

Iosif, Episcop Argeşului, adeverez[45], 1795 aprilie 19

De vreame ce schitul Brătăşăştii, hramul Naşterii Sfăntului Ioann Botezătoriul, ce au fost zidit de răposatul Ioann Vâlsănescul şi închinat sf<in>tii Episcopii Argeşului, cu moşioara de prin prejur, cu embatic ca să dea la sf<ă>nta Episcopie (fiind atuncea mănăstire) pe an cinci ocă de ceară, iară altă supărare să nu i să mai facă. Care schit, din slăbiciunea locului, s-au fost crăpat peste tot, nemai fiind nădejde de a să mai putea sluji întrănsul.

Şi pentru ca să nu rămâie pomenirea numitului ctitor uitată, m-am îndemnat eu, de a mea bună voe, şi am zidit alt schit din temelie, cu cheltuiala mea, la alt loc, mai temeainic, tot pe moşiia numitului schit celui vechiu, la care am pusu doao hramuri, unul al Naşterii Sf<â>ntului Ioann Botezătoriul, ce au fost dintru întâiu, şi altul al Sfinţilor Mucenici Serghie şi Vahco, ale cărora sfinte moaşte, adecă capetele amăndoao, să află la Sfânta Episcopie. L-am înfrumuseţat cu zugrăveală şi cu odoară bisericeşti şi cu din dobitoace şi cu alte locuri ce am mai cumpărat, tot alăturea cu ceaialaltă moşie a schitului. Am mai dat şi cinci sute stănjini de moşie din hotarul Cacaleţii, după Vâlsan, în care sumă de stănjini au mai fost cumpărătoare o sută cinci zeci stânjini de răposatul nepotul mieu, Isaiia monah. Şi fiind că la moartea lui au dat zapisu asupra mea, ca din tot avutul lui mişcătoare şi nemişcătoare să să facă o beserică, şi ce va mai prisosi să rămâe danie sf<i>ntii beserici, cum şi părţile de moşie ce le-au mai avut cumpărate la Bădiceni cu o roată de moară, unde şi eu am mai cumpărat, după cum zapisele arată.

Şi neputându-să face besearică numai cu avuturile răposatului, s-au dat ajutoriu la facerea besearicii din satul Corbii, cu hramul Sf<â>nta Troiţă, şi s-au pusu şi la pomeanic (căci din dobitoace ce au mai fost rămas s-au răpus din răzmiriţă) toate. Iară aceastea numite părţi de moşie rămăind le-am dat danie acestui sfânt schit Brătăşăştii, înpreună şi cu cumpărătoarele meale, şi asemenea s-au pus la pomeanic şi la sf<ă>ntul schit înpreună cu mine.

Dar pănă a trăi nepotul mieu Pavel i s-au lăsat părţile de moşiia de la Bădiceni, cu roata de moară, să le stăpânească în pace. Iar după moartea lui, nimenea să nu aibă a să întinde la această parte de moşie i la moară, ci să rămăie bune ale numitului schit, ca unele ce sănt închinate prin zapis de pomenitul mai sus, răposatul nepotul mieu, Isaiia monah.

Căci nu iaste vreo clironomie părintească, ci numai din agonisita lui, fiind că care să va întinde peste hotărârea răposatului şi peste a mea să ştie că va avea a da răspuns la înfricoşatul judeţ, înaintea lui Dumnezeu.

Aşijderea, am mai dat sf<â>ntului schit şi moşiia Topliţa, care o am avut răscumpărată din rămasele arhimandritului Damaschin, căci rămâind dator numitul arhimandrit la unii alţii, între carii unul au fost vt<orii> vist<ier> Răducanu Budişteanu, cu t<a>l<eri> 635, şi prin judecată cu poruncă domnească s-au făcut hotărârea răposatului prea sfinţii sale părintelui mitropolitu Grigorie ca să i să vânză tot avutul arhimandritului şi dintr-acele să i să plătească datoriile, între care intrând şi această numită moşie, am dat eu banii şi am oprit moşiia care las să o stăpânească sf<â>ntul schit cu bună pace. Iară până a mai trăi eu, la vânzarea ghinzii şi a jirului să nu să amestece.

Am mai dat şi alte mărunţişuri, care să vor treace la catastih, cum şi din viia ce o am cumpărată la Dealul Piteştii, de la boiari Lăngeşti, adecă locul alăturea cu viia Sf<i>ntii

[45] Semnătură autografă.

Episcopii, în care loc, osebit de viia ce am făcut-o eu, cu hotărâre ca după petrecaniia mea din viaţa această să rămăe danie Sf<i>ntii Episcopii.

Au fost mai făcut şi un Rafail monah, care şi aceaia am cumpărat-o, şi am dat Sf<i>ntii Episcopii schimb un rozor mai lat, care să alătură pe lângă via Sf<i>ntii Episcopii, şi căpătâiul din sus mearge până la brău, din jos de nuc, ca să stăpânească Sfânta Episcopie de acum, şi în locul acestui rozor au dat prea sf<i>nţiia sa părintele episcop schimb alta viişoară, în Dealul Goleştii, ce au fost dat-o de danie răposatul Savvatie monah ca să o stăpânească sf<â>ntul schit nestrămutată, cu pometul din poalele ei, fiind că s-au pus şi la pomenicu schitului aceşti doi monaş, Savvatie şi Rafail.

Mai avănd sfântul schit o moşie Vasilaţi, în sud Ialomiţă, care moşie lundu-să de Sfânta Mitropolie în zilele răposatului întru fericire părintelui Grigorie mitropolitu i-au dat schimb altă moşioară, la Valea Rea, lângă Fleşti, care fiindu-i schitului iarăş depărtată şi Sfintii Episcopii trebuincioasă pentru via dă la Piteştii au priimit-o prea sf<i>nţiia sa părintele episcopul şi au dat schitului alt petec de moşie din hotarul Robăi, care să chiiamă Poeniţele, alăturea cu moşiia ceaialaltă a schitului.

Şi fiind că la zidirea acestui schit eu am fost numai cu cheltuiala, dar toată purtarea de grije, încă şi alte ajutoare, s-au făcut prin cuviosul părinte Varlaam ieromonah şi înpreună cu mine l-am priimit ctitor, dar şi cu purtarea de grije, ca pănă va trăi sfinţ<ia> sa să fie schitu asuprăi cu toată iconomiia, avănd înpreună şi pe nepotul mieu, Dorothei ierodiiaconu, carele şi el iaste călugăr cu metaniia din Sf<â>nta Episcopie. Şi de va vrea numitul părinte Varlaam vreo dată a să departa de la schit sau a să trage din treaba iconomii sau de să va întâmpla chemare de la D<u>mnezeu din viiaţa aceasta, atuncea Sf<â>nta Episcopie să nu orânduiiască pe altul, ci să fie nepotul mieu, Dorothei, cât va trăi. Iară cănd înpotrivă nu va priimi Sf<â>nta Episcopie, atuncea să aibă a stăpăni numitul Dorothei, atât părţile de moşie ot apa Vâlsanului, căt şi moşiia Topliţa, pănă va trăi, iară, după petrecaniia sa, iarăş să rămăe ale numitului schit.

Şi păzându-să aceaste danii nestrămutate de Sf<â>nta Episcopie, osebit de doao praznice ce are să le facă pe la hramuri în tot anul, după cum să va putea, a doao zi la hramul Sf<i>nţilor Mucenici să facă o pomenire la tot neamul mieu. Iară, neputăndu-să face, atuncea şi mai la urmă, când va putea, să să facă, numai să nu rămâe. Şi să mai dea şi la Sfânta Episcopie ocă trei ceară, osebit de cinci ce s-au fost aşezat dintâiu, care aceastea ocă ceară, după petrecaniia mea să să dea, fiindcă rămâne şi venitul pădurii tot pe sama schitului.

Iară la sf<â>ntul schit să fie preot ieromonah şi cu trei patru monaşi, adecă câţi să va socoti că vor putea să să chivernisească, iară pentru mult puţin ce s-ar mai afla dintru ale meale, după sfârşitul mieu, să aibă a să urma după deosebită diată ce voi face.

Şi de s-ar găsi vreun zapis al mieu de vreun aşezământ făcut mai nainte, până a mă rândui igumen la Argeş, să nu fie ţinut în samă, ci această carte şi diată ce îm voi face să fie crezute,1795.

Parthenie arh<i>mandrit Sf<i>n<tii> Episcopii Argeş adeverezu
Parthenie ig<u>m<en> berislăvesc, martoru[46]

DANIC, Episcopia Argeş, V/30

[46] Semnături autografe.

BRĂTĂŞEŞTI, A FORGOTTEN CONVENT FROM ARGEŞ COUNTY
Abstract

Brătăşeşti Convent is situated in the area of the village Brăteşti, Albeşti de Argeş Parish, Argeş County. It was built between the 5-th of April 1733 and the 25-th of March 1735 by a country squire named Ioan Vâlsănescu. Because of the poor resistance of the ground the convent was built on, the building did not resist along the time. Because of that, the archimandrite Parthenie found another place of worship on the 19-th of April 1795.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

SFÂRŞITUL DOMNIILOR FANARIOTE ŞI REINSTAURAREA DOMNIILOR PĂMÂNTENE ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA (1822)

CLAUDIU NEAGOE[*]

Într-un studiu publicat în urmă cu câţiva ani puneam în discuţie datele la care „regimul fanariot" sau „turco-fanariot" a fost instaurat în Ţările Române, respectiv 1711 în Moldova şi 1716 în Ţara Românească, fără a ridica vreo obiecţie asupra momentului de final al acestuia, respectiv anul 1821, mai precis cu domnia foarte scurtă şi, de altfel, nominală a lui Scarlat Callimachi (febr. - mai 1821)[1]. Totuşi, o cercetare mai atentă a surselor documentare şi narative din perioada 1821-1822, ne determină, în cele ce urmează, să revenim asupra acestei probleme de cronologie şi să punem, de această dată, sub semnul întrebării chiar momentul de final al domniilor fanariote.

La scurtă vreme după moartea lui Alexandru Suţu, ultimul principe fanariot care a domnit efectiv în Ţara Românească, eveniment petrecut în noaptea de 18/19 ianuarie 1821 şi datorat unor cauze care au fost elucidate până astăzi[2], muntenii au aflat, cu îngrijorare, de izbucnirea „rebeliei" slugerului Tudor Vladimirescu[3], precum şi de aşa numita „za-vera" a eteriştilor greci, conduşi de Alexandru Ipsilanti[4].

Pentru restabilirea situaţiei, Poarta a numit ca domn al Ţării Româneşti pe Scarlat Callimachi, fostul domn al Moldovei (1806, 1807-1810, 1812-1819)[5]. În vremea aceea, Callimachi se bucura de un statut privilegiat în rândul protipendadei greceşti din Istanbul, iar familia sa făcea parte din celebrul „cartel" fanariot, care monopolizase, începând cu 1819, domniile celor două principate româneşti[6]. Mai mult

[*] Universitatea din Piteşti.
[1] Claudiu Neagoe, *Instaurarea „regimului fanariot" în Moldova şi Ţara Românească. Consideraţii generale*, în „Arhivele Olteniei", Serie nouă, nr. 22, 2008, pp. 75-84,
[2] Vezi, în acest sens, articolul lui Marian Stroia, *Împrejurările morţii domnului Alexandru Suţu (ianuarie 1821),* în volumul: *Identitate naţională şi spirit European. Academicianului Dan Berindei la 80 de ani*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, f. a., pp. 159-162.
[3] *Jalnica cântare a lui Zilot*, în Zilot Românul (Ştefan Fănuţă), *Opere complete*, ediţie de Marcel-Dumitru Ciucă, Bucureşti, Editura Minerva, 1996, p. 149.
[4] *Ibidem*, p. 150.
[5] Mihai Ţipău, *Domnii fanarioţi în Ţările Române, 1711-1821. Mică enciclopedie*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Omonia, 2008, p. 57.
[6] A se vedea pe larg despre, la Andrei Oţetea, *Un cartel fanariot pentru exploatarea Ţărilor Române*, în „Revista de Istorie", tom. XII, nr. 3, 1959, pp. 111-121, precum şi în *Memoriile principelui Nicolae Şuţu,*

decât atât, principele Scarlat Callimachi se bucura de o oarecare apreciere în rândul unei părţi a boierimii muntene, care îl considera a fi „un domn nu numai înţelept, cu vrednice măsuri şi cu iscusinţe, ci şi cu temere de Dumnezeu, iubitor de dreptate şi dă liniştita petrecere a supuşilor înălţimii sale”[7].

În ceea ce priveşte data la care Callimachi a fost numit domn, informaţiile oferite de cronicarii epocii, ba chiar de unele documente, sunt contradictorii. Potrivit relatărilor lui Naum Râmniceanu, de pildă, acesta ar fi fost numit domn înainte de 3 februarie 1821, căci la această dată un trimis al său sosea în Bucureşti, aducând poruncă pentru boieri de a organiza un corp de vreo 500 de arnăuţi, puşi sub comanda a patru căpitani care trebuiau să apere capitala ţării şi anume Iordache Olimpiotul, numit mare serdar, Ianache Farmache, Ghencea şi Ianache, „toţi aleşi purtători de arme şi credincioşi, cu soldă multă şi cheltuială mare din partea domnitorului”[8]. După informaţiile meşteşugarului bucureştean Ioan Dobrescu, ştirea numirii lui Callimachi ca domn al Ţării Româneşti, ar fi fost adusă de la Poartă pe 5 februarie 1821, „miercuri seară spre joi, la 4 ceasuri din noapte”, de un „capu-oglan”[9] al acestuia, respectiv serdarul Stavri[10].

Ion Ghica relatează faptul că Scarlat-vodă Callimachi ar fi fost numit domn la data de 7 februarie 1821[11]. Ştirea era însă neoficială şi ea circula în mediile consulatelor străine din Bucureşti[12]. Ea a devenit oficială abia la 26 februarie/10 martie, aşa după cum reiese din raportul ambasadorului englez la Înalta Poartă, lordul Strangford Percy Clinton, către Sir Robert Castlereagh, ministrul Afacerilor Externe al Marii Britanii (1812-1822)[13]. Din acest raport mai aflăm şi un alt amănunt interesant şi anume faptul că Rusia s-ar fi arătat nemulţumită de nominalizarea lui Scarlat Callimachi ca domn al Ţării Româneşti. Aceasta ar fi dorit ca fiul fostului domn Alexandru Suţu, beizadeaua Nicolae Suţu, să primească această numire. De altfel,

---

mare logofăt al Moldovei, 1798-1871, ediţie de Georgeta Penelea–Filitti, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 65.

7 *Revoluţia de la 1821 de Ioan Dârzeanu biv vel serdar*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* (în continuare: *DIR. Răscoala din 1821*), vol. V: *Izvoare narative*, redactor responsabil Andrei Oţetea, Bucureşti, Editura Academiei, 1962, p. 45.

8 Naum Râmniceanu, *Izbucnirea şi urmările zaverei din Valahia până la pieirea celor doi conducători ai ei, principele Alexandru Ipsilanti şi Tudor Vladimirescu, un umil necunoscut din judeţul Mehedinţiului*, în *Izvoare narative interne privind revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, reeditate de G. D. Iscru (coordonator), Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă şi Ilie Cristian, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1987, p. 117.

9 Ilie Corfus, *Cronica meşteşugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii şi articole de istorie”, VIII, 1966, p. 349.

10 Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg, *‹Bucureştii în timpul revoluţiei din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu›. Extrase din rapoartele adresate baronului von Militz, însărcinat cu afaceri al Prusiei la Constantinopol, 13 martie 1821*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea* (în continuare: *Călători străini. Sec. XIX*), serie nouă, vol. I (*1801-1821*), îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Şerban Rădulescu–Zoner, Marian Stroia, redactor responsabil Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004, p. 927.

11 Ion Ghica, *Din timpul zaverii*, în Idem, *Scrisori către V. Alecsandri*, volum îngrijit de Alexandru George, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997, p. 83.

12 *Revoluţia de la 1821 de Ioan Dârzeanu biv vel serdar*, în loc. cit., p. 45.

13 *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe* (în continuare: *Revoluţia din 1821. Documente externe*), redactor responsabil Andrei Oţetea Bucureşti, Editura Academiei, 1980, doc. 21, p. 111.

mama acestuia, Eufrosina, care era soră cu Scarlat-vodă Callimachi, oferise Porţii suma de 13 milioane de piaştri „pentru a asigura această demnitate fiului ei”, numai că favoritul sultanului, Halet efendi a zădărnicit această încercare, susţinută, se pare, şi de Rusia[14]. După data de 6 martie 1821, turcii au pregătit o armată de 40.000 de oşteni care să intervină în Ţara Românească pentru restabilirea ordinei şi instalarea ca domn a lui Scarlat Callimachi[15].

Până la urmă, numirea lui Scarlat Callimachi, care a avut loc între 3 şi 15 februarie 1821, a fost acceptată şi de Rusia, ca dovadă instrucţiunile lui Ioannis Antonios Kapodistrias, consilierul privat al ţarului Alexandr I Romanov (1801-1825), către baronul Stroganov (14/26 martie 1821), ambasadorul Rusiei la Constantinopol. Kapodistrias vedea în instalarea principelui Callimachi, care se bucura de încrederea sultanului, precum şi de consideraţia grecilor fanarioţi, o soluţie de restabilire a situaţiei în Principate. Acest principe ar fi putut, în opinia lui Kapodistrias, „să-i readucă la sentimente mai bune pe locuitorii Principatelor şi să ralieze la cauza guvernului său, pe marii proprietari atât de mult interesaţi în menţinerea păcii şi modului de administrare pe care tratatele le garantează”[16].

În urma intervenţiei în forţă a trupelor otomane împotriva mişcării eteriste şi a răscoalei declanşate de Tudor Vladimirescu, cele două principate româneşti, Ţara Românească şi Moldova, au intrat, până la 31 mai 1821, sub ocupaţie militară otomană. La sfârşitul lunii decembrie, în urma demersurilor făcute de marile puteri europene[17], Poarta a fost nevoită să-şi retragă cea mai mare parte a trupelor la sud de Dunăre, lăsând, totuşi, pentru o mai mare siguranţă, 1.600 de soldaţi la Bucureşti şi alţi 600 la Iaşi. Neîndoielnic, Poarta Otomană se temea de o eventuală intervenţie a Rusiei, despre care se ştia că susţinuse în secret mişcarea eteristă. Aşa se explică de ce ea intenţiona să trimită din nou peste Dunăre, în primăvara anului 1822, noi trupe, respectiv 1.400 de soldaţi în Ţara Românească şi 6.000 de soldaţi în Moldova[18].

Majoritatea acestor trupe avea să fie evacuată, în cele din urmă, din cele două Principate, începând cu 10 iulie[19] şi sfârşind cu 15/27 septembrie 1822, cu excepţia unui corp militar de aproximativ 2.000 de beşlii, rămas în Ţara Românească sub

---

[14] *Ibidem.*

[15] *DIR. Răscoala din 1821*, vol. IV: *Eteria în Principatele Române*, redactor responsabil Andrei Oţetea, Bucureşti, Editura Academiei, 1960, doc. 108, p. 171.

[16] *Ibidem*, doc. 42, p. 168.

[17] *Istoria românilor*, vol. VII, tom. I: *Constituirea României moderne (1821-1878)*, coordonator Dan Berindei, Bucureşti, 2003, p. 55. În realitate însă, puterile europene, membre ale Sfintei Alianţe, nu au făcut altceva decât să intervină pentru a preveni o eventuală animozitate ce ar fi putut surveni între Rusia şi Poarta Otomană în privinţa „chestiunii Principatelor”, căci, pe lângă faptul că cerea constant respectarea prevederilor adoptate anterior în privinţa Principatelor Române (1774 şi 1812), Rusia mai pretindea să i se recunoască şi dreptul de a participa în mod direct, alături de Poartă, la reorganizarea acestora; a se vedea pe larg despre toate acestea, la Cristina Oghină-Pavie, *Problema românească în contextul relaţiilor internaţionale (1821-1822)*, în volumul: *Identitate naţională şi spirit European. Academicianului Dan Berindei la 80 de ani*, Bucureşti, f. a., pp. 337-340.

[18] Efectivele respective sunt menţionate în scrisoarea cneazului Marko Gheorghevici, trimisă principelui sârb Miloş Obrenovici (22 iunie 1822); *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 148, p. 425.

[19] *Revoluţia de la 1821 de Ioan Dârzeanu biv vel serdar*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V: *Izvoare narative*, p. 144.

comanda lui Hasan bey, zis şi Gavanasoglu, aceştia formând „garda princiară” a lui Grigore al IV-lea Ghica[20], precum şi a unui corp de 1.000 de beşlii lăsat în Moldova[21].

Scarlat Callimachi fusese ultimul grec fanariot numit ca domn al Ţării Româneşti la 26 febr./10 mart. 1821[22], însă izbucnirea răscoalei lui Tudor şi mişcarea eteristă îl împiedicaseră să ocupe efectiv tronul, el fiind reprezentat la Bucureşti de caimacamii săi, Constantin Negri şi Ştefan Vogoride (7-29 martie 1821)[23]. Nu după mult timp, principele Callimachi, bănuit de turci că ar fi întreţinut legături secrete cu Eteria, a fost exilat împreună cu toată familia sa la Bolu, în Asia Mică[24]. Ulterior, aflând că tatăl său, bătrânul Alexandru, a fost aruncat în temniţă, iar fratele său, Iancu, a fost decapitat, Scarlat Callimachi avea să moară în urma unui atac de apoplexie[25].

Prin „firmanul” din 21 mai 1821[26], Poarta l-a confirmat din nou pe postelnicul Constantin (Costache) Negri „caimacam al guvernatorului otoman în Ţara Românească”[27]. La începutul anului următor, mai precis la 29 ianuarie 1822, Ştefan (Ştefanache) Vogoride a fost confirmat caimacam în Moldova[28]. Cei doi caimacami erau în realitate „executanţi docili ai paşalelor în ceea ce priveşte nevoile oştirii şi încasarea dărilor” şi se aflau sub „autoritatea directă a seraskerului paşă de Silistra”[29]. În schimb, Poarta lăsase acestora „mână liberă în gestiunea treburilor interne”[30].

Problema numirii unor noi domni în Ţara Românească şi Moldova iscase mari disensiuni în Divanul imperial. În consiliul din 24 iun./6 iul. 1822, membrii Înaltului Divan hotărâseră ca domnii să fie numiţi din rândul boierilor pământeni[31]. Turcii dădeau astfel curs dorinţelor boierilor români din Moldova şi Ţara Românească, exprimate într-o serie de memorii adresate anterior Înaltei Porţi, precum cel al boierilor munteni din 8 martie 1822[32] şi cele ale boierilor moldoveni din 31 martie[33] şi respectiv 20 septembrie 1821[34]. În plus, boierii munteni refugiaţi la Sibiu, apelau la bunăvoinţa marilor puteri europene, cerând un „guvern” pământean care să le asigure „drepturile,

---

[20] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 160, pp. 471-472.
[21] *DIR. Răscoala din 1821*, vol. III: *Documente interne*, redactor responsabil Andrei Oţetea, Bucureşti, 1960, doc. 71, p. 174.
[22] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 21, p. 111.
[23] Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg, *‹Bucureştii în timpul revoluţiei din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu›. Extrase din rapoartele adresate baronului von Militz, însărcinat cu afaceri al Prusiei la Constantinopol, 13 martie 1821*, în *Călători străini. Sec. XIX*, vol. I (*1801-1821*), 2004, p. 934.
[24] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 117, p. 357.
[25] Andrei Oţetea, *op. cit.*, p. 114.
[26] *Revoluţia de la 1821 de Ioan Dârzeanu biv vel serdar*, în *DIR. Răscoala din 1821*, vol. V, *Izvoare narative*, p. 92.
[27] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 146, p. 422.
[28] *DIR. Răscoala din 1821*, vol. III, *Documente interne*, doc. 16, pp. 45-46.
[29] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 146, p. 422.
[30] *Ibidem*, p. 423.
[31] *Ibidem*, doc. 150, pp. 428-429. Din *Cronica* lui Ioan Dobrescu aflăm că hotărârea numirii unui domn pământean în Ţara Românească a fost anunţată la Bucureşti printr-un firman împărătesc: „1822 iulie 6, joi noaptea spre vineri, au sosit ferman de la Ţarigrad sus la mitropolie. Iar vineri s-au strâns boerimea şi norodu în dealul mitropoliii şi s-au cetit acel ferman în trei limbi. Pace, pace! Iar dumnealui banu Grigore Ghica, domn în Ţara Muntenească [...]”; Ilie Corfus, *Cronica meşteşugarului Ioan Dobrescu (1802-1830)*, în „Studii şi articole de istorie”, VIII, 1966, p. 360.
[32] *DIR. Răscoala din 1821*, vol. III, *Documente interne*, doc. 27, pp. 79-81.
[33] *Ibidem*, vol. I, redactor responsabil Andrei Oţetea, Bucureşti, 1959, doc. 279, pp. 441-442.
[34] *Ibidem*, vol. II, doc. 197, pp. 347-349.

proprietăţile şi existenţa ameninţate în fiecare clipă”, apoi reînnoirea vechilor „capitulaţii” şi garantarea acestora de către toate guvernele europene, pentru ca românii să fie scăpaţi „de orice subguvernare” formată din indivizi interesaţi care, datorită scurtei lor şederi în cele două Principate, nu fac altceva decât să profite de ele în toate chipurile, ruinându-le. Aşadar, boierii munteni cereau să fie „izbăviţi de orice influenţă străină precumpănitoare” şi să nu depindă decât numai de „congresul general” al puterilor europene[35]

Excluderea fanarioţilor şi restabilirea domnilor pământeni presupuneau însă şi o schimbare a modului în care urmau să fie administrate Principatele, iar în această privinţă era nevoie şi de acceptul formal al Rusiei[36].

La 26 iun./8 iul. 1822 s-a pus din nou problema numirii domnilor din rândul grecilor fanarioţi. Deja se vehiculau numele unor potenţiali candidaţi, aşa după cum aflăm din raportul trimis, la 29 iun./11 iul. 1822, de ministrul plenipotenţiar al Franţei, François Latour Maubourg către ministrul Afacerilor Externe, ducele Montmorency. Aceşti posibili candidaţi erau: Alexandru, fiul lui Scarlat Callimachi, fostul domn, care se bucura de o foarte mare susţinere atât în rândul fanarioţilor, cât şi în rândul înalţilor demnitari otomani, apoi Iacovachi Arghiropol, fiul fostului mare ban, Gheorghe Arghiropol şi, totodată, ginere al lui Ioan Gheorghe Caragea, precum şi fiul fostului domnitor, Alexandru Suţu[37]. Cu toate acestea însă, cauza fanariotă avea să fie pierdută.

Dar ce a determinat Poarta să renunţe definitiv la numirea domnilor dintre fanarioţi? Răspunsul îl găsim, exprimat cât se poate de clar, în nota oficială remisă de guvernul otoman, la 4/16 iulie 1822, ambasadorului britanic la Poartă, lordul Strangford, care anunţa numirea noilor domni dintre pământeni: „având în vedere că prin perseverenţa naţiunii greceşti, cum ştie toată lumea, într-o răscoală deschisă, şi în perversitatea lor, indivizii din această naţiune, chiar cei care nu au luat parte la răscoală, nu sunt de fel potriviţi şi nu merită în niciun chip, conform cu principiile de guvernare, de a mai ocupa posturi, Sublima Poartă a ales şi numit dintre boierii originari din Moldova şi din Ţara Românească, aşa cum se proceda în vechime, anume pe Ioan Sturdza logofătul, boier originar din Moldova, ca domn al Moldovei, şi pe Grigore Ghica banul, originar din Ţara Românească, ca domn al Ţării Româneşti”[38].

De mai multă vreme guvernul otoman începuse să manifeste o oarecare neîncredere faţă de fanarioţi, iar evenimentele petrecute în anii 1821-1822 i-au transformat pe aceştia în persoane indezirabile. Cauzele decăderii fanarioţilor au fost însă mult mai complexe. Domniile arbitrare şi tiranice instituite şi susţinute de Poarta

---

[35] F. G. Laurençon, *Noi observaţii asupra Ţării Româneşti (1822)*, *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II (*1822-1830*), coordonatori: Paul Cernovodeanu şi Daniela Buşă, Bucureşti, 2005, p. 39.

[36] Ioan C. Filitti, *Frământările politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, în Idem, *Opere alese*, ediţie de Georgeta Penelea, Bucureşti, 1985, p. 123.

[37] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 150, p. 429.

[38] *Ibidem*, doc. 151, p. 431. Cartea lui Grigore-vodă Ghica din 1 iulie 1822 se găseşte, în original, la Biblioteca Academiei Române, doc. DCCCV/427 şi în copie la Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, *Condica domnească* 98, f. 391-392. Tot astfel, firmanul prin care a fost numit domn al Moldovei Ioniţă Sandu Sturdza se găseşte la Biblioteca Academiei Române, doc. CXXIII/49.

Otomană după 1774[39], prădarea sistematică a resurselor celor două principate de către otomani, aceştia fiind conştienţi de faptul că nu aveau asupra lor „decât o autoritate momentană”[40], abuzurile şi jafurile fanarioţilor veniţi în Moldova şi în Ţara Românească mânaţi doar de dorinţa de a se îmbogăţi cât mai rapid[41], lipsa tot mai acută a numerarului, între 1818-1820, precum şi fuga unui număr foarte mare de familii, fapt care a diminuat capacitatea de plată a tributului faţă de Poartă, au provocat o nemulţumire generală împotriva „cârmuirii” fanariote[42]. Aşa se explică necesitatea renunţării la domniile străine şi revenirea la cele pământene, care puteau aduce avantaje mult mai numeroase Porţii Otomane.

Numirea noilor domni a fost anunţată, aşadar, în vara anului 1822, prin intermediul celor doi caimacami ai acestora, marele vistier Mihail Filipescu, trimis la Bucureşti, şi respectiv marele spătar Mihail Sturdza, trimis la Iaşi[43].

La 12 iulie, cei doi domni primeau „caftanele uzuale sau veşmintele de onoare”[44], ce urmau a fi îmbrăcate abia la Silistra, iar la 13 iulie au primit firmanele de învestire[45]. Pentru a face faţă cheltuielilor de călătorie, domnii s-au împrumutat la Halet efendi cu câte 40.000 de piaştrii fiecare[46]. Odată ajunşi la Dunăre, guvernatorul Silistrei, Mehmed Selim paşa, urma să facă publică numirea celor doi domni, să-i îmbrace cu caftanul de domnie şi să le pună pe cap cuca, acestea reprezentând semnele distinctive ale demnităţii lor[47]. De remarcat este faptul că, în ceremonialul de învestire întâietatea a fost acordată domnului Ţării Româneşti, Grigore al IV-lea Ghica, având în vedere preponderenţa acestei ţări în raport cu Moldova, mai redusă din punct de vedere teritorial[48].

Desemnarea marelui ban Grigore Ghica ca domn al Ţării Româneşti, precum şi celelalte măsuri adoptate de Poarta Otomană au nemulţumit pe boierii pribegi de la Braşov şi Sibiu, care şi-au exprimat protestele printr-un memoriu redactat la 14 august 1822 şi adresat ţarului Rusiei[49]. Cei 35 de boieri mari şi mici, în frunte cu mitropolitul Dionisie Lupu şi cei trei episcopi, Galaction al Râmnicului, Gherasim al Buzăului şi Ilarion al Argeşului, considerau că, prin numirea lui Grigore Ghica ca domn al Ţării

---

[39] Lionardo Panzini, *Scrisori din Ţara Românească, 1 decembrie 1776*, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X, partea a I-a, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), Bucureşti, 2001, p. 215.

[40] William Wilkinson, *Relaţiile despre Principatele Ţării Româneşti şi Moldovei, ‹1820›*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (*1801-1821*), p. 636.

[41] Căpitanul Thomasin, *Itinerar de la Constantinopol la Bucureşti, trecând prin Adrianopol şi de la Bucureşti la Turnu Roşu sau Rothenthurn unde se afla Lazaretul de la frontiera Valahiei cu Transilvania, decembrie 1814*, *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (*1801-1821*), p. 602.

[42] François Recordon, *Scrisori despre Ţara Românească, 1815-1821. Scrisoarea a X-a*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (*1801-1821*), pp. 693-694.

[43] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 153, p. 438.

[44] *Ibidem*, doc. 154, p. 440.

[45] *Ibidem*, doc. 153, p. 438.

[46] *Ibidem*, doc. 154, p. 440.

[47] *Ibidem*, doc. 156, p. 445.

[48] *Ibidem*. Potrivit relatărilor lui Ioan Dârzeanu, primul ceremonial de învestire ar fi fost însă cel al domnului moldovean: „[…] sâmbătă la 9 ale lunii lui septemvrie s-au făcut alaiul ţi ţărămonia domnilor, priimindu-să dă către măria sa paşa Silistrii, mai întâi domnul Moldovii şi apon domnul Ţării Româneşti, Carora li s-au făcut îndăstulă cinste şi mare ţărămonie”; *Revoluţia de la 1821 de Ioan Dârzeanu biv vel serdar*, în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Izvoare narative*, vol. V, p. 153.

[49] *DIR. Răscoala din 1821*, vol. III, *Documente interne*, doc. 51, pp. 128-132.

Româneşti, Înalta Poartă „nu a vrut să lase poporului alegerea noului domn cum se făcea în vechime”[50], că ţara continua să rămână sub controlul şi sub dominaţia turcilor, exercitată prin intermediul paşei de Silistra, dar mai ales se arătau îngrijoraţi de faptul că guvernul otoman ar fi instituit „noi orânduieli privitor la regimul ţării”, pe care ei le considerau ilegale, deoarece acestea se făcuseră „fără părerea clerului bisericesc şi a întregii clase boiereşti şi fără consimţământul puterii protectoare”[51].

Dubla învestitură a avut loc la Silistra, pe 21 august 1822[52]. Guvernarea celor două „Provincii” româneşti a fost încredinţată aşadar, în întregime, principilor pământeni. La 13/25 septembrie 1822, Grigore-vodă Ghica sosea în Bucureşti, iar la 15/27 septembrie trupele otomane erau retrase la sud de Dunăre, cu excepţia corpului de beşlii al lui Hassan bey (Gavanosoglu), care formau „garda” domnului. Grigore al IV-lea Ghica se arăta a fi, la vremea aceea, „un bărbat de caracter, loial, dezinteresat, prietenos în cel mai înalt grad faţă de creştini, respectând cu străşnicie disciplina militară şi osândind implacabil orice exces săvârşit de oştenii săi sau de alţi turci”[53].

De acum niciun dregător otoman, nici măcar sangiacbey-ul de la Silistra, nu mai avea voie să se amestece în administraţia celor două Principate. Pentru siguranţa celor doi domni pământeni, dar şi pentru o strictă supraveghere a acestora, Poarta lăsa în cele două Principate 2.000 de beşlii turci, sub comanda lui Gavanosoglu Hassan bey[54].

LA FIN DES REGNES PHANARIOTES ET LA RESTAURATION DES REGNES AUTOCHTONES EN VALACHIE ET EN MOLDAVIE (1822)

Résumé

L’intervention en force des troupes ottomanes du Sud du Danube contre le mouvement révolutionnaire grec conduit par Alexandru Ypsilanti, aussi contre la révolution de Tudor Vladimirescu fit les deux Principautés roumains revenir sous le contrôle de la Porte ottomane. Du 1er juin 1821 au 15/27 septembre 1822, les deux principautés de la Valachie et de la Moldavie, situés sous l’occupation des armées ottomanes, furent laissées, jusqu’à l’avènement des nouveaux princes, à la garde des gouverneurs adjoints (*caimacami*), qui étaient directement subordonnés au gouverneur et au commandant militaire de Silistra. La nomination de nouveaux princes dans les deux principautés roumains a déclenché de vives disputes à la Cour impériale ottomane, les Grecs de Phanar cherchant, par des intrigues et en corrompant de hauts dignitaires ottomans, à regagner les deux trônes de Bucarest et de Iaşi. Toutes ces démarches n’eurent pas cependant le résultat attendu. Connaissant quand même la mauvaise foi des derniers princes phanariotes qui, même s’ils cherchaient par tout

[50] *Ibidem*, p. 130.
[51] *Ibidem*, p. 131.
[52] *Revoluţia din 1821. Documente externe*, doc. 159, p. 469.
[53] *Ibidem*, doc. 160, pp. 471-472.
[54] *Ibidem*, doc. 156, p. 446.

moyen de prouver leur soumission et leur fidélité envers la Porte ottomane, ils traitaient en secret avec les pouvoirs chrétiens et surtout avec la Russie, le sultan décida de faire revenus sur les trônes des deux Principautés roumains des princes élus parmi les boyards autochtones. C'est ainsi que, le 12-13 juillet 1822, deux boyards autochtones, recevaient les enseignes et les firmans de princes, le premier accédant au trône de la Valachie, le second à celui de la Moldavie. Le 13/25 septembre et respectivement le 14/26 septembre 1822, les nouveaux princes étaient installés à Bucarest et Iaşi par le gouverneur de Silistra, Mehmed Selim pacha.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

DE LA MARELE ORIENT AL FRANȚEI ÎN COLECŢIA MUZEULUI JUDEŢEAN ARGEŞ VIA CÂMPULUNG

DRAGOŞ MĂNDESCU*

Printre arheologi circulă un dicton a cărui paternitate „se pierde în negura vremilor“, hâtru şi cu o oarecare tentă de autoironie, dar puternic ancorat în realităţile ce-i confirmă mesajul, cum că cele mai importante descoperiri se fac în depozitele muzeelor. Lăsând deoparte arheologia, prezentăm în cele ce urmează o la fel de interesantă descoperire, făcută nu în depozitul muzeului, ci chiar în expoziţia permanentă şi aparţinând unei epoci mult mai recente decât cele care îi preocupă îndeobşte pe arheologi.

Este vorba de o placă ovală din tablă de cupru cu dimensiunile de 50 x 35 cm, destinată a fi suspendată pe un perete (cum indică clema de prindere fixată pe partea inferioară) şi bogat decorată prin repusaj, plasată în expoziţia permanentă a Muzeului Judeţean Argeş în sectorul destinat Revoluţiei de la 1848 (sala 7). În registrul inventar al muzeului a fost înregistrată la 12 septembrie 1974, cu nr. inv. IMC 674: „Galvanoplastie. Alegorie 1848“. Sunt indicate, de asemenea, originea piesei şi forma în care aceasta a intrat în colecţia muzeului, şi anume printr-o donaţie făcută în anul 1974 de o oarecare familie Simion din Câmpulung. Nu este exclus ca această piesă să-şi fi găsit încă de la început locul în expoziţia permanentă de istorie a muzeului argeşean, proaspăt inaugurată în 21 august 1974, în cadrul căreia a fost prezentată publicului vizitator drept o alegorie a Revoluţiei de la 1848.

Iconografia este bogată în simboluri şi extrem de sugestivă (fig. 1/a-b). În centru câmpului plăcii este reprezentat un personaj feminin tânăr, înaripat, peste al cărei piept nud trece o banderolă în diagonală sprijinită pe umărul drept. Femeia înaripată poartă podoabe (cercei, o stea deasupra frunţii, un colier de care atârnă o cruce malteză), la brâu are un mic şorţ pe care se disting figurate echerul şi compasul suprapuse, iar coapsele îi sunt acoperite de faldurile unui vesmânt larg. Braţul stâng este ridicat oblic susţinând o faclă aprinsă şi un simbol în formă de cerc, iar în cel drept, apropiat de corp ţine mai multe obiecte dintre care se disting clar o oglindă, un echer, un compas, o mistrie, un ciocan şi probabil o daltă. Tânăra înaripată este încadrată de trei îngeraşi sau genii înaripate, în zbor, unul în faţa şi ceilalţi doi în spatele acesteia. Cel din faţă ţine în mâna dreaptă o spadă, iar în cea stângă un fragment de lanţ, iar cei din spate susţin o ramură înfrunzită.

---

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.



Fig. 1a. Efigie masonică din colecţia Muzeului Judeţean Argeş,
nr. inv. IMC 674 - fotografie (de Daniel Răcăşanu).



Fig. 1b. Efigie masonică din colecția Muzeului Județean Argeș, nr. inv. imc 674 - desen (de Ovidiu Taifas).

Personajul feminin şi cei trei îngeraşi zboară deasupra globului pământesc situat în fundalul imaginii, în partea de jos, înconjurat de norişori pe care se sprijină o carte deschisă şi tablele legii. În spatele Pământului este reprezentat Soarele răsărind. Pe boltă apare banda zodiacală, iar dintre zodii apar reprezentate prin semnele specifice Balanţa şi Gemenii. Deasupra benzii zodiacale şi a personajului feminin, bordând câmpul la marginea sa superioară, este marcată cu capitale deviza «Liberté, Egalité, Fraternité». Pe banda din exergă apar în lateral majusculele J şi B, iar deasupra un triunghi înaripat din care pornesc raze. Piesa nu prezintă vreun indiciu (monogramă, nume, marcă de atelier, ştanţă de serie etc.) care să ne permită atribuirea sau provenienţa.

Din punct de vedere al semnificaţiei, alegoria abundă în simboluri cu conotaţii cert masonice descrise pe larg în dicţionarele şi ghidurile de semne şi simboluri[1]. Tânăra femeie înaripată cu sânii dezveliţi reprezintă Libertatea victorioasă şi năzuinţa spre egalitate. Crucea de Malta de la gât este vechiul simbol al Ordinului Cavalerilor Templieri, preluat de masoneria modernă. Şorţul care îi încinge brâul este un cert accesoriu masonic. Toate obiectele pe care le ţine în mâini sunt simboluri masonice, cu adânci semnificaţii în imagistica ritualurilor specifice: compasul, echerul, ciocanul, dalta, mistria sunt instrumentele cu ajutorul cărora se construieşte templul perfecţiunii. Oglinda este simbolul prudenţei, al înţelepciunii şi al cunoaşterii. Făclia din mâna dreaptă reprezintă triumful raţiunii asupra întunericului dogmatismului şi ignoranţei. Al doilea simbol din mâna stângă, cel rotund, nu este altceva decât acel ouroboros, veche emblemă al societăţilor secrete, reprezentat ca un şarpe sau dragon ce-şi devorează coada. Cei trei acoliţi poartă şi ei simboluri masonice: lanţul rupt vorbeşte despre zdrobirea tiraniei, despre eliberarea de toate constrângerile, fie ele sociale, economice sau religioase. Ramura înfrunzită, mai degrabă decât o reprezentare a măslinului păcii înfăţişează creanga de salcâm, simbol al nemuririi, al credinței. În francmasonerie, o ramura de acacia indica mormântul lui Hiram, dar asocierea vine din credințe mult mai vechi. Acacia este o planta veșnic verde si foarte rezistenta. Adeseori, din grinzile de lemn de salcâm răsar muguri. Evreii obișnuiau să o planteze pe morminte ca un simbol al vieţii, dar şi ca un marcaj de mormânt.

Cartea deschisă şi tablele legii simbolizează Biblia şi Talmudul, ambele cărţi sacre (Marile Lumini ale masoneriei) fiind deschise pe altarele templelor masonice. Cele două zodii figurate pe banda zodiacală nu sunt întâmplător alese: Balanţa reprezintă justiţia, echilibrul, armonia, iar Gemenii unitatea contrariilor şi egalitatea.

Exerga poartă, la rândul său, mesaje masonice dintre cele mai notorii: literele J (în stânga) şi B (în dreapta) simbolizează cele două coloane, Jachin şi Boaz, aşezate de Hiram la intrarea în Templul lui Solomon, în faţa Hikalului, una în dreapta, cealaltă în stânga (Regi 7, 15-22). Acestea sunt reproduse până astăzi în orice templu masonic. Ele reprezintă legătura dintre cer şi pământ, dar şi interdependenţa dintre principiul feminin (Jachin) şi cel masculin (Boaz), dintre frumuseţe şi forţă. Triunghiul înaripat este, desigur, ochiul atoatevăzător ce-şi aruncă razele asupra întregii compoziţii de dedesubt.

---

[1] Bibliografia este imensă. Ne limităm la menţionarea celor mai facil de accesat, precum Jean Ferré, *Dicţionar de simboluri masonice*, Editura Paralela 45, Pitești, 2004; Clare Gibson, *Semne şi simboluri - ghid ilustrat. Semnificaţii şi origini*, Editura Aquila '93, Oradea, 1998; Albert G. Mackey, *Legendele, miturile şi simbolurile Francmasoneriei*, Editura Herald, Bucureşti, 2011.

În sfârşit, cele trei cuvinte care apar ca un leitmotiv al Revoluţiei de la 1848 (şi datorită cărora, desigur, efigia a fost aşezată în muzeu în sectorul expoziţional destinat acestui mare eveniment istoric la nivel european) nu sunt nici ele străine de masonerie. Vehiculată intens drept o deviză eminamente republicană, «Libertate, Egalitate, Fraternitate» pare a fi fost, în realitate, împrumutată de la Francmasonerie, în speţă de la Marele Orient al Franţei[2]. Chiar dacă se poate spune pe drept cuvânt că îşi are rădăcinile în Revoluţia Franceză, această deviză nu capătă un caracter oficial decât cu instaurarea celei de-a doua Republici. Prima asociere consfinţită dintre cele trei idealuri şi regimul republican apare în „Le Moniteur Universel“ din 27 februarie 1848 care anunţa că guvernul provizoriu a decis să înscrie sub drapelul naţional francez, cuvintele „République Française, Liberté, Egalité, Fraternité“. Adevărata sa origine avea să fie relevată un an mai târziu, odată cu promulgarea primei Constituţii a Marelui Orient al Franţei (GODF), la 10 august 1849: „Francmasoneria, instituţie esenţial filantropică, filosofică şi progresistă, are la bază existenţa lui Dumnezeu şi nemurirea sufletului; ea are ca obiect exercitarea binefacerii, studiul moralei universale, al ştiinţelor şi al artelor şi practicarea tuturor virtuţilor. Deviza sa a fost dintotdeauna: Libertate, Egalitate, Fraternitate”. Oricum, disputa asupra primordialităţii iniţierii acestei devize nu este încheiată[3].

Cert este că deviza străjuieşte şi astăzi Marele Templu Arthur Groussier din Paris, Sediul Marelui Orient al Franţei. Merită adusă în discuţie şi fresca plasată imediat sub ea, în absida de est a Marelui Templu (fig. 2).



Fig. 2. Paris, Marele Templu Arthur Groussier - Sediul Marelui Orient al Franţei. Absida estică, cu fresca executată de P. Poisson în 1854 și detaliu cu personificarea Francmasoneriei. După www.godf.org.

---

[2] Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România. Revoluţie şi francmasonerie*, vol. I, Editura RAO, Bucureşti, 2002, p. 381; Mihai Sorin Rădulescu, *Loji masonice bucureştene din perioada domniei lui Carol I. Documente pariziene inedite*, în "Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", Muzeul Municipiului Bucureşti, 13, 1999, 135.

[3] Robert Amadou, *Liberté, Égalité, Fraternité. La Devise républicaine et la Franc-Maçonnerie*, în „Renaissance traditionelle. Revue d'etudes maconniques et symboliques“, 17-18 (ianuarie-aprilie), 19-20 (iulie-octombrie), 1974 (= Noméro Special 1, 1977).

Cu o puternică încărcătură militantă, această frescă a fost executată de P. Poisson în 1854, imediat după ce această vestită şi puternică lojă masonică a cumpărat superba sală de bal a familiei Grimaldi spre a o transforma în cel mai important templu al său. O tânără cu pieptul dezgolit (năzuinţa spre egalitate), întruchipând Francmasoneria, domină Pământul şi naţiunile lumii. Printre atributele sale apar spada flamboaiantă, echerul delta (simbolul echilibrului perfect) şi compasul de navigaţie, cartea Legii, totul pe fundalul unui cer care începe să se însenineze. Aşadar, suficient de multe similitudini cu efigia din muzeul piteştean pentru a pleda spre o sorginte comună.

Câteva dintre aceste elemente simbolice se regăsesc şi în celebrul tablou atribuit lui Jean-François Le Barbier (1738-1826) reprezentând cele 17 articole ale Declaraţiei Drepturilor Omului şi Cetăţeanului din 1789, una dintre cele mai importante piese ale iconografiei Revoluţiei Franceze (fig. 3). Acest tablou, expus în Muzeul Carnavalet din Paris conţine clare referiri la simbolistica masoneriei[4]: personificarea Libertăţii înaripate (e drept, mai puţin dezgolite decât în reprezentările mai târzii), foarte evidenţiate ochiul atoatevăzător şi ouroboros şi mai discret cele două coloane laterale (Jachin şi Boaz) ce sprijină textul declaraţiei.



Fig. 3. Jean-François Le Barbier, „Declaraţia Drepturilor Omului şi Cetăţeanului din 1789“ (1791) - detaliu. Paris, Muzeul Carnavalet.

[4] Julie Viroulaud, *Jean-Jacques-François Le Barbier l'Aîné et les francs-maçons: autour d'une œuvre d'inspiration maçonnique, La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*, în „La Revue du Louvre et des musées de France“, LXI, 2011, 4, p. 80-86.

Alte analogii pot fi desprinse din aşa-numita imortalizare a ideologiei republicane concretizată într-un tablou pe care Ministerul de Interne al Franţei i l-a comandat pictorului Nicolas Louis Francois Gosse (1787-1878) în anul 1848. Compoziţia, intitulată *Libertate, Egalitate, Fraternitate sau Sclavia abolită*, s-a pierdut, dar a supravieţuit o schiţă expusă în Muzeul Departamental d'Oise din Beauvais (fig. 4). Avem de a face tot cu o prezentare alegorică a idealului revoluţionar, cele trei personaje (Libertatea în centru, având la dreapta sa Fraternitatea, iar la stânga Egalitatea) ridicându-se deasupra pământului[5]. Ca şi în alegoria noastră, globul pământesc este vizibil parţial în partea de jos a reprezentării artistice. Postura personajului ce întruchipează Libertatea este în multe privinţe asemănătoare cu cea de pe piesa din muzeul piteştean: înaripată, cu braţul stâng ridicat oblic, cel drept coborât dar în ambele ţinând simboluri, piciorul drept dezgolit şi adus în faţă etc. Sunt şi multe diferenţe, considerabile ca însemnătate: simbolurile sunt cu totul altele în reprezentarea de la Piteşti (de exemplu, locul tricolorului francez de la brâul Libertăţii de la Beauvais este luat de şorţul masonic), celelalte două femei din triada pictată de Gosse sunt înlocuite de îngeraşii acoliţi ai personajului central de pe efigia noastră etc.



Fig. 4. Nicolas Louis Francois Gosse, „Schiță pentru Libertate, Egalitate, Fraternitate sau Sclavia abolită“ (1848). Beauvais, Muzeul Departamental d'Oise.

[5] Nelly Schmidt, *Abolitionnistes de l'esclavage et réformateurs des colonies (1820-1851). Analyse et documents*, Karthala, Paris, 2000, p. 383, 402, pl. 53.

Ajungem în final şi la spinoasa problemă a apartenenţei acestei piese, despre care nu avem vreun indiciu cert. Provenind de la Câmpulung, este foarte probabil să fie legată de spaţiul muscelean sau argeşean. Nu este exclus ca această efigie masonică să aibă conexiuni directe cu familia Brătienilor cărora să le fi aparţinut la un moment dat. Înclinaţiile masonice ale unora dintre cei mai însemnaţi membri ai acestei „dinastii politice" sunt notorii şi nu mai reprezintă astăzi pentru nimeni un tabu. De asemenea, trebuie precizat că modelul francmasonic adoptat de Brătieni este cel de sorginte franceză, mediu din care provine cu siguranţă şi efigia noastră. Este suficient să aducem în discuţie „cariera" de francmason a lui Ion C. Bratianu (1821-1891). Iniţierea a avut loc la Paris, în 1846, în Loja Atheneul Străinilor, tutelată de Marele Orient al Franţei; tot aici se afiliază Lojii Trandafirul Perfectei Tăceri, în care la 14 iulie 1847, este ridicat la gradul de Maestru. În 1848 era afiliat lojii bucureştene Frăţia, după care se reîntoarce la Paris, unde va fi arestat după câţiva ani pentru participarea la atentatul împotriva lui Napoleon al III-lea. Reîntors la Bucureşti, fondează, în 1857, alături de alţi fraţi reveniţi din exil, Loja Steaua Dunării al cărei venerabil maestru devine[6]. Brătianu iese din masonerie după Congresul de la Berlin (1878), aşadar la trei decenii de la iniţierea sa, interzicându-le totodată şi fiilor Ionel, Dinu şi Vintilă să-i calce pe urme. Momentul coincide şi cu eliminarea, la 13 septembrie 1877, din ritualul Marelui Orient al Franţei a referirilor la creştinism[7].

Apoi, mai ales n-ar trebui uitată familia Goleştilor, cu preocupări masonice chiar mai vechi decât cele ale familiei Brătianu. Constantin (Dinicu) Golescu este fondatorul, la 1827, împreună cu Ioan Heliade Rădulescu şi Stanciu Căpăţâneanu, al unei loji masonice muntene, transformată ulterior în Societatea Filarmonică. În 1834, o facţiune desprinsă din această lojă intră sub obedienţa Marelui Orient al Franţei, despre care am vorbit mai sus şi de la care, dat fiind simbolismul absolut specific al reprezentărilor figurate, se revendică şi efigia din muzeul argeşean. Trei dintre cei mai importanţi membri ai familiei Golescu, Ştefan, Nicolae şi Alexandru, făceau parte din această facţiune masonică. Parisul va fi fost scena întâlnirilor şi colaborărilor în domeniul masonic al fraţilor Goleşti cu numeroşi revoluţionari din toată Europa, aşa cum au fost cele din 1837 cu polonezul Mihail Czajkowski[8]. Şi un ultim indiciu: stabilirea la Câmpulung, în casa construită în primii ani ai sec. XX de tatăl lor, inginerul botanist Vasile Golescu (1875-1920) – şi el având solide legături cu Franţa, prin studiile pe care le face la Nancy)[9] –, a ultimelor descendente ale familiei Golescu, domnişoarele Irina şi Elena Golescu (decedate în 2001), şi provenienţa din acest oraş a efigiei masonice prezentate aici să fie numai o pură coincidenţă? Trebuie să recunoaştem că o asemenea reconstituire a traseului efigiei masonice pare extrem de tentantă: de la Alexandru G. Golescu (Negru, Arăpilă) (1819-1881), om politic de primă mână şi mason cu state vechi, cu activitate ferventă pe acest plan încă din

[6] Daniel Béresniak, *Francmasoneria în Europa de Est*, Editura Nemira, 1994, p. 13-17, 106-107, 128; Emilian M. Dobrescu, *Iluştri francmasoni*, Editura Nemira, Bucureşti, 1999, p. 147.
[7] A. M. Stoenescu, *op. cit.*, p. 398, 400-401, 410, 426.
[8] Radu Ştefan Vergatti, *Boierii Goleşti şi acţiunea masonică prepaşoptistă din Valahia*, în „Museum. Studii şi comunicări", Muzeul Viticulturii şi Pomiculturii Goleşti - Argeş, VIII, 2008, p. 27-30.
[9] Valeriu Alexiu, *Vasile A. Golescu şi învăţământul silvic românesc*, în „Ecos. Revistă de educaţie ecologică şi ocrotirea naturii", 18, 2006, p. 44-46.

perioada „Frăţiei“[10], piesa trece în posesiunea unuia dintre cei 11 fii ai săi, nimeni altul decât Vasile Golescu, de la care ajunge la fiicele acestuia - câmpulungenele Irina şi Elena. De la acestea la familia Simion din Câmpulung, care la rândul său o donează muzeului din Piteşti, n-ar mai fi decât un pas.

Oricum ar fi, piesa prezentată aici este deosebit de frumoasă şi interesantă prin prisma simbolisticii conţinute. Nu-i cunoaştem gradul de raritate - ar putea să fie un unicat, dar la fel e posibil să-i aparţină unei serii - dat fiind că astfel de piese sunt rareori publicate. Demersul de faţă s-ar putea constitui şi într-un îndemn adresat muzeografilor la reevaluarea potenţialului propriilor colecţii. Surprizele nu vor întârzia să apară. De asemenea, dacă s-ar confirma vreodată itinerariul piesei pe care am îndrăznit să-l propun mai sus, am avea de a face cu o probă fizică de netăgăduit ce dovedeşte apartenenţa la o lojă masonică sub obedienţa Marelui Orient al Franţei a unuia dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai familiei Golescu - Alexandru G. Golescu-Negru (Arăpilă).

Şi, în final, mai rămâne o întrebare: cum a fost posibil ca această efigie masonică, fără să deranjeze pe nimeni şi prin urmare să fie automat înlăturată fără drept de apel şi cu posibile consecinţe grave, să reziste în expoziţia permanentă a muzeului din 1974 şi până în 1990 – aşadar într-o perioadă când Francmasoneria era un subiect tabu (în afara legii încă din 1948) – zi de zi sub ochii sutelor de mii de vizitatori perindaţi prin faţa sa şi sub nasul vigilentelor organe de îndrumare şi control a căror competență, nu-i așa?, n-ar putea fi pusă de nimeni la îndoială…

Mulțumiri: autorul exprimă sincere mulțumiri domnului Horia Nestorescu-Bălcești pentru sprijinul colegial acordat cu promptitudine și eficiență. Opiniile avizate împărtășite de Domnia sa mi-au fost de un real ajutor în elaborarea acestui material.

FROM THE GREAT ORIENT OF FRANCE IN THE COLLECTION OF THE ARGEŞ COUNTY MUSEUM VIA CÂMPULUNG

Abstract

The article presents a exhibit from the history permanent exhibition of the Argeş County Museum, donated in 1974 by the Family Simion from Câmpulung. It was for a long time considered to be an allegorical representation of the 1848 Revolution. In reality, it is a Masonic effigy, having an elaborated symbology that refers to The Great Orient of France. The two important families of Argeș, Golescu & Brătianu, had contacts with this strong Masonic Lodge or with some others subordinated to it. It is possible that this effigy belonged to one of the two families. The author believes it belonged to the Golescu Family, namely to Alexandru G. Golescu-Negru (Arăpilă) (1819-1881), an important political personality of his times and a Freemason.

[10] Dimitrie R. Rosetti, *Dicţionarul contimporanilor din România (1800-1898)*, ediția a II-a, Editura Alfa, Iași, 2004, p. 123; Stelian Neagoe, *Oameni politici români,* Editura Machiavelli, Bucureşti, 2007, p. 334-336; Nicolae C. Nicolescu, *Şefii de stat şi de guvern ai României (1859 - 2003),* Editura Meronia, Bucureşti, 2003, p. 171-174.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

OBŞTEA MOŞNENILOR DIN CREMENARI

TEODOR MAVRODIN*

Instituţia obşte, fiind cea mai veche formă de producţie, dezvoltată din comuna primitivă, a jucat un rol important în istoria românilor. Această formă de organizare s-a păstrat până în zilele noastre, asupra pădurilor şi izlazurilor, exceptând perioada comunistă.

Obştea stăpânea în comun teren de cultură, păşuni, păduri şi ape[1].

Iniţial, ea cuprindea pe descendenţii unui moş comun, de unde vine şi cuvântul moşie, adică terenul stăpânit în devălmăşie de către membrii aceleiaşi cete.

„Pătrunderea în obşte se făcea prin căsătorie sau înfrăţire, iar mai târziu, prin cumpărare de pământ, dar toate numai cu aprobarea comunităţii". Cum activităţile economice de bază erau cultivarea pământului şi creşterea animalelor, suprafaţa de teren era repartizată în aceste direcţii.

Vatra satului era înconjurată de trupurile de moşie, care cuprindeau terenul arabil, izlazul şi pădurea[2].

Intrarea în stăpânire individuală a vetrei satului şi apoi a pământului de cultură a dus la slăbirea obştii. Scoaterea din indiviziune a pământului de cultură a dus la apariţia nemulţumirilor, deoarece suprafeţele împărţite între membrii obştii nu erau asemănătoare din punct de vedere al calităţii. La aceasta s-au mai adăugat şi abuzurile unor moşneni.

Stăpânirea în colectiv a izlazurilor, apelor, prundişurilor, pădurilor şi munţilor a condus la exploatarea şi administrarea acestora în mod iraţional. De aceea, statul a intervenit prin Ministerul Agriculturii şi Domeniilor punând sub control aceste bogăţii naturale prin Codul Silvic adoptat în anul 1910. Astfel, ministerul a întocmit aşezăminte tip pentru obşti, urmând ca acestea să fie adaptate de fiecare, ţinând seamă de specificul local. După aceea aşezământul adoptat devenea lege pe care trebuia s-o respecte fiecare obşte. Înainte de toate trebuiau stabilite listele membrilor obştilor şi drepturile fiecărui moşnean.

Astfel, potrivit articolului 29 din Codul Silvic, la Judecătoria Ocolului Rural Budeşti, judeţul Argeş, s-a alcătuit o comisie formată din: judecătorul Mihail M. Pantelimon - preşedinte, Hristudor C. Cutcudache, administratorul plasei Oltul de Jos şi

* Piteşti.

[1] P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii româneşti,* Bucureşti, 1969, f. 157.

[2] Florin Constantinescu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 41.

Toma Veinescu - controlor fiscal al Circumscripţiei nr. 4 Şuici, membri asesori, asistaţi de notarul comunei Cremenari, Petre I. Popian, ca secretar, care a întocmit listele moşnenilor pe baza înscrisurilor prezentate şi a mărturiilor depuse de cei interesaţi.

Odată întocmite, listele s-au afişat pe uşa judecătoriei pentru două luni, astfel ca cei interesaţi să le consulte şi să facă eventuale contestaţii, potrivit articolului 36 din Codul Silvic. Apoi Tribunalul Judeţean Argeş a emis sentinţe civile în baza cărora listele cu moşnenii şi părţile din pădure* ce li se cuveneau au rămas definitive.

„Imobilul numit Dosu Saftei, ‹cu› pădure măruntă pe el, al moşnenilor din comuna Cremenari, judeţul Argeş“, în suprafaţă de aproximativ 7.500 m^2, a aparţinut popii Nicolae duhovnicu zis şi Vătăşelu, care a avut şase copii: Stan, Ion, Şerban, Zamfir, Scarlat şi Dumitru. După moartea tatălui lor copiii şi-au vândut drepturile, astfel: Şerban P‹opa› N‹icolae› Vătăşelu vinde jumătate, la 10 august 1853, logofătului Ion Angheloiu, care murind rămâne fiului Florea Angheloiu, care vinde în 1892 lui Constantin Dumitru Liciu, iar acesta transmite drepturile, în 1893, lui Constantin I. Popescu, iar cealaltă jumătate o lasă fiicei sale Gherghina Ion Bălan, iar după deces rămâne fiului său Nicolae I. Bălan; Stan lasă „diată“ fratelui său Scarlat; Dumitru vinde partea lui, la 20 iulie 1851, tot lui Scarlat, iar acesta, la 26 decembrie 1852, îşi vinde toate drepturile logofătului Ion Popescu, care are o fiică, Ioana C. Petrache, iar aceasta un copil numit Ion D. Popescu; Zamfir P. N. Vătăşelu, la 29 iulie 1854, vinde dreptul său logofătului Ion Anghelescu (Angheloiu?) care, la 21 martie 1855, transmite dreptul logofătului Gheorghe Popescu, iar acesta, la 7 aprilie 1855, transmite dreptul logofătului Ion Popescu, al cărui moştenitor este Ion D. Popescu; Ion P. N. Vătăşelu îşi vinde dreptul, la 23 ianuarie 1857, logofătului Ion Angheloiu, al cărui drept „s-a transmis la C. I. Popescu“.

În acelaşi timp moşnenii recunosc Ioanei I. Z. Teodorescu drept de codevălmaş pe a şaptea parte din imobil.

Şi astfel tabelul cu moştenitorii codevălmaşi asupra trupului de pădure numit Dosul Saftei avea următoarea alcătuire:

1. Ion D. Popescu cu patru părţi din şapte;
2. Constantin I. Popescu, o parte din şapte;
3. Ioana N. I. Z. Teodorescu, o parte din şapte;
4. Nicolae I. Bălan, o jumătate;
5. Constantin I. Popescu, o jumătate[3].

Este de remarcat faptul că după decesul preotului Nicolae duhovnicu zis şi Vătăşelu fiii săi şi-au înstrăinat drepturile, ceea ce înseamnă că tatăl lor ţinea de moşie să nu se risipească.

Cu Decizia nr. 16, din 16 decembrie 1910, Tribunalul Argeş a aprobat tabela „codevălmaşilor moşneni pentru separare în punctul Răzoru cu Vii“, în suprafaţă „ca 2 ha“, care descind din: Popa Dumitru Silişteanu, Popa Nicolae Vătăşelu, Deaconu Ene, Preda Silişteanu, Nicolae sin Ion Ganţu şi Pătru B. Silişteanu[4].

* De obicei suprafaţa ce-i revenea unui moşnean se numea „dram“, însă comisia de la Judecătoria Budeşti foloseşte denumirea „parte“. Deciziile Tribunalului Argeş au fost emise în decembrie 1910 şi prima jumătate a anului următor.

3 A.N.S.J. Argeş, fond Tribunalul Judeţului Argeş, reg. 18/1911, f. 43-45.

4 A.N.S.J. Argeş, fond Tribunalul Judeţului Argeş, reg. 18/1911, f. 108-111.

Tabela cuprinde 48 de codevălmaşi, unii descendenţi ai celor şase menţionaţi mai sus, iar alţii care au cumpărat drepturile unor moşneni, tuturor împărţindu-li-se pădure în suprafaţă de aproximativ 2 ha.

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Capacitatea	Cumpărat drepturile lui	Moştenitor al moşului	Comuna	Proporţia
1.	Ioana N. I. Z. Teodorescu	căsătorită	-	P. I. Silişteanu	Cremenari	1/12
2.	Ion I. Gh. Popescu	major	-	„	„	1/36
3.	Maria C. R. Milcă	„	-	„	„	1/36
4.	Ioana Fl. B. Ene	„	-	„	Bălceşti	1/36
5.	Ion D. Popescu	„	-	Scarlat, Dumitru, Stan, Zamfir P. N. Vătăşelu, 1/2 parte de la Şerban P. N. Vătăşelu	Cremenari	1/72
6.	Constantin I. Popescu	„	-	„	„	1/72
7.	„	„	Ion P. N. Vătăşelu	„	„	1/36
8.	Nicolae I. Bălan		„	„	„	1/72
9.	Constantin I. Popescu	„	Deaconu Ene prin Ion Angheloiu	Deaconu Ene	„	1/6
10.	Gh. D. Z. Bălăşoiu	„	-	Preda Silişteanu	„	1/288
11.	Petre D. Z. Bălăşoiu	„	-	„	„	1/288
12.	Ion D. Z. Bălăşoiu	„	-	„	„	1/288
13.	Constantin D. Z. Bălăşoiu	minor	-	„	„	1/288
14.	Ion I. Z. Bălăşoiu	major	-	„	„	1/288
15.	Maria N. Gh. Vlădulescu	căsătorită	-	„	Bercioi	1/144
16.	Gh. Z. Bălăşoiu	major	-	„	Cremenari	1/72
17.	Ioana I. Ceopleanu	căsătorită	-	„	„	1/96
18.	Dumitra C. R. Bălăşoiu	necăsătorită	-	„	„	1/96
19.	Nicolae D. Purcaru	major	Constantin R. Bălăşoiu	„	„	1/96
20.	Dumitra T. Trucmel	văduvă	-	„	„	1/48
21.	Ioana N. Ducu	căsătorită	-	„	Pleşoi	1/44
22.	Ioana D. Stegaru	„	-	„	Mihăeşti-Vâlcea	1/44
23.	Floarea P. Pantilică	văduvă	-	„	Cremenari	1/44
24.	Radu I. Duculeci	major	-	„	„	1/44
25.	Gh. I. Duculeci	„	-	„	„	1/44
26.	Ion S. Duculeci	„	-	„	„	1/48
27.	Ion D. Popescu	„	Dumitra M. Şopârlă	„	„	1/48
28.	Maria D. I. Popescu	minori, reprezentaţi prin cotutorii Ioana şi Simion Dinovici	Ioana I. D. Tănase prin tatăl lor D. Popescu	Nicolae I. Gânţu	„	1/96
29.	Elena D. I. Popescu			„	„	1/96
30.	Alecu D. I. Popescu			„	„	1/96
31.	Ion D. I. Popescu			„	„	1/96

32.	Constantin I. Popescu	major	Maria I. P. Gântu	„	„	1/24
33.	Ioana D. I. I. Glodeală	căsătorit	Ion Gânţu	„	Bercioi	1/12
34.	Joiţa D. Popescu	major	Ion şi Dumitru R. P. Silişteanu prin moşul lor Popa Neacşu împreună cu minorii defunctului D. I. Popescu de mai jos	Pătru B. Silişteanu	Cremenari	1/384
35.	Maria D. Burcoci	căsătorită		„	Ciofrângeni	1/384
36.	Gheorghe C. Popescu	major		„	Cremenari	1/192
37.	Gheorghe C. Popescu	major		„	„	1/192
38.	Maria D. I. Popescu	minori, reprezentaţi prin cotutorii lor Ioana şi Simion Dinovici	Costică R. Popescu prin tatăl lor Dumitru I. Popescu	„	„	1/384
39.	Elena D. I. Popescu		-	„	„	1/384
40.	Alecu D. I. Popescu		-	„	„	1/384
41.	Ion D. I. Popescu		-	„	„	1/384
42.	Ioana D. Petre	căsătorită	-	„	„	1/192
43.	Dumitra C. Ciucă	căsătorită	-	„	„	1/192
44.	Zanfira N. V. Stegaru	căsătorită	-	„	„	1/192
45.	Ion D. Petre	major	-	„	„	1/192
46.	Gheorghiţa N. V. Vlădulescu	căsătorită	-	„	„	1/48
47.	Ion D. Duminică	major	-	„	„	1/24
48.	Gheorghe D. Trache	„	-	„	Pleşoi	1/24

Cu Decizia nr. 15, din 16 decembrie 1910, s-au stabilit părţile moşnenilor codevălmaşi în „imobilul ca 4 ha numit Crângu Catina“, aflat în satul Teodoreşti, comuna Cremenari, descendenţi ai „autorilor: Popa Dumitru Silişteanu, Popa N. Vătăşelu, Deaconu Ene, Preda Silişteanu, Nicolae sin Ion Gânţu şi Pătru B. Silişteanu“[5].

Tabela alcătuită cuprinde pe aceiaşi codevălmaşi şi autori ca la decizia anterioară, doar „proporţia“ (părţile) sunt diferite.

Nr. crt.	**Numele şi prenumele**	**Capacitatea**	**Cumpărat drepturile lui**	**Moştenitor al moşului**	**Comuna**	**Proporţia**
1.	Ioana N. I. Z. Teodorescu	căsătorită	-	P. I. Silişteanu	Cremenari	1/12
2.	Ion I. Gh. Popescu	major	-	„	„	1/36
3.	Maria C. R. Milcă	„	-	„	„	1/36
4.	Ioana Fl. B. Ene	„	Scarlat, Dumitru, Stan, Zamfir P. N. Vătăşelu, 1/2 parte de la Şerban P. N. Vătăşelu	„	„	1/36

[5] A.N.S.J. Argeş, fond Tribunalul Judeţului Argeş, reg. 18/1911, f. 112-115.

5.	Ion D. Popescu	„	-	Popa N. Vătăşelu	Cremenari	1/9
6.	Constantin I. Popescu	„	-	„	„	1/72
7.	„	„	Ion P. N. Vătăşelu	„	„	1/36
8.	Nicolae I. Bălan	„	Deaconu Ene prin Ion Angheloiu	Deaconu Ene	„	1/6
9.	Constantin I. Popian	„	-	Preda Silişteanu	„	1/288
10.	Gh. D. Z. Bălăşoiu	„	-	„	„	1/288
11.	Pătru D. Z. Bălăşoiu	„	-	„	„	1/288
12.	Ion D. Z. Bălăşoiu	„	-	„	„	1/288
13.	Constantin D. Z. Bălăşoiu	minor	Prin Gh. D. Bălăşoiu	„	„	1/44
14.	Ion I. Z. Bălăşoiu	major	-	„	„	1/44
15.	Maria N. Gh. Vlădulescu	căsătorită	-	„	Bercioi	1/72
16.	Gheorghe Z. Bălăşoiu	major	-	„	Cremenari	1/96
17.	Ioana I. Ceopleanu	căsătorită	-	„	„	1/96
18.	Dumitra C. R. Bălăşoiu	major, necăsătorită	-	„	„	1/48
19.	Nicolae D. Purcaru	major	Constantin R. Bălăşoiu	„	„	1/44
20.	Dumitra T. Trucmel	văduvă	-	„	„	1/44
21.	Ioana N. Ducu	căsătorită	-	„	Pleşoi	1/144
22.	Ioana D. Stegaru	„	-	„	Mihăeşti-Vâlcea	1/144
23.	Floarea P. Pantilică	văduvă	-	„	Cremenari	1/144
24.	Radu I. Duculeci	major	-	„	„	1/144
25.	Gh. I. Duculeci	„	-	„	„	1/48
26.	Ion S. Duculeci	„	-	„	„	1/48
27.	Ion D. Popescu	„	Dumitra M. Şopârlă	„	„	1/48
28.	Maria D. I. Popescu	minori reprezentaţi prin cotutorii Ioana şi Simion Dinovici	Ioana I. D. Tănase	Nicolae I. Gânţu	Cremenari	1/96
29.	Elena D. I. Popescu			„	„	1/96
30.	Alecu D. I. Popescu			„	„	1/96
31.	Ion D. I. Popescu			„	„	1/96
32.	Constantin I. Popescu	major	Marin I. P. Gânţu	„	„	1/24
33.	Ioana D. I. I. Glodeală	căsătorit	Ion Gânţu	„	Bercioi	1/12
34.	Ioniţă D. Popescu	major	Ion şi Dumitru R. P. Silişteanu	Petre B. Silişteanu	Cremenari	1/48
35.	Maria D. C. Burcoci	căsătorită	Prin moşul lor Popa Neacşu împreună cu minorii defunctului D. I. Popescu	„	Ciofrângeni	1/284
36.	Gheorghe C. Popescu	major	-	„	Cremenari	1/384
37.	Gheorghe C. Popescu	major	-	„	„	1/192

38.	Maria D. I. Popescu	minori, reprezentaţi prin cotutorii lor Ioana şi Simion Dinovici	Costică R. Popescu prin tatăl lor Dumitru I. Popescu	„	„	1/384
39.	Elena D. I. Popescu		-	„	„	1/384
40.	Alecu D. I. Popescu		-	„	„	1/384
41.	Ion D. I. Popescu		-	„	„	1/384
42.	Ioana D. Petre	căsătorită	-	„	„	1/192
43.	Dumitra C. Ciucă	căsătorită	-	„	„	1/192
44.	Zanfira N. V. Stegaru	căsătorită	-	„	„	1/192
45.	Ion D. Petre	major	-	„	„	1/192
46.	Gheorghiţa N. V. Vlădulescu	major	-	„	„	1/48
47.	Ion D. Duminică	major	-	„	„	1/24
48.	Gheorghe D. Trache	„	-	„	Pleşoi	1/24

Pentru stabilirea drepturilor fiecărui moşnean în imobilul Fundăturile Mici, în suprafaţă de „aproximativ două hectare", aflat în satul Teodoreşti, a fost emisă Decizia nr. 13 din 16 decembrie 1910, împotriva căreia s-a făcut apel de către: Ion D. Popescu, C. I. Popescu, Ion I. Gh. Popescu şi Nicolae Bălan. Tribunalul Judeţului Argeş, prin sentinţa civilă nr. 363/1911, a respins apelul, astfel că tabela cu moşnenii codevălmaşi, întocmită de comisia plasei, a rămas valabilă. Cei 48 de moşneni erau urmaşi ai „autorilor: Popa Dumitru Silişteanu, Popa Nicolae Vătăşelu, Deaconu Ene, Preda Silişteanu, Nicolae zis Ion Gânţu şi Pătru B. Silişteanu". Unii şi-au înstrăinat drepturile iar alţii au cumpărat, după cum se arată mai jos:

Stan Popa N. Vătăşelu lasă diată fratelui său Scarlat;

Dumitru Popa N. Vătăşelu vinde, în 1851, fratelui său Scarlat, iar acesta vinde tot ce avea, la 26 decembrie 1852, logofătului Ion Popescu, care murind rămâne fiica Ioana C. Petrache, la rându-i având copil pe Ion D. Popescu;

Zamfir Popa N. Vătăşelu vinde, la 29 iulie 1854, logofătului Ion Angheloiu, care transmite drepturile, la 21 martie 1855, logofătului Gheorghe Popescu, iar acesta, la 7 aprilie 1855, transmite drepturile logofătului Ion Popescu, al cărui moştenitor este Ion D. Popescu;

Şerban Popa Vătăşelu vinde, la 10 august 1853, logofătului Ion Angheloiu jumătate din drepturile sale, iar cumpărătorul murind rămâne un copil Florea Angheloiu care vinde în 1892 toate drepturile „din devălmăşie cu moşnenii Constantin D. Liciu", iar acesta transmite aceste drepturi lui Constantin I. Popescu, iar jumătate din partea lui Şerban Vătăşelu rămâne fiicei sale Gherghina I. Bălan;

Ion sin Popa N. Vătăşelu vinde, la 23 ianuarie 1857, drepturile tot logofătului Ion Angheloiu, al cărui drept s-a transmis la C. I. Popescu;

Deaconu Ene vinde, la 10 decembrie 1850, logofătului Ion Angheloiu, în ale cărui drepturi intră C. I. Popescu;

Constantin Răduţ Bălăşoiu vinde, în 1897, drepturile sale lui Nicolae D. Purcaru;

Dumitra M. D. Şopârlă vinde, în 1894, lui Ion D. Popescu;

Ioana I. Dumitru Tănase, născută Niţă Gânţu, vinde dreptul, în 1891, defunctului Dumitru I. Popescu, care lasă în urmă patru copii minori (Maria, Elena, Alecu şi Ion D. I. Popescu), reprezentaţi prin cotutorii Ioana şi Simion Dinovici;

Maria, soţia defunctului Pătru I. Gânţu, mort fără copii, vinde drepturile de la soţul său, logofătului Ion Angheloiu, ale cărui drepturi s-au transmis la C. I. Popescu;

Ion Gânţu vinde, în 1904, drepturile succesorale fiicei sale Ioana D. I. Glodeală;

Dumitru şi Ion Radu Petre Popescu vinde, în 1813, „preotului Neacşului duhovnicu, ai cărui moştenitori se văd în arborele genealogic";

Ioana C. Miulescu şi Gheorghiţa G. Gr. Constantinescu vând, în 1910, drepturile succesorale fratelui lor Gheorghe C. Popescu;

Costea (Costică) R. Popescu vinde, în 1896, drepturile sale defunctului Dimitrie I. Popescu.

Prin decizie Tribunalului Argeş a aprobat tabela cu următorii codevălmaşi[6]:

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Capacitatea	Cumpărat drepturile lui	Moştenitor al moşului	Comuna	Proporţia
1.	Ioana N. I. Z. Teodorescu	căsătorită	-	Popa. I. Silişteanu	Cremenari	1/12
2.	Ion I. Gh. Popescu	major	-	„	„	1/36
3.	Maria C. R. Milcă	„	-	„	„	1/36
4.	Ioana Fl. B. Ene	„	-	„	Bălceşti	1/36
5.	Ion D. Popescu	„	Scarlat, Dumitru, Stan şi Zamfir P. N. Vătăşelu,	Popa N. Vătăşelu	Cremenari	1/9
6.	Constantin I. Popescu	„	-	„	„	1/72
7.	Constantin I. Popescu	„	Ion P. N. Vătăşelu	„	„	1/36
8.	Nicolae I. Bălan	„	-	„	„	1/72
9.	Constantin I. Popescu	„	Deaconu Ene	Deaconu Ene	„	1/6
10.	Gh. D. Z. Bălăşoiu	„	-	Preda Silişteanu	„	1/288
11.	Pătru D. Z. Bălăşoiu	„	-	„	„	1/288
12.	Ion D. Z. Bălăşoiu	„	-	„	„	1/288
13.	Constantin D. Z. Bălăşoiu	minor	-	„	„	1/288
14.	Ion I. Z. Bălăşoiu	major	-	„	„	1/144
15.	Maria N. Gh. Vlădulescu	căsătorită	-	„	Bercioi	1/144
16.	Gheorghe Z. Bălăşoiu	major	-	„	Cremenari	1/72
17.	Ioana I. Ceopleanu	căsătorită	-	„	„	1/96
18.	Dumitra C. R. Bălăşoiu	major, necăsătorită	-	„	„	1/96
19.	Nicolae D. Purcaru	major	Constantin R. Bălăşoiu	„	„	1/48
20.	Dumitra T. Trucmel	văduvă	-	„	„	1/44
21.	Ioana N. Ducu	căsătorită	-	„	Pleşoi	1/44
22.	Ioana D. Stegaru	„	-	„	Mihăeşti-Vâlcea	1/44
23.	Floarea Gh. Pantilică	văduvă	-	„	Cremenari	1/44

[6] A.N.S.J. Argeş, fond Tribunalul Judeţului Argeş, reg. 19/1911, f. 144-145.

24.	Radu I. Duculeci	major	-	„	„	1/44
25.	Gh. I. Duculeci	„	-	„	„	1/44
26.	Ion Sandu Duculeci	„	-	„	„	1/48
27.	Ion D. Popescu	„	Dumitra M. Şopârlă	„	„	1/48
28.	Maria D. I. Popescu	minori reprezentaţi prin cotutorii Ioana şi Simion Dinovici	Ioana I. D. Tănase prin tatăl lor D. Popescu	Nicolae I. Gânţu	„	1/96
29.	Elena D. I. Popescu		-	„	„	1/96
30.	Alecu D. I. Popescu		-	„	„	1/96
31.	Ion D. I. Popescu		-	„	„	1/96
32.	Constantin I. Popescu	major	Marin P. I. Gânţu	„	„	1/94
33.	Ioana D. I. I. Glodeală	căsătorită	Ion Ganţu	„	Bercioi	1/12
34.	Joiţa D. I. Popescu	major	Ion R. P. Silişteanu	Pătru B. Silişteanu	Cremenari	1/48
35.	Maria D. Burcoci	căsătorită		„	„	1/384
36.	Gheorghe C. Popescu	major	-	„	„	1/384
37.	Gheorghe C. Popescu	major	-	„	„	1/192
38.	Maria D. I. Popescu	minori	Costică R. Popescu	„	„	1/384
39.	Elena D. I. Popescu		-	„	„	1/384
40.	Alecu D. I. Popescu		-	„	„	1/384
41.	Ion D. I. Popescu		-	„	„	1/384
42.	Ioana D. Petre	căsătorită	-	„	„	1/192
43.	Dumitra C. Ciucă	căsătorită	-	„	„	1/192
44.	Zanfira N. V. Stegaru	căsătorită	-	„	„	1/192
45.	Ion D. Petre	major	-	„	„	1/192
46.	Gheorghiţa N. V. Vlădulescu	căsătorit	-	„	„	1/118
47.	Ion D. Duminică	major	-	„	„	1/24
48.	Gheorghe D. Trache	„	-	„	Pleşoi	1/24

Tribunalului Argeş, în şedinţa din 26 aprilie 1911, nr. 4148, a luat în dezbatere apelul contra Deciziei nr. 7/1910 pronunţată de Comisia pentru stabilirea drepturilor moşnenilor cremenari, făcut de Ion Florea Angheloiu şi Maria C. I. Popescu, cu autorizaţia soţului său, din Cremenari. Cei doi apelanţi au lipsit, iar din partea moşnenilor s-a prezentat Gh. I. Trică. Completul de judecată a hotărât respingerea apelului şi a aprobat tabela cu drepturile moşnenilor pentru „punctul Dosul Mare şi Faţa Viilor“, în întindere „ca 6 ha“[7].

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Capacitatea	Cumpărat drepturile lui	Moştenitor al moşului	Comuna	Proporţia
1.	Gh. C. Z. Teodorescu	major	-	Stan Teodorescu	Cremenari	1/240
2.	Nicolae Din Teodorescu	„	Radu D. C. Petria, Stancu Fl. şi surorile sale	„	„	1/20
3.	Sanda I. N. Cioplean	căsătorit	-	„	„	1/240

[7] A.N.S.J. Argeş, fond Tribunalul Judeţului Argeş, reg. 23/1911, f. 2-3.

4.	Ioana D. Donţu	„	-	„	„	1/240
5.	Nicolae C. Z. Teodorescu	major	-	„	„	1/240
6.	Ioana Ion Duminicioiu	căsătorită	-	„	„	1/240
7.	Maria N. Glodeală	„	Primitoare de la D. Glodeală	„	Bercioiu	1/240
8.	Gh. I. D. Z. Teodorescu	minor	Prin tutorele Nae D. Stancu	„	Cremenari	1/240
9.	Gh. D. Z. Teodorescu	major	-	„	„	1/240
10.	Rada D. Z. Teodorescu	căsătorită	-	„	„	1/240
11.	Anghelina Neacşu Gh. P. Radu	căsătorită	-	„	„	1/240
12.	Şerban Teodorescu	major	-	„	„	1/240
13.	Ion Z. Teodorescu	„	-	„	„	1/40
14.	Dumitru Fl. Ilie	„	-	„	Pleşoi	1/40
15.	Dumitru Burcea Ciucă	„	-	„	Cremenari	1/128
16.	Ion Burcea Ciucă	„	-	„	„	1/128
17.	Radu Fl. Gh. Popa	„	-	„	„	1/128
18.	Ioana Fl. I. Sima	căsătorită	-	„	„	1/128
19.	Radu I. P. Teodorescu	major	-	„	Pleşoi	1/32
20.	Constantin I. I. Teodorescu	major	-	„	Cremenari	1/32
21.	Nicolae Gh. Răduţoiu	„	-	„	„	1/64
22.	Dumitru Gh. Răduţoiu	„	-	„	„	1/64
23.	Ion N. Barangă	„	-	Niţă Barangă	„	1/16
24.	Maria Ion B. Ciucă	căsătorită	-	„	„	1/16
25.	Maria Marin T. Nania	căsătorită	-	Stan Barangă	„	1/248
26.	Radu D. Barangă	major	-	„	„	1/128
27.	Maria D. Popescu Oteşanu	căsătorită	-	„	Bercioiu	1/48
28.	Maria T. Barangă	„	-	„	Cremenari	1/48
29.	Dumitru T. Barangă	major	-	„	„	1/20
30.	Constantin I. Popescu	„	Radu I .Glodeală	Radu Mitroi	„	1/20
31.	Ioniţă D. Popescu	căsătorit	„	„	„	1/12
32.	Ioana Ion Ciucă	major	„	„	„	1/24
33.	Dumitru Gh. N. Neaţă	„	„	„	„	1/24
34.	Ion Gh. N. Neaţă	„	„	N. Neaţă	„	1/24
35.	Dumitru N. Neaţă	„	„	-	Mihăeşti, Vâlcea	1/12
36.	Burcea Ciucă Mitroi	„	„	Ciucă Mitroi	Cremenari	1/54
37.	Gheorghe Ion Ciucă	„	„	„	„	1/54
38.	Constantin Ion Ciucă	„	„	„	„	1/54
39.	Nicolae I. Ciucă	„	„	„	„	1/54
40.	Gheorghe Ciucă Mitroi	„	„	„	„	1/18

Judecătoria Ocolului Rural Budeşti a trimis Tribunalului Argeş dosarul 1366/1910, vol. IV, care cuprindea tabela privind drepturile moşnenilor cremenari „asupra imobilului Crângul Puţul Viişoara“, în suprafaţă „ca 3 ha“, „pământ cu pădure măruntă“, situat în satul Barangi. Codevălmaşii menţionaţi în tabelă erau urmaşi a şapte moşi şi anume: Stan Teodorescu, Niţă Barangă, Ciucă Mitroi, Radu Mitroi, Stan Barangă, Deaconu Ene şi Nicolae Neaţă.

Se fac precizările: Radu Dumitru C. Petria şi Stancu Florea Mărăcine îşi vând drepturile, în anul 1905, fratelui lor Nicolae D. Teodorescu; Florea Angheloiu, fiul

logofătului Ion Angheloiu, îşi vinde „drepturile în devălmăşie cu moşnenii Constantin D. Riciu“, iar acesta „transmite prin vânzare toate drepturile sale“, în anul 1893, lui Constantin I. Popescu[8].

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Capacitatea	Cumpărat drepturile lui	Moştenitor al moşului	Comuna	Proporţia
1.	Dumitru Fl. Ilie	major	-	-	Pleşoi	1/60
2.	Ion Z. Teodorescu	„	-	-	Cremenari	1/60
3.	Şerban I. Teodorescu	„	-	-	„	1/60
4.	Anghelina Neacşu Gh. P. Radu	căsătorită	-	-	„	1/360
5.	Rada D. Z. Teodorescu	major, necăsătorit	-	-	„	1/360
6.	Gheorghe D. Z. Teodorescu	major	-	-	„	1/360
7.	Maria N. Glodeală	minoră	Prin tutorele Nae D. Stanciu	-	„	1/360
8.	Ioana I. Duminicioiu	Minoră	Prin tutorele Dumitru Glodeală		Bercioiu	1/360
9.	Nicolae Din Teodorescu	Major	„		Cremenari	1/360
10.	Nicolae Din Teodorescu	„	„	„	„	1/360
11.	Ioana D. Donţu	căsătorită	„	„	„	1/920
12.	Sanda I. N. Cioplean	căsătorită	„	„	„	1/360
13.	Gheorghe C. Z. Teodorescu	major	„	„	„	1/360
14.	Dumitru B. Ciucă	„	„	„	„	1/192
15.	Ion B. Ciucă	„	„	„	„	1/92
16.	Radu Fl. Gh. Popa	„	„	„	„	1/92
17.	Ioana Fl. Dima	căsătorită	„	„	„	1/92
18.	Radu I. Teodorescu	major	„	„	„	1/92
19.	Constantin Teodorescu	„	„	„	„	1/48
20.	Nicolae Gr. Răduţoiu	„	„	„	„	1/48
21.	Dumitru Gr. Răduţoiu	„	„	„	„	1/96
22.	Maria Ion B. Ciucă	căsătorită	„	„	„	1/18
23.	Ion N. Barangă	major	„	„	„	1/18
24.	Ion D. Popescu	„	„	„	„	1/18
25.	Maria M. T. Nania	căsătorită	„	„	„	1/18
26.	Burcea Ciucă Mitroi	major	„	„	„	1/24
27.	Gheorghe Ciucă Mitroi	„	„	„	„	1/24
28.	Gheorghe Ion Ciucă	„	„	„	„	1/72
29.	Costache I. Ciucă	„	„	„	„	1/72
30.	Nicolae I. Ciucă	„	„	„	„	1/72
31.	Ioana Ion Ciucă	„	„	„	„	1/72
32.	Constantin I. Popescu	„	„	„	„	1/8
33.	Maria D. Popescu Oteşanu	„	„	„	Cremenari	1/8 1/36
34.	Maria T. Barangă	„	„	„	„	1/36
35.	Dumitru D. Barangă	„	„	„	„	1/36
36.	Dumitru Gh. M. Neaţă	„	„	„	„	1/32
37.	Ion Gh. Neaţă	„	„	„	„	1/32

[8] A.N.S.J. Argeş, fond Tribunalul Judeţului Argeş, reg. 23/1911, f. 4-7.

38.	Ion Gh. Neaţă	„	„	„	Mihăeşti, Vâlcea	1/32
39.	Dumitru Nicolae Neaţă	„	„	„	Cremenari	1/16

În şedinţa din 13 ianuarie 1911 a fost aprobată tabela cu moşnenii codevălmaşi asupra „punctului Sub Corbea“, în suprafaţă de 5 ha, situat în satul Piepteşti.

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Capacitatea	Cumpărat drepturile lui	Moştenitor al moşului	Comuna	Proporţia
1.	Din Gerea	major	-	-	Cremenari	1/8
2.	Ioan D. Popescu	„	„	„	„	1/18
3.	Şerban I. Teodorescu	„	„	„	„	1/4
4.	Ion Dumitru P. Stan	„	„	„	„	1/4
5.	Ion Lăzăroiu	„	„	„	„	1/12
6.	Pătru Lăzăroiu	„	„	„	„	1/12
7.	Constantin Lăzăroiu	„	„	„	„	1/12

În aceeaşi şedinţă a fost aprobată tabela moşnenilor cu drepturi în „punctul Crângul Fluturel“, cu pădure măruntă, în suprafaţă „ca 3 ha“, situat în satul Barangi[9].

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Capacitatea	Cumpărat drepturile lui	Moştenitor al moşului	Comuna	Proporţia
1.	Şerban Teodorescu	major	-	-	Cremenari	1/4
2.	Maria Gh. Cârjan	căsătorită	„	„	Ocnele Mari, Vâlcea	1/16
3.	Zamfir C. P. Nicolae	major	„	„	Cremenari	1/16
4.	Ion Dumitru P. Stancu	„	„	„	„	1/8
5.	Gheorghe D. Z. Bălăşoiu	„	„	„	„	2/48
6.	Ion D. Z. Bălăşoiu	„	„	„	„	2/48
7.	Pătru D. Z. Bălăşoiu	„	„	„	„	2/48
8.	Constantin D. Z. Bălăşoiu	minor, prin tutorele Gh. D. Z. Bălăşoiu	„	„	„	2/48
9.	Ion Ion Ceoplan	major	„	„	„	2/48
10.	Constantin I. Popescu	„	„	„	„	2/12
11.	Gheorghe Ciucă	„	„	„	„	1/8
12.	Constantin Lăzăroiu	„	„	„	„	1/32
13.	Din Gerea	„	„	„	„	1/32
14.	Ion D. Popescu	„	„	„	„	1/32

Prin urmare locuitorii fostei comune Cremenari Moşteni, în anul 1910, deţineau în devălmăşie 25,7500 ha pădure, în general măruntă, adică tânără. Această mică suprafaţă de pădure era alcătuită din opt trupuri, denumite astfel: Dosul Saftii (7.500 m^2), Răzorul de Vii (2 ha), Crângu Catina (4 ha), Fundăturile Mici (2 ha), Dosul Mare şi Faţa Viilor (6 ha), Sub Corbea (5 ha), Crângul Puţul Viişoara (3 ha) şi Crângul Fluturel (3 ha).

Locuitorii satelor care aparţinuseră de fosta comună Cremenari Mănăstireşti (Cremenarii Mănăstirii) erau clăcaşi şi nu posedau nici pădure.

9 A.N.S.J. Argeş, fond Tribunalul Judeţului Argeş, reg. 23/1911, f. 9.

Populaţia satelor de moşneni crescuse continuu, astfel că numărul „părţilor“ ce revenea descendenţilor „moşilor“ comuni era mic, exceptând pe cei care mai cumpăraseră.

THE FREEHOLDERS COMMUNITY FROM CREMENARI

Abstract

Because there are only a few documents regarding the constitution of the freeholders community from Cremenari - Argeş we could not discuss the subject in detail.

Like other communities, this one was formed based on the stipulations of the Forest Code from 1910: only for small forest covered areas.

The freeholders were inhabitants of six hamlets and the roads they owned were only a few. The extreme division of the forest plots made difficult their reconstitution after 1990.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

DESPRE SECULARIZAREA BUNURILOR MĂNĂSTIREŞTI

IOAN OPRIŞ[*]

Afirmarea statului român sub Alexandru Ioan Cuza a presupus multiple acte politice şi juridice, care au urmărit emanciparea acestuia de o serie de servituţi externe. Între multele acte politice care au condus, treptat, la independenţă politică, unele întrunesc un vădit caracter economic şi cultural: între acestea se situează şi Decretul secularizării bunurilor mănăstireşti, semnat de domnitor la 14 iunie 1863. Prevederile acestuia sunt clare: „Toate obiectele precioase necesare pentru exersarea cultului divin, ce se află în bisericile acelor mănăstiri (închinate, n.n.), vor fi puse sub deaproape priveghere a protopopilor locali, şi în cazu de trebuinţă, chiar a autorităţilor civile" şi „Toate obiectele de asemenea natură, care nu servesc la un usu permanent, precum şi documentele de orice natură şi acte aflate în acele mănăstiri, să se depună provizoriu până la soluţia execuţiei prevăzută în *Jurnalul* Consiliului de Miniştri de la 14 iunie 1863 într-una din mănăstirile mai bine garantate din Bucureşti şi din Iaşi, adică Văcăreşti şi Golia, având spre mai bună a lor asigurare, paza unui post militar bine întocmită"[1]. Ca efect imediat al deciziei politice, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice a înştiinţat autoritatea bisericească supremă în privinţa „asigurărei odoarelor, documentelor şi alte obiecte precioase ale mănăstirilor pământene închinate", cerând desemnarea a trei persoane „bisericeşti", care - în conlucrare cu cei din minister – urmau să execute prevederile decretului[2]. Acestea cereau catagrafierea obiectelor în câte două inventare, sigilarea şi depunerea lor la administraţia celor două mănăstiri indicate. Persoanele alese de Mitropolia Ungro-Vlahiei pentru demersul *secret,* au fost protopopul plăşii de Sus Bucureşti, Iancu Sachelarie, protopopul plăşii de Jos Bucureşti – Dimitrie şi ieromonahul Maximilian Nichifor; pentru primirea şi păstrarea obiectelor la Văcăreşti, a fost desemnat ieromonahul Chesarie, egumen al mănăstirii Glavacioc „ce l-am crezut înzestrat cu toate măsurile cuvenite"[3]. Demersurile de inventariere şi protecţie s-au făcut în mare secret şi s-au desfăşurat foarte alert. La 21 iunie 1863 mitropolitul era înştiinţat că începuse catagrafierea bunurilor mănăstirii Sfânta

---

[*] Universitatea „Valahia", Târgovişte.

[1] Vezi Arhiva Arhiepiscopiei Bucureşti, dosar nr. 4982, f. 2, decretul semnat de Al. Ioan Cuza la 14 iunie 1683. Un „proectu de măsuri pentru înscrierea tuturor obiectelor … aflate pe la toate mănăstirile … lăsate danii de către fondatorii lor şi alţi doritori" datează din 1860, fiind pregătit de către A. G. Golescu, el oprind trecerea peste graniţă a valorilor culturale aparţinând cultelor. Vezi şi legea din 13/25 decembrie 1863, prezentată de M. Kogălniceanu, la N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti, II,* 1909, p. 310.

[2] Vezi adresa nr. 18549/19 iunie 1863, semnată de Al. Odobescu, ministru adinterim, în dosar cit., nr. 52.

[3] Cf. adresa mitropoliei nr. 2392/21 iunie 1863, semnată de mitropolitul Calist, în dosar cit., f. 8.

Ecaterina[4], operaţiile durând câteva zile şi presupunând desigur un mare volum de muncă[5]. La 20 iunie 1863, aici erau identificate şi catagrafiate 78 obiecte importante[6], ca peste cinci zile acestora să li se mai aduge alte câteva sute[7]. Sabotarea aplicării decretului de către unii călugări şi egumeni n-a întârziat dar constatarea acestor fapte a primit replica autoritară a domniei. Astfel, arhimandritul Evangheli, egumenul mănăstirii Sărindar a fost destituit prin ordonanţa domnească nr. 577 „pentru abătura sa urmare cu înstrăinarea din averea acelei mănăstiri a unei coroane de mare preţ şi a documentelor de posesie"[8]. El a fost înlocuit prompt printr-o curatorie compusă din egumenul Liviază Atanasie (de la mănăstirea Zlătari), Serafim (de la Spiridon Vechi) şi ieromonahul Gavrilă (de la biserica Sf. Ion), toţi indicaţi de chiar Al. Odobescu. Cel destituit, un potrivnic al decretului de secularizare, „este oprit de a trece peste hotarul de a-şi îndeplini angajamentulu ce s-au luatu ca în termen de 40 zile, va redobândi acele obiecte şi coroana, iar la cazu de a nu le împlini, urmează a i se aplica cuvenita pedeapsă prin judecată"[9]. I-au urmat şi alţi egumeni greci, opozanţi ai secularizării: prin ordonanţa domnească nr. 578 a fost destituit egumenul mănăstirii Mihai Vodă, Policarp, „ca nedemn de asemenea funcţie, pentru înstreinarea documentelor mănăstirii care pretinde a le fi trimisu la Chiriarchia de Josu", instituindu-se şi aici o curatorie formată din egumenii mănăstirilor Sf. Spiridon Vechi, Clocociov şi Căscioarele[10]. La 28 iunie 1863, în acelaşi timp cu raportul ministerial nr. 19292, Al. Ioan Cuza a semnat actul de destituire al arhimandritului Chiril, egumenul mănăstirii Sf. Ecaterina, „pentru înstrăinarea documentelor", luându-i locul curatorii aleşi: egumenul mănăstirii Mihai Vodă şi îngrijitorul „mănăstirii Spirea din Dealu"[11]. Apoi, mitropolitului i se comunică o altă destituire, a lui Gherasim, egumen la mănăstirea Mărgineni, pentru „trimiterea documentelor ei în giosu la Chiriarhie fără ştirea Ministerului"[12]. În cel mai alert ritm, a continuat ridicarea şi centralizarea bunurilor. Astfel, N. Filimon şi I. Săulescu erau delegaţi în acest scop: „a ridica documentele şi odoarele de preţuri ce nu sunt în usulu

---

[4] Conform ordinului nr. 2359, în loc. cit, la nr. 1272/21 iunie 1863.

[5] Rezultatul lor se află consemnat în loc. cit., p. 43-48, în *Catagrafia de argintărie, odăjdii, cărţi bisericeşti şi alte lucruri de trebuinţă necesare pentru Sfintele slujbe ce s-au găsit în biserica Sf. Ecaterina şi s-a lăsat în păstrarea preoţilor sub luare în adeverinţă*.

[6] Acestea sunt: 14 candele de argint, un chivot de argint, un disc de argint, o cădelniţă de argint, un potir de argint, două miruitoare de argint, o evanghelie grecească îmbrăcată în argint, o evanghelie românească în piele, doi serafimi de argint, trei icoane împărăteşti (Isus Hristos, Maica Domnului, Schimbarea la Faţă) îmbrăcate în argint, o icoană Sf. Ecaterina îmbrăcată în argint şi cu „o coroană poleită cu trei pietre pătlângenii şi 18 verdi deschise mari şi mici", două sfeşnice mici, două policandre mari din „cleştar de Viena" (unul cu 24 şi celălalt cu 18 braţe), două evanghelii (una românească şi alta grecească), două minee, un ochtoih, un apostol, un liturghier, două paftale de argint, o icoană veche Maica Domnului „îmbrăcată peste tot cu argint, poleită cu aur", 22 icoane vechi de lemn, 12 icoane prăznicare noi.

[7] Astfel: 139 piese textile, 12 minee, un octoih, un triod, două penticostare, un apostol, o psaltire, trei ceasloave, alte 49 cărţi bisericeşti (din care 19 în greceşte şi latineşte), 16 candele de argint; 18 potire, linguriţe, disc alb şi 91 de piese textile.

[8] Vezi adresa semnată de Al. Odobescu şi D. Ghidionescu cu nr. 18896/24 iunie 1863, către mitropolit, în loc. cit., dosar 1283.

[9] *Ibidem*.

[10] Vezi adresa Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice nr. 1890/24 iunie 1863 către mitropolit, în loc. cit., dosar 1284.

[11] Conform adresei ministerului nr. 19379/28 iunie 1863, în loc. cit., dosar 1323.

[12] Conform adresei nr. 19416/30 iunie 1863, în loc. cit., dosar 1332. Curatorii instituţiei erau egumenii mănăstirilor Râmnic, Gorgota şi Mislea.

permanentu la bisericile din capitală: Sf. Sava, Răzvanu şi Udricani, şi a se depune spre păstrare la mănăstirea Mihai Vodă"[13]. În primele zile ale lunii iulie 1863 a fost rezolvată situaţia patrimoniului mănăstirii Sf. Ecaterina, o nouă tranşă de obiecte fiind preluate de arhimandritul Grigorie Roduliotul şi monahul Simion Spiridoneanu, marii epitropi, incluzând bunuri culturale[14] deopotrivă cu inventarul mobil[15] al aşezământului. Din unele documente aflăm şi despre moşiile deţinute de mănăstirile închinate[16], pe întinse suprafeţe cultivabile acestea având vii, terenuri agricole, iazuri etc. Cei însărcinaţi să facă inventarierea bunurilor au descoperit nu odată o serie de documente de mare valoare istorică. La mănăstirea Dealu, delegaţii au ridicat, la 25 iunie 1863, hrisovul lui Nicolae Alexandru din 3 septembrie 1619, apoi hrisoave de la Mihail Sturza, Al. Moruzzi, Const. Al. Ipsilanti, în total 16 documente emise între 1783 şi 1803 iar alte 12 între 1816 şi 1862[17].

Două lăzi au fost umplute şi pecetluite de delegaţii care au ridicat documentele şi arhiva de la mănăstirile Bradu, Greci, Codreni[18]. Tot de aici au fost preluate două potire de argint, o cruce de argint, 7 candele de argint, o icoană mare a Sf. Spiridon şi alta mică, de către N. Phelimon[19]. La 27 iunie 1863 catagrafia de la mănăstirea Chranomata (?) indică predarea a 27 documente, 21 piese argint, 12 icoane, 12 minee în limba greacă, 54 piese odăjdii[20]. Concomitent, autorităţile civile au continuat să pedepsească pe cei potrivnici sau găsiţi în neregulă. Au fost destituiţi arhimandritul Nifon de la mănăstirea Hotărani – prin ordonanţa nr. 725 – pentru înstrăinarea de documente, curatoria preluând-o arhimandritul Dănilă de la Jitia şi Miletie de la

[13] Conform adresei nr. 19724/2 iulie 1863, idem, dosar 1346.
[14] În Catagrafia mănăstirii din 5 iulie 1863, fond cit., dosar 4982, p. 147-154, se află dispuse astfel: 19 ordine ale Ministerului de Culte, 77 bilete de plata zeciuelilor; 29 documente referitoare la pricina dărâmării hanului mănăstirii, catagrafii, copii, hotărâri, registre totalizând peste 1800 documente; la obiecte ,,casnice"(sic!) găsim: o icoană Maica Domnului ,,cu coroană şi mâinile în argint", alta a Sf. Spiridon, un potir vechi de plumb, 4 antemise, o icoană Înălţarea Domnului, două jeţuri princiare ,,săpate cu flori poleite", 32 jeţuri de stejar, un molitvelnic românesc, două trioade greceşti.
[15] Între acestea figurau: ,,Starea în care se dau casele igumeneşti şi obiecte dintr-însele" cuprinzând ,,6 odăi toate zugrăvite, cu sobe nemţeşti (…) iar una muscălească (…) un puţu de piatră în curte", toate acoperite cu şindrilă; la acareturi: ,,Hanu de lângă poarta mănăstirii cu 22 încăperi şi prăvălii. Acest hanu s-a dărâmat cea mai mare parte din porunca guvernului iar vre-o câteva încăperi ce se află în fiinţă sunt şi acelea în categorie de a se dărâma (…) Prăvălii în podul Beilicului şi închiriate de către d. Nicolae Simigiu în preţu pe fiecare anu de lei 6400. Baie turcească tot în podu Beilicului (…) Casă lângă baie cu două etaje şi opt încăperi (…)". Lipseau la inventariere 3 cai negri şi un *Regulament organic*!
[16] Moşiile mănăstirii Sf. Ecaterina cuprindeau de pildă viile din ,,dealul cel mare la Valea Manti din districtul Prahova" (20 pogoane); în dealul Văcăreştilor (7 pogoane); în dealul Ţinta (Prahova); apoi moşia Boja cu morile din districtul Ilfov, moşia Măicăneşti, moşia Cacaleţii din Vlaşca, moşia Teicii din Teleorman, moşia Popeşti (Ilfov) şi moşia Călţuna (Ilfov), toate arendate cu 194.000 lei anual! În loc. cit., supra.
[17] Vezi *Katagrafia* de documentele Sf. Mănăstirii din Dealu, în dosar 4982, p. 37.
[18] În ordine, aşa cum le consemnează documentaţia de arhivă, hrisoave de la Gr. Ghica (7241, august 30), Al. Mavrocordat (7235, mai 16), Constantin Nicolae Mavrocordat pentru Stavropoleos (7254, febr. 13), Şt. Cantacuzino (7223, sept. 25); Porunca lui Duca Voievod (7185, ghenarie 15); hrisov Al. Ipsilanti (1803, iulie 30), hrisov C-tin Moruzzi (1716, aug. 25), altele datate din 7721, iunie 26; 7228, oct. 16; 7240, martie 20; 7244, august 6 şi încă 681 diferite acte (zapise, cărţi de danie, jalbe, sinete, hotărnicii, planuri, un firman turcesc ş.a.). În loc. cit., supra, p. 59-62.
[19] În *Katagrafia* din 26 iunie 1863, în loc. cit., p. 36
[20] *Ibidem*, p. 53.

Clocociov[21]; apoi şi cel de la Mislea, Gregorie, pentru acelaşi motiv, înlocuiţi prin Atanasie de la Golgota şi Gavrilă de la Sf. Ioan din Bucureşti[22].

Al. Odobescu şi I. Ciulei, s-au ocupat ca reprezentanţii ministerului, în ambele situaţii să-şi îndeplinească mandatul. Celor demişi li s-au adăugat: egumenul mănăstirii Butoiul (jud. Prahova) – înlocuit, prin Averichie, egumen la Sfinţii Apostoli în Bucureşti şi Atanasie de la Gorgota, ambii instalaţi la 28 august 1863[23]; cel al mănăstirii Radu Vodă, Grigoriu, de a cărui „rea administrare" se conving D. Bolintineanu şi D. Ghidionescu[24] şi egumenii de la mănăstirile Sf. Gheorghe Nou (Bucureşti), Negoeşti, Plătăreşti, Comana şi Căluiu „pentru nesupunerea la ordinele guvernului"[25].

Cu mijloace de transport reduse – ni le imaginăm, la nivel de trăsuri – delegaţiile au extins aria investigaţiei în vara şi toamna anului 1863, în aproape toate districtele ţării. La 22 iulie mitropolitul era înştiinţat că Ion Murgoiu găsise în plasele Câmpul şi Ialomiţa 42 documente vechi, o condică de copii, 210 volume greceşti, 30 volume româneşti, 60 volume franţuzeşti şi 10 nemţeşti[26].

Lucrările au prilejuit identificarea unor valori deosebite, înregistrate cu grijă de specialişti, multe confruntate cu catagrafia ultimă, din 1855. La biserica *Hanul Greci*, inventarul dat în grija preotului Nicolae arată mulţimea valorilor culturale: 57 cărţi greceşti (din care 28 minee) şi 18 româneşti[27], 8 epitrafile şi alte 32 piese textile, 9 stihare, 7 icoane îmbrăcate în argint, alte 12 icoane simple, 21 candele de argint, 3 cădelniţe de argint, 16 piese diferite tot de argint (potire, paftale, engolpioane, cruci) etc. Cercetările de la mănăstirea Sf. Spiridon Vechi din Bucureşti au condus la constatarea existenţei unor obiecte culturale deosebite: 11 candele de argint, 12 minee româneşti, alte 20 cărţi vechi, 6 icoane valoroase, din care cea a Sf. Spiridon era „poleită peste tot cu aur făcută de domniţa Sultana a Domnului Nicolae Mavrocordat cu coroana de argint suflat cu aur şi cu pietre proaste"[28]. La biserica Răzvan s-au găsit 9 candele de argint, 6 icoane împărăteşti, toate îmbrăcate în argint, icoana de hram a Adormirii Maicii Domnului (îmbrăcată şi ea în argint), 6 iconiţe, 12 prăznicare de lemn, *Evanghelia* românească din 1682, 12 minee, 13 minee greceşti, 17 cărţi diferite, un epitrafil de atlas roşu, cusut cu fir şi datat 6 noiembrie 1614[29]. Iar la biserica Sf. Sava, tot din Bucureşti, inventarul făcut nota 11 candele de argint, 6 icoane împărăteşti şi alte două mari icoane în altar, 14 icoane prăznicare (8 vechi şi 6 noi), două

[21] Vezi adresa ministerului nr. 22623/1 august 1863 către mitropolit, în loc. cit., dosar 1563.
[22] Cf. adresa nr. 24564/21 august 1863 către mitropolit, idem, dosar 1568.
[23] Vezi adresa nr. 24573/21 august 1863, loc. cit., dosar 1659.
[24] Vezi adresa nr. 31806/8 oct. 1863, loc. cit., dosar 2149.
[25] Cf. adresa nr. 31187/3 oct. 1863, loc. cit., dosar 2094.
[26] Cf. raportul nr. 2722/22 iulie 1863, loc. cit., dosar 1470.
[27] Multe din piesele inventariate în catagrafia din 1855, acum lipsesc. Între cele prezente, mai ales: *Evanghelia* slavonă (1636), îmbrăcată în aur şi argint, dăruită de Radu mare comis şi soţia sa, decorată pe o faţă cu scenele *Răstignirii* şi cei 4 evanghelişti (unul lipsă) iar pe cealaltă cu *Învierea* şi animalele ce simbolizează evangheliştii; o altă *Evanghelie* din 1693, îmbrăcată în argint suflat cu aur; alta, „elinească" dăruită de episcopul Antim, scrisă probabil la 16 mai 1698, îmbrăcată în catifea verde şi argint; un *liturghier* din 1632 ca şi o cruce de argint, lucrată la Veneţia, datată 1739 şi un potir de argint, tot de la Veneţia, din 1685, Cf. loc. cit., dosar 4982, p. 63-64.
[28] Veyi *Katagrafia* din 21 iunie 1863, în loc. cit., dosar 4982, p. 74-75.
[29] Vezi *Katagrafia* din 6 iulie 1683, idem, p. 140-141.

policandre, 14 obiecte diferite de argint, 24 minee, două octoihe, două trioade, alte 13 cărţi vechi[30]. La 10 septembrie 1863 şi la mănăstirea Butoiu inventarul era încheiat, lucrarea confirmând-o Al. Odobescu[31]. Delegatul „rânduit" al ministerului, Ion Murgoiu a controlat şi inventariat bunurile din plăşile Câmpul şi Ialomiţa, mai ales cele de la mănăstirea Slobozia împresionând prin bogăţia lor. Aici s-au notat 42 documente vechi, 210 volume cărţi în greceşte, 30 volume în româneşte, 60 volume în franceză, 10 volume în germană, care „cu un delegatu şi cu pada (paza) cuvenită le-am datu la onor Ministeru de culte"[32]. Tot aici s-au mai găsit 7 candele mari, 18 piese de argint, 36 minee (din care 24 greceşti), 5 octoihe (3 greceşti), 51 piese diferite, ca şi 5 telegari, 12 boi, 4 vaci, 3 viţei etc.[33].

Mănăstirea Plătăreşti din districtul Ilfov, avea şi ea o zestre bogată: 19 piese de argint, 24 piese odăjdii, 28 cărţi (între care „Istoria lui Omeru") dar şi doi cai „de păru galben" şi căruţă „nemţească de Teletin", un poştalion vechi şi stricat[34].

La mănăstirea de la Gruiu, lângă Snagov, s-au înregistrat 7 candele, 12 minee şi alte 58 cărţi diferite, o evanghelie îmbrăcată „cu smalţu şi ferecată cu argint", două potire de argint, aici Gr. Tocilescu constatând încă în 1860 că sinetele (prezentate într-un inventar din 1845), au ars la 23 martie 1847 când a fost incendiată mănăstirea Sf. Gheorghe Nou unde se păstrau[35].

Efectuată conform ordinului ministerului nr. 18675, inventarierea la mănăstirea Valea a scos la lumină 20 pachete cu învoieli, danii, hrisoave pentru moşiile Rădeşti, Ţiţeşti, Hârtieşti, Livedeni, Huluba, Mihăeşti, Piscani, Goleşti, Vulparului, Priboia, Sudului, Izvoare, datând din secolele XVI-XIX, totalizând 239 piese[36].

Fără să ştim exact cum s-a lucrat, după ce metode şi instrucţiuni, observăm cum unii au cântărit, alţii au măsurat, dar toţi au înregistrat bunurile culturale, folosind - fiecare „echipă" de control – ocazia pentru a le pune sub protecţie. Desigur rezultatele acestor lucrări fără precedent la noi sunt meritorii, permiţând – fie şi prin sugestia exemplelor de mai sus – constatări şi observaţii numeroase. Averea mănăstirească a aşezămintelor închinate scăzuse, în urma unei administrări proaste şi corupţiei, bunurile culturale testate s-au împuţinat, multe fiind înstrăinate la epitropii din afara ţării. Altele au pierit din cauze naturale (incendii, cutremure) dar şi datorită neglijenţei călugărilor străini ce le administrau cu o condamnabilă delăsare. Cele 29 mănăstiri închinate din Moldova şi alte 69 din Ţara Românească[37] păstrau importante

[30] Cf. Inventar din 8 iulie, în loc. cit., dosar 4982, p. 139.
[31] Vezi Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 1760, 6 septembrie 1863.
[32] Vezi în loc. cit., dosar 4982, p. 115.
[33] *Ibidem.*
[34] Vezi Inventarul din 1 iulie 1863, care precizează că sinetele, documentele şi vechea catagrafie se aflau la Epitropia mănăstirilor Sf. Mormânt, în loc. cit., dosar 4982, p. 106-112.
[35] *Ibidem,* p. 91-95.
[36] Între documente era şi actul de închinare datat 7133, mai 8 (1625) către mănăstirea Pogonionisu, iar între piesele culturale 19 erau veşminte, argintăria cântărea „2 oca şi 70 dramuri". Vezi inventar în loc. cit., dosar 4982, p. 106-112.
[37] La N. Dobrescu, *Studii de istoria bisericii româneşti contemporane*, Bucureşti, 1905, p. 73, cifre corespunzând anului 1856, în timp ce iconomul stavrofor Coman Vasilescu, în *Istoricul monastirilor închinate şi secularizarea averilor lor*, Bucureşti, 1932, p. 16, dă cifra de 73 aşezăminte mănăstireşti închinate.

valori ale patrimoniului cultural naţional, a căror cunoaştere – fie şi în parte – contribuie azi la luminarea mai în detaliu a rolului lor în istoria ţării.

Rostul nostru – acum – a fost doar de a adăuga o pagină de istorie culturală, asupra uneia din cele mai necesare şi moderne decizii luate de Al. Ioan Cuza şi sfetnicii săi. Această pagină este, de altminteri, şi un izvor de netăgăduit privind felul în care intelectualitatea românească a procedat în lucrarea de înregistrare a izvoarelor istoriei cuprinse în zestrea aşezămintelor monastice[38], favorizând creşterea şanselor de cunoaştere şi bună folosinţă a acestora.

Nu în ultimul rând, comparând necesitatea izvorâtă din buna cunoaştere, observăm că ordinea statistică şi administrativă în materie de patrimoniu cultural a fost reclamată şi justificată încă de la mijlocul secolului al XIX-lea. Argumentele care au condus la importantele lucrări de atunci au rămas, în bună măsură, valabile până în zilele noastre.

ABOUT THE SECULARIZATION OF THE MONASTERIES' GOODS

Abstract

The archive of the Bucharest Bishopric possesses a series of documents regarding the secularization of the monasteries' goods (1863) initiated by Mihail Kogălniceanu and approved by Alexandru Ioan Cuza. Some of the cases are presented in this paper, reflecting the way the law was applied.

[38] Tot mănăstire închinată Athosului din 20 octombrie 1682 a fost şi cea de la Cotroceni, unul dintre cele mai bogate aşezăminte religioase de la nordul Dunării. Ca şi în alte situaţii, veniturile mănăstirii proveneau din daniile - multe, generoase şi substanţiale – făcute de ctitor şi de urmaşii săi.
Şerban Cantacuzino a „miluit" Cotrocenii cu veniturile vinăriciului domnesc de la Ţigăneşti şi Viţicheşti, cu livezi, vii, prisăci, vaduri, mori de apă, vămi (la Oraşul de Floci şi vama în peşte de la balta satului Pietrile), „milă de sare", sate, ocini, rumâni şi ţigani, prăvălii în Bucureşti şi – tot aici – hanul domnesc „Şerban Vodă". Metoacele mănăstirii Cotroceni erau mai numeroase decât la celelalte mănăstiri închinate. Între acestea figurau biserica Doamnei, schitul Văleni, schiturile Micşani, Căluiul, Căscioarele, Budişteni, Râncezi, Glodeanu, Stavila, Pârlita – toate închinate Athosului -, iar cele de la Luica şi Herăstrău, Ierusalimului.
Aceste extrem de bogate resurse ale mănăstirii i-au ridicat substanţial veniturile, acestea ajungând în 1854 la impresionanta sumă de 20000 de galbeni. Dar şi în acest caz, administrarea proastă, abuzurile şi evaziunile erau notorii, sensibilizând autorităţile şi grăbind decizia secularizării.
Vezi cu o bogată documentaţie preluată din surse arhivistice, la Mihai Minel Ipate, *Cotroceni – o reşedinţă domnească în Epoca modernă*, teză de doctorat, Bucureşti, 2004, p. 41-41, 75-76, 100-102, ca şi excelenta lucrare semnată de cercetătoarea Mariana Lazăr, *Spre folosul acestei sfinte case. Constituirea şi evoluţia domeniului mănăstirii Cotroceni (secolele XVII-XIX)*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2013, apărută în colecţia teze de doctorat - Istorie.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

MATRICE SIGILARE APARȚINÂND PREFECTURII JUDEȚULUI ARGEȘ (1862-1929)

LAURENȚIU-ȘTEFAN SZEMKOVICS*

La Arhivele Naţionale Centrale din Bucureşti, în colecţia de matrice sigilare[1], se află șase piese care au aparținut, în perioada 1862-1929, Prefecturii județului Argeș. Aceste matrice, care imprimau sigiliul[2] pe documente, au forma rotundă[3] și „trapezoidală”, sunt confecţionate din alamă, sunt gravate în incizie și în excizie[4] și le vom analiza, în bună măsură, cu ajutorul sigilografiei[5] și heraldicii[6]. În câmpul sigilar[7] al acestor vestigii sfragistice se disting:

A. *Stema unită a Principatelor Române*[8], reunind stemele heraldice ale Moldovei și Țării Românești, apare în emblema piesei de mai jos:

* Arhivele Naționale Istorice Centrale, București.

[1] Denumim matrice sigilară obiectul confecţionat din material dur care, având gravate o reprezentare şi un text ce-l individualizează pe posesor, serveşte la realizarea amprentei sigilare; Damian P. Bogdan, *O străveche matrice de pecete românească*, în „Studii şi Materiale de Istorie Medie”, I, 1956, p. 245; Maria Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, Bucureşti, 1976, p. 5.

[2] Sigiliul este amprenta rămasă pe suportul documentului (în ceară, hârtie, soluție de aur, tuş sau fum) în urma aplicării matricei sigilare ce poartă o emblemă şi un text menit a individualiza posesorul; sigiliul este principalul mijloc de garantare a secretului şi de asigurare a autenticităţii actului; *Dicţionar al ştiinţelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie,* colectiv de autori, Bucureşti, 1982, p. 213-218.

[3] Sigilile rotunde, cu forma considerată fundamentală, reprezintă autoritatea; Laurenţiu-Ştefan Szemkovics, Maria Dogaru, *Tezaur sfragistic românesc. I. Sigiliile emise de cancelaria domnească a Ţării Româneşti (1390-1856) – Trésor sfragistique roumain. I. Les sceaux emis par la chancellerie princière de la Valachie (1390-1856)*, Bucureşti, 2006, p. 64.

[4] Gravarea sigiliilor se poate face în adâncime (*incizie*), pentru sigilarea în ceară sau cocă, ori în relief (*excizie*), pentru sigilarea în tuş sau fum; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 128.

[5] Sigilografia a fost fondată în secolul al XVII-lea de Dom Mabillon, părintele erudiției moderne și dezvoltată în secolul al XIX-lea de către Louis-Claude Douët d'Arcq, un mare arhivist și istoric care, împreună cu echipa sa, a scos lucrarea *Collection des sceaux des Archives de l'Empire*. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Jean-Luc Chassel, *Les sceaux dans l'Histoire, l'Histoire dans les sceaux,* în *Les sceaux, sources de l'histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d'héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)* sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris, 2007, p. 9.

[6] Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, 2000, p. 422.

[7] Câmpul sigilar este suprafaţa pe care se gravează emblema şi legenda unui sigiliu; *Dicţionar al ştiinţelor speciale,* p. 71.

[8] Vezi şi Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 145-157.

I. Matrice sigilară rotundă (39 mm), din alamă, gravată în incizie, având în câmp un scut[9] de tip francez modern[10], despicat[11], încărcat în cartierul din dreapta, tăiat albastru[12] şi aur[13], cu acvila[14] cruciată[15], încoronată[16], cu capul conturnat[17], redată din faţă, cu aripile[18] deschise şi cu zborul în jos, iar în cel din stânga, tăiat roşu[19] şi albastru, cu o întâlnire[20] de zimbru, reprezentată cu capul animalului văzut din faţă, având între coarne[21] o stea[22]. Scutul este timbrat[23] de o coroană[24] princiară, fără tocă,

---

[9] Scutul = partea centrală a unei steme, simbolizând arma de apărare a cavalerilor medievali, pe care aceştia îşi reprezentau blazonul. Scutul are forme variate după epocă şi aria geografică unde a apărut; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 211.

[10] Scutul de tip *francez modern* este un scut dreptunghiular cu baza în acoladă, inventat și răpândit de Bara la sfârșitul secolului al XVI-lea; Théodore Veyrin-Forrer, *Précis d'Héraldique*, édition revue et mise à jour par Michel Popoff, 2004, p. 15, 17, fig. 21.

[11] Despicat = termen care indică împărţirea în două părţi egale, printr-o linie verticală, a unei suprafeţe, scut, cartier sau mobile; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 99; W. Maigne, *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d'un glossaire des attributs héraldiques, d'un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l'origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la legislation nobiliaires*, Paris, 1860, p.14.

[12] Albastru (azur) = culoare utilizată în alcătuirea stemelor, reprezentată convenţional prin linii orizontale plasate la distanţă egală. Semnifică loialitate, fidelitate, frumuseţe (A. de la Porte, *Trésor héraldique d'après d'Hozier, Ménétrier, Boisseau, etc.*, Paris, Leipzig, H. Casterman, Tournai, 1861, p. 11). Începând cu secolul al XX-lea, culoarea albastră simbolizează Europa în seria celor cinci inele olimpice, iar din 1955 devine culoarea Consiliului Europei (mai târziu, a Comunității Europene); Michel Pastoureau, *Albastru. Istoria unei culori*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, 2006, p. 224, nota 271.

[13] Aur = metal utilizat în alcătuirea stemelor; este reprezentat convenţional prin puncte plasate la egală distanţă între ele (*Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 49); simbolizează bogăție, forță, credință, puritate, constanță, bucurie, prosperitate, viață lungă; G. Eysenbach, *Histoire du blason et science des armoiries*, Tours, MDCCCXLVIII, p. 370; H. Gourdon de Genouillac, *Les Mystères du blason de la noblesse et de la féodalité. Curiosités – bizarreries et singularités*, Paris, 1868, p. 16.

[14] Acvila = pasăre heraldică de prim rang (cea mai intens folosită). Simbolizează curaj, hotărâre, zbor spre înălţimi. Conform cerinţelor artei heraldice, acvila trebuie reprezentată văzută din faţă, cu capul spre dreapta şi aripile deschise. Este elementul central al stemei heraldice a Ţării Româneşti. Figurează şi în stema Transilvaniei; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 17; stăpâna tunetului şi a trăsnetului, căci loviturile date cu ghearele sunt precum fulgerele, iar asupra prăzii se năpusteşte ca trăznetul; simbol al regelui solitar şi necruţător; în tradiţia populară este simbol al focului, al incendiului şi al devastării; purtător al luminii; reprezintă persoana şi puterea regelui, dar şi capitala şi imperiul acestuia; Jean-Paul Clébert, *Bestiar fabulos. Dicţionar de simboluri animaliere*, Bucureşti, 1995, p. 334-340.

[15] Acvilă cruciată = pasăre heraldică purtând în cioc o cruce; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 17.

[16] Încoronat = se spune despre animale sau despre figuri umane care au o coroană pe cap; W. Maigne, *op. cit.*, p. 233.

[17] Conturnat = se spune: 1) despre animale sau despre capete de animale care privesc spre stânga scutului; 2) de chevron atunci când vârful este întors spre partea stângă a scutului; W. Maigne, *op. cit.*, p. 229.

[18] Aripi = simbol al avântului; indică facultatea cunoaşterii, o eliberare şi o izbândă; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Bucureşti, I, p. 141-143.

[19] Roşu = culoare utilizată în alcătuirea stemelor, reprezentată convenţional prin linii verticale plasate la distanţă egală. Semnifică curaj, dârzenie, îndrăzneală, dragoste, sacrificiu, bunătate, vigilență și justiție; A. de la Porte, *op. cit.*, p. 11; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 201.

[20] Capul cerbului, al bourului, al berbecului sau al unui alt animal, care apare din faţă în scut, adică arătând ochii; Cte Alph. O'Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du sud-ouest, 1901, p. 403.

[21] Corn = simbol al puterii; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. I, p. 367-369.

[22] Stea = simbolul manifestării centrale a luminii, a focarului unui univers în expansiune. Ea este, ca şi numărul cinci, simbol al perfecţiunii; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. III, p. 257-264.

compusă dintr-un cerc împodobit cu pietre preţioase[25], surmontat de opt cruciuliţe treflate (dintre care cinci sunt vizibile), intercalate de perle[26], din vârful cărora pornesc opt arce ornate cu perle care se reunesc în partea de sus şi se termină printr-un glob crucifer[27], cu cruce labată[28] (cu braţele de formă concavă[29]). Sub scut este gravat anul 1862. În exergă[30], mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: **PREFECTURA JUDEŢULUI ARGEŞU**[31].



[23] Timbrat = termen care indică poziția unei mobile față de scut. Este propriu coifului cu cimier şi lambrechini; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 230.

[24] Coroană = simbol al perfecțiunii; simbolizează o demnitate, o domnie, accesul la un rang şi la nişte forţe superioare. Simbol al victoriei, este un mod de a răsplăti o faptă deosebită sau merite excepționale. Coroana este un ornament al scutului care simbolizează demnitate, rang nobiliar, suveranitate. După formă, întâlnim coroane închise şi coroane deschise; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 90; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. I, p. 371-375.

[25] Pietre preţioase = aurul semnifică topazul; argintul, perla; roşu, rubinul; albastru, safirul; purpura, ametistul; verde, smaraldul; negru, diamantul; Jean Claude Favre, *Abrégé méthodique des principes de la science héraldique*, Chambert, Louys du-Four, Imprimeur de S.A.R., MDCXLVII, p. 32.

[26] Perla = în Europa era folosită în medicină la tratarea melancoliei, a epilepsiei, a demenţei. La greci, perla era simbolul iubirii şi al căsătoriei. Ea simbolizează sublimarea instinctelor, capătul luminos al evoluţiei. Perla este rară, pură, preţioasă. Datorită formei sale sferice, perla este asociată cu perfecțiunea; mai simbolizează cunoaşterea; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. III, p. 66-69; Hans Biedermann, *Dicţionar de simboluri*, vol. II, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2002, p. 327-328.

[27] Glob crucifer = sferă suprapusă de o cruce care se găseşte în vârful coroanelor închise, în mâna unor personaje sau deasupra unor scuturi; este însemn al puterii suverane, atribut al suveranității. În heraldica românească globul crucifer este întâlnit în stemele Ţării Româneşti, în armele Moldovei şi în armeriile statului român; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 127.

[28] Silviu Andrieş-Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica", IV, 2008, Chişinău, 2010, p. 110, fig. 37.

[29] Claude Wenzler, *Le guide de l'héraldique. Histoire, analyse et lecture des blasons*, 2002, p. 187, fig. 338, 339, 340.

[30] Exergă = spaţiul de la marginea câmpului sigilar, de obicei cuprins între două sau mai multe cercuri (ce pot fi liniare, şnurate, perlate, etc.), în care se gravează textul legendei; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 111.

[31] Arhivele Naționae Istorice Centrale, colecția *Matrice sigilare*, nr. 1802.

B. Apărând prima oară înscrisă într-unul din cele opt medalioane rotunde de pe un act emis la 20 iulie 1715[32], prin care mitropolitul Antim stabileşte aşezământul Bisericii Tuturor Sfinţilor (Mănăstirea Antim), precum și într-unul din cele 17 medalioane din emblema sigiliului ce validează un document din 13 septembrie 1782[33] emis în cancelaria domnitorului Nicolae Caragea, *stema județului Argeș* apare în emblema următoarei piese:

II. Matrice sigilară rotundă (39 mm), din alamă, gravată în excizie, având în câmp un scut de tip *renaștere*, cu colțurile superioare retezate, concavități pe flancuri, talpa în acoladă, încărcat cu o pasăre, cu aripile strânse, care stă pe o terasă. În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: **x ROMÂNIA x PREFECTURA JUD**(*eţului*)**. ARGEȘ. SERV**(*iciul*)**. (…)**[34]**.**



[32] Idem, colecția Suluri I, nr. 13; v. şi Olivia Strachină, *Facsimilarea documentelor de arhivă o problemă de actualitate*, în „Revista Arhivelor”, XLIX, vol. XXXIV, nr. 1, 1972, planșele 11 și 12.
[33] Arhivele Naționae Istorice Centrale, Mitropolia Țării Românești, XXXIV/22; Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei domneşti a Ţării Româneşti între anii 1715-1821*, în „Revista Arhivelor”, XLVII, vol. XXXII, nr. 2, 1970, p. 412, fig. 36; eadem, *Conservarea stemelor judeţene în sigiliile domneşti,* în *Revista Arhivelor,* L, vol. XXXV, nr. 2, 1973, p. 296, fig. 1; eadem, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric. Album sigilografic*, Bucureşti, 1976, p. 88-89, fig. 63; eadem, *Matrice sigilare provenind din Oltenia conservate în colecţia Direcţiei Generale a Arhivelor Statului*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, 1981, p. 90, fig. 1; Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *Noile steme ale judeţelor şi municipiilor din Republica Socialistă România. Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale şi municipale româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 14, fig. 19; Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, p. 444-445, CXIX, 1; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 216, fig. 46 b.
[34] Arhivele Naționale Istorice Centrale, col. *Matrice sigilare*, nr. 6832.

C. *Stema României din 1867*[35] apare în câmpul a două piese:

III. Matrice sigilară rotundă (42 mm), din alamă, gravată în excizie, având în emblemă un scut francez modern, scartelat, încărcat în cartierul 1 cu acvila cruciată, redată din faţă, cu capul conturnat, cu aripile deschise şi orientate în jos, flancată[36] în partea stângă superioară de soare, în 2 cu capul de bour[37] cu stea deasupra coarnelor, flancat în partea dreaptă superioară de semilună[38], în 3 cu capul de bour cu stea între coarne, în 4 cu acvila cruciată, redată din faţă, cu capul conturnat, cu aripile deschise şi orientate în jos. Peste tot, armele familiei de Hohenzollern: scut polonez, sfertuit, având în cartierele 1 şi 4 argint[39], în 2 şi 3 negru[40]. Scutul mare, aşezat cu vârful pe două arabescuri[41], timbrat de o coroană închisă, fără tocă, compusă dintr-un cerc împodobit cu pietre preţioase, surmontat de opt cruciuliţe (dintre care cinci sunt vizibile), intercalate de perle, din vârful cărora pornesc opt arce ornate cu perle, aplatizate la orizontală în partea de sus, care se reunesc în partea superioară şi se termină la mijloc printr-un glob crucifer, cu cruce labată (cu braţele de formă concavă), are ca tenanţi: la dextra[42] o femeie ţinând în mâna dreaptă o sica dacică, aşezată în pal, iar la senestra[43]

---

[35] Promulgată prin *Legea pentru fixarea şi stabilirea armelor României*, publicată în Monitorul, jurnal oficial al României, no. 75 din 2/14 aprilie 1867, p. 450-452; Supliment Monitorul Oficial no. 75, p. 453-454; ibidem, no. 77 din 5/17 aprilie 1867, p. 467; vezi şi Ştefan D. Grecianu, *Eraldica română. Actele privitoare la stabilirea armerielor oficiale cu planşe şi vocabular*, Bucuresci, 1900, p. 11-16, 44-45; P.V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domneşti, trofee. Cercetare critică pe terenul istorii (cu numeroase figuri în culori)*, Bucureşti, 1903, p. 95-100; Constantin Moisil, *Stema României. Originea şi evoluţia ei istorică şi heraldică*, Bucureşti, 1931 (extras din „Boabe de grâu", II, nr. 2, 1931, p. 65-85), p. 18-19; idem, *Stema României*, în *Enciclopedia României*, vol. I, 1938, p. 69; Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, p. 159-160; idem, *Evoluţia armeriilor Ţărilor Române de la apariţia lor şi până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, traducere din limba franceză Livia Sîrbu, Brăila, 2005, p. 402-406; Maria Dogaru, *Colecţiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, Bucureşti, 1984, p. 46; eadem, *Stemele României moderne*, în „Magazin Istoric", 1993, p. 3-5; eadem, *Din heraldica României*, 1994, p. 61; Cristache Gheorghe, Maria Dogaru, *Simbolurile naţionale ale României*, Bucureşti, 2003, p. 123-128; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Matrice sigilare aparținând Ministerului de Interne și unor structuri polițienești (1831-1931)*, București, 2012, p. 33.

[36] Flancat = termen ce indică poziţia paralelă cu laturile scutului a unor mobile; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 119.

[37] Bour = purtător al lumii; simbol al abundenţei (datorită cornului); Jean-Paul Clébert, *op. cit.*, p. 294-306.

[38] Lună = figură naturală, din categoria aştrilor, reprezentată conform regulilor heraldice, printr-un disc de argint cu figură umană. În heraldica românească acest astru este, de obicei, înfăţişat sub formă de crai nou (semilună) figurat. Poziţia obişnuită a semilunii este culcată la orizontal, cu coarnele în sus; când este redată orizontal cu coarnele în jos se blazonează răsturnată; când este înfăţişată vertical cu coarnele îndreptate spre flancul drept se defineşte semilună întoarsă; iar când este în poziţie verticală, cu coarnele spre stânga, se descrie conturnată. Simbolizează veşnicie, nemurire, strălucire; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 159.

[39] Argint = metal utilizat în alcătuirea stemelor, reprezentat convenţional prin câmp alb, respectiv suprafaţă liberă. Simbolizează puritate, nevinovăţie, sinceritate; H. Gourdon de Genouillac, *op. cit.*, p. 16-17.

[40] Negru = culoare utilizată în alcătuirea stemelor, reprezentată convenţional prin linii verticale suprapuse pe linii orizontale. Semnifică ştiinţă, modestie, durere, prudenţă; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 173.

[41] Arabescul = poate fi pus în legătură cu pânza de păianjen şi, de asemenea, cu labirintul, al cărui itinerar complex are menirea să conducă de la periferie spre centrul local (simbolul centrului invizibil al fiinţei); Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. I, p. 121-122.

[42] Dextra = termen prin care se indică poziţia unei mobile în scut, la dreapta; în heraldică poziţia dreapta-stânga este inversă decât în accepţiunea curentă; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 100.

[43] Senestru = termen indicând poziţia spre stânga. În heraldică, noţiunea de stânga-dreapta se referă la poziţia scutului, nu la cea a privitorului, deci invers decât în accepţiunea obişnuită; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 212.

un leopard lionat[44]. Sub scut, scrisă pe o eşarfă cu litere majuscule, deviza[45] „NIHIL SINE DEO”[46] (NIMIC FĂRĂ DUMNEZEU). Întreaga compoziţie este inclusă sub un pavilion[47] căptuşit[48] cu hermină[49], dotat cu franjuri şi ciucuri, prins, în partea de sus, sub o coroană închisă asemănătoare cu cea care timbrează scutul, dar de dimensiuni mari decât aceasta. În exergă, mărginită de un cerc liniar la exterior, legenda: ✶ **ROMÂNIA ✶ PREFECTURA DISTRICT**(*ului*)**. ARGEŞU**[50]**.**



IV. Matrice sigilară rotundă (42 mm), din alamă, gravată în incizie, având în emblemă un scut francez modern, dreptunghiular, cu talpa în acoladă, scartelat, încărcat în cartierul 1, pe albastru, cu acvila cruciată, redată din faţă, cu capul conturnat, cu aripile deschise şi orientate în jos, flancată în partea stângă superioară de soare cu 16

---

[44] Leopard lionat = leopard rampant, adică ridicat pe labele inferioare şi are capul văzut din faţă; G. de L. T***, *Dictionnaire héraldique, contenant tout ce qui a raport à la science du blazon, avec l' explication des termes; leurs etymologies, & les exemples nécessaires pour leur intelligence, suivi des Ordres de Chevaleries dans le Royaume et de l'Ordre de Malthe*, Paris, Chez Lacombe, MDCCLXXIV, p. 20.

[45] Deviza = inscripţie conţinând o maximă morală, o exclamaţie, o formulă de credinţă, un angajament; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 100.

[46] Maria Dogaru, *Din heraldica României*, p. 73.

[47] Pavilion = ornament exterior al scutului sub formă de mantou, prevăzut în partea superioară cu un baldachin. Este alcătuit din purpură, căptuşit cu hermină, brodat cu franjuri şi ciucuri din fir de aur. Simbolizează cortul sub care membrii familiilor domnitoare îşi adăpostesc armele. Uneori acesta este reprezentat chiar şi în armele de stat, fără baldachin, semnificaţia păstrându-se totuşi; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 183.

[48] Căptuşit = termen utilizat la descrierea mantourilor, pavilioanelor şi lambrechinilor, indicând felul smalturilor folosite pentru reprezentarea interiorului şi exteriorului acestor ornamente ale scutului; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 66.

[49] Hermină = blană utilizată în alcătuirea stemelor, în special la căptuşirea pavilioanelor şi mantourilor. Este reprezentată convenţional printr-o suprafaţă albă semănată cu codiţe negre. Este blana folosită de obicei la reprezentarea armelor de stat. Simbolizează măreţie, suveranitate; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 131.

[50] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, col. *Matrice sigilare*, nr. 2241.

raze, în 2, pe albastru, cu capul de bour cu stea între coarne, flancat în partea dreaptă superioară de semilună, în 3, pe roşu, cu capul de bour cu stea între coarne, în 4, pe aur, cu acvila cruciată, redată din faţă, cu capul conturnat, cu aripile deschise şi orientate în jos. Peste tot, armele familiei de Hohenzollern: scut polonez, dreptunghiular, cu marginea superioară și cea inferioară în acolade orientate cu vârful în sus, respectiv, în jos, sfertuit, având în cartierele 1 şi 4 argint, în 2 şi 3 negru. Scutul mare, aşezat cu vârful pe două arabescuri, timbrat de o coroană închisă, fără tocă, compusă dintr-un cerc împodobit cu pietre preţioase, surmontat de opt cruciuliţe (dintre care cinci sunt vizibile), intercalate de perle, din vârful cărora pornesc opt arce ornate cu perle care se reunesc în partea de sus şi se termină printr-un glob crucifer, cu cruce labată (cu braţele de formă concavă), are ca tenanţi: la dextra o femeie dacă redată din faţă, cu capul întors spre stânga şi privind la coroana care timbrează scutul, stând pe un arabesc, purtând veşminte lungi, ţinând în mâna dreaptă sica aşezată în pal, cu mâna stângă pe marginea de sus a scutului, iar la senestra un leopard lionat, stând cu piciorul stâng posterior pe un arabesc, cu cel drept sprijină partea de jos a scutului, ţinând cu laba stângă anterioară scutul de flancul stâng, pătrunzând în dreptul liniei orizontale despărţitoare, iar pe cea dreaptă o ţine pe marginea de sus a scutului. Sub scut, deviza „NIHIL SINE DEO" (NIMIC FĂRĂ DUMNEZEU). Întreaga compoziţie este inclusă sub un pavilion, căptuşit cu hermină, dotat cu franjuri şi ciucuri, prins, în partea de sus, sub o coroană închisă asemănătoare cu cea care timbrează scutul, dar de dimensiuni mari decât aceasta. În exergă, mărginită de două cercuri liniare la exterior, legenda: * **ROMÂNIA** * **PREFECTURA DISTRICT**(*ului*)**. ARGEȘU**[51]**.**



[51] *Ibidem*, nr. 2242.

D. *Stema mică a României de la 1921*, a cărei planşe se găseşte la Arhivele Naţionale Centrale[52], este în emblema matricei de mai jos:

V. Matrice sigilară rotundă, 40 mm, confecţionată din alamă, gravată în excizie. În emblemă, stema mică a României de la 1921[53], compusă dintr-un scut mare, de tip occidental de secol XX, dreptunghiular, cu talpa în ogivă, încărcat cu acvila cruciată, încoronată, cu aripile deschise şi cu zborul în jos, ţinând în gheara dreaptă o spadă[54], în stânga un sceptru[55] cu vârful în formă de crin[56], purtând pe piept un scut asemănător cu cel de mai înainte, scartelat cu insiţiune[57], având în cartierul 1 acvila cruciată flancată în partea superioară de soare şi de semilună, în 2 întâlnirea de bour, reprezentată cu capul animalului văzut din faţă, cu stea între coarne, flancat în partea de jos de o roză[58] şi de o semilună conturnată, în 3, peste valuri naturale, un pod cu două deschideri boltite, din care apare născând un leu, în 4, tăiat de un brâu despărţitor, având în partea de sus acvila ieşind, flancată de soare şi de semilună conturnată, iar în cea de jos şapte turnuri de cetate poziţionate 4:3. În insiţiune sunt doi delfini afrontaţi, cu cozile ridicate în sus şi orientate spre dreapta şi spre stânga. Peste tot, armele familiei de Hohenzollern: scut de tip francez medieval[59], sfertuit, având în cartierele 1 şi 4 argint, în 2 şi 3 negru. Coroana care timbrează scutul mare este închisă, compusă dintr-un cerc împodobit cu pietre preţioase, surmontat de opt fleuroane sub formă de vârf de lance (dintre care cinci sunt vizibile), intercalate de perle, din vârful cărora pornesc opt arce ornate cu perle care se reunesc în partea de sus şi se termină printr-un glob crucifer. În exergă, între două cercuri liniare, legenda: **x ROMÂNIA x PREFECTURA JUD**(*eţului*)**. ARGEŞ. SERV**(*iciul*)**. ADMINISTRATIV**[60]**.**

---

[52] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *Comisia Consultativă Heraldică*, dosar nr. 3.

[53] Promulgată prin *Legea pentru fixarea stemei Regatului României, întregit cu ţările surori unite*, publicată în M. Of. nr. 92 din 29 iulie 1921, p. 3569-3573.; vezi şi Constantin Moisil, *Stema României. Originea*, p. 20-21; idem, *Stema României*, p. 70-71; Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică*, p. 162-163; idem, *Evoluţia armeriilor*, p. 413-416; Maria Dogaru, *Colecţiile de matrice sigilare*, p. 46-47; eadem, *Stemele României moderne*, p. 3-5; eadem, *Arta şi ştiinţa blazonului. Album*, Bucureşti, 1994, p. 38, poziţia 45; eadem, *Din heraldica României*, p. 88, 95; eadem, *Tipare sigilare provenind de la suveranii României 1866-1947*, Bucureşti, 2000, p. 14; Cristache Gheorghe, Maria Dogaru, *Simbolurile naţionale*, p. 130-131.

[54] Spada = simbolul stării militare, al vitejiei, al puterii. Poate fi aplicată nedreptăţii şi poate stabili pacea şi dreptatea. De asemeanea, spada este şi simbol al războiului sfânt. În tradiţiile creştine, spada este o armă nobilă, a cavalerilor şi eroilor creştini; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. III, p. 246-247.

[55] Sceptrul = figură heraldică artificială, în forma unui baston având extremitatea superioară îngroşată, simbol şi atribut al puterii suzerane. De obicei, sceptrul face parte din elementele exterioare ale scutului; *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 205; simbolizează mai cu seamă autoritatea supremă. Sceptrul prelungeşte braţul, fiind un semn al puterii şi autorităţii; Jean Chévalier, Alain Ghéerbrant, *op. cit.*, vol. III, p. 208-209.

[56] Crin = floare, eminamente regală, ce simbolizează deopotrivă puterea şi rafinamentul, forţa materială, dar şi avântul spiritual; Olimpian Ungherea, *Dicţionar explicativ masonic*, vol. 1 (A-L), Bucureşti, 2007, p. 296.

[57] Insiţiune = porţiune realizată în câmpul scutului, centrul vârfului inferior al scutului triunghiular. *Dicţionar al ştiinţelor speciale*, p. 138.

[58] Roza = stilizare a florii de măceş, are cinci petale în jurul unui bumb central (stigmatul) şi, de regulă, cinci sepale ascuţite între petale; I. N. Mănescu, *Stema Moldovei*, în „Magazin Istoric", VI, nr. 5 (62), 1972, p. 39.

[59] Scut = de tip *francez medieval de la mijlocul secolului al XIII-lea* este un scut triunghiular, cu marginile rotunjite; Théodore Veyrin-Forrer, *op. cit.*, p. 15, 16, fig. 11.

[60] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, col. *Matrice sigilare*, nr. 6830.



E. *Stema medie a României de la 1921*, a cărei planșe se găsește la Arhivele Naționale Centrale[61], apare în câmpul ultimei piese:

VI. Matrice sigilară „trapezoidală", 59 x 36 x 61 mm, confecționată din alamă, gravată în excizie. În emblemă, stema medie a României de la 1921, compusă dintr-un scut mare, de tip occidental de secol XX, dreptunghiular, cu talpa în ogivă, încărcat cu acvila cruciată, încoronată, cu aripile deschise și cu zborul în jos, ținând în gheara dreaptă o spadă, în stânga un sceptru cu vârful în formă de crin, purtând pe piept un scut asemănător cu cel de mai înainte, scartelat cu insițiune, având în cartierul 1 acvila cruciată flancată în partea superioară de soare și de semilună, în 2 întâlnirea de bour, reprezentată cu capul animalului văzut din față, cu stea între coarne, flancat în partea de jos de o roză și de o semilună conturnată, în 3, peste valuri naturale, un pod cu două deschideri boltite, din care apare născând un leu, în 4, tăiat de un brâu despărțitor, având în partea de sus acvila ieșind, flancată de soare și de semilună conturnată, iar în cea de jos șapte turnuri de cetate poziționate 4:3. În insițiune sunt doi delfini afrontați, cu cozile ridicate în sus și orientate spre dreapta și spre stânga. Peste tot, armele familiei de Hohenzollern: scut de tip francez medieval, sfertuit, având în cartierele 1 și 4 argint, în 2 și 3 negru.

Coroana de oțel a României care timbrează scutul mare este închisă, compusă dintr-un cerc împodobit cu pietre preţioase, surmontat de opt fleuroane sub formă de vârf de lance (dintre care cinci sunt vizibile), intercalate de perle, din vârful cărora pornesc opt arce ornate cu perle care se reunesc în partea de sus şi se termină printr-un glob crucifer. Scutul are pe exterior, pe flancuri și în partea de jos, colanul ordinului „Regele Carol I"[62]. Suporții sunt doi lei afrontați, limbați, stând cu picioarele posterioare pe arabescuri și susținând scutul cu labele anterioare. Sub scut, deviza

[61] Idem, *Comisia Consultativă Heraldică*, dosar nr. 3.
[62] Ordinul a fost înființat la 10 mai 1906 de către regele Carol I pentru a comemora jubileul a 40 de ani de domnie.

„NIHIL SINE DEO” (NIMIC FĂRĂ DUMNEZEU). Legenda: **REGATUL ROMÂNIEI / PREFECTURA JUDEȚULUI / ARGEȘ / SERVICIUL ADMINISTRATIV / № ….. / 192… LUNA …… ZIUA …**[63]**.**



DANS L'ETUDE MATRICES SIGILLAIRES APPARTENANT
A LA PREFECTURE DU DEPARTEMENT ARGES (1862-1929)
Resumé

Dans l'étude *Matrices sigillaires appartenant à la Préfecture du département Arges (1862-1929)*, l'auteur présente six pièces qui proviennent des Archives Nationales Centrales de Bucarest, de la collection „Matrices sigillaires”. Ces matrices sigillaires à l'aide desquelles on imprime le sceau sur les documents, ont des formes rondes et „trapézoïdale”, sont confectionnées en laiton, sont gravées en incision et en excision, ont des dimensions variables et ont sur leur emblème les armoiries unies des Principautés Roumaines composées des armoiries héraldiques de la Valachie et de la Moldavie, les armoiries du département Arges, les armoiries de la Roumanie de 1867 et les armoiries de la Roumanie de 1921. On analyse l'emblème des ces matrices sigillaires concernant: l'écu, les emaux (les métaux et les couleurs usités dans la science du blason), les meubles, les couronnes qui timbrent les écus, le globe croiseté.

[63] Arhivele Naționale Istorice Centrale, col. *Matrice sigilare*, nr. 6831.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ATITUDINEA LUI ION I. C. BRĂTIANU FAŢĂ DE PROBLEMA (SUD)-DOBROGEANĂ (IANUARIE 1914 - AUGUST 1916)

GEORGE UNGUREANU[*]

Din punct de vedere românesc, după încheierea celui de-al doilea război balcanic şi a celei de a treia Păci de la Bucureşti (28 iulie/10 august 1913), problema Cadrilaterului a reprezentat, pentru statul român, atât o chestiune de politică internă, cât şi una de politică externă.

Implicarea lui Ion I. C. Brătianu (1864-1927) în această problemă poate fi urmărită, pentru perioada ianuarie 1914 - august 1916, mai ales în domeniul politicii externe, etapa temporală amintită coincizând cronologic, în mare parte, cu perioada neutralităţii României, sau, pentru a respecta terminologia oficială, a „expectativei armate" în decursul primei conflagraţii mondiale.

În primul an de zile consecutiv declanşării conflictului, neutralitatea a caracterizat şi statul bulgar, ambele ţări (România şi Bulgaria) făcând obiectul unor tatonări sau presiuni politico-diplomatice din partea atât a Puterilor Antantei, cât şi a Puterilor Centrale.

Dintre statele Triplei Înţelegeri, cea mai mare deschidere faţă de revendicările bulgare asupra Dobrogei de Sud o avea Rusia. Astfel, o broşură cu caracter oficial şi propagandistic, intitulată „Condiţiile unei păci glorioase", pusă în circulaţie la scurt timp după 1 august 1914, se încheia cu o listă de 20 de modificări ale hărţii politice europene, între care „cedarea Silistrei şi a Turtucaiei către Bulgaria" (p. 4), ca o condiţie pentru recunoaşterea apartenenţei Transilvaniei la România[1]. Franţa şi Marea Britanie erau însă mai reţinute faţă de Bulgaria, în această chestiune, Parisul propunând în aprilie şi iunie 1915, între altele, repunerea în vigoare a Protocolului de la Sankt-Petersburg, cu un uşor corectiv teritorial în favoarea României[2], iar Londra promiţând prin nota din 16/29 mai 1915, punctul 4, doar „să faciliteze convorbiri româno-bulgare pe problema Dobrogei de Sud"[3].

Care a fost atitudinea lui Ionel Brătianu faţă de aceste proiecte ale Triplei Înţelegeri, fiind cunoscută orientarea sa net antantofilă?

---

[*] Universitatea din Piteşti.

[1] Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond Biroul Ataşaţilor Militari (B.A.M.), dosar nr. crt. 40, anexă.

[2] Ema Nastovici, *Intensificarea eforturilor Antantei privind atragerea în război a României şi Bulgariei în 1914*, în „Analele Universităţii din Bucureşti", 1976, p. 88.

[3] Veličko Gheorghiev, Stajko Trifonov (coord), *Istorija na Băgarite v dokumenti (1878-1944)*, T II (1912-1918), Sofia, 1996, p. 381.

În mod surprinzător poate, pentru aceia care au văzut şi văd în el doar un personaj inflexibil şi intransigent, „Tigrul“ a dat dovadă, în iunie 1915, de o considerabilă doză de flexibilitate. Într-un memoriu din 9 iunie 1915, expediat de la Petrograd, Constantin Diamandy arăta că făcuse, în numele guvernului român, o declaraţie conform căreia România era dispusă să (retro)- cedeze Bulgariei o parte a Dobrogei de Sud, incluzând oraşele Dobrici (Bazargic) şi Balcic, declaraţie primită cu satisfacţie în capitala Rusiei[4].

Satisfacţia diplomaţilor ruşi nu a fost însă una deplină, câteva zile mai târziu, Sazonov oferind României, în schimbul intrării imediate în război şi al cedării întregului Cadrilater, Transilvania, Bucovina până la Prut şi Maramureşul de Sud, precum şi sprijin logistic (armament, provizii)[5].

Răspunzând personal şefului diplomaţiei ruse, Brătianu se arăta reticent faţă de ideea implicării imediate în război, însă era de acord cu restituirea către Bulgaria a celor două judeţe sud-dobrogene (Durostor şi Caliacra)[6].

Această cesiune făcea parte dintr-un scenariu mai complex elaborat de Brătianu, scenariu potrivit căruia Bulgaria ar fi trebuit să renunţe la unele pretenţii în Macedonia-Vardar, faţă de Serbia, care, la rândul ei, urma să accepte apartenenţa întregului Banat la România[7].

Atitudinea şefului guvernului de la Bucureşti în chestiunea sud-dobrogeană se explică, aşadar, prin dorinţa de a obţine avantaje teritoriale pentru statul naţional român în alte zone, unde ponderea etnică a românilor era mai mare.

Încă înainte de izbucnirea conflagraţiei mondiale, un autor antantofil precum N. Ştefănescu Iacint, scria, într-o broşură consacrată special celui de-al doilea război balcanic: „Oamenii de stat bulgari vor înţelege poate, că numai realizarea idealului nostru naţional ne poate face să acceptăm modificarea actualului echilibru balcanic”[8].

Dacă Ionel Brătianu se arăta cel mai puţin intransigent în ceea ce priveşte zona Bazargic-Balcic, faptul se datoreşte, în bună măsură şi realităţilor etnice din zonă.

Potrivit lui G. Teodor, comandantul poliţiei din Bazargic, în 1916, populaţia oraşului era de 20.000 de locuitori din care bulgari şi turci câte 9.000[9], iar recensământul organizat de statul român imediat după 1913, consemna în judeţul Caliacra o pondere a românilor de sub 1% faţă de 4% în Durostor[10].

Care a fost răspunsul bulgar la planurile Antantei de rezolvare a problemei sud/dobrogene? În primele luni după izbucnirea războiului, în mediile sofiote poate fi identificat un anumit interes pentru o înţelegere cu România, însă nu sub auspiciile Antantei.

---

[4] Ema Nastovici, loc. cit., p. 90.

[5] Sherman David Spector, *Rumania at the Peace Conference from Paris (1919-1920). A study on the diplomacy of Ioan C. Brătianu*, ed. V. Fl. Dobrinescu, Iaşi, 1995, p. 27.

[6] Constantin Kiriţescu, *Istorija războiului pentru reîntregirea naţională a României*, ed. Mircea popa, Bucureşti, 1989, vol. I, p. 177-178.

[7] S. D. Spector, *op. cit.*, p. 286.

[8] N. Ştefănescu-Iacint, *Războiul româno-bulgar*, Bucureşti, 1914, p. 153.

[9] Apud Ljuben Beškov, *Učebnoto delo v Dobriči prez perioda na părvata rumînska vlast na Južna Dobrudža (1913-1916)*, în *Bukureštijat dogovor i sădbata na Južna Dobrudža*, (otgovoren redaktor A. Kuzmanova), Dobriči, 1994, p. 61.

[10] Alexandru P. Arbore, *Caracterul etnografic al Dobrogei de Sud din epoca turcească până la 1938*, în „Analele Dobrogei“, XIX, Cernăuţi, 1938, vol. II, p. 118.

Astfel, în august 1914, presa progermană de la Sofia avea o atitudine relativ binevoitoare faţă de România, ziarul „Kambana“ („Clopotul“) din 2 august 1914, pleda pentru o apropiere româno-bulgară contra pericolului comun reprezentat de Rusia ţaristă[11]. Idei similare exprimase şi ziarul „Dnevnik“ din 3 iunie 1914, mai precis, constituirea unei „noi triple alianţe, româno-bulgaro-turce“, contra Greciei şi a Serbiei[12].

Chiar articolul V din Pactul de Colaborare şi Prietenie bulgaro-turc, încheiat la Sofia, la 6/9 august 1914 suna astfel: „Bulgaria declară că decizia de faţă, referitoare la intrarea ei într-o acţiune ofensivă, în înţelegere cu Turcia, nu poate să intre în vigoare înainte ca Bulgaria să capete garanţii suficiente de la România, fie printr-o înţelegere tripartită Bulgaria-Turcia-România, fie printr-o înţelegere specială între România şi Bulgaria, bazată pe nonintervenţie“[13].

În absenţa concretizării speranţelor bulgare, guvernul Vasil Radoslavov (1914-1918) a permis multor turci din Dobrogea românească să traverseze teritoriul Bulgariei în tranzit spre Turcia, pentru a fi înrolaţi în armata otomană[14]. Nici ideea unui acord separat româno-bulgar nu a avut sorţi de izbândă, ministrul român la Sofia, Gheorghe Derussi constatând, în februarie 1915, inclusiv după o întâlnire cu Radoslavov, o scădere a interesului bulgar faţă de România[15].

În septembrie 1915, cu prilejul deschiderii sesiunii parlamentare şi în ajunul atacării Serbiei, şeful guvernului declara, în faţa *Săbranjei*: „Suntem în cele mai bune relaţii cu România, cu Grecia şi chiar cu Serbia şi întreţinem cele mai sincere relaţii cu Turcia“[16].

Dorinţa de a obţine avantaje teritoriale imediate în Macedonia şi Tracia i-a determinat pe Ferdinand I de Saxa-Coburg Gotha şi Vasil Radoslavov să se alăture Puterilor Centrale[17], oferta Antantei din 31 august/13 septembrie 1915 prevăzând modificări de frontiere pentru finalul războiului[18].

Acordul secret încheiat de Bulgaria cu Puterile Centrale includea şi promisiunea celor din urmă de a sprijini statul bulgar în redobândirea teritoriilor pierdute în 1913 în favoarea României, în caz de raliere a ţării noastre la Antantă[19].

Imediat după intrarea în război a Bulgariei de partea Puterilor Centrale, a apărut ideea unei ofensive aliate (ruseşti) pe teritoriul acesteia, având ca punct de plecare tocmai Cadrilaterul. În acest context, Ionel Brătianu a lansat planul unui schimb de teritorii ruso-român, având ca obiect Dobrogea de Sud şi Basarabia de Sud[20].

Răspunzând indirect planurilor brătieniste, diplomaţia rusă, cu inventivitatea caracteristică, a elaborat un scenariu şi mai original, în noiembrie 1915. Potrivit

---

[11] A.M.R., fond M. St. M. - Secţia a 2-a Informaţii, dosar 277, f. 317.
[12] *Ibidem*, f. 211.
[13] V. Gheorghiev, St. Trifonov (coord.), *op. cit.*, p. 376-377.
[14] A.M.R., fond B.A.M. (1896-1941), dosar nr. crt. 39, f. 49.
[15] Alberto Basciani, *Un conflitto balcanico. La contesa fra Romania e Bulgaria in Dobrugia del Sud (1918-1940)*, Cosenza, 2001, p. 26.
[16] Charles Vopicka, *Secrets of the Balkans*, Chicago, 1921, p. 47.
[17] S. Damianov, *Le Traitée de Neuillz et se repercusions sur le relations interbalkaniques (1919-1923)*, în „Etudes Balkaniques“ (E. B.), Sofia, nr. 2/1980, p. 57-58; Ch. Vopicka, *op. cit.*, p. 75-77.
[18] V. Gheorghiev, St. Trifonov (coord.), *op. cit.*, p. 388.
[19] *Ibidem*, p. 382-383.
[20] S. D. Spector, *op. cit.*, p. 286.

interpretării puse în circulaţie de ruşi, Cadrilaterul nu putea fi socotit teritoriu românesc, în absenţa unei hotărâri explicite a *Săbranjei* de la Sofia, iar o ofensivă rusă prin zonă nu ar fi reprezentat, chipurile, o violare a neutralităţii României[21]. Era o formă destul de străvezie de a reaminti factorilor de decizie români disproporţia de forţe între Rusia şi România, cu toate consecinţele reale sau potenţiale.

În primăvara anului 1916, semnale tot mai îngrijorătoare veneau de la Sofia, atmosfera generală din Bulgaria fiind una de ostilitate crescândă faţă de România, cum se preciza într-un raport diplomatic datat 1 martie 1916. „Se poate spune că soldaţii bulgari sunt animaţi de sentimente de ură faţă de România şi cer răzbunare“[22].

Date mai concrete în acest sens oferea, într-un raport datat 21 aprilie 1916, consulul român la Rusciuk, Al. Pădeanu: „Zilele acestea au fost liberaţi din armata bulgară toţi soldaţii de pe front, care sunt originari din Cadrilater şi ar căror număr ar fi destul de mare. Zice-se că aceştia ar fi fost eliberaţi cu scopul de a fi trimişi în Cadrilater, ca la un moment dat să provoace acolo răscoale“[23]. Starea de spirit a populaţiei bulgare din Dobrogea de Sud înclina şi ea tot mai mult spre ostilitate făţişă în raporturile cu reprezentanţii statului român, după cum remarca prefectul de Durostor, I. Cămărăşan[24].

Confruntat şi cu posibilitatea unui atac bulgar, Ionel Brătianu a adoptat o atitudine ambivalentă. Pe de o parte, a căutat să obţină asigurări de la viitorii aliaţi, în sensul contracarării probabilului atac bulgar[25]. Pe de altă parte însă, nu a exclus posibilitatea unui *modus vivendi* cu ţara vecină de la sud, evitând orice angajament ofensiv împotriva acesteia, aşa cum propuneau reprezentanţii Antantei[26]. De altfel, din punct de vedere al logicii strict militare, un atac masiv îndreptat contra Bulgariei dinspre România şi Grecia, susceptibil de a produce o „strangulare“ a dispozitivului Quadruplei Alianţe, era mai just decât direcţionarea efortului spre Transilvania.

Speculând la maximum starea de spirit a opiniei publice româneşti, preferinţa pentru Transilvania şi dorinţa de a evita un război pe două fronturi, factorii de decizie bulgari au căutat, în vara anului 1916, să escamoteze, dacă nu pregătirile de război în sine, cel puţin amploarea acestora. Situaţia Italiei, care în perioada mai 1915 - august 1916 s-a aflat în război doar cu Austro-Ungaria (nu şi cu Germania), şi credinţa că soldaţii bulgari nu vor lupta contra ruşilor[27], au alimentat inutil speranţele româneşti şi au facilitat eforturile bulgare şi ale Quadruplei Alianţe, în ansamblul său.

Dintre gesturile menite să camufleze adevăratele intenţii ale Bulgariei faţă de România, se numără modul de dispunere a trupelor în zona frontalieră (iniţial, superioritatea numerică părea a fi de partea românilor, situaţie care s-a schimbat apoi rapid)[28], tergiversarea emiterii oficiale a declaraţiei de război (19 august/1 septembrie

---

[21] Al. Marghiloman, *Note politice*, ediţie Stelian Neagoe, vol. I, Bucureşti, 1993, p. 357-358 (18 nov. 1915).
[22] Apud A. Basciani, *op. cit.*, p. 27.
[23] A.M.R., fond M. St. M. - Secţia a 2-a Informaţii, dosar nr. crt. 379, f. 3.
[24] Apud Constantin Tudor, *Administraţia românească în Cadrilater (1913-1940)*, Călăraşi, 2005, p. 111.
[25] I. Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe româneşti în date*, Bucureşti, 2003, p. 215-218.
[26] *Ibidem.*
[27] ***, *România în anii Primului Război Mondial*, vol. I, Bucureşti, 1987, p. 382.
[28] ***, *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Bucureşti, 1988, p. 418.

1916), comparativ cu Germania şi Turcia[29], şi chiar asigurări date anterior României în sens contrar[30].

În fapt, dată fiind prezenţa trupelor germane, austro-ungare şi turceşti în Bulgaria, ca şi resentimentele faţă de România, de după campania din 1913, o asemenea evoluţie era, practic, inevitabilă.

Dacă declaraţia de război a Sofiei nu a fost, totuşi, integral, o surpriză, ceea ce a şocat pe mulţi români a fost virulenţa cu care statul bulgar s-a aruncat în război contra României, amploarea loviturii de la Turtucaia, revendicarea integrală a Dobrogei, comportamentul faţă de românii ajunşi prizonieri, violenţa propagandei antiromâneşti etc.[31]. Aceasta explică, în mare măsură, atitudinea intransigentă de mai târziu a lui Ionel Brătianu (1918-1919, guvernarea 1922-1926), într-o problemă precum cea a Dobrogei de Sud, unde fusese iniţial dispus la concesii.

În ceea ce priveşte implicarea lui Ionel Brătianu în administrarea celor două judeţe sud-dobrogene, aceasta este mai puţin evidentă. Ne putem, totuşi, permite să punctăm câteva concordanţe/corelaţii între conduita administraţiei P.N.L. în zonă şi conduita de politică externă patronată indiscutabil de către preşedintele acestui partid.

Astfel, în primăvara anului 1914, când relaţiile româno-bulgare treceau printr-o fază destul de tensionată (incidente de frontieră, virulente polemici de presă etc.)[32], a fost adoptată „Legea pentru organizarea Dobrogei Noi". Actul legislativ menţionat, pornind de la ideea persistenţei dihotomiei de origine otomană între proprietatea deplină (*mülk*) şi cea embaticară (*mirié*), prevedea, la articolul 117, obligaţia deţinătorilor de terenuri *mirié* de a ceda fie 1/3 din acestea, fie o sumă corespunzătoare de bani în schimbul recunoaşterii proprietăţii absolute[33]. Ulterior, când şeful guvernului român căuta un modus vivendi cu Bulgaria, acţiunile de expropriere, ca şi cele de „colonizare" cu români în Dobrogea meridională, au fost practic suspendate, aşezarea unor notabili aromâni în regiune (Taşcu Pucerea, P. Papahagi, familia Tanaşoca etc.) fiind gesturi individuale[34].

De asemenea, eforturile guvernului Brătianu în sensul construirii de căi de comunicaţii şi a stârpirii bandelor înarmate venite din Bulgaria[35] nu erau, în sine, acţiuni anti-bulgare, mai ales dacă ţinem cont că, pentru anii 1914-1946, avem de-a face mai mult cu simpli delincvenţi, şi nu cu terorişti politici („comitagii"), cum avea să fie cazul după 1918[36].

În concluzie, putem afirma că, în abordarea politică a problemei sud-dobrogene, în cadrul complex, dinamic şi dramatic al anilor 1914-1916, Ion I. C. Brătianu a pornit de la faptul că „politica este arta tuturor posibilităţilor" şi de la necesitatea îndeplinirii idealului unirii Transilvaniei cu România. Pe această bază, el a

[29] I. Calafeteanu (coord.), *op. cit.*, p. 218.
[30] Constantin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 312.
[31] Vezi „Analele Dobrogei", anul I, nr. 1, Cernăuţi, 1920, passim.
[32] A.M.R., fond M. St. M. - Secţia a 2-a Informaţii, dosar nr. crt. 277 passim.
[33] V. Gheorghiev, St. Trifonov, *op. cit.*, p. 365.
[34] Stoica Lascu, *Împroprietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei", anul VII, nr. 1(65)/2002, p. 44-45.
[35] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, fond Stoica Vasile, dosar I/58, f. 168.
[36] Dan Cătănuş (coord.), *Cadrilaterul - ideologie cominternistă şi iredentism bulgar (1919-1940)*, Bucureşti, 2001, p. 21.

căutat o înţelegere cu Bulgaria, adoptând o atitudine, (poate) neaşteptat de concesivă. Ambiţiile guvernanţilor de la Sofia (dobândirea integrală şi rapidă a Macedoniei, Dobrogei şi Traciei) au dus la eşecul proiectelor lui Brătianu, cu urmări funeste nu doar pentru România şi relaţiile româno-bulgare, ci şi pentru Bulgaria, ajunsă în 1919 la „a doua catastrofă naţională“.

ION I. C. BRĂTIANU ‘S ATTITUDE REGARDING THE (SOUTHERN)-DOBROGEA ISSUE (JANUARY 1914 - AUGUST 1916)

Abstract

In January 1914, the National Liberal Party (P.N.L.) began to govern Romania. It was led by Ion I. C. (Ionel Brătianu), who thus became again the president of the Ministers Council. The Brătianu government managed very well the issue regarding the Cadrilater (Southern Dobrogea, gained from Bulgaria, in the summer of 1913). The govern and its leader proved to be firm & flexible, especially in the period August 1914-September 1915, in order to gain some political & diplomatic & territorial advantages regarding other disputed issues & regions such as the Western Banat, that Serbia wanted, too.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

MONUMENTUL EROILOR AERULUI (AVIATORILOR)

EMANUEL BĂDESCU*

Primul Război Mondial a adus, alături de câteva noutăţi ce vor schimba radical conceptul de război, luptele aeriene. Cum bine se cunoaşte, aeronautica modernă a pasionat de la bun început pe români, care au contribuit în mod substanţial la emanciparea ei de sub tutela vechilor coordonate teoretice şi tehnice. Numele lui Traian Vuia şi al lui Henri Conadă sunt esenţiale în istoria aeronauticii. Tot un român, George Valentin Bibescu, se va număra - din 6 ianuarie 1910 - printre primii 20 de piloţi din lume[1]. Nimic mai firesc decât ca România să participe la război şi cu aviatori militari. Înainte de intrarea ei în luptă, la 10 august 1915, luase fiinţă Corpul de Aviaţie, condus de un ofiţer de stat major, locotenent-colonelul Constantin Găvănescu[2]. Dincolo de unele erori datorate lipsei de experienţă şi inabilităţii în mânuirea fondurilor pentru achiziţionarea aparatelor celor mai performante, această unitate şi-a făcut cu prisosinţă datoria de onoare. Se impunea ca, după război, amintirea eroilor aviatori căzuţi pentru progresul aviaţiei, în lupte ori în diferite misiuni, să fie imortalizată pentru cinstirea lor eternă de un monument comemorativ.

În anul 1923 a luat fiinţă un comitet restrâns, hotărât a aduce la îndeplinire acest dor sfânt al tuturor aeronaviganţilor. Comitetul era alcătuit din următorii membrii: Constantin C. Olănescu, Mihai Oromolu, profesor doctor Ioan Cantacuzino, mare amator de artă, locotenent colonel Paul Teodorescu, viitor ctitor al Academiei Militare şi medic locotenent colonel aviator Victor C. Anastasiu[3]. S-au făcut câteva tatonări în privinţa strângerii de fonduri şi pentru angajarea unor sculptori, dar fără sorţi de izbândă. Abia din momentul când principele Carol - moştenitorul Tronului şi inspector general Aeronauticii - va prelua în anul următor conducerea comitetului, problema a căpătat un contur vizibil şi dătător de speranţe. Chiar în acel an - 1924 - s-a cerut contra cost şi pe tema „sacrificiul aviatorilor şi Victoria Aviaţiei" câte o machetă sculptorilor Ion Jalea, Alexandru Severin, Cornel Medrea şi Ion C. Dimitriu-Bârlad. Nu a fost acceptată nici o machetă, „căci nu reprezentau Sacrificiul Aviatorilor şi Victoria Aviaţiei", cu toate că primii trei artişti au fost premiaţi cu câte 10.000 lei de persoană[4]. În disperare de cauză, Comitetul a organizat un concurs public cu premii în valoare

* Biblioteca Academiei Române, Bucureşti.
[1] George Paul Sandechi, Dan Hadîrcă, *Prinţul George Valentin Bibescu. Biografia unui călător,* Editura Vivaldi, Bucureşti, 2005, p. 74.
[2] *Ibidem,* p. 129.
[3] Victor Anastasiu, *Monografia monumentului Eroilor Aerului*, Bucureşti, 1939, p. 3.
[4] *Ibidem,* p. 4.

totală de 40.000 lei. Au răspuns 14 sculptori, proiectele lor fiind expuse la Ateneul Român în ziua de 2 iulie 1925. Dintre acestea au fost premiate cele executate de Spiridon Georgescu, Lydia Kotzebue şi Schmidt Faur. Paradoxal, nici unul nu a fost considerat demn de execuţie[5].



Lydia Kotzebue

Prin ataşaţii militari, s-a apelat la artiştii străini în vederea organizării unui concurs internaţional, însă inutil, poate ca urmare a proastei reclame pe care o avea prinţul Carol în Occident şi care, în mod cert, a cauzat înlocuirea lui cu C. Olănescu la preşedinţia Comitetului. Consternat, Comitetul a cerut artiştilor premiaţi să modifice proiectele în spiritual temei, autorizându-l pe doctorul aviator Victor Anastasiu cu îndeplinirea acestui deziderat[6]. Întrucât Spiridon Georgescu s-a arătat mai preocupat de Monumentul Geniului, a cărei execuţie îi revenise exact în acele zile şi pentru că Faur – fascinat de academism – nu reuşea să depisteze lungimea de undă a temei, misiunea doctorului Atanasiu s-a redus la consilierea Lydiei Kotzebue, care cocheta de la începutul carierei sale cu simbolismul şi expresionismul de nuanţă rusească. „Ajutată" astfel, artista a propus mai multe modificări, ultima, identică sau foarte apropiată de binecunoscutul monument, fiind acceptată ca reprezentând tema propusă: „Stimată doamnă Kotzebue, Comitetul Monumentului întrunindu-se în ziua de 21 februarie a.c. a decernat proiectului Dvs. premiul I, adică executarea monumentului. Pentru aceasta vă rugăm a lua contact cu subsemnatul pentru a vă încunoştinţa de modificările de detalii cerute de comitet, arătând totodată şi care sunt condiţiunile Dvs. de executare, fiindu-ne necesare la facerea contractului. Comitetul nu se opune dacă credeţi necesar colaborarea Dvs. cu alt sculptor, architect, etc. Suma pe care aţi primit-o pentru machetă se consideră în acontul pentru monument. Preşedintele Comitetului C. Olănescu*"*[7].

Prin intermediul lui V. Anastasiu artista a comunicat permanent cu membrii Comitetului, încât, în urma unui memoriu detaliat, în ziua de 11 iulie 1927, „Între subsemnaţii, membri ai comitetului pentru ridicarea unui monument al aviatorilor în oraşul Bucureşti, şi doamna Lydia Kotzebue, sculptoră din strada Brutari No.1, s-a încheiat următorul Contract: Membrii comitetului pentru ridicarea statuei aviatorilor acceptă machete prezentată de Doamna Artistă Lydia Kotzebue şi îi încredinţează execuţia pieselor de bronz, conform machetei prezentate în dimensiunile arătate în memoriu, adică cele patru figuri, în măsură de 4-5 metri, cum şi toate ornamentaţiile în bronz. Proiectul rămâne proprietatea aviaţiei şi doamna artistă nu poate să-l cedeze nici parţial, nici total altcuiva. Comitetul va pune la dispoziţia doamnei artiste un local unde se vor executa lucrările şi va delega un membru spre a putea lua contact în orice timp şi care va satisface nevoile şi cererile doamnei sculptoră în conformitate cu prezentul

[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] Biblioteca Academiei Române (în continuare se va cita B.A.R.), Cabinetul de stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, doc. 02028 din 22 februarie 1927, p. 1-13.

contract. Doamna sculptoră se angajează a termina studiul definitiv al monumentului în măsură de 1 m figura (1/4 mărime naturală a monumentului) la 1 octombrie a.c., când va anunţa în scris pe delegatul comitetului. Comitetul se obligă ca în minimum 15 zile de la anunţare să-i comunice obiecţiunile, dacă mai are de făcut, sau aprobarea definitivă pentru executarea lucrării în mare (orice obiecţie făcută trebuie executată în timp de 10 zile cel mult). La expirarea acestui termen, hotărârea se va comunica de dl. Preşedinte în scris, după care d-na sculptoră se angajează a executa lucrarea în mare turnată în ghips, cu toate detaliile, în termen de 1 an. Doamna sculptoră se angajează a supraveghea construcţia, partea din piatră a monumentului şi a turnatului în bronz cu montarea, aducând la cunoştinţa comitetului toate obiecţiunile ce ar avea de făcut. Membrii comitetului pot oricând urmări şi cere lămuriri asupra mersului acestei lucrări. Costul acelor 4 figuri şi ornamentaţiuni executate conform clauzelor de mai sus ale contractului este de 800.000.

Plata se va face în modul următor: 1) La facerea contractului se va da ca acont 30% din preţ, 240.000 lei. 2) La terminarea studiului de ¼ mărime naturală, 25% din preţ, 200.000 lei. 3) La terminarea figurilor în mărime reală a monumentului, 20% din preţ, 160.000 lei. 4) Restul de 25% se va achita doamnei sculptoră la montarea definitivă a monumentului, 200.000 lei. Orice neexecutare a vreuneia din clauzele contractului de faţă, neexecutarea de forţă majoră, afară de preţul monumentului care rămâne bine stabilit, nu aduce rezilierea contractului. Părţile vor stabili de comun acord modalitatea de aranjament. Preşedintele Comitetului C. Olănescu. Membrii: dr. I. Cantacuzino, Mihail Oromolu, general Rudeanu, dr. Anastasiu. Sculptor Lydia Kotzebue”[8].

Persoana de legătură între comitet şi artistă a continuat să fie doctoral Anastasiu, care o va scuti de multă alergătură. Timp de trei luni toate obiecţiile au fost rezolvate, astfel încât, în ziua de 27 octombrie 1927, comitetul a considerat încheiat lucrul la machetă. În scrisoarea trimisă prin dr. Anastasiu, C. C. Olănescu menţiona: ,,Mult stimată doamnă, Am plăcerea a vă comunica că comitetul Monumentului Aviatorilor a aprobat definitiv macheta (¼ mărime naturală) pe care aţi prezentat-o. Aducându-vă felicitările sale pentru frumoasa operă de artă concepută şi executată de Dvs, comitetul vă roagă să primiţi încredinţarea prea deosebitei sale consideraţiuni”. Totul părea să decurgă perfect[9].

Pentru executarea elementelor monumentului în mărime naturală, i s-a pus la dispoziţie o încăpere adecvată la Arsenalul Armatei. La rândul lor, membrii comitetului au pornit o adevărată goană după fonduri, după materialele necesare fabricării şi înălţării monumentului, neuitând să caute un loc de amplasare cât mai potrivit scopului. Însă, intrarea liberalilor în opoziţie şi, mai cu seamă, cutremurul provocat de prăbuşirea Bursei din New York, au marcat drastic eforturile comitetului. Totuşi, noul Inspector general al Aeronauticii, generalul de Divizie Vasile Rudeanu, a refuzat să se dea bătut. A vizitat-o personal pe artistă în atelier, sfătuind-o să continue lucrul şi asigurând-o, în numele comitetului, că îşi va primi drepturile cuvenite. De altfel, doctoral Anastasiu veghea aproape zilnic evoluţia lucrării, care, datorită dimensiunilor, nu era o treabă uşoară, mai ales pentru o femeie. Sculptorii respinşi la cele două concursuri şi alţi

[8] *Ibidem*, doc. 2.
[9] *Ibidem*, doc. 3.

invidioşi puneau deja la îndoială capacitatea ei creatoare ori de muncă, inventând tot felul de „autori reali", care nu şi-au afirmat paternitatea intimidaţi fiind de numele Kotzebue sau de o pretinsă origine ilustră a artistei[10]. În monografia dedicată Monumentului Eroilor Aerului, doctorul Anastasiu, cel care a urmărit toate stadiile lucrării şi care, astfel, era cel mai important martor ocular al artistei, avea să precizeze negru pe alb: „Acest monument, pe lângă că reprezintă concepţia D-nei L. Kotzebue, a fost în întregime lucrat de autoare, cu sforţări demne de admirat pentru toate detaliile de construcţie, până la turnarea în bronz!"[11]

În mai 1930 lucrarea era aptă pentru a fi turnată în bronz. Recunoscători, membrii comitetului i-au transmis în scris autoarei: „Vă comunicăm prin aceasta că Monumentul Eroilor Aviatori, pe care l-aţi făcut Dvs. în urma concursului ce a fost, este luat în primire de d-nul V. Răşcanu, angajat de comitet pentru a-l turna. Comitetul vă aduce laude bine meritate pentru modul conştiincios şi précis a executării contractului, cum şi pentru bunăvoinţa pe care aţi pus în tot timpul execuţiei lui, mai cu seamă că aţi întâlnit atâtea obstacole de tot felul. Comitetul vă mulţumeşte şi speră că dacă şi partea arhitecturală şi turnatul va fi la înălţimea artei dvs., scopul nostru va fi pe deplin ajuns, iar Capitala va fi dotată cu o lucrare monumentală de artă"[12].

Lui Vasile V. Răşcanu, care în 1928 turnase şi „Leul" lui Spiridon Georgescu, i se plătise un acont enorm de 1.023.457 lei, restul de 18.543 urmând să-i fie achitat la finalizarea lucrării. Din bronzul necesar, circa 12 tone, erau oferite de Ministerul de Război, sub semnătura generalului Nicolae Condeescu, alte trei tone fiind cumpărate din comerţ. Concomitent cu începerea lucrului la turnare, Comitetul a făcut presiuni asupra Primăriei Capitalei pentru găsirea unui loc adecvat, de preferat pe Şoseaua Jianu, din vecinătatea Parcului Filipescu, pe cale de a deveni un cartier somptuos, cu numeroase străzi botezate cu numele unor aviatori căzuţi la datorie. La finele lunii iunie, deci după urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, sub preşedinţia căruia demarase în 1924 proiectul, primarul Dimitrie I. Dobrescu a reuşit, după lupte grele cu consilierii municipali, să obţină locul vizat de Comitet: Piaţa Gheorghe Buzdugan. Se intra într-o nouă fază, eminamente constructivă, cu noi contracte de încheiat şi alte sume de cheltuit. Acţionarii Băncii Naţionale, în frunte cu Brătienii şi cu Guvernatorul Mihai Oromolu, au oferit 300.000 lei. Tot ei, ca acţionari principali ai Băncii Româneşti, au mai subscris şi cu suma de 20.000 lei. Generalul Vasile Rudeanu a donat în numele Inspectoratului General al Aeronauticii 280.000 lei.

Industria Aeronautică Română a contribuit cu 100.000 lei. Din vânzarea cărţilor poştale şi din contribuţiile ofiţerilor s-au obţinut 354.000 lei. Personalul navigant aerian a adunat din primele de zbor 483.720 lei, sumă donată integral Comitetului. Cei mai mulţi bani au provenit de pe urma mitingurilor aviatice: 1.454.265 lei. De la aceşti donatori şi de la alţii, intendentul maior Ioan Figaro a anunţat Comitetul în ziua de 31 decembrie 1934 că se obţinuse suma de 3.383.200 lei, din care până la inaugurarea monumentului - 20 iulie 1935 - vor fi cheltuiţi 3.270.000 lei. În 1931 Comitetul a încheiat un contract cu E. Tomat pentru fundaţie şi pietrărie în valoare de 1 200.000, din care au fost plătiţi 1.061.500 lei, restul de 138.500 urmând să

[10] Mircea Ţoca, *Omagiu lui Iosif Fekete*, în „Expoziţia retrospectivă Iosif Fekete", Oradea, 1973, p. 5.
[11] Victor Anastasiu, *op. cit.*, p. 16
[12] B.A.R., Cabinetul de stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, doc. 5.

fie achitaţi după inaugurarea monumentului. Un alt contract, mult mai modest, de numai 36.000 lei, a fost încheiat cu ipsosarul Stănciulescu. Acesta trebuia să creeze mulajele pentru paginile de bronz cu numele eroilor aviator ce vor fi ataşate pe trei din cele patru laturi ale soclului. Lui Stănciulescu I s-a plătit un acont de 25.000 lei, rămânând să-i fie plătiţi 11.000 lei la finalizarea lucrării[13].

Potrivit contractului, Lydia Kotzebue avea obligaţia să supravegheze zilnic şi personal lucrul la turnătorie şi la înălţarea soclului. S-a conformat fără să stea pe gânduri, deşi făcea o adevărată navetă între atelierul de la Arsenal, de pe strada Uranus, şi viitoarea piaţă a Aviatorilor. A fost pe şantierul monumentului din primele momente, de la prima lovitură de târnăcop. Cea mai mică eroare ar fi întârziat lucrul, dacă nu l-ar fi compromise. După o minuţioasă verificare a calculelor efectuată – la cererea Comitetului – de arhitectul Petre Antonescu, lucrul la monument a început cu atenţia cuvenită. Pentru fundaţie s-au săpat 2,5 m. În ea au fost turnaţi 27 de stâlpi de beton armat de diferite înălţimi şi dimensiuni. Dintre ei, 4, cei mai înalţi, urcau până în vârful obeliscului, la aproximativ 17 m de sol, având la mijloc o bară de fier, lată de 50 cm, care urma să intre cu un metro în figura înaripată. Soclul – cu trei etaje, primele două fiind circulare – şi obeliscul, construite din beton armat de firma Tomat&Comp., au fost placate cu piatră de Banpatak din munţii Apuseni. În jurul obeliscului urcă treptat, în formă de spirală, patru figuri de bronz care simbolizează „Sacrificiul Eroilor Aerului". În vârf a fost aşezată figura înaripată care semnifică „Victoria Aviaţiei". Acest bronz, cu o suprafaţă proiectată de 9 m^2, are o înălţime de 5 m şi cântăreşte 5 tone. Sub directa supraveghere a artistei, toate piesele de bronz, inclusiv plăcile cu numele aviatorilor decedaţi, au fost fixate pe soclu şi pe obelisc de către specialiştii turnătoriei V. V. Răşcanu[14].

Întreg ansamblul a fost finalizat în iunie 1935, la o săptămână de la închiderea primei ediţii a Lunii Bucureştilor. O pânză albă, de care atârna un cordon tricolor, a acoperit monumentul în aşteptarea inaugurării, programată de ziua Sfântului Ilie, patronul Aviaţiei Române. În dimineaţa acelei zile, care cădea în data de 20 iulie 1935, Regele Carol al II-lea, prinţul Nicolae, un pasionat aviator, şi Marele Voievod de Alba Iulia Mihai au sosit în Gara Mogoşoaia la ora 10^{25}, venind de la Sinaia. Pe peron au fost întâmpinaţi de Ion Iaculeţ, ministru de Interne, Eugen Titeanu, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, Nicolae Stăncescu, directorul general al Siguranţei şi colonelul Gabriel Marinescu. S-a format un convoi care a sosit în Piaţa Buzdugan puţin după ora 10^{30}. Erau de faţă două regimente de aviaţie, ataşaţii militari ai Franţei, Cehoslovaciei, Poloniei, Yugoslaviei şi Bulgariei, guvernul condus de Gheorghe Tătărescu, precum şi Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor şi Artelor, Lydia Kotzebue, membrii Comitetului pentru construirea Monumentului Eroilor Aerului, preoţi, generalul Stoicescu, comandantul Forţelor Aeriene, inginerul Nicolae Cranfil, subsecretar de Stat al Aerului din Ministerul Apărării Naţionale, comandor aviator Andrei Popovici, cavaler al Ordinului Virtutea Aeronautică, Alexandru Donescu a dat raportul. Regele, însoţit de membrii Familiei Regale şi de general, a trecut în revistă cele două regimente înşirate pe strada Ion Mincu şi a urcat în tribuna oficială, alături de Guvern.

[13] Victor Anastasiu, *op. cit.*, extras din „Dosarul Monumentului", p. 17-18.
[14] *Ibidem*, p. 7.

Monumentul a fost sfinţit de preoţii Ionocenţiu Ştefănescu şi Matei Popescu, care au pomenit sufletele aviatorilor căzuţi la datorie, începând cu Gheorghe Caranda, mort pe Câmpul Cotroceni la 20 iunie 1912. Pe durata slujbei, care, datorită citirii celor 181 de nume, ce figurau şi pe plăcile de bronz de pe soclu, a durat o jumătate de oră, pe deasupra au trecut în formaţii de câte trei avioanele Ministerului Apărării şi ale I.A.R. Un avion al Şcolii „Mircea Cantacuzino" a evoluat pe toată durata slujbei deasupra mulţimii în amintirea celui care a iniţiat turismul cu acest mijloc de locomoţie.

Înainte de a trage de cordonul tricolor, Regele - redevenit preşedinte al Comitetului, a spus următoarele „Inaugurăm, în această zi de sărbătoare şi de reamintire a aviatorilor, monumentul prin care o ţară întreagă se închină către aceia care, cu sacrificiul vieţii lor, au întărit puterea noastră aeronautică şi au ajutat la fala ţării noastre. Această piatră şi acest bronz să rămână veşnic ca o amintire, ca un semn al devotamentului şi al credinţei. Fie ca acei care, trecând pe această cale, vor privi acest monument, să-şi înalţe sufletul, să-şi întărească credinţa şi să aibă şi ei acelaşi simţământ pe care noi, acei care am luptat de la început pentru aeronautica noastră, îl avem: că în fiecare zi se face în această ţară un pas înainte pe acest tărâm, pas care la noi este stropit cu sânge. Fac astăzi zburătorilor noştri urarea ca avântul şi curajul lor să nu piară,ca programul aeronauticii să fie veşnic şi în fiecare zi mai întărit. Fie ca aceste plăci de bronz, amintitoare a jertfelor, să se pună cât mai rar pe această piatră!"[15].



Inaugurarea Monumentului Eroilor Aerului

După Suveran au mai luat cuvântul generalul V. Rudeanu, care a menţionat meritele doamnei Kotzebue, N. Caranfil, A. Popovici, Al. Donescu. Singurul vorbitor care a crezut de cuviinţă să menţioneze numele şi meritele celei care concepuse şi

[15] V. ziarul „Universul", anul al 25-lea, nr. 199, din 22 iulie 1935, p. 9.

crease monumentul a fost, spre lauda lui, generalul Rudeanu[16]: „Monumentul care se inaugurează astăzi este sădit din iubirea fierbinte ce Majestatea Voastră poartă zburătorilor noştri şi preţuirea culminantă ce dă virtuţilor neamului. El va aprinde, desigur, în cursul deceniilor ce vor veni, noi şi uriaşe avânturi, mari şi mândre speranţe în inimile şi sufletele româneşti, care îl vor privi, înţelege şi simţi. Gândit, iniţiat şi îndrumat, încă de acum zece ani, de Majestatea Voastră în calitate de Inspector General al Aeronauticii, strângerea fondurilor necesare şi executarea lui au fost încredinţate unui comitet. Larg sprijinit de corpul ofiţerilor aeronauticii care şi-au dat ultimele rezerve materiale pentru a perpetua cinstire a vitejilor lor camarazi; cu concursul graţios şi entuziast al doamnelor soţii de aviatori, care au organizat baluri şi realizat beneficii; ajutat de prima noastră instituţie financiară, Banca Naţională, precum şi de societatea Arpa şi de Eforia Spitalelor Civile, în sfârşit, cu concursul inspectorilor de aeronautică şi subsecretarilor de stat ai Aerului, comitetul a putut termina lucrarea. Este opera doamnei de Kotzebue, soţia generalului Kotzebue. Cheltuielile s-au ridicat la 3 milioane 580 mii lei. El stă mărturie slavei ce purtăm floarei florii tinereţii româneşti, care, în războiul zdrobirii fraţilor, au pierit luptând năprasnic împotriva urgiei duşmane, laolaltă cu furia vânturilor şi cu dâra sângelui lor nobil şi generos a înscris întâia oară pe cerul patriei dragostea noastră arzătoare, fără de margine, pentru ţară, tron şi neam. Comitetul, remiţând astăzi monumentul în mâinile domnului primar, îl roagă, nu numai să-i dea o cât mai patriotică îngrijire, dar încă, să facă să se perinde în jurul lui, an după an, rând după rând, generaţiile tinere, pentru că aici să simtă emoţiunea neînchipuitelor însuşiri ale înaintaşilor lor, să-şi înrădăcineze înaltul lor ideal, să-şi hărăzească o viaţă deosebită de nobleţe naţională, şi, după cum o facem noi astăzi, să se încline cu admiraţiune şi respect în prezenţa acestui întreit simbol de strălucită vrednicie românească şi cu o adâncă, nemărginită recunoştinţă, cu profund şi neţărmurit devotament în faţa Majestăţii Sale Regele nostru“.



Regele Carol al II-lea trece în revistă regimentele de aviaţie

[16] *Ibidem*, p. 9.

La ora 11^{30}, a urmat defilarea trupelor de aviaţie. Festivitatea s-a încheiat la ora 12, în sunetele clopotelor de la biserica Mavrogheni din apropiere.

Eroii aviatori aveau un monument comemorativ de o frumuseţe poetică, dar Capitala se îmbogăţise cu o operă de artă de o mare valoare estetică, deschizătoare de rumuri pentru proiectele de înnoire şi modernizare patronate de Carol al II-lea. Vizibili satisfăcuţi de valoarea şi de succesul de public al monumentului, în ziua de 30 septembrie 1935 Comitetul i-a mai mulţumit o dată artistei: „Doamnei Lydia general Kotzebue, Bucureşti. Acum, când Monumentul Eroilor Aerului s-a inaugurat în prezenţa M.S: Regelui pe piaţa din Şoseaua Jianului, Comitetul de iniţiativă apreciind că: 1) Domnia Voastră aţi executat lucrarea la timp şi apoi aţi urmărit până la montarea ultimei piese de bronz pe soclu. 2) Deşi preţul contractului a fost în raport cu lucrarea - 15.000 kg. Bronz - destul de avantajos, la urmă Domnia Voastră nu aţi cerut o majorare de preţ din cauză că s-a întârziat puţin lucrarea până la acordarea pieţei de pe Şoseaua Jianu. 3) Acest monument înfrumuseţează Capitala graţie activităţii rodnice şi de multe ori dezinteresată a tuturor celor care au pus umărul la înfăptuirea lui. Comitetul vă aduce mulţumirile sale pentru aducerea la bun sfârşit a operei executate şi vă promite la închiderea tuturor socotelilor o gratificaţie, care dacă nu va corespunde efortului depus de Domnia Voastră, va fi ca o distincţiune“[17]. În numele comitetului semna Victor Anastasiu. Nu se ştie dacă autoarea reală şi unică a Monumentului Eroilor Aerului, recunoscută ca atare de comanditari, a primit gratificaţia promisă[18]. Cele câteva xerocopii anexate de Rostislav Kotzebue la sfârşitul albumului cu fotografii ale operelor mamei sale lămuresc doar problema paternităţii creaţiei. Nici monografia dedicată falnicului monument de Victor Anastasiu nu face referire la gratificaţia promisă şi, de altfel, pe deplin meritată.

Anexa:

Întrucât biografia Lydiei Kotzebue reprezintă şi în zilele noastre un mister, situaţie care a facilitat tot felul de mistificări, unele de-a dreptul jenante, consider că notele următoare - scrise de fiul ei Rostislav Ivon Kotzebue şi autentificate de doamna Liana Bogdan[19], născută Trubeţkoy, sunt binevenite:

„Mama mea, născută Suchanova, s-a născut pe malul fluviului Volga, în oraşul Saratov, la 9 decembrie 1885. În preajma războiului ruso-japonez, ea s-a măritat cu Gladky, care, fiind mobilizat în timpul acestui război, a dispărut pe front. Era obiceiul în Rusia ca femeile, în timpul războiului, să se ducă voluntare pentru îngrijirea răniţilor. Mama mea s-a înscris la un spital de campanie, cu care, până la sfârşitul războiului, a colindat jumătate din Rusia. În acest timp ea a făcut cunoştinţă cu tatăl meu, care, fiind militar şi având osul piciorului rupt de o schijă de obuz, a fost transportat la spitalul unde ea făcea serviciu.

În 1913 ea a urmat cursurile Academiei de Belle Arte din Moscova, obţinând diploma de sculptor. Ea era colegă de promoţie cu sculptorul Burgheli, mort în România.

---

[17] B.A.R., Cabinetul de Stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, doc. 5.

[18] Radu Ionescu, *Lydia Kotzebue*, în „Albina“, anul 88, seria II, 1985, nr. 9 (1513), septembrie, p. 6.

[19] Silviu N. Dragomir, *Monumentul Sacrificiului aviatorilor şi victoriei aviaţiei*, în ziarul „Cotidianul“, din 6 februarie 1996, p. 3.

O parte din primul război mondial, ea a fost din nou pe front cu un spital şi din nou a avut ocazia să-l îngrijească pe tatăl meu, care, în timp de 3 ani, a fost rănit de 4 ori (cu gloanţe). În 1917, aflându-se la Odessa, conducerea provizorie a oraşului a însărcinat-o, cu încă două persoane, în calitate de Artistă a Poporului, să deschidă teatrul acestui oraş, care a fost abandonat, şi să monteze reprezentaţii. Ea proiecta şi picta decorurile şi se ocupa cu coregrafia baletului şi a artiştilor. În 1918 ea l-a ajutat în Basarabia pe tatăl meu, care era acolo Comandantul Armatei a 6-a Ruso - Română şi lupta contra nemţilor pe frontul Nămoloasa-Galaţi. El între timp divorţase de prima lui soţie (cu care a avut 4 copii), care l-a abandonat în timpul războiului ruso-japonez. Căsătoria lor a fost sărbătorită la Galaţi pe ziua de 22 octombrie 1918, recunoscându-mă în acelaşi timp ca fiul lor.

În 1919 ajungând la Bolgrad (Basarabia), ea a deschis un magazin de jucării din lemn, carton şi alte materiale. De asemenea sculpta capete de păpuşi, pe care, după ce erau coapte le picta şi le făcea corpuri şi îmbrăcăminte. Când tatăl meu a făcut acolo o fabrică de cărămidă, ţiglă şi olărie, ea făcea din humă peşti, păsări şi alte animale pe care le lipea de oale înainte de a fi smălţuite şi coapte. Aceste basoreliefuri atrăgeau ţăranii şi olăria se vindea foarte bine. Când părinţii mei au abandonat Bolgradul, mutându-se la Bucureşti, mama a făcut în 1923 sau 1934 o expoziţie de sculptură în sala Mozart pe Calea Victoriei. În timpul acestei expoziţii au fost vândute mai multe figurine. Printre altele, una intitulată „J'y suis j'y reste" (în ipsos, mărime naturală), reprezentând o femeie aşezată pe umerii unui bărbat, a fost cumpărată de o familie franceză Boissy. O altă figurină, „Sacadjiul" (mărime circa 50 cm., turnată în bronz), a fost cumpărată de o Cantacuzino. O figurină intitulată „Femeie cu copilul în furtună" (bronz de circa 40-50 cm.) a fost cumpărată de Regina Maria, care a vizitat expoziţia. O lucrare în mărime naturală intitulată „Vine automobilul", reprezentând 5 capete de copii privind peste un gard şi reprodusă în marmură, nu ştiu cui a fost vândută. Ca comenzi, printre altele, ea a sculptat: o cupă de circa 40 cm(nu ştiu din ce metal a fost reprodusă), reprezentând 3 capete de cai, pentru un concurs hipic internaţional ţinut la Bucureşti; un bust (mărime naturală, din marmură) a soţiei dirijorului Culibin; două busturi în bronz (11/2 mărime naturală) a doi savanţi bacteriologi, Pasteur şi Claude Bernard, comandate de Institutul Bacteriologic Cantacuzino. Ele pot fi văzute acum în holul acestui institut; un cap de bronz al profesorului Cantacuzino comandant de Institut. Nu ştiu unde este această sculptură, poate în criptele profesorului. La cimitirul Bellu există 2 sculpturi executate pentru aviatori căzuţi. Una, în marmură, nu ştiu pe ce mormânt este. A doua, în bronz, la figura 95, locul 33.

Genul ei de a sculpta era în majoritatea cazurilor inspirat de mizerie, printre altele „2 copii orfani", mărime naturală, ,,Copil basarabean refugiat", ,,O pereche pe Griviţa" etc. Prefera să execute sculpturi mari, peste 2 m înălţime.

Ea a mai executat o mulţime de tablouri şi portrete în acuarelă, pastel şi ulei. Multe nu erau semnate sau semnate cu ,,LyK".

După executarea Monumentului, ea s-a retras în satul Moara Domnească, judeţul Ilfov. Acolo, în atelierul ei, erau o mulţime de figurine şi statui de femei peste 2 m înălţime, toate executate în ipsos sau plastilină. Locuitorii le numeau păpuşi şi Partidul, după moartea ei, luând şi golind casa, le-a spart. Poate 2-3 se mai găsesc în pivniţă, unde mama le punea neavând loc în atelier.

Sculptoriţa fumând mult, cu tot tratamentul aplicat de prof. Nasta, a murit de cancer în gât în ziua de 13 iunie 1944. Ea e prezent îngropată împreună cu tata şi bunica (mama tatălui, născută Mavros) în biserica de la Moara Domnească, declarată acum Monument Istoric“[20].

THE MONUMENT OF THE AIRMEN

Abstract

The model of the monument of the aviators exhibited by Lydia Kotzebue, though it was rejected during the contest from the 2-nd of July 1925, it was accepted by the Committee for the edification of the monument after a new analysis. Its construction was performed between 1927 and 1935. It was inaugurated on the 20-th of July 1935, St. Elijah Day, the patron saint of the Royal Romanian Air Forces. During the ceremony the king Charles II and other personalities took part.

[20] B.A.R., Cabinetul de Stampe, Arhiva Lydia Kotzebue, *Bibliografia sculptoriţei Lydia* Kotzebue, în „History and Genealogy of the Kotzebue Family, Composed and Completed by Rostislav von Kotzebue“, Paris, 1984, p. 30-336.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ISTORICUL SOCIETĂŢII PETROLIERE I.R.D.P. (1920-1948)

DAN OVIDIU PINTILIE*

Societatea petrolieră I.R.D.P., Societate Anonimă pentru Industria, Comerţul şi Creditul Petrolifer s-a fondat la 29 aprilie 1920 în Bucureşti cu un capital de 120.000.000 lei fiind una din societăţile naţionale cu capital românesc, împreună cu societăţile Creditul Minier, Redevenţa, Petrolul Românesc etc. înfiinţate după primul război mondial[1]. Era un efort postbelic de contrabalansare a marilor companii petroliere străine, care deţineau cea mai mare pondere în industria petrolieră românească[2]. Datorită acestora, procentul de participare românească la capitalul investit în industria petrolieră a crescut de la 8,10% în 1914 la 24,30% în anul 1921[3].

Societatea Creditul Minier creată în 1919, de câţiva lideri politici şi economişti liberali, care vor ocupa funcţii de directori (I. G. Duca, M. Djuvara, N. P. Ştefănescu, V. Alimănişteanu) era controlată de către aceştia prin Banca Română. În 1922 va ocupa locul cinci în producţia de petrol din România fiind interesată de activitatea altor mari societăţi din ţară cum ar fi: Steaua Română şi I.R.D.P[4]. La rândul ei, IRDP era destinată să preia o parte din acţiunile societăţii Steaua Română care urmau să fie preluate de la capitaliştii germani şi totodată să-şi asigure monopolul vânzării produselor petroliere pe piaţa internă, în care scop ministrul Industriei şi Comerţului din guvernul generalului Averescu dăduse un Decret-Lege special prin care se instituia monopolul respectiv[5].

Proiectele capitaliştilor români nu au putut fi însă realizate din cauza opunerii capitaliştilor anglo-francezi, societatea reuşind să preia doar un mic pachet de acţiuni Steaua Română. În ceea ce priveşte monopolul vânzării produselor petroliere necesare consumului intern, acesta a rămas mai departe în mâinile societăţii „Distribuţia", creaţie a marilor societăţi anglo-franco-americane, societatea trebuind să se mulţumească doar cu un pachet de acţiuni. Ulterior va intra în legătură cu capitalul francez reprezentat de SIPER care va prelua un sfert din capitalul societăţii româneşti.

Conform statutului ultimei societăţi, scopul acesteia era „dezvoltarea şi încurajarea industriei petrolifere şi miniere potrivit intereselor româneşti", iar minim 60% din capitalul social vărsat trebuia să aparţină cetăţenilor români.

---

* Serviciul Judeţean Argeş al Arhivelor Naţionale, Piteşti.

1 Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale - Argeş (în continuare S.J.A.N. - Argeş), fond *Societatea IRDP*, dosar 1/1920, f. n.

2 Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2009, p. 325.

3 Gh. Răvaş, *Din istoria petrolului românesc*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1957, p. 143-146.

4 Gh. Buzatu, *A history of Romanian oil*, vol. I, , Bucureşti, 2004, p. 161-163.

5 Gh. Răvaş, *op. cit.*, p. 148.



Fig. 1. Certificat de acţiuni la Societatea Petrolieră I.R.D.P.

În procesul verbal de constituire a societăţii I.R.D.P. încheiat în 5 martie 1920 de membri fondatori se arăta următoarele: „împrejurările de după război deschid ţărilor deţinând orice materie primă un larg şi complex câmp de activitate pentru punerea în valoare a acelei materii sub diferitele ei forme: industriale, comerciale şi bancare. Mai mult chiar: materii prime pe care concurenţa pieţii mondiale le ţinea în mediocritate făcând aleatorie industrializarea lor sau chiar legând-o de riscuri care făceau deficitară exploatarea lor, din cauza consumului crescut prin dispariţia stocurilor, prin greutăţile de transport, prin rarefierea mâinii de lucru, vor trebui să şi aibă locul lor la soare, vor putea trăi şi prospera. În acest sens se cere ca din vreme, locul ocupat exclusiv de capitalul străin şi numai cu modeste excepţii de cel naţional să cate a fi ţinut şi de capitalul român împreună cu munca românească care ea doar a fecundat puternic industria străină în ţară”[6].

Bazaţi pe aceste considerente, subscrişii fondatori au constituit societatea cu un capital iniţial de 100.000.000 lei, împărţiţi în 200.000 acţiuni a câte 500 lei, din care au fost vărsaţi 30% la Banca Naţională. În 29 aprilie 1920, membri fondatori au depus restul de bani la diverse bănci şi anume: Fanco-Română, Banca Românească, The Bank of Romania, Banca Agricolă în sumă de aproximativ 64.000.000, valoare nominală. Pennescu a fost autorizat să ridice suma de 904.000 lei pentru plata taxelor de înregistrare la stat a societăţii.

În 25 aprilie 1920 s-au înaintat adrese pentru a fi invitate să participe la discuţiile de constituire a societăţii IRDP o serie de bănci cum ar fi: Banca Românească, Banca Agricolă, Banca de Scont, Banca Generală a Ţării Româneşti, Banca Ţărănească, Banca Naţiunii şi Banca Creditul Extern. Cu aceste bănci au dus tratative inginerii Hoisescu, Tresnea Greceanu, Teodoreanu şi Pennescu-Kertsch care au fost împuterniciţi să ofere trei locuri în Consiliul de administraţie, un loc de cenzor şi un loc de cenzor supleant. Aceste bănci, dacă ar fi participat urmau să primească sume între 15-30.000.000 lei, iar băncilor din Ardeal suma de 10.000.000 lei.

Trebuie precizat că până la constituire, respectiv în 30 aprilie 1920 au fost invitate nouă societăţi petroliere printre care Creditul Minier, Steaua Română, Astra Română, Aquila, Concordia, Colombia, Petrol Block, Petrolul Românesc, Creditul Tehnic, pentru a lua în discuţie participarea acestor societăţi la constituirea societăţii IRDP. În urma discuţiilor, unele societăţi cum ar fi Colombia şi Petrol Block au afirmat că aderă în principiu, societăţile Astra Română, Aquila şi Petrolul Românesc au aşteptat aprobarea consiliilor lor de administraţie, iar societăţile Creditul Minier, Steaua Română, Concordia şi Creditul Tehnic au declarat că participă la constituirea noii societăţi. Repartizarea celor 13.000.000 lei în acţiuni atribuite grupului urma să se facă în mod egal pentru fiecare societate iar dacă vreuna renunţa, disponibilul urma să se distribuie tot în mod egal între societăţile care au participat.

Alături de aceste societăţi a fost invitat şi un grup de ingineri de mine care să participe cu capital la constituirea societăţii. Dintre aceştia, au subscris câte 12.500.000 lei pentru care au primit câte 25.000 acţiuni inginerii: C. R. Barbacioru, Al. Gheorghiade, Traian Metzianu, Christian Pennescu-Kertsch, N. Poenaru Iatan, Al. Teodoreanu, N. Tresnea Greceanu şi D. Ursache. Aceştia vor forma şi primul Consiliu de administraţie valabil pe 4 ani. Până la Adunarea generală care urma să aibă loc în

[6] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP*, dosar 1/1920, f.n.

anul 1921 se numeau cenzori: Alexandru Brăescu, D. Dumitrescu, C.R. Sturdza, iar cenzori supleanţi: A. Zamfirescu, Teodor Zernoveanu şi Mircea Irescu.

Actul constitutiv şi statutele au fost autentificate de Tribunalul Ilfov, secţia Notariat la nr. 10.510 din 20 aprilie 1920, autorizată de a funcţiona prin sentinţa Tribunalului Ilfov, secţia I Comercială, nr. 299 din 28 mai 1920, trecută în Registrul de ordine la nr. 878 din 1920 şi în cel de societăţi la nr. 363 din 1920, publicate în „Monitorul Oficial”, nr. 49 din 5 iunie 1920, având firma socială înscrisă sub nr. 351 din 1920[7]. Sediul a fost în Bucureşti pe strada Romană nr. 72, apoi pe Lascăr Catargiu nr. 17 (devenită mai târziu strada Biserica Amzei nr. 23).

Acest din urmă imobil a fost cumpărat de societate pe bază de contract de vânzare-cumpărare de la Aron Schuller cu preţul total de 3.500.000 lei, actul fiind transcris sub nr. 10.934 din 9.11.1920 la Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat. În anii 1922-1923 se va desfăşura un proces deschis de Vladimir de Herza care revendica despăgubiri de 200.000 lei contravaloarea unor lămpi şi lustre electrice din bronz care ar fi fost proprietatea sa şi nu trebuiau vândute. Între 1946-1948, sediul societăţii va fi în strada Nicolae Golescu, nr. 7.

În urma cooptărilor ulterioare au mai fost numite în consiliul de administraţie prof. dr. Ludovic Mrazek (din partea băncii L. Berkowitz), inginer I. Ghica, ing. C. Osiceanu, avocat Al. Bilciurescu, ing. Victor Gutzu, Ghica Comăneşti şi ing. G. Mladenovici.

Administratori ai societăţii au fost numiţi N. Tresnea Greceanu şi Chr. Pennescu-Kertsch, director general C. Hoisescu, director tehnic M.V. Bodnărescu, iar avocaţi I. Slătineanu şi N. Constantinescu.

Preşedinte al Consiliului de administraţie a fost ales prof. dr. Ludovic Mrazec care însă în martie 1925 îşi va da demisia cu toate insistenţele din partea colegilor, în locul său fiind ales N.P. Ştefănescu (reprezentat al Băncii Româneşti), iar vicepreşedinte I. Boambă. În conformitate cu art. 8 şi 12 din statute a mai fost ales în Consiliu ca membru şi Ioan Stănculeanu.

Societatea nou constituită în 4 iulie 1921 înfiinţează în localitatea Oradea o sucursală care să se ocupe de proprietăţile aflate în exploatare (mine de asfalt şi cărbuni) aflate în comunele Feleso-Derna, Tataroş, Bodonoş în Transilvania care era în circumscripţia Tribunalului Oradea Mare. Aceste proprietăţi au intrat în posesia societăţii în urma Convenţiei de asociere în participare în valoare de 3.000.000 lei plătită de IRDP, încheiată cu Societatea Ungară de Asfalt (Ungarische Asphalt AG) din iulie 1920, reprezentată de contele Rafael Zichy[8].

Firma societăţii care era tot IRDP a fost înscrisă la Tribunalul Oradea Mare prin decizia nr. 284 din 4 iulie 1921. Reprezentantul societăţii în comunele menţionate era Adolph Simonis care lucra în baza procurii autentificate de Tribunalul Ilfov sub nr. 1320 din 17 ianuarie 1921 şi trecută în registrul de ordine al Tribunalului Ilfov, secţia Comercială la nr. 1859/1920 şi publicată în „Monitorul Oficial” nr. 269 din 11 martie 1921. De asemenea, erau încunoştinţate la 4 iulie 1921 Comisariatul General al Ministerului de Comerţ (Cluj), Direcţia financiară Oradea Mare, precum şi Camera de

[7] *Ibidem*, dosar 1/1920, f.n.
[8] *Ibidem*, dosar 4/1920, f.n.

Comerţ şi Industrie. Activitatea lui Adolph Simonis va înceta ca şi procura, în septembrie 1923, fiind publicată în „Monitorul Oficial" nr. 124 din 5.09.1923.

Prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 5169 din 13 decembrie 1921, IRDP a luat în lucru de la stat 10 amplasamente de sondă pentru „montarea, forarea şi lăcăritul" a 10 sonde pe albia Cricovului. În 20 decembrie 1922, societatea va încheia o convenţie cu „Banca Minelor" cu sediul în Bucureşti, strada Nicolae Filipescu nr. 7, prin care pune la dispoziţia celei din urmă cele 10 amplasamente de sonde luate de la stat cu obligaţia de a monta în termen de 8 luni a trei sonde la Cricov, una la Runcu şi una la Ochiuri. „Banca Minelor" se obliga să furnizeze toate materialele, sculele, burlanele şi maşinile „neapărat noi", inclusiv motoare, pompe, ventilatoare, cazane, bataluri, rezervoare şi conducte pentru absorbirea gazelor. Ţiţeiul extras va fi plătit societăţii IRDP cu preţul zilei şi va fi păstrat în rezervoare maxim o lună care apoi trebuia ridicat fără nicio pretenţie. De asemenea, „Banca Minelor" urma să acorde la cererea societăţii IRDP ca şi capital de rulment, suma de 510.000 lei la începerea lucrărilor şi apoi câte 200.000 lei la montarea fiecărei sonde. Din exploatarea minelor Derna-Tataroş, societatea „Banca Minelor" trebuia să furnizeze suma de 10.000.000 începând cu 1.01.1923, iar pentru cele 5 sonde trebuia avansată suma de 5.000.000 lei.

În 21 iulie 1924, prin act de vânzare autentificat de Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat sub nr. 22.074 din 16.09.1924, societatea IRDP vinde „Băncii Minelor" toate drepturile sale de exploatare cu suma de 13.542.000 lei eşalonată pe trei rate plătibile în 1924 şi 1925 la care se adăuga o dobândă de 12% pe an plătibilă odată cu ratele.

De la Arbănaşi, judeţul Buzău, în 2 iunie 1920, ing. Al. Gheorghiade semnala apariţia în revista „Bursa" nr. 822 din 30 mai a unui articol apărut şi în ziarul „Orientul" privind acordarea unor perimetre de terenuri la Moreni, precum şi o posibilă fuzionare cu societatea Distribuţia. De asemenea, era anunţată în articol numirea ca director comercial a lui Zentler. Ca urmare, se solicita primului Consiliu de administraţie o dezminţire care dacă nu s-ar fi făcut ar fi putut „să fie în dauna societăţii IRDP" deoarece „nu putem crede nici un minut că s-ar putea intenţiona de cineva punerea primului consiliu de administraţie în faţa unor fapte îndeplinite relativ la atribuţiile şi îndatoririle sale statutare"[9].

În urma unei înţelegeri între Consiliul de administraţie al societăţii şi Take Ionescu, s-a renunţat la destinaţia iniţială a societăţii şi anume preluarea monopolului de stat asupra distribuţiei interne a derivatelor petroliere. La art. 4 din statute se prevedea: „exploatarea, prelucrarea şi comerţul pe cont propriu sau în comision a tuturor produselor ce se pot obţine şi realiza din petrol şi similarele sale sau în legătură cu aceasta".

Printr-o adresă din 11 august 1920, consiliul de administraţie a solicitat Ministerului Industriei şi Comerţului drept „recompensă" pentru renunţarea sa, să i se permită să instaleze sonde de foraj pe terenurile statului de la Moreni, Ochiuri şi Misleanca.

Obţinând aprobarea prin Jurnalul Consiliului de Miniştri nr. 2.446 din 31 august 1920, în 2 septembrie 1920 s-a semnat între IRDP şi Ministerul Industriei şi

[9] *Ibidem*, dosar 1/1920, f.n.

Comerţului contractul de foraj nr. 31.190 vizând perimetrele amintite[10]. Societate se obliga să sape pentru şi în contul Statului sonde şi puţuri precum şi de a extrage şi capta gazele din puţuri.

Perimetrul nr. 1 proprietatea Statului de la Ochiuri, comuna Răzvad, judeţul Dâmboviţa avea 30 ha, perimetrul nr. 2 de la Moreni, jud. Prahova avea 10 ha, perimetrul 3 de la Moreni avea 10 ha, perimetrul 4 de la Misleanca comuna Scorţeni, Prahova avea o suprafaţă de 30 ha. Numărul total al sondelor pe care societatea era obligată să le instaleze şi să execute forajul în 30 ani era de minim 2 sonde la ha pe perimetrele 2 şi 3 din Moreni, în timp ce perimetrele 1 şi 4 erau perimetre de exploatare trebuind o producţie minimă şi continuă de 3 vagoane pe zi în cursul unei luni. Şi aici, dacă producţia se constata a fi rentabilă trebuiau în medie 2 sonde la hectar.

Contractul a fost autentificat la nr. 33196 din 2.09.1920 şi publicat în „Monitorul Oficial" nr. 122 din 05.09.1920.

Dimitrie N. Sfetescu, proprietar din Ploieşti, în decembrie 1920 ia iniţiativa constituirii alături de „alţi subscrişi" a Societăţii „Câmpurile Petrolifere Băicoi" cu un capital social de 25.000.000 lei era împărţit în acţiuni a câte 500 lei fiecare, aducând ca aport moşia sa Băicoi din judeţul Prahova cu toate trupurile şi lacurile în întindere totală de 850 ha, inclusiv subsolul, întregul subsol al proprietăţii sale numită „Hagica" din comuna Băicoi din judeţul Prahova în întindere de 6 ha şi subsolul proprietăţii sale din comuna Băicoi în suprafaţă de 7500 mp. Termenul în care societatea nou creată îşi exercita toate drepturile era de 50 ani. Suma vânzării tuturor terenurilor se ridica la 21.000.000 lei conform actului constitutiv, iar pentru 5.000.000 lei din această sumă urma să primească 10.000 acţiuni. În afară de aceasta, D.N. Sfetescu mai primea o redevenţă de 10% din producţiile brute de ţiţei, gaze sau orice alte produse miniere.

Scopul noii societăţi era dobândirea de terenuri petrolifere, explorarea şi exploatarea lor, crearea de rafinării, achiziţionarea altor societăţi sau întreprinderi, comerţ cu ţiţei şi derivate şi alte operaţiuni în legătură cu petrolul şi exploatările miniere. Alături de proprietar care aducea ca aport 5.000.000 lei, capitalul social de 22.000.000 lei la început, a fost completat de Creditul Minier cu 7.000.000 lei, Petrolul Românesc cu 2.000.000 lei, IRDP cu 2.000.000 lei, Păcura Românească cu 500.000 lei, Duplex cu 1.000.000 lei, Banca Românească cu 1.500.000 lei, BCR cu 1.500.000 lei şi Banca Naţiunii cu 1.500.000 lei[11]. Societatea era sprijinită de capitalul american gravitând în jurul societăţii Româno-Americane.

Au fost aleşi pe patru ani noii membri ai consiliului de administraţie şi anume: I. I. Demetrescu, Mihail Constantinescu, Virgil Alimănişteanu, ing. C. Hoisescu, ing. Vladimir Banciu, ing. V. Tacit, N. P. Ştefănescu, P. Vasalopulo, prinţul Nicolae D. Ghica şi D.N. Sfetescu. Cenzori au fost aleşi: G.D. Atanasiu, C. Simionescu şi Ioan Popea şi cenzori supleanţi: Demetriade, I. Petrovici şi I. Făgărăşeanu. Societatea nu a avut nicio activitate şi în curând va intra în lichidare[12].

În perioada 22-25 noiembrie 1922 a avut loc cel de-al doilea Congres al inginerilor şi tehnicienilor din industria minieră unde au participat cu comunicări

---

[10] Gh. Buzatu, *România şi trusturile petroliere internaţionale până la 1929*, Editura Junimea, Iaşi, 1981, p. 109; S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP*, dosar 3/1920, f.n.

[11] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP*, dosar 2/1920, f.n.

[12] Gh. Răvaş, *Op.cit.*, p. 167.

inginerul Traian Metzianu, ing. I. Ghica, ing. Chr. Pennescu-Kertsch, Al. Gheorghiade din partea societăţii IRDP[13].

În februarie 1922, societatea şi-a sporit capitalul de la 100.000.000 lei la 210.000.000 lei din care s-a cerut un vărsământ de 50% astfel că la 31 decembrie 1922, capitalul efectiv vărsat a fost de 155.000.000 lei. Ca urmare, s-a dat vechilor acţionari câte o acţiune nouă pentru o acţiune veche şi s-a destinat un număr de 20.000 acţiuni în valoare de 10.000.000 lei funcţionarilor societăţii şi Asociaţiei Inginerilor şi Tehnicienilor din Industria Minieră[14].

De la un capital destul de neînsemnat cu care a fost înfiinţată societatea în 1920 se va ajunge în 1924 să devină posesoarea unui capital de 600.000.000 lei în acţiuni, din care efectiv vărsat 258.750.000 lei[15]. Deşi deţinea perimetre petrolifere mari obţinute de la stat, societatea avea o producţie mică. În 1922, extrăgând 950 tone ţiţei (după alte documente 710 tone[16]), ea reprezenta doar 0,08% din producţia totală de ţiţei a României. Încetul cu încetul acţiunile societăţii care la început au fost deţinute de un grup de investitori liberali au fost preluate în anii următori de către un grup francez care a constituit societatea S.I.P.E.R. cu sediul la Paris.

La 31 decembrie 1922 societatea avea în proprietate un teren situat la Ploieşti (lângă rafinăria Xenia) în suprafaţă de 40 ha cumpărat de la I.G. Obrocea cu act autentificat de Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat cu nr. 25.368 din 1920 şi transcris la 7.066/1920 şi o suprafaţă particulară concesionată la Moreni-Răzvad, de 12,30 ha. Deţinea un atelier de reparat unelte, scule, aparate, animale, vehicule, puţuri, instrumente topografice. Cei 24 membri ai consiliului de administraţie aveau depuse drept garanţii câte 60 acţiuni în valoare de 30.000 lei şi de 30 acţiuni în valoare de 15.000 lei. În total 1290 acţiuni în valoare de 645.000 lei. Deţinea acţiuni la Distribuţia, Banca Minelor (13.000), C.I.C. (4810), Electrica (513), Steaua Română (3000), Tiparul Românesc (100). Aceste acţiuni erau depuse la Banca Românească, Banca Marmorosch Blanck şi Banca Berkowitz. Tot la aceste bănci la care se mai adăugau Bank of Romania, Deutsche Bank Berlin, Wiener Bank, Banca Centrală Ploieşti, Banca Comercială Română, Allgemeine Kredit Bank Lemberg şi Böhmsche Bank Praga se aflau depuse toate sumele disponibile în valoare totală de 7.122.246 lei[17].

Având în vedere viitorul care se arăta destul de bun în activitatea societăţii a fost cumpărat lângă staţia statului de la Pallas – Constanţa un teren de 10 ha pentru a putea la timpul oportun să instaleze rezervoarele de depozitare a produselor petroliere. De asemenea, pentru a pune în valoare terenul său de 40 ha ce-l avea la Ploieşti şi pentru a-l utiliza în mod raţional a participat în proporţie de 50% cu societatea Păcura Românească pentru construirea unei linii de cale ferată ce va racorda terenul şi fabrica cu linia ferată Ploieşti-Văleni.

Pentru a-şi asigura pe viitor cantităţile de lemne necesare minelor sale de la Derna-Tataroş a cumpărat toate lemnele ce s-au putut tăia de pe 384 ha din pădurea

---

[13] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP*, dosar 3/1920, f.n.
[14] *Ibidem*, dosar 4/1923, f. 4.
[15] *Ibidem*, dosar 2/1924, f. 2.
[16] *Ibidem*, dosar 57/1947, f.n.
[17] *Ibidem*, dosar 1/1922, f.n.

Rovina – Bihor şi a cumpărat de asemenea pădurea contelui Korniss în suprafaţă de 1769 ha, achiziţie ce reprezenta o valoare foarte mare.

S-a continuat exploatarea minelor de asfalt de la Tataroş şi fabricilor de la Tataroş şi Mezotelegd, luându-se măsurile necesare pentru punerea în funcţiune a minei de cărbuni de la Bodonos, rămânând ca rezervă mina de asfalt de la Bekasto, pentru că cea dintâi acoperea necesarul pieţii. Producţiile obţinute de instalaţiile existente în 1922 au fost de 186 vagoane cu bitum, 1069 vagoane cărbuni, 120 vagoane mastic şi 226.770 mp carton asfalt. Nu s-a obţinut nici un beneficiu, totalul amortizărilor ridicându-se la 2.147.373 lei. Investiţiile făcute erau considerate ca un plasament bun.

La 31 decembrie 1922, la schela de la Ochiuri erau montate 6 sonde care forau între 246 metri şi 371 metri iar puţurile de mână totalizaseră 156 metri. La schela Pârşcov şi Cricov din Moreni erau 10 sonde în exploatare şi 2 în montaj atingându-se adâncimi între 312 m şi 784 m. La schela de la Runcu erau 2 sonde care urmau să înceapă săparea în 1923, puţurile de mână având o adâncime de 75,15 m. La schela Matiţa s-a adâncit un puţ cu 90 m la Măgura, iar acesta împreună cu cel de la Ochişori produceau 13 vagoane de ţiţei. Se dorea deschiderea a patru puţuri noi în 1923.

Din cauza traiului „ajuns aşa de scump că nu mai putem rezista, cu puţinul pe care îl avem, pe care îl dăm tot pe hrana de toate zilele pentru noi şi ai noştri aşa că nu ne mai rămâne nimic pentru îmbrăcăminte şi alte nevoi ale vieţii", oamenii de serviciu în număr de 6 de la Direcţia generală a societăţii se adresau conducerii solicitând „ascultarea cererii noastre pe care nevoile ne-au făcut să îndrăznim a o face", mai precis mărirea salariilor[18]. Acestora care avea salarii între 800 şi 1000 lei plus locuinţe, combustibil, lumină şi lemne li s-a aprobat să li se dea câte 100 lei în plus la salariu.

Salariile personalului erau următoarele: 100.000 lei inginerul Al. Ghica, director general, 50.000 lei directorul tehnic V. Bodnărescu, 29.000 lei geologul dr. Preda, 24.000 lei procuristul M. Constantinescu, 23.000 lei şefii de servicii de la schele, dar şi salarii mai mici cuprinse între 2000 – 10.000 lei un funcţionar, 13.000 lei un avocat, 9.000 lei dactilograf şi între 35.000-40.000 lei inginerii şefi de schele[19].

În 1923, societatea vinde societăţii „Petrol Matiţa" cu începere de la 1 august 1923 toate terenurile situate în comunele Păcureţi, cătunul Matiţa şi Gornetul-Cuib şi Podenii Noi, inclusiv perimetrul statului de la Ochişori, drepturi pe care societatea IRDP le deţinea fie direct prin concesiune de la proprietarii terenurilor fie prin cesiune de la alte persoane şi societăţi (Concordia, act. 18.705 din 17 august 1920 care cumpărase prin act 3.166 din 17 martie 1908 de la societatea Matiţa) cu preţul de 2.700.000 lei. Această sumă a fost primită la semnarea actului de cesiune de la societatea Creditul Minier de la care s-a împrumutat pentru încheierea actului.

De la constituirea societăţii s-au săpat 3171 metri în 1921, 4792 metri în 1922, 5494 metri în 1923 şi 7321 metri în 1924. În cursul anului 1922, comparând activitatea societăţii cu datele publicate în Analele Minelor se constată că în 1922 numai trei societăţi au săpat mai mult. Ca urmare, forajul trebuia continuat urmând ca şi producţia dorită să fie continuă, chiar dacă au fost şi perturbări ale activităţi datorate

---

[18] *Ibidem,* dosar 1/1925-1933, f.n.
[19] *Ibidem.*

întreruperilor cauzate de lipsa curentului electric, dificultăţi ale terenului de la Pârşcov unde s-a lăcărit timp de 5 luni în nisip cu sonda nr. 12 până când s-a ajuns la o producţie de 15-20 vagoane pe zi, precum şi dificultăţile de ordin tehnic care sunt inerente sondajului. Producţia în anul 1922 a fost de 1037 vagoane.

În cursul anului 1924, evitând să facă un nou vărsământ cu toate că a executat lucrări importante de foraj, societatea poseda 420.000 acţiuni pe deplin vărsate din emisiunea I şi II şi 650.000 acţiuni emisiunea a III-a din care s-a cerut la finele anului 1923 un vărsământ de 15%.

Minele de la Derna-Tataros au fost cumpărate după cum am mai precizat împreună cu Banca Minelor în iulie 1920, atunci când societatea nu avea încă încheiat cu Statul, contractul de punere în valoare a terenurilor sale petrolifere. Dacă în acea perioadă, societatea a fost interesată să-şi creeze o activitate şi deci să achiziţioneze acele mine pentru a nu ţine capitalul neproductiv, în anul 1924 aceste mine prezentau un interes din ce în ce mai mic. Deoarece societatea şi-a concentrat activitatea în exploatări petrolifere care reclamau mult capital şi o intensitate mare a lucrărilor de foraj, din cauza vecinilor, care ridicau sonde la hotarele societăţii apărând situaţia „de a vedea marginile perimetrelor noastre sleite" şi ţinând seama că conducerea minelor din Derna era anevoioasă ţinând cont de poziţia lor îndepărtată, Consiliul în conformitate cu art. 14 din statute a hotărât să profite de oferta Băncii Minelor şi i-au cedat acesteia socotind că suma realizată prin cesiune putea fi mai cu folos utilizată în industria petrolului. Prin această vânzare s-au realizat beneficii mai mari şi mult mai rapide, soluţia cedării neexistând dacă capitalul nu ar fi avut nicio întrebuinţare.

Situaţia sondelor în sapă de la începutul activităţii a fost de 10 sonde în 1921, 13 în 1922, 22 în 1923 şi 17 în 1924. În producţie au fost puse din 1921 şi până în 1924, 11 sonde şi 15 au rămas în lăcărit. Producţia a fost în 1924 de 17.766 vagoane ţiţei brut cu peste 200% faţă de producţia anului 1923. Maximul producţiei a fost atins în septembrie 1924 tocmai în momentul în care preţurile mondiale ale derivatelor au început să scadă în mod sensibil iar dacă această descreştere nu a avut consecinţe mai grave pentru societate aceasta s-a datorat faptului că producţia era în creştere cu toate că rezultatul financiar a fost micşorat.

În scopul de a recupera gazolina din gazele ce se degajau din sonde, societatea a luat parte la constituirea societăţii „Gazolina" care a instalat o uzină la Cricov şi unde I.R.D.P. îşi rezerva dreptul de a participa cu 25% din capital. Societatea a fost formată prin subscriere la capitalul de 5.000.000 lei de către societăţile „Colombia", „Sondajul", „IRDP" şi persoanele fizice W. Dinerman (din partea Băncii Marmorosch Blank), ing. Th. Ficşinescu, ing. E. Goldberger-Garvin, ing. M. Sophian şi ing. Pennescu-Kertsch. În consiliul de administraţie, societatea IRDP avea să fie reprezentată de doi membri din totalul de 9[20].

Pentru regiunea Pârşcov, societatea a contractat cu Societatea „Montaan Metallhandel" din Amsterdam, instalarea unei uzine, tot în scop de a recupera gazolina, costul instalaţiilor urmând a fi achitat de societate în intervalul de 5 ani din producţia de gazolină obţinută[21]. Paralel cu funcţionarea acestor fabrici, societatea şi-a completat instalaţiile necesare pentru utilizarea gazelor drept combustibil.

[20] *Ibidem,* dosar 1/1923-1924, f. 1-14.
[21] *Ibidem,* dosar 2/1924, f. 3.

Faţă de importanţa producţiei la care societatea a ajuns, consiliul a hotărât a se face un contract pentru o durată lungă cu una din marile rafinării mai libere, urmând ca într-un viitor apropiat să se discute problema achiziţionării uneia dacă aceasta ar fi fost în interesul societăţii.

Pentru transportul produselor petroliere pe căile ferate şi luând în consideraţie faptul că din luna octombrie 1924 CFR era în situaţia de a nu mai putea pune la dispoziţia producătorilor de ţiţei vagoanele cisterne necesare, în 1925 s-au comandat 35 vagoane urmând ca până la sfârşitul anului să mai fie comandate 200. La sfârşitul anului, societatea va deţine un număr de 305 vagoane în proprietate în afară de cele închiriate.

Având în vedere decizia 91.921 Ministerului de Industrie şi Comerţ publicată în Monitorul Oficial nr. 279 din 19 decembrie 1924 privind contractul pentru concesiunile acordate de stat pe o perioadă de 30 ani cu începere de la 4 iulie 1924, societatea avea obligaţia de a da statului redevenţa prevăzută de art. 186-187 din Legea Minelor care reprezentau 2000 vagoane de ţiţei brut şi un umăr de peste 2.000.000 mc gaze, predarea ţiţeiului făcându-se în loturi egale în interval de 10 ani, iar costul gazelor să fie achitat imediat.

Cu ocazia discutării Legii Minelor din 1924 la care au participat ca specialişti ai industriei petrolului C. Osiceanu directorul general al Colombiei şi inginerul I. Ghica preşedintele Asociaţiei Inginerilor Minieri din România şi director general al societăţii IRDP[22]. S-a recunoscut de către Stat „cât de binevenit a fost crearea societăţii noastre şi a alteia similare … aceste întreprinderi cu toate greutăţile inerente oricărui început, mai ales în perioada de după război, izbutesc să realizeze în câţiva ani o producţie însemnată care din aprilie 1924 încoace, reprezintă aproximativ 40% din producţia ţării”[23].

Creşterea producţiei, după 1924 se datora împărţirii perimetrelor petrolifere ale statului, societăţilor româneşti: „I.R.D.P.”, „Creditul Minier”, „Petrolul Românesc”, „Petrol Govora” şi celor care au dorit să se conformeze Legii Minelor. Votarea şi aplicarea legii erau apreciate ca „începuturile unei politici naţionale de petrol”. Viitorul va demonstra că societăţile cu capital străin care au hotărât să se naţionalizeze au ales calea cea mai bună[24]. Totodată, s-a putut demonstra în chip evident că elementele româneşti puteau tot atât de bine să obţină rezultate similare ca şi cele străine. În afară de tranşarea definitivă a contractului de lucru cu statul care a precizat drepturile societăţii de concesiune, IRDP s-a prezentat în continuare ca solicitatoare a altor perimetre declarate ca petrolifere conform noii legi.

În cursul anului 1924, societatea a cumpărat 1125 acţiuni la societatea Steaua Română şi 769 acţiuni la societatea Electrica care au fost complet achitate.

Beneficiile nete în lei după scăderea impozitului industrial au fost în creştere permanentă de la 105.407 lei în 1921 la 22.004.031 lei în 1922 la 35.260.759 lei în 1923 şi în sfârşit, la 98.529.929 lei în 1924. Dividende nu s-au acordat în 1921, dar s-au acordat în proporţie de 12% în 1922, 15% în 1923, 30% în 1924 şi 24% în

---

[22] Gh. Calcan, *Industria petrolieră din România în perioada interbelică*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1997, p. 34.

[23] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP*, dosar 2/1924, f. 3v.

[24] Gh. Calcan, *Op.cit.*, p. 57.

1925. Amortizările au crescut de la 3.049.322 lei în 1921 la 49.483.075 lei în 1924 şi la 57.709.103 lei în 1925[25].

Prin contractul de închiriere încheiat de Direcţia Generală CFR cu societatea IRDP se închiria acesteia din urmă o suprafaţă de teren de 2686 mp situată între Bucureşti şi Mogoşoaia pentru a servi drept depozit de materiale şi pentru a avea acces la depozitul de petrol al societăţii (fost al societăţii Mazul-Margulies)[26].

În cursul anului 1926, pentru a face faţă necesităţilor de transport a produselor sale petroliere şi pentru punerea în exploatare a noilor perimetre dobândite de la stat, consiliul a decis să emită 130.000 acţiuni conform hotărârii Adunării Generale Extraordinare din 18 noiembrie 1923. Acţiunile au fost cedate în schimbul unor materiale de sondaj şi vagoane cisternă şi de asemenea s-a hotărât cedarea a încă 20.000 acţiuni devenite disponibile prin faptul că Statul le-a înapoiat societăţii deoarece aceasta a trebuit să retrocedeze celor în drept cele 58 puncte din capitalul societăţii „Distribuţia” care fuseseră atribuite societăţii IRDP.

Capitalul deplin vărsat la 31 decembrie 1925 era de 365.988.250 lei din cele 600.000.000 lei reprezentat de numărul total al acţiunilor.

Pentru a-şi putea desface produsele sale petroliere a fost cumpărat depozitul de petrol „Mazut” (păcură) din Bucureşti căruia i-au fost completate instalaţiile de primire şi desfacere şi s-au făcut contracte cu depozitele din Cernăuţi, Noua Suliţă, Bazargic şi Oradea Mare[27].

În baza noii Legi a Minelor societatea a luat în concesiune patru noi perimetre şi anume: 10 ha la Gura Ocniţei, 11 ha şi 1000 mp la Pâşcov, 12 ha şi 4250 mp la Runcu şi 10 ha la Ochiuri. În afară de acestea, societatea a mai primit în concesiune de participare cu societăţile „România Petroliferă” şi „Mica” 10 ha la Moreni-Nord din care societatea IRDP avea 80%, 10 ha la Ochiuri şi 10 la Runcu din care societatea IRDP avea 10%. Ţinând seama că pe 2 ha se puteau monta 5 sonde, societatea avea în rezervă un număr important de sonde de montat pe perimetrele de la Pâscov şi Cricov.

Societatea poseda în şantierele sale din Moreni ateliere pentru reparaţia sondelor, maşinilor, conductelor şi altor componente pentru a nu se mai pierde timp şi bani cu transportarea acestora de la Moreni la atelierul societăţii „Petrol Foraj” (fostă Societatea „Construcţiile Industriale şi Civile”) la care deţinea 9620 acţiuni şi care prin hotărârea consiliului au fost vândute unui grup petrolier interesat cu 787,50 lei bucata[28].

În şedinţa Consiliului de administraţie din 12 noiembrie 1925 în conformitate cu art. 8 şi 12 din statute au fost cooptaţi ca membri Octavian Goga, Tony Iliescu, Ionescu Quintus, Al. Mavrodi şi Dumitru Nicolaescu, iar conform art. 9 s-au retras un număr de 6 membri prin tragere la sorţi şi anume: N.P. Ştefănescu, N. Botez, Grigore Dumitrescu, Tresnea-Greceanu, A. Bilciurescu şi Al. Teodoreanu, care puteau fi realeşi. De asemenea, a fost ales ca cenzor supleant ing. D. St. Emilian.

---

[25] *Ibidem*, dosar 2/1924, f. 8-9, dosar 3/1925, f. 8-9.
[26] *Ibidem*, dosar 5/1923-1942, f.n.
[27] *Ibidem*, dosar 3/1925, f. 4.
[28] *Ibidem*, f. 4v.

Conform Jurnalului Consiliului de Miniştri nr. 4293 din 21 decembrie 1925, publicat în Monitorul Oficial din 6 ianuarie 1926 şi Decretul Regal nr. 3.918 al regelui Ferdinand se acorda în concesiune perimetrul de exploatare P1a Moreni Sud-Vest situat pe hotarul dintre judeţul Dâmboviţa şi judeţul Prahova, moşiile statului Adânca Săcuieni şi Ghirdoveni Grupului format din societăţile Petrolul Românesc, Petrol Govora, Forajul şi Întreprinderile Petrolifere Ioan Grigorescu. Pe acest perimetru o suprafaţă de 3 ha care revenea societăţii Petrolul Românesc era deţinută de IRDP care a fost somată ca până la 10 august 1926 să elibereze terenul (acordat de Ministerul Domeniilor) şi construcţiile existente şi anume: un cămin pentru maiştri sondori, un cămin pentru 200 lucrători, toate cu calorifer şi lumină electrică, o altă locuinţă individuală, o baie şi un atelier mecanic şi fierărie. Toate construcţiile valorau 5.704.275 lei[29]. Până la urmă, s-a ajuns la o înţelegere în sensul că Petrolul Românesc şi Petrol Govora urmau să plătească despăgubiri pentru construcţiile aflate pe perimetru.

În 1927, societatea a instalat într-un an cele mai multe sonde şi anume 15 cu care a obţinut o producţie de 18.489 vagoane în 1926 şi 18.603 vagoane în 1927. producţia nu s-a ridicat la o cantitate prea mare din cauza influenţei sondelor vecine din regiunea Moreni, care dădea dovada celor mai mari cantităţi ce puteau fi extrase chiar şi de sondele străine mai îndepărtate de perimetrele societăţii.

Începând cu 1926, preţurile produselor petroliere au avut mari scăderi pe piaţa mondială astfel că guvernul a redus la 15 iulie 1927 taxele vamale şi tarifele de transport ducând o îmbunătăţire de 3200 lei de vagon. Cu toate acestea, diferenţa între preţul realizat de vagon a fost de 7600 lei astfel că vânzând doar 17.940 vagoane în 1927 faţă de 16.611 în 1926 s-au încasat doar suma de 138.000.000 lei.

Faţă de această scădere a veniturilor s-a trecut la reducerea la maxim a cheltuielilor generale şi de exploatare ajungându-se a fi micşorate de la 173.000.000 lei la 155.000.000 lei cu toate că producţia obţinută a fost aproape aceiaşi şi a trebuit să fie extrasă dintr-un număr mai mare de sonde şi anume 35, iar metri foraţi au crescut la 14.909 metri faţă de 12.945 metri. Cu sprijinul organelor statului s-a ajuns la simplificarea şi reducerea programelor de tubare a sondelor, metodă prin care se considera că se vor ieftini costurile cu forajul sondelor. Ca urmare a acestor circumstanţe, societatea nu a acordat nici un dividend pe exerciţiul financiar din 1927, fiind raportat pentru anul următor.

În 22 iunie 1928, conform art. 9 din statute, mandatele consilierilor C. Barbacioru, Ad. Berkowitz, Al. Georgiade, Tony Iliescu, Al. Mavrodi şi C. Osiceanu au expirat, procedându-se la alegerea altor 6 membri precum şi a 5 cenzori şi 5 cenzori supleanţi[30]. Au fost cooptaţi în consiliu marchizul Mailly Nesle, M. Irescu, Al. Donescu, director general rămânând tot inginerul Al. Ghica.

În noiembrie 1929, societatea fiind într-o acută lipsă de bani lichizi a vândut societăţii Astra Română 200 din cele 300 de vagoane cisternă ce poseda pentru suma de 32.000.000 lei[31].

[29] *Ibidem*, dosar 3/1926, f. 1-4.
[30] *Ibidem*, dosar 1/1927, f. 1-9.
[31] *Ibidem*, dosar 1/1926-1931, f. 14.

În contract se prevăzuse dreptul de răscumpărare contra unei sume de 34.000.000 lei şi societatea neavând această sumă fiind în pericol de a pierde cisternele, care erau necesare, s-a găsit în străinătate o combinaţie financiară cu firma elveţiană de transport „Holdingges” din Zurich.

Contra unei chirii uzuale de 135 lei/zi timp de 5 ani, se puteau folosi 100 din vagoanele cisternă, ele rămânând după acest termen proprietatea societăţii IRDP. Pentru executarea ofertei s-a obţinut şi o scrisoare de garanţie de la cunoscuta societate de transport „Auxiliara”.

Conform situaţiei întocmite de societate în februarie 1930, producţiile de ţiţei în vagoane obţinute de pe şantierele societăţii în anii 1929-1930 au fost următoarele[32]:

Schela	1929/Vagoane	1930/Vagoane
1. Moreni-Cricov	993	8452
2. Moreni-Pâscov	3366	10343
3. Pleaşa	188	-
4. Ochiuri	6355	3591
5. Merişor	4134	3577
6. Pietriş	2999	2694
7. Runcu	940	714
Total vagoane	**18.975**	**29.371**

Pe aceste şantiere, societatea a executat cu mari sacrificii clădiri, instalaţii, băi, cantine şi locuinţe pentru lucrători, ingineri, maiştri sondori, familiile lor, împreună cu staţia de dezbenzinare.

Societatea a contat pe aceste construcţii pe tot timpul cât şantierele trebuiau să fie în exploatare căci numai aşa se putea explica enormele sume investite în aceste construcţii. Totalul personalului societăţii la 1 ianuarie 1931 a fost de 528 salariaţi (personal tehnic şi administrativ superior şi inferior, lucrători calificaţi şi necalificaţi).

În anul 1930, preşedinte al Consiliului de administraţie era Nicacki Botez[33], administrator delegat Al. G. Donescu, administrator avocat C. Chiriac, Al. Donescu, dr. D. Goldstern, marchizul de Mailly Nesle, Al. Mavrodi şi J. Vasilescu-Valjan. Director general era H. Grozescu.

Industria românească de petrol s-a resimţit cu toate succesele obţinute prin descoperirea de noi straturi bogate în ţiţei de influenţa supraproducţiei mondiale şi în special de marea concurenţă pe care petrolul rusesc o făcea pe toate pieţele româneşti.

Nu numai conjunctura mondială a adus influenţe negative ci şi cauze de ordin intern care au agravat situaţia în domeniul petrolier. În primul rând, instabilitatea legislativă în special în domeniul economic care a avut consecinţe grave pentru raporturile comerciale interne şi externe şi pentru dezvoltarea şi consolidarea creditului

[32] *Ibidem*, dosar 8/1931, f. 16.
[33] Nicachi Botez (n. 1864 – d. 1941), avocat, înmormântat în cimitirul Belu Bucureşti.

românesc. Economia a înregistrat un simţitor regres accentuat de politica intervenţionistă a statului în toate raporturile dintre particulari precum şi tendinţa continuă de socializare a vieţii economice care au dus la efecte dezastruoase.

Lovitura cea mai puternică însă a primit-o economia românească prin fiscalitatea excesivă a statului care s-a revărsat în special în industria petrolieră „într-o măsură deprimantă şi distrugătoare”.

Societatea cu toată situaţia grea a plătit în 1930 sub formă de diferite taxe şi impozite suma de 54.201.876 lei. Pentru exemplificare, prezentăm preţurile cu care se vindeau produsele pe piaţa internă şi cât mai rămânea după plata tuturor impozitelor şi taxelor.

Produsul	**Preţ de vânzare în cazan Ploieşti**	**Taxe**			**Chirie cazane**	**Cifra de afaceri**	**Total taxe lei**	**Rămas netto fabrică lei**
		Fisc	**Drumuri**	**Comun**				
Benzină uşoară	7,70	4,50	1,50	0,12	0,10	0,264	6,484	1,216
Benzină grea	3,14	1,50	0,50	0,12	0,10	0,264	2,484	0,656
Petrol rafinat	2,10	1	-	0,07	0,10	0,082	1,252	0,848
Motorină denaturată	2,05	1	0,30	0,06	0,10	0,077	1,537	0,513
Păcură	0,08	-	-	-	-	-	-	0,080

Trebuie să precizăm că producătorul trebuia să acopere din preţul notat în tablou „netto fabrică” cheltuielile de foraj, de exploatare, de administraţie, de rafinare, taxele de pompare, asigurare, dobânda capitalului, amortismentul instalaţiilor şi un mic beneficiu pentru producţie şi rafinare[34].

Societatea IRDP a avut de făcut mari sforţări pe de o parte a continua lucrările în condiţiile prezentate şi pe de altă parte de a restitui vechilor săi creditori sume în numerar destul de importante.

Preţurile ţiţeiului ca şi a derivatelor au fost în continuă scădere astfel că petrolul brut care era în ianuarie, după calităţi în 14-17.000 lei a ajuns în decembrie între 4-7.000 lei.

Acordul de conservare care a fost încheiat în luna august 1930 nu a durat decât până în luna noiembrie, perioadă în care preţurile derivatelor în America în urma denunţării cartelului american de export (Petroleum Export Asociation) s-au prăbuşit în mod vertiginos. Şi în România, în decembrie 1930 a fost denunţată înţelegerea care exista pentru desfacerea produselor pe piaţa internă, acestea ajungând a se vinde – în urma unei concurenţe din cele mai aprige ce s-a văzut vreodată pe piaţa românească – la un nivel mult mai scăzut, chiar sub acela al preţurilor de export.

[34] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP*, dosar 1/1930, f. 5v.

La sfârşitul anului 1930 producţie obţinută de pe şantierele societăţii de la Moreni-Cricov, Moreni-Pâşcov, Pleaşa, Ochiuri, Pietriş, Merişor, Runcu şi Gura Ocniţei, cu cele 20 sonde în producţie şi o producţie zilnică, de 107 vagoane de 293.714 tone faţă de 189.746 tone în 1929. Sporirea simţitoare a producţiei s-a datorat forării la adâncime mai mare a sondelor de la Moreni şi a exploatării noilor perimetre de la Ochiuri (Pietriş şi Merişor). Din producţia totală a societăţii o treime a fost rafinată iar restul de 2/3 a fost realizată ca petrol brut.

Pentru transportul petrolului, societatea deţinea un total de 34.755 metri conducte din care pentru ţiţei 30.525 metri şi pentru gaze 4230. Lungimea conductelor particulare era în 1930 de 50 km iar în 1934 va scădea la 34,8 km[35].

În cursul anului s-au încheiat aranjamente pentru desfacerea produselor societăţii în Austria şi Germania, obţinându-se şi rezervoare de depozitare la Hamburg.

Din dorinţa şi necesitatea de a realiza economii s-a făcut tot posibilul în vederea comprimării la minim a cheltuielilor atât de exploatare cât şi de administraţie în acest scop procedându-se la concentrarea serviciilor la schele şi raţionalizarea lucrului în toate direcţiile. Ca urmare, pierderile au fost numai de 27.854.629 lei faţă de 42.631.331 în 1929. Încasările societăţii din vânzările ţiţeiului şi a derivatelor sale a fost de 221.000.000 lei. Din această sumă au fost plătite datoriile vechi la bănci şi furnizori, plus dobânzile pe un an întreg care s-au ridicat la 209.224.000 lei la care s-au mai adăugat cheltuieli de foraj şi exploatare.

Prin contractul de vânzare-cumpărare încheiat în 11 august 1931, societatea IRDP vinde societăţii Unirea[36] (societate anonimă „română" de petrol) înfiinţată în 1922 de Thomas S. Masterson prin mijlocirea unui grup de capitalişti englezi imobilul proprietatea sa din Bucureşti, cartierul Griviţa cu ieşire directă în calea Griviţei nr. 469, fost bulevardul Dorobanţi nr. 65 cu suma de 9.000.000 lei, din care 5.000.000 lei teren şi clădiri şi 4.000.000 lei pentru instalaţii, mobilier, materiale, rezervoare, pompe de distribuţie, ustensile etc. Imobilul era deţinut de IRDP în baza actelor de cumpărare autentificate de Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat în 1924, 1925, 1926, 1931, terenul fiind stăpânit în indiviziune cu Valeria Filip G. Dinu[37].

Deoarece societatea a efectuat importante lucrări de explorare şi exploatare însemnate şi costisitoare în regiunile Moreni, Gura Ocniţei şi Ochiuri, pe suprafeţe de terenuri restrânse şi care urmau să se epuizeze în perioada 1932-1933 şi au pus în valoare suprafeţe însemnate în terenuri până atunci necunoscute, contribuind la dezvoltarea industriei de petrol, societatea, alături de alte societăţi ca: Prahova, Româno-Americană, Creditul Minier, Petrolul Românesc, Colombia, Concordia a dorit să participe la licitaţia publică din 12.03.1931 pentru obţinerea unui perimetru de la stat şi anume perimetrul XXXV – „Izvoarele Lacului Negru" de la Moreni-Pâscov. Din păcate, cu toate argumentele scrise şi rapoartele de activitate depuse, inclusiv aprobarea Comisiei însărcinată cu verificarea actelor, conform Jurnalului Consiliului de Miniştri nr. 53 şi 135 din 1931, în urma avizului directorului general I. Ghica, societatea a renunţat să se mai prezinte la licitaţia publică.

---

35 Gh. Ivănuş, I. Ştefănescu, Şt. Mocuţa, Şt. Stirimin, M.P. Coloja, *Istoria petrolului în România,* Editura AGIR, Bucureşti, 2004, p. 330-331.
36 Gh. Răvaş, *Op.cit.,* p. 163.
37 S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP,* dosar 5/1923-1942, f. 13-14.

În cursul anului 1934 au fost efectuate noi achiziţii şi anume: o concesiune nouă la Bucşani, un perimetru de exploatare la „Valea Costei” de 40 ha, un perimetru de explorare la „Ulmi” de 1000 ha împreună cu societatea Petrol Govora şi 14 ha la Răzvad[38]. Terenul de la Bucşani situat în inima exploatărilor şi înconjurat de sonde cu producţie mare s-a dovedit a fi steril, toate cercetările fiind negative.

Deşi producţia societăţii a fost cu aproape 60.000 tone inferioară celei din 1934 graţie preţurilor mai urcate în anul 1935 s-a obţinut un beneficiu brut de 80.000.000 lei faţă de 69.000.000 lei în 1934. În proporţie cu creşterea preţurilor la vânzările de ţiţei a crescut atât redevenţa cât şi impozitul minier care ambele treceau de 8.000.000 lei.

În cursul anului 1936 s-au forat un număr de 5 sonde la Valea Costei şi Merişor şi se aflau în producţie un număr de 21 sonde. Beneficiul brut a fost de 94.000.000 lei deşi producţia anului 1936 a fost mai mică cu 59 vagoane de ţiţei decât cea din 1935.

În anul 1937, societatea a obţinut de la stat un perimetru de explorare la Văcăreşti-Băjeşti în suprafaţă de 1000 ha şi un perimetru de exploatare la Piscuri prin „bună-învoială în participaţie” cu grupul Petrolul Românesc în suprafaţă de 21 ha şi 0,544 mp[39]. Pentru buna activitate a şantierelor unde s-au forat cu 6.035 metri mai mult decât în 1936, s-au achiziţionat un echipament de foraj Rotary, trei motocompresoare, o masă Rotary, două cazane cu aburi, două echipamente pompaj, pompe canadiene, pome de noroi, burlane tubing şi diverse scule şi piese de foraj în valoare de 16.670.000 lei. Au încetat mandatele marchizului de Mailly Nesle şi al lui G. Stoienescu.

În cursul anului 1938 s-au forat 11.124 metri, iar producţia obţinută de cele 34 sonde a fost de 164.930 tone faţă de 139.960 tone în 1937. S-a achiziţionat imobilul din strada Biserica Amzei nr. 25 în suprafaţă de 800 mp cu preţul de 4.500.000 lei. Beneficiul net rezultat a fost de 15.323.542 lei[40]. A fost cooptat în Consiliul de administraţie colonelul Octav Ullea încetându-le mandatele lui Gh. Chiriac şi L.L. Catargi.

Conform jurnalului Consiliului de Miniştri nr. 1147 publicat în Monitorul Oficial nr. 113 din 17 mai 1940, s-a constituit o Asociaţie fără scop lucrativ a Întreprinderilor Petrolifere pentru Construirea de Depozite Necesare Apărării Naţionale sau pe scurt A.I.P.D.A.N.[41]. Sediul Asociaţiei era în Bucureşti, la sediul societăţii „Creditul Minier”, Bulevardul I.C. Brătianu, nr. 16. Durata Asociaţiei era nedeterminată, în funcţie de scopul propus, construirea şi instalarea depozitelor şi accesoriilor, precum şi vărsarea sumelor subscrise de fiecare întreprindere.

Contribuţia fiecărei societăţi a fost lăsată la latitudinea autorităţilor astfel că cotele societăţilor mici nu reprezenta decât 22,1% din total. Capacitatea totală a rezervoarelor societăţii IRDP erau de 16.370 mc care puteau primi cotă parte 586 tone,

[38] *Ibidem,* dosar 3/1930-1937, f. 3v.
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem,* dosar 6/1938, f. 1-4.
[41] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea Concordia,* dosar 76/1940, f. 13.

iar apoi prin recalculare, 782 tone[42]. În total, trebuiau furnizate 100.000 tone ce trebuiau depozitate în rezervoare cu o capacitate de 2.615.255 m^3.

În ianuarie 1940, Germania intervine în România în speranţa de a prelua cu ajutorul băncilor româneşti controlul asupra unor societăţi petroliere şi de a dispune de petrol în cantităţi cât mai mari. Acordă un avans de 120.000.000 lei prin Banca de Credit Român şi o bancă independentă, Banca Românească, în favoarea societăţii petroliere Petrol Block care deţinea o rafinărie cu o capacitate foarte mare. Capacitatea de prefinanţare era însă redusă iar operaţiunea „oneroasă şi incompletă". Ca urmare, au fost vizate în acelaşi timp alte două societăţi care însă rezistau asaltului şi anume IRDP şi Petrolul Românesc. Din dorinţa de a prelua controlul asupra societăţii petroliere IRDP, societatea germană Südostchemie a cumpărat cu preţul de 666 lei acţiunea un număr de 308.000 acţiuni, dar care nu acoperea decât 26% din capitalul societăţii[43].

Nici societatea IG Farben Industrie nu a reuşit mai bine în dorinţa de a prelua controlul asupra societăţii Petrolul Românesc, iar tentativa de a cumpăra acţiuni Creditul Minier s-a terminat cu un eşec grav. Acţionarii români care doreau menţinerea caracterului naţional al celor două societăţi foarte importante, pur româneşti, Creditul Minier şi Petrolul Românesc hotărăsc să se opună eforturilor germane cu ajutorul BNR care era mare acţionar la Creditul Minier.

Germania considera că numai având controlul asupra celor 3 societăţi, IRDP, Petrolul Românesc şi Creditul Minier a căror producţie anuală se ridica la 700.000 tone putea asigura Reich-ului „o bază de revitalizare minimă". Societăţile Foraky, Naphta şi Petrolifera Română totalizau împreună doar o producţie de 100.000 tone maxim în timp ce capacitatea de rafinare a societăţii Petrol Block depăşea 400.000 tone.

Şi guvernul francez va lua măsuri pentru a preîntâmpina acţiunile Germaniei prin societatea SIPER care controla capitalul social al societăţii IRDP[44] şi Banca Comercială Română care împreună cu Leon Wanger se vor ocupa cu preluarea de pe piaţa românească a cât mai multe acţiuni IRDP posibile pentru ca partea franceză să deţină majoritatea.

În urma tuturor acestor presiuni privind cumpărarea de acţiuni sau controlul asupra acestora, cursul acţiunilor a luat o direcţie vertiginoasă de creştere. Astfel, dacă înainte de septembrie 1939 o acţiune IRDP valora 70 lei, în noiembrie-decembrie 1939 va ajunge la 600-700 lei în timp ce o acţiune Petrolul Românesc va creşte de la 300 lei la 1550 lei, iar o acţiune Creditul Minier de la 170 lei la 1.000 lei tot în aceiaşi perioadă.

În 23 februarie 1940, BCR avea cumpărate 40.000 acţiuni IRDP, a mai achiziţionat încă 40.000 acţiuni astfel că adăugate la cele 300.000 acţiuni deţinute de SIPER[45] şi de 200.000 acţiuni deţinute de acţionari români potrivnici Germaniei, dădeau un total de 580.000 acţiuni, reprezentând aproape capitalul majoritar şi asigurând, de asemenea, „o poziţie de forţă" influenţei franceze.

[42] *Ibidem*, f. 11.
[43] Philippe Marguerat, *Le 3rd Reich et le petrole roumain 1938-1940*, Institute Universitaire de Hautes Etudes Internationales, Geneva, 1977, p. 183-184.
[44] Société Industrièlle des Pétroles Roumains, Societate holding deţinea acţiuni ale societăţilor petroliere române, în special ale I.R.D.P. şi Petrol Block.
[45] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP*, dosar 3/1930-1937, f. 1-4.

La începutul anului 1939, societatea a achiziţionat două imobile situate în Bucureşti pe strada Benito Mussolini nr. 48 şi 50 cu construcţiile aflate pe ele cu preţul de 3.300.000 lei. Pentru înzestrarea armatei, în primele luni ale anului 1940, societatea a subscris suma de 20.000.000 lei pentru bonuri necesare armatei. Prin licitaţie publică s-a cumpărat de la stat în comuna Boldeşti, judeţul Prahova un perimetru cu suma de 10.350.000 lei la care s-au mai adăugat 11.622.166 lei reprezentând valoarea materialelor necesare deschiderii noului şantier şi înnoirea mijloacelor existente la şantiere. Aprovizionarea a întâmpinat greutăţi, cumpărându-se totuşi pompe canadiene, aparate de sudat rulmenţi, prăjini, burlane ţevi, scule, piese de schimb, lanţuri Rotary.

S-au forat în 1939, 7056,60 metri la Valea Costei, Pietriş, Merişor şi Răzvad, producţia obţinută de cele 37 sonde de la toate şantierele (Moreni-Cricov, Moreni-Pâscov, Moreni-Piscuri, Ochiuri, Runcu, Pietriş, Merişor, Valea Costei) ridicându-se la 140.604 tone. Beneficiul net al societăţii a fost de 47.663.442 lei[46].

Declanşarea celui de-al doilea război mondial a determinat societăţile petroliere să ia măsuri încă din luna septembrie pentru organizarea în comun în zonele unde existau şantiere petroliere a unor servicii de apărare pasivă şi a unor echipe de cercetaşi şi gaze, dezinfectare teren, salvare gazaţi, precum şi organizarea de posturi de veghe. Organizarea şi dotarea unor astfel de posturi şi servicii costa sindicatul Moreni în 30 septembrie 1939 suma de 1.000.000 lei. Astfel, s-au luat astfel de măsuri în centrele industriale A.P. Dâmboviţa, Prahova şi Buzău de către societăţile Colombia, Concordia, Unirea, IRDP, Creditul Minier, mai puţin Astra Română care a făcut rezerve în a se organiza în comun.

Din luna octombrie s-au amenajat tranşee, s-au camuflat luminile (vopsirea geamurilor, draperii, becuri verzi), s-au constituit posturi de pompieri, sisteme de alarmare, hidranţi, lăzi cu nisip, stingătoare, instalaţii mobile de stingere a incendiilor[47]. La toate schelele societăţii s-au executat exerciţii de apărare pasivă, declanşarea şi încetarea alarmei făcându-se prin oficiile telefonice şi sirene. De asemenea, o parte din angajaţi au fost trimişi la cursuri de apărare pasivă şi s-au întocmit planuri de apărare pasivă care erau verificate şi înnoite permanent. Societatea de Cruce Roşie din strada Biserica Amzei nr. 29, Bucureşti a tipărit o broşură de propagandă intitulată „Sfaturi practice pentru apărarea populaţiei civile contra atacurilor aero-chimice" care era un foarte bun material didactic pentru instrucţie şi propagandă.

Bilanţul încheiat la 31 decembrie 1940 se solda pentru societate cu o pierdere de 480.000.000 lei. Acest rezultat se datora activităţii societăţii din anii de început mai ales din perioada 1935-1939. Consiliile de administraţie şi comitetele de cenzori care au funcţionat până în 1940 au omis permanent să arate situaţia reală a societăţii, bilanţurile necorespunzând realităţilor nici în ceea ce priveşte valorile activului, nici în ceea ce priveşte datoriile pe care societatea le avea contractate faţă de terţi. Prin lipsa totală de prevedere nu s-au făcut amortizările necesare iar din cele făcute unele au fost omise de la an la an ajungând să se cifreze la sume considerabile care au consumat ani de zile mare parte din capitalul social. La toate acestea s-a adăugat scăderea continuă a producţiei de ţiţei pentru că administratorii nu s-au îngrijit la timp cu regenerarea terenurilor epuizate prin contractarea de noi concesiuni, forarea

[46] *Ibidem*, dosar 10/1940, f. 1-4.
[47] *Ibidem*, dosar 24/1937-1939, f.n.

de noi sonde pentru înlocuirea celor oprite şi devenite nerentabile. La fel, nu s-au procurat instalaţiile necesare de foraj, maşini, tuburi, prăjini neexistând întocmite planuri pentru aprovizionare.

Între anii 1921-1930, amortizările au fost efectuate în mod corect scăzându-se cotele cuvenite ele reprezentând suma de 625.000.000 lei faţă de numai 495.000.000 lei în anii 1931-1939. Trebuie ţinut seama că cele mai mari posturi de amortizări din anii 1921-1930 corespund cu anii în care au fost procurate noile instalaţii. Ar fi fost logic ca în anii 1931-1939 când aceste instalaţii erau deja întrebuinţate şi în parte complet învechite, amortizările să fi fost mult mai mari ca în anii precedenţi. Preţurile de cumpărare în anii 1931-1939 erau mult mai ridicate decât între 1921-1930 aşa că nu era admisibil ca în acest interval de timp să se facă amortizări mai mici decât în primii 10 ani de la constituire. În bilanţuri, instalaţiile de sondare, piesele de schimb, sondele apar nu la valoarea lor reală ci la o valoare mult mai mică putând fi considerate numai ca fier vechi. Pe lângă aceste greşeli, conducerea societăţii a comis şi alte trei greşeli de natură financiară şi anume: împărţirea de dividende fictive (dacă bilanţurile nu conţineau amortizări absolut necesare, nu poate fi vorba că societatea lucra cu profit); omiterea înregistrării obligaţiunilor contractate de societate (în octombrie 1920 societatea a preluat o obligaţiune prin cumpărarea a 1.100 acţiuni „Steaua Română”, care se ridica în 1940 la suma de 14.000.000 lei şi care nu fusese trecută în registre); preluarea unei sume de 72.000.000 lei din casa societăţii şi întrebuinţarea ei pentru scopuri străine de scopul social (suma a fost ridicată din casă de fostul administrator delegat Al. Donescu care a cumpărat 140.456 acţiuni ale societăţii IRDP pe numele membrilor săi de familie).

Prin acţiunea lui Al. Donescu, acesta a lăsat societatea la începutul lui noiembrie 1940 fără bani în casă, cu salariile lucrătorilor şi funcţionarilor neplătite şi cu datorii scadente de peste 15.000.000 lei. La preluarea societăţii de către noii administratori germani aceştia au găsit un deficit de 50.000.000 lei care a putut fi acoperit numai printr-un împrumut de la societatea Petrol Block[48]. Noua administraţie a trecut imediat la procurarea materialelor cele mai necesare societăţii şi datorită relaţiilor pe care le aveau în Germania s-a obţinut livrarea urgentă de material de foraj şi cumpărarea unui nou compresor necesar staţiei de compresoare de la Valea Costei.

Aici, pentru extracţie s-a prevăzut introducerea de pome canadiene care asigurau un randament mai mare şi mai economic al exploatării, făcându-se investiţii importante pentru procurarea acestora.

La finele anului 1940 existau 41 de sonde în producţie, producţia obţinută fiind de 117.925 tone, din care redevenţele şi participările au reprezentat 41.751 tone. Tot din participări, societatea a obţinut 25.787 tone astfel că producţia netă de ţiţei octanic, parafinos şi neparafinos s-a ridicat la 101.957 tone. Din cele 41 sonde, 37 sonde avea o producţie zilnică de cel puţin 10 tone iar 20 sub 5 tone ceea ce indica epuizarea treptată a terenurilor. Ca urmare, noua administraţie era interesată de dobândirea de noi concesiuni pentru menţinerea şi mărirea producţiei care în 1940 nu a avut loc. În urma intervenţiilor făcute s-a obţinut concesiuni particulare la Gura Ocniţei şi Călugăreni precum şi trei perimetre ale statului în Teiş.

---

[48] *Ibidem*, dosar 18/1940-1941, f.n.

La sfârşitul anului 1940, societăţii îi lipsea baza unei activităţi rentabile în special în comparaţie cu celelalte societăţi mari de petrol. Activitatea sa de foraj a fost insuficientă deoarece instalaţiile societăţii erau în cea mai mare parte învechite din punct de vedere tehnic, ele datând de 15 ani.

La 31 octombrie 1940 totalul personalului societăţii se ridica la 673 salariaţi din care 664 români, 4 maghiari şi 5 evrei[49]. Conform organigramei, societatea era formată din o Direcţie Generală căreia îi erau subordonate Serviciile tehnic, schele, administrativ, contencios, titluri şi exterior. Cel mai mult, societatea suferea de mobilizarea lucrătorilor ei, inclusiv cei calificaţi. Astfel, în mai 1941, societatea deţinea doar 6 ingineri, iar în iulie, solicita demobilizarea unor maiştri sondori necesari în activitatea şantierelor pentru a respecta contractul de colaborare cu societatea Kontinetale prevăzut la rândul lui de înţelegerile între guvernele german şi român.

Director tehnic al societăţii în iunie 1941 era dr. J. Rassmuss cetăţean german care avea aprobare să facă curse în toate regiunile petrolifere din ţară aprobându-i-se o cantitatea de 1.500 litri benzină pentru km ce trebuia să-i parcurgă zilnic.

În şedinţa Consiliului de administraţie al societăţii sub preşedinţia lui avocat N. Constantinescu Bordeni din 22.12.1941, preşedintele propune ca pentru realizarea de economii societatea să-şi mute birourile administraţiei centrale în cursul lunii ianuarie 1942 împreună cu societatea Petrol Block în imobilul din Bucureşti din strada Nicolae Golescu nr. 7 în care scop urma să încheie un contract de închiriere cu Petrol Block, proprietara imobilului, cu o chirie de 600.000 lei. Imobilul său din strada Biserica Amzei nr. 23, fostă Lascăr Catargiu nr. 17, urma să fie închiriat societăţii Kontinetale Oel cu o chirie de 1.000.000 lei, realizându-se astfel o economie de 400.000 lei. Urmau să fie reziliate contractele încheiate de Petrol Block cu societăţile Transpetrol şi Wifo. Administratorii delegaţi, M. Fodor, Dr. O. Gramsch şi dr. H. Kuhn, precum şi membrii G. M. Dobrovici, N. Chrissoveloni şi H. Osterwind au fost de acord cu decizia luată în unanimitate[50].

Pentru desfăşurarea activităţii având în vedere lipsa de materiale şi necesitatea procurării lor chiar şi la preţuri ridicate, s-a contractat un împrumut de la societatea Petrol Block de 50.000.000 lei oferit de Banca Românească şi din care societatea IRDP a restituit suma de 15.705.030 lei. Soldul rămas de 34.294.970 lei a fost transferat drept garanţie societăţii germane Sudostchemie din Berlin care începuse tratative şi cu alte bănci din Bucureşti în vederea acordării unui nou credit de 20.000.000 pentru IRDP.

Deoarece trebuia asigurată existenţa societăţii şi a salariaţilor, rezervându-se toate mijloacele financiare pentru executarea forajelor, administratorul delegat dr. H. Kuhn a propus să se plătească angajaţilor drept gratificaţie de Crăciun numai o jumătate de salariu, cu toate că din punct de vedere social s-ar fi dorit să se plătească un salariu întreg.

Producţia de ţiţei a anului 1942 a fost de 120.626 tone faţă de 89.779 tone în 1941, reprezentând o majorare de 34,35%. S-au executat lucrări de foraj la Răzvad,

[49] *Ibidem,* dosar 9/1940, f.n.
[50] *Ibidem,* dosar 18/1940-1941, f.n.

Ochiuri şi Merişor, totalul metrilor foraţi fiind de 13.102, faţă de 10.232 metri în 1941, deci o majorare de 28%.

s-au încheiat colaborări generale şi convenţii cu societatea Colombia pentru şase sonde în localitatea Şovăitul şi o sondă la Răzvad cu societatea Sarpetrol. La Pietriş, societatea Sarpetrol se retrăsese din convenţia de participare primind pentru sondele sale o redevenţă brută de 12%.

La cererea societăţii S.I.P.E.R. din Paris din 21 ianuarie 1943 şi ca urmare a vizitei făcute la Bucureşti a preşedintelui ei Devies şi a cenzorului Forestier, proprietara unui număr de acţiuni ce depăşea cota prevăzută de art. 216 din Codul Comercial, IRDP dorea convocarea unei adunări generale extraordinare cu privire la modificarea bilanţului pe 1940, aprobat de adunarea generală a acţionarilor din 9 iulie 1941, prin eşalonarea pe mai mulţi ani a amortizărilor şi dizolvarea unor rezerve ce figurau în bilanţul aprobat. Şedinţa era convocată pentru 24 februarie la sediul societăţii din strada Nicolae Golescu nr. 7 iar participanţii trebuiau să depună acţiunile lor cu cel puţin cinci zile înainte la sediul social precum şi la Băncile de Credit Român, Banque d'Anvers, Credit Foncier Colonial et de Banque din Paris, Deutsche Bank din Berlin, Banca Comercială Română şi Italiană din Bucureşti. SIPER mai deţinea la dispoziţie la Banca de Credit Român din Bucureşti un număr de 300.000 acţiuni IRDP conform dispoziţiilor art. 20 din statute.

Consiliul de administraţie a fost întru totul de acord cu convocarea Adunării generale extraordinară cerută de societatea franceză.

În cadrul societăţii a fost înfiinţat şi a funcţionat organizaţia pentru ridicarea culturii salariaţilor Oficiul „Muncă şi Lumină". Au fost înfiinţate cluburi, biblioteci (care erau aprovizionate periodic cu cărţi), se organizau caravane cinematografice, piese de teatru susţinute de trupe de la teatrele din Bucureşti, şezători, serbări[51] etc.

S-au importat la solicitarea oficiilor 30 aparate cinematografice sonore pentru săli cu capacitatea de 150 persoane marca Recisvox de 16 mm la preţul de 300.000 aparatul şi 10 aparate „Acifor" sonore cu ecran mare la preţul de 360.000 lei. Toate societăţile doritoare se puteau adresa Oficiului Cinematografic Român pentru a procura filme, câte 5 pe lună iar întreprinderile se scuteau de a lua măsuri contra incendiilor filmele fiind neinflamabile. Spectacolele se puteau da şi în sălile de mese. Nicio persoană străină de Ministerul Muncii s-au secţiile „Muncă şi Lumină" nu aveau voie să distribuie cărţi în întreprinderi. Aceste cărţi se distribuiau pentru muncitori după diferite criterii, iar pentru biblioteci ele se cumpărau din propria iniţiativă din fondurile disponibile. Prin acest lucru se dorea a se pune stavilă tuturor acelor cărţi care neputând fi vândute în librării, erau vândute „prin presiuni nepermise întreprinderilor". Prin ateliere trebuiau să se pună scurte afişe care să amintească permanent lucrătorilor de existenţa bibliotecilor. Şefii de secţie şi bibliotecarii trebuiau să citească în cadrul unor şedinţe literare diferite cărţi „începând prin lecturi din clasici, trecând apoi la cele tehnice şi pe rând la cele educative şi cele moralizatoare". Serbările şi datinile de Crăciun trebuiau să constituie pe lângă redarea obiceiurilor şi o operă de ajutor şi alinare mai ales pentru acei „pe care greutăţile şi jertfele războiului i-au lovit mai greu".

[51] *Ibidem*, dosar 45/1943, f. 1.

Se întocmeau programe de ajutorare a salariaţilor prin distribuirea de ajutoare constând în articole de îmbrăcăminte, alimente şi prime în bani. Programele serbării de Crăciun trebuiau să fie alcătuite din două părţi şi anume: un program religios creştin (Irozi, Moş Crăciun, îngeri) şi un program laic care să cuprindă Ursul, Pluguşorul, Capra, Căluşarii etc.

Aprovizionarea salariaţilor şi a membrilor familiilor lor cu cele necesare se făceau prin C.A.I.P.

În urma diferendelor survenite între societate şi societatea S.A.R.D.E.P. în privinţa interpretării contractului de mandat încheiat între cele două s-a decis să se denunţe în mod formal acest contract urmând a se purta discuţii supra punctelor litigioase din contract şi anume: participarea la consumul intern, speze de magazinaj, pierderi de conducte, majorări de preţuri, diferenţe la impozite etc. Consilierul tehnic geologul dr. J. Rassmuss anunţa Consiliul de administraţie în 26 februarie 1943 de cumpărarea a 2,50 ha teren cu trei amplasamente de sonde la Gorgoteni (Gura-Ocniţei) la preţul de 1.600.000 lei plus 10% redevenţe[52].

Începând cu 4 februarie 1943, chiria vagoanelor cisternă a fost majorată la 300 lei. Ca urmare, societatea Petrol Block care avea închiriate 100 vagoane de la IRDP şi care plătea 170 lei/zi pentru folosirea acestora ar fi trebuit să mărească sumele plătite zilnic conform Monitorului Oficial. Deoarece societatea nu putea plăti majorarea iar retragerea cazanelor ar fi însemnat neutilizarea lor de către IRDP riscând să rămână pe liniile de garaj s-a hotărât în unanimitate menţinerea chiriei de 170 zi/vagon.

În 16 februarie 1943, funcţionarii societăţii s-au adresat societăţii pentru mărirea salariilor ţinând cont de scumpirea vieţii şi de dezechilibrul existent faţă de 1939 când salariile în general s-au majorat cu 100% iar viaţa s-a scumpit cu 1.000%. Încă din iulie 1942, conducerea societăţii apreciind greutăţile vieţii a acordat un spor de salariu pentru funcţionari pentru a se acoperi în parte nevoile provocate de continua scumpire a vieţii. Deşi sporul de salariu dat de direcţiune n-a putut fi în acord cu indicele de scumpete a fost totuşi în general destul de sensibil funcţionarii ştiind că majorarea a însemnat pentru societate un efort financiar destul de important. Deoarece costul vieţii din iulie 1942 a înregistrat urcări de până la 300%, funcţionarii s-au văzut siliţi să facă din nou apel la sprijin din partea conducerii de a trece mai uşor „prin greutăţile fără număr ale vieţii de astăzi”.

Pe lângă funcţionari au solicitat majorări salariale lucrătorii cu ziua, gardienii şi sondorii care cereau un adaos de 10% la salariu păstrându-se astfel diferenţierile între lucrători după merit şi vechime. În urma deciziei ministeriale din 18.02.1943 s-a hotărât stabilirea a 13 clase de salarizare în loc de 17, menţionându-se în dreptul fiecărei meserii categoria din care face parte.

Cererile salariaţilor au fost rezolvate în mod satisfăcător majorând pe de o parte salariile în limita posibilului iar pe de altă parte procurând articole de primă necesitate şi alimente la preţuri abordabile[53].

În urma bombardamentului de la 1 august 1943, societatea a avut daune în urma bombardamentelor care s-au cifrat la 4.000.000 lei la clădiri şi de 6.000.000 lei la maşini. A fost bombardat atelierul mecanic de la Ochiuri a cărui reconstrucţie costând

[52] *Ibidem*, f. 2.
[53] *Ibidem*, dosar 16/1944, f. 1-10.

4.000.000 lei se propune se propune de conducere unirea acestuia cu cele de la Moreni unde materialele puteau fi transportate de la Moreni la Ochiuri cu maşinile societăţii în 20 minute.

În anul 1944, pentru buna desfăşurare a activităţii s-a obţinut o serie de credite de la Creditul Naţional Industrial (30.000.000 lei), de la BNR (6.000.000 lei), de la Banca Românească de Gaj (8.684.000 lei), de la Banca Românească Acreditiv (16.000.000 lei) şi de la Kontinentale Oel (17.500.000 lei). S-a reuşit reducerea datoriei la Banca Românească de la 35.000.000 lei la 30.000.000 lei prin garanţia Deutsche Bank.

În 23 noiembrie 1944, muncitorii de la schelele societăţii: Ochiuri, Gura-Ocniţei, Răzvad, Moreni, Pietriş şi Valea Costei au cerut o serie de revendicări în total 35 puncte. Muncitorii cereau desfiinţarea Consiliului de administraţie, plata datoriilor, condamnarea celor care au comis fraude, ziua de lucru de 8 ore, reprimirea celor concediaţi, îngrijire medicală etc. În faţa acestor cereri, direcţia a convenit ca salariile să fie majorate astfel: cele până la 60 lei ora cu 130%, între 61-80 lei/ora cu 110%, iar de la 101 lei/oră în sus cu 60%. Direcţiunea mai acorda un ajutor de iarnă muncitorilor necăsătoriţi şi căsătoriţi, cu sau fără copii[54].

La sfârşitul anului 1944 situaţia societăţii era deosebit de precară după o administraţie germană care în perioada 1941-1944 a fost de tristă notorietate. Aceasta cu toate promisiunile făcute nu a putut să oprească scăderea producţiei precum şi sporirea activităţii de foraj care la finele anului 1941 urma să atingă cifra de 20.540 metri. În 1944 s-a forat doar în primele 8 luni ale anului, operaţiunea fiind aproape complet suspendată în ultimele 4 luni în lipsă de mijloace financiare.

Astfel se poate vedea din tabelul alăturat producţia obţinută şi metri foraţi de societate între 1941-1944[55].

Anul	Producţia (tone)	Metri foraţi
1941	89.780	10.232
1942	120.680	13.102
1943	127.180	13.968
1944	85.240	4.573

Rezultatele obţinute în materie de producţie şi care în parte se datora numărului redus de metri foraţi erau şi o consecinţă a neglijării administraţiei germane pentru procurarea utilajului necesar unor raţionale şi rentabile exploatări. Pentru forajul sondelor s-au folosit într-o largă măsură stocurile existente în aparate de foraj şi prăjini, în mare parte obosite, burlanele, inexistente şi care nu s-au putut procura nici din ţară şi nici din străinătate şi care au împiedicat finalizarea programelor de foraj. Pompele canadiene s-au procurat de la alte societăţi în general de calitate inferioară, uzate tehnic, dar cu preţuri superioare care au influenţat costurile de producţie.

Deoarece o parte din capitalul societăţii s-a aflat în mâinile unor societăţi şi persoane particulare supuse statului german, conform legii din 2 septembrie 1944, societatea a fost pusă sub controlul C.A.S.B.I. În vederea administrării ei statul a numit

[54] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea Petrol Block*, dosar 4/1944, f. 7.
[55] Idem, fond *Societatea IRDP*, dosar 38/1945, f.n.

la societate administrator de control precum şi membri în Consiliul de administraţie, consiliu care a avut în toată perioada şi puterile Adunării generale. Prin decizia 4.958 din 18.04.1945 a C.A.S.B.I. ing. G. C. Constantinescu a fost numit administrator al societăţii IRDP. La scurt timp după instalarea sa s-au primit informaţii de la Comitetul de fabrică a lucrătorilor de la schela Cepturi-Urlaţi aparţinând societăţii Steaua Română că inginerul „a fost epurat şi silit să părăsească schela pentru atitudine prohitleristă şi tratamente neomenoase aplicate lucrătorilor din această schelă în timpul trecutei guvernări”[56]. În memoriul adresat secretarului general al preşedinţiei Consiliului de Miniştri se arăta că inginerul Constantinescu conducea schela Ceptura din 1940 şi s-a simţit deosebit de bine la declanşarea războiului datorită soţiei care „era de origine nemţoaică, chiar din Germania unde el şi-a făcut studiile şi s-au căsătorit”. Cu toate stăruinţele Comitetului de fabrică de a fi îndepărtat după 23 august 1944, acesta nu numai că a rămas în funcţie dar a fost numit şi administrator al societăţii. Intervenind şi un memoriu al inginerilor de la schelă şi luându-se în consideraţie declaraţiile maiştrilor sondori, acesta în decembrie 1945, prin adresa 32.348 predă cu proces-verbal gestiunea societăţii în mâinile lui F.I. Volinţev, împuternicitul societăţii Obiedinenie Ukrneft[57].

Prin legea 573 din 19 iulie 1945, acţiunile aflate în posesia germanilor au fost trecute societăţii Obiedinenie Ukrneft în contul despăgubirilor de război. După transferarea acestor acţiuni s-a dispus scoaterea societăţii de sub administrarea Statului (C.A.S.B.I.) prin decizia publicată în Monitorul Oficial, nr. 5 din 5 ianuarie 1946.

În perioada septembrie 1944 – septembrie 1945 cât timp a fost sub administrare CASBI, societatea „a fost stânjenită în activitatea ei, fapt care s-a răsfrânt asupra bunului mers al societăţii”. În primul rând avea să plătească Ministerului Economiei Naţionale o datorie de 3174 vagoane ţiţei care reprezentau impozite restante faţă de Fisc, iar în al doilea rând societatea a fost supusă unor obligaţii de ordin material prin solicitările lucrătorilor ei şi anume: majorarea salariilor de la 1 aprilie 1945 cu 51%; servirea meselor lucrătorilor în număr de peste 600, cu suma de 300 lei, din care societatea suporta 216 lei; întreţinerea în mod gratuit cu hrană, material didactic, îmbrăcăminte, taxe şcolare a tuturor ucenicilor; procurarea de alimente, îmbrăcăminte şi lemne pentru lucrători din care o parte se dădea la jumătate de cost iar o parte cu totul gratuit; revendicările salariaţilor pentru orele suplimentare prestate, gratificaţii de sărbători etc. etc.

În anul 1945 s-a obţinut o producţie de 83.020 tone, media producţiei fiind de 151 vagoane cu cele 55 de sonde din care în pompaj 38, în pistonat 7, în lăcărit 8 şi în erupţie 2. Producţia de gaze a fost de 5.059.000 m. c. care au fost prelucrate şi transformate în gazolină[58].

În februarie 1945, preşedinte al societăţii era N. Constantinescu Bordeni, administrator delegat ing. Al. Ianulescu, membri în consiliu G.M. Dobrovici, Eduard Sălceanu, ing. Ciuchină, Coriolan Popescu, director general Mihail M. Fodor.

În anul 1945 s-au constituit la şantierele societăţii sindicate ale funcţionarilor şi lucrătorilor care şi-au ales comitete de întreprindere. În adunările

[56] *Ibidem*, dosar 39/1945, f. 1-15.
[57] *Ibidem*, dosar 38/1945, f.n.
[58] *Ibidem*.

generale ale muncitorilor de la schele s-au discutat problema aprovizionării muncitorilor cu strictul necesare, acordarea salariilor restante, modul de luptă pe linie sindicală[59] etc. Problema majorării continue a salariilor lucrătorilor şi funcţionarilor a fost rezolvată prin discuţiile purtate cu reprezentanţii sindicatelor şi ai A.I.P.R., toţi fiind destul de înţelegători şi aşteptând deciziile Comisariatului General al Preţurilor. Deoarece societatea nu putea să execute dispoziţiile date de Ministerul Economiei Naţionale privind plata redevenţelor datorate statului în perioada 1942-1944 şi care se ridicau la 43.563 tone, societatea a solicitat ca aceste datorii să fie eşalonate arătând că veniturile ei lunare din valorificarea ţiţeiului se ridicau la 53.900.000 lei în timp ce avea obligaţii lunare (salarii, materiale, impozite) în valoare de 55.000.000 lei.

Majorările de salarii pentru personal erau cu totul disproporţionate faţă de preţurile ţiţeiului şi produselor petroliere, direcţiunea societăţii solicitând Ministerului Economiei Naţionale şi AIPR să majoreze preţurile la un nivel care să permită societăţii să-şi continue activitatea cu toate că salariile pretinse întreceau valoarea totală a ţiţeiului produs ceea ce evidenţia „starea dezastruoasă în care ne găsim”.

În anul 1945 s-a obţinut o producţie de 83.020 tone forându-se 4.619 metri iar în 1946, o producţie de 79.090 tone forându-se 4.991 metri. Pe lângă producţia obţinută în 1946 s-a mai obţinut în acelaşi an o producţie de 18.806 tone ţiţei de diferite calităţi şi în diferite şantiere, fie de la sondele săpate în participaţie cu alte întreprinderi sau din redevenţe de la sonde săpate de terţi. Societatea a cedat drept redevenţe la sondele exploatate terenurile deţinute în concesiune de la stat, cantitatea de 12.580 tone iar terţilor care au participat la sonde operate de societate 10.419 tone. S-au aflat în producţie la sfârşitul anului 1946 un număr de 62 sonde. S-au prelucrat 5.589.000 mc gaze din care s-au obţinut 160 tone de gazolină.

În 9 februarie 1946, Consiliul de administraţie a hotărât reevaluarea capitalului social al societăţii de la 600.000.000 lei la 3.600.000.000 lei[60]. Numărul salariaţilor se ridica la 674 persoane din care 671 români şi 3 ruşi. Din numărul total de acţiuni ale societăţii, 30.540 acţiuni erau deţinute de societatea Transpetrol reprezentată de ing. Boris Lapatuckin şi N. Tănăsescu Furtună, 201.373 acţiuni deţinute de Obiedinenie Ukrneft reprezentată de ing. G. Golubiev şi 66.802 acţiuni de Ambasada Franţei prin societatea Transpetrol, restul în număr diferit era deţinut de persoane particulare[61].

Preşedinte al Consiliului de administraţie era ing. P. Wechsler, administratori delegaţi F.I. Volânţev şi ing. I. Elbim, membri prof. M. Teodorescu, ing. M. Elias, ing. V.L. Tuşinschi şi ing. I. Vaşcenco, cenzori St. Georgescu, R. I. Moscov şi At. Ieromin. În iunie 1947, preşedinte al Consiliului de administraţie în locul lui Volânţev Feodosie, administrator delegat şi membru în consiliu sunt aleşi M. Sinchin, M. Elias, V.L. Tuşinschi şi I. Vaşcenco. Preşedinte al Consiliului de administraţie era ing. Pesi Wechsler, iar vicepreşedinte N. Teodorescu. La 31 decembrie 1946 capitalul social al societăţii, împreună cu fondul de rezervă din reevaluare s-a ridicat la suma de 140.000.000.000 lei.

[59] *Ibidem*, dosar 7/1945, f. 1-6.
[60] *Ibidem*, dosar 41/1946, f.n.
[61] *Ibidem*.

Pierderile suferite de societate se ridicau în 1947 la 725.388.091 lei care împreună cu pierderile din 1946 se ridicau la suma de 1.017.130.291 lei. Societatea nu mai obţinea producţie decât de pe vechile concesiuni, în cea mai mare parte epuizate, rezultatele fiind „sub nivelul celor mai modeste speranţe”. Se fora în continuare cu aparatură şi material tubular existent încă din anii precedenţi războiului. Cu toate că s-au acordat unele structuri noi şi ţinuturi miniere de la stat unor grupuri de societăţi printre care şi IRDP cum ar fi: Teiş-Viforâta şi ţinutul XI Tazlău-Câmpeni rezultatele erau departe de aşteptări[62]. Datoriile pentru realizarea aprovizionării salariaţilor obţinute de la două instituţii bancare şi două de credit s-a ridicat la 560.000.000 lei din care s-au plătit doar 40.000.000 lei, dar cea mai serioasă lovitură primită de societate au fost preţurile produselor care era cu totul insuficiente şi „departe de a fi la nivelul celor mondiale”. În aprilie 1947, preţurile erau de 20 de ori faţă de cele vechi cu un plus de 50% acordat de Ministerul Economiei sub formă de „primă de compensare” care era departe de a fi satisfăcătoare faţă de preţurile materialelor necesare explorării şi exploatării terenurilor petrolifere.

Societatea IRDP va fi inclusă ca şi celelalte societăţi petroliere din România în societatea Sovrompetrol (deţinea 446.749 acţiuni) ca aport al părţii sovietice. Societatea IRDP a adus ca valoare nominală în Sovrompetrol suma de 113,5 milioane lei. În intervalul 1945-1948, industria petrolieră română a fost administrată în paralel de Sovrompetrol prin directorul general Stupin şi separat de conducerile locale în celelalte societăţi[63].

Şi societatea IRDP va fi nevoită să fie absorbită de Sovrompetrol prin hotărârile Adunărilor Generale Extraordinare ale celor două societăţi având ca motiv lipsa de activitate a societăţii şi lipsa oricăror posibilităţi de împrumut financiar pentru redresarea ei. Ca urmare, pe bază de inventare, întocmite la serviciile Contencios, Schele, Contabilitate, Materiale, Administraţie, Personal, Terenuri, Geologie şi Financiar, bunurile mobile şi imobile vor fi predate către Sovrompetrol. De remarcat că până în 1948 societatea nu a avut serviciu geologic, studiile geologice făcându-se prin consultanţă de către alţi geologi de la alte societăţii[64].

Începând cu 1 ianuarie 1948 activitatea societăţii va continua în cadrul Sovrompetrol.

---

[62] *Ibidem,* dosar 28/1947, f.n.
[63] Gh. Ivănuş, ş.a., *Op.cit.,* p. 390-391.
[64] S.J.A.N. - Argeş, fond *Societatea IRDP,* dosar 30/1948, f.n.

THE HISTORY OF PETROLEUM COMPANY I.R.D.P. (1920-1948).

Abstract

The petroleum company I.R.D.P. was the second company with Romanian capital, established after the First World War to counterbalance the status in Romania, in which the majority of the companies were in operation using foreign capital. Although, at the beginning, the financing group formed by engineers, bankers, economists from the free zone, sustained by a series of strong banks, kept clean the Romanian capital, in time it will be managed by foreign entities, namely the French one, represented by the French company S.I.P.E.R.

This will orient the company's activity, by the end of 1940, towards the oil provision, necessary for France, being also part of its "jewelry", following to be taken over by the German company „Südostchemie Handelsgellschaft" which will orient it, along with the continental companies, S.A.R.D.E.P., Petrol Block, towards Germany.

Since September 1944, the assets will be taken over by the soviet company, "Obiedinenie Ukrneft", which will use it later to create the company Sovrompetrol. In 1948, the company will be dissolved by absorption, representing, among other companies with Romanian capital, an initiative of the Superior technical personnel from Romania, which proved the technical and management capacities shown in the petroleum domain.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ASPECTE PRIVIND DESFĂŞURAREA PLEBISCITULUI PENTRU ADOPTAREA CONSTITUŢIEI LUI CAROL AL II-lea LA PITEŞTI - 24 FEBRUARIE 1938

VALENTIN MOTREANU*

Constituţia României din anul 1938 a fost promulgată prin Înaltul Decret Regal nr. 1045 din 27 februarie 1938, semnat de Regele Carol al II-lea şi contrasemnat de Preşedintele Consiliului de Miniştri, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Miron Cristea şi de 15 membri secretari de stat.

La 20 februarie 1938, Consiliul de Miniştri a aprobat proiectul noii Constituţii şi a decis ca ea să fie supusă cetăţenilor prin vot, votul urmând a se face prin declaraţie verbală în faţa biroului de votare. Plebiscitul s-a desfăşurat la 24 februarie, marea majoritate a populaţiei neavând timpul necesar pentru a cunoaşte textul noii Constituţii. Potrivit datelor oficiale, în întreaga ţară, s-au înregistrat 4.297.581 voturi pentru şi 5.843 contra[1]. La Piteşti, din totalul de 4.102 de votanţi, 4.094 au votat pentru şi 8 împotrivă[2].

Legea electorală, prin dispoziţiile nr. 232 şi nr. 233, pedepsea cu închisoarea corecţională până la doi ani şi interdicţie până la trei ani pe oricine care împiedica pe cetăţeni să îşi exercite dreptul de vot[3].

În conformitate cu ordinul Ministerului de Interne nr. 1360 din 21 februarie 1938 trimis Prefecturii Argeş, funcţionarii publici urmau să procedeze astfel pentru votarea Constituţiei: ,,Funcţionarii fiecărei instituţii, bărbaţi majori, se vor prezenta la ora 8, în ziua de 24 februarie, în localul instituţiei respective, de unde vor pleca in corpore, în frunte cu şeful instituţiei la secţia de votare respectivă. Şeful instituţiei va face din ajun un tablou, cu toţi funcţionarii ce îi are, care-l va preda biroului electoral în vederea votării. De asemenea se dăduse ordin preoţilor şi învăţătorilor să asiste obligatoriu la plebiscitul de joi 24 februarie, fiind tot timpul prezenţi şi alături de biroul electoral iar la sfârşitul votării să semneze procesele verbale”[4].

În seara zilei de 23 februarie, prefectul judeţului Argeş, colonelul Ion Cameniţă a trimis şefului Poliţiei Piteşti următoarea telegramă: ,,Binevoiţi a numi un comisar energic sau un comandant de sergenţi de oraş care să conducă mâine retragerea

* Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] ****Istoria Românilor*, coordonator prof. univ. dr. Ioan Scurtu, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 392.
[2] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Argeş, fond Prefectura judeţului Argeş, dosar nr. 10/1938, f. 31.
[3] *Ibidem,* f. 14.
[4] *Ibidem,* f. 7.

cu torţe. Poliţia să dea un număr restrâns de oameni iar serviciul edilităţii primăriei va da un alt număr de oameni. Primăria să dea 40 de torţe iar Regimentul 1 Vânători va da muzica militară. Parada va pleca din faţa primăriei între orele 19-19.30”[5]. Poporul a luat cunoştinţă de plebiscit din ziare, acestea făcând o intensă propagandă. În ziua de 23 februarie s-a anunţat plebiscitul în fiecare sat şi oraş.

La Piteşti s-au făcut chemări cu toba şi strigăte vocale. În înţelegere cu conducătorii şcolilor s-a luat măsura, ca în ziua de 23 februarie, să se vorbească în şcoli de *Noua Constituţie* şi obligaţia ce o are fiecare cetăţean să meargă la vot. Şi la Piteşti, ca de altfel în întreaga ţară, începerea votului s-a anunţat prin glasul clopotelor tuturor bisericilor, dând zilei aşa cum se dorea un caracter de sărbătoare. Pe toate instituţiile publice şi particulare a fost arborat drapelul ţării[6].

În Piteşti se putea vota în mai multe locuri: Liceul de fete, Liceul de Băieţi, Şcoala Normală, Liceul Comercial, Liceul Industrial, Casa de Asigurări şi Liceul de Industrie Casnică[7]. Existau două secţii de votare principale, ambele situându-se în centrul oraşului, pe fostul bulevard Elisabeta, actualmente strada Crinului. Aici urma, ca la sfârşitul zilei, să se facă centralizarea voturilor.

Într-un raport al Prefecturii Argeş către Minister, referitor la desfăşurarea plebiscitului în cele două secţii principale, s-au constatat următoarele[8]:

Secţia a I-a de votare

- Cei dintâi care îşi dau voturile de aprobare sunt domnii: Emanoil Spiridon, avocat, Gheorghe Găluşcă şi Teodor Cerchez, farmacişti, urmaţi de alte persoane de seamă ale oraşului. De la orele 8 dimineaţa şi până la orele 18 s-a prezentat un nr. de 2.333 de votanţi, dintre care numai trei au votat împotrivă.

Sunt menţionate de asemenea următoarele momente caracteristice la această secţie de votare:

- Prezentarea în grup, în frunte cu directorul, a profesorilor Liceului Brătianu şi a personalului administrativ, în număr de 48, care au votat aprobarea noii Constituţii cu unanimitate şi în chip solemn;

- Un moment impresionant a fost venirea la vot a domnilor Dumitru C. Milea şi Mihai Botez, proprietarii circului din localitate, care greu încercaţi prin pierderea unui minunat cal ponei, ce le murise cu puţin înainte de a veni la vot, din cauza lipsei mijloacelor de îngrijire, au ţinut totuşi să nu piardă această frumoasă ocazie de manifestare patriotică;

- Vrednic de remarcat este gestul echipei unui tren de marfă abia sosit în staţia Piteşti, după un lung drum de la Turnu - Severin, care în loc să se ducă la odihnă în cazarma C.F.R. din apropierea staţiei, s-a prezentat în frunte cu conducătorul Păun Smarandache de fel din Balş - Romanaţi, spre a-ţi da din toată inima votul de aprobare;

- O altă scenă plină de puternică duioşie este înfăţişarea la secţia de votare a săteanului Gheorghe Sâru, din judeţul Dâmboviţa, vânzător ambulant de petrol, care lăsându-şi căruţa în afară de raza de vot, a venit singur şi legitimându-şi identitatea, cu

[5] *Ibidem*, f. 21.
[6] *Ibidem*, f. 34.
[7] *Ibidem*, f. 8.
[8] *Ibidem*, f. 31.

buletinul din comuna natală, a cerut cu ochi plini de lacrimi să i se dea voie să-şi facă datoria de bun român;

- Alt caz demn de relevat este acela al pensionarului Constantinescu Ilie, de 62 ani, din oraş, care fiind încă suferind în urma unei gripe infecţioase, a venit cu paşi şovăitori în sala de votare şi făcându-şi semnul cruci, a strigat: „Să Trăiască Majestatea Sa Regele", rostind apoi, la întrebarea Preşedintelui, un hotărât şi energic „DA".

Secția a II-a de votare

Aici s-au prezentat, în total, un număr de 1.769 de votanţi, dintre care numai 5 au fost contra ratificării Constituţiei.

Şi la această secţie de votare, n-au lipsit scene de manifestare patriotică. Printre prezentările *în bloc*, amintim pe aceea a Corpului Judecătoresc din localitate, în frunte cu domnul Ştefan Teodorescu, prim prezident al Tribunalului Argeş, apoi, membri clerului din oraş, sub conducerea protoiereului.

Între alte instituţii din oraş, s-au prezentat la orele 9^{30} dimineaţa şi funcţionarii Primăriei Oraşului Piteşti, sub conducerea primarului, unde după predarea tabloului respectiv în mâinile preşedintelui secţiei de votare s-a luat act de unanimitatea ratificării printr-un energic şi entuziast strigăt de „DA", pronunţat de toţi într-un glas, care a făcut să vibreze întreaga sală. Relevăm aici şi două cazuri de votare în lipsă, prin prezentarea de documente, astfel:

- Dl Ştefan Purcăreanu, bolnav fiind, a trimis o cerere scrisă, prin care face cunoscut că, neputându-se prezenta în persoană, ţine să-şi exprime pe această cale adeziunea şi totodată admiraţia sa faţă de noua Constituţie;

- S-au mai primit de asemenea, o adeziune scrisă de la dl Teodor Tatu, şi o telegramă de la dl Ion Stamatiu, pensionar din oraş, care tot din cauză de boală nu s-a putut prezenta în persoană spre a-şi manifesta aceiaşi convingere.

A fost şi un caz când s-a revenit a doua zi asupra votului propriu-zis din ziua precedentă. Într-un raport al prefecturii judeţului Argeş s-a constat: ,,Când primul cetăţean, croitorul Dumitru Niculescu de pe strada Sfânta Vineri, s-a declarat contra Constituţiei, publicul a fost atât de scandalizat, că a fost nevoie de o energică intervenţie a armatei, pentru ca individul să nu fie linşat de cetăţeni. Croitorul Niculescu a revenit a doua zi asupra votului său printr-o cerere pe care a prezentat-o subsemnatului (prefectul judeţului Ion Cameniţă). El a mărturisit că revine asupra hotărârii sale anterioare, când votase contra, fiind indus în eroare de rău voitori, convingându-se, în cele din urmă, de rostul şi marea însemnătate a actualei Constituţii"[9]. Această declaraţie a fost înaintată Primăriei Piteşti de Prefectura judeţului Argeş, spre a se face cuvenita rectificare în listele de votanţi şi spre a fi publicată ca exemplu demn de semnalat.

La orele 18, s-a declarat închisă votarea, procedându-se la încheierea şi totalizarea rezultatelor ce s-au consemnat în procese-verbale parţiale, după care rezultatul general al plebiscitului din oraşul Piteşti s-a înscris într-un proces-verbal centralizator, cu următorul cuprins[10]:

Totalul alegătorilor înscrişi...4.885

Totalul votanţilor...4.102

---

[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem.*

Totalul votanţilor pentru...4.094

Totalul votanţilor contra..8

Preşedinţii ambelor secţii principale, împreună cu asistenţii lor, au plecat apoi de la secţiile de votare la primărie, unde au prezentat rezultatul Plebiscitului. Acest rezultat a fost comunicat telegrafic şi Ministerului de Interne în seara aceleiaşi zile.

În seara zilei de 24 februarie, Asociaţia Negustorilor, condusă de inimosul farmacist Nicu Bobancu a făcut o demonstraţie măreaţă. Ei s-au prezentat în număr de câteva mii de oameni la primăria oraşului, unde s-au ţinut discursuri, aclamându-se „Majestatea Sa Regele şi Armata”[11]. La plecarea din faţa primăriei, în dreptul librăriei Staicu, în Piaţa Episcopiei şi în grădina publică s-a făcut o oprire, iar comandantul gărzii a strigat „Trăiască regele şi trăiască Constituţia nouă” la care s-a răspuns cu „Ura”. Când numărul oamenilor a fost destul de mare, acolo unde muzica s-a oprit s-a jucat şi 1-2 hore, strigând mereu „Trăiască regele”[12].

După ce au traversat oraşul în lung şi în lat în frunte cu muzica militară şi însoţiţi de premilitari cu torţe au venit la prefectura judeţului. Aici, fostul Palat Administrativ (actualmente Muzeul Judeţean Argeş), fiind frumos luminat, s-a aclamat din nou şi îndelung regele, guvernul şi armata. Itinerariul urmat de parada militară a fost**:** strada Şerban Vodă, Piaţa Episcopiei, Bulevardul Elisabeta, Bulevardul Ferdinand, Teatrul Comunal şi de acolo muzica s-a întors la regiment[13].

Suma întrebuinţată cu ocazia plebiscitului de la Piteşti, pentru votarea Constituţiei regelui Carol al II-lea, a fost de 16.679 de lei. Regimentul 1 Vânători, pentru parada militară şi muzica oferită a primit suma de 2.000 de lei[14].

Noua Constituţie a fost promulgată în cadrul unei ceremonii desfăşurată la Palatul Regal în prezenţa tuturor membrilor guvernului, în ziua de 27 februarie 1938. Constituţia oficializa noul regim, în care regele participa efectiv şi legal la activitatea de guvernare.

ASPECTS REGARDING THE PROCEEDING OF THE PLEBISCITE FOR THE ENDORSEMENT OF CHARLES II'S CONSTITUTION IN PITEŞTI - 24 FEBRUARY 1938

Abstract

The Constitution of Romania from 1938 was promulgated through the Royal Decree no. 1045 from the 27-th of February 1938, signed by the King Charles II and countersigned by the President of the Minister Council, the Patriarch of the Orthodox Romanian Church Miron Cristea and 15 state secretaries.

The promulgation of the Constitution was the result of the plebiscite from the 24-th of February 1938. According to the official data, 4 297 581 votes pro and 5843 against were recorded in the whole country. In Piteşti, there were 4102 voters: 4094 voted pro and 8 against.

[11] *Ibidem,* f. 36.
[12] *Ibidem,* f. 21.
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem,* f. 95.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

CÂTEVA CONSIDERAŢII PRIVIND ÎMPRUMUTUL REÎNTREGIRII DIN 1941 ŞI ÎMPRUMUTUL APĂRĂRII NAŢIONALE DIN 1944

PETRE POPA*

După declanşarea, la 22 iunie 1941, a Războiului Sfânt, cum l-au numit, oficial, Regele Mihai I şi Conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, urmărind eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a ţinutului Herţa, de sub ocupaţia sovietică, armata română a trecut Prutul, iar la 2 iulie 1941, iniţia ofensiva generală, împreună cu numeroase efective germane. Apoi, la mijlocul acestei luni, combatanţii se aflau, deja, pe Nistrul Superior şi Mijlociu, ulterior, 26 iulie 1941, pe Nistrul Inferior. Primele detaşamente militare româneşti au trecut Nistrul la 17 iulie 1941, intrând, astfel, ca avanpost, pe teritoriul Transnistriei. Lupte crâncene s-au purtat pentru Odessa, asaltul general al Armatei 4 române fiind inaugurat în ziua de 18 august 1941, încheindu-se, cu succes, dar cu pierderi umane şi materiale considerabile, la 16 octombrie 1941.

Evenimentele enunţate mai sus au demonstrat, fără echivoc, oportunitatea unui efort de război considerabil, în condiţiile când, apriori, Ion Antonescu hotărâse, strategic, ofensiva în adâncimea Frontului de Est al celei de a doua Conflagraţii Mondiale.

Privind retrospectiv, aşa cum conchid majoritatea analiştilor, se poate spune că Războiul Sfânt din Răsărit „s-a bucurat de sprijinul marii mase a populaţiei din România, care a văzut în el o cale de înlăturare, o dată pentru totdeauna, a ameninţării ruseşti la adresa fiinţei ţării”[1].

În tumultul entuziasmului autohton, din vara anului 1941, se vor adopta, însă, numeroase decizii guvernamentale raţionale, menite să susţină, mai ales financiar, efortul statului, cu deosebire dotarea armatei, precum şi exercitarea administraţiei pe teritoriile eliberate. Printre acestea se înscrie inclusiv Împrumutul Reîntregirii din 1941.

Astfel, la 10 august 1941, Conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, a semnat *Proclamaţia* referitoare la acest demers, solicitând, expres, tuturor familiilor din România să vină, financiar, în întâmpinarea obligaţiilor statului de a asigura, folosind varia mijloace, suportul logistic al evenimentului.

După cum rezultă din textul documentului, Ion Antonescu se găsea, atunci, chiar pe front, ceea ce îl determină să se adreseze viitorilor deponenţi prin cuvintele: „Români! De pe pământul desrobit, în mijlocul luptei pentru Cruce şi Dreptate, îmi

* Piteşti.
[1] Hitchins, Keith, *România 1866-1947*, Ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 465.

îndrept gândul către tot Neamul nostru şi tuturor le cer să sprijine Statul în aceste ceasuri mari”.

Sunt expuse, apoi, şapte motivaţii ale Împrumutului Reîntregirii, invocându-se iniţial „Cinstirea jertfei eroilor”, iar în final „Ca să putem da Basarabiei şi Bucovinei tot ceea ce au pierdut prin silnica cotropire şi să putem păşi la mari lucrări de interes naţional”[2].

Ca esenţă, statul român urma să se împrumute de la cetăţenii săi, fiind luate în calcul rezervele personale ale acestora, denumite, convenţional, economiile voastre. Conceptul generalului Ion Antonescu era dublat de Apelul către Naţiune, semnat de profesorul Mihai A. Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri. Patetismul documentului relevă, de exemplu, chemarea: „Români, în acest ceas mare de mândrie şi de drepturi, ascultaţi chemarea Conducătorului Erou şi urmaţi exemplul Regelui ţării… Chemarea ceasului ne porunceşte să ajutăm toată truda eroică a Generalului ca să poată ridica Statul nou, Statul de mândrie românească şi de credinţă muncitoare al Regelui Mihai I.… Români din sate şi oraşe! Sprijiniţi Împrumutul Întregirii, încredinţaţi acestui stat economiile voastre”[3].

Titularul autorizat să contracteze împrumutul intern, cetăţenesc, a devenit Ministerul de Finanţe, condus, în august 1941, de generalul N(icolae) Stoenescu. Cuvântul demnitarului aduce, în prim plan, cel puţin două coordonate. Prima se referă la un principiu fundamental, respectiv, conexiunea dintre „actul patriotic de o valoare excepţională şi un foarte bun plasament”, iar cea de a doua precizează că „Subscrierea trebuie să aibe un caracter general. Nu este îngăduit nici unui Român să fie absent de la acest act de solidarizare naţională”[4].

Explicitarea propriu-zisă a unei atare acţiuni este regăsită în detaliile celor patru Capitole retorice: I. De ce este subscrierea la Împrumutul Reîntregirii o datorie cetăţenească?; II. Cum va ajuta Împrumutul Reîntregirii să se ocolească criza economică?; III. Ce foloase aduce Împrumutul Reîntregirii subscriitorilor?; IV. Trebuie să ne înfrângem sfiala în faţa Hârtiilor de Stat şi să iscălim. Capitolele însumează 18 paragrafe.

Spicuind, cardinalitatea răspunsului la prima formulare o aflăm în Paragraful 3: „Statul Românesc are nevoie de mai mulţi bani acum, pentru că trebuie să refacă şi să întreţină buna înzestrare a Armatei şi să reclădească provinciile eliberate, pustiite fără cruţare de cotropitori”; iar, mai departe, întâlnim, la Paragraful 5, motivaţia pragmatică: „Cu banii pe care Statul ne cere să-l împrumutăm, vor fi reclădite cămine, şcoli, spitale, reparate biserici, ca, în România de Răsărit, viaţa să redevină omenească, şi vor fi refăcute căile de comunicaţie ca să putem trimite acolo sarea, petrolul şi celelalte lucruri ce lipsesc şi să putem aduce prisoasele de grâne şi ulei, care vor îngădui o aprovizionare mai îmbelşugată a restului ţării”[5].

În legătură cu posibilitatea „ocolirii crizei economice”, emiţătorul împrumutului sugerează, la Capitolul II, ca suport credibil, conţinutul Paragrafului 1, concluzionând

---

[2] ***, *Împrumutul Reîntregirii din 1941. Lămuriri*, Ministerul Finanţelor, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1941, p. 5.

[3] *Ibidem,* p. 8, 10, 12.

[4] *Ibidem,* p. 13, 14.

[5] *Ibidem,* p. 18.

asupra tulburărilor financiare ale războaielor: „Banul îşi pierde preţul, iar mărfurile se ascund pentru că nimeni nu ar vrea să le schimbe pe bani”[6], idee completată la Paragraful 3, unde se analizează raportul dintre stat, impozite şi împrumuturi publice. Legiuitorul accepta, în 1941, posibilitatea completării fondurilor de care avea nevoie prin intermediul politicilor apăsătoare. Principial, se abţinea, însă, atunci, de la folosirea acestei alternative, întrucât „atinge, totuşi, proprietatea, pe care suntem învăţaţi să o socotim un drept sfânt”[7].

Referindu-se, pe baza calculelor pecuniare, la avantajele deponenţilor, Capitolul III stabilea că toate sumele împrumutate statului generau venituri directe. Aşa, de exemplu, în Paragraful 2 se înscria o dobândă de 5% pe an pentru suma populară de 1000 lei, respectiv, 4,5% pe an în cazul sumelor de 5000 lei, livrate prin două tranşe. La rândul lor, după cum preciza Paragraful 4, dobânzile, precum şi obligaţiunile amortizate de stat printr-o loterie specială, erau scutite de impozite. În plus, sumele adjudecate suplimentar se puteau folosi pentru achitarea îndatoririlor civice curente. Obligaţiile Statului (Titlurile de Stat) se puteau vinde altor persoane, fiind, aşadar, la purtător.

Capitolul IV al acestor Lămuriri îndemna cetăţenii, în Paragraful 1, să se alinieze la practicile occidentale, proprii unor asemenea demersuri, unde „toată lumea aleargă după hârtiile de Stat”[8]. Era avansat, prin Paragraful 3, îndemnul „înfrângeţi-vă sfiala şi iscăliţi”, gândind „că rostul banului e să umble, să fie folosit, să aducă dobândă”[9]. Criteriul concluziv, formulat într-un limbaj accesibil, invoca duplexul stat-contribuabil: „Aşadar, să ne călcăm pe inimă şi să ne deslipim de banii care ne stau sterpi. Iar cei ce nu avem bani la ciorap, să ne lipsim timp de şase luni de cheltuieli care nu sunt neapărat trebuincioase, ca să nu lipsim nici noi când Statul ne cere să-l împrumutăm”[10].

Regulile stricte ale jocului sunt fixate, pe baza Decretului-Lege Nr. 2200 din 1941, în Prospectul de Emisiune, având Trei Părţi şi 26 de Articole. Împrumutul a fost conceput pe o durată de 30 de ani, stabilind două paliere principale. Cel dintâi s-a numit Subscripţia generală, cu trimitere spre toţi cetăţenii cu posibilităţi materiale evidente. Titlurile Ministerului de Finanţe erau Obligaţiuni la purtător, codificat, Obligaţiuni 4½ % din 1941, valori nominale a câte 5000 lei, în cele două tranşe amintite anterior. Dobânda efectivă se calcula începând cu 1 septembrie 1941, prima scadenţă, 2¼ pe semestru, 1 martie 1942, respectiv, 1 septembrie 1942. Se acordau premii prin tragere la ruletă, câte cinci pe semestru. Subscrierea s-a făcut prin Casa Autonomă de Finanţare şi Amortizare, iar emisiunea Titlurilor de Ministerul Finanţelor, mijlocitor, Direcţia Datoriei Publice[11]. S-a scontat, datorită Subscripţiei generale, să se ajungă la o valoare nominală de 10.000.000.000 (zece miliarde) lei. În cazul sumelor mari, lombardarea titlurilor revenea, prevalent, Băncii Naţionale a României.

[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem*, p. 19.
[8] *Ibidem*, p. 24.
[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem*, p. 25.
[11] *Ibidem*, p. 28, 29, 30.

Cel de al doilea palier a fost numit Subscripţia ţărănească, obligaţiuni de 1000 lei, împrumut pentru cinci ani, dobândă 5%, de la 15 decembrie 1941, cu premii în inventar agricol, codificat, Obligaţiuni 1000, la purtător. Subscripţia ţărănească a reprezentat tranşa a doua din Împrumutul Reîntregirii, urmând să se achite până la 15 decembrie 1946. În fiecare an s-au prevăzut să se acorde 2653 de premii, prin tragere la sorţi, începând cu 500 de pluguri, ajungând la 15 perechi de boi.

În cazul ambelor subscripţii, dar şi al vărsămintelor, deponenţii aveau la dispoziţie Banca Naţională a României şi sucursalele acestei, Casa Naţională de Economii şi Cecuri Poştale, Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni, Oficiile Poştale, băncile şi ghişeele avizate, special, de Ministerul Finanţelor[12].

Prospectul de Emisiune, în Partea Finală (Dispoziţiuni Generale), a prevăzut posibilitatea ca agenţii economici să acorde salariaţilor gratificaţii pentru a le subscrie Împrumutului Reîntregirii, scutite de impozitul pe salarii. Toate activităţile ce le presupunea o atare acţiune patriotică, nu atrăgeau procentaje sau taxe către stat, judeţe, ori comune.

Remarcăm aspectul că, unele localităţi ale României au iniţiat, anterior apariţiei Decretului-Lege Nr. 2200 din 1941, strângerea de fonduri pentru viitorul Împrumut al Reîntregirii. Bunăoară, tatăl meu, numit, atunci, Marinescu Nicolae (nu intru în detalii), a depus la Banca Populară Voievodul Mihai, din comuna Măciuca, judeţul Vâlcea, Recipisa Nr. 12, datată 8 mai 1941, suma de 1000 lei, primind, ulterior, documentele aferente. Nu cunosc dacă a beneficiat de dobândă. Cert este, însă, că nu s-a bucurat de norocul obţinerii, prin loterie, a unor premii constând din inventar agricol.

Pe timpul celui de Al Doilea Război Mondial, Ministerul Apărării Naţionale a avut un Buget Special, separat de Bugetul Ordinar. Astfel, pentru exerciţiul 1942-1943, suma aferentă s-a ridicat la 21.000.000.000 lei, din totalul de 212.757.720.000 lei. Precizăm faptul că s-au instituit, în 1942-1943, Bugetele Provinciilor Basarabia (nouă judeţe) şi Bucovina (şase judeţe), având nivelul de 5.974.600.000 lei. În cifrele vehiculate au fost cuprinse, pe lângă veniturile tradiţionale, inclusiv sumele preconizate din Împrumutul Reîntregirii.

În ceea ce priveşte Împrumutul Apărării Naţionale din 1944, acesta s-a lansat de statul român, conducător, mareşalul Ion Antonescu, pe baza Decretului-Lege Nr. 236, publicat în Monitorul Oficial Nr. 95 din 23 aprilie 1944, având ca exprimare, aproximativ, criteriile Împrumutului din 1941, admise de regele Mihai I. Dobânda era, însă, pentru Subscripţia ţărănească, de 4% anual, termen scadent final, din partea statului, 1 septembrie 1949. Până la eliberarea Titlurilor definitive, rămânea valabil imprimatul denumit Chitanţă-Titlu Provizoriu.

Mijlocitorul dintre deponenţi şi Stat a fost Ministerul Finanţelor, prin intermediul Direcţiunii Generale a Datoriei Publice, director general, Mircea Nicolescu. Documentul amintit, deşi nominalizat, era transmisibil, sub rezerva completării, pe bază de semnătură, a unei rubricaţii creionate direct prin tipografierea iniţială. La comune, subscripţia s-a făcut, de regulă, prin percepţii, care aveau dreptul să ia în considerare Chitanţele-Titluri Provizorii la plata impozitelor.

[12] *Ibidem*, p. 34-35.

Acţiunea pentru acoperirea acestora cu Titluri definitive a fost compromisă, evenimentele de la 23 august 1944, dar şi cele ulterioare, concurând la disoluţia celor stabilite prin Decretele-Legi Nr. 2200 din 1941, respectiv, Nr. 236 din 1944.

Continuând exemplul de mai sus, părinţii mei au oferit, la 29 iunie 1944, tot suma de 1000 lei, primind Chitanţa-Titlu Provizoriu Nr. 152358, de la Percepţia comunei Măciuca, judeţul Vâlcea, purtând antetul forurilor centrale amintite, precum şi alte insemne oficiale.

Bilanţul celor două împrumuturi la care ne-am referit, pe scurt, în rândurile de mai sus, rămâne cantonat, prioritar, în moralitatea istorică a neamului românesc. Sperăm să existe posibilitatea revenirii, cu noi amănunte, asupra acestor demersuri, exprimate, ca refren, între un stat etichetat dictatorial şi locuitorii chemaţi să-l ajute financiar în anii 1941-1944.

SOME CONSIDERATIONS REGARDING THE REUNION LOAN FROM 1941 AND THE NATIONAL DEFENCE LOAN FROM 1944

Abstract

The author Petre Popa, a university teacher from Piteşti, spotlights as novelty a for our periodical a few details regarding the state loans from 1941 and 1944 initiated by the leader of the country Ion Antonescu. The first part of the study refers to the Proclamation from the 10-th of August 1941 as well as to the way the Decree No. 2200 from 1941 (The Reunion Loan) was applied. The second part presents the content of the Decree No. 236 from the 23-rd of April 1944 (The National Defense). The efficiency of both approaches diminished because of the 23-rd of August 1944 events.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

BUCUREŞTENI, DONATORI AI ACADEMIEI ROMÂNE (1866-1948)

DORINA N. RUSU[*]

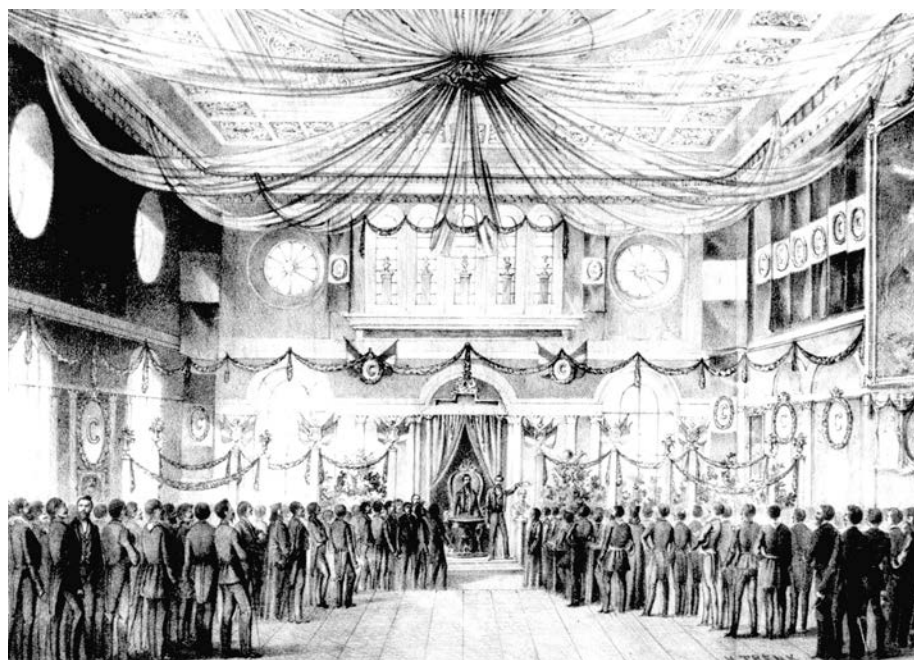
Apărută la capătul unor îndelungate şi constante eforturi, pe terenul pregătit de Unirea Principatelor şi de reformele care i-au urmat, Societatea Literară (Academică) Română, înfiinţată la 1/13 aprilie 1866, a fost, încă de la început, atât prin componenţă - ,,membri aleşi din toate provinciile româneşti" -, cât şi prin program - „de a determina ortografia limbii române; de a elabora gramatica limbii române; de a începe şi a realiza lucrarea dicţionarului român" - „depozitarea culturală a nestinsului dor de unire a tuturor românilor"[1]. În condiţiile în care o mare parte a teritoriului românesc se afla încă sub stăpâniri străine, apariţia unei asemenea instituţii reprezenta un act temerar şi încurajator totodată, unitatea culturală a românilor având rolul de a o pregăti pe cea politică. Inaugurarea noii societăţi a căpătat, ca atare, valenţele unei adevărate serbări, nefiind „suflare de român pe faţa pământului care să nu se bucure de această iniţiativă a guvernului României"[2].

La 22 aprilie/ 3 mai 1866 au fost numiţi primii membri ai noii instituţii - toţi proveniţi din provinciile româneşti aflate încă sub stăpâniri străine - pentru ca peste un an numărul membrilor fondatori să fie completat cu cei din Moldova şi din Ţara Românească. Inaugurarea oficială a Societăţii Academice Române a avut loc la 1/13 august 1867, într-un cadru solemn, în care ideea unităţii de neam era prezentă atât în accesoriile ce împodobeau sala - harta tuturor provinciilor locuite de români, imaginea Columnei lui Traian, portretele lui Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul -, cât şi în cuvântările gazdelor şi oaspeţilor.

În cadrul ei au avut loc două momente deosebite. Cel dintâi l-a constituit inaugurarea bustului bogătaşului grec naturalizat român Evanghelie Zappa, cel care, în 1860, anul în care se intensificaseră eforturile în vederea înfiinţării unei societăţi academice, donase 5.000 de galbeni, cărora le mai adăuga „pe fiecare an câte una mie galbeni pentru dezvoltarea şi regularea limbei române"[3], gest imitat în 1863 de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, care dona 1.000 de galbeni din venitul cărora urmau să se dea „premiuri pentru cel mai bun uvragiu ştiinţific scris în limba română"[4], cele două donaţii constituind baza materială a viitoarei Societăţi Academice Române.

---

[*] Academia Română, Bucureşti.
[1] *Analele Societăţii Academice Române*, tom. 1-4, p. 13.
[2] „Concordia", nr. 62 din 10/22 august 1867, p. 245.
[3] *Analele Academiei Române*, tom. XIII, p. 233.
[4] *Analele Societăţii Academice Române*, tom. III, p. 163.



Inaugurarea bustului lui Evanghelie Zappa

Al doilea moment însemnat din cadrul şedinţei inaugurale din 1/13 august 1867 l-a reprezentat donaţia făcută de episcopul Buzăului Dionisie Romano care, prin gestul său de a dărui noii instituţii academice importanta colecţie de cărţi a marelui bibliofil Constantin Cornescu Oltelniceanu, a pus bazele viitoarei ei biblioteci.

În anii ce au urmat, spre Societatea Academică Română, iar din 1879 spre Academia Română s-au îndreptat tot mai multe şi mai variate donaţii: de la cărţi, documente, manuscrise la hărţi, stampe şi monede, de la terenuri agricole şi silvice la imobile şi sume de bani ori acţiuni[5].

Donaţiile făcute supremului for de la Bucureşti, „cari mereu vin şi adaugă partea lor de contribuire la activitatea culturală a Academiei, sunt pornite toate din simţăminte de cea mai curată şi mai caldă iubire de neam şi de încredere în instituţia noastră - afirma, la 15 mai 1921, Iacob C. Negruzzi, care continua: Aceasta este o nepreţuită valoare morală pe care noi avem cea mai înaltă datorie să o cultivăm cu sfinţenie pentru urmaşii noştri”[6]. Chiar dacă multe din donaţii şi legate au fost modeste ca fond de avere, ele erau însă „de cel mai mare preţ moral atât ca manifestare a încrederii ce Academia inspiră, cât şi pentru scopurile a căror urmărire era încredinţată ei de donatori”[7], după cum avea să afirme acelaşi Iacob C. Negruzzi, care se întreba:

[5] Vezi pe larg Dorina N. Rusu, *Patrimoniul Academiei Române. Donatori şi donaţii 1860-1948*, Bucureşti, 2008.
[6] *Analele Societăţii Academice Române*, tom. III, p. 87.
[7] *Ibidem*, p. 79.

„Cum de s-a bucurat Academia de o aşa de mare încredere în lumea noastră cultă şi patriotică, încât a căpătat ajutoare materiale din atâtea părţi?” Şi tot el dădea răspunsul: „pot spune, fără falsă modestie, pentru că administraţia instituţiunii noastre se poate prezenta în toate privinţele ca un model de corectitudine”[8].

Generoşii donatori proveneau din cele mai diverse categorii sociale. Aşa cum sublinia Alexandru Lapedatu, „De sus de tot, de la suveranii ţării, până jos, la modeştii preoţi şi învăţători, se înşiruesc, pe o întreagă scară, donatorii şi binefăcătorii Academiei Române. Numele lor sunt şi vor rămânea legate de-a pururea de instituţiunea noastră şi de misiunea ei culturală, pe care au înţeles să o susţină şi să o promoveze prin agoniseala lor, de la cele mai mari până la cele mai mici averi pe care ni le-au lăsat, cu aceeaşi desăvârşită încredere în făclia de lumină pe care Academia Română are menirea a o purta de-a lungul veacurilor în viaţa naţiunii române”[9].

Fără îndoială, cei mai mulţi donatori proveneau din Bucureşti, cel mai mare şi mai important oraş al ţării, atât sub raport demografic, cât şi sub cel al prezenţei instituţiilor politice şi culturale de seamă ale statului.


V. A. Urechia

Între numeroşii donatori ai Academiei Române s-au aflat în primul rând chiar membrii ei. Se poate spune că, practic, nu a existat vreun membru al înaltului for - titular, corespondent sau de onoare - care să nu fi făcut măcar vreun dar instituţiei academice, cei mai mulţi locuind în Bucureşti. Între cei care şi-au înscris numele cu danii importante poate fi amintit printre cei dintâi istoricul V. A. Urechia, cel care a îmbogăţit colecţiile Societăţii Academice Române cu primele documente, hărţi şi monede, dar şi cu volume de cărţi deosebit de valoroase. De altfel, legătura lui V. A. Urechia cu Academia Română a continuat chiar şi după încetarea sa din viaţă. La 4/17 ianuarie 1903, Ana Urechia anunţa conducerea Academiei despre dorinţa soţului ei ca toate manuscrisele sale de istorie să fie păstrate la Academie, „în buna grijă a amicului” Ioan Bianu, conservatorul de atunci al bibliotecii[10].

La rândul său, scriitorul, istoricul şi arheologul Alexandru Odobescu a donat Societăţii Academice Române, al cărui membru titular devenise în 1870, suma de 1.000 lei pentru instituirea „una singură dată” a unui premiu ce urma să se acorde „celei mai bune desertaţiuni care va întruni condiţiunile mai jos enunţiate, pertractându-se subiectul coprins în alăturata programă: «Cercetări asupra popoarelor care au locuit Ţările Române de-a stânga Dunării mai nainte de concuista acestor ţări de către imperatorele Traian»”. Propunând acest subiect, Alexandru Odobescu indica problemele ce trebuiau a fi urmărite de autori: date referitoare la geografia antică a Daciei „din timpii anteriori aşezămintelor romane dintr-însa”, la originea, denumirile şi particularităţile etnografice „ale popoarelor care au locuit aceste ţări”, la religia, instituţiile, legislaţia, gradul de civilizaţie, „avându-se în vedere şi monumentele de

[8] *Analele Academiei Române*, tom. XXXIX, p. 229.
[9] *Ibidem*, tom. LVII, p. 194.
[10] *Ibidem*, tom. XXV, p. 58.

orice natură ce s-au putut păstra de la dânsele", precum şi „la vestigiile rămase din limba lor". Concurenţii erau îndemnaţi „să extragă noţiuni pre cât se poate mai complete din autorii antici (eleni şi latini), care au atins aceste subiecte şi totdeodată să supună la o critică comparată, plină de atenţiune, toate opiniunile principale emise de învăţaţii istoriei şi arheologi moderni asupra materiilor din programă. Printr-un asemine studiu, concurenţii vor trebui să-şi formeze una opiniune critică, pe care o vor întemeia pe argumente ştiinţifice"[11]. La 2/14 august 1872, Odobescu venea în sprijinul concurenţilor, oferind Bibliotecii Societăţii un exemplar din *Bibliografia Daciei*, „indice de scrieri atingătoare, direct sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei"[12].



Alexandru Odobescu

În 1873, Alexandru Odobescu a dăruit Societăţii Academiei Române câteva volume deosebit de preţioase - *Notice sur la Roumanie par la Commission princière roumaine à l'exposition universelle de 1867 à Paris* (1868); *Bulletino dell'Instituto di correpondenza archeologica di Roma* pe anii 1871, 1872 şi 1873; *Annali de l'Instituto di correspondenza archeologica di Roma* pe 1870[13] -, iar în 1877 - 15 cromolitografii reprezentând monumente şi vederi din Bucovina, 32 de fotografii cu monumente şi obiecte ecleziastice antice existente în bisericile din Bucovina, patru acuarele copiate după originalele existente în depozitele Statului Major din Paris[14], dar şi manuscrisele poeţilor Văcăreşti - Ienăchiţă, Alecu, Nicolae şi Iancu -, peste 1500 pagini[15], precum şi două manuscrise ale inginerului Al. Popovici, conţinând *Notiţe istorice şi arheologice asupra cetăţilor vechi din Moldova şi Valahia, asupra mănăstirilor din Bucovina*, pe care Mihail Kogălniceanu dorise să le publice în paginile „Arhivei româneşti".

Între cei mai de seamă membri ai Academiei Române care i-au îmbogăţit colecţiile se situează, fără îndoială, Dimitrie A. Sturdza, a cărui viaţă s-a împletit organic cu instituţia academică, în fruntea căreia s-a aflat - ca preşedinte, ca vicepreşedinte şi mai cu seamă ca secretar general - timp de trei decenii şi jumătate.

Dragostea faţă de Academia Română a dovedit-o şi prin darurile pe care, în repetate rânduri, i le-a făcut. Seria lor a deschis-o în 1878. La 24 august/5 septembrie, mărturisind că „una din datorinţele mele cele mai fierbinţi este de a vedea întrunit la un loc tot ce România posedă ca tezaur istoric", căci „numai astfel rămăşiţele ce ne-au rămas de la străbunii noştri vor fi asigurate de vijeliile timpurilor" şi considerând că „cel mai sigur scut sub care s-ar pune aceste tezaure nu poate fi decât cel al Societăţii Academice Române care, am credinţa fermă, va fi totdeauna focarul sacru al ideilor celor mai luminate, celor mai culte şi celor mai pline de durere de patrie şi de naţiune", Dimitrie A. Sturdza dona colecţia sa de monede româneşti, cu convingerea fermă că „în

[11] Arhiva Academiei Române, Fond A-3-1871, f. 151-152.
[12] *Analele Societăţii Academice Române*, tom. V, p. 4.
[13] *Ibidem*, tom. VI, p. 18.
[14] Vezi *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. 1867-1967. Cartea centenarului*, Bucureşti, 1968, p. 23.
[15] Arhiva Academiei Române, Fond A-1-1877, f. 75.

mâinile Societăţii Academice este tot atât de bine păstrată ca în ale mele proprii”[16]. Cu aceeaşi ocazie, el mai făcea o donaţie, „ce se compune din trei părţi”: fragmente din diverse „obiecte domneşti, culese cu toată pietatea ce-i era proprie de neuitatul nostru coleg Alexandru Hurmuzaki şi mi-au fost donate, după moartea sa, de venerabila doamnă Elisa Sturdza, născută Hurmuzaki”; 44 de portrete de domni, 16 foi volante „privitoare la afaceri româneşti”; 25 de hărţi geografice şi vederi vechi; 34 de portrete de „tătari, ruşi, leşi, greci şi veneţiani”, 49 de portrete ale principalilor sultani ai Imperiului Otoman, 106 portrete „de unguri şi transilvani” şi 10 portrete de învăţaţi, între ei: Abraham Ortelius, Eneas Silvio Piccolomini, Wolfgang Lazius ş.a.[17]. În 1881, el a dăruit Academiei Române mai multe „manuscripte preţioase” din secolele XIV-XVII, dar şi câteva manuscrise, care „privesc istoria modernă a României, reînvierea statului nostru, intrarea lui în rândul statelor europene”, între acestea unele referitoare la Revoluţia din 1821, la Divanul ad-hoc al Moldovei, la acţiunile desfăşurate pentru Unirea Principatelor etc.[18]. De acum, aproape în fiecare an, D. A. Sturdza a dăruit Academiei sute de cărţi, manuscrise, documente, fotografii, stampe, hărţi geografice vechi, monede, medalii[19].



Dimitrie A. Sturdza

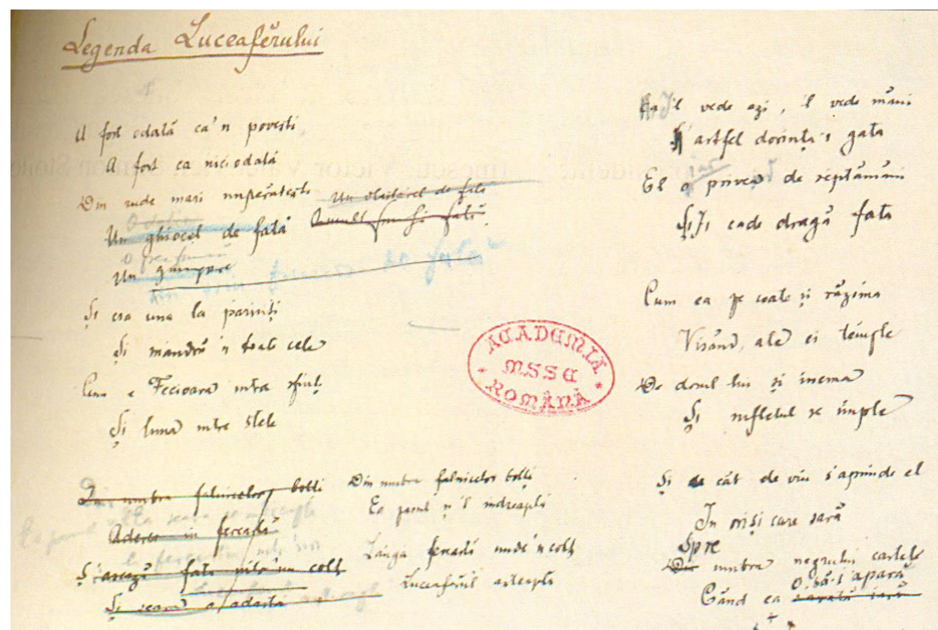
Printre donatorii bucureşteni, membri ai Academiei Române, s-a numărat şi criticul literar Titu Maiorescu. Marea înţelegere pe care a avut-o pentru însemnătatea funcţiei de depozitară a documentelor istorice şi literare, el a depus serioase eforturi pentru ca Academia să intre în posesia documentelor culese de Eudoxiu Hurmuzachi din arhivele din Viena, pe baza cărora a fost începută importanta colecţie ce poartă numele istoricului bucovinean, *Documente privitoare la istoria românilor*. Pe aceeaşi linie, oferea mai multe scrisori rămase de la tatăl său Ioan Maiorescu, „dintre care unele (mai ales ale lui Gheorghe Bariţiu, Gavriil Munteanu, episcopul - mai pe urmă mitropolitul - Andrei Şaguna) nu sunt lipsite de interes istoric”. Cu toate că cea mai mare parte a scrisorilor le publicase deja în paginile „Convorbirilor literare”, „originalele lor însă nu pot să fie mai bine păstrate decât în biblioteca de manuscripte a Academiei noastre”, după cum menţiona el în scrisoarea de donaţie din 10/24 martie 1901, citită în plenul Academiei de vicepreşedintele Iacob C. Negruzzi[20].

La 25 ianuarie/7 februarie 1902, Titu Maiorescu făcea cea mai de preţ donaţie Academiei Române: întregul fond de manuscrise Mihai Eminescu, „dăruite mie de dânsul în diferite ocasiuni - multe manuscripte, parte poesii publicate, parte studii, traduceri şi articole în presă. Toate aceste manuscripte, aşa cum se află: în cărţi cartonate, în caiete cusute şi în foi volante, vi le trimit alăturat şi le dăruesc la rândul

---

[16] *Analele Societăţii Academice Române*, tom. XI, p. 31.
[17] *Ibidem*, p. 31-42.
[18] *Analele Academiei Române*, tom. III, p. 162-163.
[19] Amănunte în *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. 1867-1967. Cartea centenarului*, Bucureşti, 1968, p. 37, 45.
[20] *Analele Academiei Române*, tom. XXIII, p. 110.

meu Academiei Române pentru a servi celor ce se vor ocupa în viitor cu cercetări mai amănunţite asupra vieţii şi activităţii marelui nostru poet”[21].



Manuscris al lui M. Eminescu

La îmbogăţirea colecţiilor Bibliotecii au mai contribuit, cu valoroase volume, documente şi manuscrise aproape toţi membrii Academiei Române, originari ori trăitori în Bucureşti. Între ei Ion Ghica, Nicolae Kretzulescu, Mihail Kogălniceanu, Constantin Esarcu, dr. Constantin I. Istrati, Constantin Erbiceanu, Ioan Bianu, Nicolae Iorga, Constantin Karadja, fraţii Ştefan şi Gheorghe Longinescu, Alexandru Papadopol-Calimah, Radu R. Rosetti, Constantin Ionescu-Mihăieşti ş.a., dar şi urmaşi ai unora dintre membrii Academiei: Fany Rebreanu şi Florica Vasilescu Rebreanu, care au dăruit numeroase volume ce au aparţinut lui Liviu Rebreanu, Elena Coşbuc, ce a oferit manuscrisele traducerilor *Eneidei*, *Odelor* şi *Epodelor* lui Horaţiu şi *Divinei Comedii* de Dante făcute de George Coşbuc; Elena Sturdza-Scheianu care a lăsat Bibliotecii Academiei documentele rămase de la tatăl său, istoricul Dimitrie C. Sturdza-Scheianu ş.a.

Acestora li s-au alăturat şi alţi intelectuali bucureşteni care, prin donaţiile lor, au îmbogăţit substanţial colecţiile Bibliotecii Academiei Române.

Pe lângă volume de cărţi, documente şi manuscrise, aceştia au oferit supremului for de ştiinţă şi de cultură al ţării importante colecţii numismatice, filatelice ori obiecte de artă. În acest sens, se cuvine amintită donaţia făcută de Mihail C. Sutzu, „părintele

[21] *Ibidem*, tom. XXIV, p. 95-96.

numismaticii româneşti”, după cum l-a numit N. Iorga. Aşa, de pildă, în 1911, el a oferit peste 1.000 de monede provenind din oraşele pontice din Dobrogea[22], donaţie căreia îi va urma alte două, la fel de însemnate atât sub raport ştiinţific, cât şi cantitativ, în 1920 şi, respectiv, în 1932, de monede antice şi bizantine, dar şi o întreagă colecţie de greutăţi din plumb.



Ştefan Capşa



Mihail C. Sutzu

În 1934, Cabinetul numismatic al Academiei a primit o donaţie deosebit de valoroasă, făcută de Ştefan Capşa. Membru al cunoscutei familii Capşa[23], care se bucura de o binecunoscută faimă în Bucureşti, el a îmbrăţişat acelaşi meşteşug al cofetăriei şi patiseriei ca şi rudele sale, fiind însă un pasionat colecţionar. A strâns de-a lungul anilor o valoroasă colecţie cuprinzând 1.537 de piese, între care 1.320 de medalii şi plachete româneşti sau privitoare la români, 120 de insigne militare de război, 97 de monede contemporane[24]. Pentru prima dată şi-a expus colecţia la expoziţia de numismatică, medalistică şi de arheologie, organizată de Societatea Numismatică Română, al cărei membru era, în octombrie 1933. La 14 decembrie 1934 o dona Academiei Române[25]. Aşa după cum sublinia marele numismat Constantin Moisil, piesele donate de Ştefan Capşa, care „vin să întregească într-o mare măsură colecţiile noastre, au fost încorporate în colecţiile Academiei Române şi expuse împreună în sala de expoziţie, în vitrine de metal special confecţionate[26].

Una din cele mai mari donaţii făcute Cabinetul numismatic al Academiei Române a fost, fără îndoială, cea a inginerului Constantin C. Orghidan, preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie din Bucureşti. Pasionat colecţionar, el a reuşit să strângă de-a lungul vieţii o bogată colecţie de monede, medalii, sigilii, ponduri, camee, pietre gravate, obiecte arheologice etc., pe care a lăsat-o supremei instituţii de cultură

---

[22] *Despre numismatica română*. Discurs rostit la 25 mai (7 iunie) 1911 de Mihail C. Sutzu, cu răspuns de Dimitrie A. Sturdza, în Academia Română. *Discrusuri de recepţie*, IV (*1907-1919*). Volum îngrijit şi Indice general de dr. Dorina N. Rusu, Bucureşti, 2005, p. 293-306.

[23] Despre familia Capşa, vezi Maria-Magdalena Ioniţă, *Casa şi familia Capşa în România modernă. 1852-1950*, Bucureşti, 2000.

[24] Constantin Moisil, *Colecţia medalistică Ştefan Capşa*, în „Comunicări de numismatică şi arheologie”, 103-104, 1935, p. 139.

[25] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Şt. Capşa, E-143, f. 1.

[26] *Ibidem*, f. 36.

din Capitala României. Pentru sprjinul acordat culturii române în general, şi Academiei Române mai ales, inginerul Constantin C. Orghidan a fost ales, la 1 iunie 1942, membru de onoare[27]. Luând parte pentru prima dată la lucrările Academiei, la 10 iulie 1942, el îi dona „un tezaur de monete de argint ungare şi transilvane, în greutate de circa 6 kg, care s-au găsit acum vreo 5 ani în apropiere de Cluj”[28]. Colecţia Orghidan mai cuprindea: monede de bronz, de argint şi de aur, antice şi bizantine, o colecţie gliptică, în care se află şi renumita „Camee Orghidan”, „singurul cameu de această mărime care se află astăzi într-o colecţie particulară”[29], un mare număr de medalii româneşti şi străine, unele extrem de rare de aur, argint şi bronz, piese arheologice şi de artă, între care obiecte şi podoabe de aur din Dacia, coliere, brăţări, broşe, obiecte de artă bizantină şi rusă, sigilii antice, dar şi ceasornice de buzunar vechi de aur şi de argint, simple sau decorate cu miniaturi în culori ori cu ornamente, unele fiind bombate, altele plate, cu maşinărie mai complexă sau mai simplă, cele mai multe „adevărate opere de artă”[30]. Donaţia lui Constantin Orghidan a fost calificată, pe bună dreptate, „o sporire fenomenală” a colecţiei numismatice a Bibliotecii Academiei, de importanţă excepţională, istorică şi ştiinţifică[31].



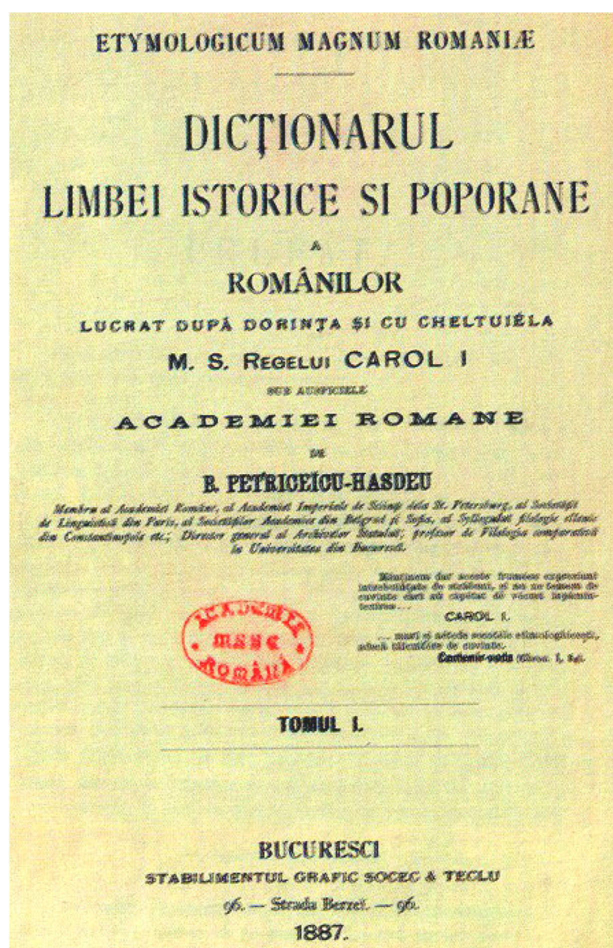
Cameea Orghidan

Colecţiile Academiei s-au îmbogăţit şi cu un număr însemnat de tablouri, între care se remarcă cele dăruite de un binecunoscut colecţionar bucureştean, Emanoil Pantazi, membru de onoare al supremului for academic al ţării. În 1941, el lăsa Academiei Române nu numai cărţile - „acelea care ar interesa această instituţie” -, dar mai cu seamă tablourile colecţionate de-a lungul vieţii. Era vorba de 21 pânze de Grigorescu, opt de Andreescu, patru de Luchian, 12 de Pallady, patru de Tonitza, două de Petraşcu, două de Steriadi, patru nesemnate, două desene şi 12 gravuri, întreaga colecţie fiind predată Academiei Române în iunie 1942[32].

Donaţiile făcute de unii locuitori ai Capitalei nu s-au limitat numai la cărţi, documente, monede sau obiecte de artă. Mulţi dintre ei i-au dăruit sume de bani, destinate sprijinirii marilor proiecte ştiinţifice ale Academiei, în această categorie înscriindu-se iniţiativa din 1883 a regelui Carol I, de întocmire, sub auspiciile Academiei a unui dicţionar al limbii române, un „*Etymologicum magnum Romaniae*, conţinând toate cuvintele vechi, cari altmintrelea vor fi perdute pentru generaţiunile viitoare”, scop în care pentru care „patru, cinci, şase ani vor fi trebuincioşi”, oferea „în

[27] *Analele Academiei Române*, tom. LXII, p. 196.
[28] *Ibidem*, tom. LXIII, p. 13.
[29] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-C. Orghidan, f. 103.
[30] *Analele Academiei Române*, tom. LXVI, p. 329.
[31] *Ibidem*, p. 330.
[32] *Ibidem*, tom. LXIII, p. 41.

fiecare an modesta sumă de şase mii lei", fiind convins că „opera Academiei, care-şi va ridica astfel sieşi un monument neperitor, va fi încoronată de o izbândă fericită"[33].



ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICŢIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE
A
ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINŢA ŞI CU CHELTUIÉLA
M. S. REGELUI CAROL I
SUB AUSPICIELE
ACADEMIEI ROMANE
DE
B. PETRICEICU-HASDEU

CAROL I.

TOMUL I.

BUCURESCI
STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU
96. — Strada Berzei. — 96.
1887.

Etymologicum Magnum Romaniae

Gestul a fost continuat şi de regele Ferdinand, care, pentru „tipărirea *Dicţionarului limbii române* şi a însemnatelor lucrări de bibliografie", acţiune întreruptă din lipsă de fonduri „spre marea pagubă a culturii noastre", se oferea ca, prin intermediul Fundaţiei sale, „să se acorde anual suma de un milion lei ca ajutor pentru biblioteca şi publicaţiunile Academiei Române"[34], sprijinite apoi şi prin donaţia de 200.000.000 lei făcută de regele Carol al II-lea în 1937.

[33] *Ibidem*, tom. V, p. 68-69.
[34] *Ibidem*, p. 369.


Constantin N. Hamangiu

Cele mai multe sume de bani au fost oferite de unii dintre bucureşteni pentru instituirea de premii: Bogdan Petriceicu Hasdeu, dr. Constantin I. Istrati, Grigore Antipa, dr. Constantin Angelescu, dr. Victor Babeş, arh. Petre Antonescu ş.a. O menţiune aparte se cuvine donaţiei făcută de strălucitul jurist Constantin N. Hamangiu care, chiar înainte de a deveni membru de onoare al supremei instituţii de cultură a ţării[35], la 1 noiembrie 1929[36], „urmărind îndeplinirea unei vechi dorinţe, a unui adevărat ideal" - „înfiinţarea unui însemnat premiu literar, artistic şi juridic pentru stimularea şi încurajarea celor mai superioare manifestaţiuni ale minţei şi sufletului" - dăruia Academiei Române 5 milioane lei „în înscrisuri funciare rurale 5%, fruct al economiilor mele, al vieţii mele modeste ce am dus şi al unei munci juridice fără preget de aproape 30 de ani". Darul, făcut „din toată inima şi cu cea mai curată bucurie şi mulţumire sufletească, în scopul unic de a îndemna, după pilda aşa de înaltă şi rodnică a înaintemergătorilor noştri, activitatea intelectuală de la noi", era destinat înfiinţării unui premiu anual, indivizibil, în valoare de 200.000 lei. Premiul urma să se acorde o dată la şase ani celor mai bune lucrări din şase domenii diferite: roman, lucrări dramatice sau poezie, critică literară, opere de compoziţie, pictură sau sculptură, lucrări muzicale, lucrări juridice. „Am fixat dinadins acest interval de şase ani al premierei diferitelor specii de opere intelectuale - preciza donatorul - pentru a se da un termen mai lung autorilor spre a le concepe, a le medita şi a le scrie fără grabă, prezentându-le astfel Academiei Române în forma lor cea mai desăvârşită". Dreptul de proprietate literară şi artistică aparţinea exclusiv autorilor premiaţi, „în ceea ce priveşte publicarea, traducerea, reprezentarea, executarea şi reproducerea sau adaptarea operelor respective". Pornind de la convingerea „că literatura română are şi opere de valoare universală, care merită să fie îndrumate spre admiraţia întregei lumi culte, în mod cu totul excepţional, în primii trei ani: 1931, 1932 şi 1933, aceste premii de câte 200.000 lei fiecare se vor acorda celor mai bune, mai perfecte şi mai apropiate de original traduceri în limba franceză, engleză şi germană a volumului de poezii al marelui nostru poet Mihai Eminescu (de preferat după ediţia lui Titu Maiorescu), împreună cu o parte din poeziile sale bune, publicate mai în urmă în revistele «Convorbiri Literare», «Floarea Albastră» şi alte publicaţii". Premiile urmau a fi acordate, în ordine, pentru traducerile în limbile franceză, engleză şi germană, acestea fiind, după părerea sa, „de o foarte mare importanţă culturală şi de o folositoare propagandă intelectuală". Prin instituirea premiilor, Constantin N. Hamagiu spera să contribuie la încurajarea noii generaţii de scriitori şi artişti. „Din mijlocul ei nădăjduesc să răsară creatori de noi şi nepieritoare opere, izvorâte din inima, din sufletul şi din geniul acestui popor. În special către aceştia ni se duce gândul, de la aceştia aşteptăm acele creaţiuni frumoase, curate şi nemuritoare, care să ducă faima ţării noastre în toată lumea, căci - arăta el în încheierea actului de donaţie - gradul de civilizaţie şi de cultură al unei ţări se măsoară

[35] A fost ales membru onorar la 29 mai 1930.
[36] Academia Română, *Acte de fundaţiune*, Bucureşti, 1932, p. 342-358.

după valoarea producţiunilor ei spirituale şi mai ales a acelora cari, prin excepţionala lor frumuseţe, pot trece graniţele ei”.

La 22 decembrie 1929, Constantin N. Hamangiu, prin testamentul său[37], instituia Academia Română legatară universală a averii sale, alcătuită din importante sume de bani, acţiuni în bănci, imobile etc., o parte din venituri urmând a fi întrebuinţată pentru sporirea sumelor destinate premiilor. Academia considera ca o înaltă datorie să aducă la îndeplinire în chipul cel mai desăvârşit” dorinţa donatorului, căci - aşa după cum se arătase în şedinţa din 29 noiembrie 1929 - „suntem pătrunşi de adevărul că dreptul la viaţă al unui popor se măsoară cu gradul lui de civilizaţie şi cultură, iar acestea din urmă se măsoară cu valoarea creaţiunilor lui spirituale”[38]. De-a lungul anilor, cu premii instituite în urma donaţiei lui Constantin N. Hamangiu au fost distinşi, între alţii, Lucian Blaga, G. Călinescu, Ionel Teodoreanu, Ion Irimescu, Mihail Jora.

Diverse sume de bani destinate instituirii de premii au mai fost donate Academiei Române şi de alţi bucureşteni, dintre cele mai diverse categorii sociale: generalii Ioan Emanoil Manu şi Constantin N. Burghele, maiorul în retragere Teodor Petrescu Ciorobea, fost consilier comunal al Capitalei, medical Calistrat Grozovici, fost director al Spitalului de boli contagioase Colentina, arhitecţii Ioan N. Socolescu şi Vasile St. Secară, ziariştii Emil I. V. Socec şi Stelian Popescu, funcţionarii Athanase Toncoviceanu şi Nicolae Rătescu, preotul paroh al bisericii cu hramul Sf. Dimitrie-Colentina Ştefan Georgescu, inginerii Constantin Chiru, Ion Teodoreanu şi Petre Antonescu, magistratul Cornel Râmniceanu Manolescu, profesorul Constantin Mironescu, proprietarii Ştefan Urlăţeanu, Demostene Constantinide, Leon S. Arié ş.a. Acestora li s-au alăturat şi unele locuitoare ale Capitalei care, în nume propriu sau în amintirea soţilor lor, au oferit supremei instituţii academice diverse sume de bani pentru încurajarea - de cele mai multe ori prin premii - a creaţiilor ştiinţifice, literare ori artistice. Aşa au procedat, de pildă, Elena Turnescu, văduva renumitului chirurg Nicolae Turnescu, Olga A. Stolojianu, în amintirea soţului ei Anastasie Stolojianu, fost ministru şi preşedinte al Camerei Deputaţilor, Ema Donici, soţia fostului consilier de la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, Amelia Aprihăneanu, în amintirea soţului ei fost conferenţiar la Şcoala Politehnică din Bucureşti, Caliopi Demetrescu-Vergu, soţia fostului director al Bunurilor Academiei Române, Ştefania G. Scraba în memoria soţului ei, fost director al Şcolii primare de băieţi nr. 2 din Capitală ori menajera Maria Uţa G. Schiopescu, care lăsa Academiei o sumă de bani în amintirea fratelui ei, Ioan Scorţanu ş.a.

Între locuitoarele Bucureştilor, care şi-au înscris numele printre donatoarele Academiei Române s-a aflat şi Alina Ştirbei, fiica fostului domn al Ţării Româneşti, Barbu Dimitrie Ştirbei. Din dorinţa de a da unei părţi din avere „o întrebuinţare folositoare naţiunei”, a hotărât să pună la dispoziţia Academiei Române - „purtătoarea dezvoltărei morale şi intelectuale a poporului românesc” - „donaţiunea capitalului de două sute mii lei prin depunerea la Casa de Consemnaţiuni, Depuneri şi Economii una sută mii lei în rentă perpetuă a statului 5%”, scopul donaţiei fiind dintre cele mai nobile: „Am crezut că e bine să dau acestei donaţiuni - specifica Alina Ştirbei - o

[37] *Ibidem*, p. 433-443.
[38] *Analele Academiei Române*, tom. XL, p. 49-50.

destinaţiune mai ales istorică, fiindcă cunoştinţa exactă şi amănuntă a istoriei naţionale este fundamentul adevăratului patriotism care, pricepând binele şi progresul săvârşit, relele şi nevoile suferite, arată cetăţeanului calea ce trebue să urmeze cu încredere şi cu siguranţă. Dar am crezut - continua ea - că pentru a întări din ce în ce mai mult cultul binelui, capitalul ce dăruiesc poate servi totodată din timp în timp a încuraja lucrări menite a rădica simţămintele morale şi creştineşti ale poporului, precum scrieri având de scop a dezvolta mintea, inteligenţa şi judecata tinerimei”[39].



Alina Ştirbei

Academia Română a primit diverse sume de bani sau acţiuni şi din partea unor instituţii ori societăţi din Bucureşti: Ministerul Aerului şi Marinei, Comitetul Naţional Cooperatist, Societatea Anonimă a Uzinelor Solvay din România ori Editura Cartea Românească, prin donaţia căreia se urmărea sprijinirea instituţiei academice în alcătuirea unei gramatici „practice” a limbii române, care să poată „servi drept îndrumător folositor spre o unificare a scrisului românesc în lumea largă a cărturarilor de toate categoriile”[40].

În afară de bani, unii locuitori ai Capitalei au oferit Academiei Române imobile şi terenuri, în oraş sau în ţară. În acest mod, au fost lăsate instituţiei academice, prin diferite acte de donaţie sau legate, imobile situate în străzile Dionisie, Batiştei, Regală, Spătarului, Colţei, Cezar Bolliac, Ştirbei Vodă, Lascăr Catargiu, Romană, Berzei, Latină, Jules Michelet, în şoseaua Dudeşti, Calea Moşilor, Calea Griviţei, Calea Victoriei, Splaiul Independenţei etc.

O parte din imobilele intrate în proprietatea Academiei Române au avut destinaţii precise, indicate chiar de donatorii lor, în principal de a deveni aşezăminte culturale sau sociale.

Între acestea, la loc de frunte se află donaţia Elenei I. Dalles[41]. În 1918 ea lăsa Academiei Române „întreg imobilul din Bucureşti, str. I. C. Brătianu nr. 12, precum şi casele lor cu totul, adică întreg imobilul din Bucureşti str. Eugen Stătescu (fostă Gloriei nr. 4)”. Pe acest loc „în termen de doi ani de la efectuarea exproprierilor” urma să se ridice „o clădire frumoasă şi încăpătoare, după planul ce va hotărî Academia, însă în aşa fel ca să poată avea sălile necesare pentru expoziţiuni artistice de tot felul: de pictură, sculptură, arhitectură, de ţesături şi cusături naţionale etc., apoi pentru examene şi audiţii muzicale şi declamaţie şi, în fine, pentru cursurile sau conferinţele Asociaţiunii Universităţii Populare din Bucureşti, cum şi altor instituţii ce s-ar înfiinţa cu menirea de a forma caracterele cetăţenilor români prin cultivarea şi educarea lor sufletească”. În continuare se preciza: „Locul imobilului din str. Eug. Stătescu, care este lipit pe o bună porţiune cu cel din strada I. C. Brătianu nr. 12, se va curăţi de construcţii şi va rămâne teren liber spre a servi drept a doua ieşire spre strada Eug. Stătescu, afară de ieşirea spre str. I. C. Brătianu, pe unde va fi intrarea şi ieşirea

[39] *Ibidem,* tom. XI, p. 19-20.
[40] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Cartea Românească, E-142, f. 9.
[41] Vezi Nicolae Peneş, Brânduşa Niculescu, *Fundaţia Dalles* (*File de monografie*), Bucureşti, 1996, p. 123-125.

principală. Jur-împrejurul construcţiei, precum şi la locurile de intrare şi ieşire se va face şi întreţine o grădină frumoasă, ca să fie podoabă de toate părţile". Fundaţia urma să poarte numele fiului Elenei Dalles, Ioan I. Dalles.



Clădirea Fundaţiei „Ioan I. Dalles"

După încetarea din viaţă a donatoarei şi deschiderea testamentului (1921), membrii Academiei au căutat punerea lui în aplicare. La 8 iunie 1925, de pildă, Andrei Rădulescu ridica problema imposibilităţii creării Fundaţiei în condiţiile solicitării Primăriei Capitalei de a se construi un imobil de cel puţin şase etaje. „Pe de altă parte - arăta el - Primăria, trebuind să exproprieze în curând, a oferit Academiei în schimbul terenului expropriabil un alt teren vecin, în aceeaşi suprafaţă de aproximativ 4.000 m^2, cât al Academiei, prezentând avantajul de a fi de o formă perfectă, cum nu este terenul ce ne-ar rămâne de la expropriere". În aceste condiţii se impunea „să se cerceteze chestiunea în mod deosebit spre a se apăra cât mai bine drepturile Academiei"[42]. La 2 decembrie 1927, membrii Academiei au hotărât încheierea unei tranzacţii, „în sensul de a i se da în schimbul terenului expropriat din imobilul Dalles teren din imobilele învecinate ale Primăriei, libere de orice sarcini, precum şi de a i se plăti valoarea construcţiilor şi diferenţa de teren". La concursul „restrâns de schiţe de plan pentru construcţia Fundaţiei Dalles", organizat de Academie în 1930, au fost invitaţi să participe şase arhitecţi, dintre care doar trei au concurat, pe primul loc situându-se proiectul arhitectului Horia Teodoru. Antrepriza lucrărilor a fost obţinută, la 13 mai 1931, de firma inginerului Emil Prager. Lucrarea urma să fie „complet terminată" până la 25 octombrie 1931. La 14 ianuarie 1932 a fost desemnată şi comisia de recepţie a

[42] *Analele Academiei Române*, tom. XLV, p. 124.

construcţiei, alcătuită din Gheorghe Balş, ca reprezentant al Academiei, ing. Ion Ionescu, membru corespondent al Academiei Române şi ing. Gheorghe Filipescu, profesor la Şcoala Politehnică din Bucureşti[43]. În ziua de 28 mai 1932, în prezenţa membrilor Academiei, a patriarhului Miron Cristea, a primarului Capitalei Dem. I. Dobrescu, a subsecretarului de stat de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri Rudolf Brandsch, precum şi a mai multor personalităţi, între care profesorii Al. Mironescu, Al. Marcu, I. Rădulescu-Pogoneanu, Adrian şi Rodica Maniu, Ştefan Minovici, sculptorii Fr. Storck, Oscar Han, inginerul Emil Prager ş.a., a avut loc inaugurarea Fundaţiei „Ioan I. Dalles". După slujba religioasă oficiată de pr. Niculae M. Popescu, membru al Academiei Române şi sfinţirea clădirii de patriarhul Miron Cristea, a avut loc vernisajul expoziţiei de tablouri, desene şi schiţe organizată cu acest prilej de o comisie formată din dr. Ioan Cantacuzino, Anastasie Simu, Jean Al. Steriade, George Oprescu, Gheorghe Petraşcu, Ştefan Popescu şi Gheorghe Ţiţeica.

Luând cuvântul, în numele Academiei Române, preşedintele Ioan Bianu îşi exprima speranţa că „acest monument artistic şi cultural" va fi „podoabă şi izvor de lumină în mijlocul Capitalei patriei întregite", aici urmând „să dea viaţă şi să facă cunoscute manifestările artei româneşti şi să aducă pentru ele luminile artei străine din toate timpurile şi de la toate popoarele". În Catalogul editat cu acest prilej, secretarul general al Academiei Române, matematicianul Gheorghe Ţiţeica, un mare iubitor al artelor, ţinea să precizeze bucuria instituţiei pe care o reprezenta de a fi reuşit „să valideze dorinţa pioasă a testatoarei, înzestrând, prin această Fundaţie, Capitala ţării cu săli de cel mai mare folos pentru cultura generală şi mai ales pentru cea artistică"[44].

Fundaţia „Ioan I. Dalles" a intrat astfel în circuitul curent. Anual aici aveau loc expoziţii, concerte, conferinţe, ea devenind astfel „unul din focarele de cultură intelectuală şi artistică cele mai însemnate ale Capitalei". De-a lungul anilor au expus: Societatea de Numismatică Română, Jean Al. Steriade, Rodica Maniu, Oscar Han, Francisc Şirato, Nicolae Tonitza, Ştefan Popescu, Dumitru şi Aurelia Ghiaţă, Magda Iorga, Maria Nisipeanu, Octav Băncilă, Miliţa Petraşcu, Iosif Iser, Lucian Grigorescu, Eustaţiu Stoenescu, Ion Jalea, Nicolae Dărăscu, Henri Catargi, singuri sau în grup (Tinerimea Artistică, Grupul nostru, Asociaţia Arta, Grupul Grafic, Grupul plastic din Iaşi, Curentul artistic românesc) etc.

Sala de conferinţe şi de concerte a fost folosită de Societatea Tinereţea, Patriarhia Română, Cercul Artelor, Criterion, Pro Arte, Societatea Scriitorilor Militari, Asociaţia Louis Barthou, Universitatea Liberă, Societatea de Endocrinologie, Institutul Francez etc. La Fundaţia Dalles au susţinut concerte: George Enescu, Mihail Jora, Ionel Perlea, Constantin Silvestri, Constantin Bobescu, Serafim Antropov, Alfred Alesandrescu, corul „Carmen", Asociaţia corală bărbătească „Crai Nou" etc.[45].

În rapoartele anuale asupra activităţii Fundaţiei „Ioan I. Dalles" se remarcă „rolul de primul plan în mişcarea noastră culturală. Lumea cunoaşte instituţia şi o apreciază", arăta, de pildă, Gh. Ţiţeica în Darea de seamă pe 1933/1934[46], pentru ca în anul următor să vină cu noi detalii: „Sălile pentru expoziţiile de pictură, sculptură, artă

---

[43] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Dalles, E-3, f. 168.
[44] Nicolae Peneş, Brânduşa Niculescu, *op. cit.*, p. 280, 281.
[45] *Analele Academiei Române*, tom. LIII, p. 68.
[46] Amănunte la Nicolae Peneş, Brânduşa Niculescu, *op. cit.*, p. 151-166.

decorativă, ceramică, legătorie de cărţi şi covoare sunt cerute cu stăruinţă de cei mai buni artişti, cu câte un an şi chiar doi înainte. Sala de conferinţe, concerte şi cinematograf este şi ea foarte preţuită. Lumea s-a deprins să vină regulat să asculte conferinţe interesante şi concerte, mai ales în cicluri bine organizate. Fundaţia - continua el - a răspuns astfel pe deplin testatoarei, regretata doamnă Dalles. A mulţumit pe cât s-a putut dorinţelor artiştilor de a li se da în condiţii uşoare săli potrivite să pună în valoare operele lor. A corespuns şi aspiraţiilor publicului de a putea admira regulat expoziţii de ale artiştilor de mâna întâia şi de a putea asculta conferinţe şi concerte. Prin urmare - conchidea Gh. Ţiţeica - Academia Română, sub raportul cultural, a reuşit să contribuie şi pe această cale la cultura publicului bucureştean”[47].

În anii următori, numărul manifestărilor găzduite de sălile Fundaţiei au sporit. Numai în 1937/1938 s-au ţinut 129 conferinţe, două congrese, 95 de concerte, 28 expoziţii de pictură, de sculptură, de covoare şi de cărţi legate artistic[48], acestea aducând şi la sporirea veniturilor.

Fundaţia a trecut însă şi prin momente dificile. Unul dintre acestea a fost înregistrat după cutremurul din 9/10 noiembrie 1940 când, datorită prăbuşirii blocului Carlton, sălile au fost închise o lună şi jumătate până la degajarea completă a terenului din vecinătate. De asemenea, măsurile luate în urma rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941 au dus la sistarea din nou a activităţii Fundaţiei. În toamna lui 1941 şi în primăvara anului următor, „această sală, construită pentru a satisface cele mai moderne cerinţe de acustică, de lumină şi de confort”, a fost aproape complet ocupată de „organizaţiunile militare şi culturale germane şi italiene din Capitală fie pentru concerte, fie pentru conferinţe, fie mai ales pentru reprezentări de filme de propagandă - ea fiind potrivită şi pentru proiecţiunile de filme, mai ales în urma transformărilor ce s-au adus în cursul acestui an cabinei de proiecţiuni cu care sala a fost prevăzută încă de la început”, după cum avea să menţioneze în darea de seamă anuală secretarul general al Academiei Române, Alexandru Lapedatu[49]. Restricţiile generale impuse pe întreaga perioadă a războiului au afectat şi Fundaţia, nevoită să-şi întrerupă activitatea la ora 20^{30} în loc de 23^{30}. În acest fel „nu a putut avea loc în genere decât un singur spectacol, cu excepţia zilelor de sărbătoare, în care s-au înregistrat şi câte două spectacole - unul dimineaţa, altul seara”[50]. În vederea redresării economice, sala de conferinţe a fost închiriată, pentru lunile iulie-septembrie 1945, firmei comerciale „Ştefan Ionescu & Co. cu emblema Orfeu” pentru proiecţii de filme[51]. La solicitarea Asociaţiei pentru strângerea legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS) şi a armatei române, în lunile iulie-septembrie au fost cedate sălile de expoziţii, fără însă a se plăti integral chiria cuvenită Academiei (un rest de 840.000 lei nu a mai fost achitat niciodată).

În pofida acestor greutăţi, Academia a reuşit să găsească totuşi resursele necesare racordării Fundaţiei la conducta de gaz metan de pe bulevard. În acest sens, inginerul Gh. Cartianu a prezentat o ofertă avantajoasă atât sub raportul preţului, cât şi

---

[47] *Analele Academiei Române*, tom. LIV, p. 108.
[48] *Ibidem*, tom. LV, p. 109.
[49] *Ibidem*, tom. LVI, p. 104.
[50] *Ibidem*, tom. LXII, p. 130-131.
[51] Vezi Contractul de închiriere din 13 iunie 1945, în Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Contracte, E-135.

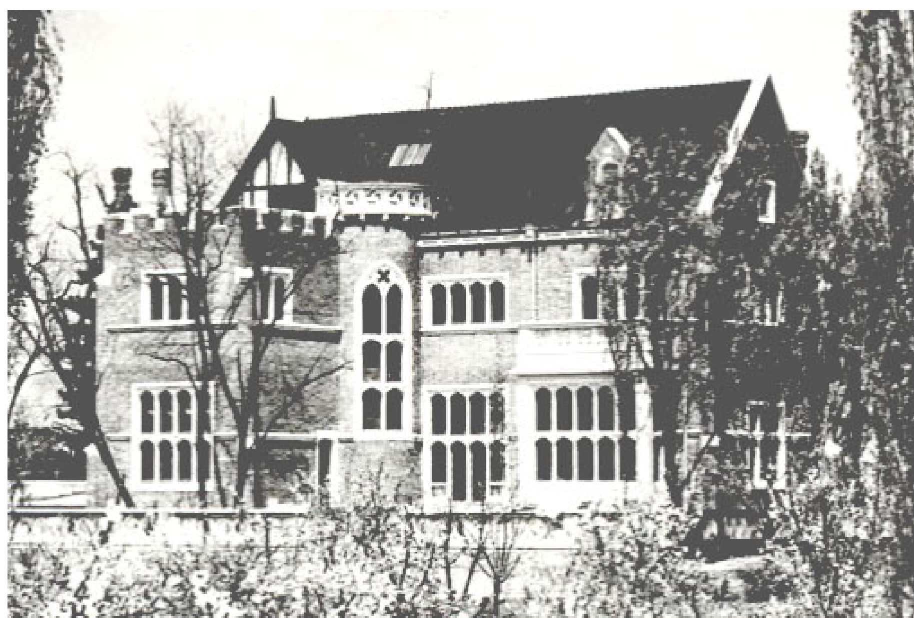
sub cel al condiţiilor tehnice de executare, întreaga operaţiune urmând să coste 26 milioane lei[52]. Din toamna anului 1946, Fundaţia a putut beneficia de încălzire cu gaz, ceea ce a facilitat funcţionarea sălilor şi pe perioada iernii, „privilegiu de care nu s-au putut bucura multe săli de concerte, de expoziţii sau de spectacole din Capitală, rămase în mijlocul iernii fără combustibil, din care cauză au funcţionat neîncălzite sau au fost nevoite să-şi închidă pur şi simplu porţile”[53]. Şi în anii 1946-1948 activitatea Fundaţiei a continuat să fie bogată, deşi începea să se facă simţită tot mai mult influenţa evenimentelor ce se derulau în ţară: timp de 63 de zile sala de expoziţii a fost ocupată cu expoziţia Cărţii ruse, numeroase conferinţe aveau caracter politic. În iulie 1948, imobilul Fundaţiei („teren în suprafaţă de 3657 m^2 şi clădire compusă din 20 încăperi, subsol, parter, etaj, reprezentând o suprafaţă clădită de 1217 m^2”) era trecută la Ministerul Artelor şi Informaţiilor[54]. Prin întreaga activitate desfăşurată sub auspiciile Fundaţiei „Ioan I. Dalles” s-a reuşit să se răspundă din plin dorinţei generoasei testatoare: „de a forma caracterele cetăţenilor români prin cultivarea şi educarea lor sufletească”.

În peisajul cultural al Capitalei a apărut, în 1945, un nou obiectiv datorat unei alte donaţii făcută Academiei Române: Muzeul de artă feudală europeană „Ing. Dumitru Furnică-Minovici”.

Minovici şi-a înscris numele printre cele mai prestigioase familii din Bucureşti, iar trei dintre reprezentanţii ei, printre cele mai de seamă personalităţi ale ştiinţei româneşti. Este vorba de Mina Minovici, care a înfiinţat prima morgă din lume, fiind totodată autorul primului manual de medicină legală din regiunea Balcanilor; de Ştefan Minovici, întemeietorul Catedrei de Chimie analitică, a Asociaţiei generale a corpului farmaceutic şi a Societăţii de chimie din România, şi de Nicolae Minovici, fondatorul primei societăţi de salvare din Balcani şi a celui dintâi spital cu serviciu permanent de urgenţă din România. Sora lor, Elena, căsătorită cu negustorul braşovean Zaharia Furnică, i-a insuflat fiului ei dragostea pentru frumos, cultivată de generaţii în familia Minovici.

Pe terenul moştenit de la mama sa în spatele Muzeului „Dr. Mina Minovici”, inginerul Dumitru Furnică-Minovici a început, în 1939, ridicarea unui imobil destinat special adăpostirii colecţiilor sale. Clădirea, terminată în 1941, a fost proiectată în stilul gotic englez al epocii Tudor de către arhitectul Enzo Canella, după sugestiile proprietarului. Ea adăposteşte o bogată colecţie de obiecte de artă: mobilier, tapiserii, covoare, goblenuri, vitralii, gravuri din secolele XV-XVII, picturi din şcolile flamandă şi italiană, arme vechi, obiecte de ceramică de Meisen şi Delft, un cămin florentin din epoca Renaşterii, o bibliotecă masivă de nuc, executată în Austria în secolul al XVII-lea, cărţi rare etc.[55]. Aici s-a înfiinţat un Muzeu de artă feudală apuseană, inginerul-colecţionar conducând în acelaşi timp şi Muzeul de artă populară „Dr. N. Minovici”.

[52] *Analele Academiei Române,* tom. LXV, p. 253-154.
[53] *Ibidem,* tom. LXVI, p. 234-235.
[54] „Monitorul oficial”, partea I, nr. 260 din 8 noiembrie 1948.
[55] Vezi pe larg Dan Berindei, Sebastian Bonifaciu, *Bucureşti. Ghid turistic*, Bucureşti, 1978, p. 113-114; Gheorghe Parusi, *Cronologia Bucureştilor. 20 septembrie 1459-31 decembrie 1989. Zilele, faptele, oamenii Capitalei de-a lungul a 530 de ani*, Bucureşti, 2007, p. 608; Silvia Colfescu, *Bucureşti. Ghid turistic, istoric, artistic*, ediţia a VIII-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2007, p. 117-118.



Muzeul de artă feudală europeană „Ing. Dumitru Furnică-Minovici”

La 4 iunie 1945, ing. Dumitru Furnică-Minovici dona Academiei Române[56], „în mod irevocabil”, „imobilul situat în Bucureşti, str. Dr. N. Minovici nr. 3, împreună cu toate lucrurile ce se găsesc”, cu scopul de a „servi încă de acum drept muzeu de artă veche aplicată, cu denumirea «Academia Română. Muzeul Ing. D. F. Minovici». Această casă - menţiona el în continuare în actul de donaţie - vecină cu Muzeul de Artă Naţională Profesor dr. Minovici, care este vizitat de zeci de cercetători, în special în zilele de sărbătoare, înţeleg să servească drept muzeu chiar de acum pentru a putea îndruma şi supraveghea modul în care va funcţiona acest aşezământ, după cum a făcut şi unchiul meu, dr. N. Minovici, pentru a păstra o tradiţie de fapte cu un înalt stil de înţelegere şi dăruire pentru propăşirea culturii şi civilizaţiei în slujba colectivităţii”[57].

Muzeul a fost deschis la 23 octombrie 1945, în prezenţa membrilor Academiei Române, a preşedintelui Consiliului de Miniştri dr. Petru Groza, a ministrului Artelor, scriitorul Ion Pas. Aşa cum sublinia în cuvântul său academicianul Andrei Rădulescu „Donatorul, al cărui suflet era muncit de ideea de a-şi vedea înfăptuite gândurile cu un minut mai devreme, a reuşit, cu multe sacrificii, să aranjeze ceea ce este aci expus şi să ne înfăţişeze, chiar de acum un muzeu, care de la început prezintă destul interes şi va fi de un deosebit folos obştesc”[58]. Prin această donaţie de excepţie Academia se îmbogăţea, aşadar, cu o colecţie unică în România, pe care a ştiut, în pofida tuturor vicisitudinilor, să o administreze, conform dorinţei generosului donator.

---

[56] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-D. Minovici, E-4, f. 172-173.
[57] *Ibidem*, f. 172.
[58] *Analele Academiei Române*, tom. LXVII, p. 72, 73.



Elisa I. Brătianu

În 1945, Academia Română primea o donaţie deosebit de însemnată: Aşezământul cultural „Ion I. C. Brătianu”, care funcţiona în Bucureşti din 1928. Elisa I. C. Brătianu, cea de-a doua soţie a omului politic Ion I. C. Brătianu, fost membru de onoare al Academiei, împreună cu cumnatul său, Constantin I. Brătianu, la acea dată şef al Partidului Naţional Liberal, au alcătuit un proiect de Convenţiune prin care Aşezământul din strada Amzei era trecut în patrimoniul Academiei Române „în plină proprietate şi posesie”, „cu toate bunurile, drepturile şi obligaţiunile de orice natură, cu orice titlu şi de oriunde ar deriva”, care formau un fond sub numele de „Academia Română - Biblioteca «I. I. C. Brătianu»”. Veniturile fondului urmau a fi folosite scopurilor pentru care a fost înfiinţat Aşezământul: organizarea şi întreţinerea unei biblioteci publice de istorie, publicarea actelor şi documentelor privitoare la istoria românilor, începând cu 1891, ca şi a lucrărilor ştiinţifice şi de popularizare a cunoştinţelor istorice, sociale şi economice, precum şi a celor „care ar avea de scop să întărească simţământul naţional românesc”. Administrarea fondului urma să fie făcută de un comitet alcătuit din nouă persoane (şase din partea Aşezământului şi trei din partea Academiei). După încetarea din viaţă a celor doi fondatori donatori - Elisa I. Brătianu şi Constantin I. C. Brătianu - fondul intra în patrimoniul Academiei Române „cu toate drepturile şi datoriile sale”. Actul prevedea şi câteva clauze referitoare la uzufructul donatoarei, la păstrarea sediului din strada Amzei, dar şi a mobilierului şi a biroului lui Ion I.C. Brătianu aşa cum a fost în timpul vieţii acestuia, la distribuirea camerelor, la obligaţia de a fi păstrat, până la sfârşitul vieţii, ca director, profesorul George Fotino.

Referindu-se la valoarea acestei donaţii, secretarul general al Academiei, Alexandru Lapedatu, afirma la 15 mai 1946: „Între daniile primite se cuvine a fi menţionată în particular Biblioteca Aşezământului «Ion I. C. Brătianu», fără îndoială cea mai preţioasă, în felul său, donaţiune pe care a primit-o până acum Academia noastră. Căci nu e vorba numai de un foarte bogat şi select fond de publicaţii - peste 40.000 volume - privitoare, în cea mai mare parte, la pământul şi trecutul românesc sau în legătură cu aceasta, ci, în acelaşi timp, şi de localul propriu, parte construit, parte amenajat pentru o bibliotecă modernă - cu depozite speciale pentru cărţi, cu admirabile săli de lectură şi de conferinţe, cu biroul în care a lucrat Ion I. C. Brătianu, cu locuinţa pentru director şi cu alte compartimente a căror destinaţie rămâne să fie determinată în viitor - local înzestrat, ca mobilier, cu tot ceea ce reclamă, azi, o instituţie publică de acest fel, la dispoziţia cercetătorilor şi specialiştilor”[59]. La 7 iunie 1946, Elisa I. Brătianu trimitea preşedintelui Andrei Rădulescu o scrisoare prin care dăruia Academiei Române „restul averii compusă din patru imobile în Bucureşti, str. Biserica Amzei nr. 5 şi 7, care să formeze astfel un singur patrimoniu cu acela fost al Aşezământului «Ion I. C. Brătianu» şi astăzi al Academiei Române, sub numele

[59] *Ibidem*, tom. LXV, p. 165.

«Academia Română - Biblioteca I. I. C. Brătianu»"[60]. Bunurile care formau intrau în patrimoniul Academiei Române erau: terenul din str. Biserica Amzei nr. 5, în întindere de 4.218 m^2, donat de Elisa I. Brătianu Aşezământului Cultural „Ion I. C. Brătianu"; două corpuri de clădire aflate pe acest teren: unul, care cuprindea săli de lectură, de reviste, de conferinţe, de fişe, biroul lui Ion I. C. Brătianu, apartamentele Elisei Brătianu şi al directorului, cinci săli pentru depozite de cărţi, diverse încăperi pentru birouri şi personal, dependinţe, instalaţii pentru încălzire centrală etc. De asemenea, se mai adăugau peste 30.000 de volume, mobilierul complet al sălii de lectură „28 fotolii, 11 mese de lectură, 3 mari candelambre de Murano, mobilierul complet al sălii de conferinţe (cu circa 250 de fotolii), mobilierul sălii de reviste, mobilierul biroului lui Ion I. C. Brătianu etc.", acţiuni şi efecte publice[61]. În urma vizitării Aşezământului, membrii Academiei Române au adresat, la 3 iunie 1947, o scrisoare donatoarei, care „a dovedit încă o dată înalta concepţie despre rolul instituţiei noastre, pentru cultura românească" şi i-a „arătat o deplină preţuire şi încredere", biblioteca donată fiind „o completare fericită a Bibliotecii Academiei Române. Prin numărul lucrărilor, prin diversitatea, prin calitatea lor, ea este un adevărat tezaur naţional. Aci vor găsi cercetătorii un larg câmp de studii pentru felurite probleme şi în special pentru istoria poporului nostru şi a celor vecine"[62].

La 19 noiembrie 1947, „din dorinţa ca Academia Română să intre cât mai curând în drepturile ei de proprietară deplină asupra imobilelor din Bucureşti, str. Biserica Amzei nr. 5 şi 7", Elisa I. Brătianu renunţa la dreptul său de uzufruct. Pe timpul vieţii ea, ca şi persoanele aflate în serviciul ei, urmau să locuiască în apartamentele deja ocupate[63].

În ianuarie 1948, în urma rechiziţionării Palatului Ştirbei din Calea Victoriei pentru Uniunea Femeilor Antifasciste Române, se solicita Ministerului de Interne aprobarea adăpostirii, la Biblioteca „Ion I. C. Brătianu" a bibliotecii fostului domnitor al Ţării Româneşti, Barbu Dimitrie Ştirbei, formată din „colecţii istorice şi documentare de cel mai mare interes pentru trecutul nostru"[64]. În martie acelaşi an, însă, încăperile Bibliotecii „Ion I. C. Brătianu", pregătite pentru a fi deschise publicului, au fost sigilate şi puse sub „pază poliţienească"[65]. În acelaşi timp, toţi cei nouă membri ai comitetului au demisionat, formându-se, conform Convenţiunii, un comitet de conducere alcătuit din trei membri ai Academiei, acestora alăturându-se şi un membru din partea familiei Brătianu[66]. Obligată să părăsească locuinţa, Elisa I. Brătianu a fost ajutată de Academia Română să supravieţuiască, banii provenind dintr-un fond de 160.000 lei „încasaţi din chirii de la imobilele din str. Amzei nr. 5 şi 7"[67]. În şedinţa din 20 mai 1948, Andrei Rădulescu informa, cu profundă mâhnire, despre ridicarea unor cărţi „ce sunt, precum se ştie, în cea mai mare parte de mare valoare" din

[60] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Elisa Brătianu, E-128, f. 60.
[61] *Ibidem*, f. 69.
[62] *Analele Academiei Române*, tom. LXVI, p. 355-356.
[63] *Ibidem*, tom. LXVII, p. 112.
[64] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Elisa Brătianu, E-128, f. 153.
[65] *Analele Academiei Române*, tom. LXVII, p. 201.
[66] *Ibidem*, p. 245.
[67] *Ibidem*, p. 280.

Biblioteca „Ion I. C. Brătianu”[68]. De altfel, la 5 mai 1948, prin decretul nr. 21, lua fiinţă „Aşezământul cultural «N. Bălcescu»”, „persoană juridică”, sub „supravegherea şi controlul Ministerului Artelor şi Informaţiilor”, având ca obiective: „organizarea şi întreţinerea unei biblioteci publice, publicarea actelor şi documentelor privitoare la istoria României, publicarea lucrărilor ştiinţifice şi de popularizare privitoare la răscoalele şi mişcările revoluţionare pentru libertatea şi drepturile poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare; orice activitate având drept scop educarea poporuluui în spriritul democraţiei reale”[69]. În aceste condiţii, Elisa I. Brătianu, fondatoare-donatoare, şi Constantin I. C. Brătianu, donator, solicitau Comisiei superioare a persoanelor juridice din Ministerul Justiţiei radierea din registrul persoanelor juridice a „fostei asociaţiuni culturale Aşezământul «Ion I. C. Brătianu»”[70]. Cu aceasta se încheia ultima pagină a uneia dintre cele mai importante donaţii făcute Academiei Române.


Ilie E. Torouţiu

Între imobilele importante donate Academiei Române s-a numărat şi cel care găzduia Tipografia „Bucovina”, al cărui proprietar era criticul şi istoricul literar Ilie E. Torouţiu. De sub teascurile ei au ieşit numeroase cărţi şi reviste, unele realizate sub egida supremului for de ştiinţă al ţării. Academia, al cărui membru corespondent era Ilie E. Torouţiu, a fost aleasă drept instituţia căreia el, împreună cu soţia sa Elvira, avea să-i lase, în 1944, Tipografia. Donaţia consta din terenul pe care se afla tipografia din strada Grigore Alexandrescu nr. 4, din „imobilul industrial special construit şi amenajat pentru deservirea instalaţiei tipografice” şi din întreg inventarul tehnic existent. Tipografia intra „în proprietatea Academiei Române în plină funcţiune, fără nici un fel de sarcină ipotecară sau chirografară, fără nici un fel de datorie faţă de furnizori”. Ea urma să poarte numele de „Tipografia Bucovina Fundaţia I. & E. Torouţiu A.R.” şi „va continua să fie lucrativă, în serviciul culturii româneşti”. În cazul în care, până la preluarea fundaţiei de către Academie, tipografia „ar fi sinistrată uşor sau greu prin bombardament sau prin orice forţă majoră”, donatorii se obligau să o refacă pe propria lor cheltuială, „fără a angaja cu nimic Academia Română”. Prin acelaşi act se menţiona dorinţa celor doi soţi de a păstra în funcţii pe director şi pe secretarul tipografiei, cărora li se fixau şi salariile. La tipografie urma să se continue colecţia de *Studii şi documente literare* şi, de asemenea, retipărirea ei, „după 25 de volume tipărite tipografia putând înceta continuarea colecţiei”. Tot aici urma să se imprime revista „Convorbiri literare”, „până la anul de apariţie 100, inclusiv 1967 - după această dată va putea depune mandatul în sarcina generaţiilor viitoare”.

În peisajul Capitalei, la 1 martie 1939, apărea un nou aşezământ, de data aceasta spitalicesc, ridicat de Academia Română datorită legatului lui Jacques M. Elias. „Model de erudiţie juridică şi de atitudine patriotică”[71], testamentul din 2/15 decembrie

[68] *Ibidem.*
[69] „Monitorul oficial”, partea I, nr. 104 din 7 mai 1948.
[70] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Elisa Brătianu, E-128, nepaginat.
[71] *Comemorarea a 70 de ani de la moartea lui Jacques M. Elias. 1923-1993*, [Bucureşti], 1993, p. 61.

1914 al bancherului bucureştean Jacques M. Elias prevedea înfiinţarea, de către Academia Română, căreia îi lăsa întreaga sa avere, „fără nici o rezervă”, a Fundaţiei „Familiei Menahem H. Elias”. Principala obligaţie era „de a construi şi întreţine în Bucureşti un spital cu cel puţin una sută paturi, în condiţiunile cele mai moderne şi perfecţionate”, în care urmau să fie primiţi „bolnavi de ambele sexe, israeliţi şi de orice altă credinţă, se vor da consultaţii şi medicamente gratuite”[72].



Jacques M. Elias

Jacques M. Elias a încetat din viaţă la 14 mai 1923, ziarele vremii consemnând nu numai momentul, dar mai ales gestul de a lăsa uriaşa sa avere scopurilor caritabile şi culturale: „În deosebire de acei cari au adunat averi imense şi le-au risipit în străinătate, în deosebire de acei cari au ridicat cu sacii milioane de aur şi le-au cărat în băncile străine, în deosebire de acei cari s-au expatriat şi au stat în castele în Franţa şi Germania, unde şi-au risipit averile stoarse în ţară, Jacques Elias moare, lăsând în ţară, pentru scopuri culturale şi naţionale, aproape un miliard de lei. Toată viaţa lui a fost modest şi discret. Murind, a făcut un gest nobil şi generos, altruist. Tot ce a adunat a lăsat ţării sale, pentru care dovedeşte acum că a avut o dragoste firească, iar pe frontispiciul instituţiilor ce se vor crea cu averea lui să nu se graveze numele lui, ci acel al părintelui lui”, scria ziarul „Presa” din 15 mai 1923[73]. La rândul său, Nicolae Iorga scria în „Neamul românesc” din 9 iunie 1923: „Numai boierii din alte vremuri învăţaseră naţia noastră cu astfel de largi danii, iar de la ei nimeni până la Jacques Elias, nici dintre urmaşii lor, nici din rândurile burghezilor bogaţi nu i-a imitat. Dar importanţa socială a testamentului lui Jacques Elias nu stă numai în aceea că el aminteşte tradiţiile acestei ţări în ce priveşte datoriile clasei avute faţă de obşte, ci şi faptul că el lasă întreaga avere pentru cultură. Se vor face din banii săi şcoli, unde se vor primi elevii fără deosebire de naţionalitate. El a înţeles că aceea ce lipseşte ţării noastre este cultura răspândită în masele adânci populare şi de aceea n-a ezitat să renunţe la orice gând şi să dea acest mare exemplu de generozitate umană, pentru a se face mai multă lumină în sufletele fraţilor săi, pe pământul unde a trăit”. Pe măsură ce s-a putut cunoaşte cu exactitate averea rămasă de la Jacques M. Elias, presa vremii avea să consemneze cu şi mai mare admiraţie gestul său. „Un mare donator” sau „Un donator excepţional” erau numai câteva din titlurile ce se puteau citi, de pildă, în „Viitorul” din 1929. Referindu-se la desemnarea ca legatară universală a Academiei Române, acelaşi ziar consemna că acest „suflet mare de bun român a văzut în Academie instituţia supremă a culturei în care încrederea lui a fost deplină”[74].

O grijă aparte a Academiei Române a constituit-o respectarea prevederii testamentare referitoare la construirea şi dotarea unui spital cu cel puţin 100 de paturi în Bucureşti, orice amânare în punerea în aplicare a acestei dorinţe a testatorului fiind,

---

[72] *Analele Academiei Române*, tom. XLIII, p. 140.

[73] Apud *Comemorarea a 70 de ani de la moartea lui Jacques M. Elias. 1923-1993*, p. 53.

[74] „Viitorul” din 23 mai 1929; vezi şi *Comemorarea a 70 de ani de la moartea lui Jacques M. Elias. 1923-1993*, p. 55.

după cum se exprima avocatul Emanoil Pantazi, „nu numai o impietate, dar ne pune în faţa unei grave răspunderi”. Pentru a obţine fondurile necesare, s-a încercat participarea la licitaţie în vederea cumpărării mai întâi a sanatoriului „Elisabeta”, apoi a sanatoriului „Antoniu”, încercare eşuată din cauza preţurilor mult prea ridicate[75]. În 1934, pe terenul de 13.500 m^2 cumpărat de la Societatea Crucea Roşie pe bulevardul Mărăşti, s-au pus temeliile spitalului, construcţia fiind dată în antrepriza ing. Emil Prager[76]. Planul prevedea ridicarea unui ambulatoriu de consultaţii cu spital de urgenţă, spitalul propriu-zis cu 150 de paturi şi sanatoriul cu 48 de paturi. Numărul paturilor putea fi ridicat, în caz de război, la 500. La acestea se adăugau încăperile pentru personalul medical, administrativ şi de serviciu[77]. La 1 martie 1939 visul lui Jacques M. Elias devenea realitate: avea loc deschiderea spitalului şi sanatoriului. Solemnitatea a avut un caracter „intim şi strict academic”, făcându-se numai în prezenţa membrilor Academiei, rămânând ca inaugurarea oficială să aibă loc la o dată ulterioară. În cuvântul său, Grigore Antipa, după un scurt istoric al donaţiei Elias, s-a oprit pe larg asupra spitalului care-şi deschidea atunci porţile: „Deşi testamentul prevedea să fie un spital de 100 paturi, consiliul Fundaţiunii, animat de dorul de a satisface pe deplin intenţiile testatorului şi de a aduce maximul de binefaceri sănătăţii publice din ţară - atunci când bolnavii din Bucureşti aşteptau pe la porţile spitalelor fără a putea fi primiţi din lipsă de locuri - a hotărât să facă şi un mare ambulatoriu, în care să se poată da şi consultaţiuni şi tratamente gratuite la peste 200.000 de bolnavi anual. Pe lângă aceasta, faţă de lipsa desăvârşită în ţară a unor instalaţiuni sistematice de hidroterapie, fizioterapie şi electroterapie, Consiliul a mai hotărât să înfiinţeze pe lângă spital şi aceste secţiuni speciale, înzestrându-le cu cele mai moderne şi sistematice instalaţii şi aparate. De asemenea, fiindcă un spital cu adevărat modern şi perfecţionat nu poate exista fără o serie de laboratoare sistematice, s-a decis a se instala în spitalul nostru - şi a se înzestra cu cele mai moderne aparate - nouă laboratoare speciale pentru trebuinţele sale de tot felul, practice şi ştiinţifice. Astfel fiind, spitalul nostru, pe lângă marile servicii pe care le va aduce publicului şi sănătăţii publice, el va fi în măsură de a aduce totodată servicii tot atât de mari şi ştiinţei medicale române, ba chiar eventual şi învăţământului superior al medicinei”[78]. În finalul cuvântului său, Gr. Antipa îndemna pe toţi să-şi îndrepte gândul „cu evlavie şi recunoştinţă” spre marele filantrop Jacques M. Elias, „care a muncit o viaţă întreagă şi a adunat ca o albină, ban cu ban, o mare avere, neîntrebuinţând pentru sine decât strictul necesar al unui trai foarte modest, pentru a putea destina apoi întregul fruct al muncii vieţii înzestrării Capitalei ţării cu o măreaţă operă de cultură şi binefacere. Este o faptă de cel mai înalt patriotism şi umanitarism, pentru care ţara noastră să-i fie recunoscătoare, iar numele său să fie pururea pomenit”[79].

De-a lungul anilor, în pofida a numeroase greutăţi întâmpinate, spitalul „Elias” s-a impus ca unul din aşezămintele spitaliceşti de mare prestigiu din Capitală.

---

[75] *Analele Academiei Române*, tom. LII, p. 99-100.
[76] *Ibidem*, tom. LV, p. 83.
[77] Vezi pe larg Prof. dr. Vasile Stănescu, *Din istoricul Spitalului Elias*, în *Comemorarea a 70 de ani de la moartea lui Jacques M. Elias. 1923-1993*, p. 85-90.
[78] *Analele Academiei Române*, tom. LIX, p. 74-75.
[79] *Ibidem*, p. 79.


Elena Văcărescu

O destinaţie specială primea, prin chiar actul de donaţie, şi imobilul din Calea Victoriei, lăsat de surorile Elena Văcărescu şi Zoe Caribol: „primirea şi găzduirea de către Academia Română a profesorilor, savanţilor, literaţilor din ţările străine aliate a primului război mondial din 1914-1918, adică Franţa, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii de Nord, U.R.S.S., Italia, Ceho-Slovacia, Iugoslavia, pentru bunele sentimente ce au arătat totdeauna ţării noastre, atunci când aceste personalităţi vor fi invitate de către Academia Română pentru scopuri ştiinţifice, literare, artistice sau de înaltă politică socială, la noi în România, pentru tot timpul şederii lor în ţară”[80].

Fără îndoială, un loc aparte între donaţiile făcute Academiei Române ocupă cea a soţilor Ion şi Elena Otteteleşanu care, prin averea lăsată s-au putut pune bazele, în apropierea Capitalei, la Măgurele, a unui institut de fete. Executorul testamentar al soţilor Otteteleşanu, magistratul Ioan Kalinderu, el însuşi membru al supremului for de cultură al ţării, a devenit, la rândul său, donator şi ctitor al aşezământului de învăţământ.

Cu sumele iniţiale de care a dispus, sporite cu cele obţinute din vânzarea casei din Calea Victoriei nr. 49, Ioan Kalinderu a reuşit să ridice localul şcolii şi să întocmească, „cu ajutorul unor profesori experimentaţi în ale învăţământului”, o programă şcolară „aşa că şcoala poate să înceapă a funcţiona”[81]. Din dorinţa de a feri implicarea Institutului în procesele ce-i fuseseră intentate, „căci scopul Institutului este prea înalt pentru a le putea legitima”[82], la 19 aprilie/2 mai 1893 Ioan Kalinderu dona averea rămasă de la Ioan Otteteleşanu şi Institutul de fete de la Măgurele „celei mai înalte instituţiuni culturale a întregului neam românesc”, „care oferă, pe lângă nenumărate lumini ce se concentrează în acest focar de cultură şi pe lângă necontestatul prestigiu de care se bucură, şi nepreţuitul folos al unei fiinţări neţărmurite”[83]. Înaltul decret nr. 2.059 din 19/31 mai 1893 autoriza Academia Română să primească averea mobilă şi imobilă donată de Ioan Kalinderu „şi pe care d-sa a moştenit-o de la repausaţii Ioan şi Elena Otteteleşanu pentru ca să se fondeze un institut de fete romănce, cărora să li se dea o creştere de bune mume de familie, fără pretenţie sau lux”[84]. La 8/20 noiembrie 1893, membrii Academiei Române au făcut o vizită la Măgurele, constatând că „edificiul destinat Institutului este din cele mai frumoase; vechea casă boierească a fost mărită cu un cat; i s-au făcut modificări foarte însemnate pentru adaptarea la noua destinaţiune; peste tot casa a fost supusă unei radicale reparaţiuni, astfel că acum este cu totul gata”[85]. Pus sub conducerea lui Ioan Slavici, membru corespondent al Academiei Române, autorul de altfel şi al proiectului de

[80] *Ibidem,* tom. LXVIII, p. 129-131.
[81] Programa a fost alcătuită de profesorii Anghel Demetriescu şi George Popa (Academia Română. *Institutul Ioan Otteteleşanu. Acte relative la fundaţiune şi organizare. 1876-1894*, Bucureşti, 1894, p. 27-28).
[82] *Ibidem,* p. 31.
[83] *Ibidem.*
[84] *Ibidem,* p. 33.
[85] *Analele Academiei Române,* tom. XVI, p. 30.

organizare al noului aşezământ, la 6/18 octombrie 1894 Institutul era inaugurat oficial în prezenţa membrilor Academiei Române, a reprezentanţilor Casei Regale şi a numeroşi părinţi şi localnici. În numele supremului for de cultură al ţării, secretarul lui general anunţa inaugurarea, de către Academia Română, a unei şcoli „cu totul nouă prin chiar voinţa care a fundat-o, prin chiar voinţa care a întemeiat-o. Jur împrejur şi mai departe de ne vom uita vom afla cazuri analoage, în care o Academie prezidă la îndeplinirea dorinţelor unor oameni insuflaţi de duhul binelui obştesc, dar nu cred - afirma D. A. Sturdza - că se va putea cita un caz special asemenea celui pe care ni-l prezintă Institutul Otteteleşanu".



Clădirea Institutului de fete de la Măgurele

După ce a făcut un scurt istoric al donaţiei, el îşi exprima speranţa că „această instituţiune de fete să se ridice ca un far care va lumina educaţiunea femeilor române, dându-i o direcţiune sănătoasă, în parte religioasă şi morală, casnică şi patriotică, o direcţiune spre bine şi adevăr, spre datorie şi virtute, spre muncă şi simplicitate. Atunci voinţa ilustrului fondator Ioan Otteteleşanu, ca şi voinţa generosului înfiinţător, Ioan Kalinderu, se vor împlini spre binele şi fericirea regatului şi ale neamului românesc. Numele acestora, cari cu gând bun, cu simţire patriotică şi cu inimă curată, au fundat această şcoală, de astăzi înainte strâns legată de numele Academiei Române, numele lor vor rămâne în veci iubite şi binecuvântate ca numele unor făcători de bine", afirma, în încheierea cuvântului său, D. A. Sturdza, exclamând: „Eternă să fie memoria ilustrului fondator Ioan Otteteleşanu şi a soţiei sale Elena Otteteleşanu"[86].

Preocupat de sporirea fondurilor necesare Institutului, Ioan Kalinderu propunea, la 27 februarie/10 martie 1896, să se intervină pe lângă Primăria Capitalei pentru deschiderea unei noi străzi „care să lege strada Teatrului cu aceea a Sărindarului, în lungime de 85,80 m, pe o lărgime de 12 m şi a cărei suprafaţă va fi de 1029,60 m.p.",

[86] Academia Română. *Institutul Ioan Otteteleşanu...*, p. 68-69.

din care „698,40 m.p. urmau să se ia din locul Academiei”, adică din grădina casei Otteteleşanu din Calea Victoriei, rămasă nevândută, restul din terenul proprietarului Bröhm, „afacere îndestul de avantajoasă pentru Academie”, după cum o caracteriza Kalinderu[87]. Sumele obţinute din vânzarea loturilor din grădina Otteteleşanu urmau să fie folosite la ridicarea unui nou local la şcoala de la Măgurele şi la repararea morii, aflată „în rea stare”[88]. În urma refuzului Academiei de a se vinde o parte din grădina Otteteleşanu, clădirile noi necesare şcolii, ca şi unele îmbunătăţiri s-au făcut prin contractarea unor împrumuturi ce urmau să se achite eşalonat. În acelaşi timp, s-a început formarea „fondului de zestre”, ce urma să se dea absolventelor în momentul întemeierii unei familii, conform recomandării înscrisă în testamentul lui Ioan Otteteleşanu[89]. În 1910, averea Institutului a sporit considerabil prin vânzarea grădinii Otteteleşanu din Calea Victoriei şi a islazurilor de pe toate moşiile lăsate prin testament, precum şi prin exploatarea în regie a acestora.

În pofida a numeroase greutăţi ivite de-a lungul anilor, Institutul a desfăşurat o activitate deosebit de rodnică, generaţii întregi de fete căpătând o educaţie aleasă şi cunoştinţe teoretice şi gospodăreşti temeinice, graţie donaţiilor făcute de soţii Ioan şi Elena Otteteleşanu şi de Ioan Kalinderu.

Un scop oarecum asemănător - înfiinţarea unui aşezământ educaţional - a avut şi donaţia făcută de o altă familie de bucureşteni: avocatul şi profesorul universitar, fost vicepreşedinte al Camerei, Alexandru Otetelişanu şi soţia sa, Olga. În amintirea fiului lor Barbu, încetat din viaţă la numai 12 ani, când era încă elev la Colegiul Naţional Sf. Sava, ei au donat, în 1943, moşia şi conacul lor din comuna Godeni-Dolj pentru înfiinţarea unei case culturale „Barbu Otetelişanu”, care urma să cuprindă o şcoală primară mixtă, o bibliotecă, o sală de cinematograf, o sală pentru conferinţe şi şezători[90].

De altfel, mai mulţi locuitori ai Capitalei, care aveau în diverse zone ale ţării terenuri arabile sau silvice, le-au lăsat Academiei Române, având certitudinea că acestea vor fi corect administrate, iar veniturile folosite exact scopurilor înscrise în actele de donaţie sau în testamente. Aşa au procedat, spre exemplu, Rozina Ilie Jitianu, care a lăsat ca, din veniturile moşiei situată pe raza satelor Casian şi Cheia din judeţul Constanţa, Academia să înfiinţeze burse pentru studenţii săraci de la Facultăţile de Agronomie, Medicină, Litere şi Filosofie din Bucureşti[91] sau soţii Eufrosina şi Leon Zorab, care îşi exprimau dorinţa ca, din venitul fermei Vlăşcuţa-Argeş, donată Academiei, să se întreţină în străinătate unul sau doi studenţi merituoşi „pentru studii de specializare agricolă”[92].

La rândul său, Anastasie Simu, cel care donase oraşului Bucureşti muzeul de artă ce-i purta numele, împreună cu soţia sa Elena au lăsat Academiei Române moşia de la Tufeni din judeţul Teleorman, al cărui venit urma să fie folosit, după încetarea din

[87] *Analele Academiei Române*, tom. XVIII, p. 160-162.
[88] *Ibidem*, p. 176-177.
[89] Vezi dezbaterile în jurul acestei probleme, în *Ibidem*, tom. XXI, p. 153-156.
[90] Arhiva Academiei Române, Fond Donaţii-Otetelişanu, E-3, f. 19.
[91] Idem, Fond Donaţii-Jitianu, E-183, f. 1-2.
[92] Idem, Fond Donaţii-Zorab, E-243, f. 1.


Anastasie Simu

viaţă a testatorilor, „pentru acoperirea cheltuielilor publicaţiunilor, operelor şi scrierilor importante alese şi hotărâte de Academie referitoare la artă, istorie şi ştiinţe”[93].

Ca şi în cazul terenurilor, unii bucureşteni au lăsat Academiei Române imobile situate în diverse locuri din ţară: la Constanţa (Elena şi Iuliu Movilă), la Sinaia (Elena Djuvara), la Breaza (Gheorghe Nedioglu) etc.

Între donaţiile făcute supremului for de cultură al ţării una a fost legată organic de Bucureşti. În amintirea fostului domn al Ţării Româneşti dintre 1786 şi 1790, Nicolae Mavrogheni, Alexandru Mavroyeni (Mavrogheni) lăsa, la 28 septembrie 1929, Academiei Române sarcina de a acorda, o dată la doi ani, un „Premiu de virtute” de 150 lire sterline unui locuitor din Bucureşti sau, în mod extraordinar, o dată la şase ani unui aşezământ de binefacere din Capitală, „prin analogie cu premiile ce se acordă din acelaşi fond în oraşe din alte ţări şi cu regulamentele acelor premii”. Banii proveneau dintr-un fond depus la Banca Naţională a Greciei[94]. Referindu-se la condiţiile mai puţin obişnuite ale acestei donaţii, în şedinţa din 31 ianuarie 1930, Andrei Rădulescu, delegat să studieze prevederile legatului, arăta că regulamentele premiilor similare din alte ţări prevedeau acordarea premiului „unei persoane sau unei familii onorabile, sărace, adică una care-şi câştigă viaţa prin muncă stăruitoare şi care s-a distins prin acte continui de devotament, de abnegaţie şi de sacrificiu fie faţă de aproapele său (rudă ori nu), fie faţă de societate”. O dată la şase ani, premiul se putea acorda unui aşezământ de binefacere „de o serioasă importanţă şi de o mare utilitate socială când vreunul din membrii lor, deşi sunt într-o bună situaţie materială, contribue la realizarea scopului acestor instituţiuni printr-o muncă personală îndeplinită cu mare devotament, abnegaţie şi sacrificiu”. Andrei Rădulescu ţinea să sublinieze: „Testatorul a înţeles, dar, să încurajeze, să răsplătească, munca sub orice formă, abnegaţia, devotamentul, sacrificiul pentru semeni, pentru societate, fără să impună vreo restricţie în privinţa felului muncii sau sacrificiilor”[95].

Conform „Regulamentului Premiului de Virtute «Al. Mavroyeni» în Bucureşti”[96], aprobat în şedinţa din 26 mai 1931, se specifica că premiul, în valoare de 150 lire sterline, era acordat, „fără distincţiune de rasă şi de religiune, unei persoane sau unei familii onorabile, sărace, adică una care îşi câştigă existenţa prin muncă încordată şi s-a distins prin acte continuu de devotament, de abnegaţie şi de jertfă, fie către aproapele său (rudă ori nu), fie către societate. Această persoană sau această familie trebuie să locuiască în Bucureşti sau în împrejurimi”. În mod excepţional, el putea fi acordat „în parte sau în întregime, odată la şase ani instituţiunilor sau asociaţiunilor de binefacere de o serioasă importanţă şi de un mare folos social, când unii dintre membrii lor, deşi se află într-o situaţie materială bună, contribuesc la realizarea scopului acestor instituţii sau asociaţii printr-o muncă personală făcută cu

[93] Idem, Fond Donaţii-Simu, E-2, f. 11.
[94] Academia Română, *Acte de fundaţiune*, Bucureşti, 1932, p. 376-378.
[95] *Analele Academiei Române*, tom. L, p. 66-67.
[96] *Ibidem*, tom. LI, p. 208.

mare devotament, abnegaţie şi jertfă”. Alegerea candidaţilor era făcută de o comisie formată din şase membri, cărora li se alătura preşedintele Academiei Române, predarea sumelor acordate ca premiu urmând a se face „cu solemnitate în sala de şedinţe a Academiei în prima duminică după Sf. Spiridon”. În art. 9 al Regulamentului se menţiona: „Dacă într-o perioadă de doi ani nu s-ar fi găsit cineva demn să i se acorde premiul, suma respectivă va fi adăugată la suma perioadei următoare de doi ani. În cazul când, în timpul acestei a doua perioade de doi ani n-ar fi găsit iarăşi cineva demn de a lua premiul, sumele neacordate în perioada celor patru ani vor fi împărţite în două părţi egale. O parte va fi adăugată la premiul perioadei următoare, iar a doua va fi întrebuinţată pentru îmbogăţirea unei biblioteci publice din Bucureşti, desemnată de Academia Română. Când va fi posibilă acordarea premiului în fiecare an, dispoziţiile de mai sus se vor referi la fiecare an în loc de doi ani”[97].



Alexandru Mavroyeni

Pentru prima dată Premiul de virtute „Al. Mavroyeni” a fost acordat în 1933. El a revenit modestei funcţionare Artemisa Nicolau care, din salariul ei, îi creştea pe cei şapte copii rămaşi de la sora sa decedată. Ei i-a urmat o instituţie de binefacere: Leagănul „Sf. Ecaterina” din Bucureşti, înfiinţat încă din 1897, pentru creşterea copiilor orfani şi a celor găsiţi. În 1939, această instituţie de binefacere primea premiul „pentru activitatea de asistenţă socială depusă de comitet şi de personalul administrativ”[98]. În anul următor, cinstea de a primi Premiul de virtute a revenit soţilor Ana şi Vasile Ioniţă, care creşteau şi educau, pe lângă cei 15 copii ai lor şi un nepot.

Un moment emoţionant s-a petrecut la 18 decembrie 1942, când Academia a premiat, aşa după cum sublinia preşedintele instituţiei, Ion Th. Simionescu, o faptă „ce iese din obişnuit. Merită să fie nu numai ştiută, dar mai ales cu deosebită apăsare relevată. Face parte din categoria acelora care înalţă pe om şi-i dă o aureolă de mucenicie ori de eroism. Dacă ar fi fost săvârşită de o persoană matură, după ce a străbătut mare parte din drumul vieţii, putând, prin sine, deosebi binele de rău, alegând cumpăna binefacerii ca o vădită mulţumire de sine, fapta n-ar fi avut impresionanta importanţă morală a celeia asupra căreia azi ne îndreptăm atenţia”. Era vorba de Mihail Al. Burcea, de numai 19 ani, lucrător la Arsenalul aeronautic din Capitală, orfan de ambii părinţi, trebuind să „poarte de grijă celor cinci fraţi, orfani la vârsta când nu pot produce, ci numai consuma. El devine tată care trebuie să aducă îndeajunsă pâne în casă; el, mama, care trebuie să mângâie, să îngrijească de micuţii săi fraţi, ultimul de 7 ani”. Adresându-se premiantului, preşedintele Academiei ţinea să-i precizeze: „Academia Română, dându-ţi premiul «Mavroyeni», nu înseamnă că-ţi răsplăteşte fapta ce ai îndeplinit-o. Te dă ca exemplu altora de seama ta, în sufletul cărora adesea clocoteşte răzvrătirea în loc să-şi aibă cult bunătatea, răzbirea prin muncă şi râvna de a clădi. Răsplata adevărată o afli în mulţumirea proprie, în dragostea cu care caută către tine cei pe care-i ridici, în exemplul bun pe care-l dai celor în mijlocul cărora trăieşti, dar mai

[97] *Ibidem*, p. 209.
[98] *Ibidem*, tom. LIX, p. 190.

presus în îndeplinirea unui crez creştinesc… Munceşte, căci munca ridică pe om; continuă să fii cinstit şi bun, căci bunătatea sfinţeşte pe om. Când ai tăi vor fi în măsură să recunoască ajutorul ce le-ai dat ca să ajungă folositori ţării, te vei număra printre cei care s-au sacrificat pentru Patrie”[99]. Prin acest premiu se recompensau, aşadar, cei mai harnici bucureşteni care, prin muncă asiduă, cinstită, reuşeau să depăşească greutăţile vieţii, constituind adevărate exemple de urmat.

Privite în ansamblu, se poate constata că bucureştenii s-au numărat printre cei mai generoşi donatori ai Academiei Române. Fie că proveneau din rândul membrilor Academiei, din corpul profesoral, din armată, din magistratură sau erau doar simpli proprietari ori funcţionari, ei şi-au îndreptat constant gândurile spre Academia Română, instituţia care, prin valoarea ştiinţifică şi morală a membrilor ei, le inspira deplina încredere că averea pe care au strâns-o în timpul vieţii avea să fie gestionată corect, iar dorinţele lor aveau să fie transpuse întocmai în practică.

Chiar dacă din diverse cauze - exproprieri, procese prelungite cu urmaşii donatorilor, condiţii dificile de aplicare exactă a condiţiilor înscrise în unele testamente etc. - Academia nu a intrat în posesia unora din bunurile lăsate ei, gestul în sine al donatorilor a fost menţionat cu respect şi recunoştinţă atât în şedinţele plenare ale Academiei, unde donaţiile erau analizate şi aprobate, în înscrierea lor în paginile *Analelor* pentru a fi cunoscute de contemporani, dar şi de urmaşi. Donatorii au fost, la rândul lor, cinstiţi de înaltul for de cultură al ţării, ei fiind adesea invitaţi la şedinţele publice cu deosebire la solemnităţile de acordare a premiilor înfiinţate în urma daniilor lor sau pomeniţi în slujbe religioase special ţinute, de regulă la bisericile din preajma clădirii Academiei: Sfântul Nicolae Tabacu şi Amzei. Erau gesturi de recunoştinţă faţă de acei bucureşteni care, înţelegând rostul înalt al Academiei Române, au contribuit, prin diverse moduri, la dezvoltarea şi înflorirea ei, exemplul lor fiind urmat până în zilele noastre.

INHABITANTS OF BUCHAREST – DONORS OF THE ROMANIAN ACADEMY (1866-1948)

Abstract

The entire Romanian society has focused its attention on the Romanian Academy, the most important institution of culture & science of the country, from the very beginning. Many donations such as books, maps, stamps, paintings, real estates, agricultural & forest plots of land etc. were donated to the Romanian Academy . The most of them came from inhabitants of Bucharest. Among them there were members of the Romanian Academy. In fact all the most important members donated something to the Romanian Academy. But not only them. Beside them there were also university professors, advocates, doctors or ordinary inhabitants of Bucharest. Their gesture still represents an example & an appeal.

[99] *Ibidem*, tom. LXIII, p. 39, 40.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ASPECTE REFERITOARE LA ACTIVITATEA ÎMPUTERNICITULUI DE CULTE DIN REGIUNEA PITEŞTI (1953-1954)

AUREL RADU*

Responsabilul pentru activitatea cultelor din regiunea Piteşti a fost Pascal Ion numit „împuternicit de culte”, după model sovietic, fiind cel care asigura legătura între stat şi cultele de la nivel local, a cărui activitate era dirijată de Ministerul Cultelor, pe de o parte şi de Securitate, pe de altă parte[1]. De asemenea, raporta superiorilor ierarhici de la nivelul Comitetului PMR din regiunea Piteşti, inspectorului general Dimulescu şi respectiv Lefter Gheorghe.

Pascal Ion avea studii de specialitate în domeniul teologic şi coordona activitatea împuterniciţilor pentru culte de la nivelul celor 12 raioane ale regiunii Piteşti. Împuterniciţii raionali erau în majoritatea lor semianalfabeţi, cu câteva clase primare şi fără pregătire în domeniu, după cum reiese din situaţia cu personalul din anul 1954[2]:

Nr. crt.	**Numele şi prenumele**	**Funcţia**	**Data naşterii**	**Profesia de bază Studii**	**Din ce regiune provine**
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
1.	Pascal Ion	Împuternicit Regiunea Piteşti	15.06.1914	Funcţionar, Liceu Teologic	Ploieşti
2.	Chiriac Nicolae	Împuternicit ajutor Regiunea Piteşti	03.05.1911	Funcţionar, 3 clase comerciale	Bârlad
3.	Zdreală Spiridon	Împuternicit Raion Piteşti	04.10.1916, Cerbureni	Bucătar, 5 clase primare	Piteşti
4.	Anastasescu Aurel	Împuternicit Raion Topoloveni	06.11.1921	Funcţionar, 2 clase comerciale	Piteşti

* Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale - Argeş, Piteşti.

[1] Carmen Chivu-Duţă, *Cultele din România între prigonire şi colaborare*, Iaşi, 2007, p. 14-15; *Comisia Prezidenţială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Raport Final*, Bucureşti, 2008, apud www.presidency.ro, 2012, cap. *Regimul comunist şi cultele religioase*.

[2] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale - Argeş (în continuare S.J.A.N. - Argeş), fond *Comitetul Regional PMR Piteşti*, dosar 81/1954, f. 62.

0	1	2	3	4	5
5.	Drumea Gheorghe	Împuternicit Raion Muşcel	06.03.1915	Cizmar, 4 clase primare	Piteşti
6.	Ionescu Florea	Împuternicit Raion Curtea de Argeş	11.10.1917	Frizer, 5 clase primare	Piteşti
7.	Moisescu Florea	Împuternicit Raion Costeşti	10.04.1927	Agricultor, 7 clase primare	Piteşti
8.	Rădulescu Vasile	Împuternicit Raion Slatina	12.06.1925, Comani	Vânzător textilist, 4 clase primare şi 1 prof.	Raion Drăgăneşti, Reg. Bucureşti
9.	Tărăbugeac Nicolae	Împuternicit Raion Drăgăşani	10.01.1926	Muncitor teracotist, 7 clase primare	Piteşti
10.	Diaconu Constantin	Împuternicit Raion Horezu	04.12.1918	Agricultor, 5 clase primare	Vâlcea
11.	Târnoveanu Nicolae	Împuternicit Raion Loviştea	03.10.1900	Muncitor forestier, 4 clase primare	Cluj
12.	Cârstea Ion	Împuternicit Raion Vedea	23.10.1929	Muncitor, 5 clase primare	Piteşti
13.	Niţoi Gherghina Marin	Împuternicit Raion Găieşti	11.10.1922	Muncitor, 4 clase primare	Piteşti
14.	Gănciulescu Eugen	Împuternicit Raion Rm. Vâlcea	06.01.1921	Funcţionar, 8 clase liceu	Piteşti



Este interesant cazul împuternicitului de la raionul Piteşti, în ceea ce priveşte devenirea şi promovarea pe line ierarhică în cadrul nomenclaturii de partid. Tovarăşul Zdreală Spiridon (foto) era semianalfabet, cu cinci clase primare urmate în satul Cerbureni din comuna Valea Iaşului având origine socială „sănătoasă” - ţărănească. Acesta a fost nevoit să lucreze de mic copil pe la diverşi patroni din Bucureşti ca vânzător de pâine, de fructe şi zarzavat sau ajutor de bucătar într-un restaurant, după cum afirmă în autobiografia sa. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost concentrat ca bucătar la popota ofiţerilor, fiind astfel ferit de lupta directă de pe front. După război a fost angajat ca bucătar la Fabrica de Cherestea „Silva Moroieni” (ASAM) din Curtea de Argeş de unde a continuat ascensiunea ca şef de cadre în fabrică (1948), mai apoi şef de cadre la ICS Feralbet Piteşti (1952), vicepreşedinte la U.R.C.C. raionul Piteşti (1953), instructor la secţia Organizatorică a Sfatului Popular Raion Piteşti şi din 1953

este angajat prin transfer la Ministerul Cultelor ca împuternicit pentru cultele din raionul Piteşti[3]. Raportările împuternicitului regional de culte Pascal Ion erau întocmite într-un mod bine structurat, pe fiecare cult în parte, fiind urmărite cu precădere aspecte referitoare la: înscrierea deservenţilor cultelor în Comitetul de Luptă pentru Pace[4] (CLP) şi în Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS), participarea deservenţilor cultelor la adunări şi conferinţe interconfesionale regionale sau la cele de „orientare" la nivel raional, sprijinirea planului de stat cincinal şi a acţiunilor de interes obştesc, cunoaşterea manifestărilor şi activităţilor cultelor pentru identificarea acelor „elemente duşmănoase la adresa regimului", acţiunile de prozelitism ale cultelor, respectiv misionarismul şi catehizarea, cunoaşterea bazelor economice de susţinere a cultelor, situaţia mănăstirilor, schiturilor şi şcolilor cultice şi a cultelor neautorizate etc. De asemenea, împuternicitul regional trebuia să-şi facă autocritica şi să puncteze acele aspecte referitoare la greutăţile şi lipsurile întâmpinate în activitate, propuneri şi angajamente de viitor.

Pascal Ion se plângea superiorilor săi că nu existau sedii de lucru pentru împuterniciţii de culte de la nivelul raioanelor. Deoarece nu erau suficiente mijloace de transport în comun în acea perioadă, la propunerea acestuia s-au cumpărat biciclete pentru împuterniciţii raionali astfel încât aceştia să-şi ducă la îndeplinire mai bine sarcinile din teritoriu[5].

Cultul ortodox. În regiunea Piteşti erau 29 mănăstiri şi schituri cu un personal monahal de peste 500 (635) persoane. Într-o altă situaţie de la sfârşitul anului 1953 se arăta că în regiunea Piteşti erau 35 schituri şi mănăstiri cu un număr de 980 persoane. Mănăstirile Bistriţa şi Horezu din Vâlcea aparţineau direct de Patriarhia Română.

În ceea ce priveşte situaţia economică a mănăstirilor, împuternicitul regional susţinea că acestea mai posedau încă 206,09 ha teren arabil, 73 ha fâneţe, 2,50 ha pomicultură, 51 bovine, 420 ovine, 17 cabaline[6]. În cadrul mănăstirilor funcţionau cooperative meşteşugăreşti care se aflau în circuitul economic planificat de stat. Din raportul de activitate al împuternicitului regional aflăm, fără vreo altă precizare, că cele 25 de fete din satele din jurul mănăstirii Bistriţa care lucrau în cadrul cooperativei meşteşugăreşti, au părăsit mănăstirea, în condiţiile în care maica stareţă Tiberiada a fost mutată la mănăstirea Şerbăneşti deoarece a fost acuzată că a făcut „mare delapidare de bani" din banii cooperativei, însă stareţa nu vroia să părăsească mănăstirea, deşi avea ordin în acest sens[7]. Alte surse de venit erau cele din prelucrarea şi vânzarea produselor apicole (miere, ceară şi producerea de lumânări), orice formă de colectă fiind strict interzisă. O bună parte din egumenii de la mănăstiri erau salariaţi de stat astfel încât s-a conturat treptat un cler constrâns financiar şi în acelaşi timp fidelizat faţă de politica Partidului.

Nici mănăstirile nu au scăpat de „sistemul cotelor obligatorii" fiind impuse la cote de carne pe care, în mod surprinzător, le respectau şi le duceau la îndeplinire cu stoicism. S-au introdus restricţii în ceea ce priveşte ieşirea şi accesul în mănăstiri.

---

[3] Idem, *Colecţia dosarelor membrilor PCR Argeş, litera „Z"*, dosar 118, f. 5, 44-48.
[4] Prin CLP se urmărea îndoctrinarea, după model sovietic, a tuturor cultelor recunoscute în România care să fie folosite ca armă de propagandă unitară în lupta mocnită din perioada Războiului Rece.
[5] S.J.A.N. - Argeş, fond *Comitetul Regional PMR Piteşti*, dosar 81/1954, f. 33.
[6] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 81.
[7] *Ibidem*, dosar 81/1954, f. 15.

Deplasarea personalului monahal în afara mănăstirii trebuia să se facă numai în interes de serviciu şi cu ordin scris. De asemenea, persoanele care veneau în pelerinaj la mănăstiri trebuiau legitimate şi înscrise într-un registru, iar acei pelerini care nu aveau actele legale la îndemână trebuiau „să nu fie admişi a vizita pentru a nu se ascunde în aceste mănăstiri elemente duşmănoase regimului”[8].

În 1953 şi-a făcut apariţia în regiunea Piteşti, un călugăr din eparhia Clujului numit Nil Dorobanţu[9] care era considerat „un viu propagandist al misticismului” şi prin urmare, a fost trimis în izolator la mănăstirea Arnota. Acesta avea interdicţie de păşi în alte mănăstiri din regiune, însă „avusese îndrăzneala să apară în catedrala Episcopiei de la Râmnicu Vâlcea şi să ţină predici fără ştirea chiriarhului”, ceea ce i-a grăbit evacuarea înapoi la Cluj[10]. Combaterea şi condamnarea misticismului în rândul clerului era o prioritate. Spre exemplificare, în comuna Racoviţa (raion Loviştea) s-a încercat un pelerinaj la o femeie care afirma că a văzut pe Dumnezeu în vis. Preotul paroh Constantinescu Ion a fost acuzat că este implicat direct în această acţiune fiindcă ar fi cerut diverse sume de bani încasate de la pelerini. În consecinţă, a fost suspendat imediat, trimis în judecata Consistoriului şi în anchetă mixtă de la Ministerul Culelor[11].

Pentru implementarea politicii de stat în rândul cultelor recunoscute, aveau loc conferinţe interconfesionale cu toţi protopopii la nivel regional şi zeci de conferinţe de „orientare” la nivel raional prin care se urmărea în special starea de spirit şi îndoctrinarea clerului. Clerul ortodox era încurajat sau constrâns să facă parte în special din Comitetul de Luptă pentru Pace (CLP), după cum reiese din statistica de la sfârşitul anului 1953[12]:

Nr. crt.	**Raionul**	**Deservenţi ortodocşi**	**Deservenţi ortodocşi în CLP**
1.	Piteşti	121	89
2.	Topoloveni	47	35
3.	Muşcel	101	70
4.	Curtea de Argeş	72	31
5.	Costeşti	78	22
6.	Slatina	107	32
7.	Drăgăşani	77	31
8.	Horezu	44	32
9.	Loviştea	27	12
10.	Vedea	57	32
11.	Găieşti	80	56
12.	Rm. Vâlcea	55	36
13.	Băbeni	39	18
14.			
	Total	**905**	**496**

[8] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 18, 34, 81.
[9] Nil Dorobanţu zis Zănatecul (n. 1920 – d. 1977), ieroschimonah, licenţiat în Filosofie şi Litere, absolvent în Drept şi doctorand la Teologie, apud http://bucovinaprofunda.wordpress.com, 2012.
[10] S.J.A.N. - Argeş, fond *Comitetul Regional PMR Piteşti*, dosar 131/1953, f. 81-82.
[11] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 59.
[12] *Ibidem*, f. 72.

La finele anului 1954, în regiunea Piteşti erau în CLP 659 deservenţi ortodocşi, iar 750 aveau, mai mult din obligaţie, abonamente la publicaţiile de propagandă ale vremii, la ziarul „Pentru pace trainică, pentru democraţie populară" şi revista „În apărarea păcii"[13]. Numărul conferinţelor interconfesionale pentru pace şi a celor de „orientare" era de ordinul zecilor în fiecare an. Cei care nu participau la aceste „conferinţe de orientare" trebuiau sancţionaţi în conformitate cu decizia Patriarhiei, astfel: la prima absenţă nemotivată se reţinea o zi din salariu, la două absenţe nemotivate se reţinea salariul pentru 10 zile lucrate, iar la a treia absenţă se făcea destituirea din funcţie.

De asemenea, preoţii erau încurajaţi să intre în cercurile ARLUS, însă interesul şi numărul celor afiliaţi era mic, de 376 membri în 1953. De aceea, episcopul a dat o circulară prin care îndemna preoţii ortodocşi să popularizeze în biserică „necesitatea prieteniei româno-sovietice şi ajutorul dat de popoarele sovietice ţării noastre"[14].

Împuterniciţii raionali se ocupau îndeaproape de supravegherea modului în care se desfăşurau sărbătoririle hramurilor bisericeşti şi mănăstireşti, sfinţirile de biserici. Preoţii aveau interdicţie de a ţine predici în mod liber şi deschis, să facă procesiuni la râuri de Bobotează, să facă pelerinaje la mănăstiri şi schituri. Din documente aflăm că la 6 ianuarie 1954, de Bobotează, nu s-au mai făcut pelerinaje la râuri sau fântâni aşa cum s-au făcut în anii anteriori. Preoţii trebuiau să susţină în mod efectiv şi eficient „lupta pentru pace" prin reducerea programului slujbelor religioase care se încheiau până în orele 12 sau cel târziu 14, pentru a veni în sprijinul campaniilor agricole, să ţină predici prin care să îndemne enoriaşii să susţină şi să termine campania de însămânţări sau recoltări agricole.

În perioada interbelică, în verile caniculare cu secetă prelungită, preoţii ortodocşi sprijiniţi de autorităţile locale, obişnuiau să facă procesiuni religioase cu enoriaşii la râuri sau fântâni pentru invocarea ploii. Aceste procesiuni religioase publice au fost cu desăvârşire interzise, deşi au existat cazuri în care au fost susţinute chiar de unii preşedinţi ai sfaturilor populare comunale aşa cum s-a întâmplat în comuna Spătaru din raion Drăgăşani când preotul Florea Nicola a făcut procesiune de ploaie cu acordul autorităţilor locale[15].

Problemele de personal din rândul cultelor erau urmărite atent de împuternicitul regional care în 1953 se plângea superiorilor că protopopul Branişte din raionul Piteşti a fost schimbat din funcţie „din motive duhovniceşti", fiind înlocuit provizoriu cu secretarul acestuia numit Uţoiu. Schimbarea din funcţie s-a făcut tacit în cadrul cultului ortodox, însă „fără consultarea împuternicitului regional sau a tovarăşului inspector general şi în condiţii secrete". Mutările de personal trebuiau cunoscute şi aprobate de împuternicitul regional care atrăgea atenţia că anumite „elemente duşmănoase" reuşesc „să se mişte dintr-un loc în altul, pentru a se sustrage supravegherii", cum a fost cazul cu preotul Ion D. Turcu[16] care a venit din parohia

[13] *Ibidem*, f. 26, 28.
[14] *Ibidem*, dosar 81/1954, f. 29.
[15] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 96.
[16] Preotul Ion D. Turcu este fiul preotului Dumitru Turcu (n. 1892, Cornetu, Ilfov), fost senator din partea PNŢ, apud www.protoieriailfovsud.ro, 2012.

Buda din raionul Mihăileşti, regiunea Bucureşti în parohia Valea Zimbrului din Raionul Topoloveni. Acesta era rudă apropiată a liderului ţărănist Ion Mihalache aflat în închisoare şi se susţinea că a reuşit să vină în comuna unde avea relaţii cu elementele din fostul Partid Ţărănesc şi că ar fi spus că „nu-l interesează împuterniciţii, deoarece are cunoscuţi în Minister”[17].

Împuternicitul regional Pascal Ion cerea sprijinul Ministrului Cultelor pentru a schimba din funcţie anumiţi reprezentanţi ai clerului ortodox care-i făceau greutăţi în desfăşurarea activităţii:

„Propun să fiu ajutat în problema schimbării protopopului Petre Topologeanu de la Curtea de Argeş pentru care împreună cu tov. inspector general Lefter, am căzut de acord cu chiriarhul ca să fie schimbat, însă care refuză să demisioneze spunând că este cunoscut de patriarh şi că nici ministerul nu este de acord cu schimbarea sa. Acest element ne-a făcut permanente greutăţi şi ne face şi în prezent. Astfel, deşi dispoziţia a fost să vândă calendarele cu 3 lei, pe baza unui proces verbal al consiliului parohial, la parohia sa le-a vândut cu 5 lei. De asemenea, să fiu ajutat în problema schimbării preotului Chiriţă Grigore, inspector bisericesc, asupra căruia am căzut de acord cu chiriarhul ca să fie schimbat, însă care afirmă că ministerul nu cunoaşte această situaţie, deşi tov. inspector general Lefter Gh. este în cunoştinţă perfectă de cauză. Deşi chiriarhul a căzut de acord, nu ia măsurile necesare. Propun ca eventual conducerea Ministerului să stea de vorbă cu chiriarhul şi să-i atragă atenţiunea să-şi respecte cuvântul dat”[18].

Subminarea economică a clerului s-a făcut pe de o parte prin impunerea sistemului de cote obligatorii către stat şi prin aplicarea prevederilor HCM 308 din 1953 pe de altă parte, prin care preoţii „cedau de bunăvoie” terenurile agricole deţinute. În fapt, sub masca unei formalităţi de legalitate, s-a făcut o preluare abuzivă a terenurilor, prin constrângere. În regiunea Piteşti, circa 432 de preoţi „au predat” statului suprafaţa de 2148 hectare, deşi alţii au refuzat pentru un timp să-şi „cedeze” pământurile. În urma „cedării” terenului, preotul Ioan Leca din comuna Oteşti (raion Vâlcea) a revenit şi a făcut o altă cerere ca „să-i fie restituit pământul pe motivul că are vite şi nu are cu ce le hrăni”, însă a renunţat să-şi revendice terenul întrucât Partidul avea întotdeauna dreptate, dar mai ales „metode de convingere”.

În special la nivelul cel mai de jos a clerul ortodox a existat o îndârjire la plata cotelor obligatorii. Preotul Teodor Popescu din parohia Aninoasa a introdus 450 grame de păr de câine la predarea cotei de lână, fapt pentru care a fost „demascat” şi trimis în judecată pentru „atitudine duşmănoasă”. Preotul Popescu Gheorghe din parohia Şerbăneştii de Jos nu şi-a predat cotele de lapte, preotul Iulian Dumitrescu din parohia Coloneştii de Jos (raion Slatina), Presură Nicolae din parohia Pojogi, Mihai Ioan din parohia Slăveşti (raion Horezu), Oancea Toma de la parohia Bârseşti (raion Curtea de Argeş) fiindcă nu şi-au plătit cotele şi impozitele către stat până nu le-au fost sigilate podurile cu porumb[19]. Preotul Tinca din comuna Oporelu l-a ameninţat cu furca pe delegatul sfatului popular când i-a cerut cota[20].

[17] S.J.A.N. - Argeş, fond *Comitetul Regional PMR Piteşti*, dosar 81/1954, f. 61.
[18] *Ibidem*, f. 33.
[19] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 36.
[20] *Ibidem*, f. 96.

Un alt preot era acuzat că subminează campania agricolă de recoltare, pentru că refuza să-şi repare propria batoză de treieriş, în timp ce preotul Tache Ion din parohia Vâlsăneşti era condamnat la 4 ani de închisoare şi 400 lei amendă pentru „neîndeplinirea planului de transport”. Preotul Rădulescu Cristea de la parohia Măniceşti (raion Curtea de Argeş), era acuzat că a dărâmat un zid al casei sale pentru a nu se face dispensar într-una din camere[21].

Deşi în perioada 1953-1954 se construiau biserici numai cu acordul Ministerului Cultelor, numai în regiunea Piteşti s-au făcut zeci de slujbe de sfinţiri de biserici noi la care au participat uneori patriarhul Justinian Marina, mitropolitul Sebastian Rusan al Moldovei şi vicarul Patriarhiei, episcopul Teoctist Arăpaşu. La sfinţirea bisericii din Văleni-Dâmboviţa au participat mitropolitul Firmilian Marin al Olteniei şi episcopul Teoctist fiind prezente circa 1.500 persoane[22]. De asemenea, în 1954, la Dragoslavele şi la mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung, a existat o vizită a patriarhului împreună cu o delegaţie sovietică, unde „totul a fost găsit în ordine, deoarece se ştia dinainte de această vizită”[23].

Bineînţeles că acei preoţi credincioşi idealurilor Partidului au fost susţinuţi şi promovaţi în continuare. Spre exemplificare, stareţa mănăstirii Văleni a fost aleasă ca deputat comunal, iar pe linie de „propagandă şi agitaţie”, preotul Ionescu Ion (n. 1922 – d. 2004), secretarul protoieriei Topoloveni, a pregătit, la cererea organelor de partid, un cor de 180 persoane din comunele Leordeni şi Topoloveni cu care s-a prezentat la Festivalul Mondial al Tineretului şi Studenţilor de la Bucureşti din 1953[24].

Şcoli de cult. La Curtea de Argeş exista o Şcoală de Cântăreţi cu 125 elevi, însă aceştia nu erau afiliaţi organizaţiei UTM, în timp ce ARLUS avea o activitate foarte slabă. În noiembrie 1953 aici a fost o grevă a elevilor din anul terminal îndreptată, se pare, împotriva profesorului de muzică Popescu care era acuzat că era autoritar cu elevii şi că ducea o viaţă imorală. Totuşi această grevă a necesitat intervenţia patriarhului care s-a deplasat la Curtea de Argeş unde a hotărât destituirea directorului, eliminarea definitivă a patru elevi şi suspendarea burselor pe un an[25].

La Horezu exista în anul 1953 un seminar monahal pentru fete condus de monahia Serafima Popescu (1951-1953) care avea 63 eleve şi 7 profesoare. Stareţa Serafima a fost schimbată din funcţie la cererea împuternicitului de culte în 1953. În acelaşi an s-a deschis la mănăstirea Văleni (raion Curtea de Argeş) o Şcoală monahală. Nici mediul ecleziastic nu a scăpat de acţiunea naţională de "alfabetizare" generală, având în vedere că în mănăstirile din regiune urmau cursurile de instruire în tainele buchisitului un număr impresionat de 88 persoane, în timp ce la şcolile monahale erau 94 de monahii[26].

Mişcări anarhice. Mişcarea religioasă apărută în sânul Bisericii Ortodoxe Române numită Oastea Domnului a fost catalogată ca mişcare anarhică şi în consecinţă a fost trecută în ilegalitate, fiind lichidată în focarele existente din regiunea Piteşti. Preotul Niţu din parohia Dianu din comuna Stroeşti (R. Horezu) a fost anchetat

[21] *Ibidem*, f. 75.
[22] *Ibidem*, f. 58, 78.
[23] *Ibidem*, dosar 81/1954, f. 58.
[24] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 62.
[25] *Ibidem*, f. 81.
[26] *Ibidem*, f. 17.

pentru că a întreţinut Oastea Domnului, i s-au reţinut drepturile salariale, a fost detaşat în alte comune aproape un an şi judecat în consistoriul duhovnicesc. De asemenea, preotul Piru Buchiu[27] din parohia Colţu, comuna Ungheni (R. Costeşti) a întreţinut această mişcare, însă după arestare nu a mai continuat prozelitismul.

Alte culte neautorizate, scoase în afara legii erau adventiştii reformişti şi martorii lui Iehova. Exista o comunitate restrânsă de adventişti reformaţi în comuna Budeşti (raion Vâlcea) cu 15 credincioşi care se întâlneau în casa cetăţeanului Florea Mirea şi în comuna Piatra (raion Slatina). Aceştia erau cunoscuţi de organele Miliţiei şi Securităţii fiind în permanentă în supraveghere. Pastorul Tolan Vasile din Râmnicu-Vâlcea, s-a deplasat la cererea împuternicitului de culte regional în aceste comune pentru a-i convinge pe aceşti „nealiniaţi" să revină în sânul adventiştilor de ziua a 7-a, însă fără vreo finalitate în acest sens. Aceştia au fost supuşi represiunii organelor Miliţiei fiind arestaţi temporar tocmai în momentul întrunirii ţinute în casa lui Beznea Ştefan din satul Criva (raion Slatina) la 2 mai 1953.

De asemenea, despre martorii lui Iehova sunt puţine referiri, în evidenţa împuternicitului de culte fiind trecute doar 6 persoane din comuna Brezoiu (raion Loviştea). Aceştia nu aveau o viaţă de cult sau alte manifestări fiind sub supraveghere permanentă.

Cultul romano-catolic. În regiunea Piteşti erau trei parohii catolice: în Piteşti (cca. 120 enoriaşi), Râmnicu-Vâlcea (cca. 80 enoriaşi) şi Câmpulung (cca. 70 enoriaşi). Spre nemulţumirea împuternicitului de culte, preoţii catolici nu făceau parte din CLP. În 1953, cele trei parohii au fost vizitate de protopopul romano-catolic Bachmaier[28] din Craiova care s-a ocupat de problemele administrative ale bisericilor parohiale şi mai puţin de popularizarea „luptei pentru pace". A fost acuzat de „atitudinea duşmănoasă" la adresa regimului, întrucât nu a participat în mod activ la conferinţele interconfesionale regionale de luptă pentru pace şi nici la cele raionale, nu a prelucrat hotărârile Congresului Mondial de Pace de la Viena, HCM 308/1953 şi nu a întreprins nimic pe linia prieteniei româno-sovietice etc. I s-a fixat domiciliu obligatoriu la Râmnicu Vâlcea. În schimb, preotul parohiei catolice din Piteşti Iacob Iosif (1952-1956) şi cel de la Câmpulung erau cooperanţi la chemările CLP[29].

Cultul adventist de ziua a 7-a. Cea mai mare comunitate era considerată cea din comuna Curtişoara din raionul Slatina şi cea din comuna Vaideeni din Vâlcea. De asemenea, în oraşul Piteşti exista o comunitate importantă deoarece în 1953 împuternicitului de culte a decis înlăturarea pastorului Cucurezeanu Păun[30] din Piteşti

[27] Din fişa matricolă penală întocmită de Penitenciarul Piteşti în 1952 reiese că Piru Buchiu (n. 25 septembrie 1913, Bucureşti) domiciliat în Ungheni era fiul lui Ioan şi Xanela, avea 4 ani de studii teologice, căsătorit cu Viorica Dobrescu cu care avea la acea dată 4 copii (trei băieţi şi o fată), apud www.crimelecomunismului.ro, 2012.

[28] Este menţionat doar numele preotului catolic, transcris de fiecare dată în variante diferite, ceea ce denotă superficialitatea împuternicitului de culte. Probabil este vorba despre preotul catolic arestat de autorităţi în 1958, Adolf Bachmeier (n. 1898, Caramurat, astăzi M. Kogălniceanu, Constanţa – d. 1983, Regensburg, Germania) sau mai puţin probabil de vicarul Gaspar Bachmeier (n. 1909, Crasna, Basarabia – d. 1971, Constanţa).

[29] S.J.A.N. - Argeş, fond *Comitetul Regional PMR Piteşti*, dosar 131/1953, f. 37, 84, 85.

[30] Cucurezeanu Păun, născut la 15 decembrie 1894, a urmat Seminarul Adventist de la Stupini - Braşov, este pastor din 1938, apud Adrian Nicolae Petcu, *Securitatea şi Cultele în 1949*, în *Partidul, Securitatea şi Cultele 1945-1989*, Editura Nemira, Bucureşti, 2005, p. 159.

fiind acuzat că „nu şi-a dat interes în rezolvarea problemei prozelitismului". În consecinţă, a fost mutat la Slatina unde avea un „câmp de activitate mai mic", fiind o comunitate de credincioşi mai restrânsă. În locul acestuia a fost adus la Piteşti pastorul Mihai Radu care sub masca repetiţiilor corale, aduna în cursul săptămânii şi duminica credincioşii în biserică pentru a transforma repetiţiile corale în slujbe religioase, spre nemulţumirea şi totala opoziţie a împuternicitului regional[31].

La 18 septembrie 1953 s-a făcut inaugurarea unei case de rugăciune în comuna Săpata (raion Costeşti) în prezenţa lui Dumitru Florea şi M. Manea de la Conferinţa Muntenia. De asemenea, alţi credincioşi au dorit să-şi ridice propria casă de rugăciuni pe proprietatea lor din comuna Stâlpeni (raion Muşcel), însă s-au lovit de împotrivirea preşedintelui Sfatului Popular, „întrucât Stâlpeni va deveni oraş muncitoresc". Ministerul Cultelor a aprobat ridicarea bisericii, însă într-un sat apropiat[32].

Alegerile din cadrul cultului din 1953 s-au desfăşurat cu acordul împuternicitului de culte, întrucât se afirma că delegatul Conferinţei Muntenia şi de la Uniunea Adventistă „au luat legătura cu împuternicitul regional, din timp, cu care au discutat felul cum să decurgă alegerile"[33]. Se arăta că adventiştii erau mult mai cooperanţi în sensul că nu au mai existat credincioşi care au refuzat să exercite serviciul militar obligatoriu.

Cultul penticostal. În evidenţă împuternicitului era o singură comunitate de 140 persoane din comuna Oarja (raion Piteşti) condusă de Sinescu Gheorghe. Se arăta că reprezentanţii acestui cult „se păstrează în rezervă faţă de acţiunile sociale" şi nu se implicau în sprijinirea GAC din Oarja. Era contestată activitatea pastorului Sinescu Gheorghe deoarece nu participa la şedinţele pentru pace sau la conferinţele interconfesionale deşi a fost „invitat" în mai multe rânduri. Un alt punct de nemulţumire erau adunările care se făceau în case particulare şi acţiunile de prozelitism, motive suficiente pentru retragerea autorizaţiei de funcţionare a cultului.

Zdreală Spiridon, împuternicitul raionului Piteşti, a descoperit în anul 1953 în comuna Mărăcineni un număr de 32 credincioşi penticostali care se întâlneau în case particulare, fără să aibă autorizaţie de la minister. S-au impus măsurile coercitive obişnuite, s-au făcut arestări şi anchete care au urmărit în principal impunerea unui sentiment de frică în rândul credincioşilor, astfel încât să-i determine să renunţe la adunări[34].

[31] S.J.A.N. - Argeş, fond *Comitetul Regional PMR Piteşti*, dosar 131/1953, f. 27, 30; dosar 81/1954, f. 87v.
[32] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 65.
[33] *Ibidem*, f. 31.
[34] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 89, dosar 81/1954, f. 58.

Cultul creştin după evanghelie. Existau credincioşi în comuna Malu cu Flori (raion Muşcel) care cu ocazia unei înmormântări au intrat în conflict cu ortodocşii din localitate. Acest cult era acuzat că duce o acţiune intensă de prozelitism producând agitaţie în rândul cultelor. În comuna Vlădeşti, responsabil de comunitate Ion Manole care a încercat acţiuni de prozelitism, iar directorul Alexandrescu de la Tipografia din Câmpulung era acuzat că „vorbeşte contra regimului". De asemenea, era apreciată atitudinea responsabilul de cult, Călin Iorga care împreună cu alţi credincioşi s-au implicat social şi au prestat muncă voluntară în comuna Schitu Goleşti[35].

Cultul evanghelic. Era o singură comunitate la Râmnicu-Vâlcea condusă de preotul Magnezius Gustav care deservea şi comunitatea de la Craiova cu 72 credincioşi.

Cultul baptist. Reprezentanţii cultului aveau interdicţie de a întreprinde acţiuni de prozelitism sau să se întâlnească în case particulare. Mincu Turmel din comuna Buzeşti (raion Slatina) era acuzat că „săvârşeşte acte de ură confesională prin profanare de icoane". O scăpare majoră recunoscută de împuternicit era că la 7 iulie 1953 în comuna Potcoava a avut loc botezul a 5 persoane la râu fiind organizat „cu mult fast" şi cu participarea a circa 200 persoane[36].

Cultul mozaic. În regiunea Piteşti erau două comunităţi mozaice mai importante: una la Râmnicu Vâlcea cu 70 credincioşi condusă de hahamul Lovea Avram şi cealaltă la Piteşti cu 120 credincioşi, aceştia din urmă fiind deserviţi de Bucureşti. În oraşul Slatina, sacrificarea animalelor şi păsărilor pentru carne cuşer, se făcea de un credincios din oraş numit Feisenberg.

* * *

Mai jos, am redat în întregime o situaţie biografică întocmită de împuternicitul regional în anul 1954 referitoare la preoţii ortodocşi care aveau „atitudine duşmănoasă faţă de regim"[37]:

Nr. crt.	Numele şi prenumele preotului	Parohia/ Raionul	Caracterizare
1.	**Stângescu Constantin**	Morăreşti, R. Piteşti	Deşi a cedat terenul conform decretului 308/1953, după un an, acest element a alungat pe ţăranii care însămânţau pământul, teren repartizat de sfatul popular comunal ţăranilor. Prin aceasta a încercat să saboteze campania de însămânţări. Este dat în judecata procuraturii.

[35] *Ibidem*, dosar 131/1953, f. 39, 52, 94.
[36] *Ibidem*, f. 40, 67.
[37] *Ibidem*, dosar 81/1954, f. 38-42.

Nr. crt.	Numele şi prenumele preotului	Parohia/ Raionul	Caracterizare
2.	**Constantinescu Ion**	Racoviţa, R. Piteşti	Este preot chiabur, se ocupă cu acatistele de 3 ori pe săptămână, de la orele 21-24 noaptea, în zilele de luni, miercuri şi vineri, cu toate că i s-a pus în vedere să nu mai practice acest serviciu, aducând astfel credincioşii de la 30-40 şi chiar 60 km.
3.	**Mateescu Dumitru**	Valea Mărului, R. Piteşti	Preot chiabur, caută să saboteze campania de treieriş refuzând să repare batoza care este proprietatea sa. În trecut a făcut politică liberală.
4.	**Popescu Ion**	Albota, R. Piteşti	Face comerţ cu ţuică în mod clandestin, mută cazanul de ţuică în timpul nopţii fără ştirea organelor locale pentru a se sustrage atât el cât şi cei pentru care fabrică ţuică de la plata cotelor cuvenite. Este preot chiabur.
5.	**Pascaru Artenie**	Bradul de Sus, R. Piteşti	Element duşmănos, încercând să împiedice construcţia unui cămin cultural în comună prin agitaţie produsă în comitetul parohial pentru a nu ceda la schimb o bucată de teren a bisericii necesară construcţiei căminului cultural din comună, deşi sfatul popular i-a acordat teren în loc, de aceiaşi calitate şi în aceiaşi suprafaţă, în vatra satului în prelungirea terenului casei parohiale.
6.	**Popescu Virgil**	Brezoi I, R. Loviştea	Este preot chiabur, a făcut politică liberală şi pactizează cu duşmanii poporului făcând slujbe religioase în timpul cât era judecat de justiţia poporului, pentru cazuri de furturi ale bunurilor poporului. Face greutăţi la orice acţiune obştească din comună.
7.	**Radu Marin**	Dăngeşti, R. Loviştea	Este preot chiabur şi a făcut politică liberală. Face greutăţi organelor locale şi nu popularizează nicio hotărâre a guvernului, nerespectând nici dispoziţiile chiriarhiei. Se află în anchetă mixtă.
8.	**Mogoşanu Grigore**	Puroinica I, R. Găeşti	Face greutăţi organelor locale şi îndeamnă credincioşii în biserică ca în loc să cumpere de îmbrăcăminte sau să meargă la Căminul Cultural să aducă banii la biserică şi să participe la slujbe.
9.	**Popescu Florică**	Gura Foii, R. Găeşti	Face greutăţi organelor locale şi îndeamnă credincioşii la colecte, contrar dispoziţiilor legale.

Nr. crt.	Numele şi prenumele preotului	Parohia/ Raionul	Caracterizare
10.	**Popescu A. Ion**	Icoana, R. Slatina	Preot chiabur care nu a cedat terenul şi a făcut politică liberală în trecut. După 23 august a făcut greutăţi în comună GAC-ului şi a fost reţinut de organele de stat, iar după revenire nu-şi achită obligaţiile către stat şi nu răspunde la chemarea organelor locale fiind cunoscut şi de aceste organe ca element duşmănos.
11.	**Stănescu Nicolae**	Teiuş, R. Slatina	Preot chiabur şi deşi a fost condamnat pentru nepredarea cotelor, nici în prezent nu vrea să predea cotele. A făcut greutăţi la întovărăşire şi ţine legături cu elementele duşmănoase, foşti legionari din comună, pentru a face greutăţi organelor locale.
12.	**Tica Ilie**	Beria, R. Slatina	Preot chiabur, a afirmat că poate să stea regimul încă 10 ani că poate rezista contra lui. A făcut politică liberală, nu a cedat terenul, iar în 195… a ameninţat cu furca pe delegatul de la batoza de treier. Face greutăţi organelor locale.
13.	**Mihai Ion**	Slăveşti, R. Horezu	Face greutăţi organelor locale la predarea cotelor, sabotează campania de însămânţări nefăcându-şi lucrările agricole la timp.
14.	**Stergăruş Grigore**	Oteşani, R. Horezu	Nu-şi plăteşte cotele şi impozitele către stat şi nu sprijină niciun fel de acţiuni sociale din comună, nu-şi îndeplineşte planul agricol la timp.
15.	**Rusen Ioan**	Ciulniţa Eustasiade, R. Topoloveni	Cunoscut element duşmănos care a fost caterisit şi a câştigat recursul. Este chiabur şi face acatiste în mod permanent sustrăgându-se de la muncile agricole. A făcut greutăţi la înfiinţarea întovărăşirii, determinând 3 credincioşi să nu se înscrie. A fost reintegrat fără nici un aviz din partea Regiunii sau a Raionului respectiv. Face greutăţi la orice acţiuni sociale.
16.	**Marinescu Constantin**	Baloteasca, R. Topoloveni	Este preot chiabur, nu participă deloc la conferinţele de orientare, iar conducerea bisericească nu ia măsuri. Nu sprijină nici un fel de acţiuni sociale în comună.
17.	**Mărgăritescu Nicolae**	Vulpeşti, R. Costeşti	Preot chiabur, sabotează planul de stat şi comite acte false pentru a se sustrage la cote. Face medicină ilicită. Împreună cu cumnatul său a fraudat statul cu circa 80.000 lei pentru care a făcut închisoare. În prezent are atitudini duşmănoase.

Nr. crt.	Numele şi prenumele preotului	Parohia/ Raionul	Caracterizare
18.	**Popescu Dumitru**	Şerbăneşti, R. Costeşti	Preot chiabur, nu execută la timp lucrările agricole pentru a sabota planul de stat. Nu răspunde la niciun fel de chemare a organelor locale.
19.	**Manea Toma**	Cerşani, R. Costeşti	Preot chiabur, nu plăteşte cotele către stat pentru a sabota, pentru care a şi fost condamnat. Nu face nici un fel de îndemnuri credincioşilor pentru muncile obşteşti. Are atitudini duşmănoase.
20.	**Isbăşoiu Nicolae**	Bratia II, R. Muşcel	Este preot chiabur, se sustrage de la cote şi pentru a nu plăti cota de lapte a scos certificat fals pentru cele două vaci, fapt pentru care a fost dat în judecata procuraturii. Nu face niciun îndemn credincioşilor pentru campanie şi cote. Face greutăţi organelor locale, la colectări, strângând bani pentru biserică în cadrul bisericii.
21.	**Proca Nicolae**	Popa Savu, Câmpulung, R. Muşcel	Deşi în vârstă de 68 ani, face greutăţi şi fiind biserica plasată în faţa sfatului orăşenesc, face acatiste zilnic, nu se supune ordinelor bisericeşti şi continuu face anonime pentru a discredita pe ceilalţi deservenţi. A fost moşier de pădure şi 20 ani protopop. Nu participă la conferinţe.
22.	**Popescu Gheorghe**	Groşani, R. Muşcel	Fost moşier expropriat, ţine slujbe peste program făcând greutăţi organelor locale. Face acatiste pentru sustragerea credincioşilor de la muncile agricole şi pentru a realiza beneficii materiale.
23.	**Popescu Tudor**	Aninoasa, R. Muşcel	Deşi preot mijlocaş, se sustrage de la cote, nu sprijină cu nimic organele locale, iar în trecut a făcut politică legionară.
24.	**Gogoncea Traian**	Domnească, Câmpulung, R. Muşcel	Fost protopop legionar în Basarabia, are atitudini duşmănoase atacând însuşi pe primul secretar al raionului PMR (Muşcel) şi târând în greşeală pe fostul preşedinte al Sfatului Popular orăşenesc, pentru interese personale. Face instigaţii între deservenţi contra protopopului.
25.	**Oancea Toma**	Bârseşti, R. Curtea de Argeş	Fost legionar, nu-şi achită cotele către stat iar 4 ha de teren al filialei Blaj a fost sustras de la plata cotelor. Nu a vrut să cedeze terenul deşi are 10 ha. Nu sprijină lupta pentru pace, deşi a fost solicitat.

Nr. crt.	Numele şi prenumele preotului	Parohia/ Raionul	Caracterizare
26.	**Postelnicescu Ioan**	Ciofrângeni, R. Curtea de Argeş	Fost comandant legionar, se manifestă pe faţă spunând că preoţii au salarii de mizerie, nu sprijină nicio acţiune socială în comună şi face greutăţi Cooperativei care deşi ar putea să cedeze o cameră pentru birouri, refuză categoric. Nu-şi plăteşte obligaţiile la timp şi deşi preot mijlocaş, nu sprijină cu nimic CLP-ul.

Concluzii. Din perioada scurtă analizată, 1953-1954, reiese că împuternicitul regional de culte Pascal Ion avea o activitate susţinută şi intensă în raport cu toate cultele din regiune Piteşti, atât cele autorizate, cât şi reprezentanţii celor aflate în ilegalitate. Acesta supraveghea îndeaproape activitatea desfăşurată de culte prin împuterniciţii de la nivelul fiecărui raion aflaţi în coordonarea şi subordonarea sa. Raporta la rândul său Ministerului Cultelor în subordinea căruia se afla, însă colabora în mod eficient şi cu reprezentanţii Comitetului de Partid regional sau cu organele represive ale statului, Miliţia şi Securitatea.

Împuternicitul de culte regional era responsabil de aplicarea în general a liniei partidului, pe de o parte şi cea referitoare la culte, pe de altă parte. De asemenea, misiunea acestuia era de a îngrădi cât mai mult activitatea cultelor religioase prin diverse metode şi măsuri, adesea coercitive, care să asigure aservirea şi obedienţa clerului: interzicerea prozelitismului pentru a restrânge baza aderenţilor, interzicerea adunărilor în case particulare, a procesiunilor, a pelerinajelor, supravegherea sărbătoririi hramurilor bisericeşti, subminarea economică etc. astfel încât Partidul Unic să devină principala religie de stat acceptată în viitor.

Era pus la punct un întreg sistem represiv pentru acei reprezentanţi ai clerului care nu respectau acele interdicţii ale împuternicitului de culte. Înlăturarea acelor persoane indezirabile se făcea adesea sub acuzaţia generală de „atitudine duşmănoasă la adresa regimului”, urmată de anchete mixte făcute de Ministerul Cultelor, Consistoriul bisericesc, Miliţie sau Securitate care aveau adesea ca rezultat izolarea „inculpatului”, supravegherea permanentă, caterisirea sau condamnarea la închisoare. De asemenea, o parte numeroasa a clerului a colaborat îndeaproape cu împuternicitul de culte, primind în schimb beneficii şi promovări.

ASPECTS REGARDING THE ACTIVITY OF THE „CULTS COMMISSIONER” FROM THE REGION OF PITESTI (1953-1954)

Abstract

From the short period analyzed, 1953-1954, it appears that regional cults commissioner Pascal Ion had a sustained and intense activity concerning all religious cults in the region of Pitesti, both authorized and representatives of those that were illegal. He closely supervised the activity of the religious cult through the cult commissioners at district level which were under his coordination and subordination. In turn, he reported to the Ministry of Religious Affairs, which he was under, but also he effectively collaborated with the representatives of the Regional Party Committee or the repressive organs of the state, the Militia and the Securitate.

The regional cults commissioner was in general responsible for applying the Party line on the one hand and on religion matters on the other hand. Also, his mission was to restrict religious activity as much as possible by various methods and measures, often coercive, ensuring the clergy servitude and obedience: prohibiting proselytism to restrict the members, banning gatherings in private homes, processions, pilgrimages, supervision of the religious celebration, economic disruption, and so on, so that the Single Party will become the only state religion accepted in the future.

A whole system of repression was developed for those representatives of the clergy who did not comply with those prohibitions of the cults commissioner. Removal of those undesirable persons was often made under general charges like "hostile attitude towards the regime" followed by a joint survey made by the Ministry of Religious Affairs, church Consistory, the Militia or the Securitate, which often resulted in isolation of the "defendant", constant supervision, defrocking or imprisonment. Also, a large part of the clergy worked closely with the cults commissioner in exchange of benefits and promotions.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

BRĂTIENII LIGII CULTURALE

RADU PETRESCU*

Anul acesta se împlinesc 121 de ani de la fondarea Ligii Culturale, asociaţie de drept privat fără scop lucrativ care a urmărit în permanenţă realizarea solidarităţii şi conştiinţei naţionale atât de necesare înfăptuirii marelui ideal al Unirii tuturor românilor, având o contribuţie decisivă la împlinirea viselor mai multor generaţii prin realizarea Marii Uniri din 1918.

Sub imboldul necesităţii apărării românilor din Transilvania, din iniţiativa scriitorului Ioan Slavici şi a studenţilor transilvăneni ce studiau în Bucureşti, la 15 decembrie 1890 a fost înfiinţată Liga pentru Unitatea Culturală a Românilor, transformată rapid în Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor din diasporă cu cei din vechiul Regat. Imediat după declanşarea primului război mondial, acutizându-se necesitatea înfăptuirii unirii politico-statale, ea preia numele de Ligă pentru Unitatea Naţională a Tuturor Românilor (1914-1918). După înfăptuirea României Mari, îşi va relua numele de Ligă Culturală, desfăşurând activităţi fructuoase pe linia conlucrării paşnice cu minorităţile naţionale prin cunoaştere şi respect reciproc, întrerupte dramatic prin desfiinţarea abuzivă a Ligii de către regimul comunist în vara anului 1948.

Să ne reamintim de preşedinţii Ligii Culturale din perioada 1890-1948, mari patrioţi şi buni organizatori, caracterizaţi printr-un entuziasm debordant: profesorul Alexandru Orăscu (1890-1892), Grigore Brătianu (1892-1893), V. A. Urechia (1893-1897), Mihail Vlădescu (1897-1903), Petre Grădişteanu (1903-1908), Sava Şomănescu (1908-1910), Virgil Arion (1910-1914), preotul Vasile Lucaciu (1914-1918), profesorul Nicolae Iorga (1919-1940) şi dr. Constantin Angelescu (1941-1948).

Importante personalităţi din sfera culturii şi politicii au fost membri ai Ligii, deţinând poziţii cheie în cadrul structurilor de conducere la nivel naţional. Printre aceştia, un rol important au jucat Ioan Slavici, Simion Mândrescu, Simion Mehedinţi, Mihail Dragomirescu, Petre P. Negulescu, George Murnu, Barbu Ştefănescu-Delavrancea, Nicolae Filipescu, Constantin C. Arion, Maica Smara, Octavian Goga, Traian Vuia, Nicolae Titulescu, Liviu Rebreanu, Ion Minulescu şi mulţi alţii.

La 15 decembrie 1890, în cadrul unei noi şedinţe a studenţilor şi a personalităţilor care luaseră parte la adunările anterioare, s-au pus bazele organizatorice şi programatice ale Ligii Culturale, iar la 17 decembrie a fost ales primul Comitet Provizoriu, format din 21 de persoane (11 studenţi şi 10 personalităţi). Studenţii aleşi în

---

* Filiala Bucureşti a Societăţii de Ştiinţe Istorice din România.

Comitet erau următorii: Nicolae Vicol, Petru Flor, Simion Mehedinţi, Petre P. Negulescu, Constantin Cernescu, Ioan Lupulescu, Alexandru Tălăşescu, George Murnu, Mihail Dragomirescu şi Petre Patriciu. Dintre cele 10 personalităţi, alături de Grigore T. Brătianu (avocat şi mare proprietar la Tigveni, Argeş), făceau parte următorii: Alexandru Teodoru, Alexandru Orăscu (senator şi rector al Universităţii Bucureşti), Nicolae Ionescu (deputat şi profesor universitar), Vasile Maniu (avocat), Ionel Grădişteanu (deputat), Christu Negoescu (deputat şi profesor), preotul Simeon Popescu (profesor universitar), Nicolae Barbu (profesor) şi Dumitru Marinescu-Bragadiru (industriaş şi mare proprietar).

În funcţia de preşedinte al Comitetului provizoriu a fost ales Alexandru Orăscu, ca secretar Ioan Lupulescu, iar casier Grigore T. Brătianu. S-a stabilit ca alegerea Comitetului să se facă din doi în doi ani de către Adunarea Generală.

Statutele Ligii prevedeau, printre altele, şi înfiinţarea de secţiuni în diferite localităţi. Entuziasmul fiind fără margini la scară naţională, s-au constituit chiar în 1890 – în ordine alfabetică - secţiuni în oraşele Bârlad, Brăila, Buzău, Craiova, Focşani, Galaţi, Giurgiu, Piteşti, Târgovişte, Turnu Severin, Turnu Măgurele. În acelaşi an au apărut şi primele secţiuni ale Ligii din străinătate, respectiv la Anvers, Berlin, Bruxelles, Halle, Liege, Londra, München, Oxford, Paris şi altele.

Era imposibil ca membrii unei familii argeşene care a jucat un rol atât de important în destinul României – BRĂTIANU -, să nu se implice direct sau indirect în activităţile Ligii Culturale, prin racordare la interesele politicii interne şi externe a ţării.

Liberalii Ion C. Brătianu (2 iunie 1821-16 mai 1891) şi Dimitrie C. Brătianu (1818-8 iunie 1892) , personalităţi politice de prim rang ce au deţinut inclusiv mandatul de prim-ministru, nu se puteau implica direct în acţiuni considerate în epocă a fi „iredentiste” datorită necesităţii păstrării în continuare a bunelor relaţii cu Imperiul Austro-Ungar, în urma semnării în octombrie 1883 a tratatului secret cu Tripla Alianţă (Austro-Ungaria, Germania şi Italia) ce oferea României garanţii de securitate faţă de o posibilă agresiune din partea Rusiei ţariste. Acest lucru nu i-a împiedicat însă să protejeze discret acţiunile Ligii Culturale, deşi liberalii nu mai erau la putere în ultimii ani ai vieţii acestora, cu toate protestele reprezentanţilor oficiali austro-ungari şi ale presei maghiare.

Grigore T. Brătianu (1849 - 27 februarie 1893), nepotul de frate al lui Ion C. Brătianu şi Dimitrie C. Brătianu, se înscrie cu litere de aur în istoria Ligii, fiind de departe cel mai important membru al acestei familii ilustre care a decis să se implice de la bun început în bunul mers al Ligii Culturale, jertfindu-şi sănătatea, averea şi chiar viaţa în interesul sporirii influenţei Ligii la nivel naţional şi al obţinerii sprijinului opiniei publice internaţionale în favoarea cauzei românilor din Transilvania.

Primul Congres al Ligii a avut loc între 11-13 mai 1891 în sala Ateneului Român, sub preşedinţia lui Alexandru Orăscu, prilej cu care acesta a fost reconfirmat ca preşedinte al Ligii Culturale. Din Transilvania au participat fruntaşii mişcării naţionale Vasile Lucaciu, Septimiu Albini şi Axente Sever. Al doilea Congres s-a ţinut între 21-22 mai 1892, fiind condus tot de Alexandru Orăscu. La Congres, acesta şi-a anunţat retragerea, datorită vârstei sale înaintate (75 de ani). A fost ales un nou comitet din care făceau parte Grigore T. Brătianu (preşedinte), Emanuel N. Antonescu, Ioan Bianu, Gheorghe C. Bursan, Nicolae Costăchescu, Nicolae R. Danielescu, Ioan S. Neniţescu şi Ioan Lupulescu.

La Congres, Grigore T. Brătianu remarca faptul că Liga dispunea în 1892 de 21 de secţii în ţară (se înfiinţase între timp şi cea din Câmpulung-Muscel) şi de trei în străinătate (Anvers, Berlin şi Paris - celelalte nu mai activau, în principal datorită reîntoarcerii studenţilor români în ţară, după absolvire, dar şi anumitor disensiuni interne).

Congresul din 1892 avea loc după elaborarea *Memorandumului Românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria* de către conducerea Partidului Naţional Român din Transilvania, petiţie înaintată pe 28 mai 1892 împăratului de la Viena imediat după Congresul Ligii. Destinatarul *Memorandumului* nici măcar n-a deschis plicul înaintat Cancelariei aulice de reprezentaţii unei delegaţii formate din 300 de reprezentanţi ai românilor asupriţi din cadrul tuturor păturilor sociale (plicul sigilat a fost trimis guvernului ungar, fiind descoperit din întâmplare - tot nedeschis - după ocuparea Budapestei, în august 1919, de către trupele române biruitoare).

Grigore T. Brătianu a acţionat rapid, iar Liga Culturală a reuşit, în perioada iunie-august 1892, să tipărească şi să difuzeze, în ţară şi în străinătate, 3.000 de exemplare ale *Memorandumului.*

Un plic nedeschis şi o iniţiativă infamă a guvernului ungar care va intenta la Cluj un proces, în aprilie-mai 1894, iniţiatorilor *Memorandumului,* soldat cu declanşarea pe plan internaţional a unui uriaş scandal, prin informarea promptă a opiniei publice mondiale de către reprezentanţii Ligii Culturale şi a corespondenţilor de presă.

După tragica moarte a lui Grigore T. Brătianu, noul Comitet executiv, ales la Congresul din 16-18 mai 1893, s-a constituit pe funcţii astfel: V. A. Urechia (preşedinte), Ionaş C. Grădişteanu (vicepreşedinte), Ştefan Perieţeanu-Buzău (casier), Ioan Bianu şi Ioan Lupulescu (secretari), Gheorghe C. Cantacuzino-Râfoveanu, Gheorghe C. Bursan şi Barbu Ştefănescu-Delavrance (membri), Ştefan Sihleanu, Nicolae Costăchescu şi Ioan S. Neniţescu (cenzori. Preşedinte de onoare a fost ales Alexandru Orăscu.



Grigore T. Brătianu (1849-1893). Cu o fire altruistă şi liberă de prejudecăţi, total diferită de mult prea chibzuitul său tată (Theodor C. Brătianu, militar de carieră şi mare proprietar, fidel partizan al partidului conservator), Grigore T. Brătianu şi-a făcut studiile secundare în Viena, la liceul Maria Tereza (Theresianum, absolvit ulterior şi de un Iuliu Maniu), apoi Facultatea de Drept la Berlin, pe care a continuat-o la Universitatea din Paris, terminată în 1875 cu titlul de doctor în drept.

Omul cu un bogat bagaj intelectual, format la şcoala germană, cu judecată dreaptă, de o onestitate exemplară şi de un patriotism înflăcărat, la revenirea în ţară, se va înscrie în partidul liberal, simţindu-se mai apropiat de politica dusă de unchii săi, Ion C. Brătianu şi Dimitrie C. Brătianu, dar mai ales de Ion C. Brătianu, la al cărui căpătâi a vegheat în ultimele clipe ale vieţii acestuia.

Ajutat de Alexandru Lahovary, bunul său prieten, îmbrăţişează pentru o scurtă perioadă magistratura, lucrând timp de câteva luni în calitate de judecător la Tribunalul Mehedinţi, de unde a demisionat în semn de protest faţă de imixtiunile de natură politică asupra justiţiei. După venirea liberalilor la putere, a fost numit judecător la Tribunalul Brăila şi ulterior membru la Curtea de Apel din Bucureşti. În 1887 a fost ales deputat în judeţul Teleorman.

Pentru că nici un partid de guvernământ din ţară nu puteau lua, oficial, fără pericol, o atitudine hotărâtă în chestiunea naţională. Grigore T. Brătianu a fondat Liga Culturală, cu concursul prietenilor săi mai tineri şi mai bătrâni, dovedindu-şi astfel simţul politic şi nebănuite capacităţi organizatorice.

Ca asociaţie de drept privat, Liga îşi putea îndrepta nestingherită activitatea în orice direcţie, iar fondatorul, renunţând de bună voie la viaţa de familie, i-a dat până în ultima clipă a vieţii sale – stinsă în mod tragic, dar şi suspect (a murit noaptea, în groaznice chinuri, de o presupusă apoplexie cerebrală, cu acelaşi prilej dispărând în întregime arhiva Ligii Culturale), în singurătatea unei camere a stabilimentului de lux „Grand Hôtel du Bucarest” – toată tinereţea şi energia de care a fost în stare. Nu fusese căsătorit şi nu împlinise încă 44 de ani.

Cadavrul tânărului fusese descoperit de personalul hotelului abia la ora 13:30. Căzuse din pat iar capul se afla într-o poziţie nefirească, băgat sub pat şi cu unele semne de sufocare. La fel de stranie era declaraţia locatarului din camera aflată sub camera ocupată de Grigore T. Brătianu, care spunea că la ora 4 dimineaţa auzise zgomote puternice care duraseră mai mult de o oră, dar nu le acordase nici o atenţie pentru că în hotel nu era niciodată linişte. Constatarea decesului a făcut-o dr. Wilhelm Kremnitz [soţia sa, Mitte K., a fost una din „muzele” lui Mihai Eminescu – n.a.], în prezenţa procurorului. La autopsie, efectuată de doctorii Ion Cantacuzino şi Paul Petrini, s-a constatat că murise de o boală de inimă, dar dacă i s-ar fi oferit ajutor în primele patru ore de la incident, putea fi salvat.

În epocă, moartea sa a trezit multe suspiciuni, în condiţiile în care Grigore T. Brătianu era în permanenţă „curtat” de mulţi studenţi transilvăneni refugiaţi la Bucureşti (de exemplu, Ion Popovici-Bănăţeanu, contabil al Ligii, dar şi prieten intim cu Titu Maiorescu, şi care se întoarce definitiv la Lugoj, chiar când se prăpădea Grigore T. Brătianu). Printre ei se aflau şi spioni austro-ungari, a căror misiune putea fi cunoaşterea din timp şi paralizarea iniţiativelor conducerii Ligii Culturale.

Situaţia semăna izbitor cu un alt caz celebru din 1883 (anul semnării tratatului secret cu Puterile Centrale): Titu Maiorescu şi Petre P. Carp au înscenat declanşarea subitei „nebunii” a ziaristului Mihai Eminescu, ce devenise extrem de incomod intereselor guvernului conservator, operaţiune la care s-au raliat, din păcate, în necunoştinţă de cauză, atât Ioan Slavici, cât şi Ion Luca Caragiale. Acele interese de natură politică s-au conjugat în mod misterios cu rolul nefast jucat de aşa-zişii prieteni ai poetului, studenţii transilvăneni Gheorghe Ocăşanu şi Gheorghe Secăşanu, despre care s-a aflat abia după 1990 că fuseseră infiltraţi de serviciile de spionaj austro-ungare în conducerea societăţii patriotice „Carpaţii”, precursoarea Ligii Culturale.

Insistenţa cu care Grigore T. Brătianu, cu mai puţin de trei săptămâni înaintea morţii sale, dorise să-i împărtăşească personal un secret liderului opoziţiei, Dimitrie A. Sturdza, la care avea acces permanent, amplifică respectivele suspiciuni.

„Luni 8 februarie 1893
Bucureşti

Stimate Domnule Sturdza,

Am mare nevoie de sfatul Dumitale.
E vorba de viitorul României şi al Românilor.
Când aş putea să fiu primit de Dumneata într-o seară, după masă?
S-ar putea mâine, marţi seara?
M[i]ercuri nu pot decât de la 9 ore înainte. Joi şi sâmbătă nu pot de fel.
Vă rog să binevoiţi, Domnule Sturdza, a primi încredinţarea adâncului meu respect.

Gr. T. Brătianu".

Cauza renaşterii românismului pierdea în Grigore T. Brătianu unul din cei mai devotaţi şi mai entuziaşti luptători, care nu mai trăia decât pentru Ligă, necruţând nici muncă şi nici avere când era vorba de triumful acesteia.

Nu trebuie uitat faptul că acesta menţinea legături aproape zilnice cu directorii ziarelor din Bruxelles, Berlin, Paris, Roma, Milano, etc., trimiţându-le în permanenţă articole argumentate privind chestiunea română, dezminţind în permanenţă neadevărurile propagate de presa străină, şi în primul rând de cea budapestană şi vieneză.

De exemplu, în septembrie 1892 transmitea oficiosului austriac „Die Presse" solicitarea de a publica o dezminţire faţă de afirmaţiile biroului de presă maghiar, preluate automat de Viena, privind amestecul Ligii Culturale în redactarea în 1892 a *Replicei Junimii Academice Române din Transilvania şi Ungaria* [lucrare colectivă, elaborată de studenţi români din mai multe ţări, sub coordonarea lui Aurel C. Popovici - 1892], care combătea „Răspunsul" dat tot în 1892 de junimea academică ungară [opera românului renegat Moldovan Gergely - n.a] *Memoriului studenţilor universitari din România privind situaţia românilor din Transilvania şi Ungaria*, redactat la Bucureşti în 1891.

În realitate, suspiciunile maghiare erau în parte justificate. Datorită sensibilităţii subiectului, Liga Culturală acţiona de multe ori clandestin, trimiţându-şi la Graz secretarul, pe Ioan Lupulescu, pentru a supraveghea bunul mers al elaborării „Replicei", subvenţionând cu fondurile necesare publicarea şi distribuirea acesteia către presa internaţională şi personalităţile românofile din mai multe ţări.

În acest sens, este semnificativă scrisoarea trimisă de Ioan Lupulescu lui Grigore T. Brătianu

„Graz, iulie 1892
Iubite Domnule Brătianu,

Vă trimit aci două scrisori pe care la va traduce în italieneşte dl. Frollo [profesorul universitar Gian Luigi Frollo, stabilit în România - n.a.].

N-am încredere în puterea de viaţă a Italianului care ne lucrează aici deoarece are un stil prea de ziarist.

N-ajunge atât, limbă elegantă ne trebuie. Lucrul trebuie făcut cam repede.

Dl. Mazăre să se ducă la Göbl [renumita tipografie a fraţilor Ştefan şi Carol Göbl din Pasagiul Român, zonă în care îşi avea sediul şi Liga Culturală - n.a.] şi să-i arate din nou ca să pună Replica sub bandă trainică. Totodată să dea ordin acolo ca să facă 32 de pachete, fiecare pachet cu 10 Replice (tot în bandă). Aceste 32 de pachete să se păstreze la Göbl până când veţi primi adresele pentru ele. Odată primite adresele, se vor lipi pe ele şi se vor duce la poştă.

Scrisoarea dintâi e destinată asociaţiilor de studenţi italieni, a doua e destinată bărbaţilor italieni mai fruntaşi. Numai aşa se face treabă.

Toate celelalte adrese italiene cât sunt acolo se vor pune pe Replică îndată ce va fi gata şi astfel se vor trimite în ladă la Paris, anunţând oficial secţiunea de acolo ce are de făcut (adecă să le dea la poştă).

Lui Xenopulo [Nicolae Xenopol, a studiat filosofia la Berlin – n.a.] îi trimiteţi numai 250 lei. Replica ce o distribue el e destinată pentru Germania şi deci poşta e mai puţin. N-avem ce face. Se cer sacrificii. E zadarnică orice codire. Cu cât sacrificiile vor fi mai mari, cu atât cauza va fi mai bine propagată şi va câştiga mai mult.

Nu ştiu ce să mai scriu. A, da. **Stroe** [Stroe D. Brătianu, preşedintele secţiei Ligii din Paris şi nepotul lui Grigore T. Brătianu - n.a.] ceruse 1.000 lei zicând că va distribui Replica şi pe lângă Replică va trimite şi câte o scrisoare aceluia căruia îi trimite Replica. E bine aşa. Aşa trebuie să se facă. De aceia fiindcă banii li s-au trimis, vă rog aduceţi-le aminte ca aşa să facă şi nu altfel.

Mâine vor veni altele.

Devotissimo,

Lupulescu“

Momentul istoric al remiterii Memorandumului de către delegaţia românească în frunte cu dr. Ioan Raţiu, a isterizat maghiarimea şovină din Transilvani, 3.000 de oameni luând cu asalt locuinta din Turda a d-rului Ioan Raţiu, ca în Evul Mediu, folosind bolovani şi topoare. Printr-un miracol, familia Raţiu a reuşit să se refugieze la Sibiu.

Acesta e momentul în care studenţimea din Bucureşti şi Iaşi, în colaborare cu Liga Culturală şi secţiile acesteia din ţară, lansează apeluri fierbinţi şi declanşează simultan, la 14 iunie 1892, mari manifestaţii de protest în numeroase localităţi, cu sute de mii de participanţi, împotriva barbariilor maghiare. La statuia lui Mihai Viteazul, studenţii au mers cu drapele cernite, iar discursurile au fost ţinute de studenţii Aurel Iliescu, Constantin Vasiliu şi Gheorghe Paulian. Întrunirea din Bucureşti a avut loc în sala „Orfeu” din str. Ion Câmpineanu. Alexandru Orăscu a fost ales preşedintele întrunirii, iar dintre vorbitori s-au remarcat acelaşi Alexandru Orăscu, Grigore T. Brătianu (din partea Ligii), George Panu, Constantin Dissescu, Constantin G. Costa-Floru şi studentul Dimitrie Policrat. La încheierea întrunirii, s-a scandat în unanimitate: „Trăiască Românii liberi! Trăiască subjugaţii! Trăiască Dr. Raţiu!”

Piteştenii au transmis organizatorilor o telegramă, iar câmpulungenii două, cu următoarele texte:

„Piteşti, 13 iunie 1892

Preşedintelui Întrunirii Naţionale

Sala Orfeu, Bucureşti

Noi Piteştenii aderăm în totul la rezoluţiunile voastre, strigând cu (Andrei) Mureşanu. Români din patru unghiuri, acum ori niciodată. Uniţi-vă în cuget, uniţi-vă în simţiri. Strigaţi în lumea largă că naţia îi călcată, prin intrigă şi forţă, viclene uneltiri.

Trăiască Neamul Românesc.

Sebastian Hernea, Iosef G. Şreiescu, Ion I. Purcăreanu, George C. Drăghescu, Alex. Popp, Ioan Voicu, Enache Teodorescu, Haralambie Stoianescu. Urmează 134 semnături".

„Câmpulung, 14 iunie 1892

Preşedintelui Societăţii Studenţilor Universitari «Unirea»

Suntem cu inima şi cu sufletul alături cu tineretul nostru la marea întrunire de azi pentru apărarea naţionalităţii române.

Felicitându-vă, mergeţi înainte şi vom fi alături cu voi.

În numele cetăţenilor câmpulungeni cugetători,

Pretor".

„Câmpulung, 14 iunie

Comitetului Studenţilor, Bucureşti

Delegaţii Câmpulungului pentru manifestaţie sunt: N(icolae) Iorgulescu, N(ae) Paul, E. Roşanu şi G(heorghe) Nicolau.

(Constantin) Trifonescu".

Ca o paranteză, la chemarea conducerii executive a Ligii, un ultim omagiu îi va aduce lui Grigore T. Brătianu tot Sebastian Hernea, delegat din partea secţiunii Piteşti.

Moartea lui Gr. Brătianu a fost un prilej pentru toţi românii să-şi manifesteze, odată cu întristarea, sentimentele de recunoştinţă pentru el. La biserica Sf. Gheorghe Nou au fost de faţă toţi membrii familiei Brătianu, în frunte cu Ion I. C. Brătianu, Dimitrie A. Sturdza, generalul Alexandru Cernat, Petre S. Aurelian, Nicolae Fleva, Eugen Carada, Petre Grădişteanu, Ionaş Grădişteanu, August T. Laurian, dr. Blasian, Mihai Pherekye, D. Gianni, Alexandru Ciurcu şi alţi membri ai Clubului liberal, reprezentanţii presei, delegaţii secţiunilor Ligii Culturale. După încheierea ceremoniei religioase ţinute pe 2 martie 1893 la biserica Sf. Gheorghe Nou, au vorbit, printre alţii, V. A. Urechia (din partea Ligii), fostul ministru Gheorghe D. Pallade (din partea Clubului liberal), Constantin Dimitriu (din partea studenţilor membri ai Ligii), Nicolae G. Rădulescu-Niger (din partea societăţii cultural-ştiinţifice „Tinerimea Română"), I. Popp Florantin din partea românilor ardeleni şi Dimitrie A. Sturdza.

Cortegiul funebru a părăsit biserica Sf. Gheorghe Nou, îndreptându-se spre Gara de Nord, iar rămăşiţele sale pământeşti au fost transportate cu trenul prin Piteşti până la Curtea de Argeş, fiind înmormântat pe 3 martie 1893 în cavoul familiei sale de la moşia pe care o deţinea în comuna Tigveni.

În mai puţin de trei ani, românimea pierduse patru Brătieni: pe Ion C. Brătianu (d. 16 mai 1891), făuritorul României moderne, pe Dumitru C. Brătianu (d. 8 iunie 1892), cel care la 1866, ca primar al Capitalei, îl întâmpina pe prinţul Carol cu pâine şi

sare, şi pe sclipitorul fiu al acestuia din urmă, pe Stroe D. Brătianu (d. 15 august 1892) care, deşi nu împlinise 20 de ani, se arătase a fi sufletul Ligii şi al românilor din Paris. Iar acum venise şi rândul preşedintelui Ligii Culturale, Grigore T. Brătianu, apărătorul românilor subjugaţi.

Era deja prea mult pentru familia greu încercată a Brătienilor.

Îndureraţi, fraţii răposatului, au trimis presei spre publicare o scrisoare cu următorul text:

„Domnule Director,

Vă rugăm foarte mult să publicaţi în stimabilul D-voastră ziar, atât în numele nostru, precum şi în numele fratelui nostru Gheorghe, ce se află bolnav în Francia, mulţumiri rudelor noastre şi amicilor prea iubitului nostru frate Grigorie pentru onorurile ce au adus memoriei răposatului. Aceasta a adus oarecare mângâiere la marea nenorocire ce ne-a lovit.

Primiţi, domnule Director, asigurarea prea deosebitei noastre consideraţiuni.

Constantin Th. Brătianu
Teodor Th. Brătianu".

Devotamentul său total faţă de Ligă îl împinsese pe Grigore T. Brătianu la efectuarea unor cheltuieli imense din propria sa avere, situaţie în care fraţii săi (în special Gheorghe, cel mai mare) i-au impus o partajare dezavantajoasă a averii părinteşti, lucru sesizat inclusiv de mandatarul său, Toma Socolescu. Iar la şase luni de la moartea sa, fraţii n-au pregetat să-i vândă la licitaţie cărţile din bibliotecă, Luigi Cazavillan fiind acela care le-a cumpărat în bloc pentru a le putea oferi ulterior gratuit Ligii Culturale.

Din noianul scrisorilor şi telegramelor de condoleanţe trimise familiei îndurerate, Ligii Culturale şi Clubului liberal, am selectat doar pe cele transmise de Dr. Ioan Raţiu din Sibiu şi de secţiunea Câmpulung Muşcel.

„Scrisoare

Domnului Ioan Lupulescu
Secretarul Ligii Culturale
Bucureşti

Condoleanţele mele cele mai sincere pentru pierderea ce au suferit-o românii şi Liga Culturală prin moartea marelui patriot, a distinsului şi neuitatului ei Preşedinte, Grigore T. Brătianu, a[le] cărui merite nep[i]eritoare pentru Neamul Românesc pururea vor stoarce lacrămi de durere de la toţi amici[i] şi cunoscuţi[i] sei.

Eternă să-i fie memoria
Dr. I. Raţiu
Sibiu 28/12 februarie [18]93".

„Telegramă

Domnului V. A. Urechia
Preşedintele Ligii Culturale
Bucureşti

Secţiunea Ligei Culturale Câmpulung exprimă prin noi dureroase regrete cu ocazia morţii premature a lui Grigore Brătianu, energicului şi neobositului luptător al cauzei naţionale.

Câmpulung
Preşedinte P(etre) Pârâianu
Vicepreşedinte C(onstantin) Trifonescu".



Stroe D. Brătianu (25 noiembrie 1872-15 august 1892). Arzând ca o flacără în folosul cauzei naţionale, tânărul student Stroe D. Brătianu a desfăşurat o activitate febrilă şi pătrunsă de aceeaşi pornire idealistă ce îl caracteriza odinioară şi pe tatăl său, fostul prim-ministru liberal Dimitrie C. Brătianu.

A studiat dreptul la Paris, unde şi-a consacrat tot timpul liber chestiunii emancipării românilor din Transilvania şi Ungaria, reorganizând secţia Ligii Culturale pariziene, pe care a reuşit să o revitalizeze cu preţul sănătăţii sale, până la jertfirea de sine.

A înregistrat mari succese de presă, contracarând propaganda mincinoasă la care recurgea guvernul ungar şi convingându-i pe mulţi publicişti francezi asupra necesităţii apărării demnităţii tuturor popoarelor subjugate de acea închisoare a popoarelor pe care o reprezenta imperiul austro-ungar, şi în primul rând a românilor.

Sub pseudonimul „Oreste" a semnat numeroase articole adresate celui mai important editor de presă din Franţa acelor timpuri, d-na Juliette Adam (1836-1936), directoarea publicaţiei pariziene „Revue des Revues", determinând-o prin argumentele sale judicioase să-şi revizuiască atitudinea sa maghiarofilă şi să devină o înfocată românofilă.

Pe 7 aprilie 1891, a reuşit să transmită *Memorandumul Românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria* chiar şefului liberalilor din Anglia, William Ewart Gladstone, cel căruia guvernul liberal îi acordase încă din 1868 titlul de cetăţean român de onoare în amintirea prieteniei sincere arătate poporului nostru încă din timpul războiului Crimeei (1853-1856).

Ca preşedinte ale secţiei din Paris a Ligii, al cărui suflet devenise rapid, Stroe D. Brătianu a reuşit să formeze o echipă redutabilă, din care făceau parte, printre alţii, George Moroianu (cel care îl va înlocui, după deces) şi alte viitoare personalităţi cum ar fi medicii profesori universitari Ion Gh. Nanu-Muşcel, Nicolae Staicovici, Anibal Teohari şi Nicolae Vicol, arhitectul Ion D. Berindei, diplomatul Constantin Nanu, avocatul Panait Gh. Cantilli, cel mult preţuit de Nicolae Iorga, ş.a.

Se pregătea să-şi dea examenul de licenţă în drept, dar moartea l-a lovit fulgerător, în floarea tinereţii, murind în tren, în drum spre casă, între Azuga şi Buşteni. Autopsia efectuată de medicul legist Mina Minovici, împreună cu profesorul universitar dr. Constantin Severeanu, a arătat că Stroe D. Brătianu fusese afectat de o ftizie pulmonară galopantă. Nu împlinise încă 20 de ani.

Conform dorinţei familiei, a avut parte de o înmormântare modestă, la care au mai participat doar Dimitrie A. Sturdza, un reprezentant al Ligii Culturale şi un student,

fără să se ţină vreun discurs. Într-un gest simbolic, Comitetul Central al Ligii a luat hotărârea ca banii necesari cumpărării coroanei să fie dăruiţi elevilor români săraci de la şcoala de meserii din Braşov.



Radu D. Brătianu (1881 - ?). Mezinul familiei lui Dimitrie Brătianu, s-a născut în anul 1881. După terminarea studiilor secundare în ţară, pleacă în 1902 în străinătate, urmând Facultatea de Drept din Paris, absolvind-o cu succes în 1906.

Pe parcursul şederii sale la Paris, reînfiinţează secţiunea Ligii Culturale şi reuşeşte să o fuzioneze cu Societatea Studenţilor Români din localitate. A organizat numeroase întruniri şi conferinţe, stabilind legături trainice între cercurile româneşti din întreaga Franţă.

Misiunea sa a fost încurajată în permanenţă de Petre Grădişteanu, un mare patriot care însufleţea tineretul prin cuvântări pline de patetism [celebru pentru scandalul provocat prin discursul adresat regelui Carol I la banchetul de la Teatrul Naţional din Iaşi cu prilejul dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare, 5/17 iunie 1883: „Coroana Majestăţii Tale e frumoasă, Sire, dar lipsesc câteva perle; fie ca într-o zi să le aibă”, aluzie la provinciile subjugate – n.a.].

A beneficiat de sprijinul unei echipe valoroase, care includea viitoare personalităţi, printre care profesorii universitari Marin Ştefănescu, Ion Th. Simionescu, Grigore Romniceanu, diplomatul Constantin Diamandy, Emanoil Pake-Protopopescu ş.a.

La revenirea în ţară, Radu D. Brătianu va intra în avocatură, devenind în paralel şi corespondent al mai multor publicaţii străine, iar în 1912 va fi numit subdirector al Băncii Ilfov.

S-a căsătorit cu Adina, fiica fostului ministru de finanţe Vasile Lascăr.

T(h)eodor T. Brătianu (12 august 1856 - ?). Fratele mai mic al lui Grigore T. Brătianu va îmbrăţişa cariera militară, ajungând la gradul de colonel de cavalerie. După trecerea sa în rezervă, se va retrage la moşia părintească din Tigveni unde va înfiinţa secţia Topolog, una din primele secţii rurale ale Ligii Culturale.

La nivelul anului 1909, comitetul de conducere al secţiei Topolog includea următoarele persoane:
preşedinte T(h)eodor T. Brătianu, vicepreşedinte Constantin Constantinescu, casier Ion D. Antonescu, secretar Petre Petrescu, iar membri în comitet erau D. I. Donescu, preotul Nicolae Topologeanu şi preotul T. Dumitrescu, în timp ce printre membrii de rând ai secţiei apăreau, printre alţii, Maria Lia Th. Brătianu (născută Bălteanu), preotul C. N. Topologeanu şi Vasilichia preot Topologeanu (învăţătoare).

*
* *

Simpla enumerare a celor patru Brătieni implicaţi în activitatea Ligii Culturale, în perioade şi la niveluri diferite, constituie o dovadă elocventă a patriotismului unei familii cu vechi rădăcini în istoria ţării, chiar dacă pentru România modernă o rezonanţă mai mare o prezintă, poate, copiii lui Ion C. Brătianu, respectiv Ion I. C. Brătianu, Vintilă I. C. Brătianu şi Constantin (Dinu) I. C. Brătianu.

Contribuţia celor patru Brătieni, prin intermediul participării lor la activităţile Ligii Culturale, la realizarea României Mari, completează în mod fericit realizările mult mai cunoscuţilor Ion C. Brătianu şi Dimitrie C. Brătianu, dar şi frumoasele fapte ale copiilor lui Ion C. Brătianu.

Dintre cei patru Brătieni membri ai Ligii Culturale, studentul teolog dâmboviţean, Gheorghe I. Cotenescu, bunicul meu matern, l-a cunoscut cu siguranţă pe T(h)eodor T. Brătianu, preşedintele secţiei Topolog. I s-a oferit această şansă în calitatea sa de secretar personal al lui Nicolae Iorga (ales secretar general al Ligii la Congresul din 1908) şi de funcţionar în centrala Ligii Culturale în perioada 1907-1912, însărcinat, printre altele, cu colectarea informaţiilor necesare publicaţiilor Ligii, dar şi cu activităţi organizatorice, pe linia festivalurilor Ligii şi respectiv a convocării secţiilor din ţară la Congresele anuale ale Ligii.

După Războiul de Întregire, Liga Culturală va renaşte practic din cenuşă în momentul preluării conducerii activităţilor sale de către marele cărturar Nicolae Iorga (ales preşedinte pe 4 iunie 1919, după Congresul din Bucureşti), în special după luarea deciziei de a patrona şi cursurile Universităţii de vară de la Vălenii de Munte.

Din nefericire, nefasta asasinare a profesorului Nicolae Iorga, cu sânge rece, de către una din echipele morţii desemnate din timp de către conducerea mişcării legionare, urmată de intrarea României în război, va provoca o stagnare a activităţilor benefice desfăşurate de Ligă, doctorul Constantin Angelescu nemaiavând posibilitatea de a-şi dovedi capacitatea organizatorică pe care o arătase cu prisosinţă în timpul exercitării mandatelor sale de ministru al Învăţământului şi Cultelor.

Iar în vara anului 1948, regimul comunist va desfiinţa toate vechile asociaţii culturale, inclusiv Liga Culturală, confiscându-i întregul patrimoniu (în primul rând Palatul Ligii Culturale, zvelta construcţie finalizată în toamna anului 1929, ce dăinuie şi astăzi vizavi de Palatul Parlamentului).

THE BRĂTIANUS FROM THE CULTURAL LEAGUE

Abstract

The Cultural League for the Unity of Romanians from Everywhere was founded in December 1890 at the initiative of students from Transylvania as well as of Transylvanian people residing in the Old Kingdom of Romania, including Ioan Slavici and Priest Simeon Popescu.

Personalities of Romanian culture were prominent members of the League, and their political affiliations had no influence on the smooth running of activities carried out by the League. Among them, one can mention Alexander Orascu, Simion Mehedinti, V. A. Urechia, Mihail Vladescu, Priest Vasile Lucaciu, Barbu Ştefănescu Delavrancea, Octavian Goga, Nicolae Iorga and Constantin Angelescu.

With an essential contribution to the Great Romania of 1918 and by promoting unity of the Romanian people, the League extolled, at the beginning, the necessity of providing the required help to the Romanian spirituality in Transylvania against the denationalization process aggressively promoted by the Hungarian Government under Austria's discreet protection.

One can better appreciate the moral capital accumulated by the League in those years, boosted by the size of the protests jointly organized with the Bucharest students' associations, when reading two supportive telegrams sent by intellectuals from Campulung Muscel on the occasion of rallies in support of the Transylvanian Memorandum activists.

The zeal and dedication shown during their short affiliation with the Cultural League shine spotlight on several lesser-known representatives of the illustrious Bratianu family.

Grigore T. Bratianu (1849-1893), a former cashier in the first provisional committee set up in December 1890, who became the second president of the League, ruled energetically but briefly, from 1892 to 1893, and spent most of his money in order to better coordinate efforts carried out by the central committee and League's sections from abroad in defense of the Memorandum activists. The student Stroe D. Bratianu (1873-1892), president of the League' section in Paris, was successfully involved in the same type of activities. Unfortunately, a cruel fate binds these two Bratianus together by their disappearance several months apart, at a rather young age.

This painful loss will have a chilling effect on the potential sympathy that the League benefited from in both the Old Kingdom and beyond the Carpathians, and will lose it during 1895-1914 largely due to interference of politicians interested in rallying the League to intra- and inter-party conflicts, vigorously unmasked by Nicolae Iorga when becoming its member.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

SUPORTERI DE PRESTIGIU AI SPORTING CLUB PITEȘTI: ARMAND CĂLINESCU ȘI GABRIEL MARINESCU

CORNEL POPESCU*

Fotbalul, acest fenomen planetar, este astăzi cea mai răspândită disciplină sportivă de pe Pământ, care te poate duce în paradis sau în infern în numai o oră și jumătate și tocmai de aceea rămâne la fel de frumos. Despre fotbal se spune că este a doua natură a omului, sau că se învață o dată cu mersul. În acest context, fotbalul românesc s-a bucurat de popularitate în țară și de respect în afara țării. Această disciplină sportivă a depășit de mult starea inițială, aceea de simplu joc, a devenit spectacol. Și totuși, fotbalul rămâne mijlocul prin care oamenii se pot bucura sau supăra împreună, indiferent de condiția umană, reprezentând unul dintre cei mai buni ambasadori. În fotbal s-au implicat de-a lungul timpului șefi de state și de guverne, politicieni, oameni de afaceri etc. Fotbalul argeșean a pătruns mai târziu în lumea bună a fotbalului românesc. Mai întâi prin încercările Sporting Club Pitești de a se apropia de primul eșalon, nereușite însă, apoi prin Dinamo Pitești devenită FC Argeș[1].

La 15 august 1925 corespondentul pentru Pitești al ziarului Sportul[2], consemna că sub președinția meseriașului cizmar Dumitru Călinescu, s-a înființat primul club de fotbal cu regulament. Se numea Asociația Sportivă Sporting Club și a aprins în inimile piteștenilor licărul fierbinte al celui mai popular sport - fotbalul. Conducerea clubului nu s-a mulțumit însă numai cu o echipă de fotbal, ci și-a îndreptat atenția asupra mai multor discipline sportive. Printre primele succese repurtate la atletism se numără și selecționarea lui Ștefan Ionescu în lotul național de juniori, care se pregătea de Balcaniadă[3], precum și rezultatele la sărituri și viteză obținute de Gheorghe Mavrodin. Cicliștii Vișoiescu și Ghiță erau foarte apreciați la cursele de viteză care aveau loc pe distanța Grădina publică - Gară. Și echipa de Box a clubului a lansat unele talente precum Simion sau Marcov[4], clubul a mai înființat echipe de lupte și tenis, de asemenea schiorii de la Sporting au participat la concursurile anuale organizate, iar trei echipe de Bob au reprezentat Piteștiul la campionatul național. S-a amenajat și un teren de patinaj lângă Uzina Electrică, în vederea alcătuirii unei echipe

---

* Universitatea din Pitești.

[1] Dan Cristian Marinescu, *Argeș F.C. Drum prin Ani,* Editura I. P. Argeș, Pitești, 1968, p. 3; Traian Ulmeanu, Constantin Anghel, *F.C. Argeș Dacia - 45,* Editura Paralela 45, Pitești, 1998, p. 7.

[2] Constantin Anghel, *Enciclopedia fotbalului Argeșean 1921-2003*, Editura Tip Naste, Pitești, 2003, p. 10.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

de Hochei. Disciplina sportivă care a adus glorie clubului a fost fotbalul, echipa a activat de-a lungul timpului în Diviziile B și C, precum și în Cupa României[5].

Copilul teribil al Piteștiului, echipa Sporting Club folosea terenul regimentului 6 artilerie (astăzi Școala de Aplicație pentru unități de luptă ”Mihai Viteazul” a Forțelor Terestre)[6]. A avut printre primii săi susținători pe Armand Călinescu[7], ales în anul 1930 președinte de onoare al Clubului, în special pentru sprijinul oferit în perioada cât a fost prefect al județului Argeș. Acesta se numără printre politicienii din Argeșul interbelic, care s-a implicat în viața echipei și a sprijinit-o. Clubul avea în componența sa 58 de membri cu vârsta peste 18 ani, 28 peste 21 de ani, 12 sub 18 ani și primea de la Primărie o subvenție lunară de 10.000[8] de lei. La conducerea clubului s-au perindat o serie de oameni mai mult sau mai puțin influenți: Ion Teodorescu, Dumitru Georgescu, Gheorghe Băltescu, Marian Berechet, Aurel Caracaș, Ticu Mircea. Echipamentul folosit de echipă era tricouri alb-verzi, șort alb, jambiere alb-verzi. O parte a jucătorilor erau elevi sau militari printre care Puiu Nicht, Florică Tuță, Costică Papaiani, Gross, Salmairaghi, Neață, Caridis, Ghiuri, Lăzărescu, Enache, Cantaragiu, Cernea, Stoian, Bădin, Bandea, Cârciumaru[9]. Echipa a câștigat simpatizanți, încet - încet promenada de pe Strada Mare și din Trivale a fost părăsită duminica în favoarea meciurilor de fotbal. N-au lipsit unele partide memorabile cu C.F.R. București, Juventus București, Unirea-Tricolor sau Venus. Pasiunea pentru fotbal în ciuda condițiilor materiale grele, crește de la an la an[10].

În anul 1936 echipa s-a reorganizat, avându-i președinte pe Ion Teodorescu, vicepreședinte pe Dumitru Georgescu și a reușit promovarea în Divizia C, seria 1, clasându-se pe locul VIII[11]. Clubul și-a mutat sediul pe strada C.A. Rosetii, nr. 20, iar terenul de joc pe Bulevardul Titu Maiorescu. Tot cu această ocazie președinte de onoare a fost ales Gabriel Marinescu protectorul echipei Venus București. Unul dintre cei care au avut un rol esențial la promovarea în eșalonul superior (divizia C), precum și la amenajarea unui stadion omologat pentru meciurile de fotbal pe strada Leonte Filipescu (strada Teilor de astăzi), l-a avut Armand Călinescu, viitorul prim-ministru al României și fiu al Argeșului[12]. O altă personalitate care a sprijinit fotbalul piteștean a fost Gabriel Marinescu, președinte de onoare al echipei fanion din Argeș, care asemenea lui Armand Călinescu și-a dat concursul pentru promovarea sportului rege la Pitești. Cu sprijinul lui Gavrilă (așa cum era alintat generalul) Marinescu[13] (din anul 1936 fiind președintele clubului A.S.C. Venus București, iar din 1939 președintele F.R.F.A.)[14] a fost organizată partida de fotbal dintre Sporting Club și echipa bulgară

---

[5] *Ibidem.*

[6] Constantin Anghel, Cornel Sorescu, *Istoria Fotbalului Județean - Argeș*, Editura Euro Press, Pitești, 2009, p. 12-15.

[7] Sebastian Tudor, *Istoria Fotbalului Argeșean F.C. Argeș - 50 de ani (1953-2003),* Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 13.

[8] *Ibidem,* p. 12

[9] *Ibidem,* p. 12-13.

[10] Bogdan Popa, *Fotbal și Putere: Gabriel Marinescu,* articol în Revista *Historia,* an X, nr. 98, februarie 2010, p. 89, Sebastian Tudor, *op. cit., p. 14.*

[11] Sebastian Tudor, *op. cit.,* 14.

[12] *Ibidem.*

[13] Bogdan Popa, *op. cit*., p. 89.

[14] *Ibidem.*

Lewski Rusciuk, meci câștigat de piteșteni cu scorul de 2-1 prin golurile marcate de Aurel Vasilescu și Bică Papaiani în fața a peste 600 de spectatori. Tot generalul a stabilit relații de colaborare între cele două cluburi pentru a facilita un schimb de jucători.

La deschiderea ediției de campionat din 1937 Armand Călinescu[15] a sprijinit echipa prin donarea a 11 tricouri, 11 perechi jambiere, 7 perechi ghete, ca ajutor pentru realizările meritoase. Astfel a fost din nou ales președinte de onoare, iar președinte a fost numit Emil Varabiescu. Încă din anul 1935, când terenul din Bulevardul Titu Maiorescu devenise neîncăpător, dar și impracticabil, la propunerea lui Ion Antonescu sprijinit fiind și de Armand Călinescu s-a început amenajarea unui nou teren de fotbal cu pistă de atletism, tribună de lemn pe latura de vest și un teren de tenis în ștrand, denumit Radu Negru, pe acest teren vor juca din 1945 Sporting Club și CFR Pitești, iar după 1953 Dinamo Pitești[16], pe acest stadion debutând Nicolae Dobrin[17].

PRESTIGIOUS FANS OF S PORTING CLUB PITEȘTI: ARMAND CĂLINESCU AND GABRIEL MARINESCU

Abstract

The “prodigal son” of Pitești, i.e. the team Sporting Club had among its first fans Armand Călinescu, named in 1930 President of Honour of the Club, especially for the support he offered when he was the Prefect of the Argeş County. He is one of the politicians from Argeș in the period between the two World Wars, who supported the team. Another personality who supported the football from Pitești was Gabriel Marinescu, President of Honour of the main team from Argeş, who, like Armand Călinescu, advertised this sport in Pitești. Gavrilă (this was the way the friends called him) Marinescu (from 1936 president of the club ASC Venus București, and from 1939 the president of FRFA) was among those who organized the match between Sporting Club and the Bulgarian team Lewski Rusciuk; the result: 2-1 for the team from Pitești.

[15] Sebastian Tudor, *op. cit.*, 14-15.
[16] *Ibidem.*
[17] Ilie Dobre, *Dobrin la clipa amintirilor,* Editura Divertis, București, 1992, p. 5-8.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ÎNFIINŢAREA GOSPODĂRIEI AGRICOLE COLECTIVE „ILIE PINTILIE" DIN COMUNA VALEA MARE-PODGORIA, RAIONUL PITEŞTI, REGIUNEA ARGEŞ

DRAGOŞ CHISTOL[*]

Începutul colectivizării în România se leagă de şedinţa Plenară a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, desfăşurată în zilele de 3-5 martie 1949. Atunci, Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretar general al Partidului Muncitoresc Român, a anunţat declanşarea transformării socialiste a agriculturii. Colectivizarea era parte a procesului de sovietizare a ţării noastre, însemnând, în fapt, exproprierea celei mai mari părţi a suprafeţei agricole a ţării şi transformarea vechilor ţărani în proletari agricoli, schimbarea sistemului de cultivare al pământului etc.

În primii ani de după plenară, activiştii de partid, trimişi pe teren în scopul de a-i convinge pe ţărani să renunţe de bunăvoie la pământ, au fost refuzaţi şi goniţi. În unele comune ale ţării au avut loc revolte, dar acestea au fost repede înăbuşite de autorităţi. Au fost introduse cote obligatorii, prin care ţăranii erau constrânşi să cedeze statului o parte din recolta gospodăriei. Cine refuza să predea cota era considerat „sabotor al economiei naţionale", fiind arestat şi condamnat. În cele din urmă, modelul sovietic de organizare în Gospodării Agricole Colective (G.A.C.-uri) a fost impus cu forţa.

Propaganda oficială prezenta, însă, colectivizarea agriculturii într-o lumină favorabilă, menţionând că „sub conducerea P.M.R. în opera de transformare socialistă a agriculturii, poporul nostru a obţinut succese importante […] ţărănimea muncitoare educată şi atrasă de organele de partid şi de stat au păşit pe drumul colectivizării […] convinsă de avantajele muncii în comun"[1].

În comuna Valea Mare-Podgoria, din raionul Piteşti, regiunea Argeş, începutul colectivizării este legat de înfiinţarea Gospodăriei Agricole Colective „Ilie Pintilie", la 14 martie 1953[2]. La această dată, G.A.C.-ul s-a constituit având înregistrate 123 de cereri de înscriere, venite de la tot atâtea familii. În cadrul şedinţei inaugurale, nu toate cererile au fost aprobate, motivele fiind variate: de exemplu, unul dintre cei care a făcut cerere de înscriere în G.A.C. a decedat între timp, alte patru persoane au fost chemate să satisfacă stagiul militar, iar la 17 dintre familii, fie nu au putut fi comasate terenurile

---

[*] Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti.
[1] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Argeş (S.J.A.N.-Argeş), Fond Sfatul Popular Raion Costeşti, dosar nr. 70/1959-1960, f. 7-9.
[2] S.J.A.N.-Argeş, Fond Primăria Comunei Valea Mare-Podgoria, dosar nr. 1/1953, fila 79–81

cu care doreau să se înscrie, fie nu aduceau nici teren şi nici braţe de muncă, nedorind, în fapt, să muncească. Practic, averea iniţială a gospodăriei s-a constituit din terenurile şi atelajele membrilor ale căror cereri au fost acceptate. Aceasta a fost reprezentată de aproape 23 ha de pământ, un cal şi o căruţă. Unele familii, care nu deţineau teren agricol sau care aveau ca singură avere doar curtea casei, s-au înscris ca „proletari agricoli”, adică doar cu braţele de muncă. Din cele 123 de familii, aproape jumătate (mai exact, 61) nu s-au înscris cu terenuri agricole, o singură familie dintre acestea intrând în gospodărie cu un cal şi o căruţă. Celelalte familii (62), care deţineau terenuri arabile, vii, livezi sau păşuni, s-au înscris cu suprafeţe ce au variat între 0,25 de ari (25 m^2) şi 1,25 ha.

Comisia de înfiinţare a gospodăriei agricole era constituită din: Vătăşescu Marin, preşedinte al Sfatului Popular al comunei Valea Mare-Podgoria, Chiliment Alexandru, agent agricol, Popa Vasile, inginer cadastral, Dumitru Ioan, organizator raional al G.A.C.-ului, Teşu Dumitru, „organizatornic” al G.A.C.-lui, şi deja „aleşii” Anghelina Mihai, preşedinte al G.A.C.-ului, Alexandru Gheorghe, brigadier al G.A.C.-ului şi membrii ai consiliului de conducere ai gospodăriei: Burcea Constantin, Mureşeanu Mihai, Constantin Maria şi Ionescu Gheorghe.

În general, suprafeţele aduse de oameni în cadrul G.A.C.-ului au fost mici, marea parte a terenurilor rămânând, în fapt, în proprietatea privată a acestora. A fost nevoie de o nouă măsură dură din partea autorităţilor pentru ca oamenii să cedeze şi restul suprafeţelor de pământ deţinute, şi ne referim aici la decretul nr. 115 din 30 martie 1959. Conform acestuia, trebuiau „lichidate rămăşiţele oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură, în scopul ridicării continue a nivelului de trai material şi cultural al ţărănimii muncitoare şi al dezvoltării construcţiei socialiste”. Au fost, practic, confiscate şi trecute în proprietatea G.A.C.-ului din localitate suprafeţele de teren ce aparţineau locuitorilor comunei, vizaţi fiind, în special, „chiaburii care au terenuri agricole a căror întindere depăşeşte puterea lor de muncă, precum şi cea a membrilor familiei cu care duc gospodăria împreună”, după cum se preciza la articolul 1 al decretului.

În ciuda faptului că propaganda oficială exprima ideea unei experienţe înnoitoare pentru locuitorii din mediul rural, ea n-a reprezentat altceva decât o alienare a ţăranului român şi a agriculturii de rosturile lor cutumiare, efectele negative ale acestui proces fiind vizibile şi astăzi.

THE FOUNDATION OF THE COLLECTIVE FARMSTEAD “ILIE PINTILIE” IN VALEA MARE-PODGORIA PARISH, PITEŞTI DISTRICT, ARGEŞ REGION

Abstract

The article refers to the foundation of the collective farmstead “Ilie Pintilie” in Valea Mare-Podgoria parish, Piteşti district, Argeş region. It was founded on the 14-th of March 1953, when 123 families requested the founding the respective collective farmstead.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ASPECTE ALE DINAMICII URBANONIMICE BUCUREŞTENE

ADRIAN REZEANU*

1. În dinamica sa, oraşul românesc, în cea mai mare parte, îşi are rădăcinile în satul primar. Extinderea teritorială a unora dintre acestea, având cauze istorico-sociale şi economice, a determinat un amplu proces de comasare şi încorporare a altor unităţi administrativ-teritoriale situate în zonele periurbane.

Din punct de vedere toponimic, oraşul, format pe acest traiect evolutiv, a preluat topicele originare din cadrul vechii vetre construite precum şi din zonele încorporate, le-a adaptat noilor realităţi într-o proporţie condiţionată istoric şi administrativ.

În mod firesc, o mare parte din topicele caracteristice unui spaţiu rural au rămas drept o masă aberantă, denotatele care asigurau motivaţia locală dispărând. Au apărut astfel enclave toponimice rurale care au evoluat către relicve sau dispariţie[1].

2. În ceea ce priveşte Bucureştiul, ca oraş de câmpie, acesta s-a structurat în jurul unei cetăţi medievale, diferite însă de burgul medieval occidental, dar şi în jurul unui păienjeniş de căi de comunicaţie din exteriorul cetăţii cu aspect de târg comercial. Faptul, deosebit de important şi caracteristic pentru Bucureşti, a fost marcat şi de urbanonime de tipul *Uliţa Târgului de Afară*, spre deosebire de *Uliţa Târgului din Lăuntru*. Căile de acces din interiorul târgului au avut tendinţe bipolare: pe de o parte centrifuge (tendinţa de extindere către exteriorul nedefinit) dar şi de dezvoltare intensivă. Prin ambele modalităţi s-a dezvoltat conceptul de „drum mare" sau „uliţă mare" care se va impune local, creându-se astfel o scară ierarhică urbanonimică[2].

Centrul medieval al Bucureştiului, ca formaţiune urbană compactă, se structurează în cadrul cetăţii vechi, prezentă prin relicve arhitecturale, *Biserica Domnească*, de exemplu, şi în jurul târgului primar, cu o evoluţie aproximativă în ultimele trei secole. C. C. Giurescu asociază teritorial centrul medieval sau „partea cea mai veche a Bucureştilor"[3] cu vatra originară construită în jurul Cetăţii Vechi şi îl

---

* Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti", Bucureşti.

1 v. Adrian Rezeanu şi Filofteia Modoran, *Enclave toponimice rurale în urbanonimie*, în LR, XLVII, nr. 1-2, p. 72-77, 1998.

2 v. şi Teodor Octavian Gheorghiu, *Tipologia agresiunilor recente asupra centrelor istorice din România*, în „Historia Urbana", tomul IX, 1-2/2001, p. 14-15; C. Şerban, *Rolul Bucureştilor în formarea culturii orăşeneşti în evul mediu*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", IX, 1972, p. 113 şi urm.; L. Munford, *The Culture of Cities*, London, 1946, p. 75 şi urm.; Marin Simionescu-Râmniceanu, *Urbanism sau raţionalizarea esteticei municipale*, Bucureşti, 1937, p. 22.

3 C. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Bucureşti, 1966, p. 45.

încadrează între *Uliţele* Şelari, Gabroveni, Şepcari şi cursul Dâmboviţei, puţin deviat spre stânga. Aceste idei au fost dezvoltate şi de Dana Harhoiu[4] care consideră capitala Ţării Româneşti drept un oraş „construit între târgurile din Imperiul Otoman şi oraşele germane". Tot în acest sens, Gheorghe I. Cantacuzino a considerat că „analiza liniilor directoare ale evoluţiei, a geometriei zonei istorice a oraşului, care sugerează preexistenţa unei scheme generale de coordonare a spaţiului urban a permis, în acest caz, opinia conceperii aşezării ca oraş de la început"[5].

Ca structură urbanonimică Bucureştiul medieval este o formaţiune mixtă, cu caracteristici de simbioză între cetatea medievală şi târgul propriu-zis. Dinamica acestei structuri a fost determinată de declinul cetăţii medievale şi creşterea în importanţă a târgului propriu-zis. Pe de altă parte, dezvoltarea intensivă ulterioară a oraşului dar şi extinderea către zona periurbană a dus la încorporarea unor spaţii rurale care iniţial au alcătuit microzone rurale pentru ca ulterior să se transforme în enclave toponimice rurale, care au evoluat către relicve toponimice.

3. Pentru târgul primar al Bucureştiului se pot distinge câteva particularităţi prin care să se confirme atât o continuitate a fondului tradiţional urbanonimic dar şi similitudini cu zone limitrofe apărute ulterior:

a) selectarea şi gruparea parţială a locuitorilor după profesii în cadrul unei căi de acces. Este falsă individualizarea absolută a căii de acces după specificul meseriilor locale. Pe de o parte, mulţi meseriaşi nu erau grupaţi într-un singur loc, iar, pe de altă parte, cei mai mulţi erau meşteşugari şi negustori pasanţi, adică practicau stradal meseria. În realitate, mai ales pentru perioada medievală, pe care o încadrăm până la Regulamentul Organic, numele unei căi de circulaţie era determinat de amploarea numărului de repere locale de acelaşi fel, de exemplu, prăvăliile unde se practica negoţul lipscănesc. Există şi situaţii în care, la începutul secolului al XIX-lea, negustorii lipscani, mai puţini la număr, activau în zona *Şelari* sau în jurul *Bisericii Sf. Dumitru*, fără a putea să-şi impună numele profesiei ca mod de denominare stradală. Pentru exemplificare, cităm doar *Catastihul de patentari de negustori şi meseriaşi pe corporaţii din 1832 din Bucureşti*, unde negustorii lipscani erau înregistraţi astfel: 6 în Strada Şelari, 2 la Curtea Veche, 2 la Sf. Dimitrie, 1 la Udricani, 1 la Biserica Neguţători, 1 la Sf. Nicolae Şelari (în preajma Lipscanilor), 3 din Ploieşti (probabil fără sediu n. n.)[6].

b) reţeaua căilor de acces nu era dispusă radial, ci orbita în jurul Curţii Vechi, iar penetrarea acesteia din urmă se făcea numai prin anumite puncte, *Poarta de Sus* şi *Poarta de Jos*, de exemplu.

c) tendinţa de extindere a căii de acces în lung spre un exterior nelimitat a căpătat amploare în prima jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu procesul de aliniere stradală.

d) segmentarea secvenţială a unei căi de circulaţie potrivit cu specificul reperelor locale dominante. În secolul al XVIII-lea numai o secvenţă, între Şelari şi

[4] Dana Harhoiu, *Bucureşti, un oraş între Orient şi Occident*, Bucureşti, 1997, p. 53.
[5] v. Gheorghe I. Cantacuzino, *Evoluţia unor centre medievale urbane din Ţara Românească*, în „Historia Urbana", tomul IX, 1-2/2001, p. 4.
[6] Aflat în *Colecţia Catagrafii*, de la Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti; pentru detaliere v. şi Adrian Rezeanu, *Toponimie bucureşteană*, cap. *Căi de circulaţie*, Bucureşti, 2003, p. 104-132.

Strada Smârdan din actuala Stradă Lipscani se numea aşa. Secvenţa dintre *Uliţa Nemţească* şi *Podul Mogoşoaiei* se numea *Uliţa Mărgelari*, iar între *Şelari* şi *Băcani* se numea *Uliţa Marchitani*[7].

e) unitatea administrativ-teritorială superioară uliţei era o mahala, alcătuită uneori chiar din câteva case, dispusă în jurul unui reper central dominant, biserica, de obicei. În acest caz mahalaua prelua numele atât cel religios cât şi cel laic al bisericii. Au existat frecvente situaţii când mahalaua, care încorpora o uliţă cu construcţii aparţinând unei colectivităţi profesionale unice, prelua numele acelei uliţe. Acest proces denominativ urban, extrem de laborios, a fost analizat în detaliu pe baza unei serii mari de urbanonime bucureştene şi s-a configurat un ansamblu de scheme grafice, valabile în parte, pentru marea majoritate a oraşelor româneşti până în contemporaneitate[8]. Pentru sfera motivaţională urbanonimică reţinem strânsa dependenţă dintre numele reperului local dominant şi seria de denotate aflate în imediata lui vecinătate, asigurându-se astfel un transfer permanent de nume.

4. În cea mai mare parte oraşul românesc provine de la satul primar, care s-a extins teritorial peste graniţele vetrei construite, încorporând alte unităţi administrative. Din punct de vedere toponimic au existat nivele distincte denominative corespunzătoare cu:

a) treptele de urbanizare ale satului originar. Avem în vedere aici topicele corespunzătoare stadiului primar rural, care prin adaptări la noua realitate şi-au restrâns arealul geografic devenind relicve. Urmează topice nou create, în marea lor majoritate arbitrare, potrivit cu fazele de tranziţie dar şi cu statutul urban cert al unităţii administrative.

b) caracteristicile toponimiei aşezărilor periurbane încorporate de unitatea-pivot, devenită urbană. În acest caz, pe cale administrativă sau prin evoluţie firească (dispariţia realităţilor topografice de pe teren sau perimarea până la dizolvare a unităţii administrative încorporate) au apărut enclavele toponimice, care, pe parcurs, au dispărut, acest fapt fiind în strânsă conexiune cu motivaţia în cadrul geografiei urbane nou create.

Pentru Bucureşti vom detalia aspectele de sub b) care n-au fost analizate, decât sporadic, în studiile de specialitate.

4.1. Enclava toponimică nu poate fi încadrată în limite teritoriale stricte, de aceea nu poate avea un statut administrativ. Particularităţile unei enclave toponimice se pot evidenţia numai prin analiza structurii arealului toponimic periurban încorporat. O astfel de enclavă este permanent asaltată de noile realităţi urbane (modificări ale reperelor topografice, sistematizări etc.). Din această cauză, enclava toponimică corespunzătoare unei unităţi microzonale încorporate va da naştere unor relicve care, pentru ansamblul structurii urbanonimice, reprezintă segmente stinghere de limbă caracterizate, în primul rând, prin opacitate semantică şi nemotivaţie.

4.2. Pentru anumite perioade, marcate diacronic, Bucureştiul cuprinde enclave şi relicve toponimice ale aşezărilor rurale încorporate, între care a supravieţuit numele unor mahalale.

[7] Cf. Planul Borroczyn, ediţia litografiată din 1852, aflată la Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale.
[8] În acest sens, v. Adrian Rezeanu, *Toponimie urbană bucureşteană. Scheme şi direcţii de transfer denominativ*, în SCL, LIII, nr. 1-2, p. 153-169, Bucureşti, 2002.

Considerăm că încorporarea zonelor periurbane s-a făcut în condiţiile în care Bucureştiul, ca oraş-pivot, era marcat de o structură social-economică şi urbanonimică stabilă, fapt care a exercitat o fascinaţie pentru zona limitrofă. Stabilind conceptele de *oraş* şi *zonă*, Ion Iordan[9] caracterizează zona periurbană a Bucureştiului pe baze funcţionale: „Funcţia teritoriului periurban şi relaţiile strânse dintre *zonă* şi *oraş* sunt puse în evidenţă de influenţa exercitată de oraş, de caracterul pe care această influenţă îl are în raport cu condiţiile naturale şi social-economice“[10].

Din punctul de vedere al numelor de locuri, pe care dorim să-l evidenţiem, încorporarea spaţiilor periurbane din epoca contemporană nu prezintă un interes major, dat fiind faptul că acestea au devenit în prealabil o tabula rasa, prin ştergerea abuzivă a oricărui specific local. De aceea ne-am fixat pe fondul toponimic vechi, tradiţional, motivat local, legat de includerea zonei periurbane din imediata vecinătate a Dâmboviţei, în condiţii de firească evoluţie şi am urmărit supravieţuirea unor toponime rurale (care individualizau o realitate rurală locală) până la stadiul de relicvă.

4.3. C. C. Giurescu a analizat seria satelor periurbane de pe malul drept al Dâmboviţei care şi-au pierdut pe parcurs individualitatea[11]: Văcăreştii de Jos, Văcăreştii de Sus (la 1577 erau distincte - G 257), Cărămidarii de Jos, Broşteni (distincte la 1678 - VĂC 5/2), Sârbi (la 1668 RV 10/14 este atestată Biserica Sf. Nicolae Sârbi), Lupeşti (în secolul al XVII-lea este atestat Dealul Lupeştilor, 1668 RV 5/7), Olteni (la 1696 - G 361, este o mahala a oraşului).

Pentru detalierea problemei în discuţie, am avut în vedere perioada declinului acestor aşezări şi al încorporării lor în spaţiul urban al capitalei începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea. Desăvârşirea procesului de încorporare va duce la transformarea aşezărilor periurbane, din punct de vedere toponimic, într-un spaţiu geografic microzonal în care se menţin denumiri topice rurale[12].

În această situaţie peisajul toponimic al zonei încorporate va fi supus unor modificări potrivite cu noua realitate concretă de pe teren. Unele nume topice rurale vor rezista în virtutea uzului, dar cele mai multe se vor transforma în relicve, supuse şi ele dispariţiei.

Spaţiul periurban din zona riverană Dâmboviţei l-au împărţit în următoarele microzone toponimice: I. Bariera Târgoviştei, Cărămidarii de Sus, Zona Belvedere, Cotroceni şi Grozăveşti; II. Zona dintre Biserica Sf. Elefterie, Postăvari, Prund, Curtea Arsă (Dealul Spirii), Mânăstirile Mihai Vodă şi Antim; III. Lupeşti Dealul Mitropoliei, Dealul Filaretului, Casa Beilicului (Şerban Vodă); IV. Zona dintre satele încorporate Broşteni, Slobozia Domnească, Sârbi, Olteni, Grădina Bellu, Cărămidarii de Jos, Văcăreşti.

Materialul a fost extras din surse istorice şi cartografice cu referire aproximativă asupra zonelor în discuţie. Prin sistematizarea lui am avut în vedere grupa toponimelor rurale sau cu iz rural corespunzătoare unei realităţi concrete locale, aceasta

---

[9] Ion Iordan, *Conceptul de zonă periurbană în literatura geografică*, în „Studii şi cercetări de geologie, geofizică şi geografie“, Seria geografie, XIX, 1972, p. 2.
[10] Ion Iordan, *Zona periurbană a Bucureştiului*, Bucureşti, 1973, p. 16.
[11] C. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Bucureşti, 1966, p. 255 şi urm.
[12] v. şi C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 256-258; Francisc Pall, *Date noi despre istoria Bucureştilor în mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „Materiale de istorie şi muzeografie“, IV, 1966, p. 25-35.

alcătuind enclava toponimică. Pe de altă parte, am individualizat toponimele din enclavele rurale care şi-au prelungit existenţa pe teritoriul iniţial, dar care au suferit restrângeri semantice ajungând să desemneze o altă realitate extralingvistică.

Spaţiul urban actual corespunzător unei unităţi rurale încorporate având limite teritoriale aproximative a îngreunat o astfel de analiză. Există însă şi situaţii când o relicvă toponimică rurală a dispărut din memoria colectivă locală.

Având în vedere toate aceste aspecte, selectarea şi localizarea toponimelor s-a făcut pe baza confruntării planurilor, analiza fiind suplimentată şi cu topice extrase din surse istorice. Oricum acest tip de analiză presupune o marjă de eroare, pe care ne-o asumăm.

4.4. Vom evidenţia componenţa microzonei rurale IV încorporate în spaţiul urban al capitalei:

IV. Balta Mitropoliei (1842 RB), Băltiş (1871 P I), Calea şi Dealul Piscului (1798 CAT, 1761 MŢR 264/3, 1831 RV Mss. 266, 1842 RB, 1871 P I), Câmpul şi Dealul Filaret (1844-1846 B I, 1852 B II, 1871 P I, 1875 P III, 1885-1890 S, 1895-1899 IGA),Cocioc (baltă, deal, pădure, prival) (1801 RV 44/82, 1842 RB, 1844-1846 B I, 1852 B II, 1871 P I, 1875 P III), Drumul şi Biserica Broştenilor (1842 RB), Drumul Lunca Foişorului (1925 PL), Drumul Lunca Văcăreşti (1925 PL), Fundătura Fluturelui (foste livezi cu duzi) (1871 P I, 1875 P III, 1911 PL, 1915 PL), Gârla cea Nouă (1663 MŢR Mss. 706, 1671 MŢR 205/4), Gârliţa (1871 P I), Grădina cu Duzi (apoi Livada cu Duzi) (1842 RB, 1852 B II, 1871 P I, 1875 P III), Grădina cu Zarzavaturi (1852 B II), Grădinile din Luncă (1831 RV Mss. 266, 1842 RB), Heleşteul (Bisericii) lui Târcă (1852 B II, 1871 P I, 1875 P III), În Băltărie (1761 MŢR 264/5), În Băltiş (1756 MTR 222/8, 1871 P I, 1875 P III), În Grindiş (Grăndiş) (1766 MŢR 335/2), În Gropi (pentru cărămizi) (1721 MŢR 265/6), În Mărgini (şi În Mărginia Bucureştiului) (1662 MŢR 206/3), În Pârăuş (1796 RV 83/5,6), În Şanţuri (1794 RV Mss. 266), Între Gârle (1842 RB, 1844-1846 B I - Uliţa între Gârle - 1852 B II), La Luncă (1809 RV 44/152), Livedea lui Filaret (1831 RV Mss. 266), Lunca lui Târcă (1852 B II), Moara (şi Via) Dr. Guchi (1842 RB), Morile Foişor (1842 RB, 1852 B II), Privalul (1852 B II), Puţu (de la Biserică) Foişor (1871 P I, 1875 P III), Uliţele (străzile) Broscăriei, Câmpului, Grădinarilor, Lânari, Luncii, Măturari, Morilor, Paiului, Tabacilor, Tăierii (de vite) (1871 P I), Vadul Mirelui (1842 RB, 1871 P I), Vadul Moşului, Vadul Mugur Mugurel (1871 P I).

Vom da şi câteva relicve toponimice rurale, rezultate din transferuri şi restrângeri de sens, pornind de la numele unităţii administrative rurale încorporate:

Broşteni (sat - 1650 G 256, 257, 1700 MŢR 111/18, 1733 RV 5/14) → Mahalaua Broştenilor (dar şi Mahalaua Slobozia Domnească - 1759 RV 81/3) (1775 RV 1/44-45, 1882 RV Mss. 430), → Lunca ~ (1877 RV 117/2) → Plasa ~ (1775 MŢR 170/11) → Groapa ~ (1775 RV 1/44-45) → Balta ~ (1775 MŢR 170/11) → Moşia ~ (1775 MŢR 170/11) → Uliţa (strada) ~ (1844-1846 B I, 1852 B II, 1871 P I, 1875 P III, 1892-1893 D, 1911 PL) → Biserica ~ (1775 MŢR 170/11, 1852 B II, 1871 P I, 1895-1899 IGA şi azi).

Cărămidarii de Jos (sat - 1744 MŢR 306/53) → Mahalaua (1777 RV 76/1, 1798 CAT, 1806 RV 109/1) → Uliţa (Strada), Drumul → (1812 RV Mss. 265, 1844-1846 B I, 1852 B II, 1871 P I, 1875 P III, 1885-1890 S, 1892-1893 D, 1915 PL, 1934

GHID, 1946 GHID, 1969 GHID) → Biserica ~ (1852 B II) → Cărămidari (Barieră - 1852 B II).

Prund (sat încorporat) (1631 COTR 1/10, 1680 CATR 90/24) → Calea Prundului (1693 RV 1/25) → Mahalaua Prundului (1708 COTR Mss. 692)→ Biserica Sf. Nicolae din Prund (1682, 1684 G 86) → Dealul Prund (1749 RV 5/16, 1778 RV 49/2) → Mahalaua (Domniţa Bălaşa) din Prund (1798 CAT).

Văcăreşti (sat încorporat) (1577, 1598 G 256) → Mahalaua (1732 G 256) → Dealul Văcăreştilor (1799 VĂC Mss. 340) → Moşia → (1808 VĂC Mss. 340) → Via ~ (1808 VĂC 37/1) → Biserica (şi mănăstirea) ~ (1810 VĂC Mss. 340) → (cale de acces - 1852 B II, 1871 P I, 1875 P III, 1885-1890 S, 1892-1893 D, 1895-1899 IGA, 1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1969 GHID şi azi).

4.5. Strânsa conexiune a lanţurilor toponimice şi transferurile semantice de la topicele rurale din spaţiile periurbane încorporate până la relicvele din epoca contemporană le-am urmărit selectiv în segmentele microzonale stabilite anterior, III şi IV.

III. Apa Lânăriei (1852 B II, 1871 P I, 1875 P III) → Strada Lânăriei (strada de pe locul Apei Lânăriei) (1895-1899 IGA, 1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1946 GHID, 1969 GHID şi azi); Bariera Filaret, Câmpul Filaret, Fântâna Filaret (1852 B II) → Strada Filaret (1875 P III); Câmpul Lupiţei (1871 P I) → Strada Câmpul Lupiţei (1938 PL); Câmpul Ritordi (1852 B II) → Strada Ritordi (1892-1893 D, 1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1946 GHID, 1969 GHID şi azi); Câmpul Suter (1852 B II) → Strada Suter (1892-1893 D); Gârliţa (1852 B II) → Strada Gârliţei (1871 P I, 1885-1890 S, 1892-1893 D, 1911 PL, 1915 PL); Grădinile Domneşti (1871 P I) → Strada Grădinilor (1911 PL); În Crânguri (1844-1846 B I) → Strada Crânguri (1875 P III); Câmpul Mocăncuţa (1842 RB) → Strada Mocăncuţei (1911 PL, 1915 PL, 1925 PL, 1934 GHID); Puţul Bellului (1844-1846 B I) → Strada Puţului (1892-1893 D); Stuful Belului (1842 RB) → Fundătura Stufului (1875 P III, 1915 PL); Vadul Cailor (1852 B II) → Uliţa Vadului (1871 P I); Viile Filaret (1844-1846 B I) → Şoseaua Viilor (1875 P III, 1892-1893 D, 1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1946 GHID, 1969 GHID şi azi).

IV. Balta Broştenilor (1844-1846 B I) → Fundătura Broşteni (1911 PL); Gârliţa (1852 B II) → Fundătura Gârliţei (1875 P IV, 1894 OR, 1910 PG, 1911 PL, 1915 PL); Grădinile din Luncă (1852 B II) → Strada Grădinarilor (1875 P IV); Grădinile de zarzavat (1871 P I) → Uliţa Grădinilor (1911 PL); Gropile din Luncă (1844-1846 B I) → Fundătura Gropilor (1885-1890 S); În Fântâniş (1844-1846 B I) → Strada Fântâniş (1875 P IV, 1885-1890 S); La Bordeie (1844-1846 B I) → Strada Bordeielor (1885-1890 S); Livedea cu Duzi (1842 RB) → Strada Livedea cu Duzi (1892-1893 D, 1911 PL, 1915 PL); Lunca lui Târcă (Balta lui Târcă, Pribalul lui Târcă) (1852 B II) → Drumul Luncii (1885-1890 S, 1892-1893 D, 1911 PL); Nisipăria (1842 RB) → Strada Nisipari (1915 PL); Pădurea, Privalul (Pribalul) Cocioc (1852 B II, 1871 P I) → Calea Cociocului (1875 P IV); Piscul (1831 VĂC Mss. 340) → Calea Piscului (1871 PI, 1885-1890 S, 1894 OR, 1911 PL, 1915 PL, 1925 PL); Puţul cu Tei (1871 P I) → Strada Puţul cu Tei (1938 PL); Stuful Broşteni (1844-1846 B I) → Strada Stufului (1875 P IV, 1895-1890 S, 1892-1893 D, 1894 OR); Vadul Mirelui, Vadul Naşului (1852 B II) → Strada Vadului (1875 P IV).

4.6. În general topicele aparţinând spaţiilor periurbane încorporate au tendinţa generală de regres. Deşi ele pot fi considerate ca elemente de relativă stabilitate şi

omogenitate, totuşi modificările topografice şi de istorie locală au dus la destrămarea teritorială a unităţilor încorporate şi de aici dispariţia motivaţiei multor toponime de acest tip.

5. În toponimia urbană, procesul de stratificare denominativă, diferit de cel din toponimia generală presupun stabilirea şi elucidarea noţiunii de *strat toponimic urban*, pe care o asociem cu aceea de *ipostază* toponimică. Apariţia straturilor toponimice dar şi raporturile care se stabilesc între ele în procesul de consolidare, respectiv de perimare a lor, sunt înregistrate în acte oficiale administrative, dar şi în memoria colectivă[13].

Pentru detalierea problematicii urbanonimice bucureştene, am asociat noţiunile de *strat* şi *stratificare toponimică urbană* cu acelea de *ipostază* şi *ipostaziere*.

Numim, deci, *ipostaze*, asocierea aceluiaşi nume (urbanonim) cu mai multe denotate. Perechea denotat nou + acelaşi urbanonim este o ipostază nouă a urbanonimului, iar *ipostazierea* reprezintă fixarea asupra unei anumite *ipostaze*.

Stratificarea în toponimia urbană se realizează, de cele mai multe ori, în cadrul unui model de formare urbanonimică; acesta se extinde alcătuind un lanţ cu ramificaţii pe orizontală şi pe verticală. Fiecare parte sau verigă a acestui lanţ reprezintă numele topic, care circulă nemodificat formal pe orizontală, desemnând o altă entitate prin transfer de nume şi, parţial, de sens. Eventualele ramificaţii pe verticală ale fiecărei verigi sau *ipostaze* presupun relaţii de concurenţă între nume. Va câştiga numele topic de regulă mai expresiv şi încadrat în „derivate". Ipostazierea îmbracă două aspecte: pe de o parte, fixarea asupra unei ipostaze motivate cu finalitate în cadrul unei ipoteze de lucru emise de toponomast, iar, pe de altă parte, fixarea asupra unei ipostaze din lungul şir de denumiri de pe verticală care au la bază un denotat unic (acesta fiind opţiunea vorbitorului).

Teoretic, am asociat noţiunea de *strat toponimic urban* cu aceea de *ipostază*, fără însă a le confunda. Stratul toponimic în accepţia sa curentă şi adoptată de cei mai mulţi dintre specialişti[14] implică sedimentarea unor influenţe, aceleaşi pentru un areal şi corespunzător unei perioade delimitate istoric[15]. Stratul slav din toponimie, de exemplu, are forme de manifestare, în primul rând, în hidronimie[16]. La rândul ei, hidronimia reprezintă un strat de bază[17] sau o categorie toponimică alcătuită şi ea din

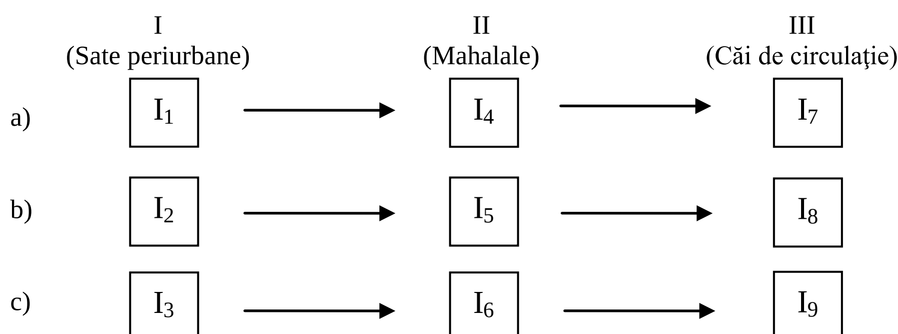
[13] Foarte interesante ni se par deciziile Sfatului orăşenesc al Capitalei între 1831 şi 1848 legate de fixarea sau schimbarea, după caz, a denumirilor străzilor bucureştene (Arh. St. Bucureşti, *Municipiul Bucureşti,* dosar 244/1834: „Dosarul numirii uliţelor din poliţie prin table puse pe la căpătâiele lor"). Între Sfatul Orăşenesc şi Poliţie există o însemnată corespondenţă privind înregistrarea şi normarea după principii stricte a numelor de străzi (Arh. St. Bucureşti, *Municipiul Bucureşti*, dosar 1677/1848, filele 20-34, 46: *Uliţa cea Mare* (din *Mahalaua Schitul Măgureanului*) - se numeşte aşa, n. n. - deoarece merge în *Fântâna Boului*; v. şi dosarul 245/1834, filele 10-15; *Uliţa cea Mare spre Streajă* (trece pe lângă *Strajă*), *Uliţa Foişor* (merge la *Morile ot Foişor*)).
[14] v. şi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 3; Ion Pătruţ, *Despre stratificare în toponimie*, în CL, XXI, 1977, nr. 2, p. 209-211.
[15] v. şi Emil Petrovici, *Toponime de origine slavo-bulgară pe teritoriul României*, în „Studii de dialectologie şi toponimie", Bucureşti, 1970, p. 173-195.
[16] v. şi I. Duridanov, *Die Hydronimie des Vardarsystems ales Geschichstsquelle*, Köln - Viena, 1975, p. 91 şi urm.
[17] Cf. A. Dauzat, *La toponymie française,* Paris, 1971, p. 103.

microstraturi eterogene etimologic. Ar urma un strat concretizat prin masive muntoase, al oiconimelor ş.a.m.d.

Ipostaza toponimică în urbanonimie este un strat miniatural cuprinde un singur nume dintr-un lanţ evolutiv toponimic şi este asociată cu un singur denotat[18].

Stratificarea în urbanonimie presupune suprapuneri de ipostaze toponimice urbane (în accepţiunea din nota 18) şi înseamnă o suprapunere de motivat şi nemotivat, în proporţii diferite. Ipostazele toponimice urbane trebuie asociate cu extinderea semantică a unor nume asupra mai multor denotate, cu îngustări şi amplificări de sferă semantică; din punct de vedere al structurii, numele poate să rămână neschimbat sau să se dezvolte prin derivare sau compunere.

5.1. Pentru clarificarea mecanismului stratificării în toponimia bucureşteană oferim următoarele două scheme, unde sigla I însoţită de un determinant numeric, reprezintă „ipostază" urbanonimică:



I - Strat toponimic urban alcătuit din ipostaze cu denotate diferite - satele periurbane incluse;

II - Strat toponimic urban alcătuit din ipostazele concretizate prin nume de mahalale, rezultate prin restrângerea sferei semantice a numelor satelor periurbane încorporate;

III - Strat toponimic urban alcătuit din ipostazele concretizate prin nume de căi de acces, de exemplu, rezultate prin restrângerea sferei semantice a satelor periurbane incluse.

Ipostazele sunt parte integrantă a unui strat, iar extinderea pe orizontală se face de la ipostază la ipostază, înţelegând în subsidiar, relaţia dintre ipostaze şi straturi. Stratul toponimic urban poate fi alcătuit şi dintr-o singură ipostază de bază, iar derivarea semantică în cadrul unui model pe orizontală (succesiune de motivat şi nemotivat) este condiţionată de vecinătatea imediată faţă de ipostaza de bază primară.

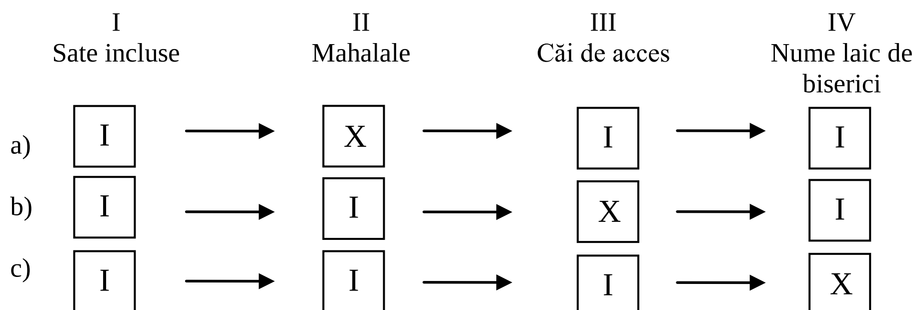
Săgeţile de pe orizontală din această schemă marchează sensul şi succesiunile din cadrul unui model.

Există situaţii foarte frecvente, când stratul nu poate oferi o ipostază corespunzătoare în cadrul unui model de formare. Elipsa acestei ipostaze nu antrenează

[18] Vom utiliza termenul de *strat toponimic urban* cu o accepţie limitată, în sensul de „ipostaze ale unor denotate diferite, unite prin termenul generic comun" (mahalale, de exemplu).

schimbarea statutului stratului. În acest caz, în cadrul modelului de formare apare o sincopă, care poate perturba ordinea motivaţională.

Menţionăm faptul că, în următoarea schemă, detalierile pe orizontală grupate după literele a), b), c) reprezintă un model de formare urbanonimică. Între ipostaze există direcţionări marcate prin săgeţi, iar semnul X marchează lipsa unei ipostaze.



În modelul a), de exemplu, lipsa ipostazei I_4 (nume de mahala) poate determina, la prima vedere, o întrerupere a lanţului motivaţional. În realitate, ipostazele I_7 şi I_{10} pot transgresa elipsa ipostazei I_4 nu produce o perturbare a mecanismului transferului de nume[19]. Rezultă de aici neogenitatea unui strat toponimic urban, model de formare toponimică pe orizontală existând pe baza unor principii stricte.

5.2. Analiza materialului toponimic extras din surse documentare referitoare la spaţiul capitalei ne-a permis, diferenţiat pe etape de dezvoltare şi zone urbane, să stabilim ariile de relativă stabilitate toponimică, precum şi zonele de interferenţă, în strânsă legătură cu progresul economic şi cultural. De asemenea, analiza comparativă a straturilor toponimice ar putea înlesni stabilirea unui profil toponimic urban valabil, cu unele excepţii insignifiante, precum majoritatea spaţiului urban românesc.

Accentuăm faptul că direcţiile de stratificare sesizate de noi sunt pe verticală, prin acumulări succesive, de tip piramidal, de nume diferite pentru acelaşi denotat. Acestea se pot dezvolta necontrolat, haotic şi abuziv.

Extinderea pe orizontală, mult mai motivată, este condiţionată de extensiunile şi ramificaţiile semantice, cu sincope care atrag nemotivări pentru ipostazele ulterioare.

Aceste două direcţii permit întrepătrunderi între sferele semantice ale diferitelor ipostaze, care duc uneori la pierderea specificului lor.

Subliniem faptul că extensiunile pe orizontală, în cadrul fiecărui exemplu, cuprind ipostaze caracteristice pentru fiecare denotat în parte. Analiza ansamblului ipostazelor din fiecare extensiune, grupate după termenul generic comun, iar acestea după locul ocupat în extindere faţă de referentul iniţial, poate duce în final la individualizarea unor straturi toponimice urbane şi a unor verigi motivate în raport cu denotatul iniţial. Aşa cum am mai spus, fiecare exemplu de extensiune toponimică poate constitui, teoretic un model de formare a toponimelor urbane. Constituirea straturilor din extensiunile pe orizontală înseamnă dispunerea strictă până la limita în

[19] Acest fapt are cauze obiective: satul încorporat nu a devenit întotdeauna o mahala în noua realitate toponimică urbană.

care apar sincope în extensiuni şi de aici distorsionarea traiectului. Noi ne-am propus însă doar individualizarea ipostazelor pentru fiecare exemplu urbanonimic bucureştean, cu intenţia precisă de a puncta un mod de evoluţie în procesul de desemnare urbanonimică.

În cadrul extensiunii pe verticală, când se poate vorbi de ipostaze ale aceluiaşi denotat, dar cu o distribuţie condiţionată istoric, noţiunea de strat toponimic urban trebuie privită într-un sens restrâns. Secvenţele din această extindere nu se pot asocia cu un alt denotat, fără să apară ambiguităţi, chiar dacă sunt încadrate în categoria termenilor generici comuni. Această extindere reprezintă dovada capacităţii desemnatorului de a multiplica seria unor topice, între care poate să apară o concurenţă la nivelul expresivităţii.

Pentru clarificarea acestor direcţii, vom da un număr de exemple. Pentru a ipostazia secvenţa motivată în epocă, am dat în paranteză, anii de atestare a urbanonimelor. Datorită faptului că atestările sunt practic infinite, pentru anumite ipostaze cu circulaţie în serie am reţinut un număr limitat de ani de atestare.

I. Direcţia verticală:

Calea Griviţei (1910 PG, 1934 GHID şi azi) → Baia ~: Spitalul ~

Calea Târgoviştei (1852 B II, 1871 P I, 1895-1899 IGA)

Uliţa Târgoviştei (1791 EP, 1839 PRM B 2) → Bariera Târgovoştei (1852 B II)

Drumul Târgoviştei cel Vechiu (1681 G 368)

x x x

Calea Plevnei (1894-1906 PL şi azi)
Podul de Pământ (1830 PRIM B 1/1830, 2/1839)
(Uliţa de Pământ)
Uliţa belvedere (1798 CAT) → Castelul Belvedere (1821 G 117)

x x x

Calea Rahovei (1910 PG şi azi)
Podul Caliţii (1799-1800 RV 58/63, 65)
Calea la Măgurele (1766 MŢR 222/21)
(Drumul Măgurelelor)
Calea Mehedinţului (1741 MŢR 1/19)
(Drumul Mehedinţilor)
Calea Prundului (1694 RV 5/11, Mss. 256) ← sat, mahala, biserică
Calea Craiovei (1679 RV 5/9 - Mss. 256)
Podul Calicilor (1670 MŢR 261/3)

x x x

Calea Şerban Vodă (1750 MŢR 446/1, 1885-1890 S, 1892-1893 D, 1910 PG, 1934 GHID, 1969 GHID şi azi) → Cimitirul, Grădina ~.

Podul Beilicului (1776 MŢR 222/30) < - >Palatul, Grădina, Băile (cele două denumiri ale căii de circulaţie au coexistat, probabil, o perioadă în circulaţie orală, după care denumirea Podul Beilicului a dispărut)

Podul Şerban Vodă (1721 MŢR 203/2, RV 58/7, 1751 MŢR 215/13, 1767 MŢR 241/3; Podul şi Calea Şerban Vodă au fost, probabil, o perioadă în competiţie).

x x x

Uliţa cea Veche (1698 MŢR 206/7)
Podul cel Mare (1690 MŢR 197/1)
Uliţa Mare (1626 RV 58/15 - DRH XXI 273-4, 1669 COTR 25/19)

x x x

Grădina Episcopiei (1792 RV 49/22, 25) ← Strada Episcopiei (1991 PL, 1934 GHID, 1969 GHID şi azi)
Livedea Văcărescului (1740 MŢR Mss. 139)

x x x

Mahalaua Biserica Albă (1852 B II)
Mahalaua din Postăvari (1842 RB)
Mahalaua Schitul Maicilor (1798 CAT) ← Schitul Maicilor

x x x

Mahalaua Dudescului (1842 RB, 1852 B II, 1871 P I, 1910 PG)
Mahalaua Sfinţii Apostoli (1830 RV Mss. 266)
Mahalaua Arhimandritului (1748 MŢR 206/19)
Mahalaua Mănăstirii Târnovului (1615 G 357) ← Mânăstirea Târnovului

x x x

Mahalaua Sf. Dumitru (1745 MŢR 125/10, 1798 CAT)
Mahalaua Bălăceanului (1694 RV 34/35 - Mss. 256, 1793 MŢR - Mss. 143) ← Casele Bălăceanului
Mahalaua Bisericii de Jurământ (1627 RV 23/6) (este posibil ca denumirile să fi circulat simultan în epocă)

x x x

Strada Berthelot (azi)
Strada Nuferilor (1969 GHID)
Strada Popov (1946 GHID)
Strada Berthhelot (1925 PL, 1929 PL)
Strada Dr. Lueger (1915 PL)

Uliţa Cişmeaua Roşie (1852 B II) ← Teatrul Cişmeaua Roşie

Uliţa Fântânii (1842 RB, 1871 P I, 1885-1890 S)

Uliţa Fântâna Boului (1700 G 313) (este posibil ca ipostazele Uliţa Cişmeaua Roşie şi Uliţa Fântânii să fi circulat paralel la mijlocul secolului al XIX-lea).

II. Direcţia orizontală:

Biserica Cuibul cu Barză (1842 RB) → Mahalaua Cuibul cu Barză (1894-1906 PRIM B 20) → Uliţa (Strada) Berzei (1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1946 GHID, 1969 GHID şi azi).

Broşteni (sat - 1700 RV 25/5) → Mahalaua Broştenilor (sau Mahalaua Slobozia Domnească) (1775 MŢR 170/11) → Lunca ~ (1777 MŢR Mss. 159) → Plasa ~ (1798 CAT) → Groapa Broştenilor (1800 RV 103/1) → Balta ~ (1800 RV 103/1) → Uliţa (Strada) ~ (1844-1846 B I).

Cărămidarii de Jos (sat - 1668 RV 2/6) → Mahalaua ~ (1739 MŢR 235/4, 1798 CAT) → Uliţa (Strada) Cărămidarii de Jos (1805 COTR 39/8, 1915 PL, 1929 PL şi azi).

Dealul Spirii (1791 EP) → Uliţa (Dealul) Spirii (1798 CAT) → Mahalaua (Dealul) Spirii (1830 PRIM B 1/1830, 1842 RB, 1844-1846 B I) → Strada (Dealul) Spirii (1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1946 GHID şi azi).

Grădina cu Cai (loc - 1791 EP) → Vadul ~ (1842 RB) → Ostrovul ~ (1852 B II) → Grădina ~ (loc de petrecere - 1852 B II) → Strada ~ (1885-1890 S, 1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1946 GHID, 1969 GHID şi azi).

Scaune (abator, piaţă de carne - 1702 G 270, 304) → Mahalaua Scaunelor Vechi (1702, G 270, 304, 1718 MŢR 218/2) → Uliţa Scaunelor (1725 MŢR 218/3) → Biserica Scaunelor (1734 MŢR 257/18) → Podul Scaunelor (1750 MŢR 257/24) → Strada Scaunelor (1871 P I, 1885-1890 S, 1895-1899 IGA, 1911 PL, 1915 PL, 1934 GHID, 1946 GHID, 1969 GHID şi azi).

Suprapunerile denumirilor pot crea o reţea de elemente motivate şi nemotivate, iar criteriile de separare dintre motivat şi arbitrar sunt condiţionate de păstrarea întregului lanţ de „ipostaze". Esenţial este faptul că, la nivel toponimic urban, apar relaţii de aparentă „sinonimie" care creează ambiguităţi. Deruta este evidentă şi prin aceea că, de cele mai multe ori, locuitorii utilizează diferitele denumiri ale aceleiaşi entităţi trecând peste barierele temporale. Există şi situaţia în care, dispărând realitatea de pe teren, denumirea continuă să individualizeze un reper urban mintal.

Extinderea pe orizontală a urbanonimului şi „glisarea" din aproape în aproape către alte entităţi toponimice este un proces cu posibile ramificaţii. În practica toponimică urbană asistăm la apariţia aşa-numitelor „noduri de derivaţie toponimică" la locul de intersectare dintre cele două direcţii, verticală şi orizontală. Apar astfel reţele toponimice urbane, care, de multe ori, trimit către piste etimologice eronate.

Înlănţuirea ipostazelor pe orizontală este extrem de solidă, încât, chiar şi atunci când administraţia intervine accidental şi înlocuieşte un urbanonim, procesul este de scurtă durată. Topicul urban bucureştean *Strada Scaune,* de exemplu, motivat atât prin istoria locală cât şi prin derivatele pe orizontală (*Biserica Scaune*) a revenit în spaţiul urban (fusese înlocuit în 1946) în ciuda aspectului desuet şi al faptului că nu mai este înţeles.

LISTA SIGLELOR

B I 1844-1846	= Biblioteca Academiei Române, Maior Baron Rudolf Arthur von Borroczyn, *Planul Bucureştior* (1844-1846).
B II 1852	= Biblioteca Academiei Române, Maior Baron Rudolf Arthur von Borroczyn, *Planul Bukureştiului, ridikat, traschi publikat din porunka prea înăltzatului domn stăpînitor Barbu Dimitrie Ştirbei voievod*, Bucureşti, 1852.
CAT 1798	= Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Catagrafii; Catagrafia Poliţiei Bucureştilor*, 1798.
CAT 1832	= Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Catagrafii; Catastihul Patentarilor de neguţători şi meseriaşi împărţiţi pă corporaţii din 1832*.
COTR	= Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Mânăstirea Cotroceni.*
D 1892-1893	= Biblioteca Academiei Române, C. Dellatre, *Planul oraşului Bucureşti*.
DRH	= *Documenta Romaniae Historica. B. Ţara Românească*.
EP 1791	= Biblioteca Academiei Române, F. B. Purcel, *Plan von der Hauptund Residenzstadt Bukurescht in der gwssen Wallachey*, 1791; Ferdinand Ernst, *Plan der Wallachischen Haupt-und Rezidenzstadt Bukurest*, 1791.
G	= Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Bucureşti, 1966.
GHID 1934	= Bucureşti. *Ghid oficial cu 20 Hărţi pentru orientare*, Bucureşti, 1934.
GHID 1946	= Sîmbăteanu Ulise, *Noul ghid al municipiului Bucureşti*, Bucureşti, 1946.
GHID 1969	= *Ghidul străzilor municipiului Bucureşti*, Bucureşti, 1969.
H 1906	= Biblioteca Academiei Române, *Carte de hotărnicie a locului numit Grozăveşti Cărămidari*, 1906.
IGA 1895-1899	= *Planul oraşului Bucureşti* lucrat de Institutul Geografic al Armatei, Bucureşti, 1895-1899.
MŢR	= Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Mitropolia Ţării Româneşti*.
MŢR Mss.	= Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Mitropolia Ţării Româneşti; Manuscrise*.
MV	= Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Mânăstirea Mihai Vodă*.
OR 1893	= Biblioteca Academiei Române, G. A. Orescu, *Planul oraşului Bucureşti*, 1893.
P I 1871	= Biblioteca Academiei Române, Maior D. Pappasoglu, *Bucureşti, Capitala României*, Bucureşti, 1871.
P I 1875	= Biblioteca Academiei Române, Maior D. Pappasoglu, *Perspectiva culorii de Roşiu din Bucureşti*, 1875.
P II 1875	= Biblioteca Academiei Române, Maior D. Pappasoglu, *Planul Comisii Coloarei de Verde din capitala Bucureşci*, 1875.
P III 1875	= Biblioteca Academiei Române, Maior D. Pappasoglu, *Planul Comisii Coloarei de Albastru din capitala Bucureşci*, 1875.

PL 1911 = Biblioteca Academiei Române, *Planul oraşului Bucureşti după ultimele date oficiale*, Bucureşti, 1911.
PL 1915 = Biblioteca Academiei Române, Bogdan Florian, *Planul Bucureşti*, Bucureşti, 1915.
PL 1925 = Biblioteca Academiei Române, *Planul oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1925.
PL 1929 = Biblioteca Academiei Române, *Noul Plan al municipiului Bucureşti*, Bucureşti, 1929.
PL 1938 = Sîmboteanu Ulise, Moldoveanu, M. D., *Planul municipiului Bucureşti*, Bucureşti, 1938.
PRIM B = Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Primăria Bucureşti.*
RB 1842 = Biblioteca Academiei Române, C. Râmniceanu, Vladimir de Blaremberg, *Planul Bucureşti*, 1842.
RV = Arhivele Statului Bucureşti, *Fomd Mânăstirea Radu Vodă*.
S 1885-1890 = Biblioteca Academiei Române, D. P. Sesquiéres, *Planul oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1885-1890.
VĂC = Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Mânăstirea Văcăreşti.*
VĂC Mss. = Arhivele Statului Bucureşti, *Fond Mânăstirea Văcăreşti; Manuscrise.*

ASPECTS OF THE URBANONYMICAL DINAMICS OF BUCHAREST

Abstract

In the present paper the author presents the dynamics of the way that Bucharest evolved both from a nucleus represented by a Medieval Fortress & around a communication web found outside the fortress having the features of a fair. Some toponymical aspects are also discussed from various viewpoints.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂŢI

115 ANI DE LA NAŞTERE - 60 DE ANI DE LA ÎNCETAREA DIN VIAŢĂ. GHEORGHE I. BRĂTIANU - UNUL DINTRE CEI MAI MARI ISTORICI AI ROMÂNIEI

VALERIU RÂPEANU*

S-au împlinit la sfârşitul lunii ianuarie (mai precis, în dimineaţa zilei de 28 ianuarie) o sută cincisprezece ani de când în comuna Ruginoasa s-a născut cel ce avea să se afirme drept unul dintre cei mai mari istorici ai României: Gheorghe I. Brătianu. Şi tot în acest an s-au împlinit şaizeci de ani de la încetarea lui din viaţă. Dat fiind sfârşitul atroce - a murit în închisoarea de la Sighetu Marmaţiei după incredibile suferinţe şi infernale umilinţe - data exactă nu a putut să fie reconstituită.



A trecut „dincolo“ în ultima decadă a lunii aprilie 1953, după ce timp de trei ani stătuse aruncat în temniţă fără a fi judecat sau condamnat. Calvarul său nu începuse în seara din prima săptămână a lunii mai 1950 când a fost arestat, ci în luna august 1947, când i se fixase domiciliu obligatoriu în condiţii draconice la locuinţa sa din strada Popa Chiţu. Notele de supraveghere publicate de Aurel Pentelescu şi Liviu Ţăranu în volumul Gheorghe I. Brătianu în dosarele securităţii sunt revelatoare pentru chinurile morale pe care le-a suportat timp de aproape trei ani, claustrat şi supravegheat necontenit de subofiţerul care îi controla până şi filele manuscriselor! Pentru că în toată această perioadă infernală, având la îndemână cărţile bibliotecii sale şi ceea ce îi mai putea aduce soţia sa, din ce în ce mai lipsit de mijloace materiale, Gheorghe I. Brătianu nu a contenit să se aplece asupra cercetărilor sale. A fost, cred, ceea ce l-a salvat de la prăbuşirea morală şi fizică în aceşti ani care veneau la capătul unor lovituri morale începute imediat după 23 august 1944. În cei aproape nouă ani de la actul în realizarea căruia şi el avusese un rol, este greu să ne închipuim câte s-au abătut asupra unui om. De aceea sunt ferm convins, aşa cum au spus şi alţi istorici, că începutul suferinţelor lui se situează în septembrie 1944, totul mergând într-o progresie geometrică până la moartea de martir de la sfârşitul lunii aprilie 1953.

Atacat în presa de partid din luna septembrie 1944, invitat să urmeze exemplul lui Manfred von Killinger - ambasadorul Germaniei fasciste la Bucureşti -, adică să se

* Bucureşti.

sinucidă, una din lucrările sale ştiinţifice a fost considerată de Lucreţiu Pătrăşcanu ca o expresie a teoriei „spaţiului vital". Trei ani mai târziu, stăpânul discreţionar al culturii româneşti - pe care o călca în picioare -, Leonte Răutu, vorbea de „hitleristul Gheorghe Brătianu". A fost îndepărtat din învăţământ, de la direcţia Institutului de Istorie Universală „N. Iorga", din Academie.

Deşi un om cu o structură sufletească de o extremă delicateţe, Gheorghe I. Brătianu a avut puterea atunci când totul îi era potrivnic, când fiecare zi se prăbuşea asupra lui, să înfrunte răul cu demnitate, iar când a fost răpus - circumstanţele morţii sunt controversate - puterile omeneşti, fizice şi morale, fuseseră sfărâmate. Exemplar a fost drumul omului de ştiinţă pentru care istoriografia a reprezentat o adevărată vocaţie manifestată de timpuriu cu gravitatea unui om matur. Studiul său O oaste moldovenească acum trei veacuri a fost publicat de N. Iorga în „Revista Istorică" pe când Gheorghe I. Brătianu avea optsprezece ani şi nu părăsise cursurile liceului. Şi tot în acelaşi an -1916 -, în cadrul unei comunicări la Academia Română, N. Iorga spunea: „Dl. Gh. I. Brătianu, care deşi e încă în liceu, face serioase şi promiţătoare studii istorice". Timpul i-a dat dreptate lui N. Iorga. Din păcate, Gheorghe I. Brătianu a avut înaintea sa doar trei decenii de activitate normală (şi acestea întrerupte de două războaie). Fără a fi un iconoclast sau un copil teribil, fără a intra în arenă ca să-şi renege înaintaşii, ci având un adevărat crez al continuităţii în toate domeniile pe care le-a abordat, Gheorghe I. Brătianu a fost unul din factorii înnoitori ai ştiinţei istorice româneşti, un reprezentant al curentelor de gândire şi de investigare care au marcat dezvoltarea istoriografiei moderne europene. Aşa se explică de ce volumele sale, unele dintre ele scrise când încă nu avea patruzeci de ani, au fost şi sunt citate elogios de mari istorici ai lumii, de autorităţi ştiinţifice pe tărâmurile pe care le-a ilustrat, iar comunicările sale la Congresele ştiinţifice internaţionale dintre cele două războaie mondiale erau apreciate de savanţii străini care le-au ascultat.

Abordând cu precădere istoria economică, socială, instituţiile - Sfatul domnesc şi adunarea stărilor în Principatele române - arii geografice, precum Marea Neagră, studiile lui Gheorghe I. Brătianu au reprezentat un element de noutate prin substanţa cercetării, prin logica punerii în valoare a faptelor, prin viziunea care situa şi explica fenomenele abordate în contextul social, economic, politic al istoriei universale. Deopotrivă istoric al poporului nostru, urmărind dintr-o perspectivă inedită formarea statelor româneşti, trecând dincolo de documente pentru a vedea ce anume aduce tradiţia, mentalul colectiv, imaginarul popular în procesul cunoaşterii adevărului, Gheorghe I. Brătianu s-a oprit nu numai o dată asupra istoriei moderne. Paginile sale despre ctitorii acestei Românii: Mihail Kogălniceanu, Alexandru Ioan Cuza, ca şi despre bunicul său Ion C. Brătianu şi despre părintele său Ion I. C. Brătianu, sunt contribuţii istoriografice obiective. Dar Gheorghe I. Brătianu nu a fost, nu a conceput să fie un istoric abstras din vremea sa. La el legătura cu ţara văzută ca o entitate organică era lipsită de echivoc, sfidând pericolele ce se iveau din conjuncturi politice. În 1940, după ce devenise titularul catedrei de Istoria Universală a Universităţii din Bucureşti, în urma pensionării lui N. Iorga, răspunde unei publicaţii din Budapesta, care îi reproşa că urmează metoda istoriografică a savantului. Nu respectivul ziarist are competenţa să aprecieze acest fapt, spunea Gh. Brătianu. Şi adaugă, într-un moment când numele lui N. Iorga era interzis de statul naţional-legionar: „Dacă însă, după cum mi se pare, aluzia în ce priveşte prof. Iorga şi opera ce am de îndeplinit acum s-a făcut

la acţiunea pentru deşteptarea şi menţinerea conştiinţei naţionale pe care prof. Iorga a avut-o altădată înainte de 1916 şi în timpul războiului de întregire, atunci declar că primesc această comparaţie cu satisfacţie şi chiar cu mândrie“. Demnă profesiune de credinţă frumoasă, expresie a unui caracter integru care nu se sfieşte să afirme public apartenenţa la una din direcţiile exemplare ale personalităţii lui N. Iorga - în zilele când savantul era împroşcat cu noroiul insultelor, peste foarte puţin timp avea să fie împroşcat de gloanţe - şi în acelaşi timp neşovăită afirmare a unui crez căruia îi fusese şi i-a fost neclintit credincios.

De aceea opera sa cuprinde studii izvorâte din dorinţa de a nu lăsa să planeze neînţelegeri fie asupra originii, vechimii şi formării statelor româneşti, fie asupra ideii unităţii naţionale, fie asupra unor momente în care lupta pentru drepturile româneşti a cunoscut luări de poziţie demne, lipsite de echivoc, aşa cum a fost la Conferinţa de Pace care a urmat primului Război Mondial. O enigmă şi un miracol istoric: poporul român, carte apărută în 1937, este un exemplu al angajării sale nu într-o polemică partizană şi pamfletară, ci într-o discuţie de substanţă cu unul dintre marii istorici ai lumii şi profesor al său în timpul studiilor pariziene, Ferdinand Lot, într-o dezbatere care urmărea restabilirea adevărului pe calea argumentelor ştiinţifice.

În timpul celui de-al doilea război şi imediat după aceea, Gheorghe I. Brătianu şi-a concentrat eforturile asupra studiilor care urmăreau să dovedească drepturile ţării noastre, pe care unii le nesocoteau sau le falsificau, ceea ce avusese şi putea să aibă consecinţe tragice asupra integrităţii statale şi naţionale. Lucrările scrise şi publicate în această perioadă se înscriu organic în cadrul concepţiei sale, şi anume unitatea inalienabilă a poporului român care a existat mai presus de vicisitudinile vremii. Ele nu pot să fie socotite lucrări de propagandă, ci cărţi de rigoare ştiinţifică menite să fie puse în slujba luptei poporului român pentru drepturile sale. Fără îndoială, formulele stilistice prezintă anumite particularităţi, deoarece uneori era necesară folosirea unor modalităţi cu un pronunţat caracter didactic informativ. Dar aceasta nu impietează asupra valorii volumelor apărute în perioada când savantul a înţeles să afirme idei ce-l călăuziseră toată viaţa şi pe această cale, ca şi pe aceea a publicisticii. Nu avem până acum strânse în volum toate articolele sale aflate în periodice ştiinţifice, culturale sau în cotidiene. O asemenea ediţie ar contribui la cunoaşterea obiectivă a atitudinii sale politice, pentru că după ce în 1930, când s-a despărţit de Partidul Naţional-Liberal condus până în urmă cu trei ani de tatăl său Ion I. C. Brătianu şi, după decesul acestuia, de unchiul său Vintilă, Gheorghe I. Brătianu a devenit preşedintele unui nou Partid Naţional-Liberal, denumit georgist, care timp de opt ani a fost prezent în Parlamentul României. Structura sistemului electoral al vremii, faptul că cei care l-au urmat şi au condus această nouă formaţie politică erau intelectuali de mare valoare, iar baza partidului era formată mai ales din învăţători şi profesori tineri, care n-aveau nici unii, nici alţii mijloacele materiale ca să înfrunte cele două mari partide (Naţional-Ţărănesc şi Naţional-Liberal), a făcut ca formaţiunea lui să nu aibă un număr mare de voturi sau de mandate. Dar prezenţa în Parlament a fost continuă, Gheorghe I. Brătianu, ca şi ceilalţi aleşi ai partidului său, spunându-şi răspicat cuvântul. Şi chiar dacă anumite gesturi ale sale au fost puse sub semnul întrebării şi au stârnit reacţii din partea unei părţi a clasei politice româneşti, acestea au pornit, cum a spus chiar el, din dorinţa de a ridica „o stavilă revizionismului maghiar“. A refuzat să facă parte din orice formaţie ministerială ori de câte ori a fost chemat, fie de Carol II, pentru care părăsise partidul

familiei sale, dar de care s-a despărţit când şi-a dat seama de profilul moral al monarhului în care îşi pusese atâtea speranţe, şi nici în perioada 1940-1944. Iar gândirea sa nu a cauţionat niciodată curentele de extremă dreaptă şi nici doctrinele totalitare. A fost un adept al democraţiei liberale. Spaţiul nu ne permite să detaliem această dimensiune a prezenţei sale în istoria contemporană a României, dar ceea ce este evident din tot ceea ce ştim până acum e un fapt: pentru Gheorghe I. Brătianu politica nu a fost o trambulină pentru ocuparea de funcţii în ierarhia statală sau de altă natură, ci un mijloc de a-şi sluji ţara. Sunt doar câteva gânduri acum, când s-au împlinit şaizeci de ani de la o moarte timpurie şi tragică.

Dar trebuie să spunem că istoriografia românească este datoare cu o ediţie completă, critică a operei lui Gheorghe I. Brătianu. Ceea ce s-a realizat din 1980 şi până acum reprezintă momente remarcabile pentru cunoaşterea demersului său de o valoare ştiinţifică indubitabilă. Timpul care a trecut între diferitele apariţii, receptarea lor inegală, tirajele diferite şi nu o dată insuficiente ale unora din ele sunt argumente care ne fac să pledăm pentru realizarea acestei ediţii ce trebuie socotită ca un fapt ştiinţific de interes naţional.

115 YEARS SINCE THE BIRTH & 60 YEARS SINCE THE DEATH OF GHEORGHE I. BRĂTIANU – ONE OF THE GREATEST HISTORIANS OF ROMANIA

Abstract

At the end of January 2013, 115 years were celebrated from the birth in the parish Ruginoasa of one of the greatest historians of Romania Gheorghe I. Brătianu. In the same year, 60 years from his death are also celebrated.

The domains of history that represented the area of his research were: the economic & social history, the institutions - the Lordly Council & the Assembly in the Romanian Principalities –, and the geographical areas such as the Black Sea. His study-research represented an element of novelty due to the substance of the research & to the way the historical facts were seen perceived in the social & economical & political context of the world history.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

DESPRE MONUMENTELE ISTORICE ŞI DE CULT CREŞTIN ORTODOX ÎN CUPRINSUL COMUNEI DÂRMĂNEŞTI, JUDEŢUL ARGEŞ

VALENTINA-ELENA GRIGORE[*]

Comuna Dârmăneşti este aşezată în zona centrală a judeţului Argeş, la distanţă de 15 km N/E de municipiul Piteşti şi la 38 km S/V de municipiul Câmpulung, „la distanţă relativ egală între Polul Nord şi Ecuator, paralela 45 trecând la numai 3 km N/E de satul Piscani, prin satul vecin Clucereasa”[1]. Teritoriul comunei Dârmăneşti ocupă o suprafaţă de 34,5 km^2 şi este străbătut de la nord la sud de Râul Doamnei, partea de sud a localităţii fiind străbătură, asemenea, de la est la vest, de Râul Târgului. În componenţa comunei intră următoarele sate: Dârmăneşti, reşedinţa comunei, Piscani, Negreni, Valea Rizii (toate pe partea stângă a Râului Doamnei) şi Valea Nandrii, pe partea dreaptă a acestuia. Toate satele comunei au o vechime considerabilă, urme de locuire a acestora fiind semnalate încă din „Epoca de început a bronzului”[2].

Din punct de vedere al atestării lor în documentele scrise, cele mai vechi sunt satele Piscani, Dârmăneşti şi Caracal (un sector al satului Valea Nandrii), menţionate „Înainte de 6 iulie 1526” într-un zapis, prin care monahia Magdalina Cârjoaia de la Corbii de Piatră, dăruieşte unui rumân de pe moşie un loc de casă în Miceşti. Printre martorii la întocmirea acestui document sunt menţionaţi: „din Caracal, Caracal, din Piscani, Alăman, din Dârmăneşti, Varnava etc.”[3].

Din punct de vedere spiritual toţi locuitorii comunei sunt de religie ortodoxă, ca şi moşii şi strămoşii lor, urme şi tradiţii ale unor locaşuri de cult fiind semnalate în localitate din cele mai vechi timpuri.

Cel mai vechi monument de cult creştin ortodox, monument istoric, este biserica „Sfântul Nicolae” din satul Piscani. A fost ctitorită iniţial de către Vlaicu mare logofăt Piscanul între anii 1534-1536, atestare certă stabilită prin descoperirea unui „Mineiu pe luna mai” comandat de ctitor pentru biserica din care cităm: „A scris această carte şi a cumpărat-o jupan Vlaicu mare logofăt şi a pus-o în biserica sa, numită satul Piscani ca să-i fie pomenirea veşnică…”[4].

---

[*] Universitatea Piteşti, facultatea de istorie, studentă.

[1] Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, *Istoria municipiului Piteşti*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1988, p. 17.

[2] Teodor Dina, *Satele Piscani şi Negreni, judeţul Argeş, Însemnări monografice*, Piteşti, 2011, p. 48.

[3] *Documenta Romaniae Historica*, B. (D.R.H.) vol. III. doc. nr. 22. p. 40.

[4] Teodor Dina, *Piscani-Negreni, judeţul Argeş, documente istorice*, vol. I. (1526-1820) Piteşti, 2011.

După moartea ctitorului său, în condiţii tragice, specifice luptelor pentru domnie susţinute de către facţiunile boiereşti, în secolul al XVI-lea, biserica din Piscani cu tot domeniul Vlăiculesc din acest sat, au intrat în stăpânirea mânăstirii Valea (Ţiţeşti-Argeş)[5].

Conacul lui Vlaicu Piscanul (ale cărui urme au fost cercetate arheologic în anul 1989) şi dependinţele gospodăreşti ale acestuia, au devenit „casa moşiei" mânăstirii, de unde conduceau călugării greci, administratori ai acesteia, iar biserica a devenit metoh al mânăstirii Valea, cunoscută în secolul al XVIII-lea sub denumirea de „Schitul Pisculeşti"[6].

Ajunsă în stare de ruină, după aproape de două secole şi jumătate, de la construcţia sa din zid masiv, din cărămidă bine arsă şi bolovani de râu, biserica din Piscani a fost reconstruită „din temelie" între anii 1773-1777, de către moşnenii locali Constantin Potoceanu şi fratele său, Ion „brat ego", o contribuţie importantă având şi sora lor, Epraxia monahia, stareţa schitului Valea Mare-Podgoria, care intenţiona să întemeieze aici, la Piscani, o „mânăstire de maici" cu rezultă dintr-o însemnare pe o Evanghelie din colecţia bisericii din Lăpuşani: „Această Evanghelie este dată de mine, stareţa Epraxia, de la sfânta mânăstire ot Piscani"[7]. Însemnarea de pe Evanghelie este nedatată, dar este sigur din perioada de reconstrucţie a locaşului de cult din Piscani, (1773-1777) fiindcă în decembrie 1778, pioasa călugăriţă a trecut „la cele veşnice" înainte de a-şi vedea visul cu ochii, respectiv, de a întemeia la Piscani mânăstirea de maici mult visată.

În lipsa „pisaniei" obişnuite, nelipsite din bisericile noastre, spre fala ctitorilor care au zidit „din temelie" sfântul locaş, data sau perioada de reconstrucţie a bisericii actuale din Piscani, este cunoscută din câteva însemnări (de mână) scrise pe cărţile de cult ale acesteia. Iniţiatoarea ctitoriei actualului edificiu religios din Piscani, pe urmele bisericii vechi, ctitorită de către Vlaicu mare logofăt Piscanul, în secolul al XVI-lea, a fost sigur Epraxia, stareţa schitului Valea Mare-Podgoria, cum rezultă din următoarele însemnări: „Să se ştie că această Sf. Evanghelie este cumpărată de dumnealui Chiriac, robul lui Dumnezeu, la leatul 1773 septembrie 18, cu taleri 15. Şi a dăruit-o bisericii pe care a făcut-o verişoara maica stariţa Epraxia, în Piscani"[8].

Date mai ample despre ctitorii reconstructori ai locaşului de cult din secolul al XVIII-lea, aflăm dintr-o altă însemnare de pe o Evanghelie veche (1775) din colecţia bisericii din Piscani. „Această Sf. Evanghelie am cumpărat-o eu, Filotei ieromonah, duhovnicul, poreclit Frăţilescu. Şi această biserică, din temelie am făcut-o şi dumnealui Constantin Potoceanu şi cu soru-sa Epraxia stareţa, cu ajutorul marelui ierarh Nicolae (…) August 3, 1797"[9].

---

[5] Mormântul ctitorului iniţial, Vlaicu mare logofăt Piscanul, se păstrează încă în pronaosul bisericii actuale.

[6] Constantin Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru,* Tipografia Vlădescu, Câmpulung, 1922, p. 48.

[7] Teodor Dina, *Biserica „Sf. Nicolae" din Piscani-Argeş*, Piteşti, 2010, p. 61, însemnare preluată de autor din manuscrisele regretatului preot Constantin Dejan din Piteşti.

[8] Radu Creţeanu, *Monumente religioase de pe Valea Râului Doamnei*, în Mitropolia Olteniei, nr. 1-2/ 1969, p. 45.

[9] Idem. Ambele Evanghelii, prima din colecţia bisericii din Purcăreni-Miceşti, iar cea de-a doua din colecţia bisericii din Piscani, au fost preluate din dispoziţia fostului protoiereu de Piteşti, Constantin Dejan, şi date în custodia Muzeului de carte veche religioasă de la Muzeul mănăstirii Văleni-Argeş. Informare de la Teodor Dina, care l-a cunoscut personal pe regretatul preot Constantin Dejan.

Se ştie că numai cu un deceniu mai înainte, Epraxia stareţa, cu sprijinul material al domnitorului Scarlat Ghica (1758-1761 şi 1765-1766) a restaurant complet schitul Valea Mare-Podgoria, cum rezultă din textul pisaniei acestuia, pe care îl redăm integral: ,,Ridicatu-sa acest sf. schit din temelie, precum se vede, cu hramul Sf. Ioan Bogoslav şi Sf. Nicolae, în zilele prea luminatului nostrum domn Io Scarlat Ghica. Şi Nichifor arhimandrit, Nicodim arhimandrit, Grigoraşcu Ipsilant, Manole şi alţii, care s-au ostenit şi au zugrăvit acest schit. Daniil ieromonahul, Vasile. Epraxia stareţa fiind ostenitoare împreună cu celelalte maici" Iunie 7 1760[10].

Analizând textul pisaniei, precum şi documentele de care dispunem, se constată că în deceniul 1755-1765 a avut loc o restaurare a întregului ansamblu al schitului de maici Valea Mare-Podgoria, cu sprijinul financiar al domnitului Scarlat Ghica, precum şi al unor arhimandriţi şi monahi simpli de la mânăstirea Vieroş, căruia i se subordona atunci schitul respectiv. Fondurile obţinute din donaţii trebuie să fi fost destul de consistente, o parte din acestea fiind folosite la reconstrucţia imobilului bisericii din Piscani (1773-1777) unde Epraxia dorea să înfiinţeze o ,,mânăstire de maici", cum a rămas în tradiţia locală şi cum rezultă din însemnarea de pe Evanghelia pe care stareţa i-a dăruit-o bisericii din Lăpuşani.

Contribuţia Epraxiei la reconstrucţia bisericii din Piscani este, după cum am demonstrat, evidentă. Având în vedere că locul în care se găsea biserica veche era ,,pustiu", că rămăsese ,,silişte" după retragerea unei părţi însemnate a populaţiei satului sub poala pădurii seculare a Dealului Iudei, de unde au fost readuşi ,,la linie" abia în timpul Regulamentului organic, locul ales de Epraxia pentru ,,mânăstirea de maici" era ideal.

Din păcate, neprevăzutul şi moartea nemiloasă, spre sfârşitul anului 1778, când ,,locaşul sfânt" era deja funcţional, a ,,privat-o" pe pioasa călugăriţă, stareţă a schitului Valea Mare-Podgoria de a-şi vedea visul împlinit. Fratele său, Constantin Potoceanu (ctitorul principal) a înzestrat biserica cu o moşie destul de întinsă, în sectorul Valea Catii, la care un monah local, ,,Macarie călugărul sin Ilie Piscanul" a mai adăugat şi el partea lui de moşie, tot atât de întinsă ,,din vadul Râului Doamnei, până în cursul gârlei Valea Catii" ambele moşii late de câte 178 de stânjeni fiecare[11].

După moartea ctitorilor Potoceni, fără urmaşi, biserica şi cele două moşii ale sale au rămas în custodia unei rude a acestora ,,Gheorghe biv treti logofăt" care, neputându-se achita de sarcina ce şi-o asumase, din cauza rapacităţii moşnenilor locali, ,,închină" la 28 iulie 1797, biserica cu moşiile sale schitului Valea Mare-Podgoria, unde era stareţă Ecaterina, succesoarea Epraxiei. După exact două decenii, (la 6 februarie 1817) tot din cauza rapacităţii moşnenilor piscăneni, stareţa Zosima, schimbă cu vistierul Ştefan Bellu moşia bisericii din Piscani, primind de la acesta mai multe proprietăţi, printre care şi o vie pe Valea Izvoranilor[12].

Cu acest nefericit prilej, biserica, deşi ,,eliberată" de sub jurisdicţia schitului de la Valea Mare, a pierdut cele două moşii ale sale, întreţinerea ,,sfântului locaş", precum şi a preoţilor slujitori ai acestuia rămânând la bunăvoinţa noului ,,ctitor" Ştefan Bellu.

[10] Documente (copii) din colecţia preotului Constantin Dejan din Piteşti.
[11] Teodor Dina, *Condica de moşii a vistierului Ştefan Bellu*, documente vol. II. Piteşti, 2011.
[12] Idem, vol. II. doc. 74, p. 99.

Demn de apreciat este, pentru cei care vizitează biserica „Sf. Nicolae” din Piscani-Argeş pictura murală a acesteia, realizată cu gust artistic, de către doi maeştri ai penelului (din păcate neidentificaţi suficient) care şi-au însemnat numele pe faţada vestică a locaşului de cult, astăzi în pridvorul adăugat în secolul XX; „Vasile diacon zugrav” (în partea stângă) „Radu zugrav ot Caracal” (în partea dreaptă) şi „Leat 7285”, respectiv, anul de la Hristos 1777/1778. Ca o curiozitate (pentru cercetătorii avizaţi) este mormântul ctitorului Vlaicu Piscanul, din secolul XVI, păstrat încă în pronaos, în partea dreaptă la intrare, în timp ce ctitorii din „tabloul votiv” şi însemnarea de pe faţadă indică anul construcţiei 1777.

Lucrările de restaurarea a picturii murale, originale, din sec. XVIII, executate, între anii 2005-2010, cu competenţă, de pictori Mircea Munteanu din Bucureşti, Cristina şi Gabriel Petre din Curtea de Argeş, sub atenta supraveghere a regretatului preot paroh Cosmin Vârban (2000-2011) au redat monumentului istoric valoarea artistică demnă de care se bucura încă din secolul al XIX-lea.

Pardosirea recentă cu piatră de bazalt, sub îngrijirea celor doi preoţi tineri; Cătălin Neagu şi Ionuţ Diaconescu, ca şi lucrările de întreţinere, executate sau în curs de executare, asigură monumentului de cult creştin ortodox din Piscani continuitatea în timp pentru multe zeci şi zeci de ani spre mândria enoriaşilor acestei parohii[13].

Biserica „Sf. Voievozi” din satul Negreni, construită între anii 1797-1818, a fost ctitorită de către Anghel Polcovnicul (colonelul) din Câmpulung şi Hagii Ţenea din Piteşti.

Începuturile ei - cităm din Radu Creţeanu, istoric şi cercetător - sunt aşternute pe larg în pisania săpată în piatră deasupra intrării în pronaos: „Cu vrerea Tatălui, ajutorul Fiului şi umbrirea Sfântului Duh, ziditu-sa din temelie această sfântă biserică întru slava şi cinstirea sfinţilor celor fără de trupuri arhangheli Mihail şi Gavriil, la leatul 1798, de robii lui Dumnezeu Anghel Şfiştoveanu po(l)covnecul şi Hagi Ţenea Vraţalău. Şi îndemână neavând a o săvârşi, cu toată orânduiala, rămâind netencuită, nepardosită şi nezugrăvită, acum în zilele prealuminatului nostru domn, Io George Caragea voievod, s-au săvârşit şi aceasta cu înfrumuseţarea ce se vede, prin osârdia şi cheltuiala dumnealui prea cinstitului şi blagorodnicului boier, biv vel logofăt de ţara de sus, Ştefan Bellu, la leat 1818 iulie 30”[14].

Istoricul monumentului de cult se „împreleşte” cu istoria satului Negreni, când, la începutul secolului al XVIII, proprietăţile moşnenilor din acest sat, în totalitate desfiinţate, se aflau înglobate în câteva moşii boiereşti. La 28 iunie 1721, în timpul unei hotărnicii a acestor moşii, în Negreni, Ion Piscupescu din Câmpulung, căruia i-a fost repartizată „după sineturile (actele, n.ns.) ce le are” cea mai mare parte din această moşie (705 stânjeni) cumpărată de tatăl său, preotul Ioan, la sfârşitul secolului al XVII-lea.

[13] Parohia Piscani este formată din 960 de enoriaşi, conf. Istoria Arhiepiscopiei Argeşului şi Muscelului, 2010, p. 601-607.
[14] Radu Creţeanu, *Monumente religioase de pe Valea Râului Doamnei*, în Mitropolia Olteniei, nr. 1-271969, p. 44.

Fiul acestui Ioan Piscupescu, Constantin Ioaniţoi, stăpâneşte moşia Negreni până prin 1744, când o vinde căpitanului Pană şi clucerului Apostol[15]. De la aceştia, răscumpără cea mai mare parte din ea, Mitrea bogasierul (negustorul) din Câmpulung, ginerele lui Constantin Piscupescu. În 1783, după moartea lui Mitrea bogasierul, moşia Negreni intră în stăpânirea lui Anghel polcovnicul (colonelul) prin căsătoria acestuia cu Zoiţa, văduva lui Mitrea, fiica lui Constantin Piscupescu.

La 19 decembrie 1796, la numai 3 ani după căsătoria cu Zoiţa Piscupescu, Anghel polcovnicul se adresează ,,cu jalbă" marelui Divan al Ţării Româneşti, prezidat de domnitorul Nicolae Mavrgheni, arătând că vecinii săi ,,Bănică Ciupag, popa Matei şi Gheorghe Sârbu, cu cetaşii lor ot satul Tămăşeşti, având şi ei moşie alăturea cu dânsul, nu stăpânesc numai părţile lor, şi au împresurat şi moşia lui…"[16].

Asemenea, arată Anghel în Divan, că de vreo 3 ani de când s-a căsătorit şi a luat moşia de zestre (deci în 1783) o vede ,,călcată" de către moşnenii Tămăşeşti şi că ,,necurmat s-a tot jelui, aducând şi porunci de la ispravnicii judeţului, dat pârâţii tot cu nesupunere s-au arătat"[17]. Judecata dintre Anghel şi moşnenii Tămăşeşti (sat integrat în com. Dârmăneşti) s-a repetat ani în şir, până prin 1797, când domnitorul Alexandru Ioan Ipsilant hotărăşte să-i pună capăt, dând câştig polcovnicului.

Se pare că după căsătoria cu Zoiţa Piscupescu, văduva negustorului Mitrea din Câmpulung, Anghel şi-a stabilit domiciliul la Negreni, construindu-şi casă în acest sat. Aceasta reiese din ,,anafora" (referatul, raportul) ispravnicilor de Muscel către domnie, din 15 iulie 1787, în care Anghel este prezentat ca fiind ,,ot Negreni".

Asemenea, la 8 ianuarie 1793, în ,,Anafora Marii Logofeţii" întărită şi de domnitorul Mihai Şuţu, în pricina dintre Anghel şi moştenii Tămăşeşti, acesta este prezentat cu titulatura: ,,Anghel polcovnicul moşnenanul ot Negreni".

Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, când lucrurile s-au mai liniştit, respectiv, după ,,pacea" cu moşnenii Tămăşeşti, (în 1797) Anghel polcovnicul ,,ot Negreni" începe lucrările de construcţie a bisericii din acest sat. Neavând suficientă experienţă în ctitorirea şi construirea unor astfel de lucrări monumentale, menite să rămână peste veacuri, Anghel se asociază cu negustorul Hagi Ţenea din Piteşti, acesta menţionat în pisania din piatră de la intrarea în pronaosul bisericii, dar şi în pomelnicul de la proscomidie.

Hagi Ţenea, împreună cu Martin Buliga (din Piteşti) au ctitorit, înainte de 1753, biserica cu hramul ,,Sf. Gheorghe" din Valea Rea-Bascov, şi tot el, împreună cu Ioniţă Ungurelu au pus piatra de temelie a bisericii catedrale ,,Cuvioasa Paraschiva" (Sf. Vineri) din Piteşti, ale cărei lucrări au fost încheiate între anii 1818-1827, de Alexandru Ungurelu[18].

Nu cunoaştem, din păcate, cauza întreruperii lucrărilor de construcţie a imobilului bisericii din Negreni, tocmai când acestea ajunsese în faza ,,de roşu", cauze care nu pot fi puse pe seama lipsei de mijloace materiale ale ctitorilor[19].

---

[15] Nepotul clucerului Apostol, Emanoil Apostolescu, a ctitorit biserica din Dârmăneşti între anii 1859-1863. Despre el şi despre ascendenţii lui vom menţiona în capitolul ,,*Biserica din satul Dârmăneşti*" din cuprinsul acestui articol.

[16] Teodor Dina, *Biserica ,,Sf. Voievozi" din satul Negreni*, Piteşti, 2005, p. 20.

[17] Teodor Dina, *Condica de moşii Ştefan Bellu*, 1817.

[18] *Eparhia Râmnicului şi Argeşului*, monografie, vol. I. Rm. Vâlcea, 1976, p. 392-396.

[19] La 1 septembrie 1815, Hagi Ţenea cumpăra de la Bănică Căteanu din Negreni o livadă cu pruni.

Plauzibilă pare ipoteza unor neînţelegeri dintre Anghel şi rudele soţiei sale (decedată între timp) şi de moartea prematură a fiului său vitreg, Gheorghe (fiul lui Mitrea bogasierul cu Zoiţa Piscupescu) în urma căruia, întreaga moşie din Negreni, ce-o avea zestre de la soţia sa, a intrat imediat în stăpânirea lui Ion Dimitriu Gheoca, nepotul lui Mitrea.

La 28 aprilie 1816, Ion Dimitriu Gheoca, nepotul lui Mitrea bogasierul şi văr cu decedatul Gheorghe, vinde moşia Negreni lui Gheorghe Drugănescu, iar la 3 mai 1816, acesta o revinde socrului său Ştefan Bellu[20].

Lipsit de proprietatea din Negreni, Anghel polcovnicul cumpără în 1808, 1811 şi 1818 trei „funii" de moşie în Piscani de la moşnenii Gheorghe Piscanul şi Ion Davidescu, proprietăţi pe care le revinde (împreună cu fiica sa Mariuţa şi cu ginerele său Nicolae Rusin) aceluiaşi Ştefan Bellu, după care se retrage la Câmpulung, unde probabil a fost şi înmormântat.

Continuarea lucrărilor de construcţie a imobilului bisericii din Negreni a fost reluată de către Ştefan Bellu, cumpărătorul moşiei din acest sat. La 30 iulie 1818 acestea erau încheiate, mai puţin pictura, realizată doar parţial în naos şi altar.

Construit din material solid, sub supravegherea ctitorilor săi, imobilul bisericii „Sf. Voievozi" din Negreni a rezistat, fără restaurări spectaculoase, sau reparaţii importante, până în zilele noastre. Mişcările seismice din sec. XIX (1802 şi 1838) ca şi cele din secolul trecut (1940, 1977 şi 1986) nu au reuşit decât în mică măsură să-i degradeze pereţii exteriori, pentru conservarea cărora s-a recurs (în 1907) la încingerea cu fier a întregului edificiu.

Alte reparaţii i se fac bisericii din Negreni după instalarea preotului Grigore P. Olteanu (15 septembrie 1919) nu înainte de a i se cumpăra un nou clopot în locul celui rechiziţionat de comandatura germană de ocupaţie (1916-1918).

În 1925, ca şi în 1927, se intervine pentru realizarea picturii interioare, dar fondurile de care dispunea parohia nu au fost suficiente şi, pentru moment, s-a renunţat.

Se revine asupra acestei probleme în anul 1935, când Consiliul parohial „aprobă opera d-lui pictor D. N. Dimitriu-Nicolaide" cu suma de 90.000 lei, dar nici de data aceasta nu se găsesc fonduri şi se renunţă la pictură, pentru acoperirea cu şindrilă a imobilului şi a gardului-zid de la faţadă şi pentru alte lucrări de întreţinere în interior.

După două secole de existenţă, între anii 2002-2004, cu sprijinul unor sponsori şi al primăriei locale, precum şi al enoriaşilor din acest sat, s-a trecut la executarea picturii interioare a monumentului de cult, aceasta fiind realizată de către o echipă de pictori condusă de Prof. Univ. Nicolae Sava din Bucureşti.

Prin grija preoţilor Nicuşor Păiuş şi Cristian Dorobanţu, biserica monument istoric de la Negreni, consolidată în urma lucrărilor executate în ultimii ani, este pregătiră să înfrunte vremurile alte zeci şi zeci de ani din acest mileniu, al III-lea, al Erei Creştine.

Biserica „Adormirea Maicii Domnului" din satul de reşedinţă Dârmăneşti, construită între anii 1859-1863, nu pe locul celei vechi, ctitorite de moşnenii locali, ci

[20] Teodor Dina, *Biserica „Sf. Voievozi" din Negreni-Argeş*, p. 22.

paralel cu aceasta în dreapta drumului judeţean 731, Piscani-Nucşoara, a fost ctitorită de boierul Emanoil Apostolescu[21].

Nu ştim cu certitudine până când a fost în fiinţă biserica veche, a moşnenilor Tămăşeşti; cert este că preoţii acesteia sunt frecvent menţionaţi în documente: La 19 decembrie 1796, într-o ,,jalbă către domnie" Anghel polcovnicul se plânge că ,,popa Matei, Bănică Ciupag şi Gheorghe Sârbu" vecinii săi de moşie, îi încalcă hotarele.

Asemenea, în două zapise: din 1815 aprilie 28 şi 1815 septembrie 12, sunt menţionaţi ca martori, preoţii Niţă şi Ioan, ambii menţionaţi la această biserică şi în anul 1831, în ,,Catastiful cu preoţii care au plătit Sf. Mitropolii ploconul de Sf. Gheorghe"[22].

Înaintea acestora din urmă a slujit sigur şi popa Gherasie, al cărui fiu, Ştefan, vindea la 18 octombrie 1816, stânjeni 25 de moşie boierului Ştefan Belu. Fratele acestui ,,Ştefan sin popa Gherasie" cunoscut sub numele de ,,Dinu popii Gherasim" era în 1838 căsătorit în satul Negreni, fiind primul învăţător la şcoala acestui sat[23].

Revenind la ctitorul ,,locaşului sfânt" din Dârmăneşti, Emanoil Apostolescu, originar din Câmpulung, putem afirma că primul care a stăpânit moşie în acest sat a fost bunicul său Apostol clucer, cunoscut documentar încă din 1775, când, printr-o ,,poruncă" a domnitorului Alexandru Ipsilant, a fost însărcinat (împreună cu alţii) să facă hotărnicia moşiei mânăstirii Valea[24]. El a cumpărat moşie în Dârmăneşti de la Constantin Piscupescu, în 1744, pe care i-a lăsat-o fiului său Grigore Apostolescu. Pe acesta îl găsim înregistrat în ,,Catagrafia din 1838" a oraşului Câmpulung, după cum urmează:

Grigore Apostolescu, 60 de ani, român, însurat, 57 de ani, fiu de boier, proprietar în satul Dârmăneşti. Avere; 7 cai, 6 boi, 4 vaci, 20 de porci, 50 de oi, 5000 de pruni, 5 pogoane vie.

Sultana, soţia d-lui, 36 ani. Slugi: Marin ţiganul, 25 ani, holtei (flăcău, n.ns.) Stanca ţigancă, 80 ani, văduvă. Uţa, fie-sa, 40 ani, văduvă, Petre sin Cârstea, român, 30 ani, holtei, vizitiu, Ion, slugă, 25 ani, holtei, Ion sin Stanca, băiat, 15 ani, Maria Simigioaia, 45 ani, sârbă (sârboaică, n.ns.) văduvă[25].

De la Grigore Apostolescu moşia a intrat în stăpânirea fiului săi Emanoil, care, între anii 1859-1863, a construit biserica ,,Adormirea Maicii Domnului" din Dârmăneşti.

În anul 1907 era preot paroh al acesteia Constantin Ionescu, cum citim dintr-un raport al preotului Nicolae Negreanu, subprotoiereu: ,,Constantin Ionescu, de la

[21] Florian Tucă, Gh. Cristache, N. Leonăchescu, N. Ionescu, V. Popescu, Sevastian Tudor, S. Voinescu *Judeţul Argeş - Mileniul III,* Anul 1, mică enciclopedie, Editura *SILVI,* Bucureşti, 2001, p. 161. Biserica veche din Tămăşeşti (Dârmăneşti) anterioară celei ctitorite de Emanoil Apostolescu, între anii 1859-1863, a fost în stânga drumului judeţean Piscani-Nucşoara, aproximativ în dreptul celei actuale, la cca. 100 m. mai spre lunca Râului Doamnei. În anul 2010, locuitorul care-şi are amplasată gospodăria pe locul unde a fost imobilul bisericii vechi, a descoperit întâmplător lespedea mormântului unui preot sau a unui ctitor. Cu toate insistenţele de a o dona bisericii, pentru a rămâne ca piesă de muzeu, acesta a refuzat, folosind-o ca pavaj lângă o fântână. Informare de la Sandu Ducan din Dârmăneşti-Argeş.

[22] Arhivele Naţionale, Mitropolia Ţării Româneşti, pachet 505. doc. 8/1831.

[23] Roxana Dorobanţu-Dina, *Şcoala Piscani, judeţul Argeş*, Piteşti, 2005, p. 28.

[24] Teodor Dina, *Piscani-Negreni, documente istorice*, vol. I, 2011. doc. 38. p. 111.

[25] Teodor Mavrodin, *Aspecte economice, sociale şi demografice oglindite în Catagrafia din 1838*, II, în „Studii şi comunicări“, V, Muzeul Câmpulung-Muscel, p. 67.

biserica Adormirea Maicii Domnului din comuna Dârmăneşti. Născut în anul 1848 în comuna Jupâneşti, văduv, 4 copii. Are seminarul inferior gr. I (fără diplomă). Este paroh şi duhovnic, cu ordinul nr. 604/ 6 martie 1893. Are serviţi 35 de ani, fiind hirotonit la 20 februarie 1872. Are Medalia jubiliară. A slujit numai la biserica din Dârmăneşti”[26].

Construit din material rezistent imobilul bisericii din Dârmăneşti nu a suferit în timp refaceri importante. Pictura interioară a fost restaurată între anii 1985-1987, când biserica a fost pictată şi la exterior. Reparaţii radicale şi alte îmbunătăţiri (reconstrucţia turlei şi a acoperişului) au fost adăugate imobilului după anul 2000, cu sprijinul primăriei locale, sub îndrumarea preotului paroh Nicolae Cârlănaru şi a Consiliului parohial.

Ceea ce pune în valoare clădirea bisericii din Dârmăneşti este gardul-zid de la faţadă, frumos şi solid construit în anii din urmă de către meşterii locali. Acelaşi lucru se observă şi la biserica din satul Negreni, un gard-zid, acoperit cu şindrilă (şi o poartă monumentală, asemenea cu acoperiş) reconstruit în anul 2005, ceea ce dă valoare monumentului.

Biserica din satul Valea Nandrii a fost construită între anii 1852-1854.

„De la Dârmăneşti - cităm iarăşi pe Radu Creţeanu - trecem iarăşi râul (Doamnei, n.ns.) pentru a arunca o privire asupra bisericii din Valea Nandrii, care prezintă şi aceasta o faţadă pictată în culori vii, deşi cu mai puţină artă şi mai puţină poezie (*sic!*) decât cea de la Petreşti. Pisania arată că „Această sf. biserică, din temelie, cu zidirea şi cu zugrăvitul ei (s-a făcut, n.ns.) de d-lui Alecu Bellu şi d-lui Barbu Bellu şi preotul Nicolae, soţia sa Ana, ajutori fiind d-lui Ioniţă Jupânescu, Vasile,Nicolae, în leatul 1852, şi s-au săvârşit în leatul 1854 aprilie 29 zile (de) Alexe zugravul din Câmpulung”[27].

Izolată de către satele cu care se învecinează, respectiv, Dârmăneşti şi Jupâneşti, comunitatea din satul Valea Nandrii a avut întotdeauna propriul locaş de cult, preoţii acestuia fiind frecvent menţionaţi în documentele timpului[28].

La începutul secolului al XIX-lea avea sigur un preot şi un diacon, aceştia fiind menţionaţi în câteva zapise de vânzare pe care le redăm în rezumat: - 1816 mai 9 - „Zapisul prin care popa Hrizea şi cu fraţii lui, prin care vând D-lui Ştefan Bellu, moşie în Valea Nandrii”; - 1817 aprilie 6 - „Zapisul diaconului Ştefan prin care vinde d-lui Ştefan Bellu stânjeni de moşie 25 în Valea Nandrii”; - 1817 aprilie 7 - „Adeverinţa diaconului Ştefan, prin care se leagă ca pentru stânjeni 25 de moşie, ce i-a vândut d-lui Ştefan Bellu, să-i dea sineturile (actele, n.ns.) cele vechi”[29].

Prin strădania preotului paroh, Constantin Mihai, biserica din satul Valea Nandrii a fost repictată între anii 1982-1984. Din păcate, terenul pe care este construit imobilul bisericii, fiind expus igrasiei, s-a preconizat construcţia unui nou locaş de cult. În anul 2012, cu sprijinul administraţiei locale (primăria Dârmăneşti) fundaţiile şi

[26] Original în colecţia bisericii „*Sf. Voievozi*” Negreni. Copie în colecţia Teodor Dina.
[27] Radu Creţeanu, loc. cit., p. 46.
[28] Parohia din satul Valea Nandrii este constituită în prezent din 960 de enoriaşi, conf. *Istoria Arhiepiscopiei Argeşului şi Muscelului*, 2012, p. 601-607.
[29] Teodor Dina, *Condica de moşii Ştefan Bellu, 1817* (Documente, vol. II, Piteşti, 2011).

temelia acestuia fiind deja realizate, urmând ca în anii următori întregul edificiu să fie complet construit, zugrăvit şi redat cultului.

Biserica din satul Valea Rizii a fost construită (din zid) între anii 2004-2011, după ce, în prealabil, după anul 1990, s-a slujit într-un local construit din lemn. Prin strădania preotului paroh, Ioan Năstăsoiu şi a fiului său, Mădălin Năstăsoiu, cu sprijinul nemijlocit al administraţiei locale, a fost construit, cu artă, actualul locaş de cult, spre mândria enoriaşilor din acest sat care nu au precupeţit nici un efort pentru realizarea lui[30].

De menţionat că până la construcţia acestui locaş de cult în acest sat, locuitorii erau enoriaşi ai parohiilor Dârmăneşi şi Petreşti.

ABOUT THE HISTORICAL AND CHRISTIAN-ORTHODOX MONUMENTS FROM THE DÂRMĂNEŞTI PARISH, ARGEŞ COUNTY

Abstract

This paper based on documents presents the historical and Christian-Orthodox monuments of the parish's villages, including the main village, Dârmăneşti, and the village Piscani, where is found the oldest historical monument, i.e. the church ”St. Nicholas”, and the villages Negreni, Valea Rizii (all of them situated on the left bank of Râul Doamnei), and Valea Nandrii, from the right bank of the river, all of them old localities, their traces dating from the beginning of the Bronze Age.

From a spiritual point of view the people of the parish are Christian-Orthodox, as their ancestors, a proof of this fact being the presence of some places of warship in very old times.

[30] Parohia Valea Rizii este compusă din 467 de enoriași, conf. *Istoria Arhiepiscopiei Argeşului şi Muscelului*, p. 607, având în frunte preoţii Ion şi Mădălin Năstăsoiu.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

DESPRE ŢIGANI ŞI DESPRE ISTORIA LOR MULTISECULARĂ

ROXANA DOROBANŢU-DINA*

O incursiune în istoria acestui ,,popor" este foarte dificilă pentru că ţiganii n-au lăsat în urma lor arhive sau documente scrise de ei înşişi, din care să se contureze istoria vieţii lor. Multă vreme, lipsa dovezilor scrise ca şi a unor probe veridice au lăsat loc imaginaţiei în încercarea de a explica originea lor, motivele care i-au determinat să rătăcească, secole de-a rândul, de la un capăt la altul al lumii, ca şi alte particularităţi legate de modul lor enigmatic de viaţă. Şi în privinţa locului de origine al ţiganilor s-au formulat nu puţine ipoteze, multe dintre acestea avându-şi sorgintea în cuprinsul miturilor şi legendelor.

Unii autori, ai unor lucrări în domeniu, au admis că ţiganii ar proveni din anticul Babilon, strămoşii lor plecând în exod atunci când oraşul a fost cucerit de Cirus cel Mare, regele perşilor[1]. Locul de origine al ţiganilor a fost căutat şi în Caucaz, în unele zone din Peninsula Iberică, ca şi în alte puncte ale globului, cele mai multe păreri vizând Egiptul şi India[2].

Ceea ce ştim cu certitudine astăzi, este faptul că ţiganii au ajuns în Europa (nu în U.E.!) în secolele XIV-XV şi s-au răspândit în toate ţările continentului. Începând din veacul al XIV-lea ei sunt semnalaţi în ţările din Peninsula Balcanică, în primul sfert al veacului al XV-lea în statele din vestul Europei, apoi, în prima jumătate a secolului următor, şi în ţările din nordul acesteia.

La început, în ţările din vestul Europei, ţiganii au fost primiţi cu curiozitate şi cu o oarecare bunăvoinţă, mai ales că unele grupuri se prezentau ca purtătoare ale unor scrisori din partea papei sau a unor monarhi, dar în scurtă vreme, au început să fie respinşi chiar cu o deosebită asprime. Aspectul straniu sub care apăreau, modul lor de viaţă, portul, practicarea vrăjitoriei, morala lor care depăşea limitele îndeobşte acceptate, nu erau deloc menite să câştige simpatia şi înţelegerea popoarelor din ţările prin care erau în tranzit[3]. Dimpotrivă: ,,Aceste lungi şiruri de care zdrenţuite, sau grupuri de oameni alcătuite din bărbaţi, purtând sacul cu uneltele pe umerii goi, şi femeile purtând după ele copii, adăpostindu-se în câmpii sau la marginea pădurilor, pe

* Şcoala generală Ţiţeşti, judeţul Argeş.

[1] Babilonul a fost cucerit de perşi în anul 539 î. Hs.

[2] Ion Chelcea,*Ţiganii din România*, Bucureşti, 1944, p. 40.

[3] Până prin anii '60 ai secolului trecut ţiganii nomazi, corturari, se purtau deosebit de populaţia satelor în care ,,tăbărau" cu corturile. Bărbaţii purtau bărbi nerase demult sau poate niciodată, şi plete lungi până la umăr, iar femeile purtau fuste lungi plisate. Şi bărbaţii şi femeile fumau tutun din pipe de alamă frumos lustruite.

unde-i găsea oboseala, semănau peste tot spaimă şi dezordine, stârneau nelinişte şi chiar o reacţie de respingere”[4].

Toate aceste motive, pentru a fi stigmatizaţi şi alungaţi, au făcut ca unele ţări vest-europene să emită legi aspre, care au fost adoptate împotriva lor. Scoaterea în afara teritoriului statului respectiv a fost prima dintre măsurile care s-au luat la modul cel mai curent. „Respingerea, prin scoaterea în afara teritoriului - notează un scriitor francez, Jean Peirre Liegosis - a fost o atitudine adoptată aproape în unanimitate de puterea publică”. Pedepse grele îi aşteptau pe ţiganii care nu se conformau acestor legi. S-au emis interdicţii în legătură cu stabilirea ţiganilor într-un loc sau altul, construirea de case, folosirea limbii, a vestimentaţiei specifice, a cântecelor, a educării copiilor. Timp de mai multe secole, simplul fapt de a fi ţigan a fost de ajuns pentru a fi trimis la galere sau, pur şi simplu, de a fi ucis.

S-a cerut deportarea lor în insulele pustii din Pacific sau închiderea lor în rezervaţii. Au fost stabilite pedepse şi pentru cei care luau legătura cu ei, îi ajutau în vreun fel sau altul, oferindu-le hrană sau adăpost, inclusiv pentru nobilii care ar fi încălcat astfel poruncile regale. „Aceşti nomazi fără căpătâi, vagabonzi, hoţi, intruşi, străini” (cum erau numiţi în documentele medievale occidentale) erau prezentaţi ca deosebit de periculoşi pentru ordinea publică şi împotriva lor nici o măsură nu a fost interzisă. În Elveţia, de exemplu, printr-o ordonanţă din 1646, s-a acordat dreptul fiecărui cetăţean „de a doborî şi lichida el însuşi prin lovituri şi focuri de armă” pe aceşti intruşi.

În 1727, se reaminteşte că ţiganilor le este interzis a se stabili pe teritoriul Confederaţiei Elveţiene, ordonându-se ca celor prinşi, femei şi bărbaţi care au trecut de 15 ani, ,,să li se taie o ureche” iar în cazul în care erau prinşi a doua oară ,,să fie condamnaţi la moarte”. Măsuri similare au fost luate şi în Franţa, Spania,Ţările de Jos, Suedia şi Anglia, aproape pretutindeni pe continentul European.

Împotriva acestui ,,anume popor străin, care nu profesează nici un comerţ sau meserie, pentru a se hrăni, ci colindă în număr mare din loc în loc şi foloseşte în taină mijloace viclene pentru a corupe supuşii majestăţii sale, făcându-i să creadă că ei posedă arta de a prezice norocul, prin ghicitul în palmă şi astfel să stoarcă bani. Oameni vinovaţi de pungăşii şi furt la drumul mare...” se spunea într-un edict (decret) emis în Anglia, în 1537, de regele Henric VIII, ,,s-a ordonat prin prezentul ca aceşti vagabonzi numiţi gypsies (ţigani, n.ns.) să fie urmăriuţi ca hoţi şi derbedei, dacă rămân mai mult de o lună în regat”[5].

Măsuri extrem de crude, care vor culmina, peste două secole, cu exterminarea în lagărele naziste, s-au luat şi de către Germania, unde, potrivit datelor prezentate în cartea lui Jean Piere Liegosis, au pierit cca. 250.000 de ţigani. Europa de vest s-a arătat astfel deosebit de refractară faţă de aceşti dezmoşteniţi ai sorţii, plecaţi în lume cu multe secole în urmă din îndepărtata Indie.

Despre regii internaţionali ai ţiganilor. S-a afirmat că la venirea lor în Europa, ţiganii au fost conduşi de regi sau regine. Afirmaţia ţine de domeniul legendei, fiindcă ţiganii au preluat acest mit de la migratori şi deseori, pentru a nu fi alungaţi din locurile în care făceau popasuri, la decesul vreunui cap de familie, eventual ,,vătaf” lansau

---

[4] Ioana Ursu, Valeriu Buduru, *Ţiganii, un popor ce-şi caută istoria*, în „Magazin istoric“, nr. 2/1991, p. 84.
[5] *Ibidem*, p. 85.

zvonul că defunctul ar fi regele lor. Marele număr de persoane din cadrul etniei, care asistă de regulă, la decese, la înmormântări, fastul cu care defunctul este condus pe ultimul drum, ca şi o serie de detalii amestecate cu ficţiunea, preluate de presă şi trecute prin imaginaţia gazetarilor, au creat într-o formă amplificată miracole despre lumea ţiganilor până în zilele noastre.

Se ştie deja că existenţa unui rege (fie el şi de etnie romă!) presupune şi existenţa unui teritoriu, a unui stat, în care acesta să fie suveran, să-şi exercite atribuţiunile de lider, necontestat de nimeni dintre supuşii săi. În acest scop, s-a trecut la elaborarea şi adoptarea unor programe, care au servit (după Primul Război Mondial) ca bază de pornire, într-un susţinut efort de organizare şi afirmare a ţiganilor. În acest context, la 4 iulie 1937, pe stadionul militar din Varşovia (Polonia) a avut loc o ceremonie neobişnuită, prin ineditul ei, la care au luat parte câteva mii de persoane. Festivitatea era prezidată de „cinci bărbaţi în haine de seară, cu cravate albe şi jobene (toate închiriate din recuzita operei varşoviene) secondaţi de alţi 30 de bărbaţi şi o urnă aurită”. Nu ştim dacă în asistenţă se aflau şi şefi de state, diplomaţi sau alţi demnitari, reprezentanţi ai unor guverne sau ţări. Cert este că invitaţii în acest sens au fost trimise, după toate regulile protocolare, toate parafate şi semnate de Janus Kwiek. „Preşedinte al candidaţilor la tronul ţiganilor”.

În acea zi, de 4 iulie 1937, a avut loc alegerea lui Janus Kwiek ca rege internaţional al ţiganilor. Organizatorii au ţinut să imprime alegerii primului rege internaţional al ţiganilor, un caracter pe cât festiv, pe atât de oficial. Aceasta şi cu scopul ca solicitarea pe care Janus intenţiona să o facă forurilor internaţionale pentru obţinerea unui „teren” în Etiopia (atunci Abisinia) în vederea creării unui stat al ţiganilor, să fie luată în considerare. Pentru a da un caracter cât mai oficial alegerii primului rege al ţiganilor, au fost solicitate să ia parte la festivitate, atât organele administrative cât şi cele bisericeşti, Janus fiind încoronat de către însuşi arhiepiscopul Varşoviei. În cinstea evenimentului s-a tras şi o salvă de onoare, după care cel ales a rostit un discurs: „Mai întâi voi trimite un delegat la Musolini, pentru a-i cere să ne dea un teritoriu în Abisinia, pentru ca ţiganii să se stabilească acolo[6]. Poporul nostru este sătul de a rătăci prin veacuri. A sosit timpul de a înceta viaţa noastră de nomazi. Să fim lăsaţi a ne trimite copiii la şcolile poloneze, pentru a fi educaţi acolo (în Etiopia, n.ns.) şi, în curând vom avea reprezentanţii noştri în Liga Naţiunilor”[7].

Janus Kwiek făcea parte din dintr-o familie de romi originari din România. În anul alegerii sale ca rege internaţional al ţiganilor (1937) membrii acestei familii, stabilită în Polonia, erau deja cunoscuţi ca „regi” ai ţiganilor. În anul 1930, Mihai II Kwiek succede la „tron” tatălui său Grigore Lwiek. Formează o „curte” şi, în declaraţiile sale formulează o serie de obiective foarte ambiţioase, dar şi destul de aberante. La o reuniune, care a avut loc în România în 1934 „regele” Mihai Kwiek menţiona că urmăreşte să asigure fericirea tuturor ţiganilor, creând un stat pe malurile Gangelui (deci în India) şi apoi să organizeze alegerea sa pe încă cinci ani. Din păcate, la scurt timp a fost obligat să părăsească Polonia.

Alţi membri ai familiei Kwiek caută să obţină rolul de frunte în conducerea ţiganilor. Matei Kwiek se declară, la 7 februarie 1935, supus preşedintelui Poloniei şi

[6] Benitto Musolini, primul ministru al Italiei fasciste care cotropise de curând Abisinia.
[7] Ioana Ursu şi Valeriu Buduru, *op. cit.*, p. 37.

prezintă câteva proiecte de reformă pentru îmbunătăţirea vieţii romilor. I se opun însă partizanii lui Mihai Kwiek, şi Matei nu obţine recunoaşterea oficială necesară. Nici încercările lui Iosef Kwiek, care trimite un delegat la Liga Naţiunilor, pentru obţinerea unui teritoriu în Africa de Sud, în vederea înfiinţării unui stat al romilor, ca şi ale lui Vasile Kwiek, un alt membru al acestui clan, nu dau rezultatele scontate. În final, la 4 iulie 1937, are loc încoronarea lui Janus Kwiek ca „rege" internaţional al ţiganilor.

Din păcate, puţin mai târziu după alegerea sa fastuoasă pe stadionul central al Varşoviei, Janus a fost acuzat de a fi corupt pe alegători. În anul 1946, după toate ororile celui de al Doilea Război Mondial, un alt urmaş al clanului, Rudolf Kwiek, se autointitulează „rege" al ţiganilor, ulterior luând titulatura de „Preşedinte al Consiliului Mondial al Ţiganilor".

În ţara noastră, primele organizaţii ale romilor apar în deceniul trei al secolului al XX-lea. În anul 1926 are loc înfiinţarea primei organizaţii locale de romi, la Calbor (Făgăraş) după modelul unor asociaţii vecine a germanilor din România. Un pas important în procesul de organizare şi afirmare a romilor în reprezintă crearea, în 1934, a Uniunii generale a romilor din România, al cărui preşedinte ales a fost Gheorghe Niculescu, rom sedentarizat, comerciant de flori din Bucureşti.

Reprezentat al unei burghezii cu idei internaţionaliste, Gheorghe Niculescu şi asociaţia condusă de el, militează pentru sedentarizarea romilor. Prin stăruinţele asociaţiei conduse de el, unii ţigani au fost împroprietăriţi cu pământ de către autorităţi, fiind astfel stabilizaţi în locurile respective[8]. Asociaţia s-a îngrijit, asemenea, având şi sprijinul Patriarhiei Române, ca ţiganii să se integreze total în normele religioase, să-şi boteze copiii şi să-şi consolideze familiile prin căsătorii civile şi cununii religioase[9].

Tot cu sprijinul asociaţiei a fost înfiinţat un contencios care să asigure gratuit asistenţa juridică a membrilor uniunii. Asemenea, s-a creat posibilitatea înfiinţării (în Bucureşti) a unui dispensar medical pentru romi, precum şi a unei maternităţi. În diferitele sale manifestări, Uniunea romilor s-a bucurat de sprijinul unor personalităţi marcante ale vieţii noastre publice. Ea a asigurat reuniuni pentru dezbaterea problemelor ce preocupau obştea romilor, ca şi o serie de acţiuni în scopuri caritabile[10].

Cel de al Doilea Război Mondial a pus capăt acţiunilor de organizare a romilor, acestea fiind reluate abia după 1990, când Ion Cioabă a devenit „oficial" rege al acestei etnii. În cursul anului 1992, o anumită parte a romilor din Transilvania, a acceptat autointitularea avocatului Iulian Rădulescu în „treapta" de Prim Împărat al Romilor de Pretutindeni.

Cum „regele" Ion Cioabă era deja în funcţie, având „Sediul Regal" în capitala ţării (Bucureşti) alături de preşedinţie, guvern, ministere şi alte organisme ale statului, Sibiul a devenit „capitala mondială" a etniei rome[11]. „Iulian Rădulescu, preşedintele

---

[8] George Potra, *Contribuţii la istoricul ţiganilor din România*, Bucureşti, 1939, p. 134.

[9] Ţiganii sedentari (vătraşi) din Piscani şi Ţiţeşti erau demult integraţi. Mitricile pentru botezaţi, cununaţi şi decedaţi pe anii 1832-1864 confirmă pe deplin aceasta.

[10] În anul 1930 trăiau în România 270.795 de ţigani declaraţi. Câţiva ani mai târziu *„Asociaţia generală a romilor din România"* declara că are în rândurile sale un număr de 800.000 de membri. Astăzi, după recensământul din anul 2011, numărul romilor declaraţi din România este de cca. 2.300.000.

[11] Încoronarea *„împăratului"* Iulian I-iul a avut loc la 10 ianuarie 1993 în *Catedrala Mitropolitană* din **Sibiu** cu bunăvoinţa Î.P.S. Antonie Plămădeală (atunci) Mitropolitul Ardealului.

Partidei romilor nomazi şi căldărari din România - cităm din paginile ziarului Expres Magazin - se va numi Iulian Întâiul[12].

Împăratul Romilor de Pretutindeni, odată cu încoronarea sa, care va avea loc în luna ianuarie a anului 1993, la Sibiu, se va şi cununa religios cu împărăteasa Veroleana. Împăratul s-a născut pe data de 20 septembrie 1938 la Târgu Cărbuneşti, judeţul Gorj, ca fiu al Mariţei şi al lui Toma Rădulescu, şi este de profesie avocat…”.

„Coroana împăratului (Iulian Rădulescu, n.ns.) va fi lucrată din aurul cel mai fin şi va cântări 800-900 grame (cu aproape o jumătate de kilogram mai puţin decât coroana regelui Ion Cioabă, n.ns.). Curtea imperială (*sic!*) nu s-a hotărât încă dacă însemnul puterii va fi făcut de meşteri bijutieri români sau din străinătate. La serbările prilejuite de înscăunare vor fi invitaţi preşedinţii romilor din: Polonia, Franţa, Cehoslovacia, Statele Unite, Marea Britanie şi India. Circa 200 de monede jubiliare, în greutate de 3,5 gr. fiecare, au fost comandate la Monetăria Statului. Iniţial s-a dorit ca emisiunea monetară să fie din aur de 22 carate, dar s-a revenit asupra hotărârii iniţiale şi monedele vor fi confecţionate din aur de 18 carate, prelucrarea lor fiind mai uşoară.

Familia imperială va fi îmbrăcată în straie (*sic!*) împărăteşti, materialele din care vor fi confecţionate acestea vor fi provenienţă turcească sau italiană (…). Curtea imperială îşi are sălaşul (*sic!*) în palatal din oraşul Sibiu, strada Secerătorilor, nr. 11. Palatul are 20 de camere şi un imens salon de primiri şi recepţii. Sigiliul imperial este rotund şi conţine următorul text: ,,ÎMPĂRATUL IULIAN ÎNTÂIUL”[13].

„Împăratul Iulian - scrie revista Super Magazin - este o personalitate marcantă în spaţiul socio-profesional românesc şi, se pare, şi în cel mondial[14].

El este Împăratul Romilor de pretutindeni şi locuieşte împreună cu soţia în Sibiu, într-un palat care îmbină grandoarea imperială cu modestia persoanei particulare. Imensul palat este încă în construcţie, împăratul locuind, de fapt, doar în patru camere. Când va fi terminat, palatal va avea un imens birou imperial, în care sunt depozitate acum materiale în valoare de 2.000.000 lei, o cameră pentru secretariat - aici se află acum doar 50 de covoare fabricate la Cisnădie - o cameră destinată sălii tronului, una pentru bibliotecă şi una pentru biroul de presă al majestăţii sale. Deocamdată, biroul imperial este una din camerele în care locuieşte, în prezent, împăratul. În el se află o imensă bibliotecă cu cărţi aduse numai din India, drapelul României şi Indiei, precum şi drapelul internaţional al romilor, toate din mătase naturală[15].

Coroana imperială, care este depozitată în tezaurul secret, valorează, după spusele majestăţii sale, 75 de miliarde de lei, şi este confecţionată din 86 de ducaţi, montaţi în rame de aur masiv de 18 carate. Împăratul nu are gărzi de corp iar palatal imperial nu este păzit. Dintre cele două maşini ale Casei Imperial, un Mercedes şi un Opel, împăratul preferă Opel-ul pe care îl conduce singur. Se deplasează pe străzile Sibiului cu viteză mare, deoarece având permis de conducere de peste 30 de ani, este, după cum afirmă, ,,stăpân pe reflexele sale”.

[12] Ziarul Expres Magazin, nr. 42/ 1992, p. 8.
[13] Bogdan Ionescu, Magdalena Manea, ziarul „Expres Magazin“, nr. 42 din 28 octombrie 1992, p. 8.
[14] Revista „Super Magazin“ nr. 11/1993.
[15] În anul 2003, Iulian Rădulescu a vizitat, într-adevăr, India şi alte state din Oriental îndepărtat, unde sunt comunităţi de ţigani, dar nu a fost recunoscut ca ,,*suveran*” de nici o comunitate.

Majestatea sa, Împăratul Iulian, are patru copii: două fete şi doi băieţi. Conform tradiţiei, prin căsătorie, fetele au părăsit domiciliul părintesc. Ele locuiesc împreună cu soţii lor în familiile acestora. Împăratul le-a asigurat, însă, fiecăreia dintre ele, o zestre princiară. Cei doi băieţi, Iulian şi Sorin, nu sunt văzuţi prea des prin Sibiu, deoarece „hălăduiesc" mult, în special pe ruta Munchen - New York.

Născut în zodia balanţei, împăratul Iulian este o persoană echitabilă şi curajoasă. Nu are nevoie de bady-garzi. Se apără singur de duşmani prin forţa personalităţii sale, ci nu a pistolului pe care-l poartă, totuşi, mai mult de decor…". Din păcate, pentru „marea personalitate" a liderului suprem al romilor, după o „domnie glorioasă" de aproape un deceniu, „pete mari de rugină au apărut pe pactul de oţel" încheiat între el şi supuşii săi. După moartea lui „regelui" Ion Cioabă, care îşi avea reşedinţa în Bucureşti, tronul regal a fost ocupat de fiul său, Florin Cioabă, care, aparţinând de cultul Penticostal, şi-a stabilit reşedinţa la Sibiu, unde exista o comunitate puternică a acestui cult religios. Cum o mare parte dintre „supuşii" împăratului Iulian aparţineau acestui cult religios, este lesne de înţeles că toţi aceştia au intrat sub jurisdicţia noului rege al romilor.

Pentru a „redresa" cât de cât situaţia, au avut loc mai multe discuţii între cele două capete încoronate, în final, cea mai mare parte a romilor care îl susţinuseră, fără rezerve, pe Iulian Rădulescu să devină împărat, au trecut în tabăra regelui penticostal Florin Cioabă. Întrucât regele Cioabă nu era agreat de B.O.R. fiind lider spiritual al unei mari comunităţi ce aparţinea cultului Penticostal, din raţiuni superioare s-a luat măsura înfiinţării unui nou „regat" al romilor, în „emisfera" sudică a României.

„Un eveniment deosebit - citez din filele unui jurnal de familie - a avut loc ieri, duminică 31 august 2003, prin faptul că Ilie Badea Stănescu din Costeşti-Argeş, cetăţean de etnie romă, a fost „uns" rege al ţiganilor ortodocşi din România. Coroana regelui argeşean are 1,5 kg. aur. Instalarea şi încoronarea lui, ca rege al romilor din această parte a ţării, s-a făcut cu sprijinul „împăratului" Iulian I, în detrimentul actualului „rege" Florin Cioabă[16]. Din păcate, după o „domnie" scurtă de numai 4 ani, la data de 24 decembrie 2007, „regele" Ilie Stănescu a trecut la „cele veşnice" la vârsta de numai 55 ani. După înhumarea, cu tot fastul cuvenit unui „cap încoronat" (fie el şi de etnie romă!) în ziua de pomenire a arhidiaconului Ştefan, a avut loc la Palatul de Aramă din Costeşti-Argeş, alegerea ca viitor rege a lui Dan Stănescu, fiul cel mare al defunctului, care este pe „tron" şi în prezent.

Despre Ţiganii din România s-au ocupat, iniţial, mai mult cercetătorii străini care ne-au vizitat ţara. Începând cu secolul al XX-lea, cercetătorii români au întreprins şi ei o serie de studii interesante asupra modului de viaţă al ţiganilor. Din păcate, după toate cercetările întreprinse, cu privire la timpul şi modul cum au ajuns ţiganii în Principatele româneşti, sunt încă semne de întrebare.

George Potra, un renumit cercetător, consideră că apariţia ţiganilor în ţările noastre s-a produs pe două căi: o parte au fost aduşi de tătari, care, în goana cailor lor, întâlnind grupurile de ţigani care se îndreptau spre Europa, prin Colchida şi Crimeea, îi luaseră în robie şi-i purtau cu ei pentru a le repara carele şi ale potcovi caii. „Învinşi în

[16] Teodor Dina, *Jurnal de familie*, vol. II. 2003, p. 52

incursiunile lor, la noi şi în alte părţi, tătarii se salvau prin fugă, debarasându-se de tot ceea ce le îngreuna retragerea, inclusiv de robii ţigani aduşi de ei”[17].

Nu este exclus - precizează istoricul - ca o parte a ţiganilor să fi sosit la noi şi prin sud, din Peninsula Balcanică, din acele grupuri care se îndreptau spre sudul Europei şi spre nordul Africii. Afirmaţia este verosimilă, având în vedere existenţa unor documente care semnalează prezenţa lor, mai întâi în ţările din Peninsula Balcanică şi ulterior în provinciile româneşti. Slab organizaţi, aflaţi în pragul cel mai de jos al dezvoltării sociale şi lipsiţi de o vatră care să le asigure stabilitate, ţiganii au căzut repede în robia celor înstăriţi şi puternici ai vremii.

Ion Chelcea, un remarcabil cercetător şi cunoscător al limbii romanes, preocupat de istoria acestor etnii, publică în anul 1944 un studiu intitulat: *Ţiganii din România*, o monografie etnografică care cuprinde date deosebit de interesante cu privire la istoria ţiganilor, a originii lor, a categoriilor de ţigani de România, cu ocupaţiile lor, portul, obiceiurile, credinţa etc.[18]. Din punctul său de vedere ţiganii puteau fi încadraţi (în 1944, când a apărut monografia) în următoarele categorii: Ţigani aşezaţi - agricultori, fierari, lăutari, birjari, spoitori, salahori, bijutieri, vânzători de haine vechi, vânzători de flori etc. Ei locuiesc în case sărăcăcioase (în 1944) şi au portul asemănător cu cel al locuitorilor în mijlocul cărora trăiesc.

Ţigani corturari care - fie că sunt pe cale de a se aşeza (în 1944), fie că s-au aşezat de curând, sau se mai mută din loc în loc, ei se situează aparte, ca moravuri, limbă şi, mai ales, îmbrăcăminte, deosebit de specifică, faţă de ţiganii de rând. Între corturari rasa este cea care predomină în mod deosebit. Aşa se face că portul părului (la bărbaţi, n.ns.) cu plete mari lăsate pe spate, până la umăr, şi cu barba mare, aduce aminte de vremurile patriarhale: „Cristos încă purta plete mari” răspund ei când sunt întrebaţi.

Rudarii au o distribuţie geografică legată de pădure, respectiv de prelucrarea lemnului, prin confecţionarea de albii, hambare, linguri, fuse, mături de curte din nuiele de mesteacăn etc. Ei formează în unele părţi (exemplu la Ţiţeşti şi Clucereasa, n.ns. R.D.D.) grupuri omogene, care nu cunosc altă limbă decât cea română şi se deosebesc din toate punctele de vedere de ţigani…”[19].

Urmărind evoluţia romilor de-a lungul timpului, pe meleagurile noastre, se poate constata că secole de-a rândul ei au trăit în cea mai cruntă exploatare, îndeplinind cele mai grele şi mai umile munci, fiind vânduţi şi cumpăraţi ca şi orice obiect de rând.

„Chiar pe uliţele oraşului Iaşi - spunea Mihai Kogălniceanu într-un discurs la Academia Română, la 1 aprilie 1891 - în tinereţile mele, am văzut aceste fiinţe omeneşti purtând lanţuri la mâini şi la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate pe frunte şi legate prin colane împrejurul gâtului. Bătăi crunte, osândiri la foame şi la fum,

[17] George Potra, *Consideraţiuni la istoricul ţiganilor din România*, Bucureşti, 1930, p. 28.
[18] Ion Chelcea, *Ţiganii din România*, Bucureşti, 1944, p. 90.
[19] Intervievaţi de autor (Ion Chelcea, în 1943) în legătură cu originea, limba şi portul lor (iţari albi şi cămăşi albe, lungi, pe dinafară, încinşi cu bete sau cu chimir din pilele) asemănător cu al ţăranilor noştri de la munte, toţi rudarii au declarat: „Noi ne tragem de la Trăian! Noi nu suntem ţigani. Strămoşii noştri au fost dacii şi romanii“. Spre deosebite de rudarii de la Ţiţeşti, care lucrau troane şi mături de curte, cei din satul Clucereasa (Mioveni-Argeş) lucrau doar albii (copăi) mari şi mici din lemn de plută verde sau plop, în timp ce rudarii din Racoviţa (Mioveni-Argeş) lucrau fuse pentru tors, linguri şi coşuri din nuiele decojite de salcie.

închidere în închisori particulare, aruncaţi goi în zăpadă sau în râuri îngheţate, aceasta era soarta nenorociţilor ţigani”[20].

Dionisie Fotino, referindu-se la numărul mare de ţigani din Ţara Românească în preajma „emancipării” lor făcea următoarele aprecieri: „În toată Ţara Românească se află o mulţime de ţigani sclavi; domneşti, boiereşti şi mânăstireşti. 700 de aurari sau rudari, 100 de băieşi aurari, 1.000 de ursari pământeni, 800 de lingurari, 700 de lăieşi fierari, toţi ai statului. Alături de aceştia mai sunt 20.000 de ţigani vătraşi, boiereşti şi mânăstireşti”[21].

Ţiganii boiereşti şi mânăstireşti, cum au fost cei din Ţiţeşti şi Piscani, erau folosiţi, în cea mai mare parte la muncile câmpului, dar şi la alte munci, în funcţie de meseriile lor: fierari, potcovari, muzicanţi etc. Robii ţigani proveneau din danii domneşti, din moşteniri şi cumpărări; cei domneşti fiind completaţi şi din ţiganii care migrau prin ţară dovediţi fără stăpân, unii fiind fugiţi de la aceştia din cauza cruntei exploatări. De obicei daniile, ca şi moştenirile, (de ţigani) se făceau cu moşii cu tot, dar existau şi tranzacţii care aveau în vedere doar sălaşele de ţigani, familii sau numai indivizi: bărbaţi, femei sau copii.

Daniile, îndeosebi cele făcute de domnie, au avut un rol important în sporirea numărului de robi de pe un domeniu sau altul, de obicei cele mânăstireşti, dar şi către boierii cu funcţii în aparatul de stat. În anul 1385, când dispunem de prima atestare documentară a ţiganilor pe pământ românesc, domnitorul muntean Dan I (1383-1386) confirma mânăstirii Vodiţa toate averile dobândite de la unchiul său, Radu I, ctitorul mânăstirii care, printre alte averi îi dăruise şi 40 de sălaşe de ţigani robi[22].

În anul 1388, domnitorul Mircea cel Bătrân, dăruia şi el mânăstirii Cozia, printre multe alte averi şi 300 de sălaşe de ţigani, dovadă că numărul acestora era destul de mare. Proprietate absolută a stăpânilor, asupra cărora aceştia aveau drept de viaţă şi de moarte, ţiganii puteau fi nu numai dăruiţi, dar şi schimbaţi sau vânduţi. Preţul lor varia în raport de vârstă, sănătate, profesie sau hărnicie, „de au fost fugari, ori ba” şi bineînţeles, de priceperea şi însemnătatea slujbei pe care aceştia o practicau[23].

Semnificativ mi se pare şi „zapisul” boierului Alecu Rătescu, ctitorul bisericii din Purcăreni (Miceşti-Argeş) din data de 18 mai 1816, prin care schimbă cu Grigore Drugănescu o moşie în hotarul Negrenilor, „...adică stânjen pentru stânjen, iar pentru ce mai prisoseşte, ai Drugănescului (100 de stânjeni, n.ns.) îi dă Rătescu şapte suflete de ţigani”.

„Stânjeni 100 de moşie, cumpărată de la boierii Vrăbieşti, în hotarul Negrenilor (…). Şi având d-lui serdarul Grigore Drugănescu, stânjeni 200 (tot) în hotarul Negrenilor, în mijlocul moşiei mele, m-am învoi cu d-lui şi am făcut schimb astfel: Adică i-am dat stânjeni pentru stânjeni, iar pentru restul de 100 de stânjeni, ce mai trece ,ai d-lui, i-am dat şapte suflete de ţigani, din care: Mircea sin Tudor i Marica, au fost şi i-am dat, iar Gheorghe sin Tudor i Şerbana, soţia lui, i Ioana sin ego (fiica lui)

---

[20] Ioana Ursu, Valeriu Buduru, în Magazin istoric nr. 3/ 1991, p. 86.

[21] Dionisie Fotino, *Istoria Daciei*, traducere de Gheorghe Sion, Bucureşti, 1859, vol. III, p. 159, carte rară, în Biblioteca Arhivelor Naţionale.

[22] Emilian Baciu, *Renaşterea României*, Editura Universităţii din Piteşti, 2011, p. 247.

[23] Un ţigănuş (adolescent) se vindea în 1797 cu 10 taleri, iar un ţigan adult nu valora mai mult de 40 de taleri, conf. Toma Rădulescu, *Aspecte ale circulaţiei monetare în zona Craiovei în ultimele două decenii ale sec. XVIII-lea*, în „Argesis“, Studii şi comunicări, Muzeul Judeţean Argeş, Piteşti, 2011, p. 176.

sunt fugiţi. Drept care d-lui să aibă a-i găsi şi a-i aduce la d-lui. Şi ori găsindu-i, ori negăsindu-i, să fie (paguba) de partea d-lui, iar eu să fiu lăsat în pace şi nesupărat, pentru că aşa ne-a fost simfonia (înţelegerea, n.ns.)[24].

În afară de vânzări şi dăruiri au fost şi cazuri în care ţiganii - graţie unor împrejurări, în care stăpânii i-au eliberat din motive religioase - în stare de libertate fiind, s-au văzut constrânşi să se vândă singuri pentru a scăpa de pedepsele la care fuseseră condamnaţi pentru delicate de furt sau crime. Este şi cazul lui ,,Gherea ţiganul" care furase şase cai, fusese prins şi condamnat la moarte prin spânzurătoare. Ca să scape de osânda morţii, ţiganul s-a vândut împreună cu familia,ieromonahului Teodosie de la mânăstirea Strehaia, care a plătit pentru el suma de 30 de galbeni ungureşti. Documentele înregistrează frecvent situaţii când hoţii şi alţi delicvenţi de etnie romă, certaţi cu legea, au fost scoşi din temniţă în schimbul unor sume de bani. Stăpânii, mai ales cei cu moşii întinse, aveau nevoie de robi fiindcă ei practicau cele mai diferite munci la curţile boiereşti. Preţul robilor a sporit mult în prima jumătate a secolului al XIX-lea, vânzările şi cumpărările de robi practicându-se pe scară largă, chiar în târguri special organizate în acest scop. Pentru cei cu meserii mai selecte ca: lăutari, bucătari, bijutieri etc. preţurile erau mai mari, în funcţie de profesia fiecăruia dintre ei. Cu toate acestea, oricât de bun ar fi fost traiul la curţile boiereşti (sigur, pentru unele categorii de ţigani) ,,nimic pe lume nu e mai scump, nu e mai slăvit ca libertatea" afirma poetul Vasile Alecsandri, cel dintâi care a eliberat ţiganii robi de pe moşie înainte de apariţia unor astfel de legi.

În contextual marilor idealuri ale românilor (mulţi dintre ei educaţi în şcolile din occident) s-a impus cu tot mai multă forţă necesitatea înlăturării acestei stări anacronice, care era robia. Domni şi boieri luminaţi, tineri entuziaşti, adepţi statornici ai ideilor liberare aduse din occident, au îmbrăţişat cu înflăcărare această cauză. De altfel, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (în domnia lui Constantin Mavrocordat) încep să apară legi care să asigure ţiganilor unele drepturi, printre care şi acela de a se răscumpăra de la stăpânii lor. Acţiunea comună a unor oameni generoşi, în frunte cu tinerii cărturari, care militau neobosit pentru progresul ţării, s-a impus în 1844, în ambele principate, Moldova şi Ţara Românească, domnitorii acestora (Mihail Sturza şi Gheorghe Bibescu) semnând decrete pentru emanciparea ţiganilor domneşti şi mânăstireşti. Măsura a impus şi emanciparea ţiganilor care aparţineau mânăstirilor închinate Munteloi Athos, fapt ce a stârnit protestul călugărilor şi egumenilor de acolo, pe motiv că li se ştirbesc drepturile ,,sfinte" pe care le-au fi avut de când mânăstirile le-au fost închinate[25].

Cauza eliberării ţiganilor a fost îmbrăţişată şi de revoluţionarii de la 1848, revoluţia declarând de la început pe toţi ţiganii drept cetăţeni liberi. La 13 august 1848, Ministerul Treburilor din Läuntru, adresându-se către Administraţia judeţului Muscel, făcea următoarea observaţie: ,,Am aflat că în oraşul Câmpulung sunt încă oameni care nu vor a lăsa pe ţigani liberi, a merge unde voiesc, întru care am aflat că sunt cetăţenii:

---

[24] Arhivele Naţionale Bucureşti, *Condica de moşii Ştefan Bellu*, 1817, copia în colecţia Teodor Dina.

[25] Mânăstirea Valea (Ţiţeşti-Argeş) căreia i-a fost ,,închinată" moşia Piscani a boierilor Vlăiculeşti, de către Vlaicu logofăt (cel mic) în 1577, a fost, la rândul său, ,,închinată" Aşezământului monahal Pogoniany (Grecia) la 8 septembrie 1623. Ţiganii din Piscani, ca şi cei din Ţiţeşti, au intrat şi ei odată cu moşia sub dependenţa călugărilor greci de la Pogoniany.

Iorguleşti, Pădeni, Grigore Rucăreanu, Grigore Apostolescu, Dimitrie Urianu, Gheorghe Baldovin şi Nicolae Ştefănescu. Te rog dar, Domnule (administrator) să publici în tot oraşul, că toţi ţiganii sunt slobozi şi pot pleca în orice minut vor voi, iar cei ce vor să plece din oraş sunt slobozi a merge oriunde, luând bilet de la Poliţie" (Minitru) Rosetti[26].

Înfrângerea revoluţie paşoptiste, prin forţa armatelor ruso-otomane, a amânat pentru câţiva ani anularea dreptului ţiganilor la libertate, dar procesul eliberării depline nu mai putea fi oprit. În Moldova, în decembrie 1855, apoi în Ţara Românească, în februarie 1856, domnitorii Grigore Al. Ghica şi, respectiv, Barbu Ştirbei, au decretat eliberarea ţiganilor ,,particulari" robia fiind astfel, în întregime desfiinţată.

De menţionat că un număr mare de boieri (420 în Ţara Românească) potrivit unei liste care s-a păstrat, şi-au eliberat robii ţigani fără să pretindă vreo despăgubire de la stat. pentru restul însă, statul a trebuit să plătească sume importante de la buget, despăgubirile pentru eliberarea ţiganilor ajungând la suma de 4.613.112 lei[27].

După dezrobire ,,ţiganii vătraşi" au rămas pe moşiile pe care au trăit moşii şi strămoşii lor. Mai târziu (în 1864) fiind împroprietăriţi cu loturi de pământ, după numărul vitelor pe care le aveau în gospodărie, ca şi conaţionalii lor români. Mulţi dintre ei, în funcţie de profesia pe care o practicau, au rămas în oraşe, în special muzicanţii, iar o mare parte au plecat ,,în lume" lăsând totul pradă uitării.

„Toţi, părăsindu-şi bordeiele - ne asigură poetul Vasile Alecsandri - plecară cu tot avutul lor. Unde ? Nu ştiau nici ei, dar se porniră ca să calce peste orizont şi să-şi afirme dreptul la libertate..."[28].

Ţiganii din satele Ţiţeşti şi Piscani, deveniţi proprietate a semicentenarei mânăstiri Valea, prin danii succesive ale unor boieri pioşi, sunt atestaţi documentar încă din secolul al XVI-lea. În două dintre documentele care vorbesc despre averile mânăstirii în cauză (din 1519 şi 1532) se afirmă că ei trăiau şi munceau ca robi pe moşiile acesteia, fiind foarte utili la diferite munci casnice prin meseriile diverse pe care le practicau ca: fierari, căldărari, spoitori, lăutari, rudari (lucrători în lemn la; copăi, hambare, linguri, fuse, mosoare, blide, furci din lemn pentru tors şi pentru fân etc.) bucătari, birjari etc.[29]. Deşi au locuit timp de secole alături de conaţionalii lor români, numărul exact al familiilor de ţigani în Ţiţeşti ne este cunoscut abia în 1810, din Catagrafia bisericilor întocmită în acest an, din care aflăm că ,,Parohia Mânăstirea Valea" (Ţiţeşti-Argeş) avea 31 familii de ţigani, din care 74 bărbaţi şi 59 femei[30].

Catagrafia din anul 1838 ne informează din cele 119 familii din Ţiţeşti, comunitatea era formată din 92 familii de clăcaşi şi 57 familii de ţigani robi pe moşia mânăstirii Valea. Dintre aceştia: 84 era plugari, 7 muncitori, 2 tronari, 4 lăutari, 3 băniceri, 3 ciurari, 6 spătari, 3 rotari, 4 fierari, 1 surugiu, 1 vizitiu, 1 dulgher, 1 negustor, 1 ţârcovnic, 2 bucătari, 1 croitor, 3 lemnari, 2 preoţi, 1 dascăl de copii,1 militar[31]. De menţionat că printre cele 119 familii din Ţiţeşti-Argeş, menţionate în

---

[26] *Anul 1848 în Ţara Românească*, acte şi documente, Bucureşti, 1962, vol. III. p. 388.
[27] Ioana Ursu, Valeriu Buduru, *Ţiganii, un popor îşi caută istoria*, II, în Magazin istoric nr. 3/1991, p. 89.
[28] Vasile Alecsandri, *Vasile Porojan*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968, p. 28.
[29] Arhivele Naţionale Bucureşti, *Mânăstirea Valea*, manuscrisul 478. fila 5-7.
[30] Vicenţiu Daniel Pascu, Gabriela Olteanu, Bianca Floriana Pascu, *Însemnări monografice, Comuna Ţiţeşti, consemnate de profesorul emerit I. C. Lăzărescu*, Piteşti, 2007, p. 124.
[31] Arhivele Naţionale Bucureşti, *Catagrafii, Muscel* nr. 55. fila 245-247.

catagrafia din 1838, găsim şi prima familie de rudari, respectiv Tudor Pârlea cu soţia şi copiii lui. Documentele păstrate, inclusiv celelalte catagrafii următoare acesteia, nu mai înregistrează nici o familie de rudari până în anul 1924, când un număr mare de familii de rudari s-au aşezat pe moşia mânăstirii Valea, dincolo de vatra ţiganilor de la Valea Mânăstirii. Veniţi succesiv, unii după alţii, primii au fost aduşi pentru a prelucra lemnul din pădurea mânăstirii, dar foarte mulţi locuitori, inclusiv autorităţile, i-au primit cu reticenţă. Al doilea val de rudari veniţi în preajma mânăstirii este consemnat un deceniu mai târziu, în 1934-1935. Cea mai mare parte dintre ei au fost alungaţi de pe moşia boierilor din Râncăciov de teama de a nu fi împroprietăriţi de autorităţi[32].

Odată cu venirea rudarilor (1924-1934) s-a stabilit de către autorităţi şi o vatră pentru sectorul lor, pe ambele maluri ale Gârlei Mânăstirii, cunoscută sub numele de „rudărie", spre deosebire de „satul" Dezrobiţi, din jurul mânăstirii, în care a fost stabilită vatra ţiganilor, odată cu efemera lor eliberare din robie în 1847.

De menţionat că, odată cu stabilirea rudarilor în Ţiţeşti, o nouă meserie apare în satul Valea Mânăstirii - rudăria - profesie specifică acestei etnii. Cu scule rudimentare, manual, ei confecţionau din material lemnos specific obiecte de uz gospodăresc şi pentru mica industrie casnică: linguri, fuse, mosoare, suveici, vătale, scăunele mici, mese scunde cu trei picioare (dacice), coşuri şi corfe, de diferite dimensiuni, din nuiele de alun, măturoaie, cărucioare pentru copii, şi pentru transportul obiectelor, furci pentru tors şi pentru fân, greble, cozi pentru unelte agricole, copăi mici şi albii pentru spălat, cupe pentru făină şi mălai, ciururi şi dârmoane etc. 4) Marfa produsă era vândută în satele vecine, mai ales de către femeile rudărese, care şi astăzi mai pot fi văzute (în număr restrâns) pe uliţele satelor noastre.

ABOUT GIPSIES AND THEIR CENTURY-OLD HISTORY

Abstract

It is very difficult to talk about the history of this "people" because the gypsies did not leave behind them archives or documents written by themselves.

For a long time, the lack of the written documents and proves permitted the imagination to explain their origins and the reasons that made them travel for centuries, as well as other details of their enigmatic life and customs.

There are also lots of hypothesis about the place of their origins, many of them having their roots in myths and legends.

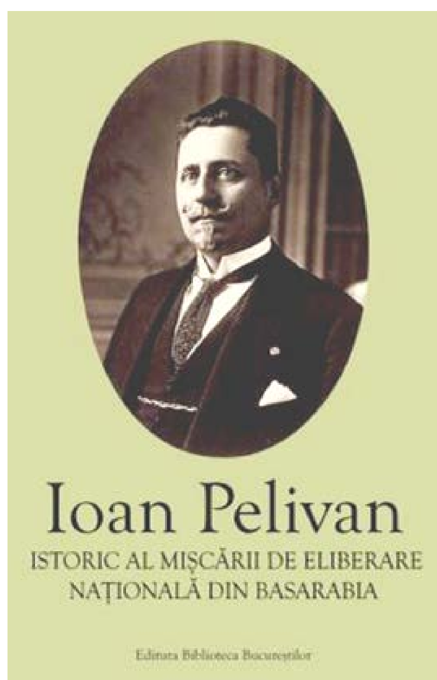
[32] Vicenţiu Daniel Pascu, Gabriela Olteanu, Bianca Floriana Pascu, *op. cit.* p. 126 şi 148.

MUZEUL JUDEŢEAN ARGEŞ
ARGESIS, *STUDII ŞI COMUNICĂRI*, seria ISTORIE, **TOM XXI**, 2012

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

NOTĂ DE LECTOR

Ioan Pelivan: istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de nume de **Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru**, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2012, 643 p.



Mă întreb dacă prezentarea lucrării pe care o semnalez poate fi limitată la un număr redus de pagini. Cred că îndoiala din mintea și din inima mea este firească. Triumviratul celor trei autori - Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru - continuă prezentarea personalității lui Ioan Pelivan.

Acestei mari personalități a românilor basarabeni, căreia i-au dedicat o monografie[1] paginile prezentate îi completează imaginea prin antologia de față, care cuprinde principalele opere istorico-politice ale lui Ioan Pelivan. Deoarece monografia pe care i-au dedicat-o cei trei autori nu s-a bucurat de un tiraj mare, a fost binevenit studiul introductiv care a reluat biografia celui discutat.

Datorită eforturilor materiale, și nu numai, ale directorului Bibliotecii Metropolitane din București, dl. Florin Rotaru, s-a putut tipări un volum masiv, în bune condiții grafice. Avându-l ca motor pe Ion Constantin, autorii au realizat o carte de 643 pagini, care cuprinde, după studiul lor introductiv, un „cuvânt introductiv” inedit și original, semnat de Nicolae P. Nitreanu, care prefațase cu zeci de ani în urmă o primă antologie în manuscris cuprinzând lucrări ale lui Ioan Pelivan. Actuala carte este alcătuită din patru mari capitole. Primele două sunt dedicate studiilor și articolelor lui

---

[1] Cf. Ion Constantin, Ion Negrei, Gheorghe Negru, *Ioan Pelivan, părinte al mişcării naționale din Basarabia*, ed. I, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2011; ediția a II-a, revăzută și completată, Chişinău, Editura Notograf Prim, 2012.

Ioan Pelivan, puțin cunoscute astăzi (cap. I) și personalităților basarabene, camarazi de luptă ai autorului (cap. II). Apoi, sub titlul sugestiv „Memorii și mărturii”, sunt evocate evenimentele la care a participat Ioan Pelivan (cap. III). În fine, volumul se încheie cu discursuri rostite cu ocazia a două evenimente, legate de personalitatea lui Ioan Pelivan: sărbătorirea a 60 ani de viață (1 iunie 1936) și, mult mai târziu, alte cuvântări panegirice la reînhumarea în cimitirul din incinta Mănăstirii Cernica (4 aprilie 1976) (cap. IV).

Autorii au inclus și o *addenda* cu textele lui Ioan Pelivan, foarte puțin cunoscute, care ar putea fi deci socotite inedite, precum și un binevenit indice de nume. De asemenea, trebuie semnalat că în cuprinsul cărții se găsesc numeroase note de subsol. Rolul lor este foarte important, deoarece arată munca de sisif a autorilor-editori, care prin note au lămurit aspecte, astăzi necunoscute, ale istoriei Basarabiei și, implicit, ale trecutului României.

Ar fi fost util dacă autorii antologiei ar fi accentuat, în măsura posibilului, și legătura dintre Ioan Pelivan şi misterioşii mecenaţi basarabeni, fraţii Mihail V. Stroescu și Vasile V. Stroescu. Desigur, cartea ar fi avut și mai multă culoare și atracție dacă în ea s-ar fi regăsit fotografii cu chipul lui Ioan Pelivan la bătrânețe. Atunci l-am cunoscut, în casa bunicului meu matern, Apostol D. Culea[2] și el un împătimit în problema Basarabiei[3]. Eu mi-l amintesc vag, ca pe un om înalt, voinic, cu voce domoală, purtând pecetea accentului din Moldova de răsărit. Cred că ar mai putea fi găsite fotografii de epocă la descendenții familiei Pelivan, refugiați în Craiova.

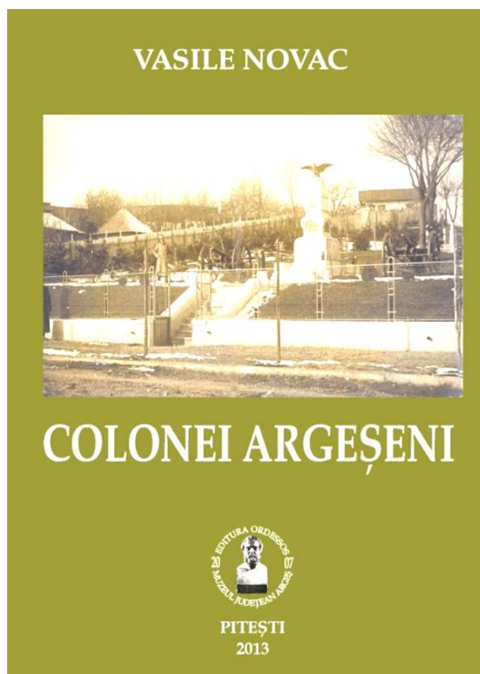
În orice caz, cartea-antologie este un instrument de lucru care servește atât specialiştilor, cât şi oamenilor de cultură. Nu pot încheia fără a-l felicita pe dl. Florin Rotaru pentru obstinația cu care susține cauza românească, precum și pe cei trei harnici și neobosiți autori, de la care, neîndoielnic, vor răsări și alte flori – cărți de neprețuit despre românii din Basarabia. Recomand cartea deoarece prin ea se poate cunoaşte mai bine istoria românilor și a făuririi României Marei.

Radu Ştefan Vergatti

[2] Locuința lui Apostol D. Culea se găsea în Bucureşti, Sectorul 5, Str. Dr. Herescu, Nr. 28; imediat după război,, împreună cu mama mea, profesoara de istorie Nathalia Teodora Ciobanu, am locuit în aceeaşi casă cu bunicii mei materni.

[3] Pentru evocarea problemei basarabene care l-a frământat pe Apostol D. Culea, v. Cristina-Narcisa Vergatti și Radu Ștefan Vergatti, *Comemorarea a 200 de ani de la ruperea Basarabiei din trupul Moldovei. Basarabia în inima şi în mintea lui Apostol D. Culea*, în „Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie”, XXVI, 2012, p. 66-82.

Vasile Novac, ***Colonei argeşeni***, Piteşti, Editura Ordessos, 2013, 402 p.



Născut în comuna gorjeană Ciuperceni, în urmă cu trei sferturi de veac (chiar în ziua sărbătorii creştine a celor 40 de mucenici) şi stabilit în Piteşti acum aproape cinci decenii, domnul Vasile Novac s-a impus treptat în calitate de muzeograf, cercetător în istorie şi cadru didactic universitar, devenind unul dintre numele de referinţă pentru istoriografia şi viaţa culturală argeşeană contemporană. Din punct de vedere cronologic, preocupările domniei sale sunt circumstanţiate epocii moderne, extinzându-se uneori şi asupra unor etape adiacente, ţinând de pre-modernitate sau de perioada de după Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Ca tematică, a abordat subiecte referitoare mai ales la evoluţia zonei Argeş-Muşcel în ultimele două secole şi la aportul locuitorilor de aici la marea operă de unificare şi afirmare naţională, pornind de la rolul unor personalităţi de prim rang (Goleştii şi Brătienii), dar fără a-i uita pe argeşenii şi muşcelenii aflaţi la baza piramidei sociale.

Contribuţia argeşenilor şi muşcelenilor la afirmarea naţională modernă românească a fost analizată de către domnul Vasile Novac şi din punct de vedere militar, domnia sa fiind autorul mai multor volume tematice consacrate generalilor proveniţi de aici, unii dintre ei fiind nume consacrate, precum Nicolae Golescu, alţii pe nedrept uitaţi, precum Constantin Cristescu, iar Ion (de fapt, Ioan) Antonescu reprezentând o figură controversată, mai ales din cauza rolului său în anii celei de-a doua conflagraţii mondiale. În continuarea şi completarea acestor demersuri şi cercetări anterioare, a apărut recent volumul intitulat în mod ne-sentenţios, prin analogie cu cele precedente, *Colonei argeşeni*, formulare prin care autorul este, măcar în parte, pus la adăpost de eventuale critici formaliste maliţioase vizând lipsa de exhaustivitate.

Potrivit unui centralizator realizat chiar de către autor, volumul prezintă, mai mult sau mai puţin detaliat, date biografice despre nu mai puţin de 170 de colonei dintre care 92 de infanterişti, 15 cavalerişti, 23 de artilerişti, 15 genişti, 11 medici şi 10 intendenţi (p.7). Două treimi dintre cei 170, mai precis 114, proveneau din mediul urban (54 erau piteşteni, 51, câmpulungeni, iar 9 se născuseră la Curtea de Argeş), iar restul, din diverse comune argeşene sau muşcelene (p.7), ceea ce arată că originea socială era un factor important pentru ascensiunea personală, inclusiv în armată. O prezenţă insolită printre ofiţerii argeşeni o constituie colonelul Alexandru Fridman, născut la Câmpulung, în 1890, de naţionalitate evreu, participant la luptele din Transilvania, sudul Moldovei şi Basarabia, în anii 1916-1918. Tatăl său fusese unul dintre puţinii evrei care obţinuseră cetăţenia română înainte de Primul Război Mondial, ca urmare a participării la Războiul de Independenţă (p. 159-160).

Un număr de 27 de cadre militare (23 de colonei simpli, un medic colonel, un intendent colonel, un general de brigadă şi un medic general) beneficiază de prezentări mai ample, extinse pe lungimea a peste 300 de pagini (17-336), iar restul, de câte o fişă biografică foarte concentrată (p. 337-402). În ambele compartimente ale lucrării, prezentarea se face în funcţie de arma/specialitatea coloneilor avuţi în vedere.

Sursele cercetătorului sunt reprezentate în exclusivitate de dosarele ofiţereşti personale aflate în custodia Arhivelor Militare Române, instituţie al cărui sediu central s-a mutat în urmă cu patru decenii de la Râmnicu-Sărat la Piteşti. Cu toate acestea, documentarea nu poate fi socotită nici superficială, nici unilaterală. Criteriile de evaluare a ofiţerilor erau complexe şi sistematice, avansările fiind condiţionate de o serie întreagă de exigenţe. De exemplu, starea materială şi nivelul de instrucţie ale soţiilor de ofiţeri, precum şi numărul şi situaţia copiilor din cuplu nu erau nici pe departe probleme personale ale ofiţerilor, fiind considerate de interes general pentru oştire. Astfel, documentele militare, departe de a fi nişte rapoarte seci şi şablonarde sau triumfaliste, pline de clişee, prezintă o multitudine de informaţii despre situaţia şi calităţile profesionale şi personale ale ofiţerilor, care pot fi cunoscute şi analizate evolutiv şi din multiple unghiuri de vedere. Printre evaluatori regăsim nume de referinţă pentru istoria organismului militar românesc, precum Ioan Bengliu, Eremia Grigorescu, Florea Ţenescu, Leonard Mociulschi, Emanoil Bârzotescu, Mihail Lascăr, Iosif Teodorescu, Dumitru Coroamă sau Gh. Argeşeanu.

Nu rareori, viitorii colonei au fost evaluaţi cu calificative inferioare sau chiar sancţionaţi, dovedind ulterior capacitate de perfecţionare şi aducându-şi pe câmpurile de luptă probe indubitabile în acest sens.

Totuşi, folosirea unei singure categorii de surse îşi are, în mod inevitabil, şi neajunsurile sale. Nu întotdeauna datele oferite de documentele militare sunt şi complete, cel mai adesea lipsind informaţiile despre data şi locul decesului şi despre relaţia cu regimul comunist a acelora pe care instaurarea lui i-a găsit încă în viaţă. Dacă în cazul colonelului-medic veterinar Mihail M. Călinescu, născut la Curtea de Argeş, în 1865, se precizează (p. 401) că este tatăl omului politic Armand Călinescu (1893-1939), în cazul lui Emil Al. Vălescu, născut la 12 aprilie 1895 în comuna Muşăteşti, nici documentele citate, nici autorul nostru nu fac vreo referire la activitatea tatălui său, Alexandru Valescu, în cadrul Partidei Ţărăneşti şi la faptul că mama sa, Paraschiva, era sora lui Constantin Dobrescu-Argeş (p. 357). De asemenea, ar fi interesant de ştiut dacă Nicolae R. Novacovici (n. 1902, Piteşti, p. 388) era frate cu Traian R. Novacovici (n.

1900), faimosul proprietar de tipografie din Piteşti, adept convins al social-democraţiei, întemniţat în 1952 şi decedat la puţin timp după arestare.

În încheiere, nu putem decât să-l felicităm pe domnul Vasile Novac pentru această recentă realizare editorială, angajându-ne ca, în calitate de mai tineri cercetători, să mergem mai departe pe drumurile deschise de către domnia sa şi să completăm tezaurul de cunoştinţe privind istoria locală.

George Ungureanu

Marius Păduraru, George Ungureanu, Dragoş Chistol – *Comuna Suseni, judeţul Argeş. Pagini de monografie*



Editura Ordessos a Muzeului Judeţean Argeş a scos la lumină, la Piteşti, în anul acesta (2013) - o nouă şi voluminoasă carte semnată de trei tineri cercetători ai acestei prestigioase instituţii.

În cele ce urmează, vom încerca o succintă prezentare a conţinutului lucrării amintite mai sus.

Autorii au purces la o temeinicie documentare, utilizând critic şi cu pricepere numeroase izvoare inedite din arhivele comunei Suseni, ale Arhivelor Naţionale Istorice Centrale, ale Serviciului Judeţean al Arhivelor Naţionale Argeş şi ale Academiei Române. S-au folosit şi numeroase izvoare inedite, instrumente de lucru, memorialistică, lucrări generale şi speciale, studii şi articole.

În afara unui *Cuvânt înainte* semnat de primarul Doru Radu (p. 7-8), a unor *Surse de Documentare* (p. 9-14), cartea mai cuprinde opt capitole (p. 15-422), *Anexe* (p. 423-496), *Bibliografie* (p. 497-504) şi *Imagini* (p. 505-536).

Capitolul 1 prezintă: 1. *Amplasamentul geografic şi satele componente*, în număr de zece: Suseni (satul de reşedinţă), Burdeşti, Cerşani, Chiriţeşti, Pădureni, Găleşeşti, Odăeni, Strâmbeni, Ştefăneşti şi Ţuţuleşti; 2. *Relieful*; 3. *Climatul*; 4. *Reţeaua hidrografică*; 5. *Vegetaţia naturală*; 6. *Fauna* şi 7. *Solurile*.

Capitolul 2 Administraţie şi demografie generală arată, între altele că satele comunei au aparţinut în trecut de trei judeţe: Argeş, Vlaşca şi Teleorman. În 1810, satele comunei Suseni cuprindeau între 26 şi 53 de case. Sunt menţionate numeroasele schimbări administrative dar şi tendinţa de scădere a populaţiei între 1956-2011, datorată migraţiei forţei de muncă spre Bucureşti şi navetismului popular după industrializarea oraşului Piteşti.

Din *Capitolul 3. Legende, tradiţii, realităţi arheologice şi documentare. Precizări de natură toponimică*-reţinem importanţa tezaurului monetar descoperit la Ţuţuleşti, în anul 1975, aflat la Muzeul Judeţean Argeş şi cele peste 260 toponime, grupate pe localităţi. Subliniem şi poziţia critică a autorilor faţă de datarea eronată a satului Cerşani de către alt autor într-o lucrare tipărită în anul 2011.

Capitolul 5. Aspecte militare ilustrează eforturile şi sacrificiile sătenilor din Suseni pentru obţinerea independenţei de stat, a înfăptuirii României Mari, precum şi în cel de Al Doilea Război Mondial. Radu Şerban din Ţuţuleşti a căzut erou în Bulgaria în anul 1877, iar în 1916-1919 s-au înregistrat 243 eroi, pentru ca în 1946 să fie atestaţi: 12 invalizi şi 35 de văduve de război.

Pauperizarea satelor în timpul războaielor a fost accentuată şi de rechiziţiile făcute de nemţi şi de sovietici.

Capitolul 6. Instituţii. Primăria, şcolile, bisericile şi căminele culturale. Vom reţine doar câteva date de început. Primăriile au funcţionat în case particulare închiriate. Foarte târziu s-au construit localuri de şcoli, la început din lemn. Pe lângă prezentarea activităţilor primarilor cunoscuţi se pun în evidenţă şi numeroase abuzuri practicate de autorităţi împotriva sătenilor înstăriţi, mijlocaşi şi clăcaşi săraci.

Şcolile au funcţionat din 1835 la Suseni şi 1838 la Boereşti, cu un învăţător şi foarte târziu cu doi sau mai mulţi dascăli. Numeroase tabele prezintă pe elevii înscrişi şi pe cei promovaţi, care sunt în număr mult mai mic. Un tabel privitor la anii şcolari 1983/1984 – 1989-1990 dovedeşte că la Şcoala Suseni numărul şcolarilor a scăzut de la 217 la 151.

Autorii analizează situaţia tuturor parohiilor, în unele, din nefericire, starea bisericilor fiind destul de precară, ca cea din Cerşanii de Jos, aflată în ruină, după cum se poate observa din două fotografii.

La *Starea sanitară*, reţinem observaţia că, în anii '50, s-au eradicat unele maladii endemice ca lepra ori variola unor "greşeli, abuzuri şi crime".

Căminele culturale s-au înfiinţat începând cu anul 1929, la Cerşani, sub conducerea lui Traian F. Amzăr.

Capitolul 7. Etnografie şi folclor prezintă mai întâi gospodăria (casa şi interiorul ei), precum şi anexele: pătulul, magazia, şatra, grajdul, povarna. *Obiceiurile calendaristice* (colindele, Steaua, Irozii, Capra, Sorcova, Iordanul, Paparudele). *Obiceiuri din ciclul vieţii*: Naşterea, Botezul, Tăierea moţului, Nunta (Ritualul bradului, Udatul la fântână), Înmormântarea (Apa morţii) şi Jocurile populare mai răspândite: sârba, hora mare, ungurica. Credinţele, superstiţiile, proverbele, zicătorile şi leacurile băbeşti încheie penultimul capitol.

Capitolul 8 înfăţişează personalităţile comunei:

Dumitru Cristian Amzăr (1906-1999), sociolog, filozof, scriitor, traducător;
Constantin Anton (n. 1950), dr. inginer;
Ene M. Branişte (1913-1984), prof. preot;
Gheorghe M. Branişte (n. 1931), inginer;
Marin M. Branişte (1915-1996), autor de scrieri teologice şi istoric;
Ana Dincă (n. 1951), economist;
Ion Drăghici (n. 1945), meteorolog;
Florea Dumitrana (1937-2003), pictor amator;
Florea Dumitru (1932-2009), general;

Paula Romanescu (n. 1942), scriitoare, membră a Uniunii Scriitorilor din România;

Aurel Teodorescu (n. 1945), profesor, prefect de Argeş (1996-1999);

Ion M. Toma (1912-1994), general;

Aurelian Vişan (n. 1944), inginer doctor;

Ion Voicu (n. 1960), fotbalist, antrenor.

Anexa I – cuprinde Catagrafia din 1838 (p. 425-483)

Anexa II – Lista cu primarii comunei Suseni

Anexa III – Lista cu primarii comunei Cerşani

Anexa IV – Lista cu primarii comunei Ţuţuleşti.

Urmează *Comuna Suseni. O istorie în date*, începând cu 10 octombrie 1394/17 mai 1395 – bătălia de la Rovine şi cu 26 noiembrie 1520 prima atestare documentară a satului Cerşani.

După *Bibliografie*, lucrarea se încheie în imagini din comuna Suseni, cele mai multe color.

Bazată pe o bogată documentare de arhivă şi de teren, pe discuţii cu autorităţile şi oamenii locului, pe numeroase imagini color şi alb-negru, pe o analiză complexă şi completă a datelor obţinute, lucrarea de faţă aduce o contribuţie esenţială la cunoaşterea trecutului celor 10 sate ale comunei Suseni. Ea poate servi de model şi altor cercetători pentru elaborarea unor lucrări similare.

Trebuie remarcată şi condiţia grafică a cărţii, începând cu exteriorul (coperta I şi IV).

Felicităm autorii şi editura şi recomandăm călduros cartea pentru a fi citită de tineri şi bătrâni, de localnici şi cetăţeni de aiurea, de iubitori de carte, de istorie şi de tradiţii.

Vasile Novac